

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLER ANABİLİM DALI
TEFİR BİLİM DALI

KUR'ÂN'A GÖRE AZLIK VE ÇOKLUK

Hamza BÜYÜKYILMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Fethi Ahmet POLAT

Konya-2008

Ek- 1: Bilimsel Etik Sayfası

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
Hamza BÜYÜKYILMAZ
(İmza)

Ek- 2: Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Hamza BÜYÜKYILMAZ tarafından hazırlanan “KUR’ÂN’A GÖRE AZLIK VE ÇOKLUK” başlıklı bu çalışmada 25/11/2008 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oyların birliğiyle kabul edilmiş ve jüri tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mehmet Sait Başkan mza
MEK

Prof. Dr. Yusuf İÇİK Üye mza

Doç. Dr. Fethi Ahmet Üye mza
POLAT

Ek- 3: Türkçe Özet Formu

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hamza BÜYÜKYILMAZ	Numarası 054244011004
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslâm Bilimleri / Tefsir	
	Danışmanı	Doç. Dr. Fethi Ahmet POLAT	
Tezin Adı		Kur'ân'a Göre Azlık Ve Çokluk	

ÖZET

Birinci bölümde Kur'ân'da “azlık” ve “çokluk” kavramlarını ifade etmek üzere en çok kullanılan iki kavram olan “kılet” ve “kesret” kavramlarının ve bu iki kavramla aynı kökten türeyen kelimelerin ve fiillerin anlamları lügatler, rivayetler, hadisler ve ayetler ışığında ortaya konulmaya çalışılıyor. Söz konusu kavramların geçtiği ve diğer bölümlerde işlenmeyen ayetlerin tamamı bu bölümde anlamlarına göre gruplandırılarak ele alınıyor. Tez konusu, kavram çalışması olmadığı için burada konuyu ilgilendirmeyen ayetler üzerinde fazla ayrıntıya girilmiyor. Zira araştırmanın esas konusu, insanlar açısından azlık ve çokluğun durumunu ele alıyor.

Azlık veya çokluk anlamına gelebilecek “irzime” gibi diğer kavramlar ise ileriki bölümlerde yeri geldikçe genel olarak ele alınıyor.

Giriş kısmında demokrasi açısından azlık ve çokluğun değerlendirilmesi yapılıyor. Oy çokluğuna sahip olmanın haklılığının ölçüsü olmadığı anlatılmaya çalışılıyor. Bu kavramlarla bağlantılı olarak kemiyet-keyfiyet meseleleri ele alınıyor. Önemli olanın keyfiyet olduğu anlatılmaya çalışılıyor. Bunu kanıtlamak için detaylarına girmeden, kemiyetin çok önemli olmadığını, önemli olanın keyfiyet olduğunu ifade edebilecek ayet mealleri getiriliyor.

İkinci bölümde mümin azlıklar konu ediliyor. Çeşitli müfessirlerin görüşleri doğrultusunda mümin azlıkların övülmesi konusu incelendikten sonra övülen mümin azlıklarına örnek olarak Hz. Musa (As) ve Hz. Muhammed (S) dönemlerinden örnekler veriliyor. Daha sonra az olmalarına rağmen sayı bakımından kendilerinden fazla olan gruplara karşı üstün olmaları konu ediliyor. Üstün olabilmenin şartları tespit edilmeye çalışılıyor ve üstünlük sağlayan azlıklara örnekler veriliyor. Müfessirlerin görüşleri doğrultusunda mümin ve müslüman azlıkların övgüye değer vasıfları ortaya konulmaya çalışılıyor. Bölümün sonunda övülen mümin azlıkların nasıl bir ehitimden geçtikleri araştırılıyor ve ehitimlerinde ilâhî terbiyenin ne kadar önemli bir rol oynadığı konusu ele alınıyor.

Son bölümde de inanç, ahlâk, davranış, bilgi vs. açılardan Kur'ân'da çokluğun yerilmesi konusu aynı yöntemle işleniyor.

En son olarak da haklı olmalarına rağmen çokluğun yenilebileceği ve niçin yenilebileceği Huneyn Savaşı örneğinde açıklanmaya çalışılıyor.

Ek- 4: İngilizce Özet Formu

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hamza BÜYÜKYILMAZ	Numarası 054244011004
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslâm Bilimleri / Tefsir	
	Danışmanı	Doç. Dr. Fethi Ahmet POLAT	
Tez İngilizce Adı		The Minority and the Majority According to Quran	

SUMMARY

The first chapter deals with the explanations of most used words to express notions “minority” and “majority” in the Holy Quran, “killet” and “kesret” and meanings of other words and verbs which have same origin with these terms with examples in dictionaries, poems, hadiths and verses. The complete verses which contain these terms and haven’t been referred in other chapters are under debated and classified by their meanings in this chapter. There isn’t too much detailed information about verses which don’t concern the subject, since the central issue of this thesis isn’t a study of the notions. The main statement of the thesis discusses minority and majority in respect of human being as a matter.

The other terms like “irzime” which refer to majority or minority notions are mentioned next chapters in general.

The introduction chapter discusses minority and majority in respect of democracy and tries to explain that an opinion’s situation of being accepted by a majority isn’t the criterion to be right or just. The chapter discusses also the quantity-quality matter which is linked with these notions and emphasizes that quality is the important one. Some sample translated verses which states quantity is less significant and the quality is the considerable notion are given to prove that in general.

The second chapter is about believers who are in a minority. After praising believers in a minority in line with the view of the various exegetes of Quran, some sample situations are given about praised believers in a minority, from eras of Moses and Muhammad. Then these believers’ being outstanding by comparison with the groups in the majority is discussed. The criteria to be outstanding are determined and some examples of outstanding groups in a minority are given. The minority Muslim and believer groups’ lauded qualifications are explained according to the exegetes’ opinions. At the end of the chapter how kind of training these praised Muslim groups have is explored and the importance of divine manners in their training is referred.

The last chapter contains majority’s failures about notions such as faith, morals, behavior, knowledge etc.

The final parts exemplify Huneyn War as to show how and why a majority could lose in spite of being the rightful side.

Ek- 5: Özgeçmi

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Özgeçmiş

Adı Soyadı:	Hamza BÜYÜKYILMAZ			
Doğum Yeri:	Kadınhanı-KONYA			
Doğum Tarihi:	06.09.1972			
Medeni Durumu:	Evli			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Köylütolu İlkokulu		Köylütolu/Kadınhanı/KONYA	1983
Ortaöğretim	Doğanhisar HL Orta Kısım		Doğanhisar/KONYA	1986
Lise	Doğanhisar HL		Doğanhisar/KONYA	1990
Lisans	Selçuk Ün. İlahiyat Fak.		KONYA	1995
Yüksek Lisans	Selçuk Ün. Sos. Bil. Enstitüsü		KONYA	
Becerileri:				
İlgili Alanları:	Spor, müzik, satranç			
Deneyimi:	Öğretmenlik			
Aldığı Ödüller:				
Hakkında bilgi almak için önerebileceğiniz rehberler:	Prof. Dr. Mehmet ERSÖZ			
Tel:	0505 8179913			
E-Posta:	Hamza_Buyukyilmaz@hotmail.com			
Adres	Çerçümra Çok Programlı Lisesi Çumra/KONYA			

ÖNSÖZ

nanç bakımından azlı ın ve çoklu un de erlendirilmesinde Kur'ân'ın ölçüsünün ne oldu unun, ço unlu un görü ünün ön plana çıkarıldı ı u zamanımızda çok önemli bir ara tırma ve inceleme konusu oldu unu dü ünüyoruz.

Bizi bu çalı maya sevk eden bazı âmillerdene en ba ta geleninin slam ilimleri arasında bu konuda kayda de er bir çalı ma olmamasınıgösterebiliriz.

Kur'ân'da ifade edilen yasaların do ru bir ekilde anla ılması gerekir. Azlık ve çoklukla ilgili hususlarda da bir takım yasalar vardır. Meselâ azlık, bazı artlarda üstün gelebilmektedir. te azlık ve çoklukla ilgili yasaların tespitinde bu çalı manın yarar sa layaca ını dü ünüyoruz. Bu yasaları tespit etmeye çalı ırken Kur'ân'da anlatılan pratik örneklerden de faydalanaca ız.

Az olmalarına ra men ba arılı olan ve çok olmalarına ra men ba arısız olabilen toplulukları neden sonuç ili kisi içerisinde örneklerle açıkladıktan sonra bu ba arının sa lanmasında e itimin rolü de önem arz etmektedir. Bu çalı mamızda az da olsa ba arılı olan toplulukların nasıl bir e itimden geçtiklerinin tespit edilmesinin de yararlı olaca ı kanısındayız.

Yukarda bahsetti imiz hususları aynı ekilde sözkonusu grupların haklı olup olmadıkları açısından da de erlendirmemiz gerekmektedir. Yani haklı olup olmamanın ölçüsünün ne oldu unu, bu konuda azlı ın ve çoklu un rolünü de ortaya koymamız gerekmektedir.

Genel olarak bizim bu çalı mamız kavram çalı masından ziyade, Kur'ân'ın azlık ve çoklu a bakı nını incelemeyi ve bu konuda pratik bilgiler vermeyi hedeflemektedir. Bu yönüyle çalı mamız konu tefsiri türünden bir tefsir çalı masına benzemektedir.

Çalı mamızda genel kabul görmü müfessirlerin görü lerine yer verdik ve tartı malı görü ler üzerinde durmaktan kaçındık. Ancak konuya farklı açıdan bakabilmemize ık tutabilecek farklı görü lere i aret etmekle yetindik.

Bu çalı mamızda genel olarak u konuları i lemeye çalı tık:

Azlık ve çokluk kavramları,

Kur'ân-ı kerîm'in arz etti i ekliyle mümin azlık,

Despotların ölçüsüne göre övülen mümin azlık, ilâhî terazide övülen mümin azlık,

Övülen mümin azlı ın e itimi ve hazırlanması,

Mümin azlığına iktidar verilmesi,

iktidara giden yolda ilâhî yasalar, Kur'ân-ı Kerim'de iktidar vermenin çetirleri,
Peygamberlerin davetleri karşısında ümmetlerin gösterdikleri tavırlara karşılık

Allah'ın uyguladığı yasa.

Kur'ân'ın arz ettiği özelliklerle çokluğunun vasıfları.

Bu çalışmada başta danışmanım Doç. Dr. Fethi Ahmet POLAT olmak üzere emeği geçen ve ıktutanlara teşekkür eder hayırlara vesile olmasını dilerim.

Hamza BÜYÜKYILMAZ

2008-KONYA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	1
KISALTMALAR	7
GİRİŞ	8
BİRİNCİ BÖLÜM	
KESRET VE KILLET KAVRAMLARI	23
1. “KILLET” KAVRAMI	24
2. “KESRET” KAVRAMI	36
3. “KESRET” VE “KILLET” KAVRAMLARININ AYETLER VE HADİSLER I İ İ NDA DE ERLENDİRİLMESİ	47
İKİNCİ BÖLÜM	
KUR’ÂN’A GÖRE AZLIK	79
1. MÜMİNİN AZLIĞI İN ÖVÜLMESİ VE KİTAP DAR VAADİ	80
1.1. Peygamberlerin Çağrılarına Karşılık Ümmetlerin Tavrı Karşısında Allah’ın Yasası	80
1.2. Despotların Ölçüsüne Göre Mümin Azlığı	84
1.3. İlâhî Terazide Övülen Mümin Azlığı	85
1.4. Mustazaf Mümin Azlığının Övülmesi	93
1.4.1. Mustazafların Resûllerin Daveti Karşısındaki Tutumları	93
1.4.2. Allah’ın Mümin Mustazaf Azlığı Koruması Ve Desteklemesi	96
1.4.3. Allah’ın Peygamberine Mustazaflarla Beraber Sabretmesini Emretmesi	98
1.5. Allah’ın İradesinin Mümin Azlığı Lehinde Olmasına Örnekler	101
1.5.1. Allah’ın İradesinin Hz. Musa Ve Onun Yanında Yer Alan Mustazafların Lehine Olması	101
1.5.2. İsrail Oğullarından Mustazaf Olanların Mısır’a Mirasçı Olmaları	103
1.5.3. Allah’ın İradesinin Hz. Muhammed (S) Ve Onun Yanında Yer Alan Mustazafların Lehine Olması	105
2. MÜMİNİN AZLIĞI İN ÜSTÜN OLMA DURUMU	117
2.1. Mümin Azlığa İktidar Verilmesi	132
2.2. İktidara Giden Yolda İlâhî Yasalar	132

2.2.1. Değişim Yasası.....	133
2.2.2. Savuşturma Yasası	134
2.2.3. Tedricilik Yasası.....	144
2.2.4. Sebeplere Sarılma Yasası	147
2.2.5. İmtihandan Geçirme Yasası	150
2.3. Kur'ân-ı Kerim'de İktidar Örnekleri	157
2.3.1. Musa (As) ve Onun Yanında Yer Alan Mümin Azlığa İktidar Verilmesi	158
2.3.2. Muhammed (S) Ve Yanında Yer Alan Mümin Azlığa İktidar Verilmesi.....	161
2.4. İktidar Verilmenin Ve Halef Yapılmanın Şartları.....	163
3. KUR'ÂN'DA ÖVÜLEN MÜMİN AZLIĞI IN VASIFLARI	170
3.1.Övülen Mümin Azlığın Ağır Yükümlülükleri Üstlenmesi.....	170
3.2. Övülen Mümin Azlığın Haberleri Nakledeken İhtiyatlı Davranması.....	178
3.3. Müslüman Azlığın Sözünde Durması.....	192
3.4. Övülen Mümin Azlığın Fesada Engel Olması	199
3.4.1. Övülen Mümin Azlığın Garip Olmaları	201
3.4.2. İyiliği Emredip Kötülüğe Karşı Çıkan Azlığın Övülmesi	205
3.5. Övülen Mümin Azlığın Şeytanın Kışkırtmalarından Âzâde Olması	214
3.6. Övülen Mümin Azlığın Hakka Kuvvetle Sarılması.....	215
3.7. Övülen Mümin Azlığın Allah'ın Nimetlerine Şükredici	219
Olması.....	219
4. KUR'ÂN'DA ÖVÜLEN MÜMİN AZLIĞI IN EĞİTİLMESİ	234
4.1. Övülen Mümin Azlığın Eğitiminde Ve Hazırlanmasında	234
İlâhî Terbiyenin Rolü.....	234
4.1.1. Terbiye (Eğitim) Kavramının Sözlük Ve Terim Anlamları Ve İnsanlık İçin Zorunluluğu	234
4.1.2. Allah'ın Peygamberlerini Eğitmesi	236
4.1.3. Eğitim-Öğretimde Bulunmanın Peygamberlerin En Önemli Görevlerinden Olması	242
4.2. İslâm Eğitiminin Çeşitleri	245

4.3. İlk Cemaatin Yetiştirme Biçimi	262
4.3.1. Nebevî Eğitimde Temel Kaide	266
4.3.2. İslâm Topluluğunun Maruz Kaldığı Sıkıntılı Dönemlerde Bu Temel Kaidenin Rolü	276

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ÂN'A GÖRE YERİLEN ÇOKLUĞUN ÇEŞİTLERİ VE VASIFLARI283

1. NANÇ BAKIMINDAN	284
1.1. Fasık Olmaları	284
1.2. İnanmamaları	290
1.3. Allah'ın Ayetlerinden Yüz Çevirmeleri	295
1.4. Sapmaları Ve Saptırmaları	296
1.5. Haktan Hoşlanmamaları	306
1.6. Küfranda Bulunmaları.....	307
1.7. Şirk Koşmaları	311
2. AHLÂK VE DAVRANI LAR BAKIMINDAN.....	315
2.1. Haset Edenler Ve Kin Tutanlar.....	315
2.2. Yaptıkları Şeyin Kötü Olması.....	324
2.3. Günahta Ve Düşmanlıkta Koşmaları, Haram Yemeleri.....	325
2.4. Şükretmemeleri	329
2.5. Aşırıya Gitmeleri	330
2.6. Kâfirlerle Dostluk Kurmaları	333
2.7. Pis Olmaları.....	340
2.8. Azgınlık Yapmaları	342
2.9. Düşük Seviyeli Olmaları	348
3. B LG BAKIMINDAN	349
3.1.Zanna Ve Yalana Uymaları.....	349
3.2. Bilgisiz Olmaları	352
3.3. Gâfil Olmaları.....	355
3.4. Akletmemeleri	359
3.5. Tartışmacı Olmaları	361

3.6. Kulak Vermemeleri.....	362
3.7. Câhil Olmaları.....	366
4. HAKLI OLMALARINA RA MEN ÇOKLU UN BOZGUNA U RAYAB LMES	368
SONUÇ.....	375
BİBLİYOGRAFYA.....	378

KISALTMALAR

a.e.	: Aynı eser	k.	: Kitap
a.g.e.	: Adı geçen eser	Ktp.	: Kütüphane
a. mlf.	: Aynı müellif	Lat.	: Latince
Ar.	: Arapça	m.	: Milâdî
a .bk.	: A a ıya bakınız	md.	: Madde
a.y.	: Aynı yer	m.ö.	: Milâttan önce
AY	: Arapça yazmalar	m.s.	: Milâttan sonra
b.	: Bin, ibn	nr.	: Numara, sayı
bibl.	: Bibliyografya	n r.	: Ne reden (Tahkiki eden)
bk.	: Bakınız	ö.	: Ölümü, ölüm tarihi
bkz.	: Bakınız	p.	: Paragraf
bl.	: Bölüm	s.	: Sayfa
bs.	: Basım	s.n r.	: Sadele tirilmi ne ir
c.	: Cilt	str.	: Satır
d.	: Do um	sy.	: Sayı
der.	: Derleyen, derleme	T	: Türkçe
D A	:Türkiye Diyanet Vakfı slâm Ansiklopedisi	tah.	: Tahminî
ed.	: Editör	TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
Evr.	: Evrak (Ar iv)	TC	: Türkiye Cumhuriyeti
Far.	: Farsça	TDK	: Türk Dil Kurumu
fas.	: Fasikül	trc.	: Tercüme, tercüme eden
h.	: Hicrî	ts.	: Tarihsiz
Hz.	: Hazreti	vb.	: Ve benzeri
br.	: brânîce	vr.	: Varak
ng.	: ngilizce	vs.	: Ve saire
		y.	: Yıl

GİRİŞ

Demokrasinin, medeniyetin öncüsü sayılan ülkeler tarafından hakkâniyetin ve üstünlük ölçüsü olarak görülmeye başlandı, onun âdeti tabula tırıldı, günümüzde azlık ve çokluğun bu bakımlardan değerlendirilmesi önemli bir araştırma konusu haline gelmiştir. Demokrasinin değerlendirilmesi slâm ülkeleri arasında Türkiye’de daha da önem arz etmektedir. Çünkü slâm devletlerinin öncüsü olarak kabul edilen ülkemiz demokrasi yolunda ilerlemekte ve slâm ülkelerine model olarak gösterilmektedir. Demokrasinin ölçü sayılması gerektiği, demokrasiye karşı herkesin saygılı olması gerektiği söylemleri yaygınlık kazanmaya ve önceleri mesafeli yaklaşımda bulunurken muhafazakâr insanlar tarafından da benimsenmeye başlamıştır. Bir düşünce birçok insan tarafından benimsendiği zaman bu çokluğun düşüncesinin doğruluk derecesi tartışma konusu olmaktan çıkmı gibidir. Acaba gerçekten böyle mi olmalıdır? Bu konunun Kur’ân ında değerlendirilmesi gerekiyor.

Bilindiği gibi bir bakımdan halka dayalı yönetime, halkın kendi kendisini yönetmesi anlamına gelen siyasi yönetim biçimine demokrasi deniyor. Bir bakımdan demokraside çokluğun yönetimi esastır. Yönetimde çokluk söz sahibidir. Anayasa çokluğun oylarıyla kabul edilir. Böyle bir yönetim biçimine ve böyle bir yasa oluşturma yöntemine belki olumlu bakabiliriz. Fakat her ne kadar böyle bir yöntemi olumlu görsük de aynı şeyi sonuç için de söyleyebilir miyiz? Yani çokluğun oluşturma, doğru bir yasa için bir ölçü müdür? Çokluklar her zaman doğruyu mu seçer? Veya toptan bir kavim veya millet yanlış yola sapabilir mi?

Doğrudan demokrasi olarak bilinen ve siyasi karar alma hakkının, çokluk yönetimi usulleri çerçevesinde hareket eden bütün yurttaşlar topluluğu tarafından kullanıldığı yönetim tarzı ya da modeli olarak demokrasinin, antik Yunan’da, Atina’da doğrudan söyleyebiliriz. Bununla birlikte, nüfus artışının ve bilgideki uzmanlaşmanın bir sonucu olarak, doğrudan demokrasiyi belirleyen koşulları ve yurttaşların siyasi karar sürecine katılımı, modern devletlerin siyasi yapılarında gerçekleştirilemez olmuştur.

Bundan dolayı, modern demokrasi, temsili demokrasi olarak bilinen ve yurttaşların aynı hakkını temsil olarak değil, seçtikleri, yurttaşlara karşı sorumlu olan temsilciler aracılığıyla kullandıkları yönetim tarzı ya da biçimi veya liberal ya da anayasal demokrasi olarak bilinen, bütün yurttaşların ifade ve dini inanç özgürlüğü gibi bazı bireysel ve toplu haklarını güvence altına almak üzere, çokluk iktidarının belirli anayasal kısıtlamalar

çerçevesi içinde uygulandı ı yönetim modeli olarak geli mi tir. Bu ba lamda, tüm yurtta ların önemli kararlara etkin bir biçimde katılması anlamında do rudan onlara verilir. Bu durumda söz dolaylı olarak yine ço unlu un elinde oluyor. Yukarıdaki soruları bu modern demokrasi için de sorabiliriz. Bizim burada sorguladı ımız husus, bütün yurtta ların ifade ve dini inanç özgürlü ü gibi bazı bireysel ve toplu haklarını güvence altına almak gibi dü ünceler de il. Elbette bunları tartı mak anlamsızdır. Ama bizim burada esas durdu umuz mesele, söz sahibi durumunda olan ço unlu un do ruyu ve hakikati belirlemede ölçü olup olmayaca ıdır.

Son devrin âlimlerinden Bedüzzaman Said Nursî bu konuda özetle u görü lere yer vermektedir:

“Kemiyetin, keyfiyete göre önemi yok. Asıl ekseriyet, keyfiyete bakar. Meselâ, yüz para de erindeki yüz hurma çekirde i toprakta büyüyüp ürün vermedikleri zaman bunlar yüz para de erinde yüz çekirdek olur. Fakat onlar toprakta yeti tirilirken sekseni bozulsa, yirmisi meyve veren yirmi hurma a acı olsa, ‘Suyu vermek er oldu, ekserisini bozdu’ diyemeyiz. Çünkü o yirmi, yirmi bin hükmüne geçti. Sekseni kaybeden, yirmi bini kazanan zarar etmez, er olmaz.

Yine, tavus ku unun be yüz kuru de erinde yüz yumurtası bulunsa, o yüz yumurta üstünde tavus oturtulsa, sekseni bozulsa, yirmisi yirmi tavus ku u olsa, "Çok zarar oldu, bu muamele kötü oldu, bu kuluçkaya kapanmak çirkin oldu, kötü oldu" denilemez. Çünkü o tavus milleti ve o yumurta taifesi, dört yüz kuru fiyatında bulunan seksen yumurtayı kaybedip, seksen lira kıymetinde yirmi tavus ku u kazandı.

te, insanlık da çok değerli ama sayı bakımından diğerlerinin çok aşağısında olan insanları kazanırken sayı itibarıyla çoğunlukta olan değersiz insanları kaybetmiştir.¹

“nkârcıların çokluklarından ve inkârlarında ittifak ettiklerinden dolayı tala a kapılmaya ve itikadı bozmaya gerek yoktur.

Çünkü sayı bakımından çoklu un kıymeti ve önemi yoktur. nsan e er insan olmazsa, kötülöklere daldıkça eytan bir hayvana dönü ür. Hayvanların kemiyet ve adet itibarıyla sınırsız bir çoklu u varken, ona nispeten insan gayet az iken, bütün hayvan türleri üstünde hâkim olmu tur.

te, zararlı kâfirler ve kâfirlerin yolunda giden sefihler, Cenâb-ı Hakkın hayvanlarından bir tür habislerdir ki, Fâtır-ı Hakîm onları dünyanın imarı için yaratmı tur.

¹ Said Nursî, Bedüzzaman, *Mektubat*, Zehra, İstanbul, 2000, s. 53-54.

Mümin kullarına verdi i nimetlerin derecelerini bildirmek için, onları bir vâhid-i kıyasî yapıp, sonunda, layık oldukları Cehenneme teslim eder.

te, inkârcıların ve sapıkların bir iman hakikatini inkâr ve nefyetmelerinde kuvvet yoktur. Çünkü nefiy sırrıyla, ittifakları kuvvetsizdir. Bin nefyedici, bir tek hükmündedir. Meselâ, bütün stanbullular, Ramazan'ın ba ında ayı görmedi ini söylese, iki ahidin ayı gördü ünü söylemesi o kadar insanın ittifakını dü ürür. Aynı ekilde inkârcıların çoklukla ittifakı önemsizdir. Bunların kar ısında yer alan iki hak ehlinin söyledi i hakikatler di erlerinin inkârına üstün gelir. O ikisinin görü ü tercih edilir.

Bu hakikatin sırrı udur: Nefyedenlerin iddiaları görünü te bir iken, çe it çe ittir. Birbiriyle ittihat edemez ki kuvvetlensin. spat edicilerin iddiaları birle ir, birbirinden kuvvet alır. Çünkü gökteki Ramazan hilâlini görmeyen ki i "Bana göre ay yoktur, onu görmüyorum." Ba kası da "Nazarımda yoktur" der. Daha ba kası da öyle der. Her biri kendi nazarında yoktur der. Her birinin bakı açıları ayrı ayrı ve bakı açılarını etkileyen sebepler de ayrı ayrı olabildi i için, iddiaları da da ınık olur, birbirine kuvvet veremez.

Ama ispat edenler ise "Bana göre hilâl var." demiyor. Belki "Nefsü'l-emirde, gökyüzünde hilâl vardır, görünür" der. Görenler bütün aynı iddayı ifade eder ve "Nefsü'l-emirde vardır" der. Demek ki bütün iddialar birdir. Nefyedenlerin bakı açıları ayrı ayrı oldu undan, iddiaları da ayrı ayrı olur. Nefsü'l-emre hükmedemiyorlar. Çünkü nefsü'l-emirde nefiy ispat edilmez. Çünkü tamamını ku atmak gerekir. Evet, bir ey için dünyada var desen, yalnız o eyi göstermek yeterlidir. E er yok deyip nefyetsen, bütün dünyayı eleyip göstermek gerekir ki, o nefiy ispat edilsin.

te bu sırra binaen, ehl-i küfrün bir hakikati nefyetmesi ise, bir meseleyi çözmek veyahut dar bir delikten geçmek veyahut bir hendekten atlamak gibidir ki, bini de, biri de aynıdır. Çünkü birbirine yardımcı olamaz. Fakat ispat edenler nefsü'l-emirdeki hakikat-i hale baktıkları için, iddiaları birle iyor, bütünle iyor. Kuvvetleri birbirine yardım eder. Bu, büyük bir ta ı kaldırmaya benzer ki, ne kadar eller yapı sa kaldırması daha kolay olur ve birbirinden kuvvet alır.”²

“Cenâb-ı Hakkın rızası tâbi olanların çoklu u ve daha ba arılı olmakla de il, ihlâs ile kazanılır. Çünkü onlar, Allah'ın takdirine ba lı oldu u için, istenilmez, belki bazen verilir. Evet, bazen bir tek kelime kurtulu sebebi ve rıza vesilesi olur.. Bazen bir tek adamın ir adı, bin adamın ir adı kadar ilahî rızaya sebep olur.

² Said Nursî, Bediüzzaman, *Lemalar*, Zehra, İstanbul, 1999, s. 154.

Hem ihlâs ve hakperestlik ise, Müslümanların nereden ve kimden olursa olsun istifadelerine taraftar olmaktır. Yoksa "Benden ders alıp sevap kazandırsınlar" dü üncesi, nefsin ve bencilli in bir hilesidir.

Bazı peygamberler gelmi ler ki, sınırlı birkaç ki iden ba ka tabi olanlar olmadı ı halde, yine o kutsal peygamberlik görevinin sınırsız ücretini almı lardır. Demek ki hüner, tabilerin çoklu uyla de ildir. Belki hüner, Allah'ın rızasını kazanmaktır. Kabul ettirmek, ki inin etrafına halkı toplamak Cenâb-ı Hakkın görevidir...

Hak ve hakikati dinleyen ve söyleyene sevap kazandıranlar yalnız insanlar de ildir. Cenâb-ı Hakkın bilinçli yaratıkları ve ruhanîleri ve melâikeleri kâinatı doldurmu , her tarafı enlendirmi ler. A ızdan çıkan mübarek kelimeler havadaki fertleri, ihlâs ile ve dosdo ru niyet ile canlanır, sınırsız bilinçli varlı ın kulaklarına gidip onları nurlandırır, kelimeleri söyleyen ki iye de sevap kazandırır..."³

" mana kar ı gelen kâfirlerin ve münkirlerin kesretinin ve zâhiren çoklu unun kıymeti yoktur. Ve müminin yakinine ve imanına hiç üphe sokmamak gerekirken, bu asırda Avrupa filozoflarının nefiy ve inkârları, bir kısım bedbaht meftunlarını üpheye dü ürüp yakınlerini izale ve ebedî saadetlerini mahvetmi . Ve insandan her günde otuz bin adama isabet eden ölümü, bir terhis manasından çıkarıp ebedî idam ekline dönü türmü tür..."⁴

" nkârcıların ve sapıtanların sayı çokluklarının yanında bazı iman hakikatlerinin inkârı hususunda ittifak etmeleri ki iyi a ırtmamalı. Çünkü kıymet, çoklukta de ildir. Zira insan, insan olmadı ı zaman, eytan bir hayvan olur... Hayvanatın kemiyetçe çoklu u ve insanın, hayvanlara oranla azlı ı malûmdur... Hâlbuki hayvanlar, insan için yaratılmı lardır.

nkârcılar, Allah'ın yarattı ı bir tür habis yaratıklardır ki; dünyayı imar etmek için yaratılmı lardır... u küffar denilen bu tür canlıların, hakkı inkâr edip nefyette ittifakları kuvvetsizdir. nkâr ne kadar ispat eklinde de olsa, nefyetmek demektir. Binlerce nefiy ehlinin iki ispat ehline kar ı sözleri batıldır, sukut eder.

Biri çıkırsa dese ki 'Koca Avrupa'nın bu kadar dü ünürleri u iman hakikatini inkâr ediyor. Bizim iki hocamızın sözü nasıl tercih ediliyor?'

Mesele hiç öyle de il. Bir iki hoca denilenler, milyarlarca ki inin güne leri hükmünde olan eyh Geylânî, mam-ı Gazalî, Muhyiddin-i Arabî, âh-ı Nak ibend, mam-ı Rabbanî gibi ihtisas ehlinin icmâlarıdır ki, o hakikati görmü ler, gösteriyorlar. Koca Avrupa

³ Said Nursî, *Lemalar*, s. 190.

⁴ Said Nursî, Bediüzzaman, *Şualar*, Zehra, İstanbul, 2001, s. 104.

dü ünürleri denilenler, metaryalist, mâneviyattan uzakla mı , hakkı görmedikleri için hakkı nefyeden, haddini a mı san'atkârlardır.. Bazı gözü hasta olan kimseler, güne in aydınlı nı ve vücudu hasta olan kimse de, suyun tadını inkâr ediyorlar.”⁵

Bedüzzamân bir sözünde de ço unlu un etkisinden özetle öyle bahsetmektedir:

“Dalâlet ve errin Mutlak ço unluk ile kabul görmesi menfi bir durumdur.. Hidayet ve hayrın Mutlak ço unluk ile kabul görmesi, olumlu bir durumdur.. Herkesçe malûmdur ki, yirmi adamın yirmi günde yaptı ı bir binayı, bir adam bir günde tahrip eder. Evet, bütün temel unsurların ve ya am artlarının var olmasıyla vücudu devam eden insan hayatı Hâlık- ı Zülcelâlin kudretine mahsus oldu u halde, bir zalim, insanın bir uzvunu kesince o insanın, hayata göre yokluk olan ölümüne yol açar. Onun için, “et-tahrîbü eshel (yıkım kolaydır)” sözü darb-ı mesel olmu tur.

Dalâlet ehli, hakikaten zayıf bir kuvvetle pek kuvvetli hak ehline bazen galip geliyor. Fakat hak ehlinin öyle sa lam bir kalesi var ki, ona sı ındıkları zaman, o müthi dü manlar yana amazlar, bir halt edemezler. E er geçici bir zarar verseler, “âkibet müttakîlerindir” sırrıyla, ebedî bir sevap ve menfaatle o zarar telâfi edilir. O sa lam kale, o sı ınak ise, eriat-ı Muhammediye ve sünnet-i Ahmediyedir (S).”⁶

Bilindi i gibi kemiyet, “miktar, sayı, nicelik.” demektir. Keyfiyet ise, “kalite, nitelik” manasına gelir.

Bir tek çiçekteki hayat erefini, milyarlarca ta ta bulamayız. Aynı ekilde, bir böcekteki hayat, bütün bitkiler âlemini fazlasıyla tartar.

Gerçek bu iken bir mü'minin erefi dünyalar dolusu mü rikle, yahut ateistle nasıl kıyas edilebilir?.

Birinci misâlimizde “hayat” keyfiyettir, ikinci misâlimizde ise “iman”. Yeryüzünde bir tek ümmeti olan, yahut hiç ümmeti bulunmayan peygamberlerin ya adı ı dönemler de olmu . O dönemlerde de yine bu Kâinat'ın Malik'i, o bir ya da iki sevgili kulundaki keyfiyetin hürmetine, nice kemiyetlere hayat hakkı tanımı , dünyayı ba larına yıkmamı .

lim de bir keyfiyettir; bir âlimi milyonlarca cahille mukayese edemeyiz. Söz keyfiyetindir, o tek âlimin sözü geçerlidir.

⁵ Said Nursî, *Mesnevî-i Nûriye*, s. 1394-1395.

⁶ Said Nursî, *Lemalar*, s. 96.

Kemiyet-keyfiyet konusunu söz açısından da de erlendirmemiz gerekir. Az ve öz konu mak, çok konu maktan daha etkilidir. Buna Hz. Muhammed (S)'i örnek verebiliriz:

Onun konu malarının hedefi do ruları ve gerçekleri anlatmaktır. Hiçbir zaman yaldızlı sözler söyleyerek gerçekleri abartmak ve insanların takdirini kazanmak de ildir.. Peygamberimiz bu tip konu maların sakıncalarını dile getirmi tir. Çünkü böyle konu malar konuyu amacından saptırabilir.

O, sözü az, manası çok olan sözler söylerdi. Bir sözünde o, kendisinin “cevâmi’u’l-kelîm (az ve öz söz şçyleme sanatı)” ile gönderildi ini ifade etmi tir.⁷

Ço unluk ve ço unluktan sürekli süzülen -ba langıçta da iyice azınlıkta olan- minicik bir kalite.

16'ıncı yüzyılın sonuyla, 17'nci yüzyılın ba ında, talya'daki yaygın Vatikan inancına kar ı; Galileo "dünya, güne in çevresinde dönüyor" derken, ne kadar kimsesiz ve yalnızdı.

Türkiye'de de sık sık kullanılan, neredeyse sloganla mı bir deyim var: "demokratik haklar..." Demokratik haklar; sadece politik platformda, egemenli in ço unlu un iradesiyle saptanması olarak mı anla ılmalı? Veya öyle anla ılıyorsa bu do ru bir anlayı mıdır? Her zaman azınlıkta olan "kalite"nin, kendini ifade etme özgürlü ü de; "demokratik haklar" içinde de il midir? Bir zamanların yaygın olan ve ço unluk tarafından kullanılan araç-gereçleri arasında henüz yaygınlık kazanmamı teknoloji ürünleri azınlıktayken ço unlu un yaptıklarını hak ve do ru sayabilir miyiz? “Yeryüzündekilerin ço una uysan, seni Allah yolundan saptırırlar”⁸ ayeti, sayı çoklu unun önemli olmadı ına dikkat çeker. Önemli olan, yanlı yolda giden kalabalıklara uymak de il do ru yolda ilerlemektir.

Son zamanlarda öyle bir söylemle kar ıla ıyoruz:

“Bu konuda kimin haklı kimin haksız oldu unu görmek için, sizin taraftarınız ile kar ı dü üncenin taraftarını mukayese etmek yeterlidir. Sizin gibi dü ünen kaç ki i var ki?”

Bu dü üncenin do ruluk de eri nedir? slâm'ın bakı açısı nasıldır ve koydu u ölçü nedir? Bir dü üncenin do ru sayılabilmesinde o dü ünceye inananlar için slâm Dininin belirledi i bir sayı var mıdır yoksa insan sayısının hiç mi önemi yoktur?

⁷ Özbek, Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, 3. Baskı, Esrâ, İstanbul, 1994, s. 127.

⁸ En'âm 6/116

Kur'ân'da kendisine az sayıda ki inin iman etti i peygamberlerden bahsedilmektedir.⁹ Birçok ayette, “pek ço u” ekinde geçen ifadeler olumsuz manada kullanılır.¹⁰ Allah'a ilk kar ı gelen blis de: “Kullarından ço unu yoldan saptıraca ım” diyerek, ço unlu un konumunu ortaya koyuyor.¹¹ u ayet azlık–çokluk konusunda bize yol gösterir: “*De ki: Pis ve kötü ile temiz ve iyi bir de ildir; pis ve kötünün çoklu u tuhafına gitse (yahut ho una gitse) de. Öyleyse ey akıl sahipleri! Allah'tan korkunuz ki, kurtulu a eresiniz.*”¹² Müfessirlerin haklı olarak ifade ettikleri gibi; Bu ayet slam'ın, kemiyetten ziyade keyfiyete önem verdi ine delalet etmektedir. Yine bir ba ka ayette:

“(Ey Resûlüm!) nkârcıların (refah içinde) diyar diyar dola ması sakın seni aldatmasın!” (Al-i mran; 3/196) buyurulmaktadır. Ayetin ini sebebi olarak, bazı müminlerin, mü rikleri geni maddi imkânlar içinde görünce dü manların huzur içinde, kendilerinin ise sıkıntı içinde olduklarını dü ündükleri anla ılıyor.

Kur'an'da içinde 'ekser/ço unluk' tabirinin geçti i ayetlerin ço u olumsuzluk ifade eder. Genelde kâfirlerin içinde bulundu u kötü durumu anlatan bu ayetlerde Canab-ı Hak, Hz. Peygamberin (S) ahsında bütün Müslümanları; “çoklu a” hayran kalmamaları konusunda uyarmakta ve “ho unuza gitse de çoklukta hayır yoktur” buyurmaktadır:

“*De ki: Pis ve kötü ile temiz ve iyi bir de ildir; pis ve kötünün çoklu u tuhafına gitse (yahut ho una gitse) de (bu böyledir). Öyleyse ey akıl sahipleri! Allah'tan korkunuz ki kurtulu a eresiniz*” (Maide, 5/100)

Az bile olsa mümin olanın, çok olan kâfirden Allah katında daha muteber oldu unu, Allah'ın onları asla aynı de erde tutmayaca nı ifade eden ba ka ayetler vardır.

slam tarihin hiçbir döneminde çoklu a itibar ederek kazanmamı lardır. Aksine azlı ı–çoklu u ölçü aldıklarında ba arısız olduklarını gösteren örnekler vardır. Bu örneklerden birisi öyledir:

“*Andolsun ki Allah, birçok yerde (sava alanlarında) ve Huneyn sava unda size yardım etmi ti. Hani çoklu unuz size kendinizi be endirmi , fakat sizi hezimete u ramaktan kurtaramamı ti. Yeryüzü bütün geni li ine ra men size dar gelmi ti, sonunda (bozularak) gerisin geri dönmü tünüz. Sonra Allah, Resûl'ü ile müminler üzerine sekînetini*

⁹ Hûd 11/40

¹⁰ Bakara, 2/243; A'râf 7/187; Hûd 11/17...

¹¹ Hicr 15/40; Sâd, 38/83

¹² Mâide 5/100

(sükûnet ve huzur duygusu) indirdi, sizin görmedi iniz ordular (melekler) indirdi de kâfirlere azap etti. te bu, o kâfirlerin cezasıdır. Sonra Allah, bunun ardından yine diledi inin tevbesini kabul eder. Zira Allah ba ı layan, esirgeyendir”¹³

Zaferin Hak’tan oldu unu ö reten bu ayetin açıklaması ilerde gelecektir. u kadarını söyleyelim ki küfür ordusundan bu oranda bir “ço unluk” slam tarihinde pek fazla olmasa gerektir. Kur’an’da “ekser/ço unluk” tabirinin geçti i ayetlerden bazıları öyledir ki ayrıntılarına ilerde girece iz:

“Yeryüzünde bulunanların ço una uyacak olursan, seni Allah’ın yolundan saptırırlar. Onlar zandan ba ka bir eye tâbi olmaz, yalandan ba ka söz de söylemezler”¹⁴ “...ço u bilmezler”¹⁵ “...ço u iman etmez”¹⁶ “...ço u ükretmez”¹⁷ “...ço unuz fasıksınız”¹⁸ “...ço unuz akılsızsınız”¹⁹ “...ço unlu u cahillerdir”²⁰ “...ço u ükretmez”²¹ “...ço unun dayana ı zandan ibarettir”²² “...ço u kâfirdir”²³ “...ço u mümin de ildir”²⁴ “...ço u yalancıdır”²⁵ “...ço u mü riktir”²⁶

Ço unlu u bu sıfatlarla dile getiren Kur’an, bir de yasak koyuyor. O da “çoklukla övünmek”, “çokluk kuruntusuna kapılmak.” davranı ları.

¹³ Tevbe 9/25-27

¹⁴ En’âm, 6/116

¹⁵ A’râf 7/178

¹⁶ Hûd 11/17

¹⁷ Yûsuf 12/21

¹⁸ Mâide 5/59

¹⁹ Mâide 5/102

²⁰ En’âm 6/111

²¹ A’râf 7/17

²² Yûnus 10/36

²³ Nahl 16/83

²⁴ Şuarâ 26/67-103-121-139-158-174-140

²⁵ Şuarâ 26/223

²⁶ Rûm 30/42

*“Çokluk kuruntusu sizi o derece oyaladı ki, nihayet kabirleri ziyaret ettiniz..”*²⁷

“Çoklu un” zıddı olan azlık hakkında da Kur’an’da “Çokluk” için olanın aksine övgüyle bahseden ayetler var. Bununla birlikte, “marjinal grup” hakkında Kur’an’da geçen ayetlerin neredeyse tamamının bir nüzul sebebi vardır. Bir genelleme yapmak gerekirse bu ayetlerin ini sebebi öyledir.

slam’ın o ilk yıllarında bu dini kabul edenlerin sayısı bellidir ve neredeyse tamamı garip, fakir, kimsesiz insanlardır. Mekke’de bulunan ekabir/ço unluk bundan rahatsızlık duymaktadır. Cenab-ı Hak bu “marjinal” gurubu Kur’an’da övmektedir:

*“Sabah ak am Rablerine, O’nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte candan sebat et. Dünya hayatının süsünü isteyerek gözlerini onlardan çevirme. Kalbini bizi anmaktan gafil kıldı ımız, kötü arzularına uymu ve i i gücü a ırılık olan kimseye boyun e me”*²⁸

Hz. Peygamber (S) ilerde de görece imiz gibi bir hadislerinde dinin garip ba ladı ını buyurmaktadır.

Yapılan çalı malar kar ısında “Neden sonuç alamıyoruz?” gibi dü ünceler kar ısında önemli olanın kemiyet mi yoksa niyet mi oldu u hususu çıkıyor. Yani sorumluluk alanımıza kaç ki iyi etkileyebildik hususu de il, yapmamız gerekeni Allah rızası için yapıp yapmadı ımız hususu giriyor. Elbette dü üncelerin hayata egemen olabilmesi için kemiyetin de göz ardı edilmemesi gerekir. Yani hedef, daha çok insandır. Önemli olan keyfiyettir deyip de kitleler ihmal edilmemelidir. Kemiyet keyfiyet dengesi de göz ardı edilmemelidir.

man, slam ve ihsan kavramları kalitenin elde edilebilmesi için mutlaka beraber de erlendirilmelidir. Onsuz hiçbir eyin anlamının olmadığı bir hakikat olan iman. manı ayakta tutan bir de er olan slam. nanılan ve ya anan de erlerin vicdanda duyulmasını sa layan ihsan. Bu üçü birbirleriyle sıkı ili kilerinin oldu unu dü ünüyoruz. Önce iman, sonra inanılan eylerin tatbik edilmesi ve fitrata uygun hale getirilmesi. Ardından Allah’ın inayetiyle Allah’ı görüyor gibi kulluk yapar hale gelip ve son adımda O’nun tarafından her an görülüyor olma dü ünücesine sahip olmak. te keyfiyet denince anla ılması gereken mana budur. Bu ufka ula mak, ula tıktan sonra da muhafaza etmek önemli bir husustur.

²⁷ Tekâsür 102/1-2

²⁸ Kehf 18/28

Kanaatimizce kemiyet ve keyfiyet arasında denge sağlanmalıdır. "Tanzimu'l-mesai, taksimu'l-a'mal ve teshilu't-teavun"²⁹ dü üncesini hayata tatbik etmek önem arzeder. Bu olursa hem kemiyete, hem kemiyet içinde keyfiyete yürünür.

Kemiyet ve keyfiyet meselesinin bir de psiko-sosyolojik yanı vardır. O da u; kemiyet keyfiyete, keyfiyet de kemiyete ramen gelişir. Keyfiyet sağlıklı gelişimi ise kemiyeti bozar, kemiyet de anormal bir hızla ilerlerse keyfiyeti götürür. slâm'ın filizlendi i Sahabe döneminde dahi bu denge sarsıntısına şahit olmak mümkündür. Hazreti Osman'ın şehit edilmesi trajedisine sebep olanlar da Cemel, Sıffin ve Nehrevan'da Hazreti Ali'nin karısına çıkanların çoğunluğu da sağlam inanca sahip olgun müminler de idiler. Hz. Peygamberin bizzat emirlerinden geçmemi, hazır ve işleyen bir sistemin içine girmesi, o sistemin kurulması ve bu seviyeye gelmesi için çaba sarf etmemi, emek vermemi insanlardır. Âdeti mirasyedilerdir bunlar. Tevarüs ettikleri şeyleri kullanırken suiistimale giren insanlardır. Ama ilk safi olu turanlara baktığımızda, ne yalancı peygamberlerin, ne de irtidat edenlerin onlardan olduğunu görebiliriz!

Emevi ve Abbasi dönemleri için de aynı şeyleri söyleyebiliriz. Gerek Emevilerin gerekse Abbasilerin kuruluş aşamasında ilk safi tekil edenler dava ve dü üncelerinde hassas ve sadık kişilerdir. Belki bazılarında hassasiyetlerinden kaynaklanan yanlışlıklar vardır. Ama sonra gelenler halk tabiriyle "har vurup harman savurmuşlardır."

Osmanlılarda da farklı bir durum göremeyiz. Balığıta çok saf ve çok durudurlar. Ama, bir devlet haline gelince o keyfiyet ve safiyet korunamamıştır. Küçük su akıntıları koca deryalar haline gelince yozlaşmalar baş göstermiştir. Görev adamı olması gerekenler de tekkelere, zaviyelere kapanmış, sokaları terk etmişler ve denge bozulmuştur.

Tefsir kaynaklarında anlatıldığına göre Resûl-i Ekrem (S), bir gün, Utbe b. Rebia, eybe b. Rebia, Ebu'l-Hakem bin Hiâm (Ebu Cehil), henüz iman etmemiş olan amcası Abbas bin Abdulmuttalib, Ümeyye b. Halef, Velid b. Muîre gibi Mekke'nin ileri gelen kişileriyle oturmuştu. Onlara tevhid hakikatini anlatmakta ve imana davet etmektedir. bn Ümmi Mektûm, kendisine yol gösteren birisiyle birlikte, işte tam bu esnada çıkagelir. Resûl-i Ekrem'in sesini duyunca ona yönelir ve ihtimal ki, Hiâm oldu u için Resûl-i Ekrem'in içinde bulundu u durumu göremeyeninden "Yâ Rasûlallah! Bana Kur'an okut, Allah'ın sana ta'lim ettiklerinden bana da öğret!" ricasında bulunur. Bu zamansız müracaat Resûlullah'ın canını sıkır; bn Ümmi Mektûm'a iltifat etmez. Elbette, muhtaç, kör bir

²⁹ Mesainin düzenlenmesi, işlerin taksim edilmesi ve yardımlaşmanın kolaylaştırılması.

insanı hakir görmekten de ildir bu. Bir kavmin topyekün hidayeti bir ferdin hidayetinden daha büyük oldu una göre, Resûl-i Ekrem ihtimal ki kavmin ileri gelenlerinin tevhide kabul etmesinin çok insanın hidayetine kapı açacağı dü üncesiyle, ileri gelen mü riklerle konu masına devam eder. İbn Ümmi Mektûm'un ısrarcı tutumu kar ısında da, ondan yüz çevirir. Ve çok geçmez, Abese sûresindeki âyetlerle itab edilir.³⁰

Politikanın etkisi altında çok fazla kaldı ımızdan olacak ki sayıya gere inden daha fazla önem veriyoruz. Zira seçimlerde sonuç parmak sayısına bakıyor. E er parmak sayısı ne kadar fazla ise o taraf galip geliyor.

E er mesele sadece politika olsaydı sayının önemine vurgu yapanlara hak verebilirdik. Fakat sayı her zaman önemli de ildir. Özellikle “ nançsızlar sayıca çoktur, bu nedenle kâinatın yaratılması er olmu tur” diye cevap verenler haklı çıkacaktır.

Bilimsel ölçüleri dikkate almadan sayıca çoklu u haklılı ın ölçüsü olarak gören ki ilerin dü üncelerinin do ru bir yakla ım olmadığı açıktır.

Kemiyet keyfiyete göre önemsiz oldu undan, anlatılan eylerin keyfiyeti, keyfiyetine bakmadan kaç ki iye anlatıldı ından daha önemlidir diye dü ünüyoruz. Çünkü az da olsalar keyfiyetli bilgilere sahip olan ki iler hakikati her eyin üzerinde gördüklerinden sebat edip, o çekirdekler gibi olan kalpleri birer a aç olabilirler. Fakat binlerce bilinçsiz topluluklar dünyadan ve felsefeden gelen üpheler ve vesveseler ile, çe itli akımlara kapılıp ma lup olarak oraya buraya da ılabirler...

Kitlelerin teveccühü ne ifade etmektedir? Veya kemiyet fazlalı ının anlamı nedir? Sayısal çokluk neyin alâmetidir? Çok müntesibi olmak, bir davanın hakkaniyetine delâlet eden faktörlerden biri olabilir mi?

Bu sorulara ba kalarını da eklemek mümkündür. Meseleye genel bir perspektif kazandırmak, farklı bakı açılarını da dikkate alan de erlendirmelerle sa lanabilir.

Hız Muhammed (S)'e nispet edilen “Ümmetim yanlı ta ittifak etmez” sözü vardır. Bu Hadis sahihse, bu Hadis'ten Hakk'ın rızâsına muhalif bir tutumun, yaygınlık kazansa da, ümmet nezdinde genel kabul görme olasılı ının olmadığı, yani Allah'ın rızâsına aykırı yakla ımlara, bu ümmet içinden mutlaka muhalefet edenlerin olacağı anlaşılmaktadır.

Bu bakımdan bir dü ünce veya bir yolun genel kabule mazhar olması için, tek ba ına haklılı ın ölçüsü sayılamayacağı söylenebilir.

³⁰ Abese Suresi'nin nüzul sebebi için bk. İbn Kesîr, İmâdü'd-Dîn Ebi'l-Fidâ İsmâil el-Kuraşâ ed-Dimeşkî (774), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1. Baskı, Dâru'l-Endelüs, Beyrut, 1385/1966, VII, 211-212.

Bir ba ka deyi le, bir duru un sıhhati, ba lıların çoklu u ya da azlı na mutlak anlamda ba lı de ildir. lerde Kur'ân'dan verilecek örneklerde de görülece i gibi sayıca az oldu u halde do ru yol üzere olanlar da vardır; sayıca çok oldu u halde yanlı a ömür adayanlar da.

Ümmetsiz peygamberler ya da tâbileri bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar az olan peygamberler, insanlık tarihinin bir gerçe i olarak gözümüze çarpıyor. Onlar, hak bir davanın da kitlelerde yaygınlık kazanamayabilece inin kanıtı olarak kar ımızda durdukları açıktır.

lerde de görece imiz gibi Kur'an, iman edip sâlih amel i leyenleri ve Hakk'ı tutup kaldıranları 'ekalli kalil/azların azı' terkibiyle tavsif ederken, aldanan ve dünyaya meyleden gürûhu, 'ekserun nâs/insanların ço u' tâbiriyle nitelendiriyor. te o ayetlerden bazıları:

*“ Emrimiz gelip, tandırdan sular kaynamaya ba layınca, Nuh'a: 'Her cinsten birer çifti ve aleyhine hükmedilmi olanın dı nda kalan çoluk çocu unu ve inananları gemiye bindir' dedik. Pek azı onunla beraber iman etmi ti.”*³¹

*“ Ve bir vakit srailo ullarından öyle söz almı tık: 'Allah'tan ba kasına tapmayacaksınız, ana-babaya, yakınlı ı olanlara, öksüzlere ve bîçârelere de iyilik yapacaksınız. nsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekatı verin.' Sonra pek azınız müstesna olmak üzere sözünüzdü dördünüz, hala da dönüyorsunuz!”*³²

*“Musa'dan sonra srailo ullarının ileri gelenlerine baksana! Hani peygamberlerinden birine 'Bize bir hükümdar gönder, Allah yolunda sava alım' dediler. O, 'Ya üzerinize farz edilir de sava mazlık ederseniz?' dedi. Onlar, 'Neden Allah yolunda sava mayalım? Yurtlarımızdan çıkarıldık; çocuklarımızdan ayrı bırakıldık' dediler. Bunun üzerine sava , kendilerine farz kılındı ı zaman, pek azı dı ndakiler dönüverdiler. Allah, o zalimleri bilir.”*³³

*“ Nice az topluluk, çok toplulu a, Allah'ın izniyle üstün gelmi tir; Allah sabredenlerle beraberdir.”*³⁴

³¹ Hûd 11/40

³² Bakara 2/83

³³ Bakara 2/246

³⁴ Bakara 2/249

“ çlerinden pek azı hariç, onlardan daima bir hainlik görürsün; yine de sen, onları affet ve aldırma etme! Allah, iyilik edenleri elbette sever.”³⁵

Tarihin olaylarıyla ve hadiseleriyle “inkılâbın komutan rolüyle; dejenere olmuş katı bir toplumda ortaya çıkmış az bir gruptan başkası tarafından yapılmasının asla mümkün olmayacağını” ispat ettiğine üphe yoktur. Bu grup ya adını ve kendisini ya atacağı amaçları ideolojisini uygulattır.

İngiliz tarihçi Toynbee’ye göre medeniyet insanların körü körüne bir taklit ve hayranlıkla peşlerinden gittiği, ortaya çıkan az bir grup tarafından başlatılır ve insanlara zorbalık yapan bir azınlığın eline geçince de yıkılır. Bu nedenle her hümanist topluma, ilerlemeleri ve durumlarını iyileştirmeleri için seçkin bir lider toplum gerekir. Söz konusu hümanist toplum onu yalnız bıraktığı zaman ilerleme sağlanamaz. Bu lider toplum âdeti ilerlemenin ve kalkınmanın mayası gibidir. Bütün toplumun akıbeti daima bu elit tabakayla ve bunların durumlarıyla bağlantılıdır. Bu olumlu durumların yerini olumsuzluklar alırsa etrafında bunların yolundan gidecek bir grup insan olup onların yerine geçer ve söz konusu toplumun iyileşmesini geciktirir.

Mevdûdî’nin de belirttiği gibi tarih kahramanların eliyle yazılır, cihatlarıyla ve kurbanlarıyla hayatın akışını ve dünyanın seyrini değiştirirler.³⁶ Günümüzde insanlar sayıya ve çokluğa itibar ediyorlar. Kur’ân’da bu pek övülen bir durum değildir. Kehf Suresi 36. ayette çoklukla övülen kişi yerilmektedir. Yine başka bir ayette bir toplumun yalanlayanı marifetli ileri gelenlerinin: “Biz mal ve evlat bakımından en fazlayız, bize azap da edilecek değildir.”³⁷ dedikleri buyrulmaktadır. Bu durumu da Allah’ın kendilerini sevdiğine, önem verdiğine delil olarak gösterirler ve Allah’ın kendilerine azap etmelerinin uzak ihtimal olduğunu iddia ederler.

İslâm Dini çokluğa aldanmamızı yasaklıyor. Kriter olarak değerlerimizin ve isteklerimizin başına nitelik anlayışını koymamızı emrediyor. Tek başına çokluk ilerletme ve geriletmede ölçü değildir.

Kur’ân aklîselim az mümini övmüştür. Meselâ Sâd Sûresi 24. ayette şöyle buyrulmaktadır: “...Ancak inananlar ve Salih amelde bulunanlar başkası. Onlar da **ne**

³⁵ Mâide 5/13

³⁶ Bkz. Ebu’l-A’lâ el-Mevdûdî, *Biz ve Batı Medeniyeti*, s.251.

³⁷ Sebe’ 92/35.

kadar azdır.” Yine ba ka bir ayette Allah’ın ükreden kullarının ne kadar az oldu u bildirilmektedir.³⁸

Gayesiz ve plansız yürüdükleri zaman kuru kalabalı n Kur’ân ve Sünnet tarafından yerildi ini görüyoruz. Nitekim Maide Sûresi 103. ayette onların ço unun akletmedikleri bildirilmektedir. Yine ilerde açıklayaca ımız bir hadiste meal olarak öyle buyrulmaktadır: *“Hz. Peygamber, yiyicilerin sofraya ü ü tü ü gibi milletlerin size kar ı birle meleri yakla tı, dedi. Onlardan birisi: O gün az oldu umuzdan dolayı mı böyle olacak, dedi. Resûlullah öyle dedi: Hayır, o gün siz çok olacaksınız ama selin getirdi i çerçöp gibi olursunuz. Allah dü manlarınızın kalbinden sizden duydukları korkuyu atar, sizin kalbinize de bir zayıflık verir. Onlardan birisi Yâ Resûlallah zayıflık (vehn) nedir? dedi. O da; dünya sevgisi ve ölüm korkusu, buyurdu.”*

Çokluk, mutlak olarak yerilmez. Allah Kur’ân’da iki âyette çoklu u övmektedir ki bunlardan birisinde öyle buyrulmaktadır: *“Nice peygamberlerin yanında Rabbe kul olmu pek çok kimse sava mı tır. Allah yolunda ba larına gelenden ötürü gev ememi ler, yılmamı lar ve boyun e memi lerdir. Allah sabredenleri sever.”³⁹* Di erinde ise; *“Allah’ı çok anan erkek ve kadınlar...”⁴⁰* ekinde buyrulmaktadır.

Bu gün slâm dünyasının nüfusu bir buçuk milyara yakla masına ra men di er ümmetler içinde gerek siyasal açıdan gerekse ekonomik ve benzeri açılardan yeterli a ırlı a sahip de ildir. Global anlamda alınacak kararlarda yeterli bir etkiye sahip de ildir. Sayısının fazlalı na, çe itli zenginliklerine ve her türlü imkânı olmasına ra men ça da medeniyete olumlu ve etkili bir katkısı yoktur.

Kur’ân bizi birbirine kenetlenmi mümin azınlı n özelliklerine bakmaya sevk edip önümüze Allah’ın kendilerine verdi i imkânların örneklerini seriyor. Daha sonra çoklu un özelliklerini, do ru yoldan nasıl saptıklarını ve yeryüzünde nasıl bozgunculuk yaptıklarını gözler önüne seriyor. Bu sebeple azlı n övülmesinde ve çoklu un yerilmesinde Kur’ân’ın ölçüsünün ne oldu u, u zamanımızda çok önemli bir ara tırma ve inceleme konusudur. Allah En’am Sûresi 90. ayette Rasûlullah’a ve kendisine tabi olan ümmete peygamberlerin ve onlara tabi olanların yolundan gidip onları örnek almalarını emretmektedir: *“ te onlar*

³⁸ Sebe’ 92/13.

³⁹ Âl-i İmran 3/146.

⁴⁰ Ahzab 33/35.

Allah'ın hidayete eri tirdi i kimselerdir. Onların yoluna uy. De ki bunun kar ılı ında bir ücret istemiyorum. Bu ancak âlemler için bir hatırlatmadır."⁴¹

Bildi imize göre azlık ve çoklu un Kur'ân açısından de erlendirilmesi konusunda ülkemizde ve Türkçe'ye çevrilmi bir eser bulunmamaktadır. Elimizde bu konuyla ilgili Arapça olarak Tefik Ali Zebâdî tarafından telif edilmi olan "*Menhecü'l-Kur'âni'l-Kerîm fî Medhi'l-Kille ve Zemmi'l-Kesra*" adlı eser bulunmaktadır. Çalı mamızda büyük ölçüde bu eserden yararlanmaya çalı tık.

Sözkonusu eser, konuyu azlı ın övülmesi ve çoklu un yerilmesi açısından ele almı . Eser, akademik olmaktan ziyade ir ada yönelik olarak hazırlanmı görüntüsü vermektedir.

Biz yaptığımız çalı mada aynı konulara de inmenin yanında azlı ın ve çoklu un durumlarını objektif olarak da de erlendirmeye çalı tık. Çalı mamız ir ada yönelik olmaktan çok akademik ara tırmaya yönelik oldu. Bu sebeple çalı mamızın Birinci Bölümünde kavram çalı masına yer verdik. Kavramların ifade ettikleri anlamları tespit etmeye çalı ırken en eski Arapça sözlüklerden kronolojik sıraya göre yararlanmanın yanı sıra, iirlerden ve Hadis-i eriflerden de yararlandık. Bu arada kavramların geçti i ayetlerin tamamını de erlendirdik. Kavram çalı masında ele almadığımız ayetleri ikinci bölümde de erlendirmeye çalı tık.

⁴¹ Zebâdî, Tefik Ali, *Menhecü'l-Kur'âni'l-Kerîm fî Medhi'l-Kille ve Zemmi'l-Kesra*, 1. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, 2006, s. 4-6.

BİRİNCİ BÖLÜM
KESRET VE KILLET KAVRAMLARI

1. "KILLET" KAVRAMI

: Az olmak.⁴² Bir şeyin en azı.⁴³

: En azı.⁴⁴

القليل: kesîr'in zıddı.⁴⁵ Çoğulu " " dur. Kullanımı, "serîr" ve "sürur" gibidir.⁴⁶

رجل قليل: Cüssesi küçük adam.⁴⁷

إمرأة قليلة: ince ve bodur cüsseli kadın.⁴⁸ Cemîsi " " dir.⁴⁹

القليل من الرجال: ince ve bodur cüsseli adam.⁵⁰

م قليلون و قليل : Cüssesi küçük ve sayısı az kavim.⁵²

: Az.⁵³

: Az.⁵⁴

, : Kullanılışı "züll" ve "zillet" gibidir.⁵⁵ "küsr" ve "kesret" in zıddı.⁵⁶

⁴² el-Halîl b. Ahmed (175), *Kitâbu'l-Ayn*, 1. Baskı, Mektebet-ü Lübnan Nâşirûn, Beyrut, Lübnan, 2004, VII, 711.

⁴³ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 129.

⁴⁴ el-Fîrûzâbâdî (816), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, IV, 40.

⁴⁵ *el-Fârâbî* (350), *Dîvânu'l-Edeb*, III, 79.

⁴⁶ el-Cevherî, Ebî Nasr İsmâil b. Hammâd (393), *Tâcu'l-Luğa ve Sıhâhu'l-Arabiyye*, ts. II, 232.

⁴⁷ el-Halîl b. Ahmed (175), *Kitâbu'l-Ayn*, VII, 711.

⁴⁸ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 129.

⁴⁹ ez-Zebîdî (1205), *Tâcu'l-Arûs*, VIII, 85.

⁵⁰ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 129.

⁵¹ el-Cevherî, (393), *Tâcu'l-Luğa ve Sıhâhu'l-Arabiyye*, II, 232.

⁵² İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 129.

⁵³ el-Halîl b. Ahmed (175), *Kitâbu'l-Ayn*, VII, 711.; İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, XI, 563.

⁵⁴ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 129.

⁵⁵ el-Cevherî, (393), *Tâcu'l-Luğa ve Sıhâhu'l-Arabiyye*, II, 232.

⁵⁶ el-Fîrûzâbâdî, Mecidüddîn Muhammed b. Ya'kûb eş-Şirâzî (816), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Dâru'l-İlm Li'l-Cemî', Beyrut, ts. IV, 40.

: Bünyesi kısa adam.⁵⁷ Kimsesi olmayan adam.⁵⁸

: Alçak ve adi adam:⁵⁹

: Titreme.⁶⁰ Korku, sıtma vb. eylerden dolayı vücudun titremesi, sarsılması.⁶¹ Bir çe it titreme.⁶² ç. “ ” Ço ulu “ ” kalıbına uygun olarak gelir. Tek ba ına zayıf bir ekilde biten çekirdek, tohum.⁶³ : Korku, sıtma, a ırı hırs vb. eylerden dolayı vücudun titremesi, sarsılması.⁶⁴

: İletten ve hastalıktan kalkma, iyile me, nekahet, yeniden refaha kavu ma.⁶⁵

,⁶⁶ : (galîl) Az.⁶⁷

: ekinde de ifade edilir. Her eyi ba ı.⁶⁸

: 'in zıddı. Azlık.⁶⁹ Titreme, sarsıntı.⁷⁰

: Da ın zirvesi. Büyük küp.⁷¹ Kılıç ve bıçak kabzasının ba ında olan gümü veya demir kısım. Böyle kılıçlara da “سيف مقل” denir.⁷² Her eyin en üstü. nsanın ba ı. Ço ulu

⁵⁷ el-Ezherî, Ebî Mansûr Muhammed b. Ahmed (370/980), *Tehzîbu'l-Luğa* (nşr. Ali Hasen Hilâlî), I-XV, ed-Dâru'l-Mısriyye li't-Te'lîf ve't-Terceme, Mısır, ts., VIII, 288.

⁵⁸ el-Fîrûzâbâdî (816), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, IV, 40.

⁵⁹ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, XI, 564.; el-Ezherî (370/980), *Tehzîbu'l-Luğa*, VIII, 288.

⁶⁰ el-Fârâbî (350), *Dîvânu'l-Edeb*, III, 33.

⁶¹ el-Ezherî (370/980), *Tehzîbu'l-Luğa*, VIII, 289.

⁶² el-Cevherî, (393), *Tâcu'l-Luğa ve Sıhâhu'l-Arabiyye*, II, 233.

⁶³ el-Fîrûzâbâdî (816), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, IV, 40.

⁶⁴ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 131.

⁶⁵ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, XI, 566.; el-Ezherî (370/980), *Tehzîbu'l-Luğa*, VIII, 288.; el-Fîrûzâbâdî (816), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, IV, 40.

⁶⁶ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 129.

⁶⁷ el-Halîl b. Ahmed (175), *Kitâbu'l-Ayn*, VII, 711.

⁶⁸ el-Halîl b. Ahmed (175), *Kitâbu'l-Ayn*, VII, 711.

⁶⁹ el-Fârâbî (350), *Dîvânu'l-Edeb*, III, 143.

⁷⁰ el-Fîrûzâbâdî (816), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, IV, 40.

⁷¹ el-Fârâbî (350), *Dîvânu'l-Edeb*, III, 27.

⁷² İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, XI, 566.; el-Ezherî (370/980), *Tehzîbu'l-Luğa*, VIII, 289.

“ ” dir.⁷³ Ço ulu “ ” olup, büyük küpe benzeyen bir Arab kabı.⁷⁴ ç. , : Büyük kuyu, testi, küçük bardak.⁷⁵ Ba ın, deve hörgücünün ve da ın üst kısmı. Bizdan olan cemaat. Genel anlamda testi, çömlek. Ço ulu “ ” ve “ ” kalıbında gelir. Her eyin ba ı.⁷⁶ Mısır ve civârında küçük bardak anlamına geldi i de söylenmektedir.⁷⁷

: gulle'nin ço ulu olup, büyük küp anlamındadır.⁷⁸ Ço ulu “kitâb” kalıbına uygun olarak gelir.⁷⁹ Çardak yapımı için dikilen kalın, kuru a açlar.⁸⁰

قلال هجر: Büyük küplere benzeyen bir çe it kap.⁸¹

Ebû Ubeyde, kelimenin u kalıplara uygun oldu unu belirtti: el-gumrân, el-‘imrân, rabî’atü, mudırr, selîm, ‘âmir.⁸²

: Bir eyi ta ımak, nakletmek, kaldırmak.⁸³

تقله : Kaldırıp yükseltmek.⁸⁴

أقلته الرعدة واستقله : Titreme almak, sarsıntı geçirmek.⁸⁵

: Kaldırmak, yükseltmek.⁸⁶

:⁸⁷ Nâdiren; güç belâ, zar zor, ancak, güçlülkle.

قدقل يقل قلة وقلا فهو قليل وقلال وقلال.⁸⁸ Az olmak.

⁷³ el-Cevherî, (393), *Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, II, 232.

⁷⁴ el-Cevherî, (393), *Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, II, 232.

⁷⁵ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 131.

⁷⁶ el-Fîrûzâbâdî (816), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, IV, 40.; İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, XI, 565.

⁷⁷ ez-Zebîdî (1205), *Tâcu'l-Arûs*, VIII, 85.

⁷⁸ el-Fârâbî (350), *Dîvânu'l-Edeb*, III, 93.

⁷⁹ el-Fîrûzâbâdî (816), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, IV, 40.

⁸⁰ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 131.

⁸¹ el-Cevherî, (393), *Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, II, 233.

⁸² el-Cevherî, (393), *Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, II, 232.

⁸³ el-Halîl b. Ahmed (175), *Kitâbu'l-Ayn*, VII, 711.

⁸⁴ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 131.

⁸⁵ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, XI, 566.

⁸⁶ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, XI, 566.; el-Ezherî (370/980), *Tehzîbu'l-Luğa*, VIII, 289.

⁸⁷ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, XI, 564.

قل ماله: Malı az olmak.⁸⁹

أقل: Az konu mak.⁹⁰

: Fakirle mek.⁹¹

: Ta imaya gücü yetmek.⁹²

: illetü'l-cideti (eddesiz dâl ile).⁹³ Fakirle mek.⁹⁴

: Fakir.⁹⁵ Elinde az bir şey kalan fakir.⁹⁶

: Az kar ıla mak.⁹⁷

, قلله: Az bulmak, az bir şey getirmek.⁹⁸

أقل واستقل به: Yükseltmek.

أقل الشيء واستقله: Kaldırmak ve yükseltmek.⁹⁹

قللهم الله في أعينهم: Sadece onların gözüne az göstermek.¹⁰⁰

قلله في عينه: Gözüne az göstermek.¹⁰¹

قلله: Az göstermek.¹⁰² Azaltmak. Bir görü e göre de “gallelehû” azaltmak, “egallehû” biraz getirmek anlamındadır.¹⁰³ Az yapmak. Az bulmak.¹⁰⁴

⁸⁸ İbn Manzûr Ebi'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükrem el-Arîgî, (711), *Lisânu'l-Arab*, Dâru's-Sâdir, Beyrut, ts., XI, 563.

⁸⁹ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 131.

⁹⁰ el-Fârâbî (350), *Dîvânu'l-Edeb*, III, 163.

⁹¹ el-Fârâbî (350), *Dîvânu'l-Edeb*, III, 163.

⁹² el-Fârâbî (350), *Dîvânu'l-Edeb*, III, 163.

⁹³ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, XI, 564.

⁹⁴ ez-Zebîdî (1205), *Tâcu'l-Arûs*, VIII, 85.

⁹⁵ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 131.

⁹⁶ el-Fîrûzâbâdî (816), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, IV, 40.

⁹⁷ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 129.

⁹⁸ ez-Zebîdî, Muhibbu'd-Dîn Ebî Feyz es-Seyyid Muhammed Murtadâ el-Hüseynî el-Vâsitî el-Hanefî (1205), *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Dâru'l-Fikr, ts. VIII, 85.

⁹⁹ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, XI, 565.

¹⁰⁰ el-Fârâbî (350), *Dîvânu'l-Edeb*, III, 172.

¹⁰¹ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, XI, 563.

قلله : أقل منه¹⁰⁵ gibidir.

قلله فقل¹⁰⁶ :

لله الشيء فتقلله¹⁰⁷ : Bir eyi azalttım ve azaldı.

ينكاثُ رُه يستكثُرُه“ : هو يستقل الكثير ويتقاله¹⁰⁸ Ço u azımsadı, sonuçta gözüne az göründü.

: Adam öfkeleni.¹⁰⁹

إستقله : Az saymak.¹¹⁰ Az görmek.¹¹¹

يستقله : Bir eyi ta ımak, nakletmek, kaldırmak.¹¹² Kullanılı ı “قلله” ve “أقله” de oldu u gibidir.¹¹³

: Yerden yükselmek.¹¹⁴

إستقل الطائر في طيرانه¹¹⁵ : Ku un yerden havalanıp yükselmesi.

_____ : Bitki uzanıp boylanmak. Serpilmek¹¹⁶

_____ : Kavmin yolculu u uzadı.¹¹⁷ Göçüp gitmek üzere harekete geçmek ve göçüp gitmek.¹¹⁸ Bu ifade aynı ekilde “ıglâl” masdarında da kullanılır. Bu durumda, sanki

¹⁰² el-Cevherî, (393), *Tâcu'l-Luğa ve Sıhâhu'l-Arabiyye*, II, 232.

¹⁰³ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 129.; İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, XI, 563.

¹⁰⁴ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, XI, 563.; el-Fîrûzâbâdî (816), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, IV, 40.

¹⁰⁵ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 129.

¹⁰⁶ el-Fârâbî (350), *Dîvânu'l-Edeb*, III, 172.

¹⁰⁷ ez-Zemahşerî (538), *Esâsu'l-Belâğa*, s.521.

¹⁰⁸ ez-Zemahşerî (538), *Esâsu'l-Belâğa*, s.521.

¹⁰⁹ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, XI, 566.; el-Ezherî (370/980), *Tehzîbu'l-Luğa*, VIII, 289.

¹¹⁰ el-Cevherî, (393), *Tâcu'l-Luğa ve Sıhâhu'l-Arabiyye*, II, 233.

¹¹¹ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 129.

¹¹² el-Hafîl b. Ahmed (175), *Kitâbu'l-Ayn*, VII, 711.

¹¹³ el-Fîrûzâbâdî (816), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, IV, 40.; ez-Zebîdî (1205), *Tâcu'l-Arûs*, VIII, 85.

¹¹⁴ el-Hafîl b. Ahmed (175), *Kitâbu'l-Ayn*, VII, 711.

¹¹⁵ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 131.

¹¹⁶ el-Hafîl b. Ahmed (175), *Kitâbu'l-Ayn*, VII, 711.

¹¹⁷ el-Hafîl b. Ahmed (175), *Kitâbu'l-Ayn*, VII, 711.

onlar yolculu u hafife almı ve önemsememi gibi oluyorlar. “gullet” kavramı için de aynı ey söylenebilir. Çünkü o (kab) onlara göre az kabul ediliyor.¹¹⁹ Göçüp gitmek.¹²⁰

_____ : Yükselmek.¹²¹

_____ : isteksera 'nın zıddı.¹²²

_____ : Verilen eyi az göstermek.¹²³

_____ : Ba ı ı azaltmak.¹²⁴

_____ : Susuzluktan korkulup, su azımsandı ı zaman kullanılır.¹²⁵

_____ : Verilen eyi azımsamak.¹²⁶

_____ : Az görmek.¹²⁷

_____ : Öfkelenmek.¹²⁸

_____ : “_____” gibidir.¹²⁹ Bu ifade, adamı ve ana-babasını kimse tanımiyorsa kullanılır.¹³⁰

_____ : Boyu uzun adam.¹³¹

_____ : “Bunu Zeyt’ten ba ka kimse söylemiyor (ondan ba ka böyle diyen yok.)” anlamında bir deyim.¹³²

¹¹⁸ İbn Manzûr (711), *Lisânu’l-Arab*, XI, 565.; el-Ezherî (370/980), *Tehzîbu’l-Luğâ*, VIII, 289.

¹¹⁹ İbn Fâris (395), *Mu’cemu Mekâyîsi’l-Luğâ*, V, 3.

¹²⁰ el-Fîrûzâbâdî (816), *el-Kâmûsu’l-Muhît*, IV, 40.

¹²¹ el-Fârâbî (350), *Dîvânu’l-Edeb*, III, 185.

¹²² el-Fârâbî (350), *Dîvânu’l-Edeb*, III, 185.

¹²³ el-Ezherî (370/980), *Tehzîbu’l-Luğâ*, VIII, 289.; İbn Manzûr (711), *Lisânu’l-Arab*, XI, 565.

¹²⁴ ez-Zebîdî (1205), *Tâcu’l-Arûs*, VIII, 86.

¹²⁵ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve’l-Muhîtu’l-A’zam*, VI, 131.; İbn Manzûr (711), *Lisânu’l-Arab*, XI, 565.

¹²⁶ el-Ezherî (370/980), *Tehzîbu’l-Luğâ*, VIII, 289.; İbn Manzûr (711), *Lisânu’l-Arab*, XI, 565.

¹²⁷ İbn Manzûr (711), *Lisânu’l-Arab*, XI, 563.

¹²⁸ el-Fîrûzâbâdî (816), *el-Kâmûsu’l-Muhît*, IV, 40.

¹²⁹ el-Fârâbî (350), *Dîvânu’l-Edeb*, III, 22.

¹³⁰ el-Cevherî, (393), *Tâcu’l-Luğâ ve Sıhâhu’l-Arabiyye*, II, 232.

¹³¹ ez-Zemahşerî (538), *Esâsu’l-Belâğâ*, s.521.

¹³² İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve’l-Muhîtu’l-A’zam*, VI, 131.

: Kimsesi olmayan adam.¹³³

: Sözkonusu kelimeler burada “*gillet*” ve “*kesret*” (azlık ve çokluk) anlamına gelmektedir.¹³⁴

:¹³⁵ Onu bir titreme aldı. Bu söz, “ ” ekinde de ifade edilir.¹³⁶

¹³⁷ لم يترك قليلا ولا كثيرا Geride hiçbir ey bırakmadı.

¹³⁸ في ماله قلة وقل Malda azlık.

¹³⁹ أخذ قلة وترك كثره، أقله وأكثره Ço unu bırakarak azını aldı.

¹⁴⁰ كاد يذهب بصري إلا قلا Gözüüm nerdeyse tamamen gidiyordu.

: Zenginlikten sonra fakir olmak.¹⁴¹

كؤب وبعده قلة من قلال هجر: Küp vb. cinsten kaldırılabilen kap. Onun yanında Hecer gullelerinden var.¹⁴²

: Da ların tepelerine tırmandılar.¹⁴³

هو مستقل بنفسه : Kendi i inde ba ımsız olmak, i ine hâkim olmak.¹⁴⁴

هو لا يستقل بهذا الأمر : Onun bu i e gücü yetmiyor.¹⁴⁵

bn Hânî'nin Ebî Zeyd'den aktardığı bir söz öyledir:

¹³³ ez-Zebîdî (1205), *Tâcu'l-Arûs*, VIII, 85.

¹³⁴ el-Fârâbî (350), *Dîvânu'l-Edeb*, III, 22.; el-Ezherî (370/980), *Tehzîbu'l-Luġa*, VIII, 289.

¹³⁵ el-Fârâbî (350), *Dîvânu'l-Edeb*, III, 33.

¹³⁶ el-Cevherî, (393), *Tâcu'l-Luġa ve Sıhâhu'l-Arabiyye*, II, 233.

¹³⁷ el-Cevherî, (393), *Tâcu'l-Luġa ve Sıhâhu'l-Arabiyye*, II, 232.; İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, XI, 564.

¹³⁸ ez-Zamahşerî (538), Cârillâh Ebi'l-Kâsım Mahmûd b. Umer (538), *Esâsu'l-Belâġa*, Dâru's-Sâdir Li't-Tabâ'a ve'n-Neşr, Beyrut, 1385/1965, s. 521.

¹³⁹ ez-Zamahşerî (538), *Esâsu'l-Belâġa*, s.521.

¹⁴⁰ ez-Zamahşerî (538), *Esâsu'l-Belâġa*, s.521.

¹⁴¹ ez-Zamahşerî (538), *Esâsu'l-Belâġa*, s.521.

¹⁴² ez-Zamahşerî (538), *Esâsu'l-Belâġa*, s.521.

¹⁴³ ez-Zamahşerî (538), *Esâsu'l-Belâġa*, s.521.

¹⁴⁴ ez-Zamahşerî (538), *Esâsu'l-Belâġa*, s.521.

¹⁴⁵ ez-Zamahşerî (538), *Esâsu'l-Belâġa*, s.521.

ما له قل ولا كثر: Bundan ne az, ne fazla aldım. Hiçbir ey almadım. Burda “hâ” zamîri nefiy için gelmi tir.¹⁴⁶

ما كان من ذلك قليلة ولا كثيرة: Bundan hiçbir ey yok. Buradaki “hâ” harfi ancak olumsuzlukta kullanılır.¹⁴⁷

ما أخذت منه قليلة ولا كثيرة: Hiçbir ey almadım. Buradaki “hâ” harfi ancak olumsuzlukta kullanılır.¹⁴⁸

قدم علينا قتل من الناس: Çe itli veya bölük bölük kavimlerden gruplar geldi. Bunlar bir araya toplandıkları zaman da onlara “gulel” denir.¹⁴⁹ “Gulel” in kullanılışı “sured” gibidir.¹⁵⁰

فعل ذلك من بين أئرى وأقل: Bütün insanlar arasında¹⁵¹ yaptı.

ما يقوم زيد: (Zeyd zar zor ayakta duruyor) Burada “galle” nin “mâ” sı, kendisinden (galleden) sonra fiil geldi i için gelmi tir. Bazı nahivcilere göre buradaki “galle” faili olmayan bir fiildir. Çünkü “mâ” onun faile ihtiyaç olmasına engel olmu ve isim de il, fiil isteyen bir harf hükmüne dönü tür.¹⁵²

:¹⁵³ Seni nadiren görüyorum.

هذا جهد امقل:¹⁵⁴ Bu, fakirin eme i.

ارتحل القوم بقليته: Arkalarında hiçbir ey bırakmadan gittiler.¹⁵⁵

أكل الضب بقليته: Kertenkeleyi kemi iyle ve derisiyle beraber yedi.¹⁵⁶

أخذه بقليته وقليله وإقبلاه: Onu toptan, tamamen aldı.¹⁵⁷

¹⁴⁶ el-Ezherî (370/980), *Tehzîbu'l-Luġa*, VIII, 289.; ez-Zebîdî (1205), *Tâcu'l-Arûs*, VIII, 85.

¹⁴⁷ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, XI, 566.

¹⁴⁸ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, XI, 566.

¹⁴⁹ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 131.

¹⁵⁰ el-Fîrûzâbâdî (816), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, IV, 40.

¹⁵¹ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, XI, 564.

¹⁵² Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 130.; İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, XI, 564.

¹⁵³ ez-Zemahşerî (538), *Esâsu'l-Belâġa*, s.521.

¹⁵⁴ ez-Zemahşerî (538), *Esâsu'l-Belâġa*, s.521.

¹⁵⁵ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 131.

¹⁵⁶ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 131.

: Karın.¹⁵⁸

القلبية: Bir çe it manastır. Bu kelime Hz. Ömer'in antla ma yapmak üzere am Hıristiyanlarına gönderdi i mektupta geçmektedir. Bu mektupta Hz. Ömer, onlardan bir kilise veya manastır yapmamalarını istemektedir.¹⁵⁹

Ebu Hanife, “kazma” kelimesini u ekilde tarif etmi tir: “*Kazma (mi'vel), uzun ve eni dar bir kesici alettir.*” Bu tanımda “dar” anlamını ifade etmek üzere “gillet” kelimesini kullanmı tır.¹⁶⁰

Kur'ân'da “istif'âl” kalıbından türemi bir “gillet” kavramı olmadı ı için bu kalıptan türemi kelimelerin detayına girmeyi gereksiz gördük.¹⁶¹

imdi de “killet” kavramı ile ilgili kelimelerin farklı anlamlarda kullanıldı ı iirlere örnekler verelim:

Nabî a'nın u iirinde geçen “tüğüllü” kelimesi yükseltmek anlamında kullanılmı tır:¹⁶²

ما تَقْلُ النُّعْلُ مَنِّي
إِلَى أَعْلَى الدُّوَابَةِ لِلْهُمَامِ

Lübeyd'in u beyitinde geçen “gullün” kelimesi “azlık” anlamında kullanılmı tır:¹⁶³

مصيرهم

¹⁵⁷ el-Fîrûzâbâdî (816), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, IV, 40.

¹⁵⁸ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 131.

¹⁵⁹ ez-Zebîdî (1205), *Tâcu'l-Arûs*, VIII, 86.

¹⁶⁰ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 129.

¹⁶¹ Mecâzî anlamlarıyla ilgili olarak bk. ez-Zemahşerî (538), *Esâsu'l-Belâğa*, s.521.

¹⁶² ez-Zemahşerî (538), *Esâsu'l-Belâğa*, s.521.

¹⁶³ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, XI, 564.

Esmâî'nin u iirinde geçen “gull” kelimesi “azlık” anlamında kullanılmı tır: ¹⁶⁴

همه يقصر

Yine bn Berrî'nin u beyitinde geçen “gull” kelimesi de azlık anlamındadır: ¹⁶⁵

أزيبا

u iirde geçen “gulel” kelimesi “gullet”in ço ulu olarak büyük küpe benzeyen Arab kapları anlamında kullanılmı tır: ¹⁶⁶

قلله

Hasan'ın u sözünde geçen “gılâl” kelimesi “büyük küpler” anlamında kullanılmı tır:

¹⁶⁷

أهله،

يسقوى

¹⁶⁴ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, XI, 564.

¹⁶⁵ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, XI, 564.

¹⁶⁶ el-Cevherî, (393), *Tâcu'l-Luğa ve Sıhâhu'l-Arabiyye*, II, 232.; İbn Fâris (395), *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, V, 3.

¹⁶⁷ el-Ezherî (370/980), *Tehzibu'l-Luğa*, VIII, 288.

Sakinlerinden mahrum kaldı ehlinin sürüsü,
Gullelerden ve sırtı ye il testilerden suluyor.

Ahtal da öyle diyor:¹⁶⁸

يمشون

متنيه

Gulleler ve sırtı ye il testiler ta ıyan iki omzunu,
Tırmaladı ım bir yaralının çevresinde geziyorlar.

bn Ahmer'in u iirinde geçen "gılâle" kelimesi "da ın zirvesi" anlamında kullanılmı tır:¹⁶⁹

يمسس حشاها، قبله،

Sîbeveyh u sözünde geçen "gulletü" kelimesini insanın ba ı anlamında kullanmaktadır:¹⁷⁰

الشيب

Zi'r-Rime de u iirinde geçen "gulel" i da ların tepeleri anlamında "gulet" in ço ulu olarak kullanılmı tır. air burada deveku larının ba larını fındıklara benzetmektedir.¹⁷¹

¹⁶⁸ el-Ezherî (370/980), *Tehzibu'l-Luğa*, VIII, 288.

¹⁶⁹ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, XI, 565.

¹⁷⁰ el-Cevherî, (393), *Tâcu'l-Luğa ve Sıhâhu'l-Arabiyye*, II, 232.

أشداقها

الدحاريج يثبت لها

Ebû Kebîr el-Hüzelî veya Hüzeyl airlerinden birisinin iirinde geçen “mugallel” kelimesi gümü veya demir ba lıklı kabzaya sahip kılıç anlamındadır.¹⁷²

نابها،

نقومها

Harp di ini bileđi i zaman,
Biz onu mugallel Me ref kılıcıyla kar ılıyorduk.

airin u iiri “ve gad egallethür ri’detü vestegallehû (onu titreme aldı.)” ifadesinin anlamını ifade etmektedir.¹⁷³

iirde adamın e i tarafından çekti i eziyet anlatılmakta olup, sıtmaya yakalanması için e ine beddua etti i ifade edilmektedir.

وَأدنبتي

Ebû Hanîfe’nin u iirinde geçen “gılâl” kelimesi çardak yapımı için kullanılan kalın, kuru a açlar anlamına gelmektedir.¹⁷⁴

أفنانها،

النبيط كرومها

¹⁷¹ el-Cevherî, (393), *Tâcu’l-Luğa ve Sıhâhu’l-Arabiyye*, II, 232.

¹⁷² el-Ezherî (370/980), *Tehzibu’l-Luğa*, VIII, 289.

¹⁷³ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve’l-Muhîtu’l-A’zam*, VI, 131.

¹⁷⁴ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve’l-Muhîtu’l-A’zam*, VI, 131.

2. “KESRET” KAVRAMI

: Sayıca çok olmak. Çokluk bakımından bir şey artınca ona (kesîr) denir.¹⁷⁵

“gillet” in zıddı.¹⁷⁶

, , : “gillet” in zıddı.¹⁷⁷ Kesralı olarak okumak bozuk bir lehçedir.¹⁷⁸ “el-Kesret” ekinde fethalı olarak okunması daha yaygındır. Bir grup zammeli okunmasına cevaz vermedi, bir grup da “gillet” in zıddı olarak kullanıldı ı zaman kesralı okunmasına cevaz verdi.¹⁷⁹

, : “gillet” in zıddı.¹⁸⁰

: Bir şeyin büyük kısmı ve ço u.¹⁸¹ “Küsr” ve “kesîr” in kullanılı ı “gull” ve “galîl” gibidir.¹⁸²

: Onun ekserîsi, ço u. Ve (gullühû): Onun en azı.¹⁸³ En çok kısmı.¹⁸⁴

: Çok (kesîr).¹⁸⁵

: Malın ço u.¹⁸⁶

: “adl”, “emîr”, “ urâb”, “sâhib” ve “saygal” kalıplarına uygun olarak kullanılır.¹⁸⁷

¹⁷⁵ el-Halîl b. Ahmed (175), *Kitâbu'l-Ayn*, VII, 711.; el-Ezherî (370), *Tehzîbü'l-Luğa*, X, 176-179.

¹⁷⁶ el-Fârâbî (350), *Dîvânu'l-Edeb*, II, 273.

¹⁷⁷ İbn Manzûr Ebî'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükrem el-Arîgî, (711), *Lisânu'l-Arab*, Dâru's-Sâdir, Beyrut, ts., 131.

¹⁷⁸ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, 131.

¹⁷⁹ ez-Zebîdî (1205), *Tâcu'l-Arûs*, III, 516.

¹⁸⁰ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 793.

¹⁸¹ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 793.; İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, 132.

¹⁸² ez-Zebîdî (1205), *Tâcu'l-Arûs*, III, 516.

¹⁸³ el-Halîl b. Ahmed (175), *Kitâbu'l-Ayn*, VII, 711.; el-Fârâbî (350), *Dîvânu'l-Edeb*, II, 112.; el-Ezherî (370), *Tehzîbü'l-Luğa*, X, 176-179.

¹⁸⁴ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, 131.

¹⁸⁵ el-Fârâbî (350), İbrahim İshak b. İbrahim (350), *Dîvânu'l-Edeb* (nşr. Muhammed Muhtâr Ömer), Mecmeu'l-Lugati'l-Arabiyye, Kahire, 1394/1974, I, 154.

¹⁸⁶ ez-Zemahşerî (538), *Esâsu'l-Belâğa*, s.536.

¹⁸⁷ el-Fîrûzâbâdî (816), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, II, 124.; ez-Zebîdî (1205), *Tâcu'l-Arûs*, III, 516.

: . Ensâr'ın dilinde¹⁸⁸ hurmanın cummârı.¹⁸⁹ Buna cezeb de denir.¹⁹⁰ “ ” in genel olarak hurmanın cummârı anlamında kullanıldı ı da söylenmektedir ki bunun birisine “ كثرة ” denir.¹⁹¹ Hurmanın cummârı veya salkımı filizlenmeye ba larken bu ad kullanılır.¹⁹²

Darîr öyle dedi: Cezeb, hurmanın dallarında biten bir hurma olup, çekilip çıkarılır ve cummârı yenir.¹⁹³

Ebû Ubeyde'nin dedi ine göre “el-kesr” Ensâr'ın dilinde hurmanın cummârı¹⁹⁴ demektir ki buna “el-cezeb” de denir.¹⁹⁵

كثير 'in Kullanılı ı “emîr” eklindedir.¹⁹⁶

Ebi Ubeyd; “كثير” ve “ ” in kullanılı ı, “tavîl” ve “tuvâl” gibidir. “ ” ve “ ” aynıdır demektir.¹⁹⁷

كثير , ثير : Adam isimleri.¹⁹⁸

كثيرة : Kadın ismi.¹⁹⁹

كثير : “Zübeyr” in kullanılı ı gibidir.²⁰⁰ Adam ismi.

¹⁸⁸ el-Ezherî (370), *Tehzîbü'l-Luġa*, X, 176-179.

¹⁸⁹ Cummâr: Hurma ağacının tepesinde olan özüdür ki beyaz renkte ve süt tadında olup yenir; Hurma göbeği; Hurma vs. salkımının sapı, buna “el- cezeb” de denir. Bk. Erkan, Arif, *el-Beyân Büyük Arapça Türkçe Lügat*, Yâsin Yay., İstanbul, 2004, I, 939.

¹⁹⁰ el-Halîl b. Ahmed (175), *Kitâbu'l-Ayn*, VII, 711.

¹⁹¹ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 793.; ez-Zemahşerî (538), *el-Fâik fî Garîbi'l-Hadîs*, III, 247.

¹⁹² İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, 133.; el-Fîrûzâbâdî (816), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, II, 125.

¹⁹³ el-Halîl b. Ahmed (175), *Kitâbu'l-Ayn*, VII, 711.

¹⁹⁴ Cummâr: Hurma ağacının tepesinde olan özüdür ki beyaz renkte ve süt tadında olup yenir; Hurma göbeği; Hurma vs. salkımının sapı, buna “el- cezeb” de denir. Bk. Erkan, Arif, *el-Beyân Büyük Arapça Türkçe Lügat*, Yâsin Yay., İstanbul, 2004, I, 939.

¹⁹⁵ el-Ezherî (370), *Tehzîbü'l-Luġa*, X, 176-179.

¹⁹⁶ ez-Zebîdî (1205), *Tâcu'l-Arûs*, III, 517.

¹⁹⁷ el-Ezherî (370), *Tehzîbü'l-Luġa*, X, 176-179.

¹⁹⁸ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 793.

¹⁹⁹ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 793.

²⁰⁰ ez-Zebîdî (1205), *Tâcu'l-Arûs*, III, 517.

كثيرة: Hz. Âi e (R. hâ)'nın azatlısının adıdır.²⁰¹

: Kullanılı ı “muhaddis” eklindedir.²⁰²

: Kullanılı ı “Muhsin” gibidir.²⁰³

ثبراء : Bilinen bir çe it zamk a acı, kitre a acı.²⁰⁴ A acın kökünden ya lık çıkar. Lübnan ve Beyrut da larında olur. Faydalı bir a açtır.²⁰⁵

, : Çok.²⁰⁶

: Çok (el-kesîr).²⁰⁷ Kullanılı ı “ urâb” eklindedir.

: el-Kesîr (çok).²⁰⁸

: Çok olmak.²⁰⁹ Fiil, “kerume” kalıbına uygun olarak gelir.²¹⁰

كثر الشئ كثارة فهو كثير وكثار وكثر: Bir ey ço alınca ona “kesîr, kûsâr ve kesr” denir.²¹¹

Kullanılı ı “kerume” de oldu u gibidir.²¹²

كثر ماله: Malı ço almak.²¹³

: Çok ey getirmek.²¹⁴

: Hurma tomurcu undan kımıldanıp dallanmak. Hurma yemi vermek.²¹⁵

²⁰¹ ez-Zebîdî (1205), *Tâcu'l-Arûs*, III, 517.

²⁰² ez-Zebîdî (1205), *Tâcu'l-Arûs*, III, 517.

²⁰³ ez-Zebîdî (1205), *Tâcu'l-Arûs*, III, 517.

²⁰⁴ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 793.

²⁰⁵ ez-Zebîdî (1205), *Tâcu'l-Arûs*, III, 517.

²⁰⁶ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 793.; İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, 132.

²⁰⁷ el-Fârâbî (350), *Dîvânu'l-Edeb*, I, 442.

²⁰⁸ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, 132.

²⁰⁹ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 793.

²¹⁰ el-Fîrûzâbâdî (816), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, II, 124.

²¹¹ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, 132.

²¹² ez-Zebîdî (1205), *Tâcu'l-Arûs*, III, 516.

²¹³ el-Fîrûzâbâdî (816), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, II, 124.

²¹⁴ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, 132.; el-Fîrûzâbâdî (816), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, II, 124.

²¹⁵ ez-Zebîdî (1205), *Tâcu'l-Arûs*, III, 516-617.

: Adamın malı ço aldı.²¹⁶ “Esrâ” nın kullanılı ı gibidir. Zenginle ti. Çok getirdi.²¹⁷

: Çok konu mak.²¹⁸

ثناهم فكثرناهم : Sayı bakımından biz onlardan fazlayız.²¹⁹ Çoklukta, fazlalıkta birbirleriyle yarı mak, rekabet etmek ve di erine üstün gelmek.²²⁰

كاثروهم فكثروهم يكثرونهم : Onlardan daha fazla oldular.²²¹ Kullanılı ı “ âlebûhüm fe alebûhüm” eklindedir.²²²

:²²³

كأثره الماء واستكثره إياه : Su az da olsa sadece ona çok görünerek ondan bol bol içmek istedi i zaman kullanılır.²²⁴

كثرتة : Onu ço alttım.²²⁵

تكثر بشيء غيره²²⁷

:²²⁸ Tozlar ço aldı.²²⁹

:²³⁰

²¹⁶ el-Fârâbî (350), *Dîvânu'l-Edeb*, II, 300.

²¹⁷ ez-Zebîdî (1205), *Tâcu'l-Arûs*, III, 516.

²¹⁸ el-Fârâbî (350), *Dîvânu'l-Edeb*, II, 300.

²¹⁹ el-Halîl b. Ahmed (175), *Kitâbu'l-Ayn*, VII, 711.; el-Ezherî (370), *Tehzîbü'l-Luġa*, X, 176-179.

²²⁰ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, 132.; el-Fîrûzâbâdî (816), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, II, 124.

²²¹ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, 132.

²²² ez-Zebîdî (1205), *Tâcu'l-Arûs*, III, 516.

²²³ el-Fârâbî (350), *Dîvânu'l-Edeb*, II, 385.

²²⁴ İbn Sîde, Ebi'l-Hasen Ali b. İsmâil b. Sîde el-Mürsî (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam* (nşr. Abdülhamîd Handâvî), *Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye*, Beyrut, 2000, VI, 793.

²²⁵ el-Halîl b. Ahmed (175), *Kitâbu'l-Ayn*, VII, 711.; el-Ezherî (370), *Tehzîbü'l-Luġa*, X, 176-179.

²²⁶ el-Halîl b. Ahmed (175), *Kitâbu'l-Ayn*, VII, 711.

²²⁷ el-Fârâbî (350), *Dîvânu'l-Edeb*, II, 446.

²²⁸ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 793.

²²⁹ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, 133.

²³⁰ el-Fârâbî (350), *Dîvânu'l-Edeb*, II, 468.

:المكاثرة²³¹:

: Bir eyi ço altmayı istemek.²³² Ço altmak.²³³

:²³⁴

خير كثير وكوثر: Ciddi anlamda çok.²³⁵

رجل كثير: Ataları çok, nesebi geni adam.²³⁶

شئ كثير و كثار: in kullanılı ı “طويل و طوال” gibidir.²³⁷

قوم كثير، كثرون: Çok kavim.²³⁸

رجال كثير و نساء كثيرة و رجال كثيرة: Çok.²³⁹

: Cemaatler, topluluklar. Bu ancak canlı varlıklar için

kullanılır.²⁴⁰

كثير رجل مكثر : Malı çok adam.²⁴¹ Kullanılı ı “mühsin” gibidir.²⁴²

: Malı çok adam. Sîbeveyh, bu kelimelerin müenneslerine (yuvarlak te) harfi gelmeyece i için “vâv” ve “nûn” harfleriyle ço ul yapılmayacaklarını söyledi.²⁴³

رجل مكثر: Çok konu an adam.²⁴⁴

رجل مكثر ومكثر: Çok konu an adam. Müennesler için de aynı olup yuvarlak “tâ” harfi gelmez. Sîbeveyh’e göre, bu sebeple “vâv ve nûn” harfleriyle cemî yapılmaz.²⁴⁵

²³¹ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, 132.

²³² İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 793.

²³³ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, 133.

²³⁴ el-Fârâbî (350), *Dîvânu'l-Edeb*, II, 431.

²³⁵ ez-Zemahşerî (538), *Esâsu'l-Belâğa*, s.536.

²³⁶ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 793.

²³⁷ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, 132.

²³⁸ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, 131.

²³⁹ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, 132.

²⁴⁰ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 793.

²⁴¹ el-Hafîl b. Ahmed (175), *Kitâbu'l-Ayn*, VII, 711.; el-Ezherî (370), *Tehzîbü'l-Luğa*, X, 176-179.

²⁴² ez-Zebîdî (1205), *Tâcu'l-Arûs*, III, 516.

²⁴³ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 793.

²⁴⁴ el-Fîrûzâbâdî (816), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, II, 124.

: Çok konu an adam ve çok konu an kadın.²⁴⁶ Saçmalayıp gevezelenen.²⁴⁷

رجل مكتور عليه: Kendisinden iyilik bekleyenlerin çok oldu u ki i.²⁴⁸ Yanında bulunan eyler tükenip de üzerinde hiçbir eyi kalmayan ve hakların üzerinde ço aldı ı ki i.²⁴⁹

: Çoklukta malup olmu adam.²⁵⁰ nsanlar bu ki iyle çoklukta yarı edip üstün geldikleri zaman kullanılır.²⁵¹

:²⁵² Ço altmak.

أكثر الله فينا مثلك: Allah senin gibilerini aramıza katsın, girdirsin. Bu sözü Sîbeveyh hikâye etmi tir.²⁵³

:²⁵⁴

: ayet mal çoklu u bir ki iyi ebedî yapsaydı Ebâ Kâbûs'u yapardı.²⁵⁵

: Evde bir grup cemaat var. Bu, ancak canlılar için kullanılır.²⁵⁶

العلم لتحفظ وتكثر منه لتفهم: İmi ezberlemek için azaltmak, anlamak için ço altmak.²⁵⁷

أكثر الله ماله وكثره: Allah onun malını artırsın!²⁵⁸

²⁴⁵ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, 132.; ez-Zebîdî (1205), *Tâcu'l-Arûs*, III, 516.

²⁴⁶ el-Hafîl b. Ahmed (175), *Kitâbu'l-Ayn*, VII, 711.; el-Ezherî (370), *Tehzîbü'l-Luğa*, X, 176-179.

²⁴⁷ ez-Zemahşerî (538), *Esâsu'l-Belâğa*, s.536.

²⁴⁸ el-Hafîl b. Ahmed (175), *Kitâbu'l-Ayn*, VII, 711.; el-Ezherî (370), *Tehzîbü'l-Luğa*, X, 176-179.

²⁴⁹ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, 133.

²⁵⁰ ez-Zemahşerî (538), *Esâsu'l-Belâğa*, s.536.

²⁵¹ ez-Zebîdî (1205), *Tâcu'l-Arûs*, III, 517.

²⁵² el-Fârâbî (350), *Dîvânu'l-Edeb*, II, 356.

²⁵³ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 793.

²⁵⁴ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, 132.

²⁵⁵ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, 132.

²⁵⁶ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, 132.

²⁵⁷ ez-Zemahşerî (538), *Esâsu'l-Belâğa*, s.536.

²⁵⁸ ez-Zemahşerî (538), *Esâsu'l-Belâğa*, s.536.

ق: Bu sözü Abdülkerîm Ebû Ümeyye söylemi olup, çokluk (kesret) bakımından “fev’al” kalıbındadır.²⁵⁹

: Hayrı çok.²⁶⁰

: Hayrı ve ba ı ı çok adam.²⁶¹

: Kendisinden birçok cennet ırma ının dallandı ı Cennet’te bir nehir. Âi e (R. hâ)’dan gelen rivayete göre: “*Kim Kevser’in arılısını duymak isterse parmaklarını kulaklarına soksun.*” Kevserin, Nebî (S)’e bah edilen bol hayır oldu u da söylenir.²⁶²

Kevser: “Kesret” ten türemi olup “fev’al” kalıbındadır. Manası “çok hayır” demektir. Tefsirde öyle gelmektedir: Kevser; slâm, nübüvvet. Kevserin tefsirinde gelen eylerin hepsi Nebî (S)’e verilmi tir; Ona nübüvvetin verilmesi, ona gönderilen dinin di er tüm dinlere üstün kılınması, dü manlarına kar ı zafer elde etmesi, ümmetine efaat etmesi ve daha sayısız hayırlar verilmesi... Onun üstünlü ü oranında da cennet ehline cennetten hayırlar verilmi tir.

: Seyyid, efendi.²⁶³ Çok toz.²⁶⁴ Birbir üstüne yı ılımı , kümelenmi toz. Her eyden çok olanı. Hayrı çok seyyid. Nehir.²⁶⁵

Ebû Ubeyde, el-Ferrâ’dan unu aktarıyor: el-Kevser, hayrı ve ba ı ı bol olan adam.²⁶⁶ “فوعل” kalıbında olup “ ” zâittir.²⁶⁷ Kullanılı ı “el-cevher” gibidir.²⁶⁸

²⁵⁹ İbn Manzûr (711), *Lisânu’l-Arab*, 133.

²⁶⁰ el-Fârâbî (350), *Dîvânu’l-Edeb*, II, 36.

²⁶¹ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve’l-Muhîtu’l-A’zam*, VI, 793.

²⁶² el-Halîl b. Ahmed (175), *Kitâbu’l-Ayn*, VII, 711.

²⁶³ el-Ezherî (370), *Tehzîbü’l-Luġa*, X, 176-179.

²⁶⁴ el-Fârâbî (350), *Dîvânu’l-Edeb*, II, 36.

²⁶⁵ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve’l-Muhîtu’l-A’zam*, VI, 793.

²⁶⁶ el-Ezherî (370), *Tehzîbü’l-Luġa*, X, 176-179.

²⁶⁷ İbn Manzûr (711), *Lisânu’l-Arab*, 133.

²⁶⁸ ez-Zebîdî (1205), *Tâcu’l-Arûs*, III, 516.

Yine Ebu Ubeyde, Abdülkerim Ebu Umeyye'den ya lı bir kadının u sözü söyledi ini aktardı: “Fılanca ki i bol kevser getirdi.” Burada “kesret” kelimesi “fev'al” kalıbındır. Yayılıp ço aldı ı zaman da tozlar için “kevser” tabiri kullanılır.²⁶⁹

Ebi Ubeyd; “كثير” ve “كثار” (in kullanılı ı), “طویل” ve “طوال” gibidir. “ ” ve “الكوثر” aynıdır demektedir.²⁷⁰

Ebu Turâb da öyle dedi: “كثير” e “الكثير” ve “الكوثر” de denir.²⁷¹

: Hacıların ö retim i ini yaptıkları yer. Ba ı ı atâsı ve hayrı bol adam.²⁷²
am ve Medîne arasında bir da adı.²⁷³

الكثير: “Kevser”, “keyser” ekinde de kullanılır. Kullanılı ı “ ” gibidir. Seyyid. Nehir. Di er bütün nehirlerin kendisinden fı kırdı ı Cennette bir nehir.²⁷⁴

“Kesret” kavramı ile ilgili kelimelerin kullanımı ile ilgili olarak a a ıdaki iirleri örnek verebil iriz:

bnü's-Sükkeyt öyle iir okudu:²⁷⁵

üphe yok ki “küsr” beni eskiden beri yordu,

Çocuklu umdan beri cimri davranmadım.

أعياني قديما،

²⁶⁹ el-Ezherî (370), *Tehzîbü'l-Luġa*, X, 176-179.

²⁷⁰ el-Ezherî (370), *Tehzîbü'l-Luġa*, X, 176-179.

²⁷¹ el-Ezherî (370), *Tehzîbü'l-Luġa*, X, 176-179.

²⁷² el-Fîrûzâbâdî (816), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, II, 125.

²⁷³ ez-Zebîdî (1205), *Tâcu'l-Arûs*, III, 516.

²⁷⁴ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, 133.; el-Fîrûzâbâdî (816), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, II, 125.

²⁷⁵ el-Ezherî (370), *Tehzîbü'l-Luġa*, X, 176-179.

El-A' â, u iirinde geçen “kâsir” kelimesini “çok” anlamında kullanmı tır:

منهم

Burada, “eksera” kelimesi “kesîr (çok)” anlamında olup, üstün olmak anlamında de ildir. Çünkü böyle bir yerde “el” harf-i târifî ve “min” harf-i cerî pe pe e gelmi tir. “min” harf-i cerî “el-ekser” e taalluk etmedi i (ba lanmadı ı) zaman üstünlük anlamında kullanılması da caiz olabilir.²⁷⁶

el-Kümeyt’in u beyitinde geçen “meksûr” kelimesi sayı bakımından çoklu u ifade etmektedir:

منها

يهتبل

iirde geçen “el-as’ase”: yumu ak toprak; el-mükâfiü: Akika amacıyla birisinin, di erinin yerine kesildi i kurban; yehtebilü: Hile yaparak fırsatı de erlendirmek anlamlarına gelmektedir.²⁷⁷

el-Hezelî öyle dedi:

يحمي الحقيق²⁷⁸

279

Burda bir e e i vasfederek onu yordu u zaman sanki onun gemi yelkeni gibi tozlar içinde oldu unu kastediyor.²⁸⁰

²⁷⁶ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 793.

²⁷⁷ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, 132.

²⁷⁸ el-Ezherî (370), *Tehzîbü'l-Luğa*, X, 176-179.

²⁷⁹ el-Fârâbî (350), *Dîvânu'l-Edeb*, II, 36.

Hassân b. Nü eybe'nin u beyitinde geçen “tekevserâ” ifadesi “ço alıp yayılmak” anlamında kullanılmı tır:²⁸¹

يبيحوا جارهم لعدوهم،

el-Kumeyt de öyle der:²⁸²

كثير يالبن طيب،

Sen fazîletlisin, hayrı bol ki isin ey ibn Mervân!
Baban bn Akâil de hayrı ve ba ı ı bol adamdı.

Lübeyd öyle dedi:²⁸³

بيت

u beyitte geçen “keyser” kelimesi de çok (kesîr) anlamındadır.²⁸⁴

²⁸⁰ el-Ezherî (370), *Tehzîbü'l-Luġa*, X, 176-179.

²⁸¹ ez-Zemahşerî (538), *Esâsu'l-Belâġa*, s.536.

²⁸² el-Ezherî (370), *Tehzîbü'l-Luġa*, X, 176-179.

²⁸³ el-Ezherî (370), *Tehzîbü'l-Luġa*, X, 176-179.

²⁸⁴ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, 133.; ez-Zebîdî (1205), *Tâcu'l-Arûs*, III, 516.

هل الهى
الكثير

bn Berrî'nin iirinde geçen "kesret" kelimesi "okluk " , "el-muksirîne" kelimesi "zengin" anlamındadır.²⁸⁵

عياني
غير
المكثرين مقترين .

el-Esma'î'nin u beyitinde geçen "el-küsr" kelimesi de okluk anlamındadır.²⁸⁶

ويل ! معيشه
يعطاه

²⁸⁵ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, 131.

²⁸⁶ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, XI, 565.

3. “KESRET” VE “KILLET” KAVRAMLARININ AYETLER VE HADİSLER İŞİĞİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

imdi de “kesret” ve “killet” ile ilgili kelimelerin anlamlarını ayetler ve hadisler ışığında değerlendirelim. Öncelikle tespit ettiğimiz hadislerde geçen “killet” ile ilgili kelimeleri ele alalım:

bu Hadis mealinde geçen “القل” azlık anlamındadır:

“Riba çoğalsa da azlık (azlık) götürür.”²⁸⁷

Burada geçen “القل” kelimesi “القلة (azlık)” anlamındadır. Kullanılış bakımından “züll” ve “zillet” gibidir. Hadis’te “القل” bereketi kaçıran anlamındadır.²⁸⁸ Faiz, peşin olarak artsa da netice itibarıyla malı eksiltmeye neden olur. Bu durum bu ayette olduğu gibidir: “Allah ribayı mahveder, sadakaları ise artırır.”²⁸⁹

bu Hadis mealinde geçen “القلة” büyük testi, küp vs. anlamında kullanılmıştır:

“Su iki gulle’ye ulaınca pislik taşınmaz.”²⁹⁰ Bu hadiste geçen “قلتین (iki gulle)”

konusunda Ebu Ubeyd şöyle demektedir:

Kelime kemikten yapılmış büyük küp anlamına gelir ki bunların birisine “القلة” denir. Bu Hicaz’da bilinir, Şam’da da olabilir. Kelimenin çoğulu “القلال”dır.²⁹¹

Miktar bakımından insanlar az kabul ettikleri için “القلة” kelimesini kullanmışlardır.²⁹²

Ebu Mansur, Cennet ve onun sidresinden (meyvesinden) bahseden bir Hadis’te, onların (meyvelerin) Hecer gulleleri gibi olduğunu ifade etmektedir. Hecer Medine’ye yakın bir kasaba olup Bahreyn’in Hecer’i de ildir. Bu gulleler kaldırılıp taşınabildiği için

²⁸⁷ Ezherî (370/980), *Tehzîbu’l-Luğâ*, VIII, 288.

²⁸⁸ Zemaşerî (538), Cârullâh Mahmûd b. Umer (538), *el-Fâik fî Garîbi’l-Hadîs* (nşr. Muhammed ebu’l-Fadl İbrâhîm, Ali Muhammed el-Becâvî, 2. Baskı, İse’l-Bâbî el-Halebî, ts. III, 222.

²⁸⁹ Bakara 2/276; İbnu’l-Esîr (606), *en-Nihâye fî Garîbi’l-Hadîs*, III, 308.; İbn Manzûr (711), *Lisânu’l-Arab*, XI, 563.

²⁹⁰“Pislik” ifadesi için kullanılan iki rivayet: “neces ve habes”. Bk. İbn Manzûr (711), *Lisânu’l-Arab*, XI, 565.; Ezherî (370/980), *Tehzîbu’l-Luğâ*, VIII, 288.

²⁹¹ İbn Manzûr (711), *Lisânu’l-Arab*, XI, 565.; Ezherî (370/980), *Tehzîbu’l-Luğâ*, VIII, 288.

²⁹² İbn Fâris, Ebu’l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ (395), *Mu’cemu Mekâyîsi’l-Luğâ* (nşr. Abdüsselâm Muhammed Hârûn), Dâru’l-Cîl, Beyrut, ts. V, 3.

bu ad verilmi tir²⁹³ Burada bahsedilen Hecer gulleleri bir çe it su kabıdır. çinde su olmadı ı zaman kaldırılıp ta inabilir. Aynı ekilde ona “الخرُوس” adı da verilir²⁹⁴

Amr b. Ibse'den yapılan rivayete göre mealen o unları söyledi:

Güne yükseldi i zaman gölgesi mızra ın boyunu geçinceye kadar namaz sakıncalıdır. Yani yere saplanmı bir mızra ın gölgesi en kısa oluncaya kadar sakıncalıdır. Çünkü günün ba ında her eyin gölgesi uzun olur. Sonra en kısa anına gelinceye kadar kısılır. Bu da günün ortasıdır. Güne öbür tarafa meyledince gölge tekrar uzamaya ba lar. O zaman ö len vakti girmi olup namaz caizdir. Kerâhet vakti çıkmı olur. te bu andaki gölgeye “zıllü'z-zevâl” denir. Yani güne in tam tepeden meyletti i andaki gölge demektir.

Bu ifadelerde geçen “يستقلُّ” kelimesi mızra ın gölgesinin azalması anlamında kullanılmı olup, yükselmek anlamında kullanılan “ ” ve “إستقلال” anlamında de ildir. Bir eyi az gördü ü zaman “نقل الشيء واستقله وتقاله” denir.²⁹⁵

Hadis'te geçen “تقالت الشمسُ (Güne yükseldi i zaman)” ifadesinde “تقالت” kelimesi “Gökyüzünde tam tepeye varmak” anlamında kullanılmı tır.²⁹⁶

Enes'in rivâyetine göre bir grup gelip Nebî (S)'in ibadeti hakkında ona sorup, o da onlara anlatınca sanki (Nebî (S)'in ibadetini) azımsadılar.

Bu ifadede geçen “تقألوا” kelimesi “تفاعل” kalıbından olup “إستقلوا (azımsadılar)” anlamındadır.²⁹⁷

Bir Hadis'te Peygamber (S) “gereksiz konu ması az olurdu.” anlamını ifade etmek üzere “يُقَلُّ” kelimesi kullanılmaktadır. Bu ifade Hz. Peygamber (S)'in asla gereksiz konu madı ını ifade etmektedir. Bu lafız tamamen olumsuz anlamda kullanılmaktadır. Nitekim Kur'ân'da “فقليلاً ما يؤمنون” (Ne kadar az iman ediyorlar!) ifadesi de böyledir. Hadiste geçen “لغو” kelimesinden aka ve oyun anlamının kastedilmesi de caizdir. Bu durumda Hz. Peygamber (S)'in bunları az yaptı ı anlamı da çıkar.²⁹⁸

²⁹³ Ezherî (370/980), *Tehzîbu'l-Luğâ*, VIII, 288.; İbnu'l-Esîr (606), *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs*, III, 308.

²⁹⁴ Zemahşerî (538), *el-Fâik fî Garîbi'l-Hadîs*, III, 222.; Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, XI, 565. ve Ezherî (370/980), *Tehzîbu'l-Luğâ*, VIII, 288.

²⁹⁵ İbnu'l-Esîr, Mecidüddîn Ebi's-Seâdât el-Mübârek b. Muhammed b. Muhammed el-Cezerî (606), *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs*, el-Matbaatü'l-Hayriyye, Kahire, ts. III, 308.

²⁹⁶ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, XI, 566.

²⁹⁷ İbnu'l-Esîr (606), *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs*, III, 308.; İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, XI, 563.

²⁹⁸ İbnu'l-Esîr (606), *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs*, III, 308.; İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, XI, 563.

Hiz. Ömer, karde i Zeyd'i Yemâme'ye u urlamak isterken ona öyle demi tir: “*Sende gördü üm bu titreme nedir?*” Bu sözde Hiz. Ömer “titreme” anlamını ifade etmek üzere “ ” kelimesini kullanmı tır.²⁹⁹

Abbâs'ın u Hadîsinde geçen “yugillu” kelimesi “kaldırıp, yükseltmek” anlamında kullanılmı tır:

“ فحثا في ثوبه ثم ذهب يُقله فلم يستطع ”³⁰⁰

Bu bilgilerden sonra kavramla ilgili ayetlerin de erlendirmesine geçelim:

“قليلاً ما يؤمنون” gibi “قليلاً ما”nın geçti i ayetlerde³⁰¹ “قليلاً” kelimesi sonra gelen fiil ile nasbedilmı tır. Meselâ yukarda verilen örnek ifadede Allah “az inandıklarını murad etmektedir. “ ما ” harfi burada sıla-i müekkededir (ifadeyi vurgulayan bir ba dır.)³⁰²

Ferrâ'ya göre de kelimedede iki vecih vardır:

1) Tamamen olumsuz anlamda kullanılmı tır. Yani hiç inanmadıkları kastedilmektedir. Buna delil olarak da Arapların kullandıkları u iki sözdür:

قلما رأيت مثل ما هذا قط (Bunun gibisini hiç görmedim.)

مررت ببلادٍ قلما تنبت لبصل والكراث (so an ve pırasadan ba ka bir ey yeti meyen bir memlekete geldim.)

2)Kısmî anlamda kullanılmı tır. Yani kısmen de olsa bir kısmına inanıp geri kalanlarını inkâr ettikleri böylece kâfir oldukları kastedilmektedir. Bu da u eilde oluyor:

Onlara, “*Sizi kim yarattı?*”, “*Size kim rızık verdi?*” vb. sorular soruldu u zaman, Allah derler ama bunun dı ındaki hususları yani; Nebî (S)’i ve Allah’ın ayetlerini inkâr ederler. Böylece bu ayeti kapsamına girmi olurlar.³⁰³

Yine Ferrâ, “*Gece biraz (قليلاً) hariç, kalk.*”³⁰⁴ Ayetinde geçen “قليلاً” kelimesinden gecenin son üçte birinin kastedildi ini söylemektedir.³⁰⁵

²⁹⁹ İbnu'l-Esîr (606), *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs*, III, 308.

³⁰⁰ İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, XI, 565.

³⁰¹ Neml 27/92; A'râf 7/3; Hâkka 69/42; Gâfir 40/58

³⁰² Ezherî (370/980), *Tehzîbu'l-Luğa*, VIII, 289.

³⁰³ Ferrâ, Ebî Zekerıyyâ Yahyâ b. Ziyâd(207), *Meâni'l-Kur'ân*, 1. Baskı, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1955, I, 59.

³⁰⁴ Müzzemmil 73/2

³⁰⁵ Ferrâ (207), *Meâni'l-Kur'ân*, III, 196.

u ayet ço ul olarak kullanılan “قليلون” yerine “قليل” in de kullanılabilce ini göstermektedir:

“...Hatırlayın ki o zaman azdınız ...”³⁰⁶

“Esasen bunlar, sayıları az, bölük pörçük bir cemaattir.”³⁰⁷ ayetinde geçen “قليلون” kelimesiyle ilgili olarak Ferrâ, bu kelimenin ço ul olarak kullanılmasının caiz oldu unu ifade etti. Aynı ekilde tekil olarak kullanılabilce ini Arapların ço unlukla kullandıkları u cümlelerle delillendirir:

عصبة قليلة، قليلون
قومك قليل وقومنا كثير

Ferrâ, bu cümlede geçen “قليل” ve “كثير” kelimelerinin “قليلون” ve “كثيرون” ekinde kullanılabilce ini söylüyor...

Bir görü e göre ayette, “قليل” kelimesi tercih edildi. Azlık (gillet) mana bakımından ço ul bir kelimeye sıfat olmayı gerektirdi i zaman ço ul olarak kullanılması da caizdir.³⁰⁸

“...Kendilerinden sonra oralarda pek az oturulabilmi tir.”³⁰⁹ ayetinde geçen “قليل” kelimesi lafzen az bir süre anlamındadır.³¹⁰

“...Sonra orada, senin yanında ancak az bir zaman kalabilirler.”³¹¹ ayetinde geçen geçen “قليل” kelimesine bn Abbâs “önemsiz miktarda” anlamı vererek öyle demi tir:

“Orada senin yanında az bir süre kalırlar, sonuçta helak olurlar. Buradaki “gillet” in onların vasfı olan lânetlenmi lerin sıfatı yapılması da caizdir. Bu durumda sanki sen öyle demi gibi oluyorsun: ‘..ancak lânetlenmi azınlıklar olarak (kalırlar)’ Çünkü bir sonraki ayette geçen ‘Hepsi de lânetlenmi olarak nerede ele geçirilirse, yakalanır ve mutlaka öldürülürler.’ ifadesi onların azınlıkta ve da ınık olduklarına i aret eder.”³¹²

³⁰⁶ A’râf 7/86; el-Cevherî, (393), *Tâcu’l-Luğa ve Sihâhu’l-Arabiyye*, II, 232.

³⁰⁷ Şuarâ 26/54

³⁰⁸ Ferrâ (207), *Meâni’l-Kur’ân*, II, 280.

³⁰⁹ Kasas 28/58

³¹⁰ Ferrâ (207), *Meâni’l-Kur’ân*, II, 309.

³¹¹ Ahzâb 33/60

³¹² Ferrâ (207), *Meâni’l-Kur’ân*, II, 350.

“...Yalnız iman edip de iyi i ler yapanlar müstesna. Bunlar da ne kadar az!”³¹³

ayetinde geçen “قليل ما” ifadesi hakkında Ferrâ u görüşlere yer vermektedir:

Buradaki “ما” isim, “hüm” de “ما” ya ba lanabilir. O zaman anlam: “قليل ما تجدنهم (o buldu un ki iler azdır.” olur. Nitekim öyle bir cümle kullanılır: “كنت أراك أعقل من ما أنت” Bu cümlede “ما” ya ba lanmıştır. Bu durumda anlam: “Aklını gördü ünden fazla görüyorum.” olur. Ama masdar olması kastedilmezse “ما” insanlar için kullanılmaz. Çünkü böyle varlıklar için “من” kullanılır. Araplar öyle der: “كنت أراك أعقل منك” Bunun anlamı da aynıdır. Aynı ekinde u ifade de aynı anlama gelir: “كنت أراه غير ما هو” Yani, aklın gördü ü gibi de il.³¹⁴

Râgıp el- sfehânî, azlık ve çokluk kavramlarının sayılar, büyüklük ve küçüklük kavramlarının da cisimler için kullanıldığını, daha sonra bu kavramların birbirlerinin yerine istiare yoluyla kullanıldığını söylemektedir.

Kur’ân 11’inde ele alırsak **kalil** kavramının çe itli manaları vardır ki bunları öyle sıralayabiliriz:

Vakit anlamında:

“Sonra çevrende **az bir zamandan fazla** kalmazlar.”³¹⁵

“**Birazı** dı nda gece kalk!”³¹⁶

“O zaman **az bir zamandan fazla** ya atılmazsınız.”³¹⁷

“Onları **az bir süre** geçindiririz.”³¹⁸

Az bir topluluk anlamında:

“çlerinden **pek azından** ba kasının daima hainliklerini görürsün.”³¹⁹

“Allah onları uykunda sana **az** gösteriyordu.”³²⁰

Zillet(hor ve hakirlik, zayıflık) kelimesinin yerine kinaye yoluyla **killet**(azlık) kelimesinin kullanılması:

“**Azken** Allah’ın sizi ço alttı nı hatırlayın.”³²¹

³¹³ Sâd 38/24

³¹⁴ Ferrâ (207), *Meâni’l-Kur’ân*, II, 400.

³¹⁵ Ahzâb 33/60

³¹⁶ Müzzemmil 73/2

³¹⁷ Ahzâb 33/16

³¹⁸ Lokman 31/24

³¹⁹ Maide 5/13

³²⁰ Enfal 8/43

Kalîl(azlık) kelimesiyle **dünya metaı** kastedilebilir:

“De ki, dünya geçimli i **azdır**, ahret, Allah’a kar ı gelmekten sakınan için hayırlıdır, size zerre kadar zulmedilmez.”³²² Yani dünya metainin ne olursa olsun Allah’ın Kıyamet Gününde müttakîlere vaat etti i eylemlere nisbetle çok az oldu u kastediliyor.

İzzet kelimesinin yerine kinaye yoluyla kullanılması:

“Kullarımdan **ükredenler pek azdır**.”³²³

Kur’ân’da “kılllet” kavramına ba lı olarak geçen ayetleri anlamlarına göre a a ıdaki gibi gruplandırabiliriz:

A a ıdaki ayetlerde geçen “azlık” kavramıyla ilgili kelimeler sayının azlı mını ifade etmek için kullanılmı tır:

“Ve i te onlarla kar ıla tı nız vakit onları sizin gözünüze **az** gösteriyordu, sizi de onların gözlerinde **azaltıyordu**. Çünkü Allah o mukadder olan i i yerine getirecekti. Bütün i ler Allah'a döndürülür.”³²⁴

“E er biz onlara: ‘Kendinizi öldürün, veya yurtlarınızdan çıkın.’ diye yazmı olsaydık, içlerinden **pek azı** hariç, bunu yapamazlardı. Fakat kendilerine verilen ö ütleri tutsalardı, elbette haklarında hem daha hayırlı, hem de daha sa lam olurdu.”³²⁵

“Dü ünün ve hatırlayın o zamanları ki, hani bir vakitler siz yeryüzünde güçsüzdünüz, **hor görülen bir azınlıktınız**. nsanların sizi hırpalamasından korkuyordunuz, öyle iken O, sizi barındırdı ve sizi yardımıyla destekleyip güçlendirdi ve **ükretmeniz için temizlerinden rızık verdi**.”³²⁶

“Ashab-ı Kehf’in sayılarında ihtilaf edenlerden bazıları: ‘Onlar, üç ki idir, dördüncüleri köpekleridir’ diyecekler. Di er bazıları da ‘Onlar, be ki idir, altıncıları köpekleridir’ diyecekler. Her ikisi de bilinmeyen hakkında tahmin yürütmektir. (kimileri de:) ‘Onlar, yedi ki idir; sekizincisi köpekleridir’ derler. De ki: ‘Onların sayılarını Rabbim

³²¹ A’râf 7/86

³²² Nisâ 4/77

³²³ Sebe 34/13

³²⁴ Enfâl 8/44

³²⁵ Nisâ 4/66

³²⁶ Enfâl 8/26

daha iyi bilir.’ Onları ancak **pek azı** bilir, Bu sebeple onlar hakkında bu bildirilenler di’nda bir münaka aya giri me ve bunlar hakkında hiç kimseye de bir ey sorma!”³²⁷

“Onlar, ona mihrablar, timsaller (heykeller) ve havuzlar gibi çanaklar ve sâbit kazanlardan her ne isterse yaparlardı. Çalı n ey Davud hanedanı, ükür için çalı n. Ama kullarım içinde **ükreden azdır.**”³²⁸

“Kendilerine vaad edilen eyi gördükleri zaman, kimin yardımcısının en zayıf ve **en az oldu** unu bileceklerdir.”³²⁹

“Önde olanlar (var ya), onlar öncüdürler. te o yakla tırılanlar, nimet cennetlerindedirler. Ço u önceki ümmetlerden, **birazı** da sonrakilerden.”³³⁰

“Sizden önceki devirlerden bakıyye sahipleri (kitap ehli) yeryüzünde bozgunculuktan vazgeçirmeye çalı salardı ne iyi olurdu. Fakat onların içinden kurtardı ımız **pek az kimse** bunu yaptı. O zulmedenler ise imartıldıkları refahın pe ine dü tüler ve hepsi de suçlu oldular.”³³¹

“Yahudilerden bir kısmı, (Allah'ın kitabındaki) kelimeleri esas mânâsından kaydırıp; dillerini e erek ve dine saldırarak, "Sözünü i ittik, emirlerine isyan ettik, dinle, dinlemez olası ve râinâ (bizi gözet)" diyorlar. Halbuki onlar, " ittik ve itaat ettik; dinle ve bize de bak" deselerdi bu, kendileri için daha hayırlı ve daha do ru olurdu. Fakat Allah, küfürleri yüzünden kendilerini lanetlemi tir. Artık onlar, **pek azı müstesna**, iman etmezler.”³³²

“Kendilerine güven veya korku hususunda bir haber geldi inde onu hemen yayıverirler. Halbuki onu peygambere ve aralarında yetkili kimselere götürselerdi, onlardan sonuç çıkarmaya gücü yetenler, onu anlarlardı. Allah'ın üzerinizdeki lütfu ve rahmeti olmasaydı, **pek azınız hariç**, eytana uyardınız.”³³³

“Verdikleri sözden dönmeleri, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri, haksız yere peygamberlerini öldürmeleri ve ‘kalblerimiz kılıfıdır’ demelerinden dolayı (ba larına

³²⁷ Kehf 18/22

³²⁸ Sebe 34/13

³²⁹ Cinn 72/24

³³⁰ Vâkıa 56/10-14

³³¹ Hüd 11/116

³³² Nisâ 4/46

³³³ Nisâ 4/83

türlü belalar verdik). Do rusu Allah, inkârları sebebiyle onların kalplerini mühürlemi tir. **Pek azı hariç** onlar inanmazlar.”³³⁴

“Fakat onlar (üküirden yüz çevirdiler) bakmadılar. Biz de üzerlerine Arim selini salıverdik ve o güzelim iki bahçelerini buruk yemi li, ulgınlık ve içinde **biraz** da sidir a acı bulunan iki harap bahçeye çevirdik.”³³⁵

u ayetlerde miktar bakımından azlı ı ifade etmek üzere kullanılmı tır:

"Sonra onun arkasından yedi kurak sene gelecek, önceki biriktirdiklerinizin **biraz saklayaca ınızdan** ba kasını yiyip bitirecek.”³³⁶

“ imdi gördün mü O yüz çevireni? **Azıcık** verip (sonra vermemekte) direneni?”³³⁷

“ Ana, baba ve akrabaların miras olarak bıraktıklarında erkeklerin hissesi vardır. Kadınların da ana, baba ve akrabaların bıraktıklarında hisseleri vardır. Bunlar, **az olsun** çok olsun, farz kılınmı bir hissedir.”³³⁸

“Ey Muhammed! Sana ruhtan soruyorlar. De ki: "Ruh Rabbimin bildi i bir i tir ve size ilimden ancak **az bir ey** verilmi tir.”³³⁹

A a ıdaki ayetlerde de eksikli i ve kıtlı ı ifade etmek için kullanılmı tır:

“Kazandıkları günahın cezası olarak, artık **az gülsünler**, çok a lasınlar.”³⁴⁰

“Münafıklar, Allah'ı aldatmaya çalı ırlar. Halbuki Allah, onların oyunlarını ba larına geçirecektir. Onlar, namaza kalktıkları zaman tembel tembel kalkarlar. nsanlara gösteri yaparlar. Allah'ı **pek az** anarlar.”³⁴¹

“(Ey insanlar) Rabbinizden, size indirilene uyun ve O'ndan ba ka dostlara uymayın. **Ne kadar da az ö üt** alıyorsunuz!”³⁴²

³³⁴ Nisâ 4/155

³³⁵ Sebe 34/16

³³⁶ Yûsuf 12/48

³³⁷ Necm 53/33-34

³³⁸ Nisâ 4/7

³³⁹ İsrâ 17/85

³⁴⁰ Tevbe 9/82

³⁴¹ Nisâ 4/142

³⁴² A'râf 7/3

“(Onlar mı hayırlı) yoksa kendine yalvardı ı zaman bunalmı a kar ılık veren ve ba undaki sıkıntıyı gideren, sizi yeryüzünün hâkimleri yapan mı? Allah'ın yanında ba ka bir ilâh mı var? **Ne kıt dü ünüyorsunuz!**”³⁴³

“Do rusu Biz sizi yeryüzünde, yerle tirdik, orada size geçimlikler verdik; **ne kadar da az ükrediyorsunuz!**”³⁴⁴

“Halbuki sizin için o kula ı, o gözleri ve o gönülleri yaratan O'dur. **Ne de az ükrediyorsunuz!**”³⁴⁵

“Yarattı ı her eyi güzel yaratan ve insanı yaratmaya bir çamurdan ba layan O'dur. Sonra da onun soyunu süzölmü bir özden, de ersiz bir sudan yaratmı tır. Sonra onu düzenli bir ekle sokup, içine kendi ruhundan üfüdü. Ve sizin için kulaklar, gözler ve gönüller var etti. **Siz pek az ükrediyorsunuz!**”³⁴⁶

“De ki: ‘Sizi yaratan, size kulaklar gözler ve gönüller veren O'dur. **Ne kadar az ükrediyorsunuz!**”³⁴⁷

“Siz ganimetleri almak için gitti inizde geri kalanlar: ‘Bırakın biz de arkanıza dü elim.’ diyeceklerdir. Onlar, Allah'ın sözünü de i tirmek isterler. De ki: Siz bizimle gelemeyeceksiniz. Allah daha önce böyle buyurmu tur. Onlar size: ‘Bizi kıskanıyorsunuz.’ diyeceklerdir. Bilakis onlar, **pek az anlayan kimselerdir.**”³⁴⁸

“Kör ile gören bir olmaz, iman edip salih ameller i leyen kimseler ile kötülük yapan da bir de ildir. **Ne kadar da az dü ünüyorsunuz!**”³⁴⁹

“O bir air sözü de ildir, siz **çok az inanıyorsunuz.** Bir kâhin sözü de de ildir, **ne de az dü ünüyorsunuz!**”³⁵⁰

³⁴³ Neml 27/62

³⁴⁴ A'râf 7/10

³⁴⁵ Mü'münûn 23/78

³⁴⁶ Secde 32/7-9

³⁴⁷ Mülk 67/23

³⁴⁸ Fetih 48/15

³⁴⁹ Mü'min 40/58

³⁵⁰ Hâkka 69/41-42

"Kendi ba ına girdi in zaman: 'Bu Allah'dandır, benim kuvvetimle de il, Allah'ın kuvveti ile olmu tur,' deseydin ya! Her ne kadar beni, **malca ve evlatça kendinden az** görüyorsan da."³⁵¹

u ayetlerde süre bakımından "azlık" ifade edilmektedir:

"Ey örtünen! (Peygamber) Gecenin birazı hariç olmak üzere geceleyin kalk (namaz kıl). Gecenin yarısında kalk yahut yarısından **biraz** eksilt."³⁵²

"(Allah) sizi ça ıraca ı gün, tam bir hürmetle onun emrine ko acaksınız ve zannedeceksiniz ki, kabirlerinizde **pek az bir müddet** kaldınız."³⁵³

"(Allah) buyurur ki: Sadece **az bir süre** kaldınız; ke ke siz (bunu) bilmi olsaydınız!"³⁵⁴

"...Ey Muhammed! De ki: 'Küfürünle **biraz** zevk et, çünkü sen, o ate liklerdensin."³⁵⁵

"Ve o vakit brahim 'Ey Rabbim, burasını güvenli bir belde kıl, halkından Allah'a ve ahiret gününe iman edenleri çe itli meyvalarla rızıklandır' diye yalvardı. Allah buyurdu ki: 'Küfredeni dahi rızıklandırır da hayattan **biraz** nasip aldırırım, sonra da onu ate azabına u ratırım ki, orası ne yaman bir duraktır!"³⁵⁶

" üphesiz ki takva sahipleri Rablerinin kendilerine verdi i sevabı almı olarak cennet bahçelerinde ve pınar ba larında bulunacaklardır. Çünkü onlar bundan önce iyilik yapıyorlardı. Onlar geceleyin **pek az** uyurlardı."³⁵⁷

"Biz o azabı sizden **birazcık** kaldırırız. Ama siz mutlaka eski halinize dönersiniz."³⁵⁸

"O yalanlayıcı zevk ve refah sahiplerini bana bırak, onlara **biraz** mühlet ver."³⁵⁹

"O Peygamber: 'Rabbim, dedi, beni yalanlamalarına kar ı bana yardımcı ol!' Allah öyle buyurdu: **Pek yakında** onlar pi man olacaklar!"³⁶⁰

³⁵¹ Kehf 18/39

³⁵² Müzzemmil 73/1-3

³⁵³ İsrâ 17/52

³⁵⁴ Mü'minûn 23/114

³⁵⁵ Zümer 39/8

³⁵⁶ Bakara 2/126

³⁵⁷ Zâriyât 51/15-17

³⁵⁸ Duhân 44/15

³⁵⁹ Müzzemmil 73/11

“Kâfirlerin diyar diyar dola maları sakın seni aldatmasın. Bu, **az** bir geçimlidir. Sonra onların varacakları yer cehennemdir. Ne kötü bir yataktır orası!”³⁶¹

“O gün yalanlayanların vay haline! Yiyin, zevklenin **biraz**, çünkü siz suçlularsınız.”³⁶²

u ayetlerde “sıklıkla olmayan, arada-sırada veya nadiren” anlamında kullanılmı tır:

“ üphesiz Allah, içinizden o savsaklayanları ve karde lerine: ‘Bize gelin’ diyenleri biliyor. Onlar harbe **pek az** geliyorlardı.”³⁶³

“Onlar ahzabı (dü man birliklerini) gitmedi sanıyorlardı. E er o birlikler bir daha gelecek olursa, çölde bedevi Araplar içinde yer alıp, sizin haberlerinizden (ba ınıza geleceklerden) sormayı isterler. Onlar içinizde kalacak olsalar da **pek az** harb ederler.”³⁶⁴

“(Yahudiler, peygamberimize kar ı alaylı bir ifade ile): ‘Bizim kalblerimiz kılıflıdır.’ dediler. Bilakis Allah, onları kâfirlikleri yüzünden lanetledi. Bundan dolayı **çok az** imana gelirler.”³⁶⁵

Bu ayette geçe “**çok az**” kelimesi hakkında Seyyid Kutub unları söylemektedir:

"Eski kâfirlikleri ve öteden beri sürüp gelen sapıklıklarının cezası olarak ba larına gelen kovulmu luk ve zillet sebebiyle kendilerine gelen gerçeklere pek iman ettikleri görülmemi tir.’ demektir. Di er bir anlamı da u olabilir: ‘Onların durumu budur, yani onlar kâfirdirler ve iman etmeleri az görülebilecek bir olaydır, kâfirlik onların ayrılmaz bir sıfatıdır. Yüce Allah, onların mahiyetini anlatmak için böyle söylüyor.’ Her iki anlam da ayetin akı ına ve konuya uygundur.”³⁶⁶

“Biz, mai etleriyle ımarmı nice memleketi helak etmi izdir. te yerleri! Kendilerinden sonra oralarda **pek az** oturulabilmi tir. Onlara biz varis olmu uzdur.”³⁶⁷

³⁶⁰ Mü’minûn 23/39-40

³⁶¹ Âl-i İmrân 3/196-197

³⁶² Mürselât 77/45-46

³⁶³ Ahzâb 33/18

³⁶⁴ Ahzâb 33/20

³⁶⁵ Bakara 2/88

³⁶⁶ Kutub, *Fî Zilâl*, I, 189. (Kısaltılarak)

³⁶⁷ Kasas 28/58

Bu ayette geçen “pek az” ifadesi süreyi ifade etmek için kullanılmı olmasi mümkün olabilece i gibi oturan ki ilerin sayı bakımından azlı ını ifade etmek için de kullanılabilmesi mümkündür.

A a ıda geçen ayetlerde “azlık” de er bakımından azlı ı ifade etmek üzere kullanılmı tır:

“Bir zaman Allah, kendilerine kitap verilenlerden, ‘Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz.’ diye söz almı tı. Onlar ise bunu kulak ardı ettiler ve onu **az bir dünyalı a** de i tiler. Yaptıkları bu alı veri ne kadar kötüdür.”³⁶⁸

“Kendilerine, ‘Ellerinizi sava tan çekin, namazı kılın, zekâtı verin’ denilenleri görmedin mi? Üzerlerine sava yazılınca hemen içlerinden bir kısmı insanlardan, Allah'tan korkar gibi, hatta daha çok korkarlar ve ‘Rabbimiz! Niçin bize sava yazdın? Ne olurdu bize azıcık bir müddet daha tanımı olsaydın da biraz daha ya asaydık?’ derler. Onlara de ki: ‘Dünya zevki ne de olsa **azdır**, ahiret, Allah'a kar ı gelmekten sakınan için daha hayırlıdır ve size kıl kadar haksızlık edilmez.”³⁶⁹

“Dillerinizin yalan vasfetmesi ile: ‘ u helaldir, u haramdır’ demeyin; aksi halde Allah'a iftira etmi olursunuz. üphesiz Allah'a yalan uyduranlar asla kurtulamazlar. Onlar için dünyada **pek az** bir menfaat var, ahirette ise çok acıklı bir azab vardır.”³⁷⁰

“Kitap ehlinden öyleleri var ki, Allah'a inanırlar, size indirilene ve kendilerine indirilene -Allah'a boyun e erek inanırlar. Allah'ın âyetlerini **az bir de ere** de i mezler. Onların mükafatı da Allah katındadır. üphesiz Allah, hesabı çabuk görendir.”³⁷¹

“ çinde hidayet ve nûr bulunan Tevrat'ı, elbette biz indirdik. Müslüman olan peygamberler, yahudiler hakkında hükmederler, kendilerini Tanrıya adamı zâhitler, âlimler de, Allah'ın kitabını korumakla görevlendirildiklerinden (onunla hüküm verirler) ve onun Allah'ın kitabı oldu una ahitlik ederlerdi. nsanlardan korkmayın, benden korkun, âyetlerimi **az bir paraya** satmayın. Kim Allah'ın indirdi iyle hükmetmezse, i te onlar kâfirlerin ta kendileridir.”³⁷²

³⁶⁸ Âl-i İmrân 3/187

³⁶⁹ Nisâ 4/77

³⁷⁰ Nahl 16/116-117

³⁷¹ Âl-i İmrân 3/199

³⁷² Mâide 5/44

“Allah'ın âyetlerini **az bir çıkara** de i tirdiler de Allah yolundan engellediler. Gerçekten de bunlar ne fena eyler yapageldiler.”³⁷³

“Yanınızdakini (Tevrat'tı) tasdik edici olarak indirdi im (Kur'ân)a iman edin, O'nu, inkar edenlerin ilki siz olmayın, benim âyetlerimi **birkaç paraya** de i meyin. Ancak benden korkun.”³⁷⁴

“Artık o kimselerin vay haline ki, kendi elleriyle kitap yazarlar da sonra **biraz para** almak için ‘Bu Allah katındandır.’ derler. Artık vay o elleriyle yazdıkları yüzünden onlara, vay o kazandıkları vebal yüzünden onlara!..”³⁷⁵

“Allah'ın indirdi i kitaptan bir eyi gizleyip de bununla **biraz para** alanlar gerçekten karınları dolusu ate ten ba ka bir ey yemezler. Kıyamet günü Allah onlara ne söz söyler, ne de kendilerini temize çıkarır. Onlara sadece acı veren bir azab vardır.”³⁷⁶

“Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini **az bir paraya** satanlar var ya, i te onların ahirette bir payı yoktur; Allah kıyamet günü onlarla hiç konu mayacak, onlara bakmayacak ve onları temizlemeyecektir. Onlar için acı bir azab vardır.”³⁷⁷

“Allah'ın ahdini **az bir bedel** kar ılı nda de i meyin. E er bilerseniz, muhakkak ki Allah katındaki sevap sizin için daha hayırlıdır.”³⁷⁸

u ayette geçen “ekalle” kelimesi ise “kaldırmak, yüklenmek” anlamlarındadır:

“ Rahmetinin önünde müjdecî olarak rüzgarları gönderen O'dur. O rüzgârlar, ya mur yüklü bulutları **yüklenince**, onu kurak bir memlekete gönderir, sonra onunla ya mur ya dırır ve onunla her çe it ürünü yeti tiririz. te Biz, ölüleri de böyle diriltiriz. Gerekir ki dü ünür, ibret alırsınız.”³⁷⁹

imdi de “kesret” kavramıyla ilgili kelimeleri hadisler 1 1 nda inceleyelim:

³⁷³ Tevbe 9//9

³⁷⁴ Bakara 2/41

³⁷⁵ Bakara 2/79

³⁷⁶ Bakara 2/174

³⁷⁷ Âl-i İmrân 3/77

³⁷⁸ Nahl 16/95

³⁷⁹ A'râf 7/57

Merfû hadiste öyle denir: “ لا قَطْعَ فِي ثَمَرٍ وَلَا كَثْرَ ”³⁸⁰ Burda “ كثر ” hurmanın cummârı demektir. Hurmanın ortasındaki özüdür.³⁸¹

Ebû Mansûr da bn Ömer ve Enes b. Mâlik’in, Nebî (S)’den rivayet ettikleri u hadisi nakletmektedir: “*Kevser, süttten daha beyaz, baldan daha tatlı olan Cennet’te bir nehirdir. ki kenarı içi bo altılmı inci kubbeleridir.*”³⁸²

Mücâhid’in rivayet ettiği bir Hadîs’te öyle buyurulmaktadır: “*Bana Kevser verildi. O, Cennet’te bir nehirdir.*”³⁸³ Kelimenin aslı “kesret” ten olup “fev’al” kalıbındadır. “Vâv” zâittir. “Çok hayır” demektir.

Ferrâ’nı Hz. Âî e (R. hâ)’dan rivayet ettiği bir hadiste “Kevser” in cennette bir ırmak oldu u ifade edilmekte olup, “*Kim Kevser’in arıltısını duymak isterse iki parma nı kulaklarına tıkasın.*” buyrulmaktadır. Ayrıca “Kevser” bol hayır anlamında da olup, Kur’ân bu hayırlardandır.³⁸⁴

Hadis’te öyle geçmektedir:

“ إنكم لمع خليقتين ما كانتا مع شيءٍ إلا كثرناه ”

Bu Hadis’te geçen “ كثرناه ” kelimesi “çoklukta üstün gelip daha çok olmak” anlamına gelmektedir.³⁸⁵

Kays b. Âsım’ın rivayet ettiği i Hadis’te: “*Mal (hayvanın sayısı) kırk olursa güzeldir. Atmı olursa çoktur.*” Bu Hadis’te “fazla” anlamını ifade etmek üzere “ كثر ” kelimesi kullanılmı tır. “ كثر ” ve “ كثير ” in kullanılı ı “ ” ve “ قليل ” in kullanılı ı gibidir.³⁸⁶

ehit edilen Hz Hüseyin hakkında öyle denmi tir: “Ondan daha cesur ve atılgan ma lûb görmedik.” Bu sözde “ma lûb” anlamını ifade etmek üzere “ مكثور ” kelimesi kullanılmı tır. nsanlar ona kar ı üstün gelmek için u ra mı lar ve üstün gelmi lerdir. te bu anlamı ifade etmek üzere bu kelime kullanılmı tır.³⁸⁷

³⁸⁰ Zemahşerî (538), *el-Fâik fî Garîbi’l-Hadîs*, III, 247.; Ezherî(370), *Tehzîbü’l-Luğa*, X, 176-179.

³⁸¹ İbnu’l-Esîr (606), *en-Nihâye fî Garîbi’l-Hadîs*, IV, 9.

³⁸² Ezherî(370), *Tehzîbü’l-Luğa*, X, 176-179.

³⁸³ İbn Manzûr (711), *Lisânu’l-Arab*, 133.

³⁸⁴ Ferrâ (207), *Meâni’l-Kur’ân*, III, 295.

³⁸⁵ İbn Manzûr (711), *Lisânu’l-Arab*, 132.; Zebîdî (1205), *Tâcu’l-Arûs*, III, 516.

³⁸⁶ İbnu’l-Esîr (606), *en-Nihâye fî Garîbi’l-Hadîs*, IV, 9.; İbn Manzûr (711), *Lisânu’l-Arab*, 132.

³⁸⁷ İbnu’l-Esîr (606), *en-Nihâye fî Garîbi’l-Hadîs*, IV, 9.; İbn Manzûr (711), *Lisânu’l-Arab*, 133.

fk olayında da Hz. Âî e (R. hâ)’nın artan dedikodulardan duydu u rahatsızlıkları anlatırken dedikoduların arttı nı ifade etmek üzere “كثرن” ifadesi kullanılmaktadır. Bu, Hz. Aî e (R. hâ) ile ilgili sözlerin ve utanç verici davranı ların arttı nı ifade etmektedir.³⁸⁸

Gaze’a’nın Hadîs’inde u ifade geçmektedir: “*Ebû Saîd çok yo un durumdayken ona geldim.*” bu sözde çok yo un anlamını ifade etmek üzere “مكثور عليه” ifadesi kullanılmı tır. İnsanlar bir adamdan birçok talepte bulunup da ona çe itli eyleri sormak için yanına geldiklerinde sanki onların o adam üzerinde hakları varmı da onu istemeye gelmi gibi olduklarından bu ifade kullanılmı tır.³⁸⁹

Bu bilgilerden sonra “kesret” kavramıyla ilgili ayetleri tespit edip de erlendirmeye çalı alım:

Ferrâ, “*Çokluk kuruntusu sizi o derece oyaladı ki, nihayet kabirleri ziyaret ettiniz.*”³⁹⁰ Âyetleri hakkında öyle der: Bunlar sayı bakımından en fazla hangisinin oldu u ile övünen iki kabiledir ki bu iki kabile Abd-i Menâf o ulları ve Sehm o ulları kabileleridir. Abd-i Menâf o ulları di erinden daha fazla idi. Bunun üzerine Sehm o ulları öyle dedi: üphe yok ki zulüm cahiliye döneminde bizi kırıp geçirdi. Bizi ölülerimizle ve dirilerimizle sayarsanız o zaman onlardan daha fazla oluruz. Bunun üzerine Allah bu âyetleri indirdi.³⁹¹ Mal ve sayı çoklu uyla böbürlenmek sizi o kadar oyaladı ki sonunda kabirleri ziyaret ettiniz. Yani ölüleri ziyaret ettiniz.³⁹²

Ferrâ’nın dı nda bir ba kası öyle dedi: Mal ve sayı çoklu uyla böbürlenmek sizi o kadar oyaladı ki sonunda kabirleri ziyaret ettiniz. Yani ölünceye kadar (bu i le me gul oldunuz.)

Bir ba ka söz de, saçma ve bozuk söz söyleyen ki i ölünce onun hakkında Cerîr’in söyledi i u sözüdür: Ebû Mâlik kabirleri ziyaret etti, böylece oranın en erefsiz ziyaretçisi oldu. Bu ki i kabir ziyaretini ölüm diye yorumlamı tır.

³⁸⁸ İbnu’l-Esîr (606), *en-Nihâye fî Garîbi’l-Hadîs*, IV, 9.

³⁸⁹ İbnu’l-Esîr (606), *en-Nihâye fî Garîbi’l-Hadîs*, IV, 9.; İbn Manzûr (711), *Lisânu’l-Arab*, 133.

³⁹⁰ Tekâsür, 102/1-2

³⁹¹ Ferrâ (207), *Meâni’l-Kur’ân*, III, 287.

³⁹² İbn Manzûr (711), *Lisânu’l-Arab*, 132.

“ (Resûlum!) Ku kusuz biz sana Kevser'i verdik.”³⁹³ Ferrâ, bn Abbas'tan u görü ü rivayet etmi tir: el-Kevser, bol hayır demektir.³⁹⁴

Kevserin, Kıyamet gününde Hz. Peygamber (S)'in ümmetine bah edilecek hayır oldu u da söylenmektedir. Bu söylenenlerin hepsinde de “kesret” anlamı vardır.³⁹⁵

u ayette geçen “kesîr” ifadesi çok anlamındadır:

“والعنه لعناً كثيراً” Sa'leb ise kelimenin, “üzerinde sebat et” anlamında kullanıldı ını söylemektedir. Çünkü ona göre ki i sebat etti i zaman onun (lâneti) ço alır.³⁹⁶

“Yaptı ın iyili i çok görerek ba a kakma.”³⁹⁷ ayetinde geçen “تستكثر” kelimesinin anlamı hakkında Ferrâ öyle demektedir:

Dünyada daha fazlasını beklemek maksadıyla hiçbir ey verme.³⁹⁸

bn Kuteybe konumuzla ilgili bazı ayetler hakkında u görü lere yer vermektedir:

“Gelin, Allah yolunda çarpı ın; ya da savunma yapın.”³⁹⁹ ayeti, “Ço alın, zira siz çoklu unuzla bu kavmi savarsınız.”⁴⁰⁰ anlamındadır.

bn Kuteybe “ço alın” anlamını ifade etmek üzere "كُتِّروا" kelimesini kullanmaktadır.

“Ey cinler (eytanlar) toplulu u! Siz insanlarla çok u ra tınız, der.”⁴⁰¹ ayetinin tefsirinde “Siz insanlarla çok u ra tınız” diye meal verdi imiz "استكثرتم" kelimesine “onlardan ço unu sapturdunuz.” ekinde anlam vermi tir.⁴⁰²

³⁹³ Kevser 108/1

³⁹⁴ Ezherî(370), *Tehzîbü'l-Luğa*, X, 176-179.

³⁹⁵ İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 793.

³⁹⁶ Ahzâb 33/68; İbn Sîde (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, VI, 793.; İbn Manzûr (711), *Lisânu'l-Arab*, 132.

³⁹⁷ Müddessir 74/6

³⁹⁸ Ferrâ (207), *Meâni'l-Kur'ân*, III, 201.

³⁹⁹ Âl-i İmrân 3/167

⁴⁰⁰ İbn Kuteybe, Ebî Muhammed Abdullah b. Müslim (267), *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân* (nşr. es-Seyyid Ahmed Sagar), 2. Baskı, Dâru'l-İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts., s. 115.

⁴⁰¹ En'âm 6/128

⁴⁰² İbn Kuteybe (267), *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, s. 160.

“Bir ülkeyi helâk etmek istedi imizde, o ülkenin zenginlik sebebiyle umarmı eleba ularına (iyilikleri) emrederiz.”⁴⁰³ ayetinde “ umarmı eleba ularına (iyilikleri) emrederiz.” ifadesi hakkında “ umarmı eleba larını ço altırız.” ekinde bir görü de oldu unu bildirmi tir.⁴⁰⁴

“Bunlar Rabbinin yeterli bir ba ı ı, mükâfatıdır.”⁴⁰⁵ ayetinde geçen “yeterli” diye meal verdi imiz "حساباً" kelimesine “çok (kesîr)” anlamını vermi tir.⁴⁰⁶

“Malı a ır ı biçimde seviyorsunuz.”⁴⁰⁷ ayetindeki "جَمًّا" (a ır ı biçimde) kelimesine de “çok (kesîr)” anlamını vermi tir.⁴⁰⁸

Râgıp el-İsfehânî’nin görü lerini de öyle özetleyebiliriz:

“...bir çok meyve...”⁴⁰⁹ ayetiyle ilgili olarak “çokluk” yalnız sayıyla de il aksine fazlalı a ya da üstünlü e i aret eder.

Tekâsür Sûresi’nde geçen “tekâsür” Mal ve izzet çoklu u bakımından üstün olmak için birbiriyle yarı mak, rekâbet etmek ya da çeki mek.⁴¹⁰

Bu bilgilerden sonra Kur’ân’da “kesret” kavramına ba lı olarak geçen ayetleri anlamlarına göre a a ıdaki gibi gruplandırabiliriz:

u ayetlerde “çokluk” kavramları sayıyı ifade etmek için kullanılmı tır:

“Fetih istiyorsanız, i te size fetih gelmi tir, e er a ır ı gitmez de son verirseniz, hakkınızda daha hayırlıdır. Yok e er dönerseniz, biz de döneriz. O vakit askeriniz çok da olsa size hiç bir ekilde fayda vermez. yi biliniz ki, Allah müminlerle beraberdir.”⁴¹¹

“(Allah), onların hepsini topladı ı gün, cinlere: ‘Ey cin toplulu u! **nsanların ço unu yoldan çıkardınız’ der...**”⁴¹²

⁴⁰³ İsrâ 17/16

⁴⁰⁴ İbn Kuteybe (267), *Tefsîru Garîbi’l-Kur’ân*, s. 253.

⁴⁰⁵ Nebe 78/36

⁴⁰⁶ İbn Kuteybe (267), *Tefsîru Garîbi’l-Kur’ân*, s. 510.

⁴⁰⁷ Fecr 89/20

⁴⁰⁸ İbn Kuteybe (267), *Tefsîru Garîbi’l-Kur’ân*, s. 527.

⁴⁰⁹ Sâd 38/51

⁴¹⁰ Râgıp el-İsfehânî (502), *el-Müfredât*, “k s r” maddesi.

⁴¹¹ Enfâl 8/19

⁴¹² En’âm 6/128

“Onlar (srail o ulları), bir fitne kopmayacak sandılar, kör ve sa ır kesildiler. Sonra Allah onların tevbesini kabul etti. Sonra yine **onların ço u** kör, sa ır kesildiler. Allah, onların yaptıklarını görüyor.”⁴¹³

“De ki: Pis olan eyle temiz olan ey bir olmaz, **pis olanın çoklu u** ho una gitse bile. Ey selim akıl sahipleri Allah'tan korkun ki kurtulu a eresiniz.”⁴¹⁴

“Yine ortakları, **mü riklerden ço una** evlatlarını öldürmeyi güzel gösterdi ki, hem kendilerini mahvetsinler, hem de dinlerini karı tırıp bozsunlar...”⁴¹⁵

“Andolsun ki biz, insano lunu an ve eref sahibi kıldık. Karada ve denizde ta ıtlara yükledik ve temiz yiyeceklerden onları rızıklandırdık. Onları **yarattıklarımızın birço undan** üstün kıldık.”⁴¹⁶

“Görmedin mi, göklerdeki kimseler, yerdeki kimseler, güne , ay ve yıldızlar, da lar, a açlar, bütiin hayvanlar ve **insanlardan birço u** hep Allah'a secde ediyor. Birço unun üzerine de azab hak olmu tur. Allah kimi hor ve hakir kılsa artık ona ikram edecek yoktur. üphesiz Allah diledi i eyi yapar.”⁴¹⁷

“Andolsun ki biz, Davud'a ve Süleyman'a bir ilim verdik. Onlar: ‘Bizi **mümin kullarının birço undan** üstün kılan Allah'a hamd olsun” dediler.”⁴¹⁸

“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan e ini yaratıp ikisinden **birçok erkekler ve kadınlar** üreten Rabbinizden korkun...”⁴¹⁹

“Her kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek **çok yer** de bulur, geni lik de bulur...”⁴²⁰

“Yahudilerin zulmetmeleri ve **birçok kimseleri** Allah yolundan alıkoymaları, yasaklandıkları halde faiz almaları ve insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle

⁴¹³ Mâide 5/71

⁴¹⁴ Mâide 5/100

⁴¹⁵ En'âm 6/137

⁴¹⁶ İsrâ 17/70

⁴¹⁷ Hac 22/18

⁴¹⁸ Neml 27/15

⁴¹⁹ Nisâ 4/1

⁴²⁰ Nisâ 4/100

daha önce kendilerine helâl kılınan temiz şeyleri haram kıldık. Onlardan kâfir olanlara can yakıcı bir azap hazırladık.”⁴²¹

“De ki: ‘Ey kitap ehli! Tevrat’ı, İncil’i ve Rabbinizden size indirilene uygulamadıkça bir esas üzerinde de ılsiniz. İyşesiz ki, Rabbinden sana indirilenler, **onların ço unun** azgınlı nı ve inkârını artıracaktır. u halde kâfir olan bir toplum için üzülme!”⁴²²

“De ki: ‘Ey kitap ehli! Dininizde haksız yere a ırıtı gitmeyin. Daha önce sapmı , **birçoklarını da saptırmı** ve böylece do ru yolu kaybetmi bir kavmin keyiflerine uymayın.”⁴²³

“E er onlar (srail o ullahlarından inkâr edenler), Allah'a, Peygamber'e ve ona indirilen Kur'ân'a inanmı olsalardı, kâfirleri dost tutmazlardı. Fakat **onların ço u yoldan çıkmı kimselerdir.**”⁴²⁴

“Andolsun ki, **cinlerden ve insanlardan birço unu** cehennem için yarattık. Onların kalbleri vardır, fakat onunla gerçe i anlamazlar. Gözleri vardır, fakat onlarla görmezler. Kulakları vardır, fakat onlarla i itmezler. te bunlar hayvanlar gibidirler. Hatta daha da a a ıdırlar. Bunlar da **gafillerin** ta kendileridir.”⁴²⁵

“Ey iman edenler, urası bir gerçektir ki, **Yahudi hahamları ile Hristiyan rahiplerinin birço u** insanların mallarını haksız yere yerler ve Allah yolundan saptırırlar. Bir de altın ve gümü ü hazineye doldurup, onları Allah yolunda sarf etmeyenleri bu yüzden acıklı bir azap ile müjdele!”⁴²⁶

“Biz de bugün senin bedenini arkandan gelenlere bir ibret olsun diye kurtaraca ız. Bununla beraber, **insanların birço u** âyetlerimizden yine de gafildirler.”⁴²⁷

“Rabbim! Çünkü onlar (putlar) **insanlardan birço unun** sapmasına sebep oldular. imdi kim bana uyarsa, o bendendir; kim bana kar ı gelirse, artık sen gerçekten çok ba ı layan ve çok merhamet edensin.”⁴²⁸

⁴²¹ Nisâ 4/160-161

⁴²² Mâide 5/68

⁴²³ Mâide 5/77

⁴²⁴ Mâide 5/81

⁴²⁵ A'râf 7/179

⁴²⁶ Tevbe 9/34

⁴²⁷ Yûnus 10/92

“Ad’i, Semud’u, Ress halkını ve bunlar arasında daha **birçok nesilleri de** (inkârcılıkları yüzünden helak ettik.)”⁴²⁹

“Ki biz (o suyla) ölü toprağa can verelim, yarattığımız **nice hayvanlara ve insanlara** suyla layalım, diye.”⁴³⁰

“Kendi içlerinde hiç düşünmediler mi ki, Allah göklerde, yerde ve bu ikisi arasında bulunan her şeyi ancak hak ile ve belirlenmiş bir süre için yaratmıştır? Gerçekten **insanların çoğu**, Rablerine kavu mayı **inkâr** etmektedirler.”⁴³¹

“Dediler ki: ‘Sakin tanrılarınızı bırakmayın, ne Vedd’i, ne Suva’ı ve ne de Ye’us’u, Yeûk’u ve Nesr’i.’ **Çok ki iyi yoldan saptırdılar.** Sen de o zalimlerin sadece aklılıklarını artır.”⁴³²

“Eğer mevcut olan kardeşler bundan **daha çok iseler**, bu takdirde kardeşler mirasın üçte birini zarara uğratılmaksızın aralarında eşit olarak taksim ederler...”⁴³³

“...De ki, onun (Kıyamet vaktinin) bilgisi Allah katındadır. Fakat **insanların çoğu bunu bilmezler.**”⁴³⁴

“O dünyayı isteyenler, hiç Rabbinden açık bir belge üzere olan kimse gibi midir? O belgeyi yine Allah’dan gelen bir vahit olarak Kur’ân izliyor, ondan önce de bir rehber ve rahmet olan kitap, Musa’nın kitabı yine onu destekliyor. Böyle olanlar Kur’ân’a inanırlar. Hangi hizipten olursa olsun kim onu inkâr ederse, ona vaad edilen yer ateştir. İşte bütün bunlardan dolayı sen de bu Kur’ân’dan üphe içinde olma. Kesinlikle o haklıdır, Rabbindendir. Fakat **insanların çoğu iman etmezler.**”⁴³⁵

⁴²⁸ İbrâhim 14/36

⁴²⁹ Furkân 25/38

⁴³⁰ Furkân 25/49

⁴³¹ Rûm 30/8

⁴³² Nûh 71/23-24

⁴³³ Nisâ 4/12

⁴³⁴ A’râf 7/187

⁴³⁵ Hûd 11/17

"Atalarım brahim, shak ve Yakub'un dinine uydum. Bizim, Allah'a hiçbir eyi ortak tutmamız olmaz. Bu, bize ve insanlara Allah'ın bir lutfudur. Fakat **insanların ço u ükretmezler.**"⁴³⁶

"Sizin Allah'ı bırakıp da o taptıklarınız, sizin ve atalarınızın uydurdu u birtakım isimlerden ba ka bir ey de ildir. Bunlara tapmanız için Allah hiçbir delil indirmi de ildir. Hükiim ancak Allah'a aittir: O, size, kendisinden ba kasına tapmamanızı emretti. te dosdo ru din budur. Fakat **insanların ço u bunu bilmezler.**"⁴³⁷

"Ne zaman ki, ehre vardılar, o zaman babalarının kendilerine emretti i ekilde girdiler. (Gerçi bu ekilde girmeleri) onlar hakkında Allah'ın takdir etti i hiçbir eyi önleyemezdi, bu sadece Yakub'un içinden geçirdi i bir iste in yerine getirilmesi oldu. üphesiz o, ilim sahibiydi, çünkü ona biz ö retmi tik. Fakat **insanların ço u bunu bilmezler.**"⁴³⁸

"Kâfirler, "Allah ölen kimseyi diriltmez." diye en kuvvetli yeminleriyle Allah'a yemin ettiler. Hayır, bu ölüleri diriltmek, Allah'ın kendisine kar ı bir vaadidir. Ancak **insanların ço u bunu bilmezler.**"⁴³⁹

"Sonra sizi tekrar o istilacılar üzerine galip kıldık ve size mallarla ve o ullarla yardım ettik. Ve toplum olarak **sizin sayınızı artırdık.**"⁴⁴⁰

"Andolsun bunu, insanların ö üt almaları için, aralarında çe it çe it ekillerde anlatm ızdır; ama **insanların ço u ille nankörlük edip diretmi tir.**"⁴⁴¹

"Karun ise: 'O (servet) bana ancak kendimdeki bilgi sayesinde verildi.' demi tir. Bilmiyor muydu ki Allah, kendinden önceki nesillerden, ondan daha güçlü, ondan **daha çok taraftarı olan kimseleri** helak etmi ti. Günahkârlardan günahları sorulmaz (Allah onların hepsini bilir)." ⁴⁴²

⁴³⁶ Yûsuf 12/38

⁴³⁷ Yûsuf 12/40

⁴³⁸ Yûsuf 12/68

⁴³⁹ Nahl 16/38

⁴⁴⁰ İsrâ 17/6

⁴⁴¹ Furkân 25/50

⁴⁴² Kasas 28/78

“Biz seni ancak bütün insanlara bir müjdecî ve bir uyarıcı olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu bilmezler.”⁴⁴³

“Elbette göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyüktür. Fakat insanların çoğu bilmezler.”⁴⁴⁴

“Çinde dinlenesiniz diye geceyi, göz açıcı bir aydınlık olarak da gündüzü sizin için yaratan Allah'tır. Gerçekten Allah insanlara karşı bir lütuf sahibidir. Fakat insanların çoğu ükretmezler.”⁴⁴⁵

“Daha yeryüzünde gezip de bir bakmazlar mı? Kendilerinden öncekilerin sonu nasıl oldu? Onlar kendilerinden hem daha çok, hem de kuvvetçe ve yeryüzündeki eserlerinin sayılamalı bakımından daha çetindiler. Öyle iken o kazandıkları şeyler, kendilerini kurtaramadı.”⁴⁴⁶

“Göklerde ve yerde olanları, Allah'ın bildiğini görmüyor musunuz? Üç kişinin gizli konutu yerde dördüncüsü mutlaka O'dur. Be kişinin gizli konutu yerde altıncısı mutlaka O'dur. Bunlardan az veya çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlaka O, onlarla beraberdir. Sonra kıyamet günü onlara yaptıklarını haber verecektir. Doğrusu Allah, her şeyi bilendir.”⁴⁴⁷

“De ki: ‘Ey kitap ehli! Sadece Allah'a, bize indirilene ve bizden önce indirilene inandırmamız için mi bizden hoşlanmıyorsunuz? Oysa çoğunuz yoldan çıkmışsınız.’”⁴⁴⁸

“Andolsun ki biz size hakkı getirdik. Fakat sizin çoğunuz (suçlular) haktan hoşlanmıyorsunuz.”⁴⁴⁹

“Dediler ki: ‘Ona Rabbinden bir mucize indirilmeli değil miydi?’ De ki: ‘Ümitsiz ki Allah, bir mucize indirmeye kâdirdir, fakat çokları bilmezler.’”⁴⁵⁰

⁴⁴³ Sebe 34/28

⁴⁴⁴ Mü'min 40/57

⁴⁴⁵ Mü'min 40/61

⁴⁴⁶ Mü'min 40/82

⁴⁴⁷ Câsiye 58/7

⁴⁴⁸ Mâide 5/59

⁴⁴⁹ Zuhruf 43/78

⁴⁵⁰ En'âm 6/37

“ te o ülkeler ki, sana onların haberlerinden bir kısmını anlatıyoruz Andolsun ki, peygamberleri onlara apaçık deliller (mucizeler) getirmi lerd. Fakat önceden yalanladıkları gerçeklere iman edecek de illerdi. te o kâfirlerin kalplerini Allah böyle mühürler. **Onların ço unda, sözde durma (diye bir ey) bulamadık. Gerçek u ki, onların ço unu yoldan çıkmı bulduk.**”⁴⁵¹

“Fakat kendilerine iyilik geldi i zaman, i te bu bizim hakkımızdır, dediler, ba larına bir kötülük gelince de, i te bu Musa ile yanındakilerin u ursuzlu u yüzünden, dediler. yi bilin ki, onların u ursuzlu u Allah katındandır. **Lâkin ço u bunu bilmezler.**”⁴⁵²

“ imdi ise Allah'ın kendilerine azab etmemesi için neleri var ki? Oysa Mescid-i Haram'dan menediyorlar. Üstelik onun hizmetine ehil ki iler de de iller. Çünkü onun hizmetine ehil olanlar ancak müttakilerdir. **Lâkin ço u bunu bilmezler.**”⁴⁵³

“Onlarla (mü riklerle) nasıl söyle me olabilir ki, sizin aleyhinize ellerine bir fırsat geçse, hakkınızda ne bir antla ma gözetirler, ne de bir yemin. Dil ucuyla sizi ho nut etmeye çalı ırlar, fakat kalpleri o kadarına da razı olmaz. Zaten **onların ço u fasıktırlar.**”⁴⁵⁴

“Onların(mü riklerin) **birço u zandan ba ka bir eye uymaz. Zan ise haktan hiç bir eyin yerini tutmaz. üphesiz ki, Allah onların ne yaptıklarını bilir.**”⁴⁵⁵

“Haberiniz olsun ki, göklerde ve yerde ne varsa Allah'ındır. Açın gözünüzü, Allah'ın vaadi muhakkak ki, haktır, gerçektir. **Lâkin onların (zalimlerin) ço u bunu bilmezler.**”⁴⁵⁶

“Allah'a yalanı iftira edenler kıyamet gününü ne sanıyorlar? Allah, insanlara çok ihsanda bulunmu tur, lâkin **insanların ço u ükretmezler.**”⁴⁵⁷

“Allah, hiçbir eye gücü yetmeyen, ba kasının malı olmu bir köle ile, kendisine güzel bir rızık verilen ve o rızıktan gizli ve açık olarak harcayan hür bir insanı misal verdi. Hiç

⁴⁵¹ A'râf 7/101-102

⁴⁵² A'râf 7/131

⁴⁵³ Enfâl 8/34

⁴⁵⁴ Tevbe 9/8

⁴⁵⁵ Yûnus 10/36

⁴⁵⁶ Yûnus 10/55

⁴⁵⁷ Yûnus 10/60

bunlar e it olur mu? Bütün hamd Allah'a mahsustur. Do rusu insanların ço u bilmezler.”
458

“Hem Allah'ın nimetini bilirler, sonra da onu inkâr ederler. Onların ço u (yüz çevirenler) kâfir kimselerdir.” 459

“Biz bir âyeti de i tirip yerine ba ka bir âyet getirdi imiz zaman Allah ne indirdi ini pek iyi bilmi iken kâfirler Peygambere: ‘Sen, ancak bir iftiracısın’ dediler. Hayır, öyle de il; onların ço u bilmezler.” 460

“Yoksa O'ndan ba ka ilâhlar mı edindiler? De ki: ‘Kesin delilinizi getirin. te benimle beraber olanların kitabı ve benden öncekilerin kitabı.’ Hayır, onların ço u gerçe i bilmezler de onun için yüz çevirirler.” 461

“Yoksa sen, onların (ortak ko anların) ço unun gerçekten söz dinleyece ini yahut akıllanaca mı mı sanıyorsun? Gerçekte onlar hayvanlar gibidir, hatta gidi çe daha sapıktırlar.” 462

“Yeryüzüne bir bakmadılar mı? Biz orada her güzel çiftten nice bitkiler yeti tirmi iz. üphesiz ki bunda mutlak bir âyet (ni ane) vardır; ama onların ço u iman etmezler.” 463

“Musa ve beraberindekilerin hepsini kurtardık, sonra da ötekileri suda bo duk. üphesiz bunda bir âyet (ibret) vardır; ama çokları iman etmi de illerdir.” 464

“Ah ke ke (dünyaya) bir kere daha dönebilsek de, müminlerden olabilseydik.’ üphesiz bunda bir âyet (alınacak bir ders) vardır; oysa çokları iman etmi de illerdir.” 465

“Bunun üzerine biz de onu ve beraberindekileri, o dolu gemide ta ıyarak kurtardık. Sonra da arkasında kalanları suda bo duk. üphesiz bunda mutlak bir âyet (alınacak ders) vardır; ama çokları iman etmi de illerdir.” 466

458 Nahl 16/75

459 Nahl 16/83

460 Nahl 16/101

461 Enbiyâ 21/24

462 Furkân 25/44

463 Şuarâ 26/7-8

464 Şuarâ 26/65-67

465 Şuarâ 26/102-103

466 Şuarâ 26/119-121

“Böylece onu (Hud (As)’ı) yalancı saydılar; biz de kendilerini helak ettik. üphesiz bunda mutlak bir âyet (alınacak bir ders) vardır, ama **çokları iman etmi de illerdir.**”⁴⁶⁷

“Çünkü kendilerini (Semut Kavmini) azap yakalayıtverdi. üphesiz bunda bir âyet (alınacak bir ders) vardır, ama **çokları iman etmi de illerdir.**”⁴⁶⁸

“ üphesiz bunda (Lut Kavminin helak olmasında) bir âyet (alınacak bir ders) vardır. Ama **çokları iman etmi de illerdir.**”⁴⁶⁹

“ üphesiz bunda (Eykeliler’in helak olmasında) bir âyet (alınacak bir ders) vardır. Ama **çokları iman etmi de illerdir.**”⁴⁷⁰

“ eytanların kime inece ini size haber vereyim mi? Onlar, günaha, iftiraya dü kün olan herkesin üzerine inerler. Onlar, (eytanlara) kulak verirler ve **onların ço u yalancıdır.**”⁴⁷¹

“(Onlar mı hayırlı) yoksa, yeryüzünü oturmaya elveri li kılan, aralarında nehirler akıtan, onun için sabit da lar yaratan, iki deniz arasına engel koyan mı? Allah'ın yanında ba ka bir ilâh mı var? Hayır **onların ço u (hakikatları) bilmiyorlar.**”⁴⁷²

“ üphesiz Rabbin, insanlara kar ı lütuf sahibidir; fakat **insanların ço u ükretmezler.**”⁴⁷³

“Böylelikle biz onu (Musa’yı), gözü aydın olsun, gam çekmesin ve Allah'ın vaadinin gerçek oldu unu bilsin, diye anasına geri verdik. Fakat **yine de pek ço u (bunu) bilmezler.**”⁴⁷⁴

"Biz seninle beraber do ru yola uyarsak, yurdumuzdan atılırız' dediler. Biz onları, kendi katımızdan bir rızık olarak her eyin ürünlerinin toplanıp getirildi i, güvenli,

⁴⁶⁷ 58 Şuarâ 26/139

⁴⁶⁸ Şuarâ 26/158

⁴⁶⁹ Şuarâ 26/174

⁴⁷⁰ Şuarâ 26/190

⁴⁷¹ Şuarâ 26/221-223

⁴⁷² Neml 27/61

⁴⁷³ Neml 27/73

⁴⁷⁴ Kasas 28/13

dokunulmaz bir yere (Mekke-i Mükerrerme'ye) yerle tirmedik mi? Fakat onların (hidayete ermeyen ki ilerin) ço u bilmezler."⁴⁷⁵

"Andolsun ki onlara (Mü rik Araplara), 'Gökten su indirip, onunla ölümünüün ardından yeryüzünü canlandıran kimdir?' diye sorsan, mutlaka, 'Allah' derler. De ki: (Öyleyse) hamd de Allah'a mahsustur. Fakat çokları akıllarını kullanmazlar."⁴⁷⁶

"Yaptıklarının bir kısmını tatsınlar diye insanların kendi ellerinin kazandı ı eyler yüzünden karada ve denizde fesat ortaya çıktı. Umulur ki onlar hakka dönerler. De ki, yeryüzünde bir gezin de bakın, bundan öncekilerin sonu nasıl olmu ! Onların pek ço u mü rik idiler."⁴⁷⁷

"Andolsun ki onlara (inkâr edenlere): "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan, elbette "Allah" diyecekler. "Allah'a hamd olsun." de. Fakat onların ço u bilmezler."⁴⁷⁸

"O gün Allah, onları hep birlikte mah ere toplayacak, sonra meleklere: ' unlar size mi tapıyorlardı?' diyecektir. Onlar da: 'Seni tenzih ederiz. Bizim onlara kar ı sı nacak velimiz sensin. Hayır, onlar cinlere tapıyorlardı. Ço u onlara inanmı lardı.' diyecekler."⁴⁷⁹

"Fakat insana bir sıkıntı dokunuverince bize yalvarır, sonra kendisine tarafımızdan bir nimet bah etti imiz zaman da: 'O bana bir bilgi üzerine verildi.' der. Belki bu bir imtihandır, fakat pek çokları bilmezler."⁴⁸⁰

"Biz gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri bir oyun ve e lence olsun diye yaratmadık. Biz onları hak ve hikmetle yarattık. Fakat onların ço u bunu bilmezler."⁴⁸¹

" üphesiz o zulmedenlere ondan ba ka da azab vardır. Fakat çokları bilmezler."⁴⁸²

"Biliniz ki dünya hayatı bir oyun, bir e lence, bir süs ve kendi aranızda övünme, mal ve evlat ço altma yarı ndan ibarettir."⁴⁸³

⁴⁷⁵ Kasas 28/57

⁴⁷⁶ Ankebût 29/63

⁴⁷⁷ Rûm 30/41-42

⁴⁷⁸ Lokmân 31/25

⁴⁷⁹ Sebe 34/40-41

⁴⁸⁰ Zümer 39/49

⁴⁸¹ Duhân 44/38-39

⁴⁸² Tûr 52/47

“**Çoklukla övünmek**, sizi kabirlere varıncaya kadar oyaladı.”⁴⁸⁴

“(Yalanlayanlara öyle denilir) **Bu gün bir yok olmayı de il, nice yok olmaları isteyin!**”⁴⁸⁵

A a ıdaki ayetlerde geçen “çokluk” la ilgili kavramlar miktarı ifade etmek üzere kullanılmı tır:

“**Ana, baba ve akrabaların miras olarak bıraktıklarında erkeklerin hissesi vardır. Kadınların da ana, baba ve akrabaların bıraktıklarında hisseleri vardır. Bunlar, az olsun çok olsun, farz kılınmı bir hissedir.**”⁴⁸⁶

“**Yaptı ını çok görerek ba a kakma.**”⁴⁸⁷

“**Diledi ine hikmet verir, hikmet verilene ise pek çok hayır verilmi demektir. Ve bunu ancak üstün akıllılar anlar.**”⁴⁸⁸

“**De ki, ben kendi kendime Allah'ın diledi inden ba ka ne bir menfaat elde etmeye, ne de bir zararı önlemeye malik de ilim. Ben e er gaybı bilseydim daha çok hayır yapardım ve kötülük denilen ey yanıma u ramazdı. Ben iman edecek bir kavme müjde veren ve uyarıcı bir peygamberden ba ka biri de ilim.**”⁴⁸⁹

“**Ey kitap ehli! Kitaptan gizlemi oldu unuz eylerin ço unu açıklayan, ço undan da vazgeçen peygamberimiz size geldi...**”⁴⁹⁰

“**Siz (Allah'ın dü manları) kulaklarınızın, gözlerinizin ve derilerinizin aleyhinizde ahitlik edece inden korkarak kötülükten sakınmıyordunuz. Fakat yaptıklarınızdan birço unu Allah'ın bilmeyece ini zannediyordunuz.**”⁴⁹¹

“**Ba ınıza gelen herhangi bir musibet kendi ellerinizle kazandıklarınız yüzündendir. Bununla beraber Allah yine de (i lediklerinin) ço unu affeder.**”⁴⁹²

⁴⁸³ Hadîd 57/20

⁴⁸⁴ Tekâsür 102/1-2

⁴⁸⁵ Furkân 25/14

⁴⁸⁶ Nisâ 4/7

⁴⁸⁷ Müddessir 74/6

⁴⁸⁸ Bakara 2/269

⁴⁸⁹ A'râf 7/188

⁴⁹⁰ Mâide 5/15

⁴⁹¹ Fussilet 41/22

“Yahut da Allah kazandıkları günahlar yüzünden onları helâk eder ve (günahların) **birço unu da ba ı lar.**”⁴⁹³

“Kazıklar sahibi (güçlü, kuvvetli) Firavun'a? Bunlar ülkelerde azmı lardı. Oralarda **çok bozgunculuk yapmı lardı.**”⁴⁹⁴

“...De ki: Musa'nın insanlara aydınlık ve hidayet olmak üzere getirdi i, sizin parça parça kâ utlara çevirdi iniz, bir kısmını belli etti iniz, **birço unu gizledi iniz;** sizinle babalarınızın, sayesinde bilmedi iniz birçok eyleri ö rendi iniz Kitab'ı kim gönderdi?...”⁴⁹⁵

“(Sava tan geri kalan münafiklar), kazandıkları günahın cezası olarak, artık az gülsünler, **çok a lasınlar.**”⁴⁹⁶

“Dediler ki: ‘Ey u'ayb! Biz senin **söylediklerinin ço undan** bir ey anlamıyoruz. Ayrıca seni içimizde çok zayıf biri olarak görüyoruz. E er akrabaların olmasaydı mutlaka seni recmederdik (ta a tutardık). Senin bize hiçbir üstünlü ün yoktur.”⁴⁹⁷

“Ey iman edenler! **Zannın birço undan** kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır...”⁴⁹⁸

“Kimdir o adam ki Allah'a güzel bir ödünç versin de Allah da ona **birçok** katlarını ödesin. Allah darlık da verir, geni lik de verir. Hepiniz de O'na döndürülüp götürüleceksiniz.”⁴⁹⁹

“Ey man edenler! Allah yolunda cihada çıkt ınız zaman, mümini kâfirden ayırmak için iyice ara tırın. Size selam veren kimseye, dünya hayatının menfaatini gözeterek, ‘Sen mümin de ilsin’ demeyin. Allah katında **çok ganimetler** var.”⁵⁰⁰

⁴⁹² Şûrâ 42/30

⁴⁹³ Şûrâ 42/34

⁴⁹⁴ Fecr 89/10-12

⁴⁹⁵ En'âm 6/91

⁴⁹⁶ Tevbe 9/82

⁴⁹⁷ Hüd 11/91

⁴⁹⁸ Hucurât 49/12

⁴⁹⁹ Bakara 2/245

⁵⁰⁰ Nisâ 4/94

“Böylece onun (ya murun) sayesinde sizin yararınıza hurma bahçeleri ve üzüm ba ları meydana getirdik ki, bunlarda sizin için **birçok meyveler** vardır ve siz onlardan yersiniz.”⁵⁰¹

“Allah size, elde edece iniz **birçok ganimetler** vaad etmi tir. Bunu size hemen vermi ve insanların ellerini sizden çekmi tir ki bu, müminlere bir i aret olsun ve Allah sizi do ru yola iletsin.”⁵⁰²

“(Ey münaflıklar!) siz de tıpkı kendinizden öncekiler gibisiniz. Oysa onlar sizden daha güçlü, kuvvetli, **mal ve evlatça sizden daha varlıklı idiler**. Dünya nimetlerinden paylarına dü en kadar zevk sürdüler...”⁵⁰³

A a ıdaki ayetlerde zaman bakımından çokluk ve süreklilik ifade edilmektedir:

“Zekerıyya: ‘Rabbim! (o lum olaca ına dair) bana bir alâmet ver’ dedi. Allah da buyurdu ki: ‘Senin için alâmet, insanlara üç gün, i aretten ba ka söz söyleyememendir. Ayrıca Rabbini **çok an**, sabah ak am tesbih et.’”⁵⁰⁴

“Ey iman edenler, bir dü man toplulu u ile kar ıla tı ınız zaman sebat edin ve Allah'ı **çokça zikredin** ki, kurtulu a eresiniz.”⁵⁰⁵

“Karde im Harun'u (ver). Onunla arkamı kuvvetlendir. (Elçilik) i imde onu bana ortak et. Ki seni **çok** tesbih edelim. Seni **çok** analım.”⁵⁰⁶

“Ancak iman edip iyi ameller i leyenler, Allah'ı **çok çok ananlar** ve haksızlı a u ratıldıklarında kendilerini savunanlar müstesna; haksızlık edenler, hangi dönü e (hangi akibete) döndürüleceklerini yakında bileceklerdir.”⁵⁰⁷

“ anım hakkı için muhakkak ki size Resullulah'da pek güzel bir örnek vardır. Allah'a ve son güne ümit besler olup da Allah'ı **çok zikreden** kimseler için.”⁵⁰⁸

“Ey iman edenler! Allah'ı **çokça anın**.”⁵⁰⁹

⁵⁰¹ Mü'minûn 23/19

⁵⁰² Fetih 48/20

⁵⁰³ Tevbe 9/69

⁵⁰⁴ Âl-i İmrân 3/41

⁵⁰⁵ Enfâl 8/45

⁵⁰⁶ Tâ-hâ 20/30-34

⁵⁰⁷ Şuarâ 26/227

⁵⁰⁸ Ahzâb 33/21

“Namaz kılındıktan sonra yeryüzüne da ılın ve Allah'ın lütfünden (nasibinizi) arayın. Allah'ı **çok anın** ki kurtulu a eresiniz.”⁵¹⁰

A a ıdaki ayetlerde sayı ve çe itlili in fazla oldu u ifade edilmektedir:

“Hem bilin ki, içinizde Allah'ın elçisi vardır. ayet o, **birçok** i lerde size uysaydı, sıkıntıya dü erdiniz. Fakat Allah size imanı sevdirmi ve onu kalplerinize zinet yapmı tır. Küfriü, fasıklı ı ve isyanı da size çirkin göstermi tir. te do ru yolda olanlar bunlardır.”⁵¹¹

“Muhakkak siz, mallarınız ve canlarınız hususunda imtihan olunacaksınız. Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve Allah'a ortak ko anlardan size eziyet verici **birçok söz** i iteceksiniz. E er sabreder ve Allah'dan gere i gibi korkarsanız, üphesiz i te bu azmi gerektiren i lerdendir.”⁵¹²

“... Olabilir ki, siz bir eyden ho lanmasanız da Allah onda **birçok hayır** takdir etmi bulunur.”⁵¹³

“Onlar hâlâ Kur'ân'ı gere i gibi dü ünüp anlamaya çalı mazlar mı? E er o Allah'tan ba kası tarafından indirilmi olsaydı mutlaka onda **birçok çeli kiler** bulurlardı.”⁵¹⁴

“Hayvanlarda da sizin için elbette ibretler vardır. Onların karınlarındakilerden size içiririz. Onlarda sizin için **birtakım (birçok)** faydalar daha vardır; ayrıca etlerini yersiniz.”⁵¹⁵

“ te bu bir ö üttür. üphesiz korunan muttakiler için herhalde güzel bir istikbal (güzel bir dönü yeri) vardır. Bütün kapıları kendilerine açılmı olan Adn cennetleri vardır. çlerine kurularak orada **birçok yemi le**, bamba ka bir içki isteyeceklerdir.”⁵¹⁶

“ te yaptıklarınıza kar ılık size miras verilen cennet budur. Orada sizin için **bol bol meyveler** vardır. Onlardan yersiniz.”⁵¹⁷

⁵⁰⁹ Ahzâb 33/41

⁵¹⁰ Cuma 62/10

⁵¹¹ Hucurât 49/7

⁵¹² Âl-i İmrân 3/186

⁵¹³ Nisâ 4/19

⁵¹⁴ Nisâ 4/82

⁵¹⁵ Mü'minûn 23/21

⁵¹⁶ Sâd 38/49-51

“(Nimet içinde olanlar) **pek çok meyve** arasındadırlar.”⁵¹⁸

“Haberiniz olsun ki bu Kur’ân, sıralı o ullaına, hakkında **ihtilaf ede geldikleri eylerin pek ço unu** anlatmaktadır.”⁵¹⁹

“Bir sadaka vermeyi yahut iyilik yapmayı veyahut da insanlar arasını düzeltmeyi emreden(ler)inki hariç, onların aralarındaki **gizli gizli konu malarının ço unda** hiçbir hayır yoktur. Kim bunları sırf Allah'ın rızasını kazanmak için yaparsa, yakında ona büyük bir mükâfat verece iz.”⁵²⁰

“Ey kitap ehli! Kitaptan **gizlemi oldu unuz eylerin ço unu** açıklayan, ço undan da vazgeçen peygamberimiz size geldi. Ayrıca size, Allah'tan bir nur ve apaçık bir kitap da gelmi tir.”⁵²¹

A a ıdaki ayette de sayı, miktar, güç, kuvvet vs. bakımlardan üstünlük ifade edilmektedir:

“(Ey münafiklar!) siz de tıpkı kendinizden öncekiler gibisiniz. Oysa onlar sizden daha güçlü, kuvvetli, **mal ve evlatça sizden daha varlıklı idiler**. Dünya nimetlerinden paylarına dü en kadar zevk sürdüler...”⁵²²

u ayette de a ırılık ifade etmek üzere kullanılmı tır:

“Dediler ki; ‘Ey Nuh! Bizimle didi ip durdun, didi mende de **çok ileri gittin**. E er do ru söylüyorsan, bizi tehdit etti in u azabı getir de görelim.”⁵²³

“Kevser” konusunda açıklama daha önce geçmi ti.

Burda kesret-killet kavramlarıyla ilgili olarak yer almayan ayetlerin açıklamaları ilerde gelecektir. u kadar var ki yukardaki ayetlerde geçen ilgili kelimelerin ifade ettikleri anlamlar, söz konusu ilerde gelecek olan ayetlerdeki kavramların içerdikleri anlamları da kapsamaktadır. Burada maksadımız Kur’ân’da söz konusu kavramların geçti i bütün ayetleri ortaya koymaktır.

⁵¹⁷ Zuhruf 43/72-73

⁵¹⁸ Vâkıa 56/32

⁵¹⁹ Neml 27/76

⁵²⁰ Nisâ 4/114

⁵²¹ Mâide 5/15

⁵²² Tevbe 9/69

⁵²³ Hüd 11/32

İKİNCİ BÖLÜM
KUR'ÂN'A GÖRE AZLIK

1. MÜMİN AZLIĞIN ÖVÜLMESİ VE İKTİDAR VAADİ

1.1. Peygamberlerin Çağrılarına Karşılık Ümmetlerin Tavırları Karşısında Allah'ın Yasası

Kur'ân'ı okuyan unu açıkça görür ki; Allah'ın hikâye ettiği nebî ve resûl kıssaları, onların çağrıları, karıştıkları muhalefetler, savaşlar, u radıkları suikastlar, kavmin davet karısında i birli i yapmaları, tehdit savurmaları, tek bir cepheden saldırmaları, daima silahsız ve zayıf yoksullarla, güçlü, her türlü imkâna sahip azgın, zorba ve varlıklı gruplar arasında geçen savaşlar tek bir neticeyle sonuçlanıyor. O da nebevî çağrının ve yoksulluklarına ve zayıflıklarına rağmen davetçilerin zaferi, güçlerine ve kuvvetlerine rağmen güçlü zenginlerin, meliklerin ve zorbaların ya helâkı, ya bu çağrıya boyun eğmeleri ya da davete icâbet etmeleri. Bu, sürekli böyle devam eden bir durumdur... üphesiz ki bu, hakkın gücü ve baki olmaya layık olması; batılın zayıflığı, sılılı, da ılmaya ve yıkılmaya elverişli olması nedeniyle böyle olmaktadır. Bu ayetler buna işaret etmektedir:

“De ki: ‘ Hak geldi, batıl ortadan kalktı.’ Zaten batıl ortadan kalkmaya mahkûmdur.”⁵²⁴

“Gerçeği batılın başına çarparız ve onun beynini parçalar; böylece batıl ortadan kalkar. Allah'a yakınlığınız vasıflardan ötürü yazıklar olsun size.”⁵²⁵

“Allah hak ve batıl için öyle misal verir: Köpük uçup gider, insanlara fayda veren ise yerde kalır. Allah bunun gibi daha nice misaller verir.”^{526, 527}

Bu, Allah'ın bütün peygamberlere uyguladığı yasa olmuştur:

Kavmi **Nuh (as)**'a şöyle der: *“Sana mı inanacağız? Sana en rezil kimseler uymaktadır, dediler.”⁵²⁸* O da çaresizlikten Allah'a sınıp ona yalvararak şöyle der: *“Ke ke size yetecek bir kuvvetim olsa veya salamlam bir yere sınınsam, dedi.”⁵²⁹*

⁵²⁴ el-İsrâ 17/81

⁵²⁵ Enbiyâ 21/18

⁵²⁶ er-Ra'd 13/17

⁵²⁷ Nedvî, Ebu'l-Hasen Ali el-Husenî, *en-Nübüvve ve'l-Enbiyâ fî Dav'il-Kur'ân*, s. 110–111.

⁵²⁸ Şuarâ 26/111

Şuayb(as)'ın kavmi de ona öyle söyler: *“Dedi in eyden fazla bir ey anlamıyoruz, üphe yok ki seni zayıf bir durumda görüyoruz. E er taraftarların olmasaydı seni ta lardık. Esasen bizim gözümüzde pek itibarın da yoktur, dediler.”*⁵³⁰

Firavun da kendisi ve **Musa(as)** hakkında küstahça ve açık bir ekilde öyle der: *“Firavun kavminin arasında öyle seslendi ve dedi ki; ‘Ey kavmim! u Mısır’ın mülkiyeti ve memleketimde akan u nehirler benim de il mi? Görmüyor musunuz? Yahut, ben zavallı ve nerdeyse konu amayan bu kimseden daha üstün de il miyim? Ona altın bilezikler verilmeli veya yanında ona yardım edecek melekler gelmeli de il mi?”*⁵³¹

Peygamberlerin gönderildi i ümmetlere gelince bunların nimetler içinde ve durumlarının her bakımdan gayet iyi durumda oldu u görülüyor.

Hûd(as) kavmine öyle dedi:

*“Bildi iniz eyleri size verenden sakının; davarları, o ulları, bahçeleri ve akarsuları size o vermi tir.”*⁵³²

Salih(as) da kavmine öyle diyor:

*“Burada bahçelerde, pınar ba larında, ekinler, salkımları sarkmı hurmalıklar arasında güven içinde bırakılır mısınız? Da larda ustalıkla evler oyar mısınız?”*⁵³³

Şuayb(as)'ın kavmine sözü ise öyle oldu:

*“Do rusu ben sizi bolluk içinde görüyorum.”*⁵³⁴

Fakat sonuç ne oldu? imdi bunlarla ilgili olarak Allah'ın sözlerinden bir demet okuyalım:

“Onlardan önce nice nesilleri⁵³⁵ yok etti imizi görmediler mi? Onları, sizi yerle tirmede imiz bir ekilde yeryüzüne yerle tirmi , gökten bol ya mur ya dırmı ,

⁵²⁹ Hûd 11/80

⁵³⁰ Hûd 11/91

⁵³¹ Zuhruf 43/51–53

⁵³² Şuarâ 26/132–134

⁵³³ Şuarâ 26/146-149

⁵³⁴ Hûd 11/84

⁵³⁵ **Nesiller** diye tercüme ettiğimiz **el-Karn** kelimesi insanlardan bir ümmet anlamına gelmektedir. Çoğulu **kurûndur**. İktirân kelimesiyle aynı kökten olan karndan maksat, aynı çağda yaşayan tüm âlemdir. Yani, bir

altlarından ırmaklar akıtmı tık. Fakat onları günahlarından ötürü yok ettik ve artlarından ba ka bir nesil yeti tirdik."⁵³⁶

mam bn Kesîr öyle demektedir: “*Mal, evlat, ömür, geni nüfuz, zenginlik ve ordu bakımlarından (onlara nimetler vermi tir). Bu sebeple ‘Onların üzerine gökten bol (yani pe pe e) ya mur ya dırmı ,’ , ‘Altlarından ırmaklar akıtmı tık (Gökten inen sularla yerden fı kıran pınarları ço altmı yani onlar için bir araya getirmi tik)’ , ‘Fakat onları günahlarından ötürü (yani i ledikleri yanlı lar ve kötülükler sebebiyle) yok ettik’ , ‘Artlarından ba ka bir nesil yeti tirdik yani öncekiler sanki giden dün gibi gittiler ve onları tarih yaptık. Onlardan sonra ba ka bir nesil getirdik ki öncekiler gibi yaparak helak olup olmayacaklarını deneyelim. Böylece sizler de ey muhataplar! Onların ba ına gelenlerin sizin de ba ınıza gelmesine kar ı dikkatli olun! Yalanladı ınız, resul Allah’ın yanında onların resullerinden daha de erli iken siz Allah’ın kar ısında onlardan daha güçlü de ilsiniz. Yine siz, Allah’ın lütfu ve ihsanı olmasaydı hemen hesabı görülüp cezalandırılmaya daha layık olurdunuz.*”⁵³⁷

Seyyid Kutup da unu söylüyor: “*Kavminden bir grup Resûl’ün davetine icabet etmi , onun aracılı tıyla kendilerine gelen eye inanmı lardı... olması gerekti i gibi yalnızca Allah’a tapmı lar ve boyunlarından herhangi bir yaratı a hesap verme yularını çıkarmı lardı.. Böylece Müslüman oldular.. “Müslüman bir ümmet” oldular. Onun kavminden ba ka bir grup davete icabet etmeyip onun getirdi i eyi inkâr ettiler,*

Allah’ın dı ında onun yaratıklarına hesap verme durumunda oldular ve slâm’a girmeyerek câhiliyede kalmaya karar kıldılar. Bu sebeple “mü rik bir ümmet” oldular. Tek kavim Resûl’ün daveti kar ısında iki ümmete ayrıldı: Müslüman ümmet, mü rik ümmet. Bu tek kavim aynı kökten ve aynı ırttan olmakla beraber risaletten önceki gibi tek bir ümmet olmadı. Soy-sop ba ı, vatan ve ortak çıkar ba ı..vs. ba lar, risaletten önce

öncekini bir sonrakine bağlayan âlem. Numan b. Beşîr’den rivayet edilen bir hadiste Hz Peygamber(S) şöyle buyurmaktadır: “*İnsanların en hayırlısı benim çağımdır(karnım), sonra onları takip edenler, daha sonra da onları takip edenler (Sahîh-i İbn Hibbân, Hadis no: 6727) . Bir görüşe göre karn 60, 70, 80 veya 100 yıl olduğu söylenen bir zaman parçasıdır. Bu görüşe göre hadisçilerin çoğunluğu bu zaman parçasının 100 yıl olduğunu şu hadisle delillendirmektedirler: Nebî(S), Abdullah b. Büsr’e; “Bir karn yaşarsın” demiştir. Nahhâs Abdullah’ın yüz yıl yaşadığını söyler. Karnın birincil anlamı; boynuzlu bir hayvanın çıkan boynuzu gibi çıkan şeydir. (el-Câmi’u li Ahkâmi’l-Kur’ân, VI, 360–361)*

⁵³⁶ En’âm 6/6

⁵³⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, II, 128.

oldu u gibi aralarındaki ba ları sa lamla tırmadı..Risaletle beraber tek kavmi birle tiren veya ayıran ba ka bir ba ortaya çıktı ki o da inanç ve yol..ba ıdır. Bu ba tek vücut olan kavmi, bir araya gelmeyen ve beraber ya amayan iki farklı ümmete ayırıyor.

Bu durum bu iki ümmetin her bir inancı arasındaki farklılı ın aç ı a çıkmasından sonra oluyor. Resul ve onunla beraber olan Müslüman ümmet inanç, yol ve hesap günü esas ı üzerinde kökle mi ler, risaletten önceki mü rik ümmet ise güçlerini ve ümmetlerini esas alm ı lardır..Böylece yollar ayrıldı , milliyetler farklıla mı ve bir araya gelmeyen ve beraber ya amayan, tek milletten do an iki ümmet olmu tur.

*Müslümanlar kavimlerinden inanç, yol ve hesap günü bakımından ayrılınca Allah iki toplulu un arasını ayırdı, mü rik ümmeti helak etti, müslüman ümmeti kurtardı ve bu kural tarih boyunca geçerli oldu.*⁵³⁸

Seyyid Kutub, Allah'ın elinin, zalimlere aralarında Müslümanlar varken uzanmayaca ını ifade etmektedir:

“Muhakkak Allah Sübhânehû'nün eli, ancak müslümanlar onlardan ayrıldıktan sonra zalimleri yok etmeye uzanabilir. Kendi kavimlerinden ayrılmadı ı ve uzakla madı ı, dinlerinin, yollarının ve metotlarının onlarinkilerden ayrı oldu unu açıkça duyurmadıkları sürece Allah'ın eli aralarını ayırmak, müminlere zafer vadini gerçeğe tirip zalimleri yok etmek için uzanmaz...

Kutub'a göre müminlerle zalimlerin aralarının ayrılması öyle gerçeğe ir:

Birinci adım, insanları slâm'a girmeye davet etmekle ve ortak ko madan yalnız Allah'a boyun e mekle ve hiçbir surette yaratıklardan herhangi birisine boyun e meyi reddetmeye ça ırmakla ba lar, sonra bu tek kavim iki kısma ayrılır, yalnız Allah'a boyun e en muvahhid müminler tek bir saf veya ümmet olarak durur, Allah'ın yaratıklarından birine boyun e en mü rikler ise di er bir saf olarak durur, sonra müminler mü riklerden ayrılır. Daha sonra da insanlık tarihi boyunca süregeldi i gibi Allah'ın müminlere zafer ve mü rikleri yok etme vadi gerçeğe ir. Pratik olarak ayrılmadan önce davet süresi uzun sürebilir. Fakat bilinçli bir inanç ayrılı ının ilk andan itibaren tamamlanması gerekir.

Tek kavimden do an iki ümmet arasındaki ayrılık gecikebilir. Bütün davetçiler için kurban gitmeler, i kenceler ve acılar artabilir veya bunlardan daha kötöleri olabilir. Ancak.. Allah'ın ayırma(hak ile batıl arasında hüküm verme) vadi üphesiz ki gelecektir.

⁵³⁸ Kutup, *Fî Zilâli'l*, IV, 1946–1947.

Allah, insanlık tarihi boyunca i leyen yasına muhalefet etmeyecektir. Bu, zamanla ve mekânla kayıtlı olmayan süregelen yasıdır... ”⁵³⁹

1.2. Despotların Ölçüsüne Göre Mümin Azlık

Kur’ânda övülen mümin azlık, onların kar ısında yer alanların ölçüsüne göre çok fazla de eri olmaya küçük bir topluluk olarak göze çarpmaktadır. Meselâ, Kur’ân’da Musa (As) ve yanındaki az bir mümin topluluk Firavun ve taraftarları tarafından bölük porçük bir cemaat olarak nitelendirilmi tir

Allah Teâlâ öyle buyuruyor: “*Esasen bunlar, sayıları az, bölük pörçük bir cemaattir. (Böyle iken) kesinkes bizi öfkelenirmi lerdir. Biz ise, elbette uyanık (ve yekvücut) bir cemaatiz. (diyor ve dedirtiyordu Firavun).*”⁵⁴⁰

Ayette geçen ‘**şirzime**’ kelimesi “bölük pörçük, (ba 1) kesilmi bir cemaat” anlamına gelmektedir.⁵⁴¹

Kurtubî’ye göre **şirzime** “hor-hakir görülen az topluluk” demektir.

bn Â ûr’a göre ise “az bir insan grubu” dur.

“*Yüce Allah Hz. Musa'ya Allah'ın kullarını geceden yola koymasını, planlamasını ve düzenlemesini tamamladıktan sonra onların geceden göç etmelerini sa lamasını bildirmi tir. Firavun'un kendilerini izleyece ini haber vermi ve milletini deniz kenarına do ru harekete geçirmesini emretmi tir.*

Firavun srail o ullarının aniden kaçtıklarını ö renmi ti. "Genel Seferberlik" diye adlandırılabilir bir hal ilan etti. ehirlere elçiler gönderdi. Kendisine ordular toplamalarını istiyordu. Hz. Musa ve milletini yakalamak ve onların planlarını ba larına geçirmek istiyordu, fakat o bu planın, plan sahibi olan yüce Allah tarafından planlandı ını bilmiyordu!

Firavun ve askerleri büyük bir orduyla ve ya lılı ı sebebiyle mazur sayılanların dı nda herkesin katılımıyla çıktı.”⁵⁴²

⁵³⁹ Kutub, *Fî Zilâl*, IV, 1947.

⁵⁴⁰ Şuarâ 26/54–56

⁵⁴¹ Râgıp el-İsfehânî, *Müfredât-ı Elfâzî'l-Kur’ân*, s. 450.

⁵⁴² Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur’ân*, V, 2598; *Tefsîru’s-Sa’dî*, s. 703.

Mümin azınlı ın despotların iç dünyalarına yaptı ı etki ile ilgili olarak Allah Kur'ân'da öyle buyuruyor “*kesin kes bizi öfkelen dirmi lerdir.*”⁵⁴³ “*Her zaman onlardan bizi öfkelen direcek davranı lar meydana gelmektedir. Çünkü onlar bizim dü manlarımızdırlar, dinimize muhalefet etmektedirler ve bizden ödünç olarak aldıkları mallarımızı götürmü lerdir. Do rusu biz topluca tedbirli olmalıyız.*”⁵⁴⁴

Mümin azınlı a kar ı koyma konusunda despotların bazı yöntemleri ve tavırları olmu tur ki bunları öyle ifade edebiliriz:

1) Müminlerin durumlarını küçümsemek:

“*Esasen bunlar, sayıları az, bölük pörçük bir cemaattir.*”⁵⁴⁵ Bunlar insanlar içinde hor-hakir görülen az bir toplumdur.

2) Genel seferberlik:

“*Biz ise, elbette uyanık (ve yekvücut) bir cemaatiz.*”⁵⁴⁶

“*Onlar topluma dü man oldukları için o toplulu a kar ı dikkatli olmalıyız. Hepimizin çıkarı ortaktır. Silahla hazırlanmalıyız. Onların tuzaklarına kar ı uyanık, çalı malarına kar ı ihtiyatlı olmalıyız. lerin dizginlerini sıkı tutmalıyız! Köklerini kazımak ve yok etmek istiyoruz. Bu inanç sahibi müminler kar ısında zorbalı a ba vuran batılın de i meyen, sürekli a kınlı ıdır!*”⁵⁴⁷

1.3. İlâhî Terazide Övülen Mümin Azlık

lâhî terazide bir grubun övgüye mazhar olabilmesi için sayı fazlalı ının önemi öncelikli de ildir. Nuh (As) be yanındaki az bir mümin grup bunu delil te kil eder. Gerçi Hz Muhammed (S)’in ümmetinin çoklu uyla di er peygamberlere kar ı övünece ini ifade etmektedir ancak, bu övülmeyi hak eden ümmet müminlerden olu maktadır. Yani bir grup nitelikli oldu u sürece çoklu u bir anlam ifade edebilir. Aksi taktirde salt çoklu un ilâhî

⁵⁴³ Şuarâ 26/55

⁵⁴⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr-u İbn-i Kesîr*, III, 348; Kurtubî, *el-Câmi’u Li Ahkâmi’l-Kur’ân*, XIII, 97.

⁵⁴⁵ Şuarâ 26/54

⁵⁴⁶ Şuarâ 26/56

⁵⁴⁷ Sa’dî, *Tefsîru’s-Sa’dî*, s. 702; İbn Kesîr, *Tefsîr-u İbn Kesîr*, III, 348; *Zilâl*, V, 2598.

terazide bir kıymeti yoktur. Aynı dü ünceyi davranı lar açısından da de erlendirebiliriz. Meselâ az da olsa sürekli olan bir ibadet güzeldir. Ama hem çok hem de sürekli olan bir ibadetin daha üstün olaca ını söyleyebiliriz.

Allah öyle buyurmaktadır: “*Nihayet emrimiz gelip de sular co up yükselmeye ba layınca Nuh’a dedik ki: (Canlı çe itlerinin) her birinden birer çift ile –(bo ulaca ına dair) aleyhinde söz geçmi olanlar dı ında- aileni ve iman edenleri gemiye yükle! Zaten onunla beraber pek azı iman etmi ti.*”⁵⁴⁸

bn Kesîr öyle demektedir: “*Yani Hz. Nuh (As) aralarında 950 yıl kalmasına ve sürenin bu kadar uzun olmasına ra men (müminler) kayda de er sayıda de illerdi. bn Abbas’tan rivayete göre; onlar, kadınları da dâhil olmak üzere 80 ki iydiler. Ka’b el-Ahbâr’dan rivayete göre ise onlar 72 ki iydiler. Sayılarının 10 oldu u da söylenmi tir. Ba ka bir rivayete göre ise; bunlar, sadece Nuh ile üç o lu Sâm, Hâm, Yafes ve bu üçünün hanımları ile Yâm’ın karısı olmak üzere 4 gelinden ibarettir.*”⁵⁴⁹

Nuh (As) be eriyeti tekrar ıslah etmek ve iyi i lere memur olmak üzere gönderilmi tir:

“*Allah insanlı ı ıslah etmeyi ve anlayı larını terbiye etmeyi diledi. Onlara Nuh(As)’ı gönderdi ama kavminden çok azı ona inandı, ço unlu u onu inkâr etti.*

Allah iyilerden olan bir nesil meydana getirmek için, dü ünçe bazında hidayeti kabul etmi olan salih insanların seçilmesini - Onlar da Nuh (As) ve ona inananlardı- ve akılları sapıklıkta karar kılan ki ilerın kökünün kazınmasını diledi. nsanlık Nuh (As)’ın dedi i gibi sapıkların bozgunculu una yol verdi: ‘Çünkü sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar; yalnız ahlâksız, nankör (insanlar) do ururlar (yeti tirirler).’⁵⁵⁰ Nuh (As)’ın gönderilmesi ve ona yüklenen misyon, insanlı ı tekrar ıslah etmeye iyi i lere memur olmaya yönelikti.⁵⁵¹

Seyyid Kutub bu kıssadan bazı hükümler çıkarmı tır. Bir kısmını öyle sıralayabiliriz:

“*te bu uzun ömrün ve yo un çabanın ürünü olan söz konusu bir avuç müslüman, yüce Allah katında o kadar a ırlıklı bir önem ta ıyordu ki, yüce Allah onların hatırı için evrenin alı ılagelmi bazı geleneklerini de i tirerek, o gün üzerinde hayat süren yeryüzü parçasındaki tüm varlıkları, tüm canlıları etkileyen bir "Tufan" olayı meydana getirdi. Bu "Tufan" olayının arkasından bu bir avuç müslümanı yeryüzünün mirasçısı yaptı. Onlara*

⁵⁴⁸ Hüd 11/40

⁵⁴⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, II, 461.

⁵⁵⁰ Nüh 71/27

⁵⁵¹ İbn Âşûr, *et-Tahvîr ve’t-Tenvîr*, VII, 1567.

yeryüzünü yeniden onaracak, kalkındıracak, sahiple ecek insan ku a ının çekirde i olma fırsatını verdi. Bu son derece önemli bir olgudur...

Yeryüzünde müslüman bir çekirde in varlı ı, yüce Allah'ın katında son derece önemli bir olgudur. O kadar ki, yüce Allah bu çekirde in hatırı için cahiliye sisteminin tüm varlı ını, yurdunu, uygarlık eserlerini, yapılarını, güçlerini, birikimlerini tümü ile yok eder. Arkasından bu çekirde i ye ertir, gözetip geli tirir. Günü gelip bu çekirdek esenlik içinde kurtulu a erince, yeryüzünü yeniden onarıp kalkındırmakla görevlendirilir, tüm dünyanın mirasçısı olur.⁵⁵²

“Bu kahraman öncülere dü en sadece udur: Direnecekler, yollarında ısrarla yürüyecekler. Güç kaynaklarını bilecekler ve O'na yönelecekler. Yüce Allah'ın destekleyici kararı gerçeğe inceye kadar sabredecekler. Güçlü dostları ve dayanakları olan yüce Allah'ı gökte ve yerde hiçbir eyin aciz bırakamayaca ına, O'nun dostlarını, dü manlarının ellerinde bırakmayaca ına, e er bir süre onları dü manlarının ellerine teslim etmi gibi görünse de bunun e itme ve sınavdan geçirme amacına yönelik oldu una güvenecekler. Bu e itim ve sınav dönemi ba arı ile a ılınca, yüce Allah, bu öncülere ve onlar eli ile yeryüzüne diledi ini kesinlikle yapar...

*‘ slâmi dirili hareketi’ öncüsünün gücü ile kar ıt cahiliye güçleri arasında denge bir yana, yakınlık bile yoktur. Cahiliye, alabildi ine güçlüdür. Fakat insanları yüce Allah'ın yoluna ça ıran mücahidin arkasında yüce Allah'ın gücü vardır. Yüce Allah, diledi i zaman ve diledi i biçimde evrensel güçlerin bazılarını onun emrine verebilir. Bu güçlerin en hafifi bile kar ısındaki câhiliyeyi hiç beklemedi i bir biçimde yok eder, tozunu havada uçurur.*⁵⁵³

te Nuh (As) ve yanındaki bir avuç mümin azlık böyle inandılar ve bu do rultuda hareket ettiler. Sonuçta hiç ummadık bir ekilde üstün geldiler. Aynı ekilde bu kural aynı inanca ve ya antıya sahip di er mümin azlıklar için de geçerlidir diyebiliriz. Yani böyle gruplar hiç umulmadık ekilde Allah'ın yardımı ve lutfuyla üstün gelebilirler. Kanaatimizce a a ıdaki dü ünceler böyle grupların durumları hakkında ık tutmaktadır.

“Yüce Allah'ın yolunun yolcularına dü en görev udur:

Yapmaları gereken her eyi, güçlerini son zerresine kadar harcayarak yapmalı, sonra da huzur ve güven içinde i i Allah'a havale etmelidirler. E er dü man kar ısında yenilgiye

⁵⁵² Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, IV, 1892. (özetlenerek)

⁵⁵³ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, IV, 1893.

u rarlarsa, yüce yardımcıya ve ulu destekleyiciye ba vurmalı ve Hz. Nuh'un '*Ben yenik dü tüm, bana yardım et*'⁵⁵⁴ dedi i gibi, yüce Allah'a el açıp yalvarmalıdırlar. Bundan sonra yapacakları tek i , yüce Allah'ın yakın vadeli kurtulu unu, çıkar yol gösteri ini beklemektir. Yüce Allah'tan çıkar yol beklemek ibadettir. Buna göre bu kahramanlar bu bekleyi leri kar ılı nda sevap alacaklardır.

Daha önce vurguladı ımız u gerçek burada tekrar kar ımıza çıkıyor. Bu Kur'ân kendisi ile birlikte sava a girenlerden, kendisinden aldıkları güçle büyük cihada giri enlerden ba ka hiç kimseye sırlarını açmaz. Sadece böyleleri Kur'ân'ın indi i ortamın havasına benzer bir havada ya ayabilirler ve bu sayede onun zevkine varabilirler, inceliklerini kavrayabilirler. Çünkü ilk müslümanlar nasıl bu Kur'ân'ın dolaysız muhatapları oldular, bu sayede onun zevkine vardılar, inceliklerini kavradılar ve direktifleri uyarınca hareket etmi lerse, böyleleri de Kur'ân'ın do rudan muhatapları oldukları duygusunu içlerinde bulurlar."⁵⁵⁵

Ama bazı durumlarda Nuh (As) ve ona tâbi olanlarda oldu u gibi zafer gecikebilir. Zaferin gecikme hikmetlerinden bazılarını öyle ifade edebiliriz:

"1) Zafer gecikebilir, çünkü ümmet henüz olgunla mamı tır, henüz gerekli e itimi tamamlamamı tır. Bütün enerjilerini bir araya getirmemi tir. Bütün hücreler içlerindeki tüm güç ve yetenekleri son noktasına kadar belirleyip ortaya çıkarmak için. Henüz bir araya gelip harekete geçmemi lerdir. Bu ümmet bu durumda oldu u halde zafer elde edecek olursa, uzun süre bu zaferi koruyacak güce sahip olmadı ndan çok çabuk yitirecektir elde etti i zaferi.

2) Mümin ümmet, gücünü son noktasına kadar kullansın, bütün birikimlerini harcasın, üstün ve de erli gördü ü her eyi feda etsin, bunları Allah yolunda kolay ve ucuz harcamasın diye zafer gecikebilir.

3) Mümin ümmet var gücünü denesin ve Allah'ın yardımına dayanılmadı ı sürece yalnız ba ına bu güçlerle zaferin kazanılmayaca ını anlatsın diye, yüce Allah'ın söz verdi i zafer gecikebilir. Mümin ümmet elinden gelen her eyi bu u urda harcadıktan ve bundan sonrasını Allah'a bıraktıktan sonra yüce Allah'ın verdi i zafer sözü gerçekleşir.

4) Mümin ümmet, büyük zorluklar çekerken, acılara katlanırken, bütün gücünü bu u urda harcarken, Allah'tan ba ka bir dayana ın olmadı ını sıkıntı anında ancak ona

⁵⁵⁴ Kamer 54/10

⁵⁵⁵ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, IV, 1894. (özetle)

yönelince ini bizzat ya arken, Allah'a olan ba lılı ı daha bir artsın diye zafer gecikebilir. Çünkü yüce Allah kendisine izin verip zafere ula tıktan sonra Allah'ın sistemi do rultusunda hareket etmesinin ilk garantisi Allah'la kurdu u bu ba dır. Ancak bu ekilde azgınla maz, yüce Allah'ın kendisine zafer bah etmesine neden olan haktan, adaletten ve iyilikten sapmaz.

5) Allah'ın verdi i zafer sözü kimi zaman gecikebilir. Çünkü mümin ümmet giri ti i sava ta, yaptı ı fedakârlıklarda, can ve mal konusunda yaptı ı harcamalarda bütünüyle Allah için, davası için bunlardan soyutlanmamı olabilir. Bir ganimet için ya da kendisini korumak için veya dü man kar ısında kahramanlık ve cesaret gösterisinde bulunmak için sava ıyor olabilir. Oysa yüce Allah cihadın sadece kendisi için, sırf kendi yolunda ve di er bütün endi elerden uzak olmasını istiyor. Nitekim Ebî Musa (Ra)'ten rivayet edildi ine göre Peygamberimiz (S)'e 'Bir adam kendini korumak için, biri kahramanlık için, biri de gösteri için sava ıyor. Bunlardan hangisi Allah yolunda sava ıyor diye soruldu unda; Allah'ın sözü en üstün olsun diye sava an Allah yolunda sava ıyor'⁵⁵⁶ diye cevap verdi tir.

6) Mü'min ümmetin sava tı ı kötülü ün bünyesinde, bir iyilik kalıntısı bulundu u için de zafer gecikebilir. Bu yüzden yüce Allah kötülü ün bütünüyle iyilikten soyutlanmasını, tek ba na kötülük olarak kalmasını, içinde bir zerre dahi olsa iyili in de yok olmaması için sadece kötülü ün mahvolmasını ister.

7) Mümin ümmetin sava ilan etti i batıl, olanca çıplaklı ı ile halkın görü ünde netle medi i, çirkefli i bütünüyle bilinmedi i için de zafer gecikebilir. Böyle bir durumda mümin ümmet batıla üstünlük sa layacak olursa, batılın bozuklu u, yok edilmesinin zorunlulu u konusunda henüz ikna olmamı , bu yüzden batıla yardımcı olan kimi aldanmı lar bulunabilir. Bu durumda gerçe i tam anlamıyla kavrayamamı saf kimselerin gönlünde batıla kar ı köklü bir e ilim yer edebilir. Hâlbuki yüce Allah, bütün insanlar net olarak görene kadar batılın varlı nı sürdürmesini ister. Yok olaca ı zaman geride hiçbir kalıntı bırakmadan, hiç kimse kendisine hayıflanmadan yok olup gitsin diye.

8) Ortam henüz mümin ümmetin temsil etti i hak, iyilik ve adaletin gelece i açısından uygun olmadı ndan zafer gecikmi olabilir. Durum böyle oldu u halde mümin ümmet zafer elde edecek olursa ortamdan kaynaklanan ve birlikte yapamayaca ı bir muhalefetle kar ı kar ıya kalabilir. Çevresindeki insanların gönülleri zafer kazanan gerçe i kabullenip kalıcılı nı isteyecek duruma gelene kadar çeki me sürüp gidecektir.

⁵⁵⁶ Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, Kitâbü'l-İlim, Bâb-ü Men Seele ve Hüve Kâimün, Âlimen Câlisen, No, 124

Bütün bunlardan dolayı, bir de yüce Allah'ın bilip de bizim bilmedi imiz birtakım nedenlerden dolayı zafer gecikebilir. Fedakârlıklar kat kat katlanabilir. Çekilen acılar arttıkça artabilir. Buna rağmen yüce Allah dü manlarına karşı müminleri savunacak, en sonunda zaferi onların lehine gerçekle tirecektir.”⁵⁵⁷

Allah'ın Nuh (As)'a verdiği kurtarmayla ilgili nimetlerden bir kısmını şöyle sıralayabiliriz:

- 1) Allah'ın onu ve ehlini kurtarma nimeti,
- 2) Büyük bir nimet olmak üzere ona zulmedenleri helak etmesi,
- 3) Yeryüzünün imarını sürekli bir nimet olarak onun nesliyle devam ettirmesi. Çünkü onlar (onun nesli) Allah'a el açıp ondan yardım istiyorlar, o da onlara Nuh (As)'ın yaptığı yararlı işleri ve bu sebeple ona gösterdiği merhameti anlatıyor.

5) Allah'ın Nuh (As)'a verdiği de eri u sözüyle artırması: *“Sonra gelenler içinde ona iyi bir nam bıraktık.”⁵⁵⁸*

Ayette geçen **'terk'** kelimesi gerçekte; bir şeyin geriye bırakılması, onunla bağlantının kesilmesi anlamına gelmektedir. Burada ise kastedilen 'devamlılıktır'. Allah Nuh (As)'a verdiği nimetleri kendisinden sonraki ümmetlere bırakmakla onu şerefleştirmiştir. Yine ayette geçen 'sonra gelenler' diye mana verdiği imiz **'âharîn'** ifadesinden ise zahirî anlamda dünyanın sonu gelinceye kadar gelecek olan ümmetlerin tamamı içinde geriye kalanlar kastedilmektedir.

“Ümmetler içinde sürekli olarak güzel bir şekilde anılmasının sağlanması da murat edilmi olabilir. Bu da caizdir. Nitekim İbrahim (As) şöyle demiştir: 'Bana, sonra gelecekler içinde, iyilikle anılmak nasip eyle!'⁵⁵⁹ Nuh (As) da övülen hasletlerle anılacağıdır. Hatta denilir ki, Nuh (As)'ı, onun faziletini ve şerefini bilmeyen hiçbir ümmet yoktur.”

6) *“Bütün âlemlerde Nuh'a selâm olsun!”⁵⁶⁰* ayeti Allah'ın Nuh (As)'a olan övgüsünü ve selâmını ifade eder. Selâmın gereği ise, ondan razı olmak ve kendisine yaklaştırmaktır.

'Âlemler'den murat ise, ümmetler, çağlar ve nesillerdir. Bu kelime selâmın devamlılığından kinayedir.

⁵⁵⁷ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, IV, 2426–2427.

⁵⁵⁸ Sâffât 37/78

⁵⁵⁹ Şuarâ 26/84

⁵⁶⁰ Sâffât 37/79

“ *yileri biz i te böyle mükâfatlandırırız.*”⁵⁶¹ Bu ayet, Allah’ın, tevhide yapılan ça rıda gösterilen büyük sabrın, takvanın ve davet süresince kavminden gördü ü eziyetlerin kar ılı nda kazandı ı eylerden daha üstün ihsanda bulundu una delildir. Bu durumda mana, mealini verdi imiz ekilde olur. Bu mananın içinde Nuh (As)’ı övme ve yüceltme vardır. Onun mükâfatı ihsan mertebesinde olan bütün iyi ki ilerin mükâfatı için en ideal bir örnektir.

Nuh (As)’ın ihsan mertebesine ve ça rıyı tebli gücüne olan farklı yakınlıklara örnek te kil eder. O, Allah yolunda eziyet görenlerin ilkidir. Onun mükâfatı, Allah yolunda eziyet görenler için örnek ve model te kil eder. Belki Allah yolunda eziyet gördü ü zaman sabır gösteren herkes için onun mükâfatı di erlerinin mükâfatını garanti eder. Bundan dolayı Nuh (As)’ın ihsan sıfatı sabittir.

7) Onun iyilerin mükâfatlandırılmaları konusunda örnek te kil etmesi de i mez, sabittir.

8) Onun vasfını ‘ *üphesiz ki o, kullarımızdandı.*’ diye ifade etmi tir. üphe yok ki o, bu vasfa layıktır. Birçok kez u bilinir ki; ‘abd: kul’ vasfı yücelik zamirine muzaf oldu u zaman (ikisi isim tamlaması oldu u zaman) derecenin yükseldi i ve (Allah’a) yakınlı ma hissini verir. Allah imanı sebebiyle övmek için müminleri ‘kullar’ vasfıyla sınırlandırmı tır ki böylece iman edenlerin imanı artsın ve mü rikler de irkten vazgeçmi olsunlar.

9) Bu izafetle onu ereflendirmek için ‘min ibâdinâ’ ifadesini kullandı. Yukarda geçen “*Allah’ın muhlis kulları böyle de ildir. te onlar için malum rızık vardır.*” ayetindeki izafet tamlamasında da aynı durum vardır.

Bu kıssada Nuh (As)’ın kavminin ba ına gelenlerde mü rikler için bir ibret ve Nebî (S) için de bir teselli vardır. Allah Nuh(As)’ı onun için bir model kılma tır. Allah’ın Nuh (As) ve kavmine yardım edip mü riklerin eziyetlerinden kurtardı ı ve mümin olmalarını övdü ü gibi ona da yardım edece ine dair bir ima vardır.

“*Sonra di erlerini bo duk.*” fadesindeki “sonra” kelimesi iki olayın aralıklı olarak sıralandı mını ifade etmek için kullanılmı tır. Çünkü ifadede kendisinden önce belirtilenlerin bir kısmı -açıkça anla ıldı ı gibi- gerçekte, söz konusu cümlenin içeri i gerçekte tikten sonra ortaya çıkmı tır. Yani ayetten önceki ayetlerde Nuh’a verildi i ifade edilen nimetlerden bir kısmı bo ulma olayından sonra gerçekte mi tir. Burada olayların aralıklı olarak sıralanmasının manası, Nuh’un ve ehlinin kurtulu uyla beraber onu yalanlayanların

⁵⁶¹ Sâffât 37/80

bo ulması, ona yapılan yardımda en büyük derecedir. Bu aynı zamanda Allah'ın gücünün ve lutfunun büyüklü üne ve onun Allah katındaki de erine i aret eder. Yani burada Nuh (As)'a verilen nimetlerin derecelendirilmesi durumu vardır.

Onun ve ehlinin dı nda kalan ve “di erleri” diye meal verdi imiz “el-âharîn” kelimesinin manası, kavminden geride kalanlar anlamındadır. Onların bu ekilde ifade edilmesinde onları a a ılama manası gizlidir.

10) brahim (As), Nuh (As)'ın neslindendi. Onun dini de temelde Nuh (AS)'ın dinine uygundu. O da irki terk etmi ti.

Allah brahim (As)'ı Nuh (AS)'ın milleti olarak saymı tır. Çünkü Nuh (AS)'ın dini üzere brahim (As)'dan daha önce resüller gelmi tir. Hûd (As) ve Salih (As) peygamberler bunlardandır. kisi de brahim (As)'dan önce idiler. Çünkü Kur'ân, birkaç kez Nuh (As)'ı zikrettikten sonra ve brahim (As)'ın ça da ı olan Lût (As)'ı zikretmeden önce bu ikisini zikreder. Buna u ayetleri örnek verebiliriz: Hût (As) kavmine: “*Dü ünün ki o sizi, Nuh kavminden sonra onların yerine getirdi...*”⁵⁶² dedi. Sali (As)'ın kavmine sözü: “*Dü ünün ki o sizi, Âd kavminden sonra onların yerine getirdi...*”⁵⁶³ uayb (As)'ın kavmine sözü: “*Ey kavmim! Sakın bana kar ı dü manlı ınız, Nuh kavminin veya Hûd kavminin yâhut Salih kavminin ba larına gelenler gibi size de musibet getirmesin! Lût kavmi de sizden uzak de ildir.*”⁵⁶⁴ Bu ayette Allah zaman bakımından Lût kavmini uayb kavmine di erlerinden daha yakın saymı tır. Lût (As) ise brahim (As)'ın ça da ıdır. Böylece bu peygamberlerin hepsi Nuh (As)'ın milleti olmu oluyor, brahim (As) da bu kervandandır.

11) *brahim (As)'ı niteleyen: “Çünkü Rabbine kalb-i selîm(tertemiz ve sa lam bir kalp) ile geldi.” ayetinin anlamı içinde birbirine uyma ve birbirine tâbi olma manaları vardır. Yani; Tıpkı Nuh (As)'ın geldi i gibi, Rabbine kalb-i selîm ile gelince o da Nuh (As)'ın milletinden olmu oluyor. Bu sebeple onun milletindedir. Yani Nuh (As) da Rabbine kalb-i selîm ile geldi i için brahim (As) onun milletindedir.*

Ayette ifade edilen “selîm” kelimesi sıfat-ı mü ebbehe olup, “selâmet” kelimesinden türemi tir. Kusurlardan, hastalıklardan ve dertlerden uzak demektir.”⁵⁶⁵

⁵⁶² A'râf 7/69

⁵⁶³ A'râf 7/74

⁵⁶⁴ Hûd 11/89

⁵⁶⁵ İbn Âşûr, *et-Tahvîr ve't-Tenvîr*, XVI, 3770–3771.

1.4. Mustazaf Mümin Azlığın Övülmesi

üphe yok ki, bütün ümmetlerin ahlanması, zayıf durumdan ba lar ki bu durum, insan dü ündü ü zaman böyle bir ahlanma iste ine ula ılması imkânsız mı gibi gelir. Bu imkânsızlıkla beraber tarih bize sabır, sebat, hikmet ve temkin gibi hasletlerin, ümmeti çok zayıf durumdan, bekledikleri ba arının ve muvaffakiyetin zirvesine çıkardı nı anlatır. Bu ara tırma u konuları kapsayacaktır:

- ✓ Mustazafların, resüllerin daveti kar ısındaki tutumları,
- ✓ Allah'ın mustazaf ve az toplulu a destek vermesi ve onların yanında yer alması,
- ✓ Allah'ın, mustazaflarla beraber elçisine sabrı emretmesi,
- ✓ Allah'ın iradesinin Hz. Musa ve onun yanında yer alan mustazaflar lehine olması,
- ✓ srail o ullarından olan mustazafların Firavun'un mülküne vâris olmaları.
- ✓ Bedir Sava ında Allah'ın iradesinin Hz. Muhammed (S) ve beraberindeki mustazaf müminlerin lehine olması.

1.4.1. Mustazafların Resüllerin Daveti Karşısındaki Tutumları

Rabbânî ça rılarda Allah'ın yarası, toplumdaki mustazafların (fakirler, azatlı köleler, köleler...) öncelikle bu ça rıya kucak aç tıkları ekinde cereyan eder. Rabbânî ça rıların hepsinde istisnasız ilk grubun veya bu grubun ço unlu unun bu zümreden oldu u görülür. Herakliyüs, Ebu Süfyanla aralarında geçen bir dizi konu mada da bu gerçe e u sözüyle i aret eder: "...Sana insanların ileri gelenleri mi yoksa zayıf olanları mı ona tâbi oluyor, diye sordum, sen de zayıflarının tâbi oldu unu söyledin. Onlar, peygamberlerin tâbileridir..."⁵⁶⁶

1) Nuh (As)'un kavmi onu, kendisine dü ük seviyeli insanlar⁵⁶⁷ tâbi oldu u için ayıpladılar: "*Onlar öyle cevap verdiler: Sana dü ük seviyeli ki iler tâbi olup dururken,*

⁵⁶⁶ Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, Bâb-ü Bed'ül-Vahiy, I, 7; Müslim, *Sahîh-i Müslim*, *Kitâbü'l-Cihat ve's-Siyer*, Bâb-ü *Kitâbü'n-Nebiyi (S) ilâ Herakl Yedühü ile'l-İslâm*, III, 1394

⁵⁶⁷ 'Düşük seviyeli insanlar' diye tercüme etmeyi uygun gördüğümüz **erâzil** kelimesi erzel kelimesinin, **erzel** kelimesi de **rezl** kelimesinin çoğuludur. Bir görüşe göre **erzelin** çoğulu olan **erazil**, **er-rezli'n-nezl**

biz sana iman eder miyiz hiç?”⁵⁶⁸ “Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki: Biz seni sadece bizim gibi bir insan olarak görüyoruz. Bizden, basit görü le hareket eden alt tabakamızdan ba kasının sana uydu unu görmüyoruz ve sizin bize kar ı bir üstünlü ünüzü de görmüyoruz. Bilakis sizin yalancılar oldu unuzu dü ünüyoruz.”⁵⁶⁹

2) uayb kavminin mustazafları, ileri gelenler onları ve çok hızlı bir ekilde iman etmelerini alaya alırken uayb’a derhal inanmı lardır: *“Kavminin ileri gelenlerinden büyüklük taslayanlar, içlerinde zayıf görülen inananlara dediler ki: Siz Salih’in Rabbi tarafından gönderildi ini biliyor musunuz? Onlar da: üphesiz biz onunla ne gönderilmi se ona inananlarız, dediler.*

Büyüklük taslayanlar dediler ki: Biz de sizin inandı nızı inkâr edenleriz.”⁵⁷⁰

3) Yine aynı ekilde Firavun ve adamları da Hz. Musa’nun mustazaf olan tâbîlerini küçümsediler: *“Sonra ayetlerimizle ve apaçık bir fermanla Musa ve karde i Harun’u Firavun’a ve ileri gelenlerine gönderdik. Onlar ise kibre kapıldılar ve ululuk taslayan bir kavim oldular.*

Bu yüzden dediler ki: Kavimleri bize kölelik ederken, bizim gibi olan bu iki adama inanır mıyız?”⁵⁷¹

“Hor görülüp ezilmekte olan kavmi (srail o ullarını) de, içini bereketle doldurdu umuz yerin do u taraflarına ve batı taraflarına mirasçı kıldık...”⁵⁷²

anlamındadır. Yani sana ‘en değersizlerimiz, kötü mayalılarımız, hor ve hakir olanlarımız, düşük seviyeli olanlarımız ve sefillerimiz uymaktadır’ anlamına geldiğini söylemektedirler.

Zeccâc da şöyle demektedir: Onları dokumacılıkla irtibatlandırdılar. Böbürlenerek, zanaatkârlıkların dini benimsemeye etkisi olmadığını bilemediler. Nahnâs da; ‘bu erazil kişilerin fakirler olduğunu, asil olmayan ve zanaat yetenekleri olmayan kişiler olduğunu söylüyor. Hadis’te onların dokumacı ve hacamat yapan kişiler olduğu bildirilmektedir. Bu onların cahilliği idi, çünkü onlar Nebî (S)’i ayıp olmayan konuda ayıplıyorlardı. Çünkü nebilere (Salât ve selâm onların üzerine olsun) onlara ancak deliller ve ayetler getirirler. Onların şekillerinde ve durumlarında bir değişiklik yapamazlar. Onlar tüm insanlara gönderilirler. Onlardan basit birisi Müslüman olunca bu, nebilere halel getirmez. Müslüman olan herkesin Müslümanlıklarını kabul etmek onların görevidir. Kurtubî ise burada bu kelimeden kastın fakirler ve zayıflar olduğunu söylemektedir. (el-Câmi’u Li Ahkâmi’l-Kur’ân, XIII, 111.)

⁵⁶⁸ Şuarâ 26/111

⁵⁶⁹ Hüd 11/27

⁵⁷⁰ A’râf 7/75–76

⁵⁷¹ Mü’minûn 23/45–47

⁵⁷² A’râf 7/137

imdi sorulması gereken soru şudur: Niçin bu ça rıya mustazaflar hemen cevap veriyorlar da, ileri gelenler a ırdan alıyor veya ça rıya icabetten kaçınıyorlar?

Bu sorunun cevabını kısaca öyle sıralayabiliriz:

1) Mustazafların yapısı fitrata daha elverişli oldu u için. Ço u zaman bozulmamı fitratı etkileyen makam, mevki ve servet, onların fitratını etkilememi tir.

2) Çünkü onlar resullerin ça rısına icabet etmeye engel olabilecek bir dünya malına ve süsüne sahip de iller. Rabbânî inancın gölgesinde, haklarının, hakkın gıyabında veya fasit ve belirsiz durumların gölgesinde çalınarak kaybolmasından endişe etmezler.⁵⁷³

3) Onların sosyal statüleri ve kabile liderlikleri bakımından -onlara göre- Hz. Peygamber gibi sıradan bir insana icabet etmeye engel olacak bir durum yoktu. “*Seni ancak bizim gibi bir be er olarak görüyoruz.*”⁵⁷⁴

4) Tâbi olmak ve emir altında olmak onlara a ır gelmiyordu. Ba ve lider olma hırsına sahip olan kibirlilerin aksine, kalplerinde lider olma arzusu ta ımak gibi hakka kulak vermeye engel olacak bir durum yoktu. Bu sebeple daveti ve onun ta ıdı ı eyleri kabul etmeye kayıtsız kalmadılar.

5) Onlar, Rabbânî dinde kullara kulluk yapmaktan bir kurtulu ve kulların Rabbine kullu a ba lanmakta eref görürler. Rüstem, ‘ slâm size ne getirdi?’ diye sordu u zaman Rab’î b. Âmir’in cevabı öyle ba lamı tır: ‘*Allah diledi i ki ileri kullara kulluktan, Allah’a kullu a çevirmek için bize (slâm’ı) göndermi tir...*’⁵⁷⁵

Bu gerçek, mustazafların ve ilahlık taslayanların buna sarılarak benimsedikleri ölçüde sa lanır. Bu da insanın zafiyetlerinden birisi olan ilahlık taslayanların kibirlerine darbe vurur. Bu yüzden bu ki iler bu hakikate kar ı dü manlık yaparlar.⁵⁷⁶

Mustazaflar, Rabbânî dinin gölgesinde de erlerini anlarlar ve e it olduklarını fark ederler. Çünkü üstünlük ne soylulukta, ne kavimde ne de zenginliktedir. Üstünlük ancak takvadadır. Ayette öyle buyrulmaktadır: “*Ey insanlar! Do rusu biz sizi bir erkekle bir*

⁵⁷³ Buna şunu da ekleyebiliriz: Müslüman olduktan sonra kaybetme riskini taşıyabilecekleri bir mal varlıkları yoktur. Kaybedecekleri bir şey yoktur. Örneğin Mekkeli zenginler, Kâbe putlardan temizlendiği takdirde putlar sayesinde kazana geldikleri geliri kazanamama endişesine kapıldılar.

⁵⁷⁴ Hüd 11/27

⁵⁷⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, Mektebetü’l-Meârif, IV. Baskı, Beyrut, 1402 (H), V, 39.

⁵⁷⁶ Zebâdî, *Menhecü’l-Kur’âni’l-Kerîm fî Medhi’l-Kille ve Zemmi’l-Kesra*, s. 70.

*di iden yarattık. Ve birbirinizle tanımanız için sizi kabileler ve kavimlere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, ondan en çok korkanınızdır. İyşesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır.*⁵⁷⁷

1.4.2. Allah'ın Mümin Mustazaf Azlığı Koruması Ve Desteklemesi

Kur'ân'da öyle buyrulmaktadır. *“Hatırlayın ki, bir zaman siz yeryüzünde âciz tanınan az (bir toplum) idiniz; insanların sizi kapıp götürmesinden korkuyordunuz da ükredesiniz diye Allah size yer yurt verdi; yardımıyla sizi destekledi ve size temizinden rızıklar verdi.”*⁵⁷⁸

İbn Kesîr öyle demektedir: *“Allah mümin kullarının dikkatini onlara verdi i nimetlere çekmekte, azken ço altmakla, korku içinde ve mustazaf bir durumda iken güçlendirmekle ve yardım etmekle, fakir ve muhtaç durumda iken ükürlerinin, itaatlerinin ve tüm emirlerini yerine getirmelerinin kar ılı ı olarak onlara güzel rızıklar vermekle yaptı ı ihsana dikkat çekmektedir. Bu (müminlerin olumsuz durumu), müminlerin Mekke'deki durumudur. Orda az idiler, hor görülüyorlardı, zulme u ruyorlardı, gerek mü riklerden olsun, gerek mecûsîlerden olsun, gerekse de Rumlardan olsun kendilerine dü manlık yapan bütün insanların kendilerini az ve güçsüz oldukları için kapıp götürmelerinden korkuyorlardı. Onların bu durumları, Allah'ın Medine'ye gitmeleri için izin verip de oraya sı ındırmasına kadar sürdü. Medinelilerin kalplerini de onlara kar ı ısındırdı, onlara kucak açtılar, Bedir sava ında ve ba ka günlerde onlara yardım ettiler, mallarını onlarla payla tılar (veya mallarıyla desteklediler) ve Allah'a ve Resûlüne itaat için tüm benliklerini ortaya koydular.”*⁵⁷⁹

Katâde b. Diâme es-Sedûsî de *“Hatırlayın ki, bir zaman siz yeryüzünde âciz tanınan az (bir toplum) idiniz.”* mealindeki ayet hakkında unları söylemektedir:

“Bu bir Arap toplulu u idi ki, bunlar, insanların içinde en hor-hakir, ya antı bakımından en sıkıntılı, karınları en aç olan, derileri en çıplak, apaçık sapıklık içinde olan bir toplum idiler. Onlardan ya ayan mutsuz olarak ya ar, ölenler ate e atılırdı. Kendileri yenir, yemezlerdi. Vallahi o gün için yeryüzünde Allah slam'ı gönderip, bölgeye hâkim

⁵⁷⁷ Hucurât 49/13

⁵⁷⁸ Enfal 8/26

⁵⁷⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 312.

*kılıncaya ve onunla maddî durumları iyile tirinceye kadar onlardan daha kötü bir durumda olan hiçbir topluluk tanımıyoruz. Allah onları insanların üzerinde yönetici yaptı, slâm sayesinde bildi imiz nimetleri verdi... ”*⁵⁸⁰

Re it Rıza da öyle der: “Ayetlerdeki ibret udur: Bunlar, slâm’ın ıslah edici oldu u ve hidayete eren ki iyi dünyada ve ahrette mutlulu a götürdü ü yönünde târihî ve toplumsal delillerdir. Fakat slâm’ı inkâr eden din dü manları bilerek slâm tarihini çirkinle tirdiler ve insanları yanılttılar. Böylece slâm’ın mensupları, Kitab’ı ve onun çizdi i yolu terk ettiler, tarihlerini anlamada cahil kaldılar. Sonra dü manlarını slâm’ın aleyhinde hüküm verme konusunda taklit etmeye ba ladılar. Hatta cahilliklerinin, güçsüzlüklerinin, var olan hâkimiyetlerinin - slâmı terk etme ve iyi olanı geride bırakma talihsizli ine dü tükleri için- Allah’tan bir ceza olarak zeval bulması sebebinin slâm oldu unu zannettiler... ”⁵⁸¹

Re it Rıza’nın sözlerinden anla ıldı ına göre müminler azlık da olsalar, dinlerine sarıldıkları takdirde Allah onları korur ve destekler. Aksi durumda çokluk bir ölçü de ildir.

bn Â ûr ise öyle der: “Ayetten kasıt, Müminlerin Mekke’de az olarak ikamet ettikleri günlerde mü riklerin arasında mustazaf olduklarını hatırlatmaktır. O zamanlar, onlar nüfusu az bir topluluktu. Kavimleri onlardan yüz çevirmi ler ve dü man olmu lar, böylece kavimden dı lanmı lardı. Dünyada hiç kimsenin tanımadı ı bir dine girmi ler ve dinlerinde kendi durumlarına uygun bir zaferi beklemiyorlardı. Mekke’de durumları böyle iken, ba ka yerde de aynıydı. Allah onları Mekkelilerin zararlarından korudu. Sonra birinci ve ikinci Akabe mensuplarını onlara gönderdi. Bunlar da Müslüman olup Yesrib’te onların destekçileri oldular. Sonra onları Mekke’den çıkarıp Habe istan’a götürdü ve oraya sı indırdı. Sonra onlara Yesrib’e hicret etmelerini emretti ve onları oraya sı indırdı. Sonra oradaki Müslümanların hepsi mü riklerin dü manı oldular ve Allah mü riklere kar ı Bedir gününde Müslümanlara yardım etti. Allah onlara bütün bunları kendilerinin herhangi bir kazanımları veya eylemleri olmadan önce kolayla tırdı. Zafer için gerekeni yapıp sebeplere sarıldıktan, ço aldıktan ve güçlendikten sonra Allah hiç onlara yardım etmez mi? Durumlarını mustazaf bir azınlık oldukları günkü durumlarından

⁵⁸⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-Azîm*, II, 212–213.

⁵⁸¹ Reşit Rıza, *Tefsîru’l-Menâr*, 640–641.

zafere daha yakın duruma getirince, kendilerini hayat veren eye ça ırdı ı zaman hiç onun ça rısına icabet etmezler mi?

Bu ayetin kapsamı aynı ekilde her nübüvvet ça ındaki ve Hulefâ-i Râ idîn dönemindeki Müslümanları da do rulamaktadır. Bunların hepsinin güçleri ve kuvvetleri artarak devam etti. man etmeden önce korktukları büyük devletlere kar ı gördükleri yardım kesilmedi. Havâzin kabilesine kar ı Huneyn gününde Allah onlara yardım etti. Rumlara kar ı Tebüük gününde, Fârisîlere kar ı Kâdisiyye gününde, Rumlara kar ı Mısır'da, Berke'de, Afrika'da, Avrupa ülkelerinde yardım etti. Müslümanlar yan çizince ve parçalanınca, bir duraklama ba ladı. Sonra Abbâsî döneminin ortalarından itibaren kabu una çekilmeye ba ladı. Bu da slâm Devleti içindeki en büyük parçalanmaya yol açtı."⁵⁸²

Seyyid Kutub öyle demektedir: *"Bunu hatırlayın ki Resûlullah'ın sizi hayat veren eye davet etti ine kesinlikle inanasınız. Bunu hatırlayın ki ne ekil ve sûrette olursa olsun, zulümle mücadeleden geri durmayın. Allah'ın sizi mü riklerle sava a yönlendirmesinden ve siz ho görmeyece iniz bir durumda iken, Resûlullah'ın sizi çetin toplulukla sava maya davet etmesinden önceki zayıf oldu unuz günleri ve korku dönemlerinizi hatırlayın... Sonra sizi güçlendiren, zaferden zafere ko turan, mükâfat ve rızık kazanmanıza vesile olan bu hayat veren davetten sonra ne oldu unuza bir bakın. Allah size bütün bu güzel eyleri bah ediyor ki ona ükretmeye müstehak olasınız. Olasınız da, lütfuna gösterdi iniz üküirden dolayı sevap ve ecir kazanasınız.*"⁵⁸³

1.4.3. Allah'ın Peygamberine Mustazaflarla Beraber Sabretmesini Emretmesi

Allah Kur'ân'da öyle buyurmaktadır: *"Sabah-ak am Rablerine, onun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte candan sebat et. Dünya hayatının süsünü isteyerek gözlerini onlardan çevirme. Kalbini bizi anmaktan gafil kıldı ımız, kötü arzularına uyumu ve i i gücü a ırılık olan kimseye boyun e me.*"⁵⁸⁴

⁵⁸² İbn Âşûr, *et-Tahvîr ve't-Tenvîr*, VII, 1746–1747

⁵⁸³ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, III, 1496.

⁵⁸⁴ Kehf 18/28

bn Kesîr öyle demektedir: “Allah’ı zikreden, tehlîl getiren (lâ ilâhe illallah demek), hamt eden, tesbih eden, tekbir getiren, fakir, zengin, güçlü, zayıf fark etmez, ne olursa olsun sabah-ak am Allah’a ibadet ederek onun rızasını isteyen ki ilerle beraber otur. Bu özelliklere sahip ki ilerden uzak durma, aksine onlarla beraber otur ve onlara de er ver.”⁵⁸⁵

Zilâl sahibi ise öyle diyor: “**Sen de sabret, acele etme ve bıkmı ‘sabah-ak am Rablerine, onun rızasını dileyerek dua edenlerle beraber’** u halde onların gayesi Allah’tır, sabah-ak am ona yönelirler, ba ka hiç kimseye dönmezler, yalnız onun rızasını isterler..Bu, bütüin dünyacıların istediklerinden daha üstün ve daha de erlidir.

Onlarla beraber sen de sabret, onlarla sohbet et, otur, ö ret, onlarda hayır vardır, davalar onlar gibilerle ayakta durur. Davalar, samimiyetle Allah’a yönelen bu kalplerle ayakta durur, an öhret arayan, dünya metai ve çıkar pe inde ko an kalplerle de il... Yalnız ona yönelen ve onun rızasını arayan kalplerle ayakta durur.”⁵⁸⁶

Resûlullah (S) bundan sonra tıpkı ayetin emretti i gibi onlarla beraber sabretmi tir. Ancak onlarla beraber kıyama geçmi tir.

“Rablerinin rızasını isteyerek sabah-ak am ona yalvaranları kovma! Onların hesabından sana bir sorumluluk; senin hesabından da onlara herhangi bir sorumluluk yoktur ki bunları kovup ta zalimlerden olasın!”⁵⁸⁷ Söz konusu ayet hakkında Habbâb unu rivayet etmektedir: “Akra’ b. Hâbis et-Temîmî ve Uyeyne b. Hısn el-Fezârî geldiler ve Resûlullâh’ı Suheyb, Bilâl, Ammar ve Habbâb’ın yanlarındayken buldular. Zayıf müminlerden bir grup insanla beraber oturuyordu. Onları (zayıf insanları) Resûlullah (S)’in etrafında görünce küçümsediler.

Onun yanına geldiler ve onunla ba ba a kaldılar. öyle dediler: ‘Biz, senden Arapların üstünlü ümüzü tanıyabilecekleri ekilde bizim için ayrı bir meclis olu turmanı istiyoruz. Arap heyetleri sana gelirse Arapların bizi bu kölelerle yan yana görmesinden utanırız. Biz senin yanına gelince bunları yanından uzakla tır, biz gidince de istersen onlarla bir araya gelebilirsin.’ Bunun üzerine Hz. Peygamber (S), ‘tamam’ dedi. Onlar: ‘Öyleyse bunu bize yazılı olarak bildir.’ dediler. O da bir kâ ut getirtti ve Hz. Ali’yi

⁵⁸⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, II, 139 ve III, 85.

⁵⁸⁶ Kutub, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, IV, 2268.

⁵⁸⁷ En’âm 6/52.

yazması için yanına çağırıldı. Biz de kenarda otururken Cebrâil gelip şöyle dedi:

“Rablerinin rızasını isteyerek sabah-ak am ona yalvaranları kovma! Onların hesabından sana bir sorumluluk; senin hesabından da onlara herhangi bir sorumluluk yoktur ki bunları kovup ta zalimlerden olasın!”⁵⁸⁸ Sonra Akra’ b. Hâbis ve Uyeyne b. Hısn hakkında Cebrâil’in sözünü dediğini söyledi: ‘Aramızda Allah’ın kendilerine lütuf ve ihsanda bulunduğunuz kimseler de bunlar mı? demeleri için onların bir kısmını dilekeleri ile birlikte böyle imtihan ettik. Allah şükredenleri daha iyi bilmez mi? (sonra şöyle devam etti.)

Ayetlerimize inananlar sana geldiğinde onlara de ki: Selâm size! Rabbiniz merhamet etmeyi kendisine yazdı. Gerçek şu ki: Sizden kim, bilmeyerek bir kötülük yapar, sonra ardından tövbe edip de kendini ıslah ederse, bilsin ki Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.’⁵⁸⁹

Râvi (Habbâb) şöyle devam etti: Dizimize gelinceye kadar ona yakın oturduk. Resûlullah (S) de bizimle beraber oturuyordu. Kalkmak istediği zaman kalkar ve bizi terk ederdi. Bu sefer Allah şu ayeti indirdi: ‘Sabah-ak am Rablerine, onun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte candan sebat et. Dünya hayatının süsünü isteyerek gözlerini onlardan (bağışkasına) çevirme.’ Dünya hayatının süsünü isteyerek ileri gelenlerle oturma, kalbi zikrimizden gafil olup da nefesine uyana itaat etme. (Uyeyne ve Akra’ı kast ediyor.) Onun işi boş gitmiştir. Daha sonra onlara bu iki adamın misali ile dünya hayatının misalini verdi. Habbab (devamlı) der ki: Bunun üzerine biz de Peygamber (S) ile otururduk. Kalkıp gideceği zaman gelince, biz, o da kalkıp gitsin diye kalkar ve yanından ayrılırdık”⁵⁹⁰

Durum böyle olunca, onlara yönel, onlarla otur, dinde ve fazilette onlardan üstün olmayan kimselerin hakkını gözeterek onları kovma; Aksi takdirde zulmetmiş olursun. Hz. Peygamber böyle bir duruma düşmekten münezzehtir. Bu buyruk, onun dünyadaki Müslümanların böyle bir duruma düşmemeleri için, ahkâmı beyan üzere ifade edilmiştir.

⁵⁸⁸ En’âm 6/52

⁵⁸⁹ En’âm 6/53–54

⁵⁹⁰ İbn Mâce, *Kitâbü’z-Zühd*, Bâbü Mücâlesetü’l-Fukarâ, No, 4127.

Ayet ve hadisin 11'inde u gerçek ortaya çıkmı tır; ne makam-mevkisi, ne de kılı 1-kıyafeti için bir ki iyi yüceltmek veya hor görmek do ru de ildir, yasaktır.⁵⁹¹

1.5. Allah'ın İradesinin Mümin Azlığı Lehinde Olmasına Örnekler

Buna örnek olarak Hz. Musa, Hz. Muhammed (S) ve onların yanında yer alan mümin azlıkları örnek verebiliriz:

1.5.1. Allah'ın İradesinin Hz. Musa Ve Onun Yanında Yer Alan Mustazafların Lehine Olması

Allah öyle buyurmaktadır: *“Biz ise, o yerde güçsüz dü ürülenlere lütufta bulunmak, onları önderler yapmak ve onları (mukaddes topraklara) vâris kılmak istiyorduk.”*⁵⁹²

bn Kesîr öyle demektedir: *“Firavun gücüyle ve kuvvetiyle Musa (As)'dan kurtulmak istemi ; bu arzusu, kaderî emrine muhalefet olunamayan yüce melik olan Allah'ın kudreti yanında ona bir fayda vermeme , aksine onun hükmü geçerli olup ezelde yazılan yazı gerçekte mi ti; o da Firavun Musa'nın elleriyle, gözleri önünde helak olaca ı, bizzat senin yeti tirdi in, kendi evinde ve yata nda terbiye etti in, kendi yiyece inden yedirdi in, özen gösterdi in ve onun için fedakârlık yaptı in çocu un ta kendisi oldu..Bu, göklerin yüce Rabbinin Kâhir, Gâlib, büyük, güçlü, diledi i gibi tasarruf etme yetkisine sahip, diledi i olan ve dilemedi i olmayanın kim oldu unu tanı diye böyle oldu.”*⁵⁹³

Kurtubî de u görü leri aktarmaktadır: *“(Bu ayette kastedilen) bn Abbas'a göre, hayırda önde gidenler; Mücahit'e göre, hayra davet edenler; Katâde'ye göre de, yöneticiler ve liderlerdir. Onun delili ise u ayettir: ‘...ve sizi hükümdarlar kıldı. Âlemlerde hiç kimseye vermedi ini size verdi.’*⁵⁹⁴ *Benim görü üme göre; ‘Bu geneldir, çünkü melik,*

⁵⁹¹ Kurtubî, *el-Câmi'u Li Ahkâmi'l-Kur'ân*, VI, 395–396.

⁵⁹² Kasas 28/5

⁵⁹³ İbn Kesîr, *Tefsîr-u İbn Kesîr*, III, 392.

⁵⁹⁴ Mâide 5/20

örnek alınan ve uyulan imamdır.’ Bu durum, güçsüz durumdayken gerçekle mez, aksine yeryüzüne hâkim olmakla ve tam bir güce sahip olmakla gerçekle ir.”⁵⁹⁵

“Azgın zalim; haklarında o çirkin, o i renç hükümleri verdi i, erkek çocuklarını öldürüp kız çocuklarını sa bıraktı ı, azap ve i kencelerin en kötüsünü tattırdı ı u güçsüz ve zayıflar zümresinden yine de sakınıyor, kendisi ve mülkü için bir korku hissediyordu. Bu yüzden de onların arasına gözcüler, casuslar sokuyor, bu ajanlar vasıtasıyla do an erkek çocuklarını takip ederek hayvan simsarları gibi kasapların ellerine teslim ettiriyordu. Ama yüce Allah bu güçsüzlere lütufta bulunuyor ve sayısız ihsanlar veriyor. Onların tâbi ve köle olmalarını de il, rehber ve kumandan olmalarını istiyor. Sonra onları mübarek topraklara varis kılarak güç verip kuvvetli adımlarla ileri atılmalarını irade buyuruyor. Nitekim onlar iman ve amel-i Salih ile bu vaade müstahak oldukları zaman cenabı Allah bütün vaatlerini yerine getirmi tir.”⁵⁹⁶

“Hor görülüp ezilmekte olan o kavmi (Yahudileri) de, için bereketle doldurdu umuz yerin do u taraflarına ve batı taraflarına mirasçı kıldık. Sabırlarına kar ılık Rabbinin srail o ularına verdi i güzel söz yerine geldi. Firavun ve kavminin yapmakta olduklarını ve yeti tirdikleri bahçeleri helâk ettik.”⁵⁹⁷

“Burada perdeler tekrar iniyor, bir yandan yok olup gitme sahnesi sona eriyor, di er yandan da yeryüzünün halifeli ine seçilme ve kâinatın imarı sahnesi bitiyor. Bir de bakıyorsunuz ki o zalim ve diktatör Firavun, kavmiyle birlikte bo uluyorlar. Hayatta kalabilmek için yaptıkları her ey direklere ve desteklere dayalı bütün binalar, mamureler askıya aldıkları meyveler ve üzüm bahçeleri... Hepsi birden i te yok olmu gitmi . Evet bir göz açıp kapayıncaya kadar. Veya çok kısa birkaç kelime söyleyinceye kadar...

Bu bir misaldir. Bu misali Hak Teâlâ Mekke’de putperestler tarafından sıkıntı ile kar ılanan mümin kitlesine anlatıyor. Ayrıca Firavun gibi yeryüzünün her tarafında hâkimiyet iddiasında bulunan zalim diktatörlerle kar ıla an Müslüman kitleye ufuklardaki kurtulu un i aretlerini gösteriyor. srail o ularının Firavun’un elinden neler çektiklerini, ne kadar güçsüz kaldıklarını ama neticede Allah-ü Teâlâ’nın onlara sabretmeleri yüzünden

⁵⁹⁵ Kurtubî, *el-Câmi’u Li Ahkâmi’l-Kur’ân*, XIII, 223.

⁵⁹⁶ Kutub, Seyyid, *Fizılâ-il Kur’an Kur’an’ın Gölgesinde* (tr. Emin Saraç ve arkadaşları), Araştırma, İstanbul, 1992, XI, 225–226.

⁵⁹⁷ A’raf, 7/137

yeryüzünün do usunu ve batısını nasıl miras bıraktı ını anlatıyor. Anlatıyor ki onlar da görsünler nasıl hareket edeceklerini.”⁵⁹⁸

1.5.2. İsrail Oğullarından Mustazaf Olanların Mısır’a Mirasçı Olmaları

“Böylece, bunlara sraile o ullanını mirasçı yaptık.”⁵⁹⁹ “ te böylece biz de onları ba ka bir topluma miras bıraktık.”⁶⁰⁰

“Onlar (sraile o ulları) Firavun ve erkânının mülküne benzer ba ka mülklere varis olmu lardır. Bunlar da bahçeler, pınarlar, hazineler ve erefli makamların bir benzerine sahip olma yönünden bir verasettir.

Sonra ne oluyor? Sonra bu yeryüzünde herkesin gözünü ve gönünü dolduran nimetlere sahip olan zalimler de yok olup gidiyorlar. Gidiyorlar da gidi lerine hiç kimse üzülüyor. Ne gökyüzü ne de yeryüzü onlar için hiç üzülüyor. Zamanları gelince bir an için ne gözetiliyorlar ne de geciktiriliyorlar.. ‘Gökler ve yer onların ardından a lamadı; onlara mühlet de verilmedi.’⁶⁰¹

bn Kesîr öyle diyor: “Yani onlara gök kapılarını açtıran Salih amelleri olmadı ki yok olu larına gök a lasın! Yerde de Allah’a ibadet ettikleri bir torak parçası olmadı ki yeryüzü onların kaybına a lasın!. Bu sebeple onlar inkârları, suçları, a ırıya gitmeleri ve inatları sebebiyle zamanları dolunca ertelenmemeye ve gözetilmemeye layık oldular.”⁶⁰²

Enes b. Malik’ten rivayete göre Resûlullah (S) öyle buyurdu: “Bütün kulların gökyüzünde iki kapısı vardır; birisi, rızkının çıktığı kapı, di eri de, sözünün ve amelinin girdi i kapı. Ki i öldü ü zaman bu kapılar onu kaybetmi olurlar ve onun için a larlar.”⁶⁰³

“Söylendi ine göre yeryüzünün a lamasını gerektirecek hiçbir Salih amelleri olmadı, gö e yükseltecek hiçbir Salih amelleri ve güzel sözleri olmadı ki gökyüzü onları kaybetti i için a lasın!”⁶⁰⁴

⁵⁹⁸ Kutub, *Fîzilâl-il Kur’an Kur’an’ın Gölgesinde*, VI, 231.

⁵⁹⁹ Şuarâ 26/59

⁶⁰⁰ Duhân 44/28

⁶⁰¹ Duhân 44/29; Kutub, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, V, 2598.

⁶⁰² İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, IV, 153.

⁶⁰³ Ebî Ya’lâ, *Müsned-ü Ebî Ya’lâ*, 4133

Bu kıssadan çıkarılabilecek sonuçları öyle sıralayabiliriz:

- ✓ Allah'ın ayetlerinden, iaret ettiği ibretlerden ve geçmiş ümmetlerdeki devirlerden ancak mümin olanlar faydalanabilir ve aydınlanabilir. Her kul da kendi iman derecesine göre ibret alır.
- ✓ Allah Teâlâ kıssaları onlar için anlatıyor. Dişerlerine gelince, onlara deşer vermez, onların bu kıssalardan alacakları bir nur ve hidayet (hüdâ) yoktur.
- ✓ Allah bir şey diledi i zaman onun sebeplerini hazırlar, onu bir defada deşil, Hz. Musa (As)'ın yaptığı i gibi tadrîcî bir ekilde azar azar getirir.
- ✓ **Mustazaf ümmete, daha da zayıf bir duruma düştüğü zaman tembellik yaparak hakkı aramaktan geri durması ve özellikle İsrail oğulları ümmeti gibi zulüm altındayken en yüce işlere ulaşmaktan ümidini kesmesi yaraşmaz.** Firavun ve erkânının içinde yer alan bu zayıf ümmeti Allah yeryüzünde hâkim kılmı ve dişerlerinin yerine ülkeyi bunların yönetimine vermiştir.
- ✓ Bu ümmet hor hakir ve ezik bir ekilde ya adı i müddetçe hakkını alamaz, hakkından söz edemez, dininin ve dünyasının gereklerini yapamaz, bu konularda önderlik yapamaz.
- ✓ İnsanın erre ön ayak olması en büyük cezalardandır. Bu (cezanın büyüklü ü), Allah'ın ayetlerine ve apaçık belgelerine karşı olma durumuna göredir. Aynı ekilde, kulun hayırda yol gösterici ve teşvik edici olarak önderlik yapması, Allah'ın o kul üzerindeki en büyük nimetlerinden birisidir.

Az ve mustazaf bir mümin toplulu u bile olsa, Allah'tan yardım istedi i, gayret gösterdi i ve acizlik göstermedi i zaman görevini yapmı olacağı için öncelikle, ahrette kazançlı çıkacak, sonra da dünyada bunun faydasını görecektir. Hesapta olmayan bir fırsat doşabilir ve toplum amelden geri durdu u bir zamanda içlerinden birisi en kazançlı sonucu getirecek olan ameli yapmı olabilir. O zaman da bu topluluk, kusurlu davranmanın günahını hak etmi olur, mücahitlerin kazandı i sevaptan mahrum kalmı olur ve sonuçta, kesinlikle bir yarar göremez.

Allah'ın destekledi i ve korudu u mümin ve mustazaf azlık ümitsizli e düşmez. Onların bu vasıflarını örnek alma hususunda Hasan el-Bennâ unları söylemektedir:

⁶⁰⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV, 153.

“Ümitsizli e dü meyniz. Ümitsizlik, müslümanın ahlakı de ildir. Bu günün gerçekleri dünün dü leri idi. Bu günün dü leri ise yarının gerçekleridir. Zamanda geni lik devam etmektedir. Fitne ve fesadı çıkararak azgınlıklara ra men kurtulu un unsurları inançlı milletlerinizin içlerinde güçlü ve sa lam bir ekilde durmaya devam etmektedir..Zayıf, ömrü boyunca zayıf kalmaz, güçlüünün gücü de ilelebed sürmez.

üphesiz ki zaman gerçekle ecek olan birçok büyük olaya gebe dir. Fırsatlar büyük i leri do uracaktır. Dünya sizin ça rınızı; hidayet, nur ve içinde bulundu u acılardan kurtulmak için yapaca nız barı ça rınızı bekliyor. Ümmetlerin yönetimini ele alma ve milletlerin efendili ini yapma sırası sizde. ‘Bu dönemleri insanlar arasında döndürür dola tırırız’ (Âl-i mrân, 140) Sizler Allah’tan, onların ümit etmedikleri eyleri ümit ediyorsunuz. Hazırlanın ve i yapın! yapmak için yarın geç olabilir.”⁶⁰⁵

1.5.3. Allah’ın İradesinin Hz. Muhammed (S) Ve Onun Yanında Yer Alan Mustazafların Lehine Olması

Bedir sava ndaki müminleri buna örnek olarak gösterebiliriz. Az olmalarına ra men gösterdikleri azim ve cesaret, sahip oldukları iman onların övülmelerinin ba lıca sebebi sayılabilir. Bu konuda u görü leri aktarabiliriz:

“Yüce Allah bu Bedir Sava ndaki kitlenin bir ümmet olmasını diliyordu. Güç ve iktidar sahibi bir devlet olmasını diliyordu. Gerçek gücünü dü manının gücüyle kar ıla tırmasını, gücünün bir kısmıyla dü manın gücüne üstün gelmesini istiyordu. Zaferin sayı, mühimmat, mal, at ve hazırlıkla gerçekle medi ini, sadece kulların ba lılı nın düzeyiyle ili kili oldu unu ö renmelerini istiyordu. Bütün bunların da pratik bir deneyim sonucu gerçekle mesini, salt bir dü üncede ve kalpte yer eden soyut bir inançtan ibaret kalmamasını diliyordu. Amaç, müslüman kitlenin gelece i bakımından bütün bu pratik deneyimlerle hazırlıklı olmasını, her zaman ve her yerdeki tüm müslüman toplumların, kendileri sayıca az, dü manları çok da olsa, kendileri maddi güç bakımından güçlü de olsa, her zaman dü manlarına, rakiplerine galip geleceklerine inanmalarını sa lamaktır. Çünkü iman ve tu yanın (azgınlı n) güçleri arasındaki kesin sava n dı nda bu gerçek bu denli sa lam bir ekilde yer edemez gönüllerde.”⁶⁰⁶

⁶⁰⁵ Bennâ, Mecmûatü’r-Rasâil, s.153.

⁶⁰⁶ Kutub, Fî Zilâli’l-Kur’ân, III, 1481.

“Fakat Bedir sava ı, bir inanç olarak yer alır tarihte. Hakla batıl arasındaki kesin zaferin ve ayrılı ın olayı... Hakkın sayısal bakımdan azınlık olmasına, hazırlık ve donatım açısından yetersiz olmasına ra men, her türlü silah ve mühimmatla donatılmı dü manlarına galip gelmesinin hikâyesi... Allah'a ba lanan ve ki isel zaaflardan kurtulan gönüllerin kazandı ı zafer... Hatta aralarında sava mak istemeyen kimselerin de bulundu u bir avuç gönülün kazandı ı zaferin olayı olarak tarihte yer alır Bedir sava ı. Bu gönüller somut realitenin üzerine çıkararak güçlerin hakikatine ve ölçülerinin yanılmazlı ına inanarak hareket etmi ler. Bu yüzden önce kendi nefislerine, içinde buldukları duruma üstünlük sa lamı lar. Sonra da görünürde güçler dengesinin batıldan yana oldu u sava a giri mi , kesin inançları sayesinde dengeyi tersine çevirmi , hakkı kesin bir ekilde üstün getirmi leri.”⁶⁰⁷

Mümin azlık olan grubun anlayı ını u ekilde ifade edebiliriz:

“Çünkü mü'min grup yolunu tanımakla, hayat sisteminin bilincinde olmakla, varlı ının ve amacının mahiyetini kavramakla belirginle iyor. Mü'min grup ilahlık ve kulluk gerçeklerinin bilincindedir. lahlı ın birlenmesinin ve her eyin üstünde tutulması gerekti inin ve kullu un tek ve ortaksız Allah'a yönelik olmasının kaçınılmazlı ının farkındadır. Mü'minler, kendilerinin, Allah'ın yol göstericili iyle do ru yolu bulmu , insanların tüm yeryüzünde kula kulluktan çıkarıp, tek ve ortaksız Allah'a kul yapmak için harekete geçmi müslüman ümmet olduklarının bilincindedirler. Onlar yeryüzünde Allah'ın halifesidirler. Allah'ın sözünü üstün tutmak ve O'nun yolunda cihad etmek, hakka dayalı olarak yeryüzünü kalkındırmak, insanlar arasında adaletle hükmetmek, yeryüzünde, insanlar arasında adaleti sa lama esasına dayanan Allah'ın egemenli ini kurmak üzere, yeryüzüne yüceltmek ve yararlanmak için yerle tirilmi ler. te bütün bunlar, müslüman kitlenin gönlüne aydınlık, güven, güç ve kararlılık duygularını akıtan bilinçtir, anlayı tır. Mü'minler bu bilinçle Allah yolunda cihada atlıyorlar; güçlü olarak ve gücü kat kat arttıran sonuçtan emin olarak... Nasıl olsa dü manları "Anlayı sız bilinçsiz bir gruptur." Kalpleri kilitlidir, gözleri perdelenmi tir. Görünü te üstün görünse de, güçleri yetersizdir, etkisizdir onların. Çünkü onların gücü büyük kaynaktan kopuk, köksüz bir güçtür.”⁶⁰⁸

⁶⁰⁷ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, III, 1482.

⁶⁰⁸ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, III, 1551.

Ve insan sorsun:

“Sava nasıl cereyan etmi ti? Onlar çok az bir kitleydiler. Ne sayı üstünlükleri vardı, ne de silah... Dü manları ise hem asker bakımından fazlaydılar kendilerinden, hem de hazırlık bakımından. Allah nasıl sebat vermi ti onlara da melekleriyle yardımlarına ko mu tu? ndirdi i ya muruyla sultanmı lar ve yıkanmı lardı. Ayaklarının altındaki topra a bir sebat vermi ti de kumların üzerinde hareket etmelerini sa lamı tı. Ve kendilerini kaplayan o tatlı uykuyla oluk oluk huzur ve sükûnet akıtmı tı üzerlerine. Dü manlarının gönlüne nasıl olmu tu da bir korku salıvermi ti. Ve azabın en iddetlisini bindirmi ti üzerlerine.

te bunun için emrediyor Allah Teâlâ müminlere, her sava ta sebat etmeyi. in ba langıcında dü manlarının güçlü oldu u ne kadar görülürse görülsün öldüren hiç üphesiz Allah Teâlâ’dır. Oku atan da odur. Meseleleri o idare eder. Kendileri ise sadece Allah’ın takdir ve kudretini açı a çıkaran bir örtüden ibarettirler. Allah onlarla diledi ini yerine getirir.

Sonra sava madan önce fetih kuruntusuna kapılan, kötü âkibetin akrabalıkla münasebetini kesmi olan iki bölükten en sapı na gelmesini isteyen mü riklerin durumuyla alay ediyor ve öyle diyor onlara: **Zafer istiyor idiyeniz i te zafer aleyhinize çıktı...** Ve müminleri de i ittikleri halde i itmemezlikten gelen ve emre itaat etmeyen münaflıklara benzemekten sakındırıyor.”⁶⁰⁹

Zaferi takdir eden Allah oldu una göre mümin azlı ın görevini, üzerine dü eni öyle ifade edebiliriz:

“Müslümanlara dü en, var olan tüm güçlerini sarf etmeleri, pratik tehlike kar ısında aralarında bazılarının ba na geldi i ilk sarsıntının üstesinden gelmeleri ve Allah’ın yardımına güvenerek O’na itaat etmeye devam etmeleridir. Görevlerini yerine getirmi olmaları için bu yeterlidir. Bundan sonra kendilerini yönlendiren ve hayatlarını planlayan ilahî güç devreye girecektir. Bunun ötesi, pratik tehlike kar ısında mü’min gönüllere yönelik müjde, güven ve destektir. Sava meydanında kendine güven duyması ve direnç gösterebilmesi için mü’min kitlenin, Allah’ın ordusunun kendileriyle beraber oldu unun bilincinde olması yeterlidir. Bundan sonra zafer sadece Allah katından gelir. Çünkü

⁶⁰⁹ Kutub, Fî Zilâli’l-Kur’ân, III,1472.

*O'ndan ba kası zafer vermeye güç yetiremez. O, "Üstün iradelidir." ini yerine getirmeye kadir ve etkindir. O, "Hikmet sahibidir." Her olayı yerli yerinde çözümler."*⁶¹⁰

Bu galibiyet bir tesadüf de il, artları yerine getirildi i takdirde her zaman için geçerli bir kuraldır. Yerine getirilmesi gereken artların ne oldu u hakkında da da u sözler bize fikir vermektedir:

*"Bu bir kuraldır, de i mez bir yasadır, bir defalık rastlantı de ildir. Yeryüzünde tek ba ına Allah'ın ortaksız ilahlı ını duyurmak ve sadece O'nun hayat sistemini egemen kılmak için müslüman kitle harekete geçti i ve dü manları Allah'a ve Peygamber'e kar ı çıktı tavrını sergiledikleri sırada yürürlü e giren temel bir kural, de i mez bir yasadır bu. Evet, böyle bir durumda müslümanları yüce Allah yüreklendirir, onlara zafer verir. Korku ve yenilgi ise, Allah'a ve Peygamber'e kar ı çıkanlar içindir. Ancak müslüman kitle yolunda dosdo ru hareket etti i, Rabbine güvendi i ve sadece ona dayanarak yol aldı ı sürece..."*⁶¹¹

Allah, morallerinin bozulmaması yolunda mümin azlık grup için tedbir almı tır. Onların kendilerine güven duymalarını sa lamı tır:

*"Hani Allah onları sana rüyada az gösteriyordu. E er onları kalabalık gösterseydi, moraliniz bozulur, bu konuda aranızda tartı maya dü erdiniz. Fakat Allah sizi bu tehlikeden korudu. Hiç üphesiz O, kalplerin özünü bilir."*⁶¹²

"Yüce Allah'ın sava planlarından biri, Peygamberimize rüyasında kâfirlerin güç ve a ırlık bakımından az olduklarını göstermekti. Peygamberimiz -salât ve selâm üzerine olsun- rüyasını arkadaş larına anlatıyor, onlar da buna seviniyor ve sava maya istekli oluyorlar. Daha sonra yüce Allah burada onları niçin peygamberine az gösterdi ini haber veriyor. Ku kusuz yüce Allah, onları çok gösterse, Peygamberimizle birlikte bulunan azınlı ın moralinin bozulaca ını biliyordu. Çünkü herhangi bir hazırlık yapmadan ve sava acaklarını tahmin etmeden Medine'den çıkmı lardı. Nitekim dü manla kar ıla maktan çekinmi , bu konuda aralarında tartı ma ba göstermi ti. Bir grup onlarla sava mayı, di er bir grup da onlardan uzak durmayı uygun görüyordu. Bu artlarda böyle bir tartı maya girmek ise, dü manla kar ıla an bir ordunun ba ına gelebilecek en kötü durumdur.

⁶¹⁰ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, III, 1483.

⁶¹¹ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, III, 1486.

⁶¹² Enfâl 8/43

Peygamberimiz -salât ve selâm üzerine olsun- onları az görmü tür. Onlar sayı bakımından çokturlar ama birçok eyden yoksundurlar ve sava ta bir a ırlıkları sözkonusu de ildir. Kalpleri, geni bir kavrama yetene inden, ortak bir imandan, böyle durumlarda büyük yararı olan ruh gıdasından yoksundur. Yüce Allah bu yanıtıcı dı görünü ün ötesindeki gerçek olguyu Peygamberine -salât ve selâm üzerine olsun- gösteriyor. Böylece mü'min kitlenin gönüllerine güven bah ediyor. Çünkü yüce Allah mü'minlerin gizli hallerini biliyor. Sayılarının az, hazırlıklarının yetersiz oldu unu, ayet dü manlarının kalabalık oldu unu ö renecek olurlarsa kar ıla maktan çekinmek ve sava mak ya da sava mamak konusunda çeki mek gibi olayların ba gösterece ini biliyordu. te bu rüya, kalplerin özünü bilen yüce Allah'ın sava a ili kin planlarından biriydi.

ki ordu kar ı kar ıya geldi inde Peygamberimizin rüyası; her iki grubu sava a te vik etmek ve birbirleri hakkında yanılmak için bu ilahi planın bir parçasıydı. Evet, mü'minler dü manlarının sayı bakımından az olduklarını görüyorlardı. Çünkü onlar hakikat gözüyle bakıyorlardı. Mü rikler de zahiri gözlerle baktıklarından dolayı, mü'minleri az görüyorlardı. ki gruptan her birinin rakibini gördü ü bu iki gerçe in ötesinde ilahi plan amacına ula ıyor, yüce Allah'ın takdir etti i sonuç gerçekle iyordu.

Durum böyle oldu una göre... Plan Allah'ın planı ve zafer O'nun katından geldi ine göre... Zaferi garantileyen sayısal ço unluk olmadı na göre. Sava ın sonucunu belirleyen, maddi hazırlık olmadı na göre, o halde mü'minler kâfirlerle kar ıla tıklarında direnmelidirler. Sava için gerekli olan gerçek hazırlıkları yapmalıdırlar. Olayları planlayan, takdir eden, yardım ve destek gönderen güç ve egemenlik sahibi olan yüce Allah'ın yarattı ı sebeplere sarılmalıdırlar. Sayı ve maddi hazırlık bakımından oldukça kalabalık olmalarına ra men kâfirlerin yenilmesinde etkin rol oynayan yenilgi sebeplerinden uzak durmalıdırlar. umarmaktan, büyüklük taslamaktan ve batıl dü üncelerden soyutlanmalıdırlar. u kâfirleri mahveden eytanın aldatmasına kar ı sürekli uyanık olmalıdırlar. Sadece Allah'a dayanmalıdırlar. Çünkü her eyden üstün, güçlü ve olayları hikmetle yönlendiren, onlara hükmeden O'dur.”⁶¹³

Bedir'deki mümin azlık da bu hususlara riayet etmi tir. Bu örnekten yola çıkarak gerçekte zaferin kemiyetle elde edilemeyece ini söyleyebiliriz. Bu durumda gerçek zaferin etkenlerini öyle sıralayabiliriz:

- 1) Dü manla kar ıla ırken sebat göstermek,

⁶¹³ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, III, 1526-1527.

- 2) Allah'ı zikrederek onunla baş kurmak,
- 3) Allah'a ve Resûlüne itaat etmek,
- 4) Çekişmeden, tartı madan ve ayrılıktan kaçınmak,
- 5) Savaşın zorlukları karşısında sabır göstermek,
- 6) Kibirden, gösterişten ve ta kın davranılardan sakınmak.

Hiç ku kusuz direnmek zaferin başlangıcıdır. İki taraftan kim daha fazla direnirse o kazanır. Müminler, düşmanlarının kendilerinden daha fazla zorluk içinde olduklarını, onların da kendileri gibi acı çektiklerini biliyorlar. Ne var ki, düşmanları müminlerin Allah'tan ümit ettikleri şeyi ummuyorlar. Ayaklarını ve gönüllerini dirençli kılacak bir destek beklentileri yok Allah'tan. Müminler biraz daha direnecek olurlarsa düşmanları az sonra bozguna uğrayıp dağlıklardır. İki güzelliğe, yani şehitlik ve zafere sıkı sıkıya bağlı, bunlardan emin olan müminlerin ayakları sarsılır mı hiç? Herhangi bir şey dirençlerini kırabilir mi? Üstelik düşmanları sadece dünya hayatını istiyor, bu hayatın üzerine titriyor. Bu hayatın ötesinde bir arzuları ve bundan başka bir hayatları söz konusu değildir.

Düşmanla karşılaşırken Allah'ı çokça anmaya gelince; bu müminlere yönelik sürekli direktif ve mümin kitlenin gönlünde yer eden sistematik eğitim gerektirir. Kur'ân-ı Kerim tarih boyunca süregelen iman kervanında yer alan müslüman ümmetin tarihinden örnekler aktararak bu hususu anlatır.

Bu konuda Kur'ân-ı Kerim'in anlattığı örneklerden biri, gönülleri aniden imana teslim olan, bu yüzden Firavun tarafından azgınca, korkutucu ve iğrenç bir şekilde tehdit edilen Firavun'un sihirbazlarının sözleridir:

"Sen ancak Rabbimizin ayetleri bize gelince inandık diye bizden öç alıyorsun. Ey Rabbimiz, üzerimize sabır yağıdır ve müslüman olarak al canımızı." (A'râf, 7/126)

Calut'un ordusuyla karşılaşan sırail ordularından sayıları az mümin bir grubun söyledikleri de bu konuda örnek olarak yer alır Kur'ân-ı Kerim'de: *"Talut ve askerleri Calut ve ordusu ile karşılaşırken, 'Ey Rabbimiz üzerimize sabır yağıdır, ayaklarımızı sabit kıl ve kâfirlere karşı bize zafer nasip eyle' dediler. (el-Bakara, 2/250)*

Tarih boyunca gelmiş geçmiş bütün mümin toplulukların savaş esnasında söyledikleri de Kur'an'da örnek olarak yer alır:

"Nice peygamber var ki, çok sayıda taraftarı kendisi ile birlikte sava tı. Bunlar Allah yolunda ba larına gelenlerden dolayı gev emediler, yılmadılar ve boyun e mediler. Allah sabırlıları sever.

Onların sözleri, sadece öyle demekten ibaretti: Ey Rabbimiz! Günahlarımızı ve i imizdeki ta kınlı ımızı ba ı la; ayaklarımızı (yolunda) sabit kıl; kâfirler toplulu una kar ı bizi muzaffer kıl!" (Âl-i mran, 3/146-147)

Allah'ı anma bir ilke olarak yer etmi tir müslüman kitlenin gönlünde. Dü man kar ısında Allah'ı çokça anmak müslüman kitlenin belirgin özelli idir, yüce Allah daha sonraları Uhut'ta yenilmi kitleden söz etmi tir. kinci gün dü manı takip etmeleri istenirse, bu prensip içlerinde hazır bulunuyordu.

"O kimseler ki, insanlar kendilerine "dü manlarınız size saldırmak için yı ınak yaptılar, onlardan korkmalısınız" dediklerinde, bu sözden imanlârı daha güçlenerek "Allah bize yeter, O ne güzel bir vekildir" dediler. (Âl-i mran, 3/173)

Dü manla kar ıla ılırken yüce Allah'ı anmak, birçok i levi görür. Bir kere asla yenilmeyen bir güçle ba lantı kurmaktır Allah'ı anmak. Dostlarına her zaman yardım eden Allah'a güvenmektir. Bu aynı zamanda sava ı, nedenlerini ve sonuçlarını gerçek mahiyetiyle zihinde canlandırmayı sa lar. Çünkü sava Allah içindir. Onun ilahlı ını yeryüzünde hâkim kılmak ve bu ilahlı ı gasp eden ta utları hayat sahnesinden kovmak içindir bu sava . O halde bu, Allah'ın sözünün yücelmesi için yapılan bir sava tır, ki isel ya da ulusal egemenlik kurmak, ganimetler elde etmek, ki isel ya da ulusal üstünlük sa lamak için de il. Ayrıca bu durum, Allah'ı anma görevinin zor anlarda, en sıkıntılı durumlarda bile ne kadar önemsendi ini vurgulamaktadır. Bu ilahi direktifin içerdi i bu i aretler sava alanında çok de erli i levler görürler.

Allah ve Peygamber'e itaat etmelerine ili kin buyruk ise, müminlerin daha ba tan tüm varlıklarıyla Allah'a teslim olarak sava a giri meleri amacına yöneliktir. Böylece "**Allah'a ve Peygamber'e itaat ediniz**" buyru undan sonra i aret edilen çeki menin nedenleri ortadan kalkmı olur.

"Çeki meye dü meyniz. Yoksa moraliniz bozulur, hızınız kaybolur."

nsanlar ancak birden fazla komuta ve direktif merkezine uymak durumuyla kar ı kar ıya kaldıklarında, görü ve dü ünceleri yönlendirici olarak insan arzusuna itaat ettiklerinde, çeki meye dü erler. nsanlar Allah'a ve Peygamberine teslim oldukları zaman -kar ıla ılan soruna ili kin olarak birbirinden farklı bakı açlarına sahip olsalar bile- aralarındaki çeki menin en ba ta gelen sebebi ortadan kalkmı olur. Çünkü çeki meye

neden olan insanların farklı görüşlere sahip olmaları değildir. Gerçek ortaya çıktığı halde insanı, görüşünde ısrara sürükleyen ihtirastır, arzudur. Bu da, insanın kendi "**şahsını**" terazinin bir kefesine, "**gerçeği**" de bir kefesine koyması ve daha baştan "**şahsını**" tercih etmesidir. Savaşla karşı karşıyayken Allah'a ve Peygamber'e itaat etmeye ilişkin bu direktifin yer alması bu yüzdendir. Hiç kuşku yok ki, bu direktif, savaş esnasında son derece gerekli olan "**kontrol**" işlemlerinden biridir. Burada en yüce yol göstericilik, en üstün komuta merciine itaat durumu sözkonusu olmaktadır. Kitleye komutanlık eden kişiye itaat de bundan kaynaklanır. Bu, gönülden gelen derin bir itaattir. Allah için cihat etmeyen ve komutana olan bağlılığı Allah'a bağlılıktan kaynaklanmayan ordularda görülen askeri itaat gibi göstermelik bir disiplin değildir. Bu ikisinin arasındaki mesafe korkunçtur.

Sabır ise savaşta girişmek için gerekli olan bir sıfattır. Hangi savaş olursa olsun, ister insanın kendi içinde giriştiği savaş olsun, isterse muharebe meydanında dümanla giriştiği savaş olsun, mutlaka sabretmek gerekmektedir: "*Sabrediniz, çünkü Allah sabırlılar ile beraberdir.*"

Allah'ın beraberliği, sabırlılar için başarının, dümana üstünlük sağlamanın ve kurtuluşun garantisidir. Son direktif dedir:

"Yurtlarından çalın satarak, halka gösteri yaparak sefere çıkan ve insanları Allah yolundan alıkoyanlar gibi olmayınız. Üpçü yok ki, Allah onların bütün yaptıklarını bilgisi ile kuşatmıştır."

"Bu direktif mümin kitleyi sahip olduğu maddi güçle büyüklüklenerek, çalın satarak, azgınlıkla savaş çıkarmaktan ve Allah'ın bah ettiği gücü onun istemediği biçimde kullanmaktan koruyor. Mümin kitle ancak Allah yolunda savaş çıkar. İnsanların hayatına Allah'ın ilahlılığını egemen kılmak ve kulların sadece ona kulluk yapmalarını sağlamak için çıkar. Mümin kitle, yüce Allah'ın kulların sadece kendisine ibadet etmeleri hakkını gaspeden, Allah'ın izni ve hükmü dışında yeryüzünde hâkimiyet kurmak suretiyle yeryüzünün ilahlılığını elinde bulunduran ta'utların gücünü kırmak, saltanatlarını başlarına yıkmak, egemenliklerini yerle bir etmek için savaş çıkar. Tüm yeryüzü boyutunda insanın -insanlılığını hiçe sayan, onurunu kıran, onu alçaltan- Allah'tan başkasına kulluk zilletinden kurtuluşunu ilan etmek için savaş çıkar. Mümin, insanlılığını saygınlığını, üstünlüğünü ve özgürlüğünü korumak için savaş çıkar, insanlar üzerinde üstünlük sağlamak, onları kendine kul-köle yapmak, Allah'ın bah ettiği kuvvet nimetini böylesine iğrenç bir şekilde kullanarak azgınlık yapmak ve umarmak için değil. Savaşta ilişkin tüm kişisel çıkarlarından soyutlanarak koruyucu savaş meydanına. Allah'a itaat görevini

yerine getirmenin O'nun cihat emrine olumlu karılık vermenin, O'nun hayat sistemini uygulamanın, yeryüzü boyutunda O'nun sözünü yüceltmenin, bundan sonra da O'nun lütfunu ve hoşnutluğunu beklemenin dışında zafer ve galibiyet O'nu ilgilendirmez... Hatta savaştan sonra elde ettikleri ganimetler bile yüce Allah'ın onlara yönelik lütfunun eseridir.”⁶¹⁴

Bedir Savaşı hak ile batılın birbirinden ayrıldığı ayrılık savaşdır:

Kuşkusuz yüce Allah'ın direktifleri, yönetimi ve desteğiyle başlayan Bedir savaşı, ayrılık savaşıdır. Kur'ân'ı tefsir edenlerin görüşleri içinde söyledikleri gibi hak ile batılın birbirinden ayrıldığı ayrılık savaşıdır. En kapsamlı, en geniş, en ince ve en derin anlamda ayrılık...

“Hak ile batıl arasında fiili bir ayrılıktır Bedir... Ancak, göklerle yerin dayandığı, eylemler ve canlıların yaradılışının temeli olan ve Allah'ın ilahlıkta, otoritede, planlama ve takdir etmede birleşmesi, göklerle, yerle, eylemlerle, canlılarla tüm evrenin bu biricik ilahlıktan, bu tek otoriteye, bu ortaksız ve hiç kimse tarafından sorgulanmayan planlama ve takdire kulluk etmesi şeklinde somutla anılan hak ile, o gün için yeryüzünü kaplayan, bu temel ve dayandığı hakın üzerine çıkan, sonradan ortaya çıktığı, yeryüzünde diledikleri gibi Allah'ın kullarının hayatına yön veren taatın ve hayatı ve canlıları yönlendiren arzuların ayakta tuttuğu temelsiz batılın ayrılığıydı bu. Bedir'de böylesine geniş boyutlu ve büyük bir ayrılık gerçekleşmişti. Bundan böyle hiçbir zaman birbirlerine karşı mayacak şekilde bu büyük hakla, azgın batıl birbirlerinden ayrılmı, tamamen kopmuşlardı.”⁶¹⁵

“Bedir, boyutları ve mesafeleri açısından bu kapsamlı, geniş, ince ve derin anlamıyla hakla batıl arasında bir ayrılıktır. Bu hak ile batıl arasında vicdanın derinliklerinde gerçekleşen bir ayrılıktır. Vicdanda, duyguda, ahlâk ve davranışta, kulluk ve ibadette bütün ayrıntılarıyla her türlü batıl dünceden soyutlanmıştır Allah'ın birliği inancı ile vicdanın Allah'ın dışında birtakım kâğıtlara, mesnetsiz kuruntulara, deşer yargılarına, rejimlere, gelenek ve göreneklere kul olmasını kapsayan tüm eylemleriyle insan arasında gerçekleşen bir ayrılıktır.

Bedir, aynı zamanda gözle görülen realiteler dünyasında da bu hak ile batıl arasında gerçekleşen bir ayrılıktır. Ahıslara, asılsız kuruntulara, deşer yargılarına,

⁶¹⁴ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, III, 1528–1529.

⁶¹⁵ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, III, 1522.

rejimlere, eriat ve kanunlara, gelenek ve göreneklere yönelik fiilen ya anan kulluk ile bütün bu konularda kendisinden ba ka herhangi bir ilah, bir otorite, bir hükmedici, bir kanun koyucu bulunmayan tek ve ortaksız Allah'a dönü arasında gerçeikle en bir ayrılıktı. Böylece ba lar Allah'dan ba kasının önünde e ilmemeceğine yükselmi oldular. Boyunlar sadece O'nun hâkimiyetine ve eriatına uymak suretiyle e it düzeye gelmi oldular. Ta utlara kulluk yapan halk yı nları özgürlüklerini elde etmi oldular.”⁶¹⁶

“Bedir, slâmi hareket tarihinde ya anan iki dönem arasında gerçeikle en bir ayrılı ın ifadesiydi. Sabretme, sabrı tavsiye etme, örgütlenme ve bekleme dönemi ile güç, hareket, saldırı ve giri im dönemini birbirinden ayırıyordu. Yeni bir hayat dü üncesi olarak insan varlı na yönelik yeni bir hareket metodu olarak, yeni bir toplum düzeni olarak, yeni bir devlet biçimi olarak slâm... Allah'ın tek ve ortaksız ilahlı ını egemen kılmak ve O'nun ilahlı ını ve hâkimiyetini gaspeden ta utları kovmak suretiyle tüm "yeryüzünde" "insan" türünün evrensel özgürlük bildirisi olarak slâm... Evet, bu ekliyle slâm, güç kazanmak, harekete geçmek..ve giri imde bulunmak zorundaydı. Çünkü o, uzun süre bekleyemezdi. Allah'a yönelik bireysel kulluk davranı larında, ahlâk ve müslümanlar arası iyi ili kilerde somutla an, fertlerin vicdanlarında yer eden soyut bir inanç olarak varlı ını sürdüremezdi. Pratik hayatta bu yeni dü ünceyi, yeni hareket metodunu, yeni devlet biçimini ve yeni toplum düzenini gerçeikle tirmek üzere harekete geçmesi kaçınılmazdı. Hareketine köstek olan, öncelikle müslümanların hayatında, daha sonra ise tüm insanların hayatında pratik olarak uygulanmasını zorla tıran maddi engelleri yolundan temizlemeliydi. Zaten slâm, bu ekilde pratik olarak uygulanmak üzere Allah katından gelmi ti.

Bedir, insanlık tarihinin iki dönemi arasında gerçeikle en bir ayrılıktı. slâm düzeninin kurulmasından önceki insanlık, bu düzenin kurulmasından sonraki insanlıktan tamamen farklıydı. Bu düzenden kaynaklanan bu yeni dü ünçe, aynı ekilde bu dü ünceden kaynaklanan bu yeni düzen, insanlık için bir yeniden do u olan bu taze toplum, bütün hayatın, toplumsal düzenin ve yasama sisteminin dayana ı olan bu de er yargıları... Evet bütün bunlar, Bedir sava ından sonra artık sadece müslümanların tekelinde, sırf bu yeni toplumun dayanakları de ildi. Artık tüm insanların malı olacak ekilde yaygınlık kazanmı lardı. ster slâm ülkesinin sınırları içinde olsun, ister bu sınırların dı nda olsun, gerek slâm'ı tasdik etsin, gerek ona dü man olsun, herkes bunlardan etkilenmi ti. slâma kar ı sava mak ve daha yeni yeni geli meye ba lamı bu dini ortadan kaldırmak için

⁶¹⁶ Kutub, Fî Zilâli'l-Kur'ân, III,1523.

batıdan saldırıya geçen Haçlılar, yok etmek için geldikleri slâm toplumunun geleneklerinden etkilenmi lerdı. slâm toplum düzeninin izlerini gördükten sonra kendi toplumlarında yaygın olan derebeylik sistemini yıkmak üzere ülkelerine dönmü lerdı. slâm ülkesinin vatanda ı olan Yahudi ve Haçlılar'ın te vikleri sonucu slâm'la sava mak ve onu ortadan kaldırmak için do rudan saldırıya geçen Tatarlar, sonunda slâm inancından etkilenmi , onu yeni bir bölgede yaymak ve Avrupa'nın göbe inde 15. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar sürecek bir hilafeti kurmak üzere yüklenmi lerdı... Hangi yönden bakılırsa bakılsın, insanlık tarihi -Bedir sava ından beri- gerek slam topraklarında, gerekse slâm'a dü man bölgelerde bu ayrılıktan etkilenmi tir.”⁶¹⁷

Sonuç olarak bu bir avuç mümin azlık, ilerde kurulacak olan büyük slâm medeniyetinin çekirde ini olu turmu ve onlara model olmu tur diyebiliriz.

“Zafer ve yenilgi etkenlerine ili kin iki dü ünce arasında beliren bir ayrılıktı Bedir sava ı. Görünürde tüm zafer etkenleri mü riklerden yana ve bütün yenilgi etkenleri de mü'min kitlenin safında görülüyorken meydana gelmi ti bu sava . Öyle ki, münafıklar ve kalplerinde hastalık bulunanlar, "Bu müslümanları dinleri ımartıp yanılığa dü ürdü." (Enfal Suresi, 49) demi lerdı. **Kuşkusuz yüce Allah, müşrik çoğunlukla mü'min azınlık arasında başgösteren bu ilk savaşın, bu şekilde meydana gelmesini dilemişti.** Böylece, zafer ve yenilginin sebeplerine ili kin iki dü üncenin, iki de erlendirmenin arasında bir ayırıcı rol oynamasını istemi ti. Güçlü inancın sayı, donanım ve hazırlık bakımından ço unlu u olu turan tarafa üstün gelmesini, böylece insanların zaferin sa lıklı ve güçlü bir inançla kazanıldı ını, sırf silah ve hazırlıkla kazanılmadı ını açıkça görmelerini dilemi ti...

Son olarak Bedir, bir di er açıdan da hak ile batıl arasında gerçekle en ayrılı ın somut ifadesiydi. Bu anlama, surenin ba taraflarında yer alan u ayetler i aret etmektedir: "Allah, iki gruptan birinin hakkından gelece inizi vaat etti i zaman siz güçsüz olan grubun size dü mesini istediniz. Oysa Allah sözleri aracılı ı ile gerçe i yüceltmeyi ve kâfirlerin kökünü kazımayı, soylarını kurutmayı istiyordu.

"Amaç, mücrimlerin ho una gitmese de gerçe i yüceltmek ve batılı ortadan kaldırmaktı." (Enfal Suresi, 7–8)"

Sava a katılan müslümanlar aslında Ebu Süfyan'ın kervanını ve kervanda bulunan malları ganimet almayı hedefleyerek çıkmı lardı. Yüce Allah da onların istediklerinin

⁶¹⁷ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, III, 1523.

dı ında bir ey diliyordu. Allah, Ebu Süfyan'ın güçsüz kervanının ellerinden kurtulmasını ve Ebu Cehil'in güçlü ordusuyla kar ıla malarını diliyordu.. Yüce Allah bunu neden yaptı nı öyle açıklıyordu onlara:

Amaç suçlular istemese de gerçe i yüceltmek ve batılı ortadan kaldırmaktı...

Ku kusuz bu, büyük bir gerçe in aç ı a kavu masına yönelik aydınlatıcı bir i aretti. Ku kusuz bir toplumda, sırf gerçek ve batıla ili kin teorik açıklamalarla hak gerçeikle mez, batıl da ortadan kalkmaz. Teorik olarak bu haktır, bu da batıldır diye inanmak da realiteyi de i tirmez. Batılın egemenli i yıkılıp hakkın egemenli i ilan edilmeden hak, insanların pratik hayatında gerçeikle mi , var olmu sayılmaz. Batıl da yok olamaz, insanların dünyasından sökülüp atılmaz. Bu da ancak, hak ordusunun galip gelip üstünlük sa laması, batıl ordunun da yenilip da ılmasıyla mümkün olur. Bu din pratik ve realist bir hayat sistemidir. Sadece bir bilgi ve tartı ma teorisi de ildir. Ya da sırf edilgen bir inanç sistemi de de ildir.

Ku kusuz bu sava la hak gerçeikle ti, yüceldi. Batıl da ortadan kalktı. Pratik olarak ya anan bu zafer, bu bakımdan hakla batıl arasında gerçeikle en fiili bir ayrılıktı. Nitekim yüce Allah sava ın, Peygamber'ini hak u runa evinden çıkarmasının, güçsüz kervanın elden kaçmasının ve güçlü ordusuyla kar ıla malarının sa lamasının ötesindeki iradesini açıklarken, buna i aret etmi ti.”⁶¹⁸

“Hiç ku ku yok ki, bütün bunlar, bizzat bu dinin hareket metodunda da bir ayrılı ın ifadesiydi. Bununla, bu metodun tabiatı ve müslümanların bilinçlerinde yer eden gerçek mahiyeti aç ı a kavu maktadır.. te bu de i ik, kapsamlı ve derin anlamlarıyla Bedir günü, "ayrılık" günü, iki ordunun kar ıla tı ı gün olmu tur.”⁶¹⁹

⁶¹⁸ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, III, 1524. (Kısaltılarak)

⁶¹⁹ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, III,1524. (Kısaltılarak)

2. MÜMİN AZLIĞIN ÜSTÜN OLMA DURUMU

Kur'ân'a vakıf olan ki i Kur'ân'da en çok geçen kıssaların u sebeplerden dolayı srail o ullarıyla ilgili kıssalar oldu unu görür: üphe yok ki Allah, bu ümmetin nesilleri srailo ulları'nın geçirdi i devirlere benzer devirler geçirece ini, dini ve inancı bakımından srail o ullarinkine benzer durumlar sergileyece ini bilmektedir. Bu nedenle Allah, bu kaygan yolları -ibret ve ö üt olması için- önceden srailo ulları'nın tarihinde tasvir edip, yüce ayna olan Kur'an'da durumlarını görmeleri için arz etmi tir.

Kur'ân'da anlatılan Tâlüt ve Câlüt kıssası buna örnek olarak verilebilir:

“Musa’dan sonra, srailo ulları’ndan ileri gelen kimseleri görmedin mi? Kendileri gönderilmi bir peygambere: ‘Bize bir hükümdar gönder ki (Onun komutasında) Allah yolunda sava alım’ demi lerdî. ‘Ya size sava yazılır da sava mazsanız?’ dedi. ‘Yurtlarımızdan çıkarılmı , çocuklarımızdan uzakla tırılmı oldu umuz halde Allah yolunda neden sava mayalım?’ dediler. Kendilerine sava yazılınca, içlerinden pek azı hariç, geri dönüp kaçtılar. Allah zalimleri iyi bilir. Peygamberleri onlara: ‘Bilin ki Allah, Tâlût’u size hükümdar olarak gönderdi.’ dedi. Bunun üzerine: ‘Biz, hükümdarlı a daha lâayık oldu umuz halde, kendisine servet ve zenginlik yönünden geni imkânlar verilmemi ken o bize nasıl hükümdar olur?’ dediler. ‘Allah sizin üzerinize onu seçti, ilimde ve bedende ona üstünlük verdi. Allah mülkünü diledi ine verir. Allah her eyi ihata eden ve her eyi bilendir.’ dedi. Peygamberleri onlara: ‘Onun hükümdarlı ının alâmeti, Tabut’un size gelmesidir. Meleklerin ta ıdı ı o Tabut’un içinde Rabbinizden size bir ferahlık ve bir sükûnet, Musa ve Harun hanedanlarının bıraktıklarından bir kalıntı vardır. E er inanmı kimseler iseniz sizin için bunda üphesiz bir alâmet vardır,’ dedi. Tâlût askerlerle beraber (cihat için) ayrılınca: ‘Biliniz ki Allah sizi bir ırmakla imtihan edecek. Kim ondan içerse benden de ildir,’ dedi. çlerinden pek azı müstesna hepsi ırmaktan içtiler. Tâlût ve iman edenler beraberce ırma ı geçince: ‘Bu gün bizim Câlût’a ve askerlerine kar ı koyacak gücümüz yoktur,’ dediler. Allah’ın huzuruna varacaklarına inananlar: ‘Nice az sayıda bir birlik Allah’ın izniyle çok sayıdaki birli i yenmi tir. Allah sabredenlerle beraberdir,’ dediler.

Câlût ve askerleriyle sava a tutu tuklarında: ‘Ey Rabbimiz! Yüre imizi sabırla doldur; bize direnme gücü ver; kâfir kavme kar ı bize yardım et,’ dediler. Sonunda Allah’ın izniyle onları yendiler. Davud da Câlût’u öldürdü. Allah ona (Davud’a)

hükümdarlık hikmet verdi, diledi i ilimlerden ona ö retti. E er Allah'ın insanlardan bir kısmını di erleriyle savması olmasaydı elbette yeryüzü alt üst olurdu. Lâkin Allah bütün insanlı a kar ı lütuf ve kerem sahibidir. te bunlar Allah'ın âyetleridir. Biz sana onları do ru olarak anlatıyoruz. üphesiz sen, Allah tarafından gönderilmi peygamberlerdensin."⁶²⁰

Kur'ânî sunum'un ardından kıssayı öyle de erlendirebiliriz:

Kur'ân ayetleri, srail o ullarının hayatlarının bir döneminde Kutsal Topraklarda gerçeikle en bir kıssasına i aret ediyor. Dü manlarının önünde hezimete ve zulme u ramı lar, dü manları onlardan içinde Allah'tan bir sekînetin ve Musa(As) ve Harun(As)'ın miras bıraktı ı eylerin bir kısmının bulundu u **Tabut**'u gasbetmi lerdî.

Kavim, eziklik, hezimete acısı ve horlanma hissine kapıldı. Bu duygu kavmin ileri gelenlerinden avamına kadar hepsinde vardı. te bu a a ılık pozisyonlarını de i tirip, zafere dönü türmek istediler. Bunun için de biricik yolun cihat etmek ve sava mak oldu unu bildiler.

Bundan dolayı içlerindeki ileri gelen yöneticiler peygamberlerine sı ındılar ve ondan yardım istediler. Ondand, kendilerine, yönetimi üstlenecek, kendilerini izzete ve zafere götürecekle ve Allah yolunda kendilerini dü manlarına kar ı sava tıracak bir lider istediler.

Görünen o ki, bu peygamber onların kaypak yapılarını, gev ek tabiatlarını biliyordu. Kendilerine sava emredildi inde çark edeceklerini bilerek onlara öyle dedi: “*Ya size sava yazılır da sava mazsanız?*” Yani, sava manızı istedi imizde sava ır mısınız yoksa geri mi durursunuz? Ben biliyorum ki geri duracaksınız!

Bunun üzerine onlar sava ıp geri durmayacaklarına; sava maktan kendilerini alıkoyan eyin kendilerini yönetecek bir liderin eksikli i olup, kendilerine bir lider getirdi i takdirde onunla beraber sava a ko u acaklarına dair ona garanti verdiler. Kendilerini sava a sürükleyen faktörün, içinde buldukları a a ılık durum, vatanlarından çıkarılmaları ve dü manlarının önünde hezimete u ramaları oldu unu açıkladılar. üphesiz ki dü manlarının hezimete u ratılması ve vatanlarının ba ımsızlı ı konusunda a ırı istekli olduklarını, öyleyse sava mamaları için hiçbir gerekçe olmadı ını belirttiler.

Peygamberleri sözlerini dinleyip cesaretlerini ve atılganlıklarını dikkate alınca Rabbine dua etti, Allah da kendisine **Tâlût**'un kendilerini zafere, izzete ve özgürlü e

⁶²⁰ Bakara 2/246–252

ta ıyacak liderleri oldu unu vahyetti. Liderin, hükümdarların ailesinden ve hükümdarın evinden gelmesini beklerken aniden böyle bir eylemle karşılaştılar. Tâlût ise böyle bir evden de ildi. Ayrıca o lider için olması gereken yeterli mal varlığına sahip olmayan fakir birisiydi. Peygamberlerine u sözlerle itirazda bulundular: “*Biz, hükümdarlık a daha lâıyk oldu umuz halde, kendisine servet ve zenginlik yönünden geni imkânlar verilmemi ken o bize nasıl hükümdar olur?*”

“Peygamberleri onlara hükümdarlık için gerekli olan vasıfları açıkladı ve onun **Rabbânî ve îmânî ölçüye** göre hükümdarlık a insanların en liyâkatlisi oldu unu bildirdi:

- ✓ Allah sizin üzerinize onu seçti, Allah her eyi ihata eden ve her eyi bilendir,
- ✓ limde ona üstünlük verdi.
- ✓ Yöneticili in yükü ve zorlukları kar ısında, ona uygulamalarına yardım edecek fizikî üstünlük verdi.

ciddile ip de mücadele, sava ve cihat zamanı gelince savsaklamaya ba ladılar, Tâlût’la beraber onu dinleyen, ona itaat eden ve Yaradan’ına güvenen az bir gruptan ba ka sebat eden olmadı.”⁶²¹

“Tüm bu kıssadan ortaya çıkan genel ders; Pratik tecrübeler kar ısında tüm eksikliklere ve zayıflıklara, kavmin yolun a amalarında dalga dalga fire vermesine ra men bu kıpırdanı , inancın kıpırdanı ıdır... Evet, bütün bunlara ra men bir avuç müminin sebatı, srail o ulları için kötü hezimetten, utanç verici zilletten ve zorbalarm ayakları altında gerçeikle en da ınıklıktan sonra içerisinde zaferin, erefin ve iktidarın bulundu u büyük sonuçlar do urmu tur. Bu zafer **Davud(as)**’ın liderlik dönemini getirmi tir. Sonra **Süleyman(as)**’ın liderlik dönemini ki bu dönem yeryüzünde srail o ulları devletinin ula tı ı en yüksek zirvedir. Bu dönem, hakkında bahsedip durdukları ve daha önce Büyük **Nübüvvet zamanında** ula amadıkları altın ça dır. Ba lı ba ına bu zafer, birikimin ardından gelen inanç hareketinin do rudan bir ürünü ve **Câlût**’un orduları kar ısında bir avuç toplulu un gösterdi i sebatın neticesidir.”⁶²²

Âlimler dersler çıkarmak için bu kıssa üzerinde durmu lardır. Fertlerin yaradılı ı, toplumların yönetimi ve milletlerin dirili i hususlarında kıssanın engin denizinden anlamlı dersler çıkarmı lardır. te en mühim dersler ve ibretlerden bir kısmı:

⁶²¹ Hâlidî, *Mea Kısası’s-Sâbikîn fi’l-Kur’ân*, s.121–122.

⁶²² Kutub, *Zilâl*, I, 256.

Seyyid Kutup özetle u görü lere yer vermektedir:

Sosyal ahlânı , dı görünü ü esas alınırsa liderleri aldatabilir. Sava meydanına dalmadan önce co kunlukları ciddi bir tecrübeden geçirmek gerekir.

Bu duygular, genel geçer be erî bir olgudur. Bu olgu sadece köklü, sa lam, derin, etkili ve ulvî bir iman terbiyesi ile de i tirilebilir. Bu sebeple bu, yöneticinin tedbir almasını gerektiren, hayal kırıklı ına u ramamak için..sarp yolda dikkete alınması gereken bir durumdur. Bu, kozmopolitik olmaktan kurtulamamı , iddetlerden arınmamı ve olgunla mamı sosyal toplumlardan beklenen bir durumdur. Bu, srail o ullarının tecrübesinden güzel bir ekilde yararlanılsın diye herhangi bir ça daki Müslüman yönetiminde kar ıla ılabilecek bir durumdur.

Toplumların içinde fı kıran co kunluklar ve dı görünü teki cesaret denemesi daha i in ba ndayken bitmemelidir; u srail o ullarının ço unlu u sırf istediklerine cevap mahiyetinde bir sava farz kılındı diye sava a sırt çevirdiler. Peygamberlerine verdikleri söze sadakat gösteren az bir gruptan ba ka kimse kalmadı. Bu askerler de komutanlı ı ve liderli i çerçevesinde cereyan eden kuru gürültülerden ve bo tartı malardan sonra **Tâlût**'un yanında yer aldılar, bundan sonra bu askerlerin ço u daha ilk etapta çark ettiler; nehirden içtiler ve çok azı onunla beraber kar ıya geçti. Bu azınlık da aynı ekilde sonuna kadar sebat göstermediler. Canlı sava ın içinde ve dü manın çoklu u kar ısında azimler kırıldı, kalpler sarsıldı.. Böyle bir durum kar ısında seçkin bir avuç azınlık sebat ettiler, Allah'a sı ındılar, onun vadine güvendiler, yakın olanı, zaferi tercih ettiler ve ona kavu tular. Böylece iktidar tahakkuk etti ve eref elde edildi. Çünkü onlar:

- ✓ Seçkin ve övgüye mazhar bir dereceyle sonuçlanıncaya kadar zor etapları a tılar ama sonuçta gücün esas kayna ına ba lı oldukları için üstün geldiler,
- ✓ Onlar üstün gücü temsil ettiler. Allah'ın gücü, uygulayaca ı buyru u üzerinde hâkimdir, kulları üzerinde sonsuz güce sahiptir, zorbalara kar ı iddetlidir, zalimleri alçaltan ve büyüklenenlere kar ı kâhirdir. Onlar bu zaferde Allah'ın izniyle Allah'a güvenmi ler ve gerçek sebebe sarılmı lar, Allah'ın sabredenlerle beraber oldu una inanmı lardır. Bütün bunlarla unu göstermi lerdir ki, kendileri hakla batılın arasını ayıran hak sava ı için Allah tarafından seçilmi lerdir.

Bu az mümin grup, Allah'ın kendileri vasıtasıyla diledi i her eyi yaptı ı kudretin gizleyicileridir. zniyle, seçti i her i i onlar aracılı ıyla neticelendirir. Onların bu i te

hiçbir etkisi yoktur, güçleri ve kuvvetleri yoktur ancak, Allah dile ini gerçekle tirmek için onları seçer ki izniyle diledi i eyler olsun. te bu, müminin kalbini ancak huzur, güven ve imanla dolduracak olan bir gerçektir. Bu mümin, Allah'ın kuludur, rolünü oynaması için Allah onu seçmi tir. Bu, Allah'ın bir fazl-ı keremidir. Mümin, bu seçkin rolünü yerine getirir. Allah üstün gücünü tahakkuk ettirir, sonra –tercih lütfundan sonra-o mümin kula sevabı ihsan eder. Allah'ın fazl-ı keremi olmasaydı bu ki i bunu yapmazdı, sevaptan mahrum bırakılırdı. Sonra bu mümin hedefinin isabetli oldu unu, gayesinin ve yolunun tertemiz oldu una ve bunun Allah'ın bir fazl-ı keremi oldu una inancı tamdır. Bu ki inin bütün bu olanlarda hiçbir ekilde ahsî bir ba arısı yoktur. O, ancak ve ancak diledi ini yapan Allah'ın hayrı dilemesinde bir araçtır. Bütün bunlara iyi niyeti, tâat üzerindeki azmi ve kurtulu u Allah'a yönelmekte bulması nedeniyle müstehak olmu tur.

Buradan hareketle diyebiliriz ki, Allah'a güvenen az bir mümin grup sonuçta galip gelir ve zafere ula ır. Bu, yeryüzünden fesadın kaldırılıp hayata iyili in hâkim kılınması konusunda Allah'ın yüce iradesinin tecelli etmesi sebebiyledir. te böyle bir yüce gayeyi temsil etti i için bu grup zaferi hak eder ve ona ula ır.⁶²³

srail o ullarının tasfiyesi u a amalarda gerçekle mi tir:

“Onlara sava farz kılınca çok azı dı nda yüz çevirdiler”(Bakara, 2/246)

“ çlerinden pek azı hariç, ırmaktan içtiler.”(Bakara, 2/249)

Bu a amaların zikredilmesi, tasfiyenin kavmin içinde, a ama a ama gerçekle ti ine, her defasında büyük bir grubun geri kaldı na, sonuçta da cihatta Allah'a sadakat gösterip, Allah'ın kendilerine vadini gerçekle tirdi i ve yardımını indirdi i az ve öz bir grubun kaldı na i aret ediyor. Bu tecrübî vakıanın gerisinde aklîselim, imanlı, salih ve azimli bir mümin liderin otoritesi yatar. Gayet açıktır ki Tâlût'un komutanlı nda unlar belirir:

- ✓ Haleti rûhiyeleri denemesi,
- ✓ Görünü teki co kunluklara aldanmaması,
- ✓ İlk denemeyle yetinmemesi,
- ✓ Sava tan önce askerlerinin içlerindeki azim ve itaat duygusunu deneme gayreti,
- ✓ Bu nevi duyguları zafiyete u rayanlardan ayrılması ve onları arkasında terk etmesi.

⁶²³ Kutup, *Fî Zilâl*, I, 256. (Özetlenerek ve kısaltılarak)

Tecrübelerden sonra, askerlerinin sayısı iyice azaldı ve sonunda kendisiyle beraber u bir avuç seçkin grup kaldı ve halde kaçmayıp, salt iman gücüne dayanarak ve sadık olan Allah'ın vadine güvenerek sava a bu grupla dalması...

üphesiz ki Allah'a ba lı kalbin ölçüleri ve tasavvurları de i ik olur. Çünkü o sınırlı ve küçük vakıyı; onun perde gerisindeki büyük vakıya ve küçük ve sınırlı vakıanın arkasındaki bütün i lerin aslına uzanan bir gözle görür.

te bu sebat eden, sava a dalan ve zafere ula an bu küçük bir avuç mümin gurup, kendilerinin azlığı ve dü manlarının çokluğu bakımından di erlerinin gördüklerini görüyordu. öyle diyorlardı: “*Bugün bizim Câlût'a ve askerlerine kar ı bir gücümüz yoktur.*” (Bakara 2/249)

Ancak onlar mevcut duruma göre hüküm vermediler, ba ka bir eilde hüküm verdiler ve öyle dediler: “*Nice az bir topluluk, birçok toplulu a kar ı Allah'ın izniyle galip gelmi tir. Allah, sabredenlerle beraberdir.*” (Bakara 2/249). Sonra öyle dua ederek Rab'lerine yöneldiler: “*Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır ya dır. Bize direnme gücü ver, kâfir kavme kar ı bize yardım et.*” (Bakara 2/250)

Onlar, kuvvet ölçüsünün kâfirlerin elinde olmadığını, bu ölçünün yalnızca Allah'ın elinde olduğunu biliyorlardı. Bu sebeple yardımı ondan istediler ve bu yardımı, yardıma malik olan ve onu verecek olan elden aldılar. Gerçekten i ler Allah'a dayandırılınca ve kalbe do ru iman yerle ince, ölçüler ve tasavvurlar da i te böyle de i ik olur.

te böylece u sabit bir gerçektir ki, Allah'ın kalplerde açıkça ortaya çıkan vadi do rultusunda hareket etmek, gözlerin gördü ü küçük olaylara göre davranmaktan daha do rudur.⁶²⁴

eyh Abdurrahman es-Sa'dî Kıssa'dan çıkarılabilecek u derslere i aret etmi tir:

“*1. Allah yolunda cihadın faziletinin, yararlı olmasının ve güzel sonuçlar vermesinin çe itli nedenleri vardır; her eyden önce dinin, vatanın, malların ve canların korunmasında yegâne yol cihattır. Mücahitlerin elde edecekleri sonuç –yük onlara a ır gelse de- övgüye mazhardır. Nitekim korkaklar biraz rahat etseler de uzun vade de yorgun dü ecekler.*”

⁶²⁴ Kutup, *Fî Zilâl*, I, 256–257. (Özetlenerek)

2. Liderli e seçilmek liyakat ve ehliyet gerektirir. Ehliyet u iki eyden kaynaklanır; Birincisi idare ve siyaset ilim, ikincisi de, hakka götüren güç. Bu iki hasleti bünyesinde toplayan ki i liderli e di erlerinden daha layıktır.

3. Bu kıssadan âlimlerin çıkardı ı u hükümler çıkarılabilir; Ordu komutanının bir kısım askerin ordudan ayrılacakları anı iyi ara tırması gerekir ki zafiyetlerinden, sabırsızlıklarından, bozgunculuklarından veya di er askerlere yaptıkları olumsuz etkilerden dolayı sava a bir faydası olmayacak süvariler ve piyadeler için tedbir alsın. Bu di er insanlara da tamamen zararı vardır.

4. Sava ın zor anlarında mücahitleri iman gücüne dayanıp, Allah'a tam anlamıyla güvenip ona dayanmaya te vik ederek, yüreklendirmek ve cesaretlendirmek.. Allah'tan sabır, sebat ve dü manlara kar ı yardım istemek gerekir.

5. Asıl olan sava a ve cihada azmetmek de ildir. nisan azmeder, ancak i ciddile ince azmi kırılır. Bu sebeple Hz. Peygamber(S), eddâd b. Evs'in rivayet etti i hadiste öyle buyurmaktadır: "Allah'ım! Senden i te sebat, rü dde de (do ru yolu bulup girme) azim vermeni istiyorum..."⁶²⁵

6. Dü man zorbalık yaptı ı ve bozgunculuk yaparak zulmetti i zaman ümmetleri korku ve hezeyan bürür. Allah bu ümmeti öldükten sonra tekrar ihya etmek istedi i zaman, az oldukları halde onlara cesaret ve hayırlara dalma ruhu verir. Böylece onlar, büyük kalabalıkların yapamayacakları eyleri yaparlar.

Bir avuç mümin azınlı ın sebatı için çabalayan azim sahibi âlimlerin oynamaları gerekti i roller de göz ardı edilmemelidir.

Bu konuda mam Kurtubî öyle demektedir;

"Bu mümin azınlı ın **nice az topluluklar** ekindeki sözleri sava ı, sabır duygusunu ve Rabbine sadakat gösterenlere tabi olmayı te vik niteli indedir. te bizim de böyle yapmamız gereklidir. Fakat kötü amellerimiz, bozuk niyetlerimiz bu ekilde davranmamıza engel olmu tur. O kadar ki, bizden sayıca pek çok olan kimseler defalarca tanık oldu umuz gibi, az sayıdaki dü mana kar ı bozguna u ramı tır. Bu da kendi elimizle yaptıklarımızdan kaynaklanmaktadır. Ebu'd-Derdâ(Ra) öyle demektedir; 'Sizler amellerinizle sava ırsınız'"⁶²⁶

⁶²⁵ İbn Mâce, Sünen-i İbn-i Mâce, Rakâik Kitabı, 935.

⁶²⁶ Buhârî, Sahîh-i Buhârî, Kitabü'l-Cihat ve's-Seyr, Savaşta Önce Salih Amel Babı, 2652.

*Peygamber(S) de bir Hadis-i erîf'te öyle buyurmaktadır: 'Zayıflarınızdan ba kaları sebebiyle mi rızıklanıp yardım göreceksiniz (sanıyorsunuz?)'*⁶²⁷ *Ameller fasit, zayıflar ihmal edilmi , sabır az, güven zayıf ve takva kalmamı ken mi?*

*Allah-ü Teâlâ Kur'ân'da öyle buyurmaktadır: 'Ey iman edenler! Sabredin; (dü man kar ısında) sebat gösterin; (cihat için) hazırlıklı ve uyanık bulunun ve Allah'tan korkun ki ba arıya eri ebilesiniz.'*⁶²⁸ *'E er müminseniz ancak Allah'a tevekkül edin.'*⁶²⁹ *'Allah takva sahipleriyle ve ihsan edenlerle beraberdir.'*⁶³⁰ *'Allah, kendisine (kendi dinine) yardım edenlere muhakkak sûrette yardım eder.'*⁶³¹ *"Ey iman edenler! Herhangi bir topluluk ile kar ıla tı ınız zaman sebat edin ve Allah'ı çok anın ki ba arıya eri esiniz."*⁶³² *'Allah, kendisine (kendi dinine) yardım edenlere muhakkak surette yardım eder, hiç üphesiz Allah, güçlüdür, yücedir.'*⁶³³

*te bunlar zaferin artları ve sebepleridir. Bunlar bizde yoktur. Ba ımızdaki musîbetlerden ve kar ıla tı ımız durumlardan dolayı 'innâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn' (diyoruz.) Ama slam'ın yalnızca adı kalmı , fesat zuhur etti i, azgınlık arttı ı, ir at azaldı ı için dinin görüntüsü kalmı , sonuçta dü man do uyu, batıyı, karayı ve denizi istila etmi , fitneler yaygınla mı , sıkıntılar büyümü ve rahmet edenden ba ka sı ınak kalmamı tır.'*⁶³⁴

Muhammed Tâhir ibn. Â ûr da u görü lere yer verir:

*"Bu hayatı sevmeyenler ve Allah yolunda ehâdeti umanlar ki burada **Allah'a kavu mak**, Allah'ın rızası için ehit olarak can vermekten kinayedir. Hz. Ai e'den rivayet edilen bir Hadis'te Rasûlullah(S) öyle buyurmaktadır: 'Kim Allah'la kar ıla mayı severse, Allah da onunla kar ıla mayı sever, kim de Allah'la kar ıla mayı istemezse Allah*

⁶²⁷ Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, Kitabü'l-Cihat ve's-Seyr, Harpte Salihlerle ve Zayıflarla Yardım İsteme Babı, 2739

⁶²⁸ Âl-i İmrân 3/200

⁶²⁹ Maide 5/23

⁶³⁰ Nahl 16/128

⁶³¹ Hac, 22/40

⁶³² Enfal 8/45

⁶³³ Hac, 22/40

⁶³⁴ Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, I, 243-244.

da onunla kar ıla mayı istemez.⁶³⁵ Onların bu sözle maksatları kendilerinin ve arkada larının sa lam azimleridir. Bunun için zafer getirecek olan sabra ve tevekküle ça ırdılar.”⁶³⁶

er-Râzî de Ayet’in tefsiri hakkında öyle der: “Ayetten murat, ‘bugün bizim Câlût’a ve askerlerine kar ı gücümüz yoktur.’ diyenleri yüreklendirmektir. Bu durumda mana öyle olur: ‘Ölçü, sayı fazlalı ında de il, ilâhî destekte ve semavî yardımdadır. Sırası geldi i zaman azlık ve zayıflı ın olumsuz bir etkisi olmaz. Sıkıntı ve bela galebe çaldı ı zaman da ne sayı fazlalı ının ne de hazırlı ın bir faydası vardır.’⁶³⁷

eyh Muhammed Gazâlî öyle diyor: “..Fakat geride kalan bir avuç mümin grup, hakta sabitle mi adamlardan hâli de ildir. Bunlar Allah’ın yardımını asla görmezden gelmezler. Pe pe e gelen imtihanlardan sonra asla geri adım atmazlar. Zafere ve kabre beslenen emel dı ında bütün emeller kanlarında ölmü tür..Mazlum iflas ettikten ve diyalog ve herhangi bir kazancı dile getirme u runa yapılan aklabanlık yolları kapandıktan sonra, millet yitirilmi özgürlü ünü yalnız sava meydanında istemi tir.”⁶³⁸

Re it Rıza da kıssa hakkında unları söylüyor:

Bu kıssanın ayetlerinden.. kısa ve öz olarak u toplumsal hükümleri ve yasaları çıkarabiliriz:

Birinci Yasa: Ümmetler di er ümmetlerin ba ımsızlı ını ayaklar altına aldı ı, onlara kar ı mücadeleye giri ti i ve haklarına tecavüz etti i zaman, zulme u rayan millette zulmü defetmeye yönelik uurlanma ba lar, adil bir liderin etrafında bütünle mek için gayret sarf edilir, onun talebine kulak verilir...

İkinci Yasa: Ümmetin haklarının ve istiklâlinin korunması yönünde bilinçlenmesi, fikir ve dü ünçe adamlarının ve elit tabakanın etkisiyle olur. srail o ullarının ileri gelenleri de lider isteyen ki ilerdir.

Üçüncü Yasa: Ümmetin haklarının korunması ve dü manlarla sava ılması gerekti i yönünde bilinçlenmesi elit tabakanın katında ne zaman ciddi olursa, o zaman bu bilinçlenmenin toplumun tamamına yaygınla ması yakın olur. Hatta bu uur, fikir ve

⁶³⁵ İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, Kitabu’z-Zühd, Bâbü Zikri’l-Mevt ve’l-İsti’dâd, 4264

⁶³⁶ İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, III, 699.

⁶³⁷ Fâhru’r-Râzî, *Tefsîru’r-Râzî (et-Tefsîru’l-Kebîr ve Mefâtîhü’l-Ğayb)*, Dâru’l-Fikr, III, 199.

⁶³⁸ Gazâlî, *el-İslâmü’l-Müfterâ Aleyh*, s. 183.

dü ünce ufkundan eylem ve tabikat alanına ta nır, arlatanların acizli i su yüzüne çıkar ve sadakat gösterenlerin söyledi i gerçekler dı nda hiçbir ey kâr etmez.

Dördüncü Yasa: Lider seçme konusunda ümmetlerin ihtilafları bir vakadır. Bu ihtilaf da parçalanmaya ça rı yapar. Öyleyse muhakkak ümmetin onaylayaca ı bir aday olmalıdır. Tıpkı srail o ullarının peygamberlerinden onaylayacakları bir lider talebinde buldukları gibi..Müslümanlara göre tercih edilen lider ise çözüm üreten ve ümmetin uzla tı ı bir liderdir.

Beşinci Yasa: nsanlar gelenekler üzerinde tam anlamıyla ittifak etmezler veya toplumun çıkarlarına aykırı gördükleri eylere tabi olmazlar. Bunun için srail o ulları Tâlût'un liderli i konusunda peygamberlerine itiraz ettiler ve buna da inkârcıların mantı nı delil getirdiler. nsanların u durumu hayret verici ki, herkes siyaset ve devlet düzeni konularında kendisini do ru görür.

Altıncı Yasa: Ümmetler cahiliye zaviyesinden bakınca liderli e ve hükümdarlı a en layık ki inin varlıklı ki iler oldu unu dü ünüyor. Tıpkı inkârcıların Tâlût hakkında öyle söyledikleri gibi: *'Biz daha layık oldu umuz halde kendisine zenginlik verilmemi ken o nasıl olur da bizim liderimiz olabilir?'* (Bakara 2/247) te bu inanç cahiliye topluluklarının karakteristik bir özelli idir.

Yedinci Yasa: Lider seçiminde sayılan artları Tâlût'un liderli i üzerinde kavminin yaptığı itirazlar üzerine Peygamber öyle sayıyor: *'Allah sizin üzerinize onu seçti, ilimde ve bedende ona üstünlük verdi. Allah mülkünü diledi ine verir. Allah her eyi ihata eden ve her eyi bilendir.'* (Bakara 2/247) Bu cevaptan lider seçiminde dört tane art çıkarılır:

1. Ki isel istidat; *'Sizin üzerinize onu seçti.'*
2. Yönetme konusunda yeterli ilme sahip olmak; *'imde ona üstünlük verdi'*
3. Sa lıkla ilgil olarak beden üstünlü ü; Sa lam bir muhakeme gücüne sahip olmak da bu kapsamdadır.
4. Hedefe ula mada Allah'ın muvaffakiyet vermesi. Bu da u ifadeden çıkar: *'Allah mülkünü diledi ine verir.'*

Sekizinci Yasa: Bu da Allah'ın u ifade etti i husustur: *'Allah mülkünü diledi ine verir.'* Allah'ın dilemesi ise ümmetlerin durumlarını de i tirmesi konusunda koydu u genel yasalara göre gerçekleşir.

Zalimlerin liderli inin bertaraf edilip salihlere devredilmesi konusunda Allah'ın bunu dilemesi toplumun bunu benimsemesine ba lıdır. Bu ve benzeri ayetlerin tevili her zaman bunu kanıtlar...

Dokuzuncu Yasa: Askerlerin komutana emretti i her eyde ve yasakladı ı her eyde itaat etmesi zaferin gerçekle mesi için ve i lerin yolunda gitmesi için arttır. Batılılar da dâhil olmak üzere u zamandaki askerî yasalar, askerlerin komutanlarına ister istemez ve mantık aramadan itaati üzerine kuruludur.

Onuncu Yasa: Az bir grup, sabırla, sebatla, komutanlara itaatle, sabırdan ve birlikten yoksun çok daha kalabalık bir gruba komutanlarına itaat etseler bile üstün gelebilir. Çünkü zafer sabredenlerindir. Yani zaferin sabır ve sebatla ba lı oldu u yasası geçerlidir. urası muhakkak ki korkaklar ve umuttan yoksun ki iler dü manın ekme ine ya sürerler. Bu her zaman görülen bir manzaradır.

On Birinci Yasa: Allah'a iman ve onunla kar ıla mayı tasdik etmek sava durumlarında ve zor zamanlarda en büyük sabır ve sebat sebeplerindedir.

On İkinci Yasa: Allah'a dua ederek yönelmek sava ta yararlıdır. u ayet de buna i aret eder: *'Allah'ın izniyle onları yendiler.'* (Bakara 2/251) Zira dua ayetinden hemen sonra **fe** atf harfiyle bu ayet geliyor. Ayetin makul anlamı budur. üphesiz ki bu dua Allah'a imanı ve ona kavu mayı tasdik manası ta ır.

On Üçüncü Yasa: Allah'ın insanları birbirlerine sevk etmesi genel yasalardandır. Bu ça da (bir kısım) filozoflar, hayatta kalma mücadelesi diye ifade etmektedirler ve öyle demektedirler; nstanların sava ması do aldır, çünkü hayatta kalma mücadelesinin genel kurallarından birisi de budur. Sen de u ayeti görürsün; *'E er Allah'ın insanlardan bir kısmını di erleriyle savması olmasaydı elbette yeryüzü alt üst olurdu.'* (Bakara 2/251) Bu ayet özellikle sava ların yapılmasına bir gerekçe de ildir. Bilakis savunmayı ve galip gelmeye çalı mayı gerektiren ve insanlar arasında cereyan eden çeki me türlerinden her birisi için geneldir.

Sosyal yasalar ilmi üzerinde konu an bazı asalaklar hayatta kalma mücadelesinin tabiat kanunu oldu unu zannederler ki bunda bu asırda ya ayan materyalistlerin tesiri vardır. Bu haksızlık ve zulümdür. Onlar uyduruyorlar ve hüküm veriyorlar. Bu ise dinin özüne aykırıdır. Bu iddiayı savunanlar, insanın anlamını bilseler ve kendilerini tanısalardı veya bu ayeti anlasalardı böyle dü ünmezlerdi.

On Dördüncü Yasa: Allah'ın u sözü: *'Yeryüzü fesada u rardı (Bakara 2/251)'* Bu ayet sosyologların **doğal seçim** veya **daha ideal olanın** bekası diye ifade ettikleri yasayı onaylar. Bunun bir yönü bu (**doğal seçimin**) önceki durumun gereklerinden olmasıdır. Yani Allah-ü Teâlâ diyor ki, birbirlerine kar ı do ru ve yararlı olanı savunmaları bakımından insanlar için uygun olan ey, yeryüzünün fesada u ramasına engel olmaktır.

Yani bu, hakkın ve yararlı olanın beka sebebidir.

Bunu Allah'ın müslümanlara sava izni vermesinin hikmetini açıklayan u sözü destekler: *'Kendileriyle sava ilanlara (müminlere), zulme u ramı olmaları sebebiyle, (sava konusunda) izin verildi. üphe yok ki Allah, onlara yardıma mutlak surette kâdirdir.*

*Onlar, ba ka bir ey için de il, sırf **Rabbimiz Allah'tır** dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarılmı kimselerdir. E er Allah, bir kısım insanları (kötülüklerini) di er bir kısmı ile defedip önlemeseydi, mutlak surette, içlerinde Allah'ın ismi bol bol anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler yıkılır giderdi. Allah, kendisine (kendi dinine) yardım edenlere muhakkak surette yardım eder. Hiç üphesiz Allah, güçlüdür, galiptir.*

*Onlar (o müminler) ki, e er kendilerine yeryüzünde iktidar verirse namazı kılar, zekâtı verirler, iyili i emreder ve kötülükten nehyederler. lerin sonu Allah'a varır.'*⁶³⁹

Bu ayetler, hayatta kalma mücadelesinde ve hakkı savunma konusunda yol göstermektedir. Bu da en idealin bekasıyla ve en faziletlinin korunmasıyla sonuçlanır.⁶⁴⁰

Muhammed Gazâlî öyle demektedir: *" üphesiz ki dinamik bir azınlık onun katında – Yani Tâlût'un katında- statik bir ço unluktan daha üstündür. O, u runda sava tı ı ümmetin yapısını tanımaktadır. Bunların içinde birçok ki iler vardır ki, sırf kaliteli üniformayı giyip a alı gösterilere katılmak ve modern askerî araçlara binmek için orduya yazılmayı isterler. Bir de iki ordu kar ı kar ıya gelince insanların en yalancısı, bari zamanında gösteri meydanlarındaki ve tatbikatlardaki yüzler olmu tur.*

Bu zayıf karma toplumun insanları galip gelebilirler mi? Asla!

Öyleyse faydalarından çok zararı olan bu arlatanlardan nasıl kurtulunulabilir?

Karanlık ve hüzünlü gecelerde özgürlük dü leri pek çok ki iye kolay gelir. Fakat özgürlü ün gerçekleri ciddiyet ve fedakârlık zamanlarında söz konusu azlı ın dı ndakilere

⁶³⁹ Hac 22/39-41

⁶⁴⁰ Reşit Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, II, 492-498. (Özetlenerek)

*zor gelir. üphesiz ki pasif çoklu u aktif azlık haline dönü türmek için komutanın, yanında yer alanları çetin bir sınavdan geçirmesi gerekir!!”*⁶⁴¹

Tâlût ve Câlût kıssasının kısmen analizinden ve âlimlerin tespit ettikleri bir takım ö ütler, ibretler ve sonuçlardan sonra unları söyleyebiliriz:

Vatanın kurtarılmasında Allah’ın yarası nedir? Vatanlar, i galcilerin ellerinden nasıl kurtarılabilir?

Barı görü meleri yaparak mı? Onlara ricada bulunarak mı? Yoksa yalakalık yaparak mı?

üphe yok ki i galci hak dilinden anlamaz, vicdanın sesine aldırı etmez. Ümmetlerin ve milletlerin özgürlü ü lafla olmaz, kesinlikle eylem gereklidir. stenen eylem de, gasp edilmi hak ve ayaklar altına alınmı eref u runda sonuç getirecek olan ve stratejiye dayalı bir cihattır.

Bundan dolayı tehlikeyi savma yolunda ümmetin güç odakları arasında kesinlikle bir yardımla ma olması; ümmet içinde herkesin iyi anladı ı konuda, hareket pe pe e gelsin her meyvelerini versin diye üzerine dü eni yapması; gücü ve ilmi veya aklı ve bedeni birbirine ba layacak sa lam ve sarsılmaz bir imana, co kun bir uura sahip lider seçimi arttır.

*“Bize göre olması gereken tek bir ey vardır... Önümüzde çetin, zor ve uzun bir mücadele var... Uzun bir hazırlık yapmamızı gerektiren, bu dini ba tacı yaparak, Allah’a olan imanımızın ve ona yaptı mız ibadetin hakikatına ula arak, ça ımızın yöntemlerini tanımamızı ve çevremizde olup biteni farkederek hazırlanmamızı gerektiren bir çalı ma... Asrımızın medeniyetini ve kültürünü kavrama standardına ula mayı ve bu kültür ve medeniyetin uygulamalarının bir tercihe ve deneyime dayalı oldu unu fark etmeyi gerektiren bir çalı ma...”*⁶⁴²

“ üphesiz ki söz meydanı hayal meydanı de ildir, eylem meydanı da söz meydanı de ildir. Cihat meydanı eylem meydanı de ildir, hak cihat meydanı da batıl cihat meydanı de ildir.

Birço una hayal kurmak kolay gelir, ama aklın üretti i her hayal sözlerle ifade edilemeyebilir. Birçokları laf üretebilir, ama bunların çok azı bunu eylemleriyle kanıtlayabilirler.

⁶⁴¹ Gazâlî, Muhammed, *el-İslâmü'l-Müfterâ Aleyh*, Nahdatü Mısır, Kahire, s. 182.

⁶⁴² Kutub, *el-Müstakbel li Hâze'd-Dîn*, s.119.

Bu azınlık eylemde bulunabilir ama onların da azı çetin cihat ve amel yükünü taşıyabilirler. Bu mücahitler, yardımcı (ensar) azınlığın özüdürler. Allah'ın yardımıyla mazsa bunlar da hedefi taşıyabilir, hata yapabilirler.”⁶⁴³

Azlı ve çoklu olarak bakılmadan yapılması gerekenler hakkında şu sözler bize fikir verir:

Hazırlık yapmak, doğru eylemi almak ve profesyonel bir tecrübe kazanmak. Bunları eylemde bulunarak sınavdan geçirmek. Nefse zor gelen ve aklına giden güçlü bir eylem..meşalelerinden, arzu ve isteklerinden ve âdetlerinden onu ayırmak.

Kitlelerin temayülleri iç düzeni sağlamak ve zorluklara götürecek ve sebat edecek insanlar hazırlamaktan alıkoymamalıdır, kitlelere kapılmamak ve onlardan etkilenmemek.⁶⁴⁴

Üstünlüğün gerçekleşmesi hususunda şu üç unsuru sıralayabiliriz:

Birinci Unsur: Doğru yöntem ve plan. O da Kur'ân, Sünnet ve müslümanların hurafelerden ve uydurmalardan uzak, orijinal bir şekilde anladıkları İslam hükümleri.

İkinci Unsur: Taat eden ve iş yapabilecek mümin askerler. Bunlar da yalnızca onun için amelde buldukları ve resüllerinin yollarından gittikleri sürece Allah'ın desteğine güvenenlerdir.

Üçüncü Unsur: Kendisine güven duyulan basiretli lider. Bu da tam manasıyla Tâlût'da gerçekleşmiştir.

Bir ümmetin ahlânında başarıyı garantilemek için kesinlikle bu unsurların, meyvelerini vermek ve hedeflerini gerçekleştirmek üzere planlı ve sistemli bir esasa dayalı sosyal ve islamî bir hareket içinde olması gerekir.

Bu sosyal islamî hareket dinî bir farîza ve be'erî bir zorunluluktur:

Din, ümmetine birleştirmeyi ve iyilik ve takva üzerinde yardımlaşmayı emreder. Bu, iyilik ve takva amellerinin en özüdür ve en önemli adımıdır.

Allah-ü Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “ *iyilik ve takva üzerinde yardımlaşın, günah ve dümanlık üzerinde yardımlaşmayın.*”⁶⁴⁵ Yine Kur'ân şöyle buyurarak bizden şunu

⁶⁴³ Bennâ, Hasan, *Mecmûat-ü Rasâil*, s. 258.

⁶⁴⁴ Kutup, *Mecmûatü'r-Rasâil ve Kitâbü's-Şehîd*, s. 91.

⁶⁴⁵ Maide 5/2

istemektedir: “Sizden, hayra ça ıran, iyili i emredip kötülü ü men eden bir topluluk bulunsun. te onlar kurtulu a erenlerdir.”⁶⁴⁶

Ümmet, da ınık fertler toplulu u olmayıp, tamamen bir topluluk da de ildir.. Do rusu udur ki; ümmet toplumdan daha özdür. Bu topluluk(ümmet), aralarında ba ların ve tıpkı insanın vücudundaki organlar misali bir bütünlü ün oldu u insanlardan olu mu tur.⁶⁴⁷

“ u gerçek bize gösteriyor ki; ki i tek ba ına azdır, karde leriyle çoktur. Tek tek fertlerin gayretleri ne kadar samimiyet barındırırsa barındırsın ideal hedefin gerçeikle mesi için istenen etkiyi sa layamaz. Çünkü bu gayretlerin gücü az, sınırlı ve etkisizdir. Fertler çok olabilir ama çe itli temayüller, farklı yollar, ba kopuklukları ve i yapanlar arasındaki düzensizlikler gayretleri alt üst eder ve bu gayretlerin yapaca ı etkileri zayıflatır. Ama toplumsal harekete gelince bu, toplumsal gayretleri bünyesinde barındırır, aralarında bir düzen vardır, gayretlerini, gerçeikle tirilecek hedefe odaklamı tur...

slam’a dü man güçlerin –isimlerinin, hedeflerinin ve yollarının farklı ıyla beraber-sosyal ve kitlesel bir ekilde, gruplar ve taraflar olarak çalı tıklarını görürüz. Realite, bizim dedi imiz eyin do rulu unu kanıtıyor.. Düzenli ve sosyal çalı maya kar ılık, parça parça ve bireysel çabalarla mukabele etmek akıl ve eriat ölçülerine göre kabul edilemez. Ancak ve ancak aynen onlar gibi veya daha üstün bir kitleyle ve düzene kar ılık düzenle kar ılık verilebilir. Tıpkı Hz. Ebu Bekir’in Halit b. Velit’e dedi i gibi: ‘Onlarla seninle sava tıkları gibi, kılıca kar ılık kılıçla, mızra a mızrakla, oka okla kar ılık ver.’ Bu hususa u ayet i aret etmektedir: ‘Kâfir olanlar da birbirlerinin yardımcılarıdır. E er siz onu (Allah’ın emirlerini) yerine getirmezseniz yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesat olur.’⁶⁴⁸ Yani; Birbirinizle dost olup kâfirlerin yaptı ı gibi birbirinize yardım etmezseniz onlar birle ip siz tefrikaya dü tü ünüz için, onlar galip gelip siz boyun e di iniz için fitne ve fesat olur.”⁶⁴⁹

⁶⁴⁶ Âl-i İmrân 3/104

⁶⁴⁷ Kardâvî, *el-Hallü’l-İslâmiyyü Ferîdatün ve Darûratün*, s. 224.

⁶⁴⁸ Enfal 8/73

⁶⁴⁹ Kardâvî, *el-Hallü’l-İslâmiyyü Ferîdatün ve Darûratün*, s. 226.

2.1. Mümin Azlığa İktidar Verilmesi

Kur'ân'da iktidar verilmeyi ifade etmek üzere “temkîn” kelimesi kullanılmaktadır. Bu kelimeyle ilgili olarak onları söyleyebiliriz:

Filanca kinin, insanların katında itibarı oldu unu ifade etmek için “itibarı vardır” anlamında bu fiil kullanılır ki “durumu yüksektir”, anlamındadır. Fiil, “min” harf-i ceri ile kullanılırsa (-e hakim olmak, gücü yetmek, -i yapabilmek, -i yenmek, -i elde etmek, -i ele geçirmek) gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁵⁰

“Temkîn” güç, kudret verilmesi,⁶⁵¹ “mükne” kudret, güç yetirmek, yardım, destek, iddet gibi anlamlara gelir.⁶⁵²

“Mekkene lehû fi' - ey'i” nin anlamı, mertebe ve eref sahibinin gücü elinde tutması demektir.⁶⁵³

“Temkîn” sözlükte, sultan ve mülk anlamına gelmektedir. “Gerçekten biz onu yeryüzünde iktidar ve kudret sahibi kıldık, ona (muhtaç oldu u) her ey için bir sebep (bir vasıta ve yol) verdik.”⁶⁵⁴

2.2. İktidara Giden Yolda İlâhî Yasalar

İktidar verilmesinin bir takım şartları ve sebepleri vardır ki bunları şöyle sayabiliriz:

- 1) De i im Yasası,
- 2) Savu turma Yasası,
- 3) A amalı olma/ Tedrîcîlik Yasası,
- 4) Denenme Yasası,
- 5) Sebeplere Sarılma Yasası.⁶⁵⁵

⁶⁵⁰ el-Mu'cemü'l-Vasît, m - k - n maddesi, s. 917.

⁶⁵¹ İmam en-Nesefî, Medârikü't-Tenzîl ve Hakâikü't-Te'vîl, II, 3.

⁶⁵² el-Mu'cemü'l-Vasît, Mecme'u'l-Lugati'l-Arabiyye, Birinci Baskı, ts., s. 917.

⁶⁵³ Râgıp el-İsfehânî, Müfredât-ı Elfâzî'l-Kur'ân, s. 773.

⁶⁵⁴ Kehf 18/84

⁶⁵⁵ Zebâdî, Menhecü'l-Kur'âni'l-Kerîm fî Medhi'l-Kille ve Zemmi'l-Kesra, s. 187.

2.2.1. Değişim Yasası

Nebi (S)'in Allah'ın metodu aracılığıyla yaptığı değişiklik, bizzat becriyetin kendisi ile ba lamıdır.

*“O insanlıktan büyük adamlar çıkmıdır. Sonra, onlar toplumun yapısında en büyük de iimin gerçeikle mesi için yola koyulmuşlar, böylece insanlar karanlıklardan aydınlık a ve geri kalmı lıktan ilerlemeye geçmişlerdir. Onlarla hayatın tanıtılması en parlak medeniyet kurulmu dur.”*⁶⁵⁶

İslâmî Değişimin Anlamı

*“ slâmî de iim u anlama gelmektedir: insanların, bütün genel ve özel durumlarında âlemlerin Rabb'ine ibadet etmesi, slâm toplumunun velâyetinin halk olması ve Allah rızası için hükmetmesi. Yani, cehâlete karşı herhangi bir yönünü ıslah etmeye veya yama yapmaya yönelik olmayan topyekün ve radikal bir de iim.”*⁶⁵⁷

Değişim Yasasının Gerçekleşmesi İçin İnsan Çabasının Zorunluluğu

Allah öyle buyurmaktadır: *“...Bir toplum kendilerindeki özellikleri de i tirinceye kadar Allah, onlarda bulunanı de i tirmez...”*⁶⁵⁸ Bu ayet Allah'ın insan hayatındaki de iikli in, kalplerinde, niyetlerinde, giditlerinde ve durumlarındaki gerçek de iimeye dayalı olması konusunda Allah'ın koyduğu yasalardan birisini ifade etmektedir.

*“ slâm'a göre insan sorumlu ve yükümlü bir yaratıktır, Âlem'in efendisidir. Allah'ın kuludur ve kendi gücü nispetinde etrafındaki şeyleri de i tirmeye kâdirdir.”*⁶⁵⁹ Bu sebeple mümin azlı nın kesinlikle; *“kendisinin en üstün toplumun inasına vesile olacağı hususunda ki iyi de i tirecek olan metoda güvenmesi; hayır güçlerinin kendisinde geli mesi; Hakk'ın iradesinin kendisinde hâkim olması; de i tirmenin en öncelikli bir ıslah yolu, in a etmenin metodu ve kalıcı olmanın yolu oldu una itimat etmesi gerekir.”*⁶⁶⁰

Gerçek mümin; *“Akımların pe inden sürüklenmek ve be erî kervanın pe ine dü mek için yaratılmamıdır. Aksine Dünya'yı yönlendirmek, becriyetin rotasını çizmek ve iradesini*

⁶⁵⁶ Tefvik Muhammed Sebü', *Nüfûs ve Dürûs fî İtâri't-Tasvîri'l-Kur'âniyyi*, s. 367.

⁶⁵⁷ Yakın, Fethi, *eş-Şebâb ve't-Tağyîr*, s. 27-28.

⁶⁵⁸ Ra'd 13/11

⁶⁵⁹ Yakın, Fethi, *eş-Şebâb ve't-Tağyîr*, s. 28.

⁶⁶⁰ Tefvik Muhammed Sebü', *Nüfûs ve Dürûs fî İtâri't-Tasvîri'l-Kur'âniyyi*, s. 364.

ona dikte ettirmek için yararlıdır. Çünkü o risâletin sahibidir, yakinî ilmin sahibidir... Çünkü o, bu âlemden ve onun gidi atından ve rotasından sorumludur. Onun makamı taklitçilik ve uyduluk makamı değildir. Onun makamı önderlik ve komuta makamıdır, irat ve rehberlik makamıdır... Zaman ona insafsızlık etti i, toplum kendisine isyan etti i ve ana caddeden saptı ı zaman teslim olması, boyun e mesi, silahını bırakıp zamana uyması sözkonusu değildir. Aksine zamana isyan etmesi ve onunla mücadele etmesi, bu sava ta Allah onun i inde hükmü verinceye kadar mücadeleye devam etmesi gerekir.”⁶⁶¹

Âlemlerin Rabbi olan Allah’ın takdir etti i bu yasa, hayatın yasanı ve tarihin hikmeti oldu u zaman slâm Ümmeti için en do ru olan ey, bu Rabbânî yasanın hayatta esas sistem oldu una ve bu sistemin, hayatın siyasî, kültürel, ekonomik vs. tüm alanlarında geçerli oldu una itimat etmektir ki ümmetin gidi âtı din güne kadar sâlih ecdada ba lı olsun, hidayet sanca ı onun, bütün insanlık kervanını Azîz ve Hamîd’in yoluna sevkedecek olan ellerinde yücelsin.⁶⁶²

2.2.2. Savuşturma Yasası

Allah Teâlâ öyle buyurmaktadır: “...E er Allah’ın insanlardan bir kısmının kötülü ünü di erleriyle savması olmasaydı elbette yeryüzü altüst olurdu. Lâkin Allah bütünü insanlı a kar ı lütuf ve kerem sahibidir.”⁶⁶³ Yine: “...E er Allah, bir kısım insanları (kötülüklerini) di er bir kısmı ile defedip önlemeseydi, mutlak surette, içlerinde Allah’ın ismi bol bol anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler yıkılır giderdi. Allah, kendisine (kendi dinine) yardım edenlere muhakkak surette yardım eder. Hiç üphesiz Allah, güçlüdür, galiptir.”⁶⁶⁴ Buyurmaktadır.

Bu iki ayet hak-batıl arasındaki savu turma kanunudur. Her ikisi de Allah’ın – kuvvetlerin birbirlerini savu turması açısından, konjoktürel denge ve gürültülü patırtılı, çalkantılı ve hızla akan hayatın akıntısı içinde çaba sarfetmek bakımlarından- yeryüzündeki yüce hikmetini açıklı a kavu turmaktadır. Burada üzerinde karınca sürüleri gibi insan kaynayan uçsuz-bucaksız hayat alanı gözler önüne seriliyor. Bu insan

⁶⁶¹ Kardâvî, Yusuf, *Evleviyâtü’l-Hareketi’l-İslâmiyye fi’l-Merhaleti’l-Mugbile*, s. 53–54.

⁶⁶² Tefvik Muhammed Sebû’, *Nüfûs ve Dürûs fi İtâri’t-Tasviri’l-Kur’âniyyi*, s. 368–369. (Kısaltılarak)

⁶⁶³ Bakara 2/251

⁶⁶⁴ Hac 22/40

kalabalıkları kesintisiz bir kar ılıklı savunma, yarı ma ve aralarında iti erek hedefleri pe inde ko u ma halindedirler. Bütün bu olup-bitenler süreci içinde o yüce, hikmet sahibi ve önceden tasarlayıcı (mudabbir) el, bu kalabalıkların tümünün iplerini elinde tutarak aralarında çatı an, yarı an, iti en insan yı ınlarını son a amada hayra, dirli e, yapıcılı a ve geli meye do ru yönlendiriyor.⁶⁶⁵

Bu iki ayetin tefsiri hakkında bazı müfessirlerin görü lerini öyle aktarabiliriz:

Taberî: “*E er Allah, iman ve itaat ehli vasıtasıyla ırk ve isyan ehlini savmasaydı yeryüzünde bozgunculuk olur, orada bulunanlar Allah’ın yalnızca kendilerini cezalandırmasıyla helak olur ve orada fitne çıkardı. Fakat Allah bütün yaratıklarına kar ı lütuf sahibi ve yaratıklarından fâcir olanı iyi olanla, âsi olanı da itaatkâr olanla savmak sûretiyle onlara kar ı kadirdir.*”⁶⁶⁶

Kurtubî bn Abbas’tan rivayet ederek yaptığı ı tefsirde öyle der: “*Allah, dü manı Müslüman ordularla savmasaydı, mü rikler üstün gelir, böylece müminleri öldürürler, ülkeleri ve mescitleri tahrip ederlerdi.*”⁶⁶⁷

Seyyid Kutub: “*E er Allah kötü insanların kötülü ünü, ba ka birtakım insanlar aracılı ıyla savıp önlemeseydi hayat bozulur ve ya anmaz hale gelirdi. Bunun yanı sıra e er insanlar arasında Allah tarafından öyle yaratılan fitrî yapılarının gere i olarak menfaat ve kısa vadeli, yüzeysel amaçlar çatı ması olmasaydı, bütün enerji birimleri özgür biçimde yarı maya, yeni meye ve kar ılıklı me ru savunmaya giri ir, böylece insanlar tembelli i ve aylaklı ı üzerinden silkeleyip atar, potansiyel enerji kaynaklarını tam kapasite ile harekete geçirir, sürekli biçimde uyanık, faal, yeryüzünün üstündeki ve altındaki kaynakları ortaya çıkarma, onun çe itli güçlerini ve gizli hazinelerini ke fedip kullanma çabasını harcar durumda olurdu.*

Gerçi son a amada dirlik, huzur, hayır ve geli me gerçekleşir. Fakat bu olumlu geli melerin görülebilmesi için iyilik yanlısı, do ru yol yolcusu ve fedakâr bir cemaatin, sıkı dayanı malı bir insan toplulu unun ortaya çıkması gerekir. Bu cemaat, yüce Allah’ın kendisine açık açık anlattı ı hakkı, kendisini Allah’a ula tıracak yolu kesin bir ekilde bilir. Yine bu cemaat batılı ortadan kaldırarak yeryüzünde hakkı egemen kılmakla yükümlü

⁶⁶⁵ Zebâdî, *Menhecü’l-Kur’âni’l-Kerîm fî Medhi’l-Kille ve Zemmi’l-Kesra*, s. 190.

⁶⁶⁶ Taberî, *Tefsîru’t-Taberî*, II, 403.

⁶⁶⁷ Kurtubî, *Tefsîru’l-Kurtubî*, I, 117.

oldu unu, bu soylu görevi yerine getirmedikçe, bu u urda sırf Allah'ın emrini yerine getirmek ve O'nun ho nutlu unu elde etmek amacı ile dünyada önüne çıkacak her sıkıntıya katlanmadıkça yüce Allah'ın azabından asla kurtulamayaca nı da bilir.

Bu çatı malı hengâmede yüce Allah hükmünü yürütür, takdirini prati e uygular; hakka, hayra, dirli e ve huzura söz üstünlü ü kazandırır; bu çatı manın, bu yarı n ve bu kar ılıklı savunmanın olumlu birikimini, hayır yanlısı ve yapıcı olan gücün avucuna koyar, kazanç hanesine yazar. O hayır yanlısı ve yapıcı güç ki, giri ti i bu çatı ma sırasında içindeki en soylu, en onurlu, kendisini hayatta eri ebilece i en yüce kemal düzeyine yükseltecek itici yetenekler harekete geçmi , ortaya çıkmı tır.

te bu sebeple Allah'a güvenen az grup sonunda galip gelir ve muzaffer olur...Bu, yeryüzünden fesadın savılmasında ve iyili in hayata hakim olmasında Allah'ın yüce iradesini temsil etmesi sebebiyledir. üphesiz ki bu grup, muzaffer olmaya layık olan yüce bir gayeyi temsil etti i için galip gelir.”⁶⁶⁸

Ku kusuz kötülük ve sapıklık güçleri u yeryüzünde hareket etmektedirler. yilikle kötülük, hidayetle sapıklık arasındaki sava ise kesintisiz sürmektedir. Yüce Allah'ın insan türünü yarattı ı günden beri iman ve zorbalı n, despotlu un güçleri arasında sürekli bir çarpı ma vardır.

Ku kusuz kötülük özü itibariyle serke tir, azgındır. Batıl vurucu silahlara sahip olur. Hiçbir eyden sakınmadan her eyi ezip geçer. Korkmadan öldürücü darbeler indirir.

badet yerlerinin tümü ister Hristiyanlara, ister Yahudilere isterse de Müslümanlara ait olsun -kutsallıklarına ve Allah'a ibadet için ayrılmı bulunmalarına ra men- her zaman yıkılma ile kar ı kar ıya kalırlar. Çünkü batıla göre buralarda Allah'ın adının anılmı olması bir ayrıcalık sayılmaz.. Allah'ın insanları birbirleriyle savması ancak buraları yıkımdan koruyabilir. Yani inancı koruyanların, inancın saygınlı nı tanımayan, inancı benimseyenlere haksızlık eden dü manları savmaları buraları yıkılmaktan korur.⁶⁶⁹

“Çünkü batıl ımarıktır. Kendisine saldıran, kendisini püskürten denk bir kuvvetle kar ıla madıkça azgınlı ndan vazgeçmez, saldırganlı ndan geri kalmaz. Hakkın sırf hak olu u dü manların ona saldırmasına engel olu turmaz. Aksine hakkı koruyan, onu savunan

⁶⁶⁸ Kutub, Zilâl, 1, 264–265.

⁶⁶⁹ Zebâdî, Menhecü'l-Kur'âni'l-Kerîm fî Medhi'l-Kille ve Zemmi'l-Kesra, s. 192–193.

*bir gücün bulunması zorunluluktur. İnsan bu özelliklere sahip bildi imiz insan oldu u sürece de i mez genel bir kuraldır bu.*⁶⁷⁰

Hakk'ı temsil edenlerin mutlaka, kendisini batılın ve batıl ehlinin azgınlı ından koruyacak bir güce sahip olması gerekti i de savu turma yasaasının bir gere idir. Bu sebeple Allah öyle buyurmaktadır: *“Onlara (dü manlara) kar ı gücünüz yetti i kadar kuvvet ve cihad için ba lanıp beslenen atlar hazırlayın, onunla Allah'ın dü manını, sizin dü manınızı ve onlardan ba ka sizin bilmedi iniz, Allah'ın bildi i (dü man) kimseleri korkutursunuz. Allah yolunda ne harcarsanız size eksiksiz ödenir, siz asla haksızlı a u ratılmazsınız.*⁶⁷¹

Allah, hak ehline batılın ve batıl ehlinin ortadan kaldırılması için cihadı emretmi tir. Bu konuda birçok ayet vardır. Bunlardan bazılarını öyle sıralayabiliriz:

*“Ey iman edenler! Size ne oldu ki, "Allah yolunda sava a çıkın!" denildi i zaman yere çakılıp kalıyorsunuz? Dünya hayatını ahirete tercih mi ediyorsunuz? Fakat dünya hayatının faydası ahiretin yanında pek azdır.*⁶⁷²

*“Fitne tamamen yok edilinceye ve din (kulluk) de yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla sava ın. ayet vazgeçerlerse zalimlerden ba kasına dü manlık ve saldırı yoktur.*⁶⁷³

*“Fitne ortadan kalkıncaya ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla sava ın! (nkâra) son verirlerse üphesiz ki Allah onların yaptıklarını çok iyi görür.*⁶⁷⁴

Hakkın Batılı Savuşturması ve Hakkın ve Hak Ehlinin Galip Olması Konusunda Allah'ın Yasası:

Allah öyle buyurmaktadır: *“...Ve Allah bâtlı yok eder; sözleriyle hakkı ortaya koyar. üphesiz O, kalplerde olanları bilendir.*⁶⁷⁵ Zemah erî ayet hakkında öyle demi tir:

“Allah'ın batılı yok etmesi ve hakkı kelimeleriyle yani, vahyiyle ve kazasıyla sabit kılması u ayette buyuruldu u gibi onun süregelen yasaasıdır: ‘Bilakis biz, hakkı bâtlın

⁶⁷⁰ Kutub, Zilâl, IV, 2425.

⁶⁷¹ Enfâl 8/60

⁶⁷² Tevbe 9/38

⁶⁷³ Bakara 2/193

⁶⁷⁴ Enfâl 8/39

⁶⁷⁵ Şûrâ 42/24

tepesine bindiririz de o, bâtilin i ini bitirir. Bir de bakarsınız ki, bâtil yok olup gitmi tir.'
(el-Enbiyâ', 21/18)⁶⁷⁶

Râzî'nin tefsirinde de bu durum u ekilde ifade edilmi tir: *"Allah'ın batılı geçersiz kılması ve hakkı yerle tirmesi, onun süregelen yasalarındandır."*⁶⁷⁷

Müminlerin Yardım Görmesi Hususunda Allah'ın Yasasını İfade Eden Kur'ân Nassları:

Allah öyle buyurmu tur: *"E er kâfirler sizinle sava salardı, arkalarına dönüp kaçarlardı. Sonra bir dost ve yardımcı da bulamazlardı."*⁶⁷⁸

Kurtubî, *"Bu, Allah'ın önceden geçen yasasıdır."* Ayetinin tefsiri hakkında unu demektedir: *"Allah'ın daha önce geçmi teki âdeti ve yolu, dü manlarına kar ı dostlarına yardım etmektir."*⁶⁷⁹

İbn Kesîr de tefsirinde öyle demektedir: *"Bu, Allah'ın yaratıkları hakkındaki yasası ve âdetidir. Hak ile batılın ayrı aca ı yerde küfürle iman ne zaman kar ı kar ıya gelse, küfre kar ı imana Allah'ın yardımı mutlaka yeti ir. Allah'ın Bedir gününde yaptı ı gibi hakkı yüceltirken batılı alçaltır."*⁶⁸⁰

Allah öyle buyurmaktadır: *"Andolsun ki senden önceki peygamberler de yalanlanmı tı. Onlar, yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine ra men sabrettiler, sonunda yardımımız onlara yeti ti. Allah'ın kelimelerini (kanunlarını) de i tirebilecek hiçbir kimse yoktur. Muhakkak ki peygamberlerin haberlerinden bazısı sana da geldi."*⁶⁸¹ Bu ayetin tefsiri hakkında u söylenmi tir:

Allah'ın kelimelerinden kasıt, dünya ve ahrette mümin kullarına yardım edece ini takdir etmesidir. Bu, Allah'ın u sözüne benzer: *"Andolsun ki, peygamber kullarımıza söz vermi izdir: Onlar mutlaka zafere ula acaklardır. Bizim ordumuz üphesiz üstün gelecektir."*⁶⁸²

⁶⁷⁶ Ebu'l-Kasım Mahmud İbn Ömer ez-Zemahşeri el-Harezmi, *el-Ke âf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyuni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*, IV, 222.

⁶⁷⁷ *Tefsîru'r-Râzî*, XXVII, 168.

⁶⁷⁸ Fetih 48/22

⁶⁷⁹ Kurtubî, *Tefsîru'l-Kurtubî*, XVI, 280.

⁶⁸⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr-u İbn Kesîr*, IV, 192.

⁶⁸¹ En'âm 6/34

⁶⁸² Sâffât 37/171-173

Zemah erî öyle demektedir: “Maksat; Dünya’da sıcak sava larda ve tartı ma makamında dü manlarına üstün gelecekleri, ahrette de onlara kar ı üstün oldukları vaadidir.”⁶⁸³

“Allah: Elbette ben ve elçilerim galip gelece iz, diye yazmı tır. üphesiz Allah güçlüdür, galiptir.”⁶⁸⁴

“Allah böyle hükmetmi tir ve de i tirilemeyen, engel olunamayan ve kar ı konulamayan kaderinde ve ilk kitabında ‘muhakkak ki zaferin dünyada ve ahrette kendisine, kitabına, resûlüne ve mümin kullarına ait oldu unu’ yazmı tır”.⁶⁸⁵

“ üphesiz peygamberlerimize ve iman edenlere, hem dünya hayatında, hem ahitlerin ahitlik edecekleri günde yardım ederiz.”⁶⁸⁶

bn Kesîr: “ te Allah’ın eski ve yeni yaratıkları hakkındaki yasası budur. üphesiz o, dünyada inanan kullarına yardım edecektir, onlara eziyet edenlere kar ı gözlerini aydın edecektir.

Süddî der ki: Allah’ın herhangi bir kavme göndermi oldu u hiçbir resul yoktur ki kavmi onunla sava mamı olsun veya hakka ça ıran bir inananlar toplulu u göndermemi olsun ki kendileriyle sava ılmamı olsun. Allah o nesli yok ettikten sonra onlara yardım edecek, dünyada iken kendilerine bunları yapanlardan kanlarını isteyecek bir ba ka kavim gönderir. Peygamberler ve müminler, dünyada sava mı lardır, dünyada galip gelen, kendilerine yardım edilenler de onlardır.”⁶⁸⁷

“Andolsun ki, biz senden önce kendi kavimlerine nice peygamberler gönderdik de onlara açık deliller getirdiler. (Onları dinlemeyip) günaha dalanların ise cezalarını hakkıyla vermi izdir. Müminlere yardım etmek de bize dü er.”⁶⁸⁸ Ayetinin tefsirinde öyle denmektedir:

⁶⁸³ Zemahşerî, *Tefsîru’z-Zemahşerî*, IV, 67.

⁶⁸⁴ Mücâdele 58/21

⁶⁸⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr-u İbn Kesîr*, IV, 229

⁶⁸⁶ Gâfir 40/51

⁶⁸⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr-u İbn Kesîr*, IV, 83–84.

⁶⁸⁸ Rûm 30/47

“Burada müminler için Allah’ın kendilerine yardım etmesini hak edecekleri bir lütuf ve onurlandırma vardır. Ayetin zahiri resüllerden sonraki ümmetleri de kapsam üzere dünyada ve bütün müminler için genel oldu u yönündedir.”⁶⁸⁹

Allah’ın yardımının gelmesinin artları da vardır. Bunları öyle ifade edebiliriz:

Yüce Allah mesajını yüklenen ve onu koruma pozisyonunda olan kimselerin beceriksiz "tembeller" olmalarını dilememi tir. Büyük bir vurdumduymazlıkla davranan, bir sıkıntıya u radıkları ya da bir saldırı ile kar ı kar ıya kaldıkları zaman, sadece namaz kılmak, Kur'an okumak ve Allah'a dua etmenin dı ında hiçbir çaba sarfetmeden gayet kolay biçimde zafer kazanan kimseler olmalarını istememi tir.

“Evet, namaz kılacaklardır. Kur'an okumaları, bollukta ve darlıkta dua ederek Allah'a yönelmeleri gerekecektir. Ama tek ba ına bu tür bireysel ibadetler onların Allah'ın mesajını omuzlamaya lâıyk kimseler olmalarını sa lamaz. Bunlar sava için önceden hazırladıkları azık, çarpı ma esnasında kullanmak üzere depoladıkları gıda, batıla kar ı koyarken güvenip dayandıkları cephane niteli indedirler. Bunu, takva, iman ve Allah'a ba lılık duygularıyla arttırlar.

Yüce Allah, mü'minlere yönelik savunmasının bizzat kendi elleriyle gerçekle mesini, böylece sava meydanında olgunla malarını dilemi tir. Çünkü tehlikeyle kar ı kar ıya kaldı ı, savmak ve savunmak durumunda oldu u, saldırgan kuvveti püskürtmek için var gücünü topladı ı durumların dı ında, insanın bünyesinde yeralan potansiyel enerji her zaman uyanıp harekete geçmez. Bu durumda insanın bedensel yapısında yeralan her hücre rolünü oynamak için kendisine bah edilen yetenekleri devreye sokar, ortak operasyon için di er hücrelerle dayanı ma içine girer, sahip oldu u yetenekleri son noktaya kadar kullanır, özünde barındırdı ı gücü sonuna kadar harcar. Kendisi için takdir edilen en son noktaya, kendisi için hazırlanan kemal derecesine ula ır.

Allah'ın davasını yüklenen bir ümmetin tüm hücrelerinin uyanması, tüm güçlerinin toplanması, tüm yeteneklerinin i levini yerine getirir durumda olması, tüm enerjilerinin biraraya gelmesi gerekmektedir. Bu ümmetin geli mesini tamamlaması, olgunla ması, bunun sonucunda da o büyük emaneti yüklenip gere ini yapması için bu bir zorunluluktur.”⁶⁹⁰

⁶⁸⁹ Alûsî, Tefsîru'l-Âlûsî, XXI, 52.

⁶⁹⁰ Kutub, Fî Zilâli'l-Kur'ân, IV, 2425–2426.

Resûlullah (S)’ın ashabını böyle yeti tirdi ini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Daha büyük bir yardım için müminlere yardım gecikebilir:

Tıpkı Mekke’nin fethinde oldu u gibi, en büyük zaferi hak etmeleri ve ona kavu maları için gerekli olan yapılanma sa landıktan sonra; Allah onlara daha büyük, daha mükemmel, daha sürekli ve pratik hayatta ve umumi insanlar içinde daha etkili bir zafer murat etti i için müminlere yardımını geciktirebilir. Allah öyle buyurmu tur:

*“Allah’ın yardımı ve zaferi geldi i ve insanların bölük bölük Allah’ın dinine girmekte olduklarını gördü ün vakit, Rabbine hamdederek O’nu tesbih et ve O’ndan ma faret dile. Çünkü O, tevbeleri çok kabul edendir.”*⁶⁹¹

*“...Mekke’nin fethinden sonra slâm’a insanlardan bir çok gruplar yo un bir ekilde giriyorlardı; insanlar birer iki er slâm’a girdikten sonra, kabileler slâm’a toptan giriyorlardı.”*⁶⁹²

Hak ehli ile batıl ehli arasındaki savuşturma yasasının nöbetleşe olması da Allah’ın yasalarından birisidir:

Allah öyle buyurmaktadır: *“...O günleri biz insanlar arasında döndürür dururuz (zaferi bazen bir topluma bazen öteki topluma nasip ederiz.)...”*⁶⁹³

Ayette geçen günlerden maksat: *“Zafer ve ba arı zamanları ve bu zamanların müminlerle ve dü manlar arasında dönü ümlü olmasıdır. Yani, zafer ve üstünlük bir defa müminlerin lehine, di er bir defa da dü manların lehine döner. Bu dönü üm, hak ehli ile batıl ehli arsındaki savu turma konusunda Allah’ın yasalarından birisidir. Bu dönü ümün hak-batıl arasında nöbetle e olmasında a ilacak bir ey yoktur. Çünkü haklı olan için kesin ve garanti olan ey, akibetin eninde sonunda kendi lehlerine oldu udur. Fakat gerçekte dönü ümün iki tarafın çalı malarına ba lı oldu unun bilinmesi gerekir. Sebeplerini tanıyıp tam anlamıyla hakkına riayet etmeyen kimseler için üstünlük sözkonusu olmaz. ki taraf arasında üstünlük ve zafer konusundaki dönü üm, ki iyi birle meye, sebata, sa lıklı dü ünmeye, sa lam azmetmeye, tam hazırlıklı olmaya ve gücü yetti i kadar kuvvet hazırlamaya götüren amellere ba lı olunca, müminlerin üstünlük ve zafer için*

⁶⁹¹ Nasr 110/1-3

⁶⁹² Zemahşerî, *Tefsîru’z-Zemahşerî*, IV, 810-811.

⁶⁹³ Âl-i İmrân 3/140

gerekli olan bu i leri ve bunlara ba lı olan eyleri yapmaları gerekir ki nöbet dü manlarına de il, kendilerine gelsin.”⁶⁹⁴

“Bir dönem insanlı ın komutası tamamen do unun elindeydi. Romalılar ve Yunanlılar ortaya çıkınca komuta Batı’ya geçti. Sonra onu, doğuya; Müsevî, İsevî ve Muhammedî risâletlerin bulundu u do uya iade etti. Sonra do u büyük bir uykuya daldı ve Batı yeniden ata a kalktı. Nöbet, Allah’ın yaratıkları hakkındaki yasası gere i ikinci bir defa Batı’ya geçti.. Bu durumda sıra Do u’ya gelmektedir.

Bu hiçbir ekilde hayal de ildir. Aksine o, do ru tarihin hükmüdür. E er bu gerçeğe mezse: “... Allah, sevdi i ve kendisini seven müminlere kar ı alçak gönüllü (efkatli), kâfirlere kar ı onurlu ve zorlu bir toplum getirecektir. (Bunlar) Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar (hiçbir kimsenin kınamasına aldırılmazlar). Bu, Allah'ın, diledi ine verdi i lütfudur. Allah'ın lütfu ve ilmi geni tir.”^{695, 696}

Allah öyle buyurmaktadır: “ üphesiz peygamberlerimize ve iman edenlere, hem dünya hayatında, hem ahitlerin ahitlik edecekleri günde yardım ederiz.”⁶⁹⁷

Zemah erî, tefsirinde öyle demektedir: “Ku kusuz Allah Teâlâ, iki yurttan tamamen onları, muhaliflerine kar ı zafer ve huccetle üstün kılar. Allah’tan bir imtihan olmak üzere bazen dünyada ma lup olsalar da, âkibet onların lehinedir.”⁶⁹⁸

Âlûsî de öyle der: “Ku kusuz biz resüllerimizi ve onlara tabi olanları dünya hayatında hüccetle, zaferle ve onlar için kâfirlere intikam alarak üstün kılaca ız. Burada, imtihan olmak üzere üstünlü ün bir ekilde kâfirlere verilmesinde a ilacak bir durum yoktur. mtihan olmak üzere üstünlü ün kâfirlere geçmesi, yasaya hâlel getirmez. Zira ibret genellikle akibetlerde görülür.”⁶⁹⁹

Burada öyle bir soru akla geliyor: Allah önceki kavimlerde oldu u gibi niçin mucizelerle ve ayetlerle kâfirlere intikam almıyor?

⁶⁹⁴ Reşit Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, IV, 147–148.

⁶⁹⁵ Mâide 5/54

⁶⁹⁶ Bennâ, Hasan, *Mecmûat-ü Rasâil*, s.276.

⁶⁹⁷ Gâfir 40/51

⁶⁹⁸ Zemahşerî, *Tefsîru'z-Zemahşerî*, IV, 172.

⁶⁹⁹ Alûsî, *Tefsîru'l-Âlûsî*, XXIV, 76.

Bu soruya cevap verebilmek için mutlaka bu dinin do asının ve yolunun bilinmesi gerekir. Allah öyle buyurmaktadır: *“Durum u ki, Allah dileyseydi, onlardan intikam alırdı. Fakat sizi birbirinizle denemek ister.”*⁷⁰⁰

Allah *“hidayeti; gayretin, kabul etmenin ve olumlu yanıt vermenin bir meyvesi kılmayı dilemi tir. Be er hayatındaki hayat sistemini gerçeikle tirmeyi, be erî gayret vasıtasıyla ve be erî güç sınırları dâhilinde tamamlamayı dilemi tir. Bunların tümüne, insanın sarf ettiği i çaba oranında ve pratik hayat ko ulları dâhilinde ula masını dilemi tir.”*⁷⁰¹

lâhî nizamın gerçeikle mesi ancak, ona tam anlamıyla inanan bir toplulu un yüklenmesi, güçleri oranında ona uygun hareket etmeleri, onu hayatlarının ödevi ve en büyük gayeleri edinmeleri ile mümkündür. Ayrıca di er insanların da kalplerinde ve pratik hayatlarında gerçeikle mesi için çaba sarf etmeleri ve bu gaye için hiçbir çabadan ve hiçbir enerjiden kaçınmamaları ile mümkün olur. Bu topluluk hem kendilerinin hem de ba kalarının ruhlarındaki be erî eksiklikler, heva ve bilgisizliklerle mücadele eder. Bu metoda kar ı koymak için be eri eksiklik, heva ve bilgisizli i kı kırtanlara kar ı mücadele eder. Bütün bunlardan sonra bu metodu, be er fitratının gücü oranında gerçeikle tirmi olur. Üstelik insanları fiilen buldukları noktadan ele alır. Bu metodun a amalarında ve uygulanı nda insanların pratik durumlarından ve bu olgunun gereklerinden hiçbir zaman habersiz olmaz. Sonra bu topluluk sarf ettiği i çaba, ba vurdu u hareket yöntemleri ve bu yöntemleri seçmekteki isabeti oranında kendi içinde ve insanların nefislerinde sava ta bazan zafer kazanır bazan da bu sava ta yenik dü er. Her eyden, her çabadan ve her araçtan önce burada, bir ba ka önemli husus yer almaktadır. O da, bu toplulu un bu gaye için her eyden soyutlanması, bu metodun gerçe ini bizzat temsil etmesi, bu metodu koyan yüce Allah ile sürekli ili ki içinde olması, O'na ba lanması ve O'na güvenip dayanmasıdır.⁷⁰²

*“Hak ehli Allah Teâlâ'nın, yagasını yürürlü e koymasını bekleyerek, çalı ıp yorulmadan tembel tembel oturmazlar. Aksi takdirde onlar hakkı temsil etmi olmazlar, tembel tembel oturarak hak ehli olmu olmazlar.”*⁷⁰³

⁷⁰⁰ Muhammed 47/4

⁷⁰¹ Kutub, *Zilâi*, I, 526.

⁷⁰² Kutub, *Zilâi*, I, 528. (Kısaltılarak)

⁷⁰³ Kutub, *Zilâi*, II, 1091.

“Hak, kendisini yükseltecek kararlılıklara, kendisini götürecektir dirseklere, hakkın kar ısında e ilen kalplere, onunla ba kuracak ruhlara vs.. ihtiyaç duyar... üphesiz ki Allah’ın dünya hayatındaki yasa gere i hak, be erî gayrete ihtiyaç duyar.”⁷⁰⁴

2.2.3. Tedricîlik Yasası

“Tederrüc” kelimesi ile ilgili olarak, Arapça’da “Fılanca ki i tederrüc etti.” Diye kullanılan bir tabir vardır. Bu tabirde *“tederrüc”* kelimesi; derece derece yükseldi, tırmandı anlamına gelmektedir.⁷⁰⁵ **D r c** kökünden türeyen *“istidrâc”* kelimesi; azar azar yakalamak anlamına gelmektedir.⁷⁰⁶ **D r c** fiili bebek için kullanılırsa; yavaş yavaş yürümeye başladığı, anlamına; rüzgâr için kullanılırsa; rüzgâr kolayca gitti, anlamına gelir.

Bu yasa, Allah’ın yaratıklar ve Kâinât hakkında koyduğu yasalardandır. Bu yasa, Allah’ın dinini hâkim kılmak ve ahlânlamak bakımından ümmetin dikkate alınması gerektiği önemli bir yasadır.

Bu yasanın başlangıç noktası, yolun özellikle câhiliyenin hüküm sürdüğü, hazırlığını ve düzenini tamamladığı bu çağda uzun oldu. Her ve fesat milletlerin içine kök salmasıdır. Onun sökülüp atılması ise amaç ama ama gerçektir.

İlk slâmî çağda, insanlar arasında hassas bir şekilde yol olarak amaçlı olarak belirlenmiştir: Müesseseler ve seçilme, sonra, görüşme ve karar koyma, daha sonra da hâkimiyet kurma amaçları... Bunların hepsinin aynı zamanda gerçekleştirilmesi mümkündür. Bunda zorluk ve acziyet vardır. Aynı şekilde bunlardan birisinin, diğerinin önüne geçmesi de mümkündür. Bunda da karışıklık ve kargaşa olur.⁷⁰⁷ Son derece önemli olan bu yasa uygulama konusunda; *“ slâmî çağda alanında faaliyet gösteren bazı kişiler, hâkimiyet kurmanın sabahtan akama kadar gerçekleştirilebileceğini zannederler. Sonu larına bakmadan, bu gerçeğe atan olayları ve artları düşünmeden, ilerisi-gerisi veya yollar-*

⁷⁰⁴ Nehavî, Adnan Ali Rıza, *Likâü'l-Mü'minîn*, II, 117.

⁷⁰⁵ Râgıp el-İsfehânî, *Müfredât-ı Elfâzı'l-Kur'ân*, d r c maddesi, 167.

⁷⁰⁶ Feyûmî, Ahmet b. Muhammed, *el-Misbâhu'l-Münîr*, s.191.

⁷⁰⁷ Muhammed Yusuf, *et-Temkîn Li'l-Ümmeti'l-İslâmiyye*, s.227.

yöntemler için iyi bir hazırlık yapmadan, göz açıp kapayıncaya kadar bu ümmeti canlandırarak olan inkılâbı gerçekle tirmek isterler.”⁷⁰⁸

“Tederrüce riayet konusunda bu Rabbanî yasanın insanların gidi atına tâbi olması gerekir. slâm’ın hayata tatbik edilmesi ve mükemmel bir slâmî hayatın yeniden başlaması istendi inde hâkimiyet kurmak sonuç verir.. Bu, lider, melik, askerî cunta veya parlamento gibi bir güç tarafından çıkarılacak bir kararla gerçekle ebilir. Ancak bu da a amalı olarak gerçekle ebilir. Yani, fikrî, bireysel ve toplumsal açıdan alt yapıyı olu turmakla...

Bu metod, cahiliye hayatını slâmî hayata çevirmek için Resûlullah’ın uyguladı ı metodun aynısıdır. Mekke Dönemi onüç yıl sürdü. Orada onun temel görevi, davet yükünü ve onu korumak ve ülkelere yaymak için yapılacak cihadın yükümlülüklerini ta ıyabilecek mümin neslin yeti tirilmesinde yo unla mı tı. Bu sebeple Mekke Dönemi e itim-ö retim dönemi oldu u kadar te ri’ dönemi olmamı tır.”⁷⁰⁹

Çünkü: “Kaderler uzun nefeslidirler, hak-bâtıl arasındaki kavgaın sonuçları bir-iki yasayla ve bir-iki rauntla belli olmaz. Ku kusuz bu, yılları ve ça ları alabilir.”⁷¹⁰

“...Muhakkak ki, Rabbinin nezdinde bir gün sizin saymakta olduklarınızdan bin yıl gibidir.”⁷¹¹

“ slâm ümmeti, bugün Allah’ın kendisine hâkimiyet vermesini bekledi i zaman, kesinlikle i inde tedricîlik yarasını gözetmesi gerekir. Yıllar içinde yıkılan eylerin, pratik günlerde, uzun nefes ve güzel sabır siyasetiyle; bitinceye kadar tohum ve yapraklanıncaya kadar bitkiye, çiçek açıncaya kadar yapra a, meyve verinceye kadar çiçe e, olgunla ıp Rabbinin izniyle semeresini verinceye kadar meyveye sabrederek in a edilmesinden ba ka bir siyasetle in a edilmesi mümkün de ildir.”⁷¹²

“Erkeklik sabırla, devamlılıkla, ciddiyetle ve sürekli amelle belli olur. Sizden kim olgunla madan ürünü almak veya zamanından önce çiçe i koparmak isterse ben, hiçbir hâlükarda onun yanında olmam. Bu daveti bırakıp ba ka davetlere yönelmesi onun için daha hayırlıdır. Kim tohum bitinceye, a aç büyüyünceye, ürün olgunla ıncaya ve koparma

⁷⁰⁸ Seyyid Nûh, Âfâtü Ale’t-Tarîk, I, 57.

⁷⁰⁹ Kardâvî, Yusuf, el-Hasâisü’l-Âmme Li’l-İslâm, s.166. (Kısaltılarak)

⁷¹⁰ Gazâlî, Muhammed, ‘İlel ve Edviye, s.37.

⁷¹¹ Hac 22/47

⁷¹² Kardâvî, Cîlü’n-Nasri’l-Menşûd, s. 23.

vakti gelinceye kadar sabrederse bu konuda onun ecri Allah'a aittir.. Ona u iki eyden birisi vardır; ya zafer ve iktidar, ya da ehâdet ve saadet.”⁷¹³

Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî öyle der: Ku kusuz biz Kur'ân'ı ve Sünnet-i Mutahhara'yı derinlemesine incelersek i in keyfiyetini, hangi tedricîlik ve insicamla Arap diyarında, oradan da Resûlullah (S)'in vasıtasıyla tüm âlemde slâmî de i ikli in gerçekle ti ini biliriz. ler, Rabbü'l-Âlemîn olan Allah'ın diledi i mecrasına yerle inceye kadar tabîf mecrasına göre yava yava yürümektedir. Veraset kanunu ancak hicretin üçüncü yılında uygulandı. Evlenme ve bo anma kanunu ve bunlara ba lı eyler Hicret'in sekizinci yılında kemale erinceye kadar tamamlandı. Aynı ekilde içkinin yasaklanması, bilinen a amalara göre oldu. Ribaya gelince onunla muamelede bulunan ki i bütün açıklı ıyla te hir edilip ayıplansa da Medine'de slâm Devleti'nin kurulmasıyla beraber hemen ilga edilmedi. Ancak, tüm ekonomi sisteminin yeni kalıpların içine dökülmesi i i tamamlanınca hicrî dokuzuncu yılda kesin surette haram oldu u ve nihaî olarak ilga edildi i bildirildi.⁷¹⁴

Tedricîliğin teşrîdeki bazı şekilleri hakkında şunları söyleyebiliriz:

Hiz. Âi e validemiz (R.hâ) te rinin tedricili ini ve Kur'ân'ın nazil olu unu öyle nitelendiriyor:

“Ancak, Kur'ân'dan ilk nazil olan sureler Cennet ve Cehennem'den bahseden sureler olmu tur. nsanlar slâm'a döndü ü zaman helaller ve haramlar nazil oldu. ‘ arap içmeyin’ ve ‘zina yapmayın’ ekinde ilk önce yasak gelseydi o zaman insanlar öyle derlerdi: ‘Biz asla içkiyi ve zinayı bırakamayız.’”⁷¹⁵

çkinin yasaklanması konusundaki tedricilik ekinin u rivayetlerle arz ederek yetiniyoruz:

“ çki içip kumar parası yerlerken Resûlullah (S) Medine'ye gelince ona bu ikisinin durumunu sordular. Bunun üzerine u ayet nazil oldu: ‘Sana, arap ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki: Her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için bir takım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür...’”⁷¹⁶

⁷¹³ Bennâ, *Mecmûatü'r-Rasâil*, s. 127.

⁷¹⁴ İmâre, Muhammed, *el-İslâm ve's-Siyaset*, s. 176–177. (Kısaltılarak)

⁷¹⁵ Buhârî, *Kitâbü Fedâilü'l-Kur'ân*, *Te'lifü'l-Kur'ân Bâbı*

⁷¹⁶ Bakara 2/219

Ömer b. Hattab çağrılıp da bu ayet kendisine okununca şöyle dedi: ‘Allahım, içkide bulunan ifa verici kısmı bize açıkla.’ Bunun üzerine Allah u ayeti indirdi: ‘Ey iman edenler! Siz sarho iken -ne söyledi inizi bilinceye kadar- ...namaza yakla mayın...’⁷¹⁷

Resûlullah’ın müezzini ‘Hayye ale’s-Salâh’ dedi i zaman o öyle çağrıda bulundu: ‘Sarho olanlar namaza yakla masın.’ Bunun üzerine Ömer b. Hattâb çağrıldı ve ayet kendisine okundu. Bunun üzerine o öyle dedi: ‘Allah’ım, içkide bulunan ifa verici kısmı bize açıkla.’ Bunun üzerine Allah u ayetleri indirdi: “ Ey iman edenler! arap, kumar, dikili ta lar (putlar), fal ve ans okları birer eytan i i pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtulu a eresiniz. eytan içki ve kumar yoluyla ancak aranızda dü manlık ve kin sokmak; sizi, Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık (bunlardan) vazgeçtiniz de il mi?”⁷¹⁸ Bunun üzerine Ömer b. Hattâb çağrıldı ve bu ayetler okundu. ‘Bundan vazgeçtiniz de il mi?’ kısmı gelince Ömer, ‘Vazgeçtik, vazgeçtik.’ Dedi.”⁷¹⁹

2.2.4. Sebeplere Sarılma Yasası

Sebebin Anlamı:

Sebepe; sözlükte kendisiyle ba kasına ula ılan her ey demektir.⁷²⁰ u ayette bu anlamda kullanılmı tır: “...Ona (muhtaç oldu u) her ey için bir sebep (bir vasıta ve yol) verdik. O da bir yol tutup gitti.”⁷²¹ Bu ayetin anlamı; Allah, her eyle ilgili ona, kendileri vasıtasıyla (ba ka eylere) ula aca ı, bir bilgi ve vasıta verdi, demektir.⁷²²

Zemah erî de öyle demektedir: Sebepe; maksada mötüren alet, güç veya ilimdir.⁷²³

erî ıstılahta sebep: “Kendisine etki etmeyen eye götüren eydir. Meselâ, namaz için vaktin gelmesi gibi.”⁷²⁴

⁷¹⁷ Nisâ 4/43

⁷¹⁸ Mâide 5/90–91

⁷¹⁹ Tirmizî, *Tefsîru’l-Kur’ân*, V, 253.

⁷²⁰ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, I, 43.

⁷²¹ Kehf 18/84–85

⁷²² Firûzabâdî, *Besâiru Zevi’t-Temeyyüz fî Letâifi’l-Kitâbi’l-Azîz*, III, 169.

⁷²³ Zemahşerî, *Tefsîru’z-Zemahşerî*, III, 74.

⁷²⁴ Fahru’r-Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, II, 626.

“(Ba ka) bir eye ula mak için vasıta edinilen her ey **sebeb** olarak adlandırılmı tır.”⁷²⁵

Sebebiyet kanunu yani; sebep kılınan eylerin sebeplere ve sonuçların ba langıçlara ba lanması yani, sebep-sonuç ili kisi yasası, genel olup, âlemdeki her eyi ve dünya ve ahrette insanı ilgilendiren her eyi kapsar.

eyhülislâm bn Teymiye öyle der: “Dünya ve ahrette sebebi olmayan hiçbir ey yoktur. Allah sebeplerin ve sebep kılınan eylerin yaratıcısıdır.”⁷²⁶

bnü'l-Kayyim da öyle der: “Kur’ân-ı Kerim, kevnî, erî, sevap ve ceza ahkâmının çe itli ekillerde sebepler üzerine sıralanı ı ile doludur. Bu, bazen sebiyet bâ’sı ile olur: ‘(Onlara denir ki:) Geçmi günlerde i lediklerinize (iyi amellerinize) kar ılık, afiyetle yeyin, için.’⁷²⁷ Bazen (lâm) ile gelir: ‘Elif. Lâm. Râ. (Bu Kur'an), Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlı a, yani her eye galip (ve) övgüye lâıyk olan Allah'ın yoluna çıkarman için sana indirdi imiz bir kitaptır.’⁷²⁸ Bazen hükmün gere i olan vasfın zikredilmesiyle gelir: ‘... Kim Allah'tan korkarsa, Allah ona bir çıkı yolu ihsan eder.’⁷²⁹

Allah'ın hikmeti, sebep kılınanların sebeplere ba lanmasını gerektirir.”⁷³⁰

bn Teymiye ise öyle der: “Bir eyin ba ka bir eye sebep olmasının veya sebep kılınmasının Allah'ın fülinden ve hükmünden oldu unun bilinmesi gerekir. Allah, sebeplerin ve sebep kılınan eylerin yaratıcısıdır.”⁷³¹

Resûlullah (S) bu yasaya sarılıyordu: “Meselâ, hicret esnasında Resûlullah (S) hazırlı ını yapmadı ı hiçbir i , hesabını yapmadı ı, hiçbir plan bırakmamı tır. mkânı dâhilindeki tüm güçleri ve araçları kullanmı tır.

Nebi (S), develeri ve kılavuzu hazırladı, arkada ını ve saklanacakları yeri seçti. Ta ki talep sükûnete erdi, evk duruldu [kalbi yatı tı]... Bir be er için tedbir alınması gereken ne

⁷²⁵ Râgıp el-İsfehânî, Müfredât-ı Elfâzı'l-Kur’ân, s. 220.

⁷²⁶ İbn Teymiye, Mecmû’u Fetâvâ, s. 70.

⁷²⁷ Hâkka 69/24

⁷²⁸ İbrahim 14/1

⁷²⁹ Talâk 65/2

⁷³⁰ İbnü'l-Kayyim, Medâricü’s-Sâlikîn, III, 398–399.

⁷³¹ İbn Teymiye, Mecmû’u'l- Fetâvâ, VIII, 70.

varsa onu yaptı; gizlenmek, ihtiyat sebepleri, ilahî iradeye teslimiyet. Bundan sonra da yapamayacağı şeyler çıkıyor karşısına.”⁷³²

“Ku kusuz sebepleri yarattığı gibi sonuçları yaratan da Allah’ın takdiridir. Müminin anlayışına göre sebeple sonuç arasında bir bağ yoktur.. Sebebe sarılmak itaatle yapılan bir ibadettir. Neticenin gerçekte mesî de sebepten bağımsız olarak Allah’ın takdiridir. Neticeyi meydana getirmeye Allah’tan bağımsız kimsenin gücü yetmez. Böylece müminin anlayışını sebeplere boyun eğmekten ve onlara bağlanmaktan bağımsızdır. Aynı zamanda o Allah’a itaat sevabını elde etmek için gücü oranında sebebe sarılır.”⁷³³

Mücadeleden kaçanların ortaya attıkları “Ku kusuz Rabbimiz güzel bünyemize yardım edecektir.” şeklindeki bir üphe var. Bu kişiler sebepleri terk etmenin tevekkülü tamamlayacağını zannederler. Bu iddaya cevap olarak şöyle deriz:

1. Ku kusuz Allah, olağanüstü yasalarını uygulamayı dilediği zaman kullarına yardım eder ve onlara iktidar verir. O yasaları dilediği zaman kullanır.
2. Fakat biz, üzerinde hayatımızı sürdürmek ve işlerimizi düzene koymak için âlemlerin Rabbi’nin belirlediği yürürlükteki yasalara tâbi olmakla memuruz.⁷³⁴
3. “Allah, hayatta iktidar vermeyi beherî gayrete ve sabit, dehismez ve dönmez Rabbanî yasalar üzerinde beherî güç kullanmaya bağlıyor. Kim gayreti ve çabası oranında, çalıması ve özverisi oranında doğrudan çaba harcarsa, hayatın yasalarına boyun eğerse o oranda hedefine ulaşır. Ku kusuz, bu da Allah’ın hayatta olmasını dilediği yasadır, Allah’ın dilemesi, sünneti ve iradesidir.”⁷³⁵

Muhammed Gazali özetle şöyle der: Ümmetin yapmacık istediği salâmî dehislik cihat ve cihat edecek bir nesil modeli olmadan gerçekleşmez. Dehislik görevi çetindir. Âlemde zamana hâkim olan gizli ve zahîrî güç çok kötü bir güçtür. Bunu, uzun zamandan beri döneme salâm dümanları hazırladı. O, gece-gündüz, çetitel yollarla ve vasıtalarla salâm’ın sesini kısımaya çalışıyor. Bu gücün ortadan kaldırılması ve yerine salâm’ın getirilmesi kolay değildir. O, son nefesine kadar her şeyiyle direnecektir. Bu, öncelikle ve her şeyden önce mücahitlere tavır takınmalarını sağlayacak, tıpkı insanların hayatı sevdiği gibi ölümü sevdirecek ve gecelerini gündüzlerini salâm’ın kaygısıyla ve onun

⁷³² Kardâvî, Yusuf, *Evleviyyâtü’l-Hareketi’l-İslâmiyyeti fî’l-Merhameti’l-Mugbile*, s. 53–54.

⁷³³ Kutub, *Zilâl*, III, 1476.

⁷³⁴ Kutub, Muhammed, *Havle’t-Tefsîri’l-İslâmiyyi li’t-Târih*, s. 123–124. (Kısaltılarak)

⁷³⁵ Nehavî, Adnan Ali Rıza, *Likâü’l-Mü’minîn*, II, 124.

problemleriyle geçirmelerini sağlayacak bir cihat e itimine ihtiyaç duyar. Ku kusuz bu zorlu sava ta mukavemet gösterebilecek, bu entrikalara kar ı duracak, her alanda ve her cephede cihat edecek ve yeryüzünde Allah'ın dinini iktidar yapma u runa pırıl pırıl çocuklarını ehit verecek dayanıklı ve sa lam bir temeli atmak gerekir.⁷³⁶

bn Teymiye de “Allah bünyemize yardım edecektir.” ddasını savunan ki iye cevap olmak üzere öyle demektedir:

“Bu ve benzeri iddalar Allah'ın i i ve yaratıkları hakkında uyguladı ı yasayı eksik bilmekten kaynaklanıyor. üphe yok ki Allah mahlûkatı birtakım sebeplerle yaratmı tır. Kullar için de, dünya ve ahrette kendileriyle sevap, rahmet ve ma firete nail olacakları sebepler kılmu tır.

Kim Allah'ın sarılmasını emretti i sebepleri terk ederek tamamen tevekkül ederse istenen ey olmu demektir. üphe yok ki Allah'ın kıldı ı sebeplere dayanmazsa talepler saçma olur.”⁷³⁷

Allah'ın bize iktidarı lutfetmesini istedi imiz zaman, sebeplere sarılma konusunda Allah'a itaat ve ibadet ederek Allah'ın yasasına tâbi olmamız gerekmektedir. Çünkü o, bizden bu ekilde razı olur. Tembellerin ve zafiyeti olanların vasıfları olan kuruntular ve dü ler kurmamızdan razı olmaz.

2.2.5. İmtihandan Geçirme Yasası

Kur'ân'da imtihandan geçmek anlamında, “belâ” ve “ibtilâ” kavramları kullanılmaktadır. “ btilâ” fiili insan hakkında kullanılırsa denemek, sınamak anlamına gelir. “Allah'ın insanı ibtilâ etmesi” imtihan etmesi anlamına gelmektedir. Bu kelimeyle aynı kökten olan “belvâ” ve “belâ” isimleri; hayır ve er ile imtihan etmek anlamına gelmektedir.⁷³⁸ Allah öyle buyurur: “...Bir deneme olarak sizi hayırla da, erle de imtihan ederiz...”⁷³⁹ Allah'ın kullarını bazen sevindirerek imtihan etmesi ükretmelerini denemek, zararlı bir eyle imtihan etmesi de sabrını denemek içindir. Böylece hem lütuf ve ihsan, hem de sıkıntı ve dert her ikisi de beladır, birisi ükretmeyi, di eri ise sabretmeyi

⁷³⁶Gazâfî, Muhammed, *Rakâizü'l-İmân Beyne'l-Akl ve'l-Kalb*, s. 75. (Kısaltılarak)

⁷³⁷İbn Teymiye, *Mecmû'u Fetâvâ*, VIII, 529–530.

⁷³⁸İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XVIII, 90.

⁷³⁹Enbiyâ 21/35

gerektirir. Sabrı hakkıyla yerine getirmek, ükrü hakkıyla yerine getirmekten daha kolay oldu u için ihsân ve lütuf, bu iki belanın daha büyük olanıdır. Bu manada Ömer b. Hattâb öyle demi tir: “*Darlık ve sıkıntıyla imtihan edildik sabrettik ama bollukla imtihan edildik sabredemedik.*”⁷⁴⁰

btılânın iktidar verme ile ilgisini u ekilde açıklayabiliriz:

Bir adamın u soruyu sorması üzerine mam afi’nin dilinden u söz sadır olmu tur: “*Ki i için efdal olan hangisidir? ktidar vermek mi? Yoksa bela ile imtihan edilmek mi?*” Cevap: “*Bela ile imtihan edilmeden iktidar verilmez. Allah, Nuh’u, brahim’i, Musa’yı, sa’yı ve Muhammed’i (Salât ve selâm onların üzerine olsun) bela ile imtihan etmi ve sabredince onlara iktidar vermi tir. Kesinlikle hiç kimse böyle bir elemden kurtulaca mı zannetmesin.*”⁷⁴¹

*manın hakikati ancak ibtilâ ile tamamlanır: “ man yeryüzünde Allah Teâlâ’nın emanetidir. Bu emaneti ancak ona ehil olmaya gayret gösteren ki i ta ıyabilir. Onların arasında da ancak onu ta ıyamaya gücü yetenler ta ıyabilir. Onların kalplerinde ise o emanete kar ı ba lılık ve ihlâs gereklidir. Yoksa huzuru ve rahatlı ı, güveni ve esenli i, bütüin çe itleriyle malı ve metayı tercih edip ona te vik edenler de il...”*⁷⁴²

“*Talut, adım adım sava a do ru ilerliyor. Komutası altındaki ordu, tarihinde birçok kez bozgunu ve ezikli i tatmı ma lup bir milletten olu mu , bir süre sonra da galip bir milletin ordusu ile kar ıla acak. O halde, ordusunun vicdanında gizli bir güç bulunmalıdır ki, onun sayesinde kar ıla aca ı üstün ve güçlü ordu kar ısında durabilsin. Bu gizli güç olsa olsa iradede bulunabilir. Nefsin arzularını ve içgüdülerini denetim altına alan, mahrumiyetlere ve sıkıntılara dayanan, zaruretlerin ve ihtiyaçların üstesinden gelen, itaati elden bırakmayan, bunun getirece i yükümlülüklerle katlanan ve böylece ardarda gelecek sınavları ba arı ile a an bir iradedir onun aradı ı.*

O halde Allah tarafından seçilmi olan komutan, ordusunun iradesini, direnme gücünü ve sabırlılık derecesini mutlaka denemeli, sınavdan geçirmelidir. lk önce, ordusunun isteklere ve arzulara kar ı ne kadar dayanabildi ini, ikinci a amada da yokluklara ve sıkıntılara kar ı ne derece sabırlı oldu unu deneyecektir. Bu yüzden rivayetlerin verdikleri bilgiye göre Talut, askerlerinin susuz oldukları bir sırada bu

⁷⁴⁰ Râgıp el-İsfehânî, Müfredât, s. 61.

⁷⁴¹ İbnü’l-Kayyim, el-Fevâid, s. 283.

⁷⁴² Kutub, Zilâl, II, 1090.

denemeyi yapmayı uygun gördü. Böylece kendisi ile birlikte kalıp sabredecek olanlar ile rahatını tercih edip geri dönecek olanları ayırt edebilecekti.”⁷⁴³

“Talut, ordusu ile birlikte sefere çıkınca askerlerine dedi ki; Allah sizi bir ırmak aracılığı ile sınavdan geçirecek. Kim bu ırmağın suyundan kana kana içerse benden de ildir. Kim onun suyundan içmez de sadece bir avuç dolusu ile yetinirse o bendendir.”⁷⁴⁴

Bu mümin azlığının yoludur: “man, cihat, mihnet, ibtilâ, sabır, sebat, yalnızca Allah’a yönelik, sonra dünyada iktidar ve zafer. Daha sonra da ahrette Allah’ın cennetlerinde saadet.”⁷⁴⁵

Seyyid Kutub şöyle der: “Beyinsizin beyinsizliğinin ve cahilin ayıplamasının, toptan ehl-i küfrün, kitle halinde emperyalizm ve derebeyliğin, zulmederek kapitalizm, alçaklık yaparak komünizm, toptan pislik, fesat, er ve alçaklığın kendileriyle harbettikleri bu Allah’a inanan akide sahiplerinden elde edilecek bir şey yoktur. Sonunda çatırdayarak, kaybederek ve zarar ederek geri çekilecektir. Çünkü bunların hepsi yeryüzünün güçlerindedir, ötekisi ise semanın kuvvetlerine sınımlanmaktadır... Çünkü bunların hepsi fena âlemindedir, diğerkileri ise sonsuzluğa sahip olana sınımlanmaktadır.”⁷⁴⁶

Burada bazı problemler ortaya çıkıyor:

Neden hak isabet alıyor da batıl kurtuluyor? Niçin hak ehli ibtilâyaya uğruyor da batıl ehli kurtuluyor?

Niçin batılla karşılaştığı her seferde hakk zafer elde etmiyor, galibiyet ve ganimetle dönmüyor? Yoksa o, zaferi hak eden hakkın kendisi değil midir? Batıla bu üstünlük nereden geliyor? Batılın hakk ile çarpışmasında böyle sonuçlarla dönmesi ve böylece kalplerin bozulup sarsılması nereden kaynaklanıyor?

Bu konuda Seyyid Kutub’unları söylemektedir:

“Batılın herhangi bir çarpışmada galip gelmesi ve bir zaman diliminde güçlü görünmesi, yüce Allah’ın O’nu bıraktığı ya da yenilmeyecek bir güç olduğu veya hakka, kalıcı ve öldürücü zararlar dokundurabileceği anlamına gelmez.

⁷⁴³ Kutub, *Zilâl*, 1, 268.

⁷⁴⁴ Bakara 2/249

⁷⁴⁵ Kutub, *Zilâl*, 1, 219.

⁷⁴⁶ Kutub, *Dirâsâtün İslâmiyyetün*, s. 244.

Aynı ekilde, herhangi bir çarpı mada hakkın sınanması, bir zaman diliminde zayıf görünmesi, yüce Allah'ın onları yalnız bıraktı ı veya unuttu u ya da batıla diledi i gibi öldürüp eziyet etmesi için terk etti i anlamına gelmez.

Asla!.. Bunda ve onda bir hikmet ve plân vardır. Yolun sonuna varması, en i reñç günahları i lemesi, kötülüklerin en a ır ı yüklenmesi, böylece haketti i en iddetli azabı tatması için batıla süre tanınmaktadır. Pisin temizden ayrılması için, hakk da imtihana tabi tutulur... Böylece imtihan kar ısında direnenler büyük sevaplar kazanırlar. Ku kusuz bu, hak için bir kazanç, batıl için ise bir kayıptır. Bunlar, gerek burada gerek orada kat kat artırılacaktır.”⁷⁴⁷

Batılı temsil edenlerin kuvvet, hâkimiyet, mal ve makamla donatılarak bırakılmasının hikmeti konusunda u görü lere yer verebiliriz:

“Allah'ın ve hakkın dü manlarını, kendilerine hiçbir azap ula madan; görünüürde güç, iktidar, mal ve mevkiden yararlanır durumda gören bazı kalplerde kaynayan dü ümlere, birtakım kalplerde dola an üphelere ve nice ruhlarda depre en sitemlere de inmektedir. Bunlar, hem kendi kalplerini hem de çevrelerindeki insanların kalplerini bozan kimselerdendirler. Bir de, yüce Allah'ın batıldan, kötülükten, inkârcılıktan ve azgınlıktan ho nut oldu unu, bu yüzden ona süre tanıdı ını ve dizginlerini serbest bıraktı ını ya da yüce Allah'ın hakk ile batıl arasındaki sava a müdahale etmedi ini, batılın hakkı yutmasına göz yumdu unu ve zaferine karı madı ını sanan kimsede iman zaafı vardır. Yahut u batılın hakk oldu unu, yoksa yüce Allah'ın geli ip büyümesine, sonuçta galip gelmesine müsaade etmeyece ini veya u yeryüzünde hakka galip gelmenin batılın bir özelli i oldu unu yahut da zaferin sadece hakka özgü oldu unu sanan ve böylece Allah hakkında haksız yere cahiliye zannı besleyen zayıf imanlı kimselerdendir. Sonra!.. Batıl taraftarları, zalimler, ta utlar ve bozguncular, kibir içinde yüzerek, küfürde ko u ur durumda, azgınlık içinde terk edilirler. Onlar da i lerinin yolunda oldu unu ve kar ılarına dikilmesinden korkulacak bir gücün söz konusu olmadı ını zannederler.

Bütün bunlar batıldır, Allah hakkında haksız zan beslemedir. Durum hiç de böyle de ildir. Evet, yüce Allah'ın onları bu ekilde denemesi bir fitnedir, sa lam bir tuzaktır. Ve uzun vadeli bir cezalandırmadır.

⁷⁴⁷ Kutub, Zilâl, I, 516–517.

ayet onlar uyarıcı bir sınımayla, nimetin oyalayıcılığından Allah tarafından kurtarılmayı hak etmi olsalardı ku kusuz denenirlerdi. Ancak yüce Allah onlara iyilik dilemiyor.”⁷⁴⁸

Allah’ın müslüman safı ibtilâ etmesini nimet olarak de erlendirebiliriz:

Allah tarafından imtihana tabi tutulmak bir nimettir ve bu, yüce Allah’ın kendilerine iyilik diledi i kimselerden ba kasına isabet etmez. Dostları bir imtihana u ramı larsa bunun nedeni yüce Allah’ın onlara diledi i bir iyiliktir. Bu imtihan, Allah’ın dostlarının uygulamalarının kar ılı ı olarak meydana gelmi olsa da arkasında gizli bir hikmet, latif bir plan ve Allah’ın mümin dostlarına diledi i lütfu yatmaktadır.

te böylece kalpler istikrara ve ruhlar da güvenceye kavu mu tur. Açık ve dosdo ru slâm dü ünçesindeki bu basit; ancak temel gerçekler, böyle yer etmi tir.

Ku kusuz Allah’ın hikmeti ve müminlere olan iyili i, onları de i ik ko ulların etkisiyle saflarda çalkantılara sebep olan ve hiçbir zaman slâm’ı sevmeyen münafıklardan ayırmayı gerektirmi tir. Aksi takdirde, müslüman safları iyice belirginle tirmeden karmakarı ık bırakmak; kalpleri, imanın sevecenli inden ve slâm’ın ruhundan yoksun oldu u halde iman davasının arkasında ve slâm görüntüsünün ardında gizlenen münafıkları ortaya çıkarmamak yüce Allah’ın anından olmadı ı gibi ulûhiyetin de gere i bu olmaz. Yüce Allah müslüman ümmeti, evrensel ve büyük bir rol üstlenmesi, muazzam ilahi metodu yüklenmesi ve yeryüzünde e siz bir hayat tarzı ve yepyeni bir düzen meydana getirmesi için ortaya çıkarmı tır. Bu önemli rol, soyutlanmayı, berraklı ı, belirginli i ve titizli i gerektirmektedir. Aynı zamanda saflarda bozuklu un ve yapıda herhangi bir çatlaklı ın olmaması da kaçınılmazdır.

Bütün bunlar da; içindeki pisli in temizlenmesi için safta erimeyi, yapıdaki zayıflı ın giderilmesi için basınç uygulamayı gönüllerde ve vicdanlarda bulunanların iyice ortaya çıkması için de aydınlatmayı zorunlu kılmaktadır.⁷⁴⁹

bnü’n-Kayyın da u dü ünçelere yer veriyor: “*Müminlerin dü manlarının kendilerine galip gelmesi, bazen bozguna u ratması suretiyle onları ibtilâyâ u ratmasında; niçin bunu tercih etti ini ancak Allah Azze ve Celle’nin bilece i büyük bir hikmet vardır. Onlardan bazılarını öyle sıralayabiliriz:*

⁷⁴⁸ Kutub, *Zilâl*, I, 518.

⁷⁴⁹ Kutub, *Zilâl*, I, 519. (Uhut olaylarının özetle yorumlanmasından alınmıştır.)

- *Kullarının Allah'a boyun e melerini, güçlerini onun için harcamalarını, ona muhtaç olduklarını ortaya çıkarma iste i ve dü manlarına kar ı galip gelmelerini istemesi durumu vardır. E er sürekli dü manlarına kar ı üstün ve galip gelselerdi ımarırlar ve kötülük yapmaya meylederlerdi. ayet dü manları tarafından sürekli ma lubiyet ve yenilgiye maruz kalsalardı, din ayakta durmaz, hak hâkim olmazdı. Hâkimler hâkiminin hikmeti, onların bazen galip gelmesini, bazen de ma lup olmalarını gerektirir. Ma lup oldukları zaman Rablerine yalvarırlar, ona yönelirler, ona boyun e erler, onun için hezimete u rarlar ve ona tövbe ederler. Galip geldikleri zaman onun dinini ve hükümlerini ayakta tutarlar, iyili i emrederler, kötülükten men ederler, dü manlarıyla sava ırlar, dostlarına yardım ederler.*
- *ayet onlar daima üstün ve galip olsalardı, amacı din ve Resul'e tâbi olmayan ki iler de onların yanında yer alırlardı. Ku kusuz böyle ki iler ancak üstün ve büyük olan ki ilere katılırlar. Müminler sürekli ma lup ve mazlum olsalardı kimse onlara katılmazdı. lahî hikmet, hâkimiyetin bazen onlarda, bazen de öbürlerinde olmasını gerektirir. Böylece amacı Allah ve Resul'ü olanlarla, amacı dünya, makam, an ve öhretten ba ka bir ey olmayanlar belli olur.*
- *Ku kusuz Allah, kullarının kulluklarının darda ve iyi zamanda, afiyette ve belada, devlet olduklarında ve bir devletin emsiyesi altında oldukları zamanda kemale ermesini ister. Kulların her iki halde de kulluk yapmaları gerekir. Böyle bir kulluk da ancak bu ekilde gerçekleşebilir. Bu olmadan kalp do ru yolu bulamaz. Tıpkı sıcak-so uk, açlık, susuzluk, sıkıntı, yorgunluk ve bunların zıtları olmadan bedenlerin do ru yolu bulamayaca ı gibi. Bu belalar ve sıkıntılar insanî olgunlu un gerçekleşmesi için gerekli ve kendisinden istenen istikamet in olu masında gereklidir. Bu gerekli olan ey yoksa istenen sonuç da imkânsızdır.*

Dü manlarını kendilerine hâkim kılmakla imtihan etmesi onları arıtır, safîle tirir ve olgunla tırır. Nitekim Allah, kâfirlerin müminlere kar ı Uhut gününde hâkim olmasının hikmeti hakkında öyle buyurur: 'Gev eklik göstermeyin, üzüntüye kapılmayın. E er inanmı sanız, üstün gelecek olan sizsiniz. E er siz (Uhud'da) bir acıya u radınızsanız, (Bedir'de de dü manınız olan) o kavim de benzer bir acıya u ramı tır. O günleri biz insanlar arasında döndürür dururuz. (zaferi bazen bir topluma bazen öteki topluma nasip ederiz.) Ta ki Allah, iman edenleri ortaya çıkarısın ve aranızdan ahitler edinsin. Allah

zalimleri sevmez. Bir de (böylece) Allah, iman edenleri günahlardan temize çıkarmak, kâfirleri de helâk etmek ister. Yoksa Allah içinizden cihad edenleri belli etmeden, sabredenleri ortaya çıkarmadan cennete girece inizi mi sandınız? Andolsun ki siz, ölümle yüzyüze gelmezden önce onu temenni ederdiniz. te imdi onu kar ınızda gördünüz. Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmi tir. imdi o ölür ya da öldürülürse, gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim (böyle) geri dönerse, Allah'a hiçbir ekilde zarar vermi olmayacaktır. Allah, ükredenleri mükâfatlandıracaktır.⁷⁵⁰

Allah kendilerini, sebat ve güç verip, ta ıdıkları imandan dolayı en üstün olduklarını müjdeledikten sonra, kâfirlerin kendilerine galip gelmesinin bir takım hikmetlerini zikretmi tir. Onları öyle teselli etti: Kendisine ve Resûlullah'a itaat yolunda kendilerine yara dokunmu sa, kendisine ve Resulüne dü manlık yolunda da dü manlarına yara dokunmu tur. Sonra onlara insanlar arasında hâkimiyet dönemleri yapmasının hikmetini ve her birinin bundan aldıkları rızıklar ve eceller gibi payları bildirdi. Sonra bunu, olmadan önce ve olduktan sonra her eyi bildi i halde onların içindeki müminleri bilmek için yaptı ını bildirdi. Fakat onların ahitler olarak var olup, imanlarını pratik olarak ortaya koyduklarını ortaya çıkarmayı dilemi tir. Sonra onlardan ehitler edinmek istedi ini bildirdi ki ehitlik onun katında yüce bir derecedir ve ancak onun yolunda öldürülmekle elde edilebilen yüksek bir mertebedir. E er dü manın hâkimiyeti olmasaydı, kul için en faydalı Allah'a en sevimli ey olan ehâdet mertebesi elde edilemezdi. Sonra Allah müminlerin arıtılmasını murat etti ini bildirdi. Yani onların, günahlarından tövbeyle ve ona yönelerek arınmaları, Allah'ın, ta ıdıkları günahları dü mana yükleyerek onlara ma firet etmeyi, bunun yanı sıra, kâfirleri zafer kazandıkları zaman azgınlıkları, ta knlıkları ve dü manlıkları sebebiyle yok etmeyi murat eder. Sonra onların cihat etmeden ve sabretmeden cennete girilebilece i yönündeki zanlarına cevap verdi. Hikmetinin böyle bir eyi kabul etmedi ini, daima galip gelip üstün olsalar bile, hatta hiç kimse onlarla sava mayıp dü manlarının ezalarına sabretmek suretiyle denenmeseler de Cennet'e ancak cihat ederek ve sabrederek girilebilece ini bildirdi.

te bunlar, dü manlarının kendilerine üstün gelmelerinin ve zaman zaman hâkim olmalarının bazı hikmetleridir."⁷⁵¹

⁷⁵⁰ Âl-i İmrân 3/139-144

⁷⁵¹ İbnü'l-Kayyim, İğâsetü'l-Lehfân min Mesâidi's-Şeytân, II, 189-191.

2.3. Kur'ân-ı Kerim'de İktidar Örnekleri

Kur'ân-ı Kerim iktidarın örneklerini arz etmektedir. Onlardan bir kısmını şöyle sıralayabiliriz:

1) Yusuf (AS)'ın Mısır'ın yöneticiliğine getirilmesi

“...te böylece (Mısır da adaletle hükmetmesi) ve kendisine (rüyadaki) olayların yorumunu özetlememiz için Yusufu o yere yerleştirdik. Allah, emrini yerine getirmeye kadirdir. Fakat insanların çoğu (bunu) bilmezler.”⁷⁵²

“Ve böylece Yusuf'a orada dilediği gibi hareket etmek üzere ülke içinde yetki verdik. Biz dilediğimiz kimseye rahmetimizi eriştiririz. Ve güzel davrananların mükâfatını zayıf etmeyiz.”⁷⁵³

2) Zülkarneyn'e iktidar verilmesi

“Gerçekten biz onu yeryüzünde iktidar ve kudret sahibi kıldık, ona (muhtaç olduğu) her şey için bir sebep (bir vasıta ve yol) verdik.”⁷⁵⁴

İbn Kesîr şöyle demektedir: “Ona yeryüzünde büyük bir kudret ve yer vermiştik. Bütün hükümdarlara verilmiş olan temkîn, asker, harp aletleri ve hisar gibi şeylerin hepsi onda toplanmıştı. Bu sebeple yeryüzünün doğularına ve batılarına hâkim olmuş, ülkeler ona boyun eğmiş, kulların hükümdarları onun önünde diz çökmüş, Arap ve Arap olmayan bütün milletler ona hizmet etmişlerdir...”

“Allah, Zülkarneyn'e iklimleri ve illeri, ülkeleri ve toprakları zabdetme yollarını sağlamış, dümanlarını kırıp geçirmesini sağlamış, yeryüzünün hükümdarlarını önünde diz çöktürmüştü, ırk ehlini önünde boyun eğdirmişti. Bu sebeple herkesin muhtaç olduğu yollardan ona pek çok şeyler vermişti.”⁷⁵⁵

“Dedi ki: ‘Rabbimin beni içinde bulundurduğu nimet ve kudret daha hayırlıdır. Siz bana kuvvetinizle destek olun da, sizinle onlar arasına atılmaz bir engel yapayım.’”⁷⁵⁶

3) Musa (As) ve onun yanında yer alan mümin azlığına iktidar verilmesi

⁷⁵² Yûsuf 12/21

⁷⁵³ Yûsuf 12/56

⁷⁵⁴ Kehf 18/84

⁷⁵⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 107.

⁷⁵⁶ Kehf 18/95

“Ve o yerde onları hâkim kılmak; Firavun ile Hâmân'a ve ordularına, onlardan (srailo ullahından gelecek diye) korktukları eyi göstermek (istiyorduk).”⁷⁵⁷

4) Muhammed (S) ve onun yanında yer alan mümin azlı a iktidar verilmesi

“Allah, sizlerden iman edip iyi davranı larda bulunanlara, kendilerinden öncekileri sahip ve hâkim kıldı ı gibi onları da yeryüzüne sahip ve hâkim kılaca ını, onlar için be enip seçti i dini (slâm'tı) onların iyili ine yerle tirip koruyaca ını ve (geçirdikleri) korku döneminden sonra, bunun yerine onlara güven sa layaca ını vâdetti. Çünkü onlar bana kulluk ederler; hiçbir eyi bana e tutmazlar. Artık bundan sonra kim inkâr ederse, i te bunlar asıl büyük günahkârlardır.”⁷⁵⁸

Bu örneklerden son ikisini arz etmekle yetinece iz.

2.3.1. Musa (As) ve Onun Yanında Yer Alan Mümin Azlığa İktidar Verilmesi

Allah öyle buyurmaktadır: “Biz ise, o yerde güçsüz dü ürülenlere lütufta bulunmak, onları önderler yapmak ve onları (mukaddes topraklara) vâris kılmak istiyorduk.”⁷⁵⁹

Taberî öyle demektedir: “Firavun Mısır'da kibirlendi, ululuk tasladı ve a ırıya gitti. srail o ullahını kölele tirdi. Yeryüzünde zulmederek, büyüklenecek ve ululuk taslayarak erkek çocukları öldürüp kız çocukları da sa bıraktı. Allah da hikmeti gere i, me îti (dilemesi) ve kudretiyle srail o ullahına ihsanda bulunmayı, onları önderler yapmayı, Firavun'dan sonra yeryüzüne (Mısır'a) onları mirasçı yapmayı, eziklik ve küçüklikten sonra onları iktidar yapmayı ve böylece Firavun'dan, Hâman'dan ve onların ordularından intikam almayı, onlara srail o ullahından bir adam vasıtasıyla saltanatlarının sona erece i yönündeki korkularını göstermeyi diledi.”⁷⁶⁰

Bekâî de öyle der: “**Nümeckinü**, iktidar veriyoruz, anlamına gelir. ‘**Yeryüzünde onlar için**’ yani; bütün yeryüzünde, özellikle dü manlarını helak ederek ve Allah'ın **kelîmini** (Hz Musa'yı) destekleyerek Mısır ve am'da. Sonra ondan sonraki nebilere

⁷⁵⁷ Kasas 28/6

⁷⁵⁸ Nûr 24/55

⁷⁵⁹ Kasas 28/5

⁷⁶⁰ Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, XI, 28–29.

(A.him Selâm) onlar sebebiyle di erlerine kar ı hâkim kıldık. Onların meleklele verdi imiz destekle ve onlarda beliren ola anüstü eylerle - temkîni zikretti i için-zorbalara kar ı mücadele etmelerinin en büyük temkîn oldu unu bildirmeyi ifade etti.”⁷⁶¹

Muhammed bn Â ûr ise öyle demektedir: “Onları önderler ve varisler kıldı, yeryüzünde onlara iktidar verdi. Di er sayısız nimetler içinde Firavun’un tahtının onlar vasıtasıyla yok olmasını (diledi.)”⁷⁶²

Es-Sa’dî: “ üphe yok ki mustazaf ümmet ne kadar zayıf olursa olsun onların, haklarını arama konusunda tembellik yapmaları uygun olmaz. En üstün i lere ula maktan ümidi kesmeleri uygun olmaz. Özellikle haksızlı a u ratılmı larken... Nitekim Allah Sübhânehû ve Teâlâ, srail o ulları ümmetini zayıf olmalarına, Firavun ve avaneleri tarafından kölele tirilmelerine ra men kurtarmı , onları yeryüzünde iktidar yapmı ve kendi ülkelerinde hâkimiyet vermi tir.”⁷⁶³

Musa (as) ve beraberindeki mümin azlığa iktidar verilmesinin sebeplerinden bazılarını şöyle ifade edebiliriz:

Muhammed el-Emin e - engîti öyle demektedir: “Allah’ın u sözünde onları önder kılma sebebi belirtilmektedir: ‘Sabrettikleri ve ayetlerimize kesinlikle inandıkları zaman, onların içinden, buyru umuzla do ru yola ileten rehberler tayin etmi tik.’⁷⁶⁴ Burada **sabır** ve **kesin inanç**, onların önder kılınma sebebidir.”⁷⁶⁵

Musa (As)’ın deneyimi ıslahatçılar için bir örnektir. Musa (As)’ın deneyimi: “Gözetim, sevgi ve delil getirme deneyimi, bo ucu ve öfkeli baskı altında savunma deneyimi, pi manlık, sıkıntıya dü meve ve af dileme tecrübesi, korku, takip edilme, tedirgin olma, gurbet, yalnızlık ve geri dönme tecrübesi. Saray hayatından sonra hizmet ve koyun gütmeye tecrübesi. Bu çe it küçük tecrübelerden ve farklı hislerden, duygulardan, dü üncelerden, anlayı lardan geçip rü t ça ına gelince Allah’ın kendisine verdi i ilim ve hikmetin yanında marifetten tecrübesi.

⁷⁶¹ Bekâi, Tefsîru’l-Bekâi, V, 464–465.

⁷⁶² İbn Âşûr, Tefsîru’t-Tahvîr ve’t-Tenvîr, XX, 70–71.

⁷⁶³ Sa’dî, Tefsîru’s-Sa’dî, VIII, 367.

⁷⁶⁴ Secde 32/24

⁷⁶⁵ Şengîti, Ezvâü’l-Beyân, I, 99.

Ku kusuz elçilik, çe itli yönleri ve sonuçları itibarıyla a ır ve büyük bir yükümlülüktür. Allah'ın verdi i ledünnî ilim ve vahiy, ki iyi ve vicdanı yönlendirmesinin yanı sıra büyük bir tecrübe donanımına, anlayı a, bilgiye ve pratik hayat gerçe ini tatmaya ihtiyaç duyar.”⁷⁶⁶

Her ça da mümin azlı ın özelli ini tespit etmek bakımından bu tecrübenin kar ısında iki durum vardır:

1) Mümin azlık ve tarafgirlik sava ları

“Ku kusuz Musa (As) tarafgirlik sava ların kavmine fayda vermeyece ini görüyordu. Bu sebeple kendi taraftarı olan ki iyi ta kınlık yapmakla nitelendirdi. Yani, bitmeyen ve sra il o ullarını kı kırtmaktan ba ka bir sonuç vermeyen bu çatı ma sebebiyle... Böyle ki iler haklı yere yapılan bir gerçek bir ba kaldırıdan ve sonuç verecek hareketten acizdirler. Zararı olan, fayda ve menfaat sa lamayan böyle çatı ma arın de eri yoktur.”⁷⁶⁷

Bu husus, Allah'ın dinini yeryüzüne hâkim kılmak için çalı an mümin azlı a; tarafçılık sava ından kaçınmalarını, saflarını birle tirmelerini, güçlerini iman yıldızının yükselece i, küfrün ve tu yanın silinece i zafer zamanı için toplamalarını ifade eder.

2) Kesin öldürülmeye maruz kalmak ya da güvenli bir yere çıkmak.

Allah öyle buyurmaktadır: “ ehrin öbür ucundan bir adam ko arak geldi: Ey Musa! leri gelenler seni öldürmek için hakkında müzakere ediyorlar. Derhal (buradan) çık! nan ki ben senin iyili ini isteyenlerdenim, dedi.”⁷⁶⁸

“Bu ayet, bir konuda haksız yere öldürülerek yok olaca ından korkan ki i için Kur'ânî bir ir attır. Böylece kendisini tehlikeye atmamı ve yok olmaya boyun e memi olur. Aksine Musa (As)'ın yaptı ı gibi böyle bir yerden gücünü koruyarak firar etmi olur. Nitekim ayette böyle bir durumda iki kötü durumundan birisini tercih sözkonusuysa birisini seçmeye bir direktif vardır. Kesinlikle o ikisinden birisini tercih durumu söz konusu oldu u zaman ki i, bunlardan daha hafif ve daha kolay olanı seçer. Aynı ekilde Musa (As)'ın ba ına da Mısır'da kalıp orada öldürülme durumu veya Rabbinden ba ka yol gösterecek

⁷⁶⁶ Faiz, *Kıyasü'r-Rahmân fi Zilâli'l-Kur'ân*, III, 64.

⁷⁶⁷ Faiz, *Kıyasü'r-Rahmân fi Zilâli'l-Kur'ân*, III, 64.

⁷⁶⁸ Kasas 28/20

bir kılavuzu olmadan bilmedi i uzak bir yere gitme durumu gelmi , fakat o, bu ikinci durumu güvenlik açısından tercihe ayan bulmu ve bunu tercih etmi tir.”⁷⁶⁹

Bu görü lerden yola çıkarak, tedbir almanın övülen mümin azlı ın bir vasfı oldu unu söyleyebiliriz.

2.3.2. Muhammed (S) Ve Yanında Yer Alan Mümin Azlığa İktidar Verilmesi

Allah öyle buyurmaktadır: *“Hatırlayın ki, bir zaman siz yeryüzünde aciz tanınan az (bir toplum) idiniz; insanların sizi kapıp götürmesinden korkuyordunuz da ükredesiniz diye Allah size yer yurt verdi; yardımıyla sizi destekledi ve size temizinden rızıklar verdi.”⁷⁷⁰* ve *“Allah, sizlerden iman edip iyi davranı larda bulunanlara, kendilerinden öncekileri sahip ve hakim kıldı ı gibi onları da yeryüzüne sahip ve hakim kılaca ını, onlar için be enip seçti i dini (slâm'ı) onların iyili ine yerle tirip koruyaca ını ve (geçirdikleri) korku döneminden sonra, bunun yerine onlara güven sa layaca ını vâdetti. Çünkü onlar bana kulluk ederler; hiçbir eyi bana e tutmazlar. Artık bundan sonra kim inkâr ederse, i te bunlar asıl büyük günahkârlardır.”⁷⁷¹*

bn Kesîr öyle demektedir: *“Allah Teâlâ Resûlü (S)’e onun ümmetini yeryüzünde halifeler kılaca ını vaat ediyor. Yani onları insanların önderleri ve idarecileri kılacaktır. Onlarla ülkeler düzelecek, kullar onlara boyun e ecek ve insanlardan korkularından sonra onların bu korkularını emniyet ve onları hâkim kılma ile de i tirecektir. üphesiz Allah Teâlâ bunu yerine getirmi tir.. Resûlullah (S) vefat etmezden önce Allah Teâlâ Mekke’nin, Hayber ve Bahreyn’in, Arap Yarımadasının di er yerlerinin ve bütünüyle Yemen ülkesinin fethini nasip etmi tir. Hecer mecûsîlerinden ve am yörelerinin bir kısmından cizye alınmı , Rum kralı Hirakl ile Mısır ve skenderiye hâkimi Mukavkıs, Umman kralları ve Habe kralı Necâ î ona hediyeler göndermi lerdir. Resûlullah (S) vefat edip de Allah Teâlâ onu kendi katındaki erefler için seçti i zaman ondan sonra i i halifesi Ebu Bekir Sıddîk üstlenmi , Resûlullah (S)’in vefatı sırasında zayıflayıp da ılanları toplamı , Arap Yarımadasını güçlendirmi , slâm ordularını Halit b. Velit’in komutasında ran ülkelere*

⁷⁶⁹ Sa’dî, *Tefsîru’s-Sa’dî*, 742.

⁷⁷⁰ Enfâl 8/26

⁷⁷¹ Nûr 24/55

göndermi ve onlar ran ülkesinin bir kısmını fethetmi ler, ahâlîsinden bir kısmını öldürmü lerdir. Di er bir orduyu Ebu Ubeyde ve onunla beraber olan kumandanlar komutasında am ülkesine, bir üçüncüsünü Amr b. Âs komutasında Mısır ülkelerine göndermi tir. am'a gönderilen orduya Allah Teâlâ Hz. Ebu Bekir'in halifelik günlerinde ahitlerinden dönen Busra, Dime k, Havran ve civarındaki ülkelerin fethini nasip etmi tir. Allah Teâlâ Hz. Ebu Bekir'i de kendi katındaki erefler için seçip vefat ettirdi inde, slâm'a ve Müslümanlara ihsanda bulunarak Hz. Ebu Bekir'e kendisi yerine Hz. Ömeru'l-Faruk'u halife bırakmasını ilham etmi tir. Hz. Ebu Bekir'den sonra i i Hz. Ömer tam olarak üstlenip yerine getirmi tir. Âlemler güçlü ahlakı ve mükemmel adaletinde peygamberlerden sonra onun bir benzerini görmemi tir. Onun halifelik günlerinde bütünüyle am ülkesi, sonuna varıncaya kadar Mısır diyarı, ran diyarının birço u fethedilmi , Kisra'nın satveti kırılarak alçaltılmi ve ülkesinin en uzak yerlerine ricat ederek kaçmı tir. Kayser hezimete u ratılmi , am ülkesinden eli çektirilmi ve Konstantiniyye'ye sı nmak zorunda kalmı tir. Kisra ve Kayser'in malları, Hz. Peygamber (S)'in Rabbinden alarak vaat etti i gibi Allah yolunda sarf edilmi tir. Hz. Osman'ın halifeli i döneminde slâm ülkeleri yeryüzünün en uzak do u ve batılarına kadar uzanmı batı ülkeleri en uza na varıncaya kadar, Endülüüs, Kıbrıs, Kayrevan ülkeleri, Atlas Okyanusu'na dayanan Septe ülkeleri fethedilmi tir. Do u yönünde ise Çin ülkesinin derinliklerine kadar fethedilmi , Kisra öldürülmü , hükümranlı ı bütünüyle zevale ermi tir. Irak ehirleri, Horasan ve Ahvaz fethedilmi ; Müslümanlar Türklerden birço unu öldürmü lerdir. Allah, onların en büyük kralları olan Hakan'ı zelil kılmı tir. Yeryüzünün do u ve batılarından haraç toplanarak müminlerin emîri Hz. Osman b. Affan'ın yanına getirilmi tir. Bütün bunlar onun Kur'ân'ı okuması ve slâm ümmetini Kur'ân'ı muhafaza üzerinde toplaması bereketiyledir. Bu sebepledir ki sahih bir hadiste Resûlullah (S) öyle buyurmu tur: ‘ üphesiz Allah Teâlâ yeryüzünü benim için dürdü. Do ularını ve batılarını gördüm. Ümmetimin hükümranlı ı ondan benim için dürülenine eri ecektir.’⁷⁷²

Görüldü ü gibi bn Kesîr, Hz. Osman'ın ba arsını onun Kur'ân'a yaptı ı hizmete ve Kur'ân okumasına ba lamaktadır.

eyh Sa'dî de öyle der: “ man ve salih amel bakımından bu ümmetin ba langıcı ba kalarına göre üstün eyler yaptılar. (Allah) onları ülkelere ve kullara hâkim kıldı.

⁷⁷² İbn Kesîr, *Tefsîr-u İbn-i Kesîr*, III, 300–302. Hadisi Nevevî şerhiyle İmam Müslim rivayet etmiştir. (Bk. Kitâbü'l-Fiten, VI, 13)

Yeryüzünün do uları ve batıları fethedildi. Tam bir güven ve hâkimiyet ortamı oldu. Bu da Allah'ın ola anüstü ve görülmemi ayetlerindedir.”⁷⁷³

2.4. İktidar Verilmenin Ve Halef Yapılmanın Şartları

Övülen mümin azlı ın sahip oldukları anlayı larının iktidar yapılmasının ve kendilerinin halef yapılmanın artlarını öyle tespit edebiliriz: iman, salih amel, ibadet ve ırk ko mamak. İmdi bunlarla ilgili bazı görü leri aktaralım:

1) İman

“Ku kusuz Allah'ın vaadinin gerçeyle mesine gerekçe olan iman gerçe i, insanın tüm hareketlerini içine alan, tüm hareketlerini yönlendiren büyük bir gerçektir. Bu iman bir kalbe yerle ir yerle mez tümü de Allah'a yönelik olmak üzere derhal çalı ma, hareket, onarma ve in a etme ekinde kendini açı a vurur. Bunu yapan ki i Allah'dan ba kasını memnun etmeyi dü ünmez. Bu, Allah'a itaat etmenin, büyük-küçük her konuda onun emrine kayıtsız artsız teslim olmanın ifadesidir. Bu durum gerçeyle tikten sonra nefiste bir arzu, kalpte bir ihtiras ve Hz. Peygamberin -salât ve selâm üzerine olsun- yüce Allah'dan getirdi i mesaja uymaktan ba ka fıtratta bir e ilim kalmaz.

Bu iman; nefsin dü üncelerinden, kalbinin duygularından, ruhun özlemlerindén, fıtratın e ilimlerinden, bedeninin faaliyetlerinden, organların i leyi lerinden, ailesinde ve insanlar arasında Rabbinè yönelik tavırlarına kadar, insanı her yönüyle kaplar. Bütün bunlarda insanın Allah'a yönelmesini sa lar. Bu huşus yüce Allah'ın mü'minleri yeryüzüne egemen kılmasının, dini sa lam temellere oturtmasının ve korkuların güvene dönü mesinin gerekçesi olarak aynı ayetteki u cümlede somutla maktadır.”⁷⁷⁴

“Ku kusuz istenen iman, bizi harekete, gayrete, aktifli e, çalı maya, çabalamaya, mücahedeye, cihada, e itim yapmaya, yükselmeye, izzete, sebata ve kesin inanca sevk eder.”⁷⁷⁵

2) Salih Amel

Bütün çe itleriyle tüm hayır türlerini ve tüm iyilik sınıflarını kapsar. *“Amel-i salih imanun do al ürünüdür. iman gerçe inin kalbe yerle ti i anda itibaren ba layan, özden*

⁷⁷³ Sa'dî, *Tefsîru's-Sa'dî*, s. 678.

⁷⁷⁴ Kutub, *Zilâl*, IV, 2528.

⁷⁷⁵ Hâlidî, Salâh Abdülfettah, *Fî Zilâli'l-Îman*, Mektebetü'l-Menâr, Birinci baskı, Ürdün, 1407/1987, s. 63.

kaynaklanan harektir. Çünkü iman, aktif ve harekete geçirici bir gerçektir. Amel, ihsan ekinde insanın prati inde kendini gerçekte tirmeye çalı madan insanın kalbinde ve vicdanında yerle ip duramaz. te islamın iman anlayı ı budur. Hareketsiz ve söniük halde beklemesi, müminin içinden dı a çıkıp dı nda kendini göstermeden gizli kalması mümkün de ildir. E er iman bu do al hareketini sa layamıyorsa ya zayıftır ya da ölüdür. Tıpkı kokusunu içinde tutamayan çiçek gibi. Nasıl ki çiçekten kokunun yayılması do al ise imanda da hareketin olması do aldır. Yoksa iman yok demektir.

Zaten imanın önemi buradan kaynaklanmaktadır. iman bir hareket, bir eylem, bir kurma ve düzeltmedir. Allah'a do ru yöneli tir. iman vicdanın derinliklerine gömülü, gizli, pasif, çekingen, büzülmü bir ey de ildir. Hareket içinde somutla mayan sırf iyi niyetlerden ibaret de de ildir. te imanı hayatın içinde yapıcı büyük bir güç haline getiren islamın apaçık yapısı ve karakteri de budur.”⁷⁷⁶

Bu dü üncelere göre Kur’ân’da övülen mümin azlı ın ba arısının temelinde iman vardır.

“Aktif iman hakikati, ki iyi ve toplumu yok olmayan büyük hayat u runda sınırlı ve fani ömrü feda etmeye sevkeder. Küçük ki iyi otorite gücün, maddî gücün demir ve ate gücünün kar ısında dimdik durdurur. Bir de bakmı sın ki bunların hepsi mümin ferdin muharik inancı kar ısında hezimete u ramı tır. Bütün bu güçleri hezimete u ratan ki i, sınırlı ve fani gücü olan ki i de ildir, fakat o, kendisinden bu ruhu çıkaran devasa büyüklükteki güç ve bitip tükenmeyen, kesilmeyen ve zayıflamayan fı kıran kaynaktır.”⁷⁷⁷

Salih amel, hayatta Allah rızasına ili tirilen her eyi içine alan geni çerçevesel bir kavramdır.

slâm, sâlih olan ve insanın aklına gelmeyen, kendisini Allah’a yakınlı tıracak ekilde sâlih amele dönü türebilece i birçok ameli kabul etmi tir. Bu amellerden her birisiyle insanın gözya ını silebilir, sıkıntıda olanın sıkıntısını hafifletebilir, mazluma destek olabilir, ma lup olanın tökezlemesine engel olabilir, yüklü borçlunun borcunu ödeyebilir, a kına yol gösterebilir, cahili bilgilendirebilir, yaratıktan kötülü ü savabilir, her canlıya faydalı olabilir... Sırf Allah rızası için oldu u müddetçe bütün bunlar salih amel sayılmı tır.⁷⁷⁸

⁷⁷⁶ Kutub, *Zilâl*, VI, 3966- 3967.

⁷⁷⁷ Kutub, *Zilâl*, VI, 3353.

⁷⁷⁸ Kardâvî, *el-İbâde fi'l-İslâm*, s. 57. (Kısaltılarak)

üphe yok ki Allah Teâlâ kullarına, yeryüzünü salih kullarına bıraktı nı bildirince, bunun anlamı, ıslah etmenin, kılınan rekatlerden veya oruç tutulan günlerden daha engin oldu udur. Ku kusuz ki ıslah i i, be erin gücü dâhilindeki her eyi tüm yönleriyle bilmeyi gerektirir. Çadırın sınırının do rulu unu ve düzgünlü ünü bilmeyi gerektirir. Bu çadırın içinde olan hiçbir zayıf ki i bedbaht olmaz, hiçbir mazluma hor davranılmaz, itip kalkılmaz... O, açlı a ve karga aya kar ı güvencedir, bu günün ve yarının yolları için emniyettir... Yetenekleri ve ki ilikleri geli tiren, melekeleri açlı a çıkararak, kamu ve özel hizmet alanlarını koruyan akıl ve vicdan özgürlü ünün garantisidir.⁷⁷⁹

Allah öyle buyurmaktadır: *“Andolsun ki, nezdimizdeki saklı belgelerden sonra peygamberlere indirdi imiz kutsal kitaplara da "Ancak salih, yapıcı kullar yeryüzünün varisleri olabilirler" diye yazdık.”*⁷⁸⁰

“...En sonunda yeryüzünün egemenli i iman ile salih amele birlikte sahip bulunan salih kulların eline geçecektir, yeryüzüne onlar varis olacaklardır. Onlar iç dünyalarında olsun, ya ayı larında olsun iman ile salih amel unsurlarını birbirinden ayırmazlar.

Tarihin hangi döneminde olursa olsun kalpte yer eden iman ile onun dı a yansımaları olan pratik hareket bir millette birlikte bulununca o millet yeryüzünde önderli i elde eder, u yeryüzüne varis olur. Ama bu iki temel unsur birbirinden ayrılınca terazi sarsılır, denge bozulur. Maddi araçları ellerinde bulunduranlar kimi zaman yeryüzünde üstünlük sa layabilirler. Bu durum, mü'min görünenlerin maddi araçları ellerine geçirmeye e ilimli olmadıkları, mü'minlerin kalplerinin insanı salih amel i lemeye, yeryüzünü kalkındırmaya ve yüce Allah'ın insana yükledi i halifelik görevinin gereklerini yerine getirmeye iten gerçeklerden yoksun oldukları zamanlarda sözkonusu olur...

Yüce Allah'ın konumu udur:

*'Ancak salih, yapıcı kullar yeryüzünün varisleri olabilirler.’*⁷⁸¹

3) İbadet

İbadetin anlamı: Sözlükte, tazim yapmak için boyun e erek ve kendisini küçülterek itaat etmektir. Çok ezilip zelil oldu u zaman düz bir yol olu ması bu anlamdadır.⁷⁸²

⁷⁷⁹ Gazâlî, Muhammed, *Sırr-u Teehhürü'l-Arab ve'l-Müslimîn*, s. 123. (Kısaltılarak)

⁷⁸⁰ Enbiyâ 19/105

⁷⁸¹ Kutub, *Zilâl*, s. IV, 2400.

⁷⁸² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s. 2778; *Mefâtihü'l-Ğayb*, I, 296.

erî ıstılahta ibadet; “Söz ve zahirî ve batini amel bakımından Allah’ın sevdi i ve razı oldu u her eyi kapsayan bir isimdir.”⁷⁸³

İslâm’da İbadet Anlayışı

“Söz ve zahirî - batini amel bakımından Allah’ın sevdi i ve razı oldu u her eyi kapsayan bir isimdir. Namaz, oruç, hac, do ru söz, emanete riayet, anne-babaya iyilik, akrabalarla ba ları koparmamak, ahde vefa, iyili i emredip kötülü e kar ı çıkmak, kâfirlerle ve münaфіklarla cihat etmek, kom uya, yetime, dü küne, yolcuya iyi davranmak. Gerek insanlardan, gerek hayvanlardan olsun ba kasına ait olan eylere göz dikmemek, dua etmek, Allah ve Resûlü’nü sevmek, Allah’tan korkmak, yönünü ona çevirmek, dini yalnız ona has kılmak, hükmüne sabretmek, nimetlerine ükretmek, kazasına rıza göstermek, ona tevekkül etmek, rahmetine ümit beslemek, azabından korkmak... vs. ibadettir.”⁷⁸⁴

Geçmi zamanın ba arılı dönemlerinde bu ümmet, her alanda yapaca ı icraatları bu ibadet anlayı ına göre yapmı tır. Bu ümmet gerçek imana sahipken ve gerçek ibadeti tatbik ederken öyle olmu tur. Onun anlayı ında ahlak, müslümana farz olan ibadetin bir parçası olmu tu. Gerek insanlardan, gerekse hayvanlardan olsun hizmet eden varlıklara kar ı gösterilen davranı , dua ve Allah sevgisi tarihte e i görülmemi muhte em uygulamalardandır. Yarım asırdan daha kısa bir zamanda slâmî fetih, do uda Hindistan’dan batıda Atlas Okyanusu’na kadar uzandı. Bu, tarih boyunca e i görülmemi hayret verici bir hızdır. Kazanç, fethedilen topraklar olmamı tır, ancak en büyük kazanç, Allah’ın nuruyla hidâyete eren ve Allah’ın dinine dalga dalga giren kalpler olmu tur.⁷⁸⁵

badet Üç eyi Kapsar

- 1) Allah’ın zatında, isimlerinde, sıfatlarında ve fiillerinde bir oldu una kesin iman.
- 2) Bir olan Allah’a, kullarına farz kıldı ı ibadetlerle yönelmek. Yine vicdanda, organlarda ve hayatta her hareketimizle ona yönelmek. Ba ka bütün duygulardan ve Allah’a ibadet manası ta ıyan her eyden soyutlanmak.

⁷⁸³ İbn Teymiye, *el-Ubûdiyet*, Mektebet-ü Dâru’l-Meârif, I. Baskı, Riyat, 1983/1404, s. 4.

⁷⁸⁴ İbn Teymiye, *el-Ubûdiyet*, s. 4.

⁷⁸⁵ Zebâdî, *Menhecü’l-Kur’âni’l-Kerîm fî Medhi’l-Kille ve Zemmi’l-Kesra*, s. 219.

3) Haram-helâl, iyi kötü, mubay haram olmaları bakımlarından Allah'ın indirdi i eylere sarılmak. Bu üçünden herhangi birisi ihlâl edildi i zaman tevhidin hakikati eksilmi ve insanları slâm'dan çıkararak irke kapı aralanmı demektir.⁷⁸⁶

4) Allah'a ortak ko mamak:

Sa'dî öyle der: “ *badette tevhit, kulun, tüm iradesini, sözlerini ve fiillerini Allah'a has kılmadan tamamlanmaz. Hatta tevhide aykırı olan en büyük irki her yönden terk etmesi gerekir. Bu yönlerden birisi de Allah'tan ba kasına her hangibir ibadet ekliyle yönelmektir. Bu tevhidin gerçekle mesi ve tamamlanması küçük irki terk etmekten geçer. Bu da kendisiyle büyük irke vesile kılınan her eydir. Allah'tan ba kası adına yemin etmek ve riya gibi basit kabul edilebilecek eyler buna örnek verilebilir.*”⁷⁸⁷

Allah'a ortak ko manın hakikati: “*Allah'a ibadet edilir gibi yaratı a ibadet etmek veya Allah'a tazim etmek gibi ona tazim etmek yahut da rubûbiyet ve ulûhiyet özelliklerinden bir türüyle ona yönelmek.*”⁷⁸⁸

irkin çe itlerini öyle belirtebiliriz:

1) Rubûbiyette irk

2) Ulûhiyette irk

Sa'dî öyle der: “ *irk iki çe ittir: Allah Teâlâ'nın Rubûbiyetinde irk ko mak. Allah'la beraber ba ka yaratıcıyı kabul eden Seneviyye Fırkası'nın irki gibi.*

Allah'ın ulûhiyetinde irk ko mak. Allah'la beraber ba ka varlıklara tapan, yaratılmı eyleri ona ortak ko an ve ulûhiyetin özellikleri konusunda onları Allah'a denk tutan mü rikler gibi.”⁷⁸⁹

Kitab ve Sünnet'te irkten sakındıran birçok Nass gelmi tir. Kur'ân'dan örnekler:

“*Allah, kendisine ortak ko ulmasını asla ba ı lamaz; bundan ba kasını, (günahları) diledi i kimse için ba ı lar. Allah'a ortak ko an kimse büyük bir günah (ile) iftira etmi olur.*”⁷⁹⁰

⁷⁸⁶ Kutub, Muhammed, *Vâkı'una'l-Muâsır*, s. 34; Kutub, *Zilâl*, VI, 3387. (Kisaltılarak)

⁷⁸⁷ Sa'dî, *el-Fetâva's-Sa'diyye*, s.13.

⁷⁸⁸ Abbâd, Abdürrezzâk, *Şeyh Abdurrahman es-Sa'dî ve Cuhûduhû fî Tevzîhi'l-Akîdeti*, s. 178.

⁷⁸⁹ Sa'dî, *er-Riyâdu'n-Nadra*, s. 244.

⁷⁹⁰ Nisâ 4/48

“Allah, kendisine ortak ko ulmasını asla ba ı lamaz; ondan ba ka günahları diledi i kimse için ba ı lar. Kim Allah'a ortak ko arsa büsbütün sapıtmı tır.”⁷⁹¹

“Kendisine ortak ko maksızın Allah'ın hanıfleri (O'nun birli ini tanıyan müminler olun). Kim Allah'a ortak ko arsa sanki o, gökten dü üp parçalanmı da kendisini ku lar kapmı yahut rüzgâr onu uzak bir yere sürüklemi (bir nesne) gibidir.”⁷⁹²

“(Resulüm!) üphesiz sana da senden öncekilere de öyle vahyolunmu tur ki: Andolsun (bilfarz) Allah'a ortak ko arsan, i lerin mutlaka bo a gider ve hüsranda kalanlardan olursun!”⁷⁹³

Bunlar övülen mümin azlı ın nasıl bir techit inancına sahip oldu u hakkında bize fikir vermektedir.

irkin yerilmesi konusunda u hadisleri aktarabiliriz:

Abdullah b. Mes'ud (Ra)'ten rivayete göre o, Resûlullah (S)'i öyle derken i itmi tir: “Kim Allah'a bir eyi ortak ko arak ölürse ate e girer.”⁷⁹⁴

Câbir b. Abdillah (Ra) rivayete göre o, Resûlullah (S)'i öyle derken i itmi tir: “Kim Allah'a hiçbir eyi ortak ko madan ona kavu ursa Cennet'e girer.”⁷⁹⁵

unlar irkin etkileri hakkında da unları söyleyebiliriz:

1) Fıtrat nurunu söndürür. Allah öyle buyuruyor: “Yahut (o kâfirlerin duygu, dü ünçe ve davranı ları) engin bir denizdeki yo un karanlıklar gibidir; (öyle bir deniz) ki, onu dalga üstüne dalga kaplıyor; üstünde de bulut... Birbiri üstüne karanlıklar... nsan, elini çıkarıp uzatsa, neredeyse onu dahi göremez. Bir kimseye Allah nûr vermeme se, artık o kimsenin aydınlıktan nasibi yoktur.”⁷⁹⁶

2) Âl-i cenab nefsin hedeflerini yok eder: “Kendisine ortak ko maksızın Allah'ın hanıfleri (O'nun birli ini tanıyan müminler olun). Kim Allah'a ortak ko arsa sanki o,

⁷⁹¹ Nisâ 4/116

⁷⁹² Hacc 22/31

⁷⁹³ Zümer 39/65

⁷⁹⁴ Müslim, Kitâbü'l-Îmân, Bâb-ü men mâte Lâ Yüşrikü billâhi şey'en I, 93, No:92

⁷⁹⁵ Müslim, Kitâbü'l-Îmân, Bâb-ü men mâte Lâ Yüşrikü billâhi şey'en I, 93, No:93

⁷⁹⁶ Nûr 24/40

gökten dü üp parçalanmı da kendisini ku lar kapmı yahut rüzgâr onu uzak bir yere sürüklemi (bir nesne) gibidir.”⁷⁹⁷

3) zzet-i nefsin ve sahibinin zelil kullukta bulunmasını yok eder: “*Onlar: Andolsun, e er Medine'ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır, diyorlardı. Hâlbuki asıl üstünlük, ancak Allah'ın, Peygamberinin ve müminlerindir. Fakat münafiklar bunu bilmezler.”⁷⁹⁸*

4) Be erî nefsin bütünlü ünü parçalar: “*Allah, çeki ip duran birçok ortakların sahip oldu u bir adam (köle) ile yalnız bir ki iye ba lı olan bir adamı misal olarak verir. Bu ikisi e it midir? Hamd Allah'a mahsustur. Fakat onların ço u bilmezler.”⁷⁹⁹*

5) leri bo a götürür: “*(Resulüm!) üphesiz sana da senden öncekilere de öyle vahyolunmu tur ki: Andolsun (bilfarz) Allah'a ortak ko arsan, i lerin mutlaka bo a gider ve hüsranda kalanlardan olursun!”⁸⁰⁰*

Bunlar irkin bazı etkileri ve Rabbanî hâkimiyetten uzakla tıran eylerdir ve Kur'ân'da övülen mümin azlık bunlardan azade idi.

ktidar ve halef olmanın hakikati konusunda ise unları söyleyebiliriz:

“Ku kusuz bu, salt bir hükümranlık, üstünlük, galibiyet ve hâkimiyet de ildir. Bu egemenlik saydı mız tüm unsurları ıslah etme, onarma, yapma, yüce Allah'ın insanların uyması için belirledi i hayat sisteminin gerçekle mesi ve bu yolla yeryüzünde kendisi için takdir edilen ve yüce Allah'ın kendisine bah etti i onura yara an olgunluk düzeyine ula ma u runa kullanılması artına ba lıdır.

Yeryüzüne egemen olma; onarma ve ıslah etme gücüne sahip olmadır, yıkma ve bozmaya de il. Adalet ve huzuru sa lama imkânına sahip bulunmadır, zulüm ve baskıya de il. nсанlı ı ve insanlık düzenini üstün bir düzeye ula tırmaktır, fert ve toplum olarak insanlı ın hayvanlık düzeyine yuvarlanmasına neden olmak de il...

Dinin yeryüzünde sa lam temellere oturması; kalplere yerle mesi, hayatı düzenleyip yönlendirecek konuma gelmesi ile gerçekleşir.”⁸⁰¹

⁷⁹⁷ Hacc 22/31

⁷⁹⁸ Münâfikûn 63/8

⁷⁹⁹ Zümer 39/29

⁸⁰⁰ Zümer 39/65

⁸⁰¹ Kutub, Zilâl, IV, 2529.

3. KUR'ÂN'DA ÖVÜLEN MÜMİN AZLIĞIN VASIFLARI

3.1.Övülen Mümin Azlığın Ağır Yükümlülükleri Üstlenmesi

Allah-ü Teâlâ öyle buyurmaktadır: “*E er onlara, kendinizi öldürün yahut yurtlarınızdan çıkın, diye emretmi olsaydık, içlerinden pek azı müstesna, bunu yapmazlardı. E er kendilerine verilen ö üdü yerine getirselerdi, onlar için hem daha hayırlı hem de (imanlarını) daha peki tirici olurdu.*”⁸⁰²

bn Kesîr öyle demektedir: “*Allah Teâlâ bu ayetlerde; insanların ço unun yapagelmekte oldukları kötülükleri yapmakla emrolunduklarında bunları i lemeyeceklerini bildiriyor. Zira onların kötü mizaçları, emirlere kar ı gelme e ilimlidir. Bu ise gerçeikle sin, gerçeikle mesin veya ne olursa olsun Allah'ın bilgisi dâhilindedir.*”⁸⁰³

mam Kurtubî de unları söylüyor: “*Allah bize olan efkatinden dolayı mâsiyetimiz ortaya çıkmasın diye bunu emretmedi ini bildirmektedir. Hafif olmasına ra men ihmal etti imiz nice emirler vardır, kaldı ki a ırlı na ra men böyle bir emri nasıl ihlal etmeyece iz! Fakat vallâhi muhacirler evlerini yalnızlı a terk etmi ler ve razı olunacak bir ya am isteyerek çıkmı lardır.*”⁸⁰⁴

Re it Rıza ise: “*Allah bize, sadık müminin; nefsine ister a ır gelsin ister ho gelsin, ister kolay olsun isterse de zor olsun her halükarda Allah'a itaat eden ki i oldu unu; münaфіk ki inin ise nefsine ho gelen taraftan ibadet eden ki i oldu unu beyan etmektedir ki bu münaфіk kendisine iyilik dokundu unda mutlu olur, kötülük dokundu unda ise dünyasını ve ahretini ziyana u ratacak tarafa çark eder.. nсан zayıf bir ekilde yaratılmı tır, kendilerini öldürmek ve yurtlarını terk etmek gibi yapılması çok a ır gelen eyleri farz kılsaydık kesinlikle pek azı hariç emre isyan edip itaat etmezlerdi. Bu az olan grup da, Allah'ın rızasını kendi arzularına ve paylarına tercih eden güçlü bir kararlılı a sahip olanlardır.*”⁸⁰⁵ demektedir.

⁸⁰² Nisâ 4/66

⁸⁰³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 534.

⁸⁰⁴ Kurtubî, *el-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'ân*, V, 260.

⁸⁰⁵ Reşit Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, II, 112–113.

eyh Sa'dî de: “ Allah kullarına unu bildirmektedir: ayet, kullarına kendilerini öldürmek ve yurtlarını terk etmek gibi nefislere zor gelen eyleri farz kılsaydı bunu onlardan ancak çok azı yapardı. Öyleyse yapılması kolay buyruklar verdi i için Rab'lerine ükretsınler ve ona hamt etsınler. Onun emretti i eyler yapılması zor olmayan ve (güçü oranında) herkese kolay gelen emirlerdir. Bunda kulun yapaca ı eylerin zıddı olan ve nefse ho gelmeyen eyleri dü ünmesi gerekti ine i aret vardır ki böylece ibadetler kendisine hafif gelsın ve Rabbine olan hamdını ve ükrünü artırsın.

Ayrıca Allah unu da bildirmektedir: Kendilerine verilen ö üdü yerine getirselardı, yani her zaman üzerlerine dü en görevleri olması gerekti i gibi yapsalar ve bunun için çaba sarf etselardı, bunları yerine getirmek ve tamamlamak için kendilerini verseler, nefisleri, ula amayaca ı eyin pe ine dü mese, kendilerini ilgilendirmeyen eye tamah edip durmasa, i te kula yara anı buydu.Yapması gereken eye bakıp, onu tamamlamak..Böylece kul dünya ve ahrette ilim ve amel bakımından kendisi için belirlenen dereceye basamak basamak çıkar.”⁸⁰⁶

Verilen Öğütleri Yapmaya Sarılmanın Sonuçları:

- 1) Hayırlılık: “Onlar için daha hayırlı olurdu.” Yani emrolundukları hayırlı eylerle ilgili vasıfları ta ırlardı. Bu sebeple kötülerin vasıfları kendilerinde bulunmazdı, çünkü bir eyin varlı ı, onun zıddının yoklu unu gerektirir.
- 2) Fazlasıyla sebat ve direnç kazanılmı olur. Allah verilen ö ütleri yaptıklarından dolayı inananların imanını güçlendirir, ta ıdıkları iman sebebiyle onlara sebat verir. Emirlerde, nehiylerde ve sıkıntılı durumlarda fitneler zuhur edince dünya hayatında onlara sebat (direnç) verir..Sıkıntılar geldi i anda kulun istemedi i ama yapması gerekti i emirler ve kaçınması gerekti i yasaklar konusunda ona tevfik bah ederek sebat verir. Sabır, rıza ve ükürde muvaffak olacakları bir sebat verir. Bunu yapmak için Allah'tan ona bir yardım iner. Ölüm anında ve kabirde ona dinde sebat verir. Aynı ekilde kendisine emredileni yapan kul er'î emirlere yatkın olur hatta onları sever ve arzular. Bu da itaatte sebat etmeye yardım eder.

⁸⁰⁶ Sa'dî, *Tefsîru's-Sa'dî*, s. 195.

3) u ayet: “*O zaman elbette kendilerine nezdimizden büyük mükâfat verirdik.*”⁸⁰⁷

Yani dünya ve ahrette ruh, beden ve kalp için kalıcı nîmetler. Gözün görmedi i, kula ın duymadı ı ve hiçbir insanın aklına getiremeyece i nîmetlerden...

4) Do ru yola girmek (hidayet): “*Bu, sırât-ı müstakîmde hidayete erme bahtiyarlı ına ermek için, kurtulu un ve saadetin yolu oldu undan dolayı hakkı bilme, sevme ve onu tercih etmeyi ve onunla amel etmeyi kapsar. Böyle bir hidayet de önce fertlerden ba lar sonra topluma yayılır. Kim do ru yolu bulursa, Allah tüm hayırlarda onu muvaffak kılar, tüm zararları ve erleri de ondan savar.*”⁸⁰⁸

Seyyid Kutup öyle diyor: “*Bu metod, tüm sa lam karaktere sahip olanların ahlanı ı için etkili bir yoldur. Bu yol öyle normalde çok az bir grubun sahip olabilece i ola anüstü çabalar istemez. Bu din, bu bir avuç azınlı a gelmemi tir, tüm insanlar için gelmi tir. nstanların renkleri, yapıları ve mizaçları çe it çe ittir. Yükümlülükleri yapabilme gücü bakımından da öyledir. Bu din istenen ibadetleri yapmayı ve yasaklardan kaçınmayı herkese kolayla tırır. Kendisini öldürmek ve yurdunu terk etmek, e er farz kılınsaydı onlardan çok azının yapabilece i a ır yükümlülüklerine iki örnektir. Yükümlülüklerden kasıt insanların genelini acze dü ürmek ve onlara i kence etmek olmadı ı için bunlar farz kılınmamı tır. Esasen yükümlülüklerin amacı, toplumun yapması, yapabilmesi; bir parça imanun normal düzeydeki bütün ki ileri iman dairesinin içine alması; nefislere, arzulara ve kabiliyetlere göre Müslüman toplulu a ekil vermek; bu geni çaplı ve kapsamlı yolculuk esnasında toptan hepsini geli tirip ilerletmek.*”⁸⁰⁹

manları u runa yurtlarını ve ailelerini terk etmek, a ır yükümlülüklerine bir örnek olarak verilebilir. Resüller bunun örneklerini vermi lerdir ki hicret resüllerin sünnetlerindedir. Medîne’ye hicret eden müminleri de a ır yükümlülükler altına giren mümin azlık kapsamında sayabiliriz:

“*Allah yolunda hicret eski bir sünnettir. Resülullah’ın hicreti peygamberler tarihinde imanlarının zaferi için yapılmı sonradan görülen bir durum de ildir. manını koruyarak, rahat hareket edebilece i, davete icabet edecek ve bu davetin olumlu sonuç verece i hayırlı bir çevre olu turmak için ça rıda bulunmak üzere nasıl ki do du u yeri ve vatanını*

⁸⁰⁷ Nisâ 4/67

⁸⁰⁸ Sa’dî, *Tefsîru’s-Sa’dî*, s. 195–196.

⁸⁰⁹ Kutup, *Fî Zilâl*, II, 697.

terk etmi se, kendisinden önceki peygamber karde lerinden bir kısmı da peygamberimizi hicrete sürükleyen aynı nedenlerden dolayı yurtlarını terk etmi lerdir.

Böyle çorak bir yerde davete devam edilmesinin bir yararı olmaz. Aksine ça rıyı inkitaya u ratır, hareket kabiliyetini akamete u ratır. En sıkıntılı dönemlerde onu dejenere edebilir. Kur'ân bize resüllerin ve geçmi ümmetlerden onlara tabi olanların hicretlerinden örnekler anlatır ki onlardan sonra her bir mümin bu kıssalarla kendisini, inancını ve erefini de erlendirsın, kendisine öz ele tiride bulunsun, ki ili ini ve de erini sorgulasın. Kendisyle imanı ve erefi arasına engel konuldu u, ki ili ine ve de erine saldırıldı ı zaman, onlardan sonraki her müminin ça rının ekliyle ilgili olarak esas alaca ı, Allah'ın bir yasası bizim için açıklı a kavu sun.⁸¹⁰

Hicret insanı rahatlatacak bir gezinti veya bir seyahat de ildir. Fakat o topraktan, aileden, yakın dostlardan, sevgi ve sadâkat ba larından ve rızık sebeplerinden ayrılmaktır. nancı u runa her eyden geçmektir. Bunun için büyük bir gayret ister ki muhacirler bu hicretle tam olarak ikna olsunlar. unlar müminlerin Medine'ye hicret etmelerini hazırlayan sebeplerdendir:

“1) slam'ın galibiyeti ve inancı u runda her saldırgana kar ı tahammül etme gücü veren köklü iman terbiyesi.

2)Müminlere yapılan i kence ve zulüm.

3)Kur'ân'ın hicreti içermesi ve Allah'ın arzının geni oldu una dikkati çekmesi. Allah öyle buyurmaktadır: ‘(Resûlüm!) Söyle: Ey inanan kullarım! Rabbinize kar ı gelmekten sakının. Bu dünyada iyilik yapanlara iyilik vardır. Allah'ın (yarattı ı) yeryüzü geni tir. Yalnız sabredenlere, mükâfatları hesapsız ödenecektir.’⁸¹¹

4) manları u runa ailelerini ve yurtlarını terk eden gençlerin kıssasından bahseden Kehf Sûresi'nin nazil olması. Sonra bu kıssayı, açıkça hicretten bahseden ayetlerin takip etmesi. Ayette öyle buyrulmaktadır:

‘Zulme u radıktan sonra Allah yolunda hicret edenlere gelince, onları dünyada güzel bir ekilde yerle tirece iz. E er bilirlerse ahretin mükâfatı elbette daha büyüktür.

(Onlar) sadece Rablerine tevekkül ederek sabredenlerdir.’⁸¹²

⁸¹⁰ Cezûlî, el-Hicretü fi'l-Kur'âni'l-Kerîm, s. 175.

⁸¹¹ Zümer 39/19

⁸¹² Nahl 16/41-42

5)Habe istan'a hicret aileyi ve yurdu terk etme konusunda pratik bir alı tırma idi.”⁸¹³

Müslümanların Medine'ye hicret etmelerinin hedefi ile ilgili olarak da unu söyleyebiliriz:

“Medine'ye hicretten kasıt, ç a rıyı sırtlanıp fitne ortadan kalkıp din tamamen Allah'ın oluncaya kadar o u urda cihat edecek olan slâm Devletinin kurulması idi.”⁸¹⁴

“ üphesiz ki hicret, tarihin akı nı, kanunlar, örfler, âdetler, gelenekler, fertlerin ve toplumların gidi âtları, inançlar, ibadetler, ilim ve kültür, cehalet ve lüks, dalâlet ve hidâyet, adalet ve zulüm ortamı içinde ya amanın kaçınılmaz oldu u hayatın çizgisini ve tarzını de i tiren en büyük olaydır.”⁸¹⁵

Mümin azlı nın a ır yükümlülük altına girmesi olarak kabul etti imiz hicretle ilgili olarak Kurey lilerin Muhacirlerle mücadelelerinde ba vurdu u yollar ve hicrette ortaya çıkan büyük sahnelerden bazıları öyle sıralayabiliriz:

- 1) E iyle ve çocu uyla adamın arasını ayırma yöntemi.
- 2) Kaçırma yöntemi.
- 3) Hapis yöntemi.
- 4) Ekonomik ambargo yöntemi.

1) Eşiyile ve Çocuğuyla Adamın Arasını Ayırma Yöntemi

Ümmü Seleme (R.ha) öyle diyor: “Ebû Seleme'yle hicrete karar verince devesini benim için getirip beni ve kuca ımdaki o lum Seleme b. Ebî Seleme'yi üzerine bindirdi. Sonra deveyi sürerek yola koyuldu. Benî Mu îre b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm'un adamları onu görünce kar ısına dikildiler ve öyle dediler: ‘Ona kar ı bizden çok senin sözün geçiyor, fakat u akrabamızı diyar diyar dola tırmana nasıl müsaade ederiz?’

Ümmü Seleme der ki: ‘Elinde devenin yularını çektiler, bini de ondan aldılar..Abdü'l-Esed'in o ulları (Ebî Seleme'nin akrabaları) bu duruma öfkeleniler ve öyle dediler: ‘Hayır! Vallahi o lumuzu onun yanında bırakmayaca ız, akrabamızdan onu ayırdınız.’ Bunun üzerine Ümmü Seleme diyor ki: ‘Aralarında o lum Seleme'yi çeki tirirlerken eli

⁸¹³ Şâmî, Salih, *es-Sîretü'n-Nebeviyyetü Terbiyetü Ümmetin ve Binâü Devletin*, s. 118.

⁸¹⁴ Cezûlî, *el-Hicretü'n-Nebeviyyetü'l-Mübâreke*, s. 33–34.

⁸¹⁵ Urcûn, Muhammet Sadık, *Muhammedün Resûlullâh*, II, 421.

çıktı. Abdü'l-Esed'in o ullahı çocu u götürdüler, Mu îre o ullahı beni yanlarında hapsedtiler, e im Ebû Seleme de Medîne'ye hareket etti. Benimle e im ve çocu umun arası ayrıldı oldu. Ben her sabah çıkıp meydana oturarak ak ama kadar a lıyordum. Bu durum yakla ık bir yıl kadar sürdü. Nihayet Ümeyye o ullahından (Mu îre o ullahı'nu kastediyor) bir adam yanıma geldi, halimi görünce bana acıdı ve Mu îre o ullahına öyle dedi: ' u dü küni kendisiyle ailesinin arasını ayırdınız da serbest bırakmıyor musunuz?' Bunun üzerine bana öyle dediler: 'Dilersen kocanın yanına git' bundan sonra Abdü'l-Esed'in o ullahı çocu umu bana verdiler. Sonra devamle yola çıktım, çocu u da kuca ıma aldım, Medine'ye, e imin yanına gittim...⁸¹⁶

Dü ünelim ki iman kalbe yerle ince " man sahibi canı ci eri de olsa, can yolda ı da olsa, hiçbir eyi imandan ve slâm'dan üstün tutmaz, hiçbir eyi bu ikisine de i mez. Bundan dolayı Ebû Seleme hiç kimsenin kar ısında e ilip bükülmeden Medine'ye gitti. Mü riklerin uyguladıkları böyle bir yöntem sonuç vermedi...⁸¹⁷

2) Kaçırma Yöntemi

Ömer b. Hattab'tan rivayet edildi ine göre o öyle demektedir: Hicret için anla ma yapmak üzere ben, Ayyâ b. Ebî Rabîa ve Hi am b. Âs b. Vâil toplanınca, anla ma yerimizin Gaffâr o ullahına ait Edâ⁸¹⁸ denilen yerdeki a açlar oldu unu söyledik. Aramızdan kim gelmeyecek olursa onun hapsedildi inin anla ılaca ını ve di er iki arkada ın geçip gitmesini konu tuk.

Sonra sabah olunca oraya ben ve Ayyâ geldik Hi am'ın ise alıkonulup, caydırıldı ına hükmettik. Medine'ye gelince Ömer b. Ayyâ o ullahının evinde kalmak için oraya misafir olduk. Ebu Cehil b. Hi am ve Haris b. Hi am Ayyâ 'ın yanına gittiler ki Ayyâ , onların amcao ullahı ve ana bir karde leri idi. Daha sonra, henüz Resûlullah Mekke'de iken bu ikisi Medine'ye yanımıza geldi ve onunla (Ayyâ 'la) konu arak ona öyle dediler: 'Ayrılık acısı sebebiyle annen seni görünceye kadar ba ına dokunmayaca ına (tarak sürmeyece ine) ve kızgın güne altından çekilmeyece ine dair yemin etti.' Ben de Ayyâ 'a dedim ki: 'Ayyâ , vallâhi bunlar seni dininden saptırmak istiyorlar, dikkatli ol. Vallâhi

⁸¹⁶ Ömerî, es-Sîretü'n-Nebeviyyetü's-Sahîhatü, I, 202-203.

⁸¹⁷ Salâbî, es-Sîretü'n-Nebeviyyetü, s. 130-131.

⁸¹⁸ Burası Mekke'ye on mil uzaklıktadır.

annen bitlerden dolayı eziyet görecek olursa saçlarını tarar, Mekke'nin kavurucu sıcak artarsa gölgeye çekilir.'

O da dedi ki: 'Annemin yeminini boşa çıkarmayacağım, orada malım da var, onu da böylece almış olurum.' Ben de; 'Vallâhi sen de biliyorsun ki ben, Kureyş'in en zenginlerinden biriyim, malımın yarısı senindir, onlarla beraber gitme.' dedim. Ama o beni dinlemedi, gitme konusunda ısrar etti. Ben de şöyle dedim: 'İlla ki bunu yapacaksan şu devemi al, bu uysal ve soylu bir deve dir. Sirtından inme. Bu ayet kavimden üphelenecek olursan, bu deve ile kurtul.' Bunun üzerine o deveye bindi, diğer ikisiyle beraber yola koyuldu. Biraz yol aldıktan sonra Ebu Cehil ona şöyle dedi: 'Ey kardeşim! Şu benim devem hantallaştı, kendi devene beni bindirmez misin?', o da 'tabi' dedi. Binmesi için deveyi çöktürdü. Yere çökünce ikisi birden ona saldırdılar, elini ayağına baskılar sonra Mekke'ye götürdüler. Onun inancını bozdular.'⁸¹⁹

"(Hz. Ömer) der ki: 'Allah, Allah'ı tanıyıp, ona iman eden ve resûlünü tasdik edip de sonra dünyada başlarına gelen bir beladan dolayı bundan dönen bir topluluğun tövbesini kabul etmez.' Diye kendimiz hakkında yorum yapıyorduk. Bunun üzerine Allah şu ayeti indirdi: 'De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları başırlar. Üphesiz ki o, çok başırlayan, çok esirgeyendir.'

Size azap gelip çatmadan önce Rabbinize dönün, ona teslim olun, sonra size yardım edilmez.'⁸²⁰ Mealindeki ayetler indirilmeden önce biz: Kim inancı bozulup dininden dönerse Cenab-ı Allah tevbesini kabul etmez, diyorduk. Onlar da öyle biliyordu.

Hız. Ömer der ki: 'Elimle bu ayeti yazdım, sonra Hişam'a gönderdim. Hişam olayı öyle anlatıyor: 'Ayet elime ulaştıncaya onu Zî Tuvâ'ya⁸²¹ götürdüm, ayeti anlamak için kafa yordum ama bir türlü anlayamadım. Sonra 'Allah'ım onu anlamamı kolaylaştır' diye dua ettikten sonra ayrıldım. Bunun üzerine Cenab-ı Allah'ın bu ayetleri benim gibiler hakkında indirdiğini kalbime koyduğunu anladım oldu. Hemen geri döndüm, deveme bindim sonra Resûlullah'a yettim.'⁸²²

⁸¹⁹ Salâbî, es-Sîretü'n-Nebeviyyetü's-Sahîhatü, I, 205.

⁸²⁰ Zümer 39/53-54.

⁸²¹ Mekke'de bir vadi adı.

⁸²² Beyhakî, Sünen-i Beyhakî, Kitâbü's-Siyer, Bâb-ü Mâ Câne fi Üzri'l-Müstez'afîn, Hadis no, 17534

3) Hapis Yöntemi

Ayyâ b. Ebî Rebîa ve Hi am b. Âs'a bunu da yaptılar. Tavanı olmayan bir evde hapsedilmi lerdî.⁸²³

Resûlullah (S), Mekke'deki mustazaflar için genel dua ederdi. Bazıları için de isimlerini kullanarak özel dua ederdi. Ebu Hureyre'den rivayete göre Nebi (S), son rekatten (sonra) ba ımı kaldırdı ı zaman öyle derdi: *'Allah'im! Ayyâ b. Ebî Rebîa'yı kurtar, Allah'im! Seleme b. Hi am'ı kurtar, Allah'im! Velîd b. Velîd'i kurtar, Allah'im! Müminlerden mustazafl olanları kurtar...'*⁸²⁴

4)Ekonomik Ambargo Yöntemi

Ebu Osman el-Hindî'den rivayete göre Suheyb Medine'ye hicret etmek istedi i zaman Kurey kâfirleri ona dedi ki: 'Bize fakir olarak geldin sonra malın bizim yanımızda ço aldı ve istedi ini elde ettin. İmdi malını alıp gitmek istiyorsun. Vallahi bu olmayacak.' O da onlara öyle cevap verdi: 'Ne dersiniz? Malımı size versem de yolumdan çekilseniz?' Onlar da bu teklifi kabul ettiler. Sonra Suheyb (bize) öyle dedi: 'Malımı onlara verdi ime dair sizi ahit tutuyorum.' Bu haber Resûlullah (S)'e ulaınca Resûlullah öyle buyurdu: **'Suheyb kazandı, Suheyb kazandı.'**⁸²⁵

krime öyle anlatıyor: *"Suhehb hicret etmek için çıkınca Mekke'liler onu takip ettiler. Bunun üzerine Suheyb kırk tane ok çıkarıp onlara: 'Sizden her birinize bir ok vuruncaya kadar bana yakla amazsınız! Bunları bitirdikten sonra dakılıcımın kabzası elimde kalıncaya kadar sizi kendime yana tırmam. Biliyorsunuz ki içinizde en keskin ni ancı benim. Mekke'de iki cariye bıraktım, ikisi de sizin olsun.'* dedi. Bunun üzerine Nebi (S)'e u ayet nazil oldu: *'nsanlardan öyleleri vardır ki Allah'ın rızasını kazanmak u runa kendilerini feda ederler, Allah, kullarına kar ı efkatlidir.'* Hz. Peygamber onu (Suheyb'i) görünce öyle buyurdu: *'Ebû Yahya alı veri te kazandı'* sonra bu ayeti okudu."⁸²⁶

"Bu aheser sahnelerin tamamı, sadece mübarek hicret döneminde meydana gelenlerle sınırlı de ildir. Bilakis bu büyük tablo, birçok büyük manzaralarla,

⁸²³ Salâbî, *es-Sîretü'n-Nebeviyyetü*, s. 132.

⁸²⁴ Buhârî, *Sahîh-i Buhârî, Kitâbü'l-İstiskâ*, II, 33., Hadis No, 1006

⁸²⁵ İbn Hibbân, *Sahîh-i İbn Hibbân İhbâruhû an Menâkibi's-Sahâbeti, Suheyb b. Sinân bahsi, hadis no, 7082*

⁸²⁶ Hâkim, *Müstedrekü'l-Hâkim, Kitâb-ü Ma'rifeti's-Sahâbeti (R.anhüm), Zikr-u Menâkib-i Suheyb*, III, 398, No: 5700, Hadis, Müslüm'ün şartına uygundur.

tecerrütlerle⁸²⁷ ve kurbanlarla doludur ki bunlar erefin ve izzetin kazanılmasında ve yerle mesinde bu ümmete etkili ve hikmetli bir ders verir niteliktedir.⁸²⁸

3.2. Övülen Mümin Azlığın Haberleri Nakledeken İhtiyatlı Davranması

Allah-ü Teâlâ öyle buyurmaktadır: “Onlara güven ve korkuya dair bir haber gelince hemen onu yayarlar; hâlbuki onu, Resûl’e veya aralarında yetki sahibi kimselere götürselerdi, onların arasından i in iç yüzünü anlayanlar, onun ne oldu unu bilirlerdi. Allah’ın size lütuf ve rahmeti olmasaydı, **pek azınız müstesna**, eytana uyup giderdiniz.”⁸²⁹

İbn Abbas ayet hakkında öyle buyurmaktadır: “**hemen onu yayarlar**’ın anlamı içerisinde onlardan az bir toplulu un o haberi yaymayaca ı ve if a etmeyece i manası vardır.”⁸³⁰

İbn Kesîr de: “(Allah), i ler gerçeikle meden onları haber vererek belki de do ru olmadıkları halde yayanları ho kar ılamamaktadır.”⁸³¹

Ebû Hureyre’den rivayete göre Resûlullah (S) öyle buyurmu tur: “Ki iye yalan olarak her duydu u eyi anlatması yeter.”⁸³² Münâvî de öyle der: “Yani do ru ve yalan söz duymak kendisine do al geldi i için ara tırmadı ı zaman, duydu u her eyi konu ursa yalan söylemesi kaçınılmazdır. Yalan, kasten olmasa da bir eyi olmadı ı ekliyle anlatmaktır. Fakat kasıt, günah olmasının artıdır.”⁸³³

Ebû Abdullah (Huzeyfe), Ebû Mes’ûd’a “**Zeamû** ifadesi hakkında Resûlullah’tan ne duydun?” diye sordu u zaman o öyle dedi: “Resûlullah’ı öyle derken duydum: ‘(Do rusunu bilmeden) öyle öyle diyorlar, demek ki inin ne kötü bine idir!’”⁸³⁴

⁸²⁷ Toplumdan ayırma, yalnız bırakma.

⁸²⁸ Cezûlî, *el-Hicretü’n-Nebeviyyetü’l-Mübâreketü*, s. 121.

⁸²⁹ Nisâ 4/83

⁸³⁰ Kurtubî, *el-Câmi’u Li Ahkâmi’l-Kur’ân*, V, 278.

⁸³¹ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, I, 542.

⁸³² Ebu’l-Huseyn, *Sahîh-i Müslim, en-Nehy-i Ani’l-Hadîsi bi Külli mâ semî’a Bâbı*, Hadis No, 5.

⁸³³ Zayfullâh, *Feyzü’l-Kadîr*, V, 2.

⁸³⁴ Ebû Dâvut, *Sünen-i Ebî Davut, fî kavli’r-Racûli “zeamû” Bâbı*, Hadis No, 4972

“Ancak dayana ı ve aslı olmayan bir söz için ‘ öyle öyle diyorlar’ denir. Bu söz rivayet yoluyla söylenmi dolaylı bir durumdur. Hz. Peygamber de böyle yapmayı yasaklamı tır. Bu, onun yolu de ldir. nkâr edemeyecekleri ekilde iyice ara tırmayı, güvenilir oluncaya ve hakikat ortaya çıkıncaya kadar anlattı ını belgelendirmeyi emretmi tir.”⁸³⁵

“...Sonuç olarak; üpheye ve tahmine dayalı bilgi vermek çirkindir. Verdi i haberin kayna ı ve senedi olmalıdır. Sırf zanna ve tahmine dayalı olarak anlatılması bakımından de il, aynı zamanda senet bakımdan da güvenilir olması gerekir. u sözde buyruldu u gibi: ‘(Do rusunu bilmeden) öyle öyle diyorlar, demek ki inin ne kötü bine idir.’”⁸³⁶

Kurtubî öyle demektedir: “Mana; onlar, Müslümanlar’ın galibiyeti ve dü manın yok oldu u do rultuda güven veren bir ey veya bunun zıddına korkuyla ilgili bir ey i ittikleri zaman, ara tırmadan önce if a ederler, açıklayıp ve dile getirirler. Bir görü e göre bu, Müslümanların zafiyetinden kaynaklanır. Hasan’dan rivayete göre; ‘Çünkü onlar peygamberin yaptı ı i i if a ediyorlardı ve kendilerinin bu konuda hiçbir fonksiyonlarının olmadı ı hissini veriyorlardı.’ Dahhâk da öyle der: ‘Bu münafiklar hakkındadır ki yalan söyleyerek karga a çıkarınca bu onlara yasaklandı.’”⁸³⁷

Râzî de: “Allah, pe pe e zafer ve galibiyet kazanmak söz konusu olmasaydı, eytana uyaca ımuzu ve çok azımız hariç, dinden çıkaca ımuzu beyan ediyor. Bu ki iler de hakikatte dünyada gücü (zahirî güç) elinde bulundurmanın, var olmanın sebebi olmadı ını bilen faziletli müminlerden, basîret sahibi ve temkinli olanlar, azimli olanlar ve sa lam karakterli olanlardır. Hak oldu una i aret eden zafer ve fetih; batıl oldu una i aret eden hezimet ve da ılma pe pe e geldi i için de il, bilakis i in hak veya batıl olmasının bir delile dayanmı oldu unu bilen müminlerdir.”⁸³⁸

Menâr Sahibi de öyle demektedir: “Ey Müslümanlar, gerek açıkça, gerekse gizlice Allah’a ve resûlüne itaat bakımından, Kur’ân’ı dü ünüp anlamak ve kamu i lerini Resûl’e ve sizden olan yöneticiye havale etmek bakımlarından yol göstermekle size Allah’ın rahmeti ve lütfü olmasaydı, tıpkı Resûl’e ‘sana itaat ettik’ deyip te sava tan sonra buna

⁸³⁵ Hattâbî, Meâlimü’s-Sünen, VII, 267.

⁸³⁶ Abâdî, Avnü’l-Ma’bût, XIII, 315.

⁸³⁷ Kurtubî, el-Câmi’u Li Ahkâmi’l-Kur’ân, XIII, 97.

⁸³⁸ Fahru’r-Râzî, Tefsîru’r-Râzî, V, 208.

uymayıp ganimet pe inde ko an, durumu if a eden ve korku yayan, tâbî olan pek azı dı ında ümmetin üzerindeki olumlu atmosferi bozan bu gurubun uydu u gibi siz de eytanın vesvesesine uyardınız. Yani birçok i e, batıl ve er karı tırarak eytana uyardınız. Ama tamamı böyle de il, Ebu Bekir ve Ömer gibi hakkı ve hayrı seçti i için kendilerine kurtulu ve tertemiz fitratın verildi i çok az bir gurup bunun dı ındadır.⁸³⁹

“Bu, layık olmayan bu davranı ları hakkında Allah’ın kullarına verdi i bir derstir. üphesiz ki onlar kamu yararı ve önemli i ler bakımından güvenli i, müminlerin sevinçlerini veya ara tırmayı gerektiren kötü bir durumu içeren korkuyu ilgilendiren bir durumla kar ıla tıkları zaman, bu haberi alel acele yaymazlar. Aksine onu Resûl’e, ilme, reye, isti are yetene ine, ince zekâya ve vakara sahip olan ehil ki ilere havale ederler. Bu ki iler i leri, yararımıza ve zararımıza olan eyleri bilen ki ilerdir. Ne redilmesinin müminlerin yararına olup olmadı ını, psikolojilerine yapaca ı olumlu veya olumsuz tesiri ve dü manların i ine yarayıp yaramayaca ını bilirler, ona göre hareket ederler. çinde veya tamamen kendisinde bir yarar görürler ama zararının faydasından çok oldu unu fark ederlerse onu if a etmezler.

Etik kural udur: “Bir konuda ara tırma yapıldı ı zaman bunun, ehil ki iye verilmesi ve ba kalarına götürülmemesi gerekir. te bu, do ruya en yakın olanı ve hatadan uzak olmaya en layık olanıdır.

Bunda aceleye getirmeyi ve i leri duyar duymaz yaymak için acele etmeyi yasaklama durumu ve konu madan önce dü ünüp ta ınmayı, bunda yarar mı var - ki insan ona atılsın- veya i bunun tam tersi mi -ondan uzak dursun- diye incelemeyi emretme durumu vardır.”⁸⁴⁰

“Bu Nass’ın çizdi i tablo, islâmî kı ladaki gönülleri bu sisteme alı mayan ve kı lanın da ıtılması ve pe pe e gelen sonuçları –ki sonuç felaket olabilir- konusundaki ayıanın önemini idrak edemeyen bir toplulu un resmidir. Çünkü bunlar, olayın en temel line inmemi ler ve durumun ciddiyetini kavrayamamı lardır. Zira, a ızdan çıkan ve lisandan sadır olan sözler belki de ahsın kendisine ve bütün te kilata akla gelmeyecek ve olaydan sonra telafisi hemen mümkün olamayacak yaralar açabilir. Çünkü onlar bu kı laya kar ı tam manasıyla gerçek sevgiyi ve yakınlı ı göstermemi ler.

⁸³⁹ Reşit Rıza, *Tefsîru’l-Menâr*, II, 133.

⁸⁴⁰ Sa’dî, *Tefsîru’s-Sa’dî*, s. 201.

Böylece vuku bulan her bir ayianın verece i zarar ve bu ayiayı oraya buraya ta imak ve onu dilden dile yaymak onlar için bir anlam ifade etmez. Her güvencikle ilgili bir ayia olsun, isterse de korku salmayla ilgili bir ayia olsun, bunu yaymak her ikisi bakımından da yıkıcı bir tehlike arz edebilir. Çünkü mesela dü manın hareketini bekleyen tetikteki bir kı lanın güvenlik durumuyla ilgili bir haberi yaymak, bu kı lada –emirler uyanık bulunma havasını estirse bile- bir tür tembellik, gecikme, geri çekilmek ve usanmaya yol açan bir rehavet durumu meydana getirir.. Çünkü tehlikeden korunmak için gösterilen dikkat mücerret emirlere gösterilen dikkat gibi de ildir, böyle bir rehavet orduyu yok olmaya götürebilir. Aynı şekilde gücü sebebiyle hissetti i rahat ve güvenden dolayı duru u dik olan bir kı lada korku salmak da parçalanmaya, karı ıklı a ve korkunun kayna ından endi e etmeyi gerektirmeyen hareketlere yol açabilir. Bu durum da bütün orduyu yok olmaya götürebilir. Bu, her hâl-ü karda tam bir düzeni olmayan veya komuta etmeye uygun olmayan veyahut da her ikisinin birden tam olmadığı bir kı lanın karakteristik özelli idir. Görünen o ki, bu görüntü ve durum o zamanda iman, idrak ve yetkinlik bakımlarından farklı düzeydeki grupları barındırması sebebiyle Müslüman toplumunda bir realite idi. Bu parçalanmayı ancak Kur’ân Rabbânî metoduyla tedavi edebilir.⁸⁴¹

“Kur’ân, Müslüman topluma do ru yolu gösteriyor:

‘Hâlbuki o haberi, Resûl’e veya aralarında yetki sahibi kimselere götürselerdi, onların arasından i in iç yüzünü anlayanlar, onun ne oldu unu bilirlerdi.’

Yani; e er onlar kendilerine ula an güven ve korkuyla ilgili haberleri –onların yanındaysa- Resûl’e veya müminlerin liderlerine götürselerdi onlar, yetkilerine dayanarak nasıl bir sonuç çıkaracaklarını bilirlerdi. Böylece bu hakikatleri birbiriyle çeli en haberlerin ve girift hadiselerin içinden çıkarırlardı.⁸⁴²

Vehbe Zühaylî mümin azlı ın övüldü ü bu ayetten di er Müslümanlara da örnek olabilecek bir takım sonuçlar çıkarmı tır:

“1) Bir haberi rivayet etmeden ve anlatmadan önce iyice ara tırmak vaciptir. Ümmetin sırlarını ve birli ini-bütünlü ünü dikkate alıp bunları korumak üzere, duyurulacak olan haberlerin genel bir de erlendirmesini yapmak, bu birli in güçlü,

⁸⁴¹ Kutub, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, II, 724.

⁸⁴² Kutub, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, II, 724.

birbirine ba lı, sa lam, yalancı propagandalardan ve maksatlı haberlerden etkilenmeden devamına çalı mak vaciptir.

2) *lim ehilleri, bilirki iler (uzmanlar) ve liderler; problemler ve kamu i leri konularında konu maya daha layık olanlardır. Bu ki iler aynı zamanda dinde içtihat edebilecek durumda olanlardır.*

3) *Allah'ın lütfu ve rahmeti olmasaydı, eytanın vesvesesiyle ayakların kayması çok görülen bir durumdur.*"⁸⁴³

Müslüman orduda askerin en önemli görevini de u sözlerle ifade edebiliriz:

"Kula ına bir haber geldi i zaman, derhal onu peygamberine veya komutanına haber vermelidir. Onu arkada ları veya o haberle i i olmayan ki iler arasında anlatıp yaymamalıdır. Çünkü inançlı yönetim, i in hakikatini tespit edebilecek bir yetkinli e sahiptir. Haberin yerle inceye kadar- yayılmasında veya yayılmamasında bir yararın olup olmayaca ı noktasında bir yetkinli e sahiptirler."⁸⁴⁴

f a etmek ümmete kar ı sava ırken dü manın yöntemlerinden birisidir:

Bir ayette öyle buyrulmaktadır: *"Onlar e er güçleri yeterse, sizi dininizden dönünceye kadar size kar ı sava a devam ederler.*"⁸⁴⁵

Seyyid Kutub öyle demektedir: *"dü manların Müslümanlara kar ı sava yolları ve teknikleri çe it çe ittir. Ama hedef hep aynıdır; güçleri yeterse dosdo ru Müslümanları dininden döndürmek..Her ne zaman ellerindeki silah kırılrsa, ba ka bir silaha sarılmak..Ne zaman ellerindeki malzeme körelse ba ka birisini bilemek..Her eyi bilen ve her eyden haberdar olan Allah'tan gelen sadık, haber Müslüman toplumu teslim olmaya kar ı uymayı, tehlike kar ısında uyanık olmayı ve Müslümanları tuzaklara kar ı sabırlı olmaya ça ırmayı içerir. Aksi takdirde dünya ve ahrette hüsrân ve hiç bir özrü'n ve delilin savamayaca ı azap.*"⁸⁴⁶

Haberi yaymakla ilgili bir kelime olan " âyia" kelimesi hakkında Râgıp el- sfehânî Müfredât adlı eserinde özetle öyle demektedir: Yaymak ve takviye etmek. Haberin

⁸⁴³ Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, III, 185-186.

⁸⁴⁴ Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, s. 724.

⁸⁴⁵ Bakara 2/217

⁸⁴⁶ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, I, 222.

ço alması güçlenmesi, kavim da ılıp ve ço alması ve odun ate i güçlendirmesi anlamlarında ilgili kelimelere göre anlam kazanır. **Şia**; insanın sı ındı ı ki iler (yardımcı), insanın etrafında kümelenen ki iler (tarafhtarlar), atılgan ve cesur ki iler anlamlarında kullanılır...

Kur'ân'da bu kelimelerin kullanılı ı öyledir: “*Andolsun ki, senden önceki **milletler** arasında da elçiler gönderdik.*”⁸⁴⁷ “*...Orada, biri kendi **tarafından**, di eri dü man **tarafından** olan iki ki iyi birbiriyle dö ü ür buldu.*”⁸⁴⁸ “*üphesiz brahim de onun (Nuh'un) milletinden idi.*”⁸⁴⁹ “*Andolsun ki sizin **benzerlerinizi** hep helak ettik dü ünüp ibret alan yok mu?*”⁸⁵⁰

*Bu bilgiler ı ında diyebiliriz ki “ y a” kökünden türeyen kelimelerin sözlük anlamlarıyla ilgili ortak anlam yayılmak ve ço almaktır.*⁸⁵¹

“ f a etme” kavramının birkaç tanımı yapılmaktadır. Bunların bazıları öyledir:

“*Tasdik etmek için ortaya konulan her bir ibare veya önermeyi ahıstan ahısa, do rulu una dair güçlü bir kriter olmadan yaymaktır.*”

“*Kesin delil ve kanıtı gerek duymadan, normalde ifahî yoldan, ki iden ki iye aktarılan ve duyan ki inin inanması için ortaya atılan uydurma dü ünçeye verilen bir tabirdir.*”

“*Belli durumda hakkında bir eyin kayna ından, ba kaları bilmeden, maksadı a mak (art niyetli olmak) ve belli bir toplumun fertleri arasında yaymak amacıyla haberin yayılmasıdır.*”

“*nsanların birbirlerine naklettikleri haberler, sözler ve olaylar ile do rulu u ve sıhhati ara tırılıp incelenmeden rivayet ettikleri kıssalardır.*”

“*Aslını ortaya koymanın zor oldu u, ilgili ki ilerce önemli konularla alakalı ve tasdik edilmesinin ve yayılmasının, ki ilerinin manevî ahsiyetlerini zayıflatmaya sürükleyen ve do rulu undan üphe duyulan haberlerdir.*”

⁸⁴⁷ Hicr 15/10

⁸⁴⁸ Kasas 28/15

⁸⁴⁹ Sâffât 37/83

⁸⁵⁰ Kamer 55/51

⁸⁵¹ Ahmet Nevfel, *el-İşâ'a*, s. 17.

“Kayna ı belli olmayan ortaya çıkmı haber, bu haberin kararsızlık içinde hızlı bir ekilde veya bu haberin yapısına göre durgun bir biçimde yayılmasıdır.”

“Görüldü ü gibi burada kelimenin sözlük anlamıyla terim anlamı arasında bir ba ve ortak bir fonksiyon var ki bunlar da yayılmak ve ço almaktır.”⁸⁵²

f a etme araçlarını da genel olarak öyle sıralayabiliriz:

- ✓ Bir ki inin yaydı ı haber,
- ✓ Dergi haberi,
- ✓ Gazete haberi,
- ✓ Radyo haberi,
- ✓ Televizyon haberi,
- ✓ nternet veya mektup aracılı ıyla yayılan haber,
- ✓ CD ve kaset gibi eylerle yayılan haber.

Bunlar, insanlar arasında haber yayma ve haberle me yollarıdır.

Seyyid Kutub u ayeti tefsir ederken öyle demektedir: “Çünkü siz bu iftirayı, dilden dile birbirinize aktarıyor, hakkında bilgi sahibi olmadı nız eyi a ızlarınızda geveleyip duruyorsunuz. Bunun önemsiz oldu unu sanıyorsunuz. Hâlbuki bu, Allah katında çok büyük (bir suç) tur.”⁸⁵³

“Bu, içinde hafiflik, ithamda bulunmak, günah i lemekten fazla sıkılmamak, en büyük ve en tehlikeli i leri bile laubalilik ve umursamazlıkla ele alma durumlarını içinde barındıran bir ayettir. ‘**Dilden dile birbirinize aktarıyor..**’ dü ünüp ta nmadan, görmeden, ara tırmadan ve incelemeyen bir dilden alan dil.. Hatta söz sanki kulaklara hiç u ramaz, kafalarda yer etmez ve kalp süzgecinden geçirilmez.. ‘**Hakkında bilgi sahibi olmadı nız eyi a ızlarınızda geveleyip duruyorsunuz.**’ Aklınızla, derin anlayı nızla veya kalbinizle de il, sadece a zınızla! Bunlar ancak akıllarda de erlendirilmeden, idraklara yerle meden a ızların geveledi i kelimelerdir.”⁸⁵⁴

f anın berteraf edilmesiyle ilgili olarak unları sıralayabiliriz:

⁸⁵² Ahmet Nevfel, *el-İşâ’a*, s. 17.

⁸⁵³ Nûr 24/15

⁸⁵⁴ Kutub, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, IV, 2502.

1) Haberi nakleden ki iyi ilimsiz konu manın akibetine karşı uyararak ve ona Allah'ı hatırlatmak.

2) Haberi nakleden ki iye içinde yalan veya abartı olan haberi yaydı ı zaman bunun do uraca ı sonuçları hatırlatmak. Allah ayette öyle buyurmaktadır: “...*Sonra yaptı ınıza pi man olursunuz.*”⁸⁵⁵

3) Sorgulamadan veya itiraz etmeden söylentiye kabul etmede acele etmemek.

4)Yansıtılırken bir takım abartılar ve eklemeler olaca ı ve bunlar bir çok yalanı barındıraca ı için bu söylentiye sa a sola yansıtmamak. Bir Rus atasözünde de ifade edildi i gibi. ‘*Yalan, yuvarladıkça büyüyen bir kartopudur.*’

5) Söylentinin seyir çizgisini takip etmek ve çıktığı yere ulaşmak için yayıldı ı yolları ara tırmak, müteakiben söylentinin çıktığı kaynak üzerinde odaklanmak ve bu ki ileri tam anlamıyla sorgulamak.

6)Abartmamak veya a kınılı ı belli etmemek, söylentiye i itince olaya farklı yönlerden bakmaya önem vermek ve do rulu undan üphe etmek. Bu, hattı zatında söylentiye yayanların yaptıkları sansasyonu hafifletir ve bu ayıyı yaymadan önce kendi içlerinde de erlendirme yapmalarını sa lar.

7) Söylentiden yüz çevirmek ve ondan olumsuz yönde etkilenmemek, ayianın söndürülmesinde ba lıca sebeptir. “*Zira ortada dola an bir sözden yüz çevirmek, yayan ki inin sözünü söndürmek ve yok etmek için en uygun yoldur ve cahillerin dikkatini bu habere çekmemek için en uygun olanıdır.*”⁸⁵⁶

8) Gazetelerden yayılan bir söylenti oldu u zaman veya insanlar arasında büyük oranda yayıldı ı zaman söylentiye gazeteler aracılı ıyla ve aynı ekilde cevaplamaya çalı mak. Birçok insanın önünde ayianın asılsız oldu unu açıklamak onun ortadan kalkmasının ve söndürülmesinin en hızlı yoludur. ayet bu söylenti tamamen sönmezse en azından söylentiye karşı duyulan tam kanaatin insanların zihinlerinden atılması gerekir.

9) nsanların arasında akıllarının ve idraklerinin alamayaca ı önemli haberlerden bahsetmemek:

“*bnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor; Ben, Muhâcirler'den birço undan Kur'an ö reniyordum. Abdurrahman bnu Avf, onlardan biri idi. Ben Mina'da onun*

⁸⁵⁵ Hucurât 49/6

⁸⁵⁶ Nevevînin şerhiyle, *Mukaddimet-ü Sahîh-i Müslim*, I, 129.

menziline iken, o da, Hz. Ömer'in son defa yapmış oldu u haccda onun yanında idi. Abdurrahman yanıma dönünce öyle anlattı:

Bugün Hz. Ömer'in yanına gelen bir adamı ke ke sen de görseydin. : 'Ey mü'minlerin emîri, bir adam görsen ki sana: Ke ke Ömer ölmü olsa da falancaya (Bezzar'ın rivâyetinde Talha bnu Ubeydillah'a) biat etsem. Vallahi Hz. Ebû Bekir (radiyallâhu anh)'in biatı çabucak oldubitti, dese ne dersin?' dedi. Hz. Ömer bu söze (daha önce hiç görmedi im kadar) öfkeleni ve:

' n aallah bu ak am halka hitab edip, (ahd ve mü averde olmaksızın) idâreyi gasbetmek isteyen bu heriflere kar ı onları uyaraca im.' dedi.

Abdurrahman ilâveten dedi ki: (Bunun üzerine) Hz. Ömer'e:

'Ey mü'minlerin emîri, dedim, böyle bir ey yapma. Zîra hacc mevsiminde insanların cühelâ ve serseri takımı biraraya gelir. Konu mak üzere halkın içinde do ruldu un zaman bunlar ola ki, etrafında ekseriyeti te kil ederler. Korkum u ki, siz kalkar bir eyler söylersiniz, o cahillerin her biri bir ba ka ey anlar, esas ifâde etmek istedi iniz maksad tamamen kaybolur. u halde acele etmeyin, Medine'ye varın. Orası daru'l-hicret ve sünnettir (hicretin yapıldı ı, sünnetin ya andı ı mahaldir). Orada fıkıh ulemâsı ve insanların e raftıyla ba ba a kalır, diledi inizi rahatça söylersiniz. Âlimler sözlerinizi eksiksiz ö renirler ve maksadınız ne ise onu anlarlar.'

(Bu söziim üzerine) Hz. Ömer (radiyallâhu anh):

'Pekâlâ, vallahi in aallah Medine'ye vardı imda ilk fırsatta bu toplantıyı aktedece im!' dedi."⁸⁵⁷

İfk hadisesi Müslüman toplumu sarsan şayia tablolarından birisidir:

Bu hadiseyi Hz. Ai e validemizin anlattı ı ekliyle aktaralım. Olayı öyle anlatıyor:

"Resûlullah (S) bir sefere çıkmak istedi i zaman e leri arasında kura çekerti. Onlardan hangisinin kurası çıkarsa Resûlullah'la beraber o yola çıkardı. (Benî Mustalık) gazâsına gitmek istedi i zaman da Resûlullah kura atınca benim ismim öikmü tı. Bu sefer, örtünmeyle ilgili ayet nazil olduktan sonra idi. Ben mahmil içinde ta ınır ve (konak yerinde) mahmil içinde indirilirdim. Böylece yola koyulduk. Nihayet Resûlullah gazâsını bitirip de geri dönerken Medine'ye yakla tı ımızda (bir yerde konakladı, gecenin bir kısmını orda geçirdi. Sonra) harekete geçilmesini istedi. Hareket emri verildi i zaman ben

⁸⁵⁷ Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, Kitâb-ü Fedâilî's-Sahâbeti, Bâb-ü Makdemi'n-Nebiyyi ve Eshâbihî'l-Medînete, Hadis No, 3713.

kalkıp (kazâ-yı hâcet için tek ba ıma) ordudan ayrılıp gittim. htiyacımı gidererek dönüp râhileme geldim. Bir de gö sümü yokladım. Yemen'in göz boncu undan (dizilmi) gerdanlı ımın koptu unu fark ettim. Artık dönüp dönüp gerdanlı ımı aradım. Fakat onu aramak beni yoldan alıkoymu tu. (Ben öyle zannetmi tim ki kafiile bir ay bekleseler benim devemi, ben mahmilimde bulunmadıkça sürmezler.) Hâlbuki yolda bana hizmet edenler gelip mahfemi yüklemi ler ve binmi oldu um deve üzerinde götürmü lerdi. Onlar beni mahfe içinde sanıyorlarmı . O zamanlar kadınlar hafif idi. A ır vücutlu de illerdi. Az yemek yerlerdi. Bu bakımdan hizmetçiler mahfeyi yüklemek için kaldırdıklarında mahfenin a ırlı ımın farkına varamadan yüklemi ler. Ayrıca ben küçük ya ta bir kadındım. Böylece deveyi sürüp gitmi ler. Asker gittikten sonra ben gerdanlı ımı buldum. Hemen konaklama yerine geldimse de orada kimse yoktu. Orada daha önce bulundu um yere geldim. Zannetmi tim ki, imdi mahmilde beni bulamazlar da dönüp bana gelirler. Ben böyle dü ünerek oturuyordum ki gözlerime bir a ırlık çökünce uyumu um.

Safvan b. Muattal es-Sülemî (ki, arkadan gelerek askerın geride bıraktıklarını toplayıp sahiplerine vermekle görevli idi.) askerın arkasından, sabaha do ru bulundu um yere gelmi ve bir insan karaltısının uyudu unu görerek yanıma yakla mı (ve tanıdı). Bu zât beni örtünün arkasından görmü tü. Safvan devesini çöktürdü ü sırada (hayret ederek): ‘ nnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn (Biz Allah'ınız ve ona döndürülece iz)’ demi ve ben de bu sesle uyanmı ım. Safvan devesinin ön aya ına (bineyim diye) bastı. Ben de deveye bindim. Safva, bindi im deveyi sürerek önde yürüdü. Nihayet kafiile konakladıktan sonra ö le sıca ında askere yeti tik. Bu sırada (hakkımda iftira ederek) helak olan helak olmu tur. ftira atmaya ba layan (büyük günahı üstlenen) Selûl kadının o lu Abdullah ibn Übey olmu .

Medine'ye gelince ben bir ay hastalandım. Me er bu sırada halk arasında Ashâb-ı fk'in iftiraları yayılmı . (Bunlarda hiç haberim yoktu). Yalnız hastalandı ımda beni üphelendiren bir durum vardı: Nebi (S)'den, ba ka hastalı ım zamanında görmü oldu um efkat lütfunu bu hastalı ımda görmüyordum. Ancak yanıma giriyor, selâm veriyordu. Hastanız nasıl? diyordu. Benim hiçbir eyden haberim yoktu. Nihayet iyile me dönemine girmi tim.

Bir gece ben Mistah'ın annesiyle kazâ-yı hâcet mahallimiz olan “Menâsı” tarafına çıkmı tim. Buraya ancak geceden geceye çıkardık. Bu âdet, evlerimizin yanında tuvaletler yapılmadan önce idi. O zamanlar bizim halimiz, ilkel arapların çöldeki veya kırsal

terlerdeki hallerine benziyordu. Ben, Ebu Ruhm'ın kızı ve Mistah'ın annesi (Selma) ile kazâ-ı hâcet mahalline do ru giderken onun aya ı çar afına takılmı dü mü tü. Araplar arasında kötü durumlarda söylenmesi adet olan; 'dü manım helak olsun!' sözü yerine Selma kadın:

- Mistah helak olsun! Diye (o luna) beddua etti. Ben kadına:

- Ne fena söyledin, Bedir'de bulunan bir ki iye mi küfrediyorsun? dedim. Kadın bana:

- Hele u saf tazeye! Ortada dönen iftiraları duymadın mı? dedi. ftiracıların iftirasını bana anlattı. Artık hastalı ımın üstüne bir hastalık daha yüklendi. Evime dönünce de yanıma Resûlullah (S) geldi, selam verdi ve; hastalı ınız nasıldır? diye sordu. Ben de:

- Yâ Resûlallah! Anne-babamın yanına gitmem için bana izin ver! dedim. Hz Ai e; 'ben bu haberi anne-babamdan tahkik etmek istiyordum' demi tir. Resûlullah (S) bana izin verdi. Ben de anne-babamın yanına gittim ve anneme (Ümm-i Rumân):

- (Anneci im!) Halk arasında dönen bu hadiseler neyin nesidir? dedim. Annem:

- Kızım! Kendini üzme, sen kendini ve sa lı ını dü ün. Vallâhi bir kadın, senin gibi hüsn-ü cemâle sahip ve zevcinin yanında sevimli olsun ve birçok ortakları bulunsun da aleyhinde dedi-kodu etmesinler, bu pek nadirdir, dedi. Ben de:

- Sübhânallâh, halk böyle mi söylüyor? Do rusu hayret edilecek bir durum, dedim. O gece babamın evinde yattım. Sabaha kadar gözümün ya ı dinmedi, gözüme uyku girmedi, sonra sabahladım ki, Resûlullah (S) de o sabah Ali b. Ebî Tâlib'i ve Üsâme b. Zeyd'i yanına ça ırmı tı. Vahiy gelince ailesi ile yakınla ması hususunda bunlarla irti are etmi ti. Üsâme, Ehl-i Beyt için nefsinde bilip gönlünde besledi i muhabbeti Resûl-i Ekrem'e tavsiye ve i aret etti ve:

- Yâ Resûlallâh! E iniz hakkında hayırdan ba ka bir ey bilmiyoruz, dedi.

Ali b. Ebî Tâlib'e gelince, o da:

Yâ Resûlallâh! Allah sana dünyayı dar etmemi tir. Ai e'den ba ka kadın çoktur. Bununla beraber Ai e'nin câriyesi Berîre'ye de sorunuz. O do rusunu size söyler, demi ti de Resûlullah (S) Berîre'yi ça ırıp:

- Ey Berîre! Hanımında sana üphe veren bir hal gördün mü? diye sordu. Berîre de:

- Hayır, yâ Resûlallâh, görmedim. Sizi hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki hanımından asla ayıp olarak sadır olmu undan büyük bir ey

görmedim: Ai e küçük ya ta bir kadındı. Hamur yo ururken uyurdu da evin besi koyunu gelir, hamuru yerdı, demi .

Bunun üzerine Resûlullah (S) o gün Mescit'de bir konu ma yaparak ve bu iftirayı ilk önce ortaya çıkaran Abdullah ibn. Übey ibn. Selûl'den özür dilemesini isteyerek:

- Ailem konusunda bana eziyet eden bir ahıs hakkında bana kim yardım eder de benim için ondan intikam alır? Vallâhi ben, ailem hakkında hayırdan ba ka bir ey bilmiyorum. Bu müfterîler bir adamın da ismini ortaya koydular ki, bu zât hakkında da ben hayırdan ba ka bir ey bilmiyorum. Bu kimse imdiye kadar ailemin yanına girmemi tir, ancak benimle beraber girmi tir, buyurmu tur. Bunun üzerine (Evs kabîlesinin reîsi) Sa'd b. Muaz aya a kalkarak:

- Yâ Resûlallâh! Vallâhi size ben yardım edece im. E er bu (zırva sözü çıkaran) Evs'tense biz onun boynunu vururuz. E er Hazreç karde lerimizdense ne yapmak lazımsa siz emredersiniz, biz emrinizi yerine getiririz, demi . Bu defa da Sa'd b. Ubâde aya a kalkmı . Bu da Hazreç kabîlesinin ulusu idi ve bu vakadan önce salih bir kimse idi. Fakat bu defa kabile hamiyet ve gayretiyle Sa'd b. Muaz'a kar ı:

- Vallâhi sen yalan söylüyorsun. Sen onu, (bn Übey'i) öldüremezsın ve öldürme e muktedir de ılsın, demi . Bu defa da (E helî ve Evsî) Üseyd b. Hudayr aya a kalkarak Sa'd b. Ubâde'ye kar ı:

- Allah'ın bekâ ve ebediyetine yemin ederim ki, sen yalan söylüyorsun. Vallâhi biz onu, elbette katlederiz. Sen muhakkak münaфіksın ki, münaфіklar hesabına bizimle mücadele ediyorsun, diye mukabele etmi . Böylece Evs ve Hazreç kabileleri ayaklanmı lar. Hatta birbirleriyle sava mak üzere fırlamı lar. Resûlullah (S) ise henüz minberde bulunuyormı . Hemen minberden inmi ve sakinle tirinceye kadar onları yatı tırmı . Kendisi de sükût etmi .

Ben, o gün a ladım. Ne gözümün ya ı dindi, ne de gözüme uyku girdi. Sabahleyin babam ve annem yanıma geldiler. Ben bu suretle iki gece, bir gün a ladım. (O kadar gözya ı döktüm ki) hatta a lamaktan yüre im parçalanacak sandım.

Bir ara annem- babam yanımda oturdukları, ben de a lamakta bulundu um strada Ensar'dan bir kadın izin istemi ti, ben de izin vermi tim. O da oturup benimle a lıyordu. Biz bu vaziyette iken ansızın Resûlullah (S) içeri girdi, (yanıma) oturdu. Hâlbuki Resûlullah bundan evvel hakkımda dedi-kodu ba ladı ı günden beri yanımda oturmamı tı

ve Resûlullah bir ay bekledi i halde kendisine hakkımda bir ey vahyolunmamı tı.
Resûlullah ehadet ederek dedi ki:

- Ey Ai e! Hakkımda bana öyle öyle sözler geldi. E er bu isnatlardan berî isen yakında Allah, seni berî kılar. Yok e er böyle bir günaha yakla tınsa Allah'tan ma firet dile ve Allah-ü Teala'ya tövbe et. Çünkü kul, günahını itiraf ve sonra tövbe edince, Allah da ona af ile muamele eder. (Hz. Ai e devamla demi tir ki:)

Resûlullah (S) bu hitabesini bitirince gözüümün ya ı kesildi. Nihayet gözya ımdan bir damla bulamıyordum. Hemen babama:

- Resûlullah (S)'in söyledi i söze benim tarafımdan cevap ver! dedim. Babam:
- Vallâhi kızım! Resûlullah (S)'e ne diyece im, bilmiyorum, dedi. Sonra anneme:
- Resûlullah (S)'in söyledi i söze benim namıma cevap ver! dedim. O da:
- Vallâhi ben de Resûlullah (S)'e ne diyece imi, bilmiyorum, dedi. Hz. Ai e diyor ki:
Ben küçük ya ta bir kadındım. Kur'ân'dan birçok kısmı okumamı tım. Bu itibarla öyle dedim:

- Vallâhi ben bilirim ki siz, halkın dedi-kodusunu i ittiniz, içinizde büyütüp ona inandınız. İmdi ben size: 'masumum' desem –Allah bilir ki, muhakkak ben berîyim- benim bu sözümü tasdik etmezsiniz. E er bir i le itiraf etsem –Allah kesinlikle masum oldu umu biliyor- siz muhakkak beni tasdik edersiniz. Vallâhi bu durumda benim ve sizin için diyecek bir mesel bulamıyorum, ancak Yusuf'un babası Yakup'u (As) örnek buluyorum. Yusuf'un karde leri Yusuf'un gömle i üzerinde yalan bir kan lekesi getirdikleri zaman Yakup o ıllarına: 'Hayır, nefsiniz size bir i i süslemi , bir fitneye sevk etmi , İmdi bana güzelce sabretmek dü er. Söylediklerinize kar ı da sı naca ım varlık Allah'tır. (Yusuf 12/18)' demi ti.

Ben bu sözü söyledim. Sonra yata ıma do ru döndüm. Ben yalnızca Allah'ın beni temize çıkarmasını umardım. Fakat vallâhi hakkımda bir vahiy nazil olaca ını hiç zannetmiyordum ve benimle ilgili bir sorunun Kur'ân dili ile cevaplandırılmasına kendimi layık görmüyordum. Fakat kesinlikle unu beklerdim ki; Resûlullah (S) uykusund bir rüya görsün de Allah beni o rüya ile temize çıkarsın. Vallâhi, Peygamber yerinden kalkmamı tı ve oradakilerden hiç birisi odadan çıkmamı tı. Nihayet Peygamber'e vahiy geldi ve onu vahyin a ırlı ından terlemek gibi vahyin etkileri büürdü. Hattâ ondan vahiy anında kı günleri bile inci tanesi gibi ter dökülürdü. Resûlullah (S)'de vahyin etkileri gidince, o sevinçten gülüyordu. Bana söyledi i söz u oldu:

- *Yâ Ai e, Allah'a hamt et!. Allah seni (müfterîlerin isnatlarından) kesinlikle temize çıkardı. Bunun üzerine annem bana:*

- *Kızım, kalk da Resûlullah'a te ekkür et! dedi. Ben:*

- *Hayır kalkmam ve yalnız Allah'a hamt ederim, dedim. İmdi Azîz ve Celîl olan Allah-u Teâlâ(beraatım hakkında): '(Peygamberin e ine) bu a ır iftirayı uyduranlar üphesiz sizin içinizden bir gruptur...' (en-Nûr 24/11) kavlı-erîfini sonraki ayetlerle beraber indirdi. Allah Azze ve Celle bu ayetleri beraatım hakkında inzal edince (babam) Ebû Bekir (Ra) yakınlı ı sebebiyle infak etmekte oldu u (müfterîlerden olan) Mistah b. Üsâse için:*

- *Vallâhi Ai e'ye dedi i eyden sonra Mistah'a asla hiçbir ey infak etmeyece im. Bunun üzerine Allahü Zü'l-Celâl ; 'Ey müminler! Sizden servet sahibi olanlar, akrabalarına, dü künlere, Allah yolunda hicret edenlere verilmesi gerekeni vermekte kusur etmesin!. Affetsin, aldırmasın!. Allah'ın sizi ba ı lamasını istemez misiniz? Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.' Mealindeki ayetleri indirdi.*

Bu ayetin nüzûlu üzerine Ebû Bekir (Ra):

- *Vallâhi ben, Allah'ın ba ı lamasını severim, dedi ve Mistah'a ver geldi i nafakayı verme e geri ba ladı.*

Resûlullah (S) Zeynep binti Cah 'a da benim durumumu sormu tu da:

- *Ey Zeynep! Ai e hakkında ne bilirsin ve ne gördün? demi ti. Zeynep de:*

- *Yâ Resûlallâh! Ben kula ımı i itmedi im, gözümü de görmedi im eyden korurum. Vallâhi ben Ai e hakkında hayırdan ba ka bir ey bilmem, diye iyi ahitlik yapmı tır. Bu hususta Hz. Ai e: Zeynep (peygamberin gözüne girme hususunda) bana rekabet eden bir kadındı. Fakat Allah onu takvası sebebiyle (müfterîlere ilhak olmaktan) korudu kız karde i Humne binti Cah ise onunla çeki ti böylece helak olanlara karı tı, demi tir. ”⁸⁵⁸*

Seyyid Kutub öyle demektedir: “ üphesiz ki o dönemde Resûlullah (S)'ın, Müslüman toplulu un ve slâm'ın girdi i büyük bir sava tı bu sava . Belki de Resûlullah'ın katıldı ı ve büyük acıları unutturan bir zaferle çıktı ı en büyük sava tı.. çini yakıp tutu turan acılar..Belki de hayatında ba na gelebilecek en büyük acı. Bu iftira, slam tarihinin maruz kaldı ı en iddetli tehlikelerden birisidir. ”⁸⁵⁹

⁸⁵⁸ Zebîdî, Zeynüddîn Ahmet b. Ahmet b. Abdillatif (tr. Kâmil Miras), *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, VIII. Baskı, Diyanet, Ankara, 1987, VIII, 80–92.

⁸⁵⁹ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, IV, 2501.

Bu büyük desîsede münafıkların maksatları ile ilgili olarak u tespitleri sıralayabiliriz:

- 1) Müminlerin arasında kötülük ve çirkin i ler yaymak,
- 2) Fitne çıkarıp bazı salih insanları o fitneye çekmek,
- 3) Müslümanları a kınlı a, vesveseye ve karga aya dü ürmek,
- 4) Münafıkları öfkeliendiren yekvücut olan Müslümanların saflarını parçalamak,
- 5) Resûlullah (S)'ın namusuna dil uzatmak suretiyle onun peygamberli ine dil

uzatmak,

6) Müslümanların evlerinin en temiz olan nübüvvet evinden insanların güveninin ortadan kalkması sebebiyle insanların birbirlerine kar ı güvenlerini ortadan kaldırmak.⁸⁶⁰

Münafıklar, amaçladıkları bazı sonuçları elde etmi lerdir, öyle ki :

- 1) Mistah b. Üsâse, Humne binti Cah ve Hassan b. Sâbit (R. Anhüm) gibi bazı sahabelerin fitneye dü meleri,
- 2) Ashabın birço unun (R. Anhüm) a kınlık içine ve vesveseye dü mesi. Fakat Allah kalplerini peki tirmi tir.
- 3) Evs ve Hazreç kabilelerinin Resûlullah (S)'ın huzurunda sava a yol açacak düzeyde çeki meleri.⁸⁶¹

3.3. Müslüman Azlığın Sözüde Durması

Allah ayette öyle buyurmaktadır: “Sözlerini bozmaları sebebiyle onları lânetledik ve kalplerini katıla tırdık. Onlar, kelimelerin yerlerini de i tirirler (kitaplarını tahrif ederler). Kendilerine ö retilen ahkâmın (Tevrat'ın) önemli bir bölümünü de unuttular. çlerinden **pek azı hariç**, onlardan daima bir hainlik görürsün. Yine de sen onları affet ve aldırı etme. üphesiz Allah, iyilik edenleri sever.”⁸⁶²

Ayette kendilerinden alınmı olan mîsakı bozmaları sebebiyle onlara bir takım belalar verildi i ifade edilmektedir, öyle ki:

⁸⁶⁰ Zebâdî, Tefvîk Ali, *Menhecü'l-Kur'âni'l-Kerîm fî Medhi'l-Kille ve Zemmi'l-Kesra*, 1. Baskı, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Lübnan, 2006, s. 62.

⁸⁶¹ Zebâdî, *Menhecü'l-Kur'âni'l-Kerîm fî Medhi'l-Kille ve Zemmi'l-Kesra*, s. 62.

⁸⁶² Mâide 5/13

1) “*Onları lanetledik*” yani: Onları rahmetimizden kovduk ve uzakla tırdık, üzerlerindeki rahmet kapıları kapandı. Ahdi bozmaları bunun en büyük sebebi oldu.

2) “*Kalplerini katıla tırdık*” yani: Ö ütlerin fayda vermeyece i ekilde bir katılık verdik. Ayetler ve uyarılar fayda vermez, hiçbir te vik onları harekete geçirmez, hiçbir korkutma onları rahatsız etmez. Bu durum kulun üzerindeki en büyük belalardan birisidir. Kalbinin böyle bir özelli e sahip olması, onu ancak erre yöneltir, do ru yol ve hayırlı eyler onun için bir anlam ifade etmez.

3) *Onlar, “kelimeleri yerlerinden de i tirirler.”* Yani: Kelimelere Allah’ın ve Resûlünün murat etmedi i anlamları yükleyerek onları tahrif ederler.

4) üphesiz ki onlar, “*Kendilerine ö retilenlerin önemli bir bölümünü de unuttular.*” Onlara Tevrat ve Hz Musa’ya gelen eyler ö retilmi ti. Ama onlar bunun önemli bir bölümünü unuttular. Bu ifade, bildi ini unutmayı içine alır ki onlar bunu unuttular. lim kendilerinden kalktı, onlara bir ceza olarak Allah’ın unutturduklarının ço u ortada kalmadı. Bu ifade, terk etmek anlamına gelen ameli unutmayı da kapsar ki, kendilerine emredilen eyi yapmaya muvaffak olmadılar. Bu ifadeyle, Ehli Kitab’ın kitaplarında zikredilenlerin bir kısmını inkâr ettikleri veya unuttukları eylerin o zamanlar var oldu u yönünde delil getirilir.

5) “*Onlardan daima bir hainlik görürsün.*” süregelen bir ihanet. Yani, Allah’a ve mümin kullarına yapılan bir ihanet..Kendilerine vaaz eden ve onlar hakkında hüsnü zan besleyen ki ilerden hakkı gizlemeleri ise bu ihanetlerin en büyüklerindedir..Böyle nankörlük yaparak küfür üzerinde kalmaları büyük bir ihanettir. Bu çirkin haslet, onların özelliklerini ta ıyan herkes için, Allah’ın emirlerini ve yapmasını gerekli gördü ü eyleri yerine getirmeyen herkes için de durum aynı, yani onun da lanetten, katı kalplilikten, kelimeleri tahrif etmekten, do ru ey yapmaya muvaffak olamamaktan ve kendisine ö retilen ahkâmın önemli bir kısmını unutmaktan yana bir payı vardır. Kesinlikle bu ihaneti sebebiyle de cezasını çeker.

“*Onlardan çok azı hariç*” : yani, onlar Allah’a verdikleri sözü yerine getirdiler, Allah da onları muvaffak etti ve do ru yola eri tirdi.”⁸⁶³

bn Kesîr de öyle demektedir: “*Ameli terk ettiler, kötü bir duruma dü ütler, ne sa lam kalplere, ne düzgün mizaçlara, ne de güzel amellere sahip olabildiler.*”⁸⁶⁴

⁸⁶³ Sa’dî, Tefsîru’s-Sa’dî, s. 243.

“ çlerinden pek azı hariç, onlardan daima bir hainlik görürsün.” Ayeti hakkında Seyyid Kutub şöyle diyor: “Hain davranı , hain söz, hain bakı ..Nass,vasıflanan eyi belirtmeyip tek ba ina “hainlik” kelimesini zikrederek bütün bu saydıklarımızı içine almı oluyor. Kur’ân bunu sırf “ihamet” kelimesine vurgu yapmak ve bütün atmosferi bu manayla doldurmak için böyle yapıyor. Bu kelimenin gölgesi tek ba ina bütün kavmi bürüyor. te bu durum, onların yaratılı larının özüdür, Resûlullah’a ve Müslüman toplulu a kar ı buldukları pozisyonun özüdür. üphe yok ki bu Kur’ân, bu ümmetin ö retmeni, yol göstericisi ve yol boyunca kaptanıdır. Ümmete, dü manlarının kendisine kar ı takındı ı tutumu, tabiatlarını ve tarih boyunca Allah’ın hidayetine kar ı gösterdikleri tavırları açı a çıkarıyor. Bu ümmet, Kur’ân’ıyla isti are etse, gösterdi i yola kulak verse ve hayatı için koydu u kuralların ve yasaların de erini bilse, dü manları hiçbir gün onlara güç yetiremezdi. Fakat onlar, Rablerine verdikleri sözü bozdukları zaman ve Kur’ân’ı terk ettikleri zaman, Kur’ân’ı bir müzik na mesi gibi dinlemeye, musîbetlere kar ı ona sı nmaya, onunla üfürükçülük yapmaya ve dilek malzemesi yapmaya devam etmi de olsalar, gelecek olan bela ba larına gelir ve gelmi tir de.

Allah, srail o ullarının Allah’a verdikleri sözü bozdukları zaman ba larına gelen lanet, sürgün, kalbin katıla ması ve kelimeleri yerlerinden oynatarak tahrif etmek gibi sonuçları anlatıyor ki Allah’a verdikleri sözü bozmamaları ve verdikleri sözleri bozan ve döneklik yapan herkesin ba larına gelecek eyin aynı oldu u konusunda bu ümmeti uyardı olsun. Ümmet, bu uyarıdan gaflet eder de ba ka bir yola saparsa, Allah ondan insanlı a önderlik vasfını kaldırır ve i te bu gün oldu u gibi be eriyet kervanına kuyruk yapiverir! Rabbine dönene, onun ahbine yapı ana ve ahde vefa gösterene dek bu böyle sürer. Böylece Allah da onları yeryüzüne egemen kılma, be eriyete önderlik yaptırma ve insanlara ahit kılma sözünü yerine getirir. Aksi takdirde, insanlık kervanına i te böyle kuyruk olarak kalır. Allah, asla vadinden dönmez.”⁸⁶⁵

Kur’ân’da övülen mümin azlı ın bariz özelliklerinden olan ahde vefa göstermek, er’î bir yükümlülüktür:

“ yilik ve vefa, dayana ını hak ve hayırla olan ba lantısından alır. Yoksa isyan ve günah hususlarında vefa göstermek veya iyilik yapmak söz konusu de ildir. Burdan

⁸⁶⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, II, 35.

⁸⁶⁵ Kutub, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, II, 759–760.

hareketle, ancak maruf olan, iyi ve güzel olan konularda söz verilebilece ini söyleyebiliriz. nсан maruf (iyi, güzel, örfe uygun) bir konuda söz verdi i zaman bütün gayretiyle imkânı oldu u sürece onu yerine getirmeye çalı malı, insanın hafsalasının ve kesin bilgi yolunun o sözde tereddüt etmeye ve caymaya imkân bırakmadı ını bilmelidir.”⁸⁶⁶

Fazîlet parçalanma kabul etmez. Ki i bir kavmin kar ısında de ersiz, ba kalarına göre de de erli olabilir. Ahit konusunda kriter ise, hayırlı oldu u müddetçe ve her hâlükarda her ferdin sözünü yerine getirmesidir.

Amr b. Hamak’tan rivayete göre o, Resûlullah’ın öyle dedi ini i itmi tir: “*E er bir adam di er bir adama eman vermi de, o adam (emanı kabul eden ki i) di erini öldürmü se öldürülen ki i kafir de olsa ben o katilden uza ım.*”⁸⁶⁷

üphesiz ki ahde vefa göstermek “ *slâm’ın, üzerinde ısrarla durdu u ve Kur’ân’da birçok kez tekrar edilen birinci iarıdır. Fertlerin, toplumların, ümmetlerin ve devletlerin birbirleriyle olan ili kilerinde güven atmosferinin olu turulması için ahde vefa göstermek arttır. Bu, öncelikle Allah’a kar ı ahde vefayla ba lar. Bu olmazsa herkes korku ve güvensizlik içinde ya ar, kimse kimsenin sözüne itibar etmez, hiçbir ahbine güven duymaz, kimseye güvenmez. slam, gerek dostlarına kar ı olsun, gerekse de dü manlarına kar ı olsun ahde vefa gösterme iarını tarih boyunca be eriyetin ula amadı ı zirveye yerle tirmi tir. O noktaya ancak slâm’ın gösterdi i yolla ve onun kılavuzlu unda eri ilebilir.*”⁸⁶⁸

te Kur’ân’da övülen mümin azlı ın özelliklerinden birisi de ahde vefa göstermektir.

Ahde vefasızlığın sebeplerini şöyle sayabiliriz.

1) Allah’ın düşmanlarından korkmak:

Bu, Allah’ın dü manlarından ve onların eziyetlerinden korkmanın, bo vermeye ve sebatsızlı a götürdü ü durumdur. Bu da eytanın giri kapılarından birisidir. Allah ayette öyle buyurmaktadır: “ *te o eytan, ancak kendi dostlarını korkutur. u halde, e er iman etmi kimseler iseniz onlardan korkmayın, benden korkun.*”⁸⁶⁹

⁸⁶⁶ Gazâlî, Muhammed, *Halku’l-Müslim*, 20. Baskı, Dâru’l-Kalem, Dimeşk, 1424/2003, s. 54. (kısaltılarak)

⁸⁶⁷ Buhârî et-Târîh’ten, Tahâvî el-Müşkil’den, Ebû Nuaym da el-Hilye’den Rufâe b. Şeddât kanalıyla tahric etmişlerdir. Bk. el-Ehâdisü’s-Sahîhatü, Hadis no, 441

⁸⁶⁸ Kutub, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, I, 161.

⁸⁶⁹ Â-i İmrân 3/175.

2) Dünya sevgisi:

Dünya sevgisi fedakârlı a ve cihada engel olur, dünyada ebedilik ve rehavet duygusunu ça rı tırır. Ayette öyle buyrulmaktadır: “*Ey iman edenler! Size ne oldu ki, ‘Allah yolunda sava a çıkın!’ denildi i zaman yere çakılıp kalıyorsunuz? Dünya hayatını ahrete tercih mi ediyorsunuz? Fakat dünya hayatının de eri ahret hayatının yanında pek azdır.*”⁸⁷⁰

3) Acelecilik ve sorumsuzluk

Sonuçları birçok yanlı lara yol açar, ümmet ise bundan müsta nidir.

4) Şüpheye düşürenlerin ve engelleyicilerin etkisinde kalmak:

Münafıkların, üpheye dü ürenlerin ve engelleyicilerin etkisinde kalarak ahde vefayı ertelemek, vefasızlı a ve bo vermi li e yol açar. Ayette öyle buyrulmaktadır: “*E er onlar (sava a) çıkmak isteselerdi elbette bunun için bir hazırlık yaparlardı. Fakat Allah onların davranı larını çirkin gördü ve onları geri koydu; onlara ‘oturanlarla (kadın ve çocuklarla) beraber oturun!’ denildi.*

E er içinizde (onlar da sava a) çıksalardı, size bozgunculuktan ba ka bir katkılarını olmazdı. çinizde, onlara iyice kulak verecekler de vardır. Allah zalimleri gayet iyi bilir.”⁸⁷¹

Bu bilgilerden hareketle ve yukarda geçen ayet ı ı ında diyebiliriz ki, ahde vefa gösteren mümin azlık Allah’ın dü manlarına kar ı korkusuz, dünyaya gere inden fazla de er vermeyen, aceleci olmayan, sorumlu ve çe itli etkilere kendini kaptırılmayan özelliklere sahiptir.

Ahde vefanın yardımcılarını da öyle sıralayabiliriz:

1) Allah korkusu:

Allah korkusu mümini ahde vefa etmeye götürür. Çünkü o, Allah’ın buyurdu u ekilde helak olmaktan korkar: “*Onlar öyle (fasıklar) ki Allah’a kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler. Allah’ın, ziyaret edilip hal ve hatırının sorulmasını istedi i kimseleri*

⁸⁷⁰ Tevbe 9/38.

⁸⁷¹ Tevbe 9/46-47

ziyaretten vazgeçerler ve yeryüzünde fitne ve fesat çıkarırlar. te onlar gerçekten zarara u rayanlardır.”⁸⁷²

2) Hayatın cazibeleri karşısında sabırlı davranmak:

Hayatın cazibeleri ve bunların içinde yer alan ehvetlere olan dü künlük, insanı dü manlardan do an fırsatı ganimet bilmesine iter. Dü manlar, bu insanları bu zafiyetlerini kullanarak aldatırlar ve hedefleri, dü manlardan gafil olarak herhangi bir ekilde devam etti i müddetçe ahitlerini umursamazlar. Bu insanların dı ındaki müminler ise her türlü imkân sa lansa bile böyle yapmazlar. Bu konuda Resûlullah’ı örnek alırlar. O, Ali b. Ebî Talib’i büyük kalabalı a unu duyurması için göndermi ti: “*Kimin Resûlullah’ın yanında bir ahdi varsa onu zamanında yerine getirsin.*”⁸⁷³

Üstelik o vakit mü riklerin güçleri zayıftı ve destekten yoksundular, Müslümanların sayısı ise çoktu ve güçleri fazlaydı.

3) Herhangi bir karar almadan Allah’ın da buyurduğu gibi önce haberleri iyice değerlendirmek:

“*Ey iman edenler! E er bir fâsık size bir haber getirirse onun do rulu unu ara tırın. Yoksa bilmeden bir toplulu a kötülük edersiniz de sonra yapt ınıza pi man olursunuz.*”⁸⁷⁴

“*Allah, günahkâr birisinin getirece i habere kar ı temkinli davranılarak, iyice ara tırılmasını emrediyor. Aksi takdirde yalan yanlı , onun sözüne göre hüküm verilebilir. Sonuçta hâkim onun yalanını dikkate alabilir. Allah burada, bozguncuların pe inden gitmeyi de yasaklamı tır.*”⁸⁷⁵

Ayetin nüzul sebebi hakkındaki rivayetlerden birisi udur:

“*bn Abbâs (R.anhüma)’dan rivayet edildi ine göre Resûlullah (S) Velît b. Ukbe b. Ebî Muayt’ı Mustalık o ullarına zekat toplamak için gönderdi. Onlara bu haber ula nca, sevindiler ve Resûlullah (S)’ın elçisini kar ılamak üzere çıktılar. Kendisini kar ılamak üzere çıktıkları haberi Velît’e ula nca, (korkusundan) Resûlullah’ın yanına geri döndü ve öyle dedi: ‘Yâ Resûlallah! Zekâtın toplanmasına engel oldular.’ Bunun üzerine Resûlullah*

⁸⁷² Bakara 2/27

⁸⁷³ İbn Hanbel, *el-Müsned*, I, 3.

⁸⁷⁴ Hucurât 49/6

⁸⁷⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, IV, 223.

çok fazla öfkeleni ve kendi kendine onlara kar ı gazaya çıkmayı konu urken o anda (Müstalik o ullahlarından olan) heyet geldi ve öyle dediler: ‘Yâ Resûlallah bize senin elçinin yarı yoldan geri döndü ü söylendi. Biz de bize kızgınlı ını ifade eden bir mektubunu geri götürmü olmasından korktuk. Allah’ın ve Resûlünün gazabından Allah’a sı ınırız.’ Hz. Peygamber (s.a.) onların yalan söylediklerini zannederek tevkif etmeyi dü ünürken Allah, bu kusura i aret eden u ayeti indirdi: ‘Ey iman edenler! E er bir fâsık size bir haber getirirse onun do rulu unu ara tırn. Yoksa bilmeden bir toplulu a kötülük edersiniz de sonra yaptı ınıza pi man olursunuz.’⁸⁷⁶

Ahde vefa göstermek, kalplerin hidayet sebeplerindedir:

Toplumlar ve milletler, Müslümanlarda gördükleri ahde vefa, sözde durmak ve inançta samimiyet hasletleri sebebiyle slâm’a girmi lerdir. Ço unlukla kâr, ahitlerine sımsıkı sarılmalarından do an zâhirî ve geçici zarardan daha büyük olmu tur.

“Ebu Bekir Sıddık zamanında am fethedilince orayı fetheden komutan Rum’a yakın bir köyden cizye aldı. Sonra, bir takım artlar slâm ordusunu bu bölgeden geçici olarak çekilmeye mecbur etti. Komutan, derhal onlardan almı oldu u cizyeyi geri iade etti. Çünkü cizye almak, köyü dü manlara kar ı savunma, mallarının, canlarının ve kazanımlarının Rum saldırılarına kar ı güvenli ini sa lama kar ılı ında oluyordu. Bu vaat etti i eyi yapmak slâm ordusunun gücünü a inca, cizyeyi sahiplerine iade ettiler. Ahdini yerine getiremedi inden dolayı daha önce görülmemi bir ekilde, aldıkları malları iade eden bu muzaffer ordu onları son derece a ırttı. slâm ordularından önce am’ı ele geçiren hiçbir orduda böyle bir davranı görülmemi ti. Köylüler, Müslümanların ahlaklarını ve ahde vefaya gösterdikleri hassasiyeti fark etmi ler; ola an dı ı bir durum sebebiyle ahitlerini yerine getiremedikleri zaman, bu ahitler üzerinden do an eyleri (malları) iade edince, bu davranı köylülerin Müslüman olmasına sebep olmu tur.”⁸⁷⁷

Bu bilgiler ı 1 ında sonuç olarak unları söyleyebiliriz:

Ahde vefa gösteren mümin azlık, Allah’tan korkan, Hayatın cazibeleri kar ısında sabırlı davranan, Herhangi bir karar almadan Allah’ın da buyurdu u gibi önce haberleri iyice de erlendiren ki ilerdir.

⁸⁷⁶ Hucurât 49/6

⁸⁷⁷ Câsim, Muhammed Mühelhel Yasin, *Tarîku’l-Ümenâ Li Tahkîki’l-Vefâ*, Müessesetü’l-Kelime, I.Baskı, Kuveyt, 1417/1996

3.4. Övülen Mümin Azlığın Fesada Engel Olması

Allah öyle buyuruyor: “Sizden önceki asırlarda yeryüzünde (insanları) bozgunculuktan alıkoyacak faziletli kimseler bulunsaydı ya! Fakat onlardan, kurtulu a erdirdi imiz **az bir kısmı** müstesnadır (bunlar görevlerini yaptılar.) Zulmedenler ise, kendilerine verilen refahın pe ine dü tüler. Zaten günahkâr idiler.”⁸⁷⁸

Ayette geçen “**el-Kurân**: ümmetler, **el-Bakıyye**: Fazîlet ve hayır, **bakıyyetü’n-nâs**: insanların efendileri ve fazîletli olanları demektir.”⁸⁷⁹

bn Kesîr öyle demektedir: “Allah; geçmi nesillerde aralarında meydana gelen kötülükler, münkerler ve yeryüzünde fesat çıkarmalarına engel olacak hayırlı kimseler bulunmalı de il miydi? diye buyuruyor. Allah , ‘Onlardan kurtardıklarımız pek azdır.’ fadesiyle de, bu özellikteki kimselerin, onların içinde az olduklarını belirtmektedir. te Allah Teâlâ’nın, o kavimlerin durumlarının de i tirildi i ve ansızın azabına maruz kaldıkları sırada kurtardıkları ki iler bunlardır. Bu sebepledir ki Allah bu erefli ümmete içlerinde iyili i emreden ve kötülü ü yasaklayan kimselerin bulunmasını emretmi tir.”⁸⁸⁰

Nitekim bir ayette öyle buyurmaktadır: ‘Sizden, hayra ça ıran, iyili i emredip kötülü ü meneden bir topluluk bulunsun. te onlar kurtulu a erenlerdir.’⁸⁸¹ Hz. Ebu Bekir (Ra)’den rivayet edilen bir hadiste de öyle buyrulmaktadır: ‘ nsanlar kötülü ü görüp de onu de i tirmediklerinde Allah’ın, onların tamamına azap etmesi çok yakındır.’⁸⁸² Bunun için ‘Sizden, hayra ça ıran, iyili i emredip kötülü ü men eden bir topluluk bulunsun. (Âl-i mrân 3/104) ’ buyurmu tur.

“Sizden önceki ümmetler gibi olmayın, zira onlar yeryüzünde bozgunculuk yapanlara ve resulleri yalanlamaya kar ı çıkanları terk ettiler (veya yok ettiler.) Ta kınlıklarında o

⁸⁷⁸ Hûd, 11/116

⁸⁷⁹ İbn Âşûr, et-Tahvîr ve’t-Tenvîr, IX, 2151.

⁸⁸⁰ İbn Kesîr, Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm, II, 381

⁸⁸¹ Âl-i İmrân 3/104

⁸⁸² İbn Hibbân, Sahîh-u İbn Hibbân, Kitâbü’l-Birr ve’l-İhsân, Zikru’l-Beyân bienne’l-Müteevvil Lí’l-Âyeti Gad Yuhdiu Fî Te’vilihî lehâ vein Kâne min Ehl’l-Fadl ve’l-İlm, 305.

derece a ırıya gittiler ki sonunda çok azı hariç onların üzerine Allah'ın gazabı indi. Siz de aynı ekilde size emredilenleri terk ederseniz onların durumuna dü ersiniz. Bu az toplulukların kurtulu sebebi ise, bozgunculu a engel olmaları ve resullere tabi olmalarıdır.

Bunda, bu ümmetin içinde insanların ifsat etti i eyi düzelten, Allah'ın dinini ayakta tutan, dalâletten hidâyete ça ıran, kendilerine yapılan ezalara sabreden ve körlü e kar ı gözleri açan faziletli ve hayırlı toplulukların bulunması gerekti i yönünde slam ümmetini te vik etme vardır. Bu durumda, ra bet edenler için üstün bir durum vardır ve bu özelli e sahip olan ki i dinde önder olur. Zira bu ki i amelini tamamen âlemlerin Rabbi için yapmı tır.”⁸⁸³

Seyyid Kutup da öyle demektedir: “ ayet, bu nesiller arasında kendileri için Allah katında hayır talep edenler bulunsaydı ve bu azınlık insanları yeryüzünde fesat çıkarmaktan alıkoysaydı, zalimlerin zulmüne engel olsaydı ba larına bu kökten silinip gitme felaketi gelmeyecekti. Çünkü Allâhü Teâlâ, sakinleri ıslahçı olan hiçbir kavmi helak etmeyece ini bildiriyor. Yani, aralarında zulüm ve fesadı önleyecek kimseler bulunsaydı yok edilmezlerdi onlar. Bu beldelerde sadece çok az bir azınlık grubu inanmı idi ve bunların da hiçbir fonksiyonları ve güçleri yoktu. Bunun için Allah onları kurtarmı tı. Ço unlu u ise müsrifler, zalimler ve zorbalar olu turuyordu. Bunun için Allah o beldeleri halkı ile birlikte yok etti gitti...

nsanları Allah'tan ba kasına kul ederek, çe itli ekillerde tanrılar uydurarak bozgunculu a dalmı olan milletler kar ılarında onları yok edecek ki ileri bulurlarsa o zaman Allah onlara ceza verip kökten yok etmez. Ama zalimlere ses çıkarmayan ve bozguncuların bozgunculu una engel olmayan milletlerin kar ısına çıkıp da zulüm ve fesadı önleyecek kimseler bulunmayınca veya bulundu u halde bozuk düzeni de i tirecek güç ve kudrete sahip olmazlarsa o zaman muhakkak Allah'ın kanunu yerini bulacaktır. Ya o millet kökten helak olup gidecek veya inhilâl (da ılma, çözülme, parçalanma, bozulma)⁸⁸⁴ ve bozulma ile mahvolacaktır...

u halde yalnızca Allah'ın Rab oldu u ça rısını yapanlar... Yeryüzünü Allah'tan ba kasına kullu un bozdu u fesat ve inhilâlden korumayı kendisine görev bilen müminler

⁸⁸³ İbn Âşûr, et-Tahvîr ve't-Tenvîr, IX, 2151.

⁸⁸⁴ Doğan, D. Mehmet, Büyük Türkçe Sözlük, Gerçek Hayat, XV. Baskı, Tarihsiz, s. 634.

hem milletler için, hem de kitleler için emniyet subabı, can sigortasıdırlar... Ve bu özellik Allah'ın ulûhiyetini ikrar için sava an mücahitlerin çabalarının de erini ve önemini gösterir. Her türlü zulüm ve fesat hareketlerine kar ı çıkanların ifade etti i anlamı belirtir... u halde bu müminler sadece Rablerine ve dinlerine kar ı görevlerini yapmakla kalmıyorlar, aynı zamanda milletlerinin üzerine gelmesi mukadder olan ilâhî gazabı da önüyorlar. Kendi kavimlerinin toptan yok olup gitmelerine mani oluyorlar.”⁸⁸⁵

unlar fesada engel olan ve övülen mümin azınlı ın en önemli özelliklerindedir:

- 1) Garip olmaları,
- 2) yili i emredip kötülü e engel olmaları.

3.4.1. Övülen Mümin Azlığın Garip Olmaları

bnü'l-Kayyim öyle demektedir: “ üphesiz ki Âlemde garipler bu özelli e (övülen azlık olma özelli i) sahip olanlardır.”⁸⁸⁶

Bu gariplerin özelliklerini Hadîs-i erifler ı ında tespit edelim:

Enes b. Malik'ten gelen rivayete göre Nebî (S) öyle buyurmu tur: “ slâm garip ba lamı tır, tekrar ba ladı ı gibi garip hale dönecektir. ‘Yâ Resûlallâh, kimlerdir bu garipler?’ diye sordular. O da: nsanlar bozgunculuk yaptı ı zaman ıslah edenler, Allah'ın dini hakkında çeki meye girmeyenler ve tevhit inancına sahip hiç kimseyi bir günahattan dolayı tekfir etmeyenlerdir, buyurdu.”⁸⁸⁷

Abdullah b. Amr. Âs anlatıyor: “Bir gün biz Resûlullah'ın yanındayken o öyle buyurdu: O gariplere müjdeler olsun! ‘Kim bu garipler yâ Resûlallâh,’ diye soruldu. O da: Birçok kötülük yapan insanlar arasında sâlih insanlar; kendilerine isyan edenler, itaat edenlerden daha fazladır”⁸⁸⁸

Yine Abdullah b. Amr b. Âs'tan rivayete göre Resûlullah (S) öyle buyuruyor: “Allah'a en sevimli gelen ey gariplerdir. ‘Kimlerdir bu garipler?’ denildi. O da: Dinleri

⁸⁸⁵ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, IV, 1932–1933.

⁸⁸⁶ İbnü'l-Kayyim, *Medâricü's-Sâlikîn*, s. 517.

⁸⁸⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Hadis no: 7659, VIII, 178–179.

⁸⁸⁸ İbn Hanbel, *Müsnet*, II,177, II, 222

*u runda kaçıp da Kıyamet gününde Allah'ın kendilerini sa b. Meryem (As)'a gönderdi i ki iler, buyurdu. [Ashab-ı Kehf?]*⁸⁸⁹

Garipli in iki ekli vardır:

1)Di er din mensupları arasında slâm'a mensup olanların her zaman ve her yerde garip olmaları. Müslümanlar kâfirlerin arasında tıpkı siyah kıllı inekteki beyaz kıllar gibidir veya beyaz inekteki siyah kıllar gibidir veya bir devenin yan tarafındaki benek gibidir yahut da hayvanın dirse indeki çıkıntı gibidir.⁸⁹⁰

üphesiz ki bunlar azdırlar: “*Kullarımdan ükredenler ne kadar da azdır!*”⁸⁹¹

Abdullah b. Mes'ud (Ra)'dan rivayet edildi ine göre o öyle anlatıyor: “*Bir çadırda Nebî (S) ile beraber oturuyorduk. O öyle dedi: Cennetliklerin dörtte biri olmaktan ho nut olur musunuz? Biz, 'evet' dedik. Bunun üzerine o, cennetliklerin yarısı olmaktan ho nut olur musunuz? dedi. Biz de 'evet' dedik. Resûlullâh öyle buyurdu: Muhammed'in canı elinde olana ant olsun ki üphesiz ki ben, cennetliklerin yarısı olmanızı umuyorum. Bu (beklentim) undan kaynaklanıyor: Cennete ancak Müslüman olan bir ki i girer, siz de irk ko anların arasında tıpkı siyah ine in derisindeki beyaz kıllar gibisiniz veya kızıl renkli bir ine in derisindeki siyah kıllar gibisiniz.*”⁸⁹²

er'î ve kaderî bakımlardan u sabit bir hakikattir: Müminler kâfirlerin yanında azdırlar. Bu durumu her müslümanın ölçülü ve dengeli bir ekilde de erlendirmesi gerekir.

Dünyanın küfürden ve irkten arındırılmasını çok arzulayan bu ki iler, iyimserli e gark olmu örnek kimselerdir. Bununla beraber Allah'ın emri gelinceye kadar irk ve tevhit mücadelesi sürüp gidecektir.

Bu az oldukları gerçe ini Müslüman olmayanları slâm'a davetten geri durmaya ve bu yolda çaba sarf etmeye gerekçe yapanlar aynı ekilde hata yapmaktadırlar. Reel gerçekleri ve Resûl'ün haber verdi i bu gerçe in onu ve ashâbını ça rıyı haykırmaktan, ça rı

⁸⁸⁹ Abdullah b. Ahmet, *ez-Zevâidü ale'z-Zühd, Zühd-ü İmrân b. Husayn (Ra) ve'l-Lafzu Lehû*, s. 149; Beyhakî, *ez-Zühdü'l-Kebîr*, Hadis no: 206, s.149.

⁸⁹⁰ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, II, 254.

⁸⁹¹ Sebe' 34/13

⁸⁹² Buhârî, *Sahîh-i Nuhârî, Kitâbü'r-Rakâik, Bâb-ü Keyfe'l-Hadar*, VII, 195; *Kitâbü'l-Îman ve'n-Nüzûr, Bâb-ü Keyfe Kânet Yemînü'n-Nebiyi (S)*, VII, 220.

u runda kurban gitmekten ve bu yolda sabretmekten alıkoymadı ını görmezden gelmektedirler. Nihayet Allah onların vasıtasıyla diledi i ki ileri hidayete erdirdi.

2) slam dünyası içinde ehl-i sünnete mensup olan, onun üzerinde sabreden ve bunun dı ndakilerden uzak duranların garipli i.

Müslümanların içindeki bu ki iler ço u zaman Müslümanların di er dinler arasındaki garipli inden daha garip olabilirler. Her ne zaman ilim ve amel bakımından bu garibin ehl-i sünnete olan ba lılı ı artsa o zaman garipli i artar, problemleri azalır ve kar ı çıkanları ço alır. te böylece o, a amalardan olu an uzun bir yolda arkada larıyla beraber yolcudur. Ne zaman bu a amalardan birisi kesintiye u rasa azı hariç pek ço u bu yolculuktan geri kalır.

Sayıları az olarak ifade edildi i zaman,

Bu, azın da azı oldukları zamandır.

Bu garip, din karde i olup da, kendisine kar ı çıktıkları ve dü üncesini saçmalıklarla suçladıkları zaman garipli in zorlukları, sıkıntıları ve ki i üzerindeki iddeti ve katılı ını kar ısında bulur.

Yakınların zulmü daha acıdır,

Ki i üzerinde Hint kılıcı etkisinden.⁸⁹³

Süfyân es-Sevrî öyle der: “*Ehl-i Sünnet’e kar ı iyi niye besleyin, zira onlar gariplerdir.*”⁸⁹⁴

“ *nsanlar içinde slâm mensupları gariptirler, slâm mensupları içinde müminler, müminlerin içinde de ilim sahipleri gariptirler. Heva-heveslerden ve bidatlardan arınmış olan Ehl-i Sünnet olanlar gariptirler, Ehl-i Sünnet olmaya ça ıran ve kar ı çıkanların eziyetlerine kar ı sabredenler ise, i te onlar en garip olanlardır. Fakat bunlar hakikatte Allah’ın adamlarıdır. Onların üzerinde asla gariplik yoktur. Ancak onların garipli i*

⁸⁹³ Avde, Süleyman b. Faht, *el-Gurabâü’l-Evvelûn*, Dâr-u İbnü’l-Cevzî, I. Baskı, ed-Dimâm, es-Suûdiyye, 1424 (H), I, 47–48.

⁸⁹⁴ Zehebî, *Siyer-u A’lâmi’n-Nübelâ’*, VII, 273.

Allah'ın haklarında öyle buyurdu u kalabalıklar arasındadır: 'Yeryüzündekilerin ço una uyarsan seni Allah'ın yolundan saptırırlar. Onlar ancak zanna uymaktadırlar ve onlar ancak yalan söylemektedirler.'⁸⁹⁵ te bunlar, Allah'a, Resûlüne ve dinine kar ı yabancıdırlar. Bunların gariplikleri tanınmı ki iler de olsalar ürperten ve tuhaf bir garipliktir. u söz de onların bu durumuna i aret etmektedir:

*Memleketinden uzak olan ki i garip de ildir,
Fakat memleketinden ba ını koparan ki i gariptir.*

*Bu gariplik bir mekânın dı ındaki bir yerde, bir vaktin dı ındaki bir vakitte veya bir kavmin dı ında ba ka bir kavimde olabilir, fakat bu gurbetçi gerçekte Allah'ın adamıdır. Çünkü onlar Allah'tan ba kasına sı ınmazlar, kendilerini Allah'ın Resûlü dı ında kimseye mensup görmezler ve onun getirdi i eyin dı ında hiçbir eye ça ırmazlar.'*⁸⁹⁶

u ki iler gariplerdendir: Enes b. Mâlik (r.a.)'den rivâyete göre, öyle demi tir: Rasûlullah (s.a.v.), öyle buyurmu tur: "Nice saçı ba ı da ınık toza topra a bulanmı paçavra gibi elbiseliler vardır ki, kendileriyle ilgilenilmez. Fakat bu tip kimseler Allah'a yemin etseler Allah onlar yeminlerinde yalancı çıkarmaz. Berâ b. Mâlik'te onlardandır."⁸⁹⁷

Muaz b. Cebel (Ra) Nebî (S)'in öyle dedi ini rivayet etmi tir: "Cennetliklerin sultanlarını haber vereyim mi? buyurdu. 'Evet yâ Resûlallah' dediler. De ersiz iki parça elbisesi olan tüm zayıflardır. E er Allah'a yemin ederlerse Allah yeminlerinin do rulu unu tasdik ederdi. [Allah yeminlerinin gere ini yapardı.]"⁸⁹⁸

Hasen de şöyle der: Mümin dünyada garip gibidir. Horlanmasından dolayı sızlanmaz. İzzet yarışına da girmez. İnsanların bir hali vardır, onun da bir hali vardır. İnsanlar bu bakımdan rahattırlar, o ise nefsi açısından yorgundur.

⁸⁹⁵ En'âm, 6/116

⁸⁹⁶ İbnü'l-Kayyim, *Medâricü's-Sâlikîn*, s. 517-518.

⁸⁹⁷ Tirmizî, *Sünen-i Timizî, Menâkibü'l-Berâ b. Mâlik*, Hadis No: 3789

⁸⁹⁸ İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce, ez-Zühd, Men Lâ Yü'behü Leh*, Hadis No:4105

Resûlullah (S)'in ve ashâbının üzerinde olduğu gerçek İslâm, ilk ortaya çıktığı gün en garip olduğu gündür. Sembolleri ve açık işaretleri bilinip tanınmış da olsa gerçek İslâm çok gariptir, müntesipleri de insanlar arasında en garip olanlardır.

Gerçek mümin, insanların dinleri bozulduğu için kendi dininde gariptir..diğerleri bidatlere sarıldığı için sünnete sarılmasında gariptir..diğerlerinin itikatları bozuk olduğu için kendi inancında gariptir (yalnızdır).. diğerlerinin namazları ne kadar kötü olduğu için namazında gariptir..diğerlerinin yolları sapık ve bozuk olduğu için gittiği yolda gariptir..diğerlerinin mensubiyetlerine aykırı olduğu için mensubiyetinde gariptir. Onlarla ilişkilerinde gariptir. Çünkü o, onların heveslerine göre davranmak durumunda kalır.

O, toplumdan bir yardım ve destek görmez. O, cahiller arasında âlimdir, bidatçiler arasında ehl-i sünnettir. Heva-heves ve bidatlerin tellalliğini yapanlar arasında o, Allah'a ve Resûlüne çağırır. Gelenekçi toplum arasında kötülük yaygınken ve bunlar da örf olarak kabul ediliyorken o, buna karşı çıkar ve iyiliği emreder.⁸⁹⁹

3.4.2. İyiliği Emredip Kötülüğe Karşı Çıkan Azlığın Övülmesi

Allah Teâlâ Şöyle buyurur: “Sizden, hayra ça ıran, iyili i emredip kötülü ü men eden bir topluluk bulunsun. te onlar kurtulu a erenlerdir.”⁹⁰⁰ buyuruyor.

“ yili i emredip kötülü e kar ı koymak dinde en büyük eksendir. Allah bütün peygamberleri bu önemli görev için göndermi tir. ayet bunun alanı daraltılır, ilmî ve amelî yönü ihmal edilirse nübüvvet müessesesi dejenere olur, din müessesesi çöker, fetret devresi uzar, umumile ir, sapıklık yayılır, cehalet yaygınla ır, fesat büyük olur, hasar fazla olur, memleketler harap olur, kullar helak olur ve mahvolduklarını ancak **ba rı ıp ça rı ma gününde (Kıyamet Günü)** anlarlar.”⁹⁰¹

İbn Kesîr ise şöyle diyor: “Allah Teâlâ ‘Sizden, hayra ça ıran, iyili i emredip kötülü ü men eden bir topluluk bulunsun. te onlar kurtulu a erenlerdir.’⁹⁰² buyuruyor. Yani hayra ça ırmada, iyili i emredip kötülü e kar ı çıkmada, Allah’ın emrini yerine

⁸⁹⁹ İbnü’l-Kayyim, *Tehzîb*, s. 520.

⁹⁰⁰ Âl-i İmrân 3/104

⁹⁰¹ Gazâlî, Ebu Hâmit, *İhyâ-ü Ulûmi’d-Dîn* (nşr., Seyyid İbrahim), Dâru’l-Hadîs, I. Baskı, 1992/1412, Kâhire, II, 477.

⁹⁰² Âl-i İmrân 3/104

getirmek için görevlendirilmi bir grup bulunsun. ‘ te onlar kurtulu a erenlerdir.’ Her ne kadar bu i , ümmetin her ferdine kendi durumuna göre yüklenmi bir görev ise de, bu ayetten maksat, bu i e bakacak bir grubun bulunmasıdır.”⁹⁰³

Ebu Hureyre’den rivayete göre Resûlullah (S) şöyle buyurmuştur: “Kim bir kötülük görürse onu eliyle de i tirsin, gücü yetmezse diliyle de i tirsin, ona da gücü yetmezse kalbiyle (bu zetsin ki) bu da imanın en zayıfıdır.”⁹⁰⁴

Huzeyfe b. Yemân (Ra)’den rivayete göre Resûlullah (S) şöyle buyurmuştur: “Canım elinde olana yemin olsun ki ya iyili i emredip kötülükten men edersiniz, ya da Allah’ın size bir ceza vermesi üzerine dua edersiniz de dualarınızın kabul edilmemesi yakın olur.”⁹⁰⁵

Bu Muhammet ümmetinin diğer ümmetlerden daha hayırlı olma sebebi, iyiliği emredip kötülüğe karşı durmalarıdır. Allah şöyle buyurmaktadır: “ yili i emreder, kötülükten men eder ve Allah’a inanırsınız. Ehl-i Kitap da inansaydı, elbette bu, kendileri için çok iyi olurdu. (Gerçi) içlerinde iman edenler var; (fakat) ço u yoldan çıkmı lardır.”⁹⁰⁶

İbn Kesîr şöyle demektedir: “Bu ayet bütün bir ümmet için her ça da kendi durumuna göre geneldir. Her nesil bundan nasibini alacaktır. Bu ça ların en hayırlısı Resûlullah’ın aralarında gönderilmi oldu u nesildir, sonra onları takip edenler, sonra da onları takip edenlerdir...”

Bu ümmet, nebîsi Hz. Muhammet (S) ile beraber hayra ko mada üstün ba arıyı elde etmi tir. Zira o, Allah’ın yaratıklarının en ereflisi, Allah katında resüllerinin en de erlisidir. Allah Teâlâ onu, daha önceki peygamberlerden ve resüllerden hiç birine verilmeyen en büyük ve kemale ermi bir eriat ile göndermi tir. Onun metot ve yoluna uygun olarak yapılan az bir amel, di erlerinin çok yapılan ameli mesabesinde dir.”⁹⁰⁷

Katâde diyor ki: Bize ulaştığına göre, Ömer İbn el-Hattâb bir kerresinde hacca gitmiş ve insanların hızlı davrandıklarını görmüş: ‘Siz insanlar için çıkarılmı en hayırlı bir

⁹⁰³ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, I, 398.

⁹⁰⁴ Müslim, *Sahîh-i Müslim, Kitâbü’l-Îman, Bâb-ü Beyân-ü Kevni’n-Nehy-i Ani’l-Münker mine’l-Îmân*, 49

⁹⁰⁵ Ebu İsa Muhammed b. İsa, Sünen-i Tirmizî, *Ebvâbü’l-Fiten an Resûlillâh (S), Bâb-ü Mâ Cê fi’l-Emri Bi’l-Ma’rûf ve’n-Nehy Ani’l-Münker*.

⁹⁰⁶ Âl-i İmrân 3/110

⁹⁰⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, I, 400.

ümmetsiniz.’ âyetini okuyarak; kimin bu ümmetten olmak hoşuna gidiyorsa Allah'ın bu ümmet için koyduğu şartları yerine getirsin, buyurmuş.

Kim böyle bir vasfa sahip olmazsa daha çok Allah'ın şu ayette verdiği ehl-i Kitap'a benzer: *'Birbirlerini yaptıkları kötülüklerden alıkoymuyorlardı.'* (Maide, 79) Bu sebeple Allah bu ümmeti bu vasıflarla övünce, ehl-i Kitap'ı da şöyle azarlayarak yermektedir: *'Ehl-i Kitap da Muhammet (S)'e indirilene inansaydı onlar için hayırlı olurdu. Onlardan inananlar da vardır ama onların çoğu fasıktır.'* Yani onlardan birazı Allah'a, size ve kendilerine indirilene inanmış olmakla beraber çoğu sapıklık, inkâr, fiske ve isyan üzerindedir.”⁹⁰⁸

Katade de *'Onların çoğu fasıktır.'* ayeti hakkında *“Allah insanların çoğunu yermektedir.”*⁹⁰⁹ demiştir.

Övülen bir azlık olan müminlerin vasfı olan “iyiliği emredip kötülüğe karşı koymak” ameliyesi Müslüman topluluğun görevidir:

“Bu, Müslüman Milletinin kendi hakikat ve değerini, öncülük yapmak için çıkarıldıklarını, yönetim için getirildiklerini ve ümmetlerin en hayırlısı olduklarını bilmeleri için idrak etmeleri gereken eylemdir. Allah bu yeryüzünde yönetimin emri için de il, hayır için olmasını ister. Bunun için hayırlı bir ümmetin değerli emriyle milletlerinden direktif almaması gerekmektedir. Daima yanında bulunan emirleri değerli ümmetlere vermesi gerekir. Müslümanın her zaman başlıklarına verebilecek bir emir bulunmalıdır. Doğru inançtan, doğru tasavvurdan, doğru düzenden, doğru ahlaktan, doğru bilgi ve ilimden verecek emirleri... Bunlar, bulunduğu konumun ve var olma gayesinin gereği olarak yapması gerektiği emirlerdir. Daima öncü olmak, daima yönetim makamında bulunmak onun görevidir. Bu makamın gerektirdiği emirler vardır. Bu makam bir iddia gereği alınamaz veya aynı gerekçeyle teslim edilemez. Bu makam ancak ona ehil olana aittir. Müslüman, itigâdî tasavvuru ve toplumsal sistemi ile bu makama en ehildir. Böylece ilmî ilerlemeyle ve yeryüzünü imar ederek -hilafet hakkını da kullanmak suretiyle- bu ehliyeti devam eder. Buradan da anlaşılacağı gibi bu milletin üzerinde durduğu ilâhî nizam ondan birçok emir istemektedir. Emir Müslüman ona uyup, sımsıkı sarılır, icap ve yükümlülüklerini idrak ederse onu her sahada öne geçirir.

⁹⁰⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 405. (Kısaltılarak)

⁹⁰⁹ Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, III, 353.

Bu makamın ilk icaplarından birisi de hayatın erden ve fesattan korunmasıdır. Müslümanın iyili i emredip, kötülü ü men etmesine imkân veren güce sahip olmalıdır ki, insanlar arasından çıkarılmı ümmetlerin en hayırlısı olmu olsun. Övünmek ve taraf tutmak için de il bu haslet. Allah bütün bunlardan yücedir. Körü körüne maceraya dalmak ve kör dö ü ü yapmak için de de ildir bu haslet asla! Bu, sadece insanlık hayatını kötülükten koruyup, marufun ve münkerin çerçevesini çizen imanla birlikte maruf üzerine oturtmak için pozitif bir ameliyedir.

‘yili i emreder, kötülükten men edersiniz. Ve Allah’a inanırsınız.’ Hayırlı ümmetin yükümlülükleriyle, o yükümlülüklerin gerisindeki yorgunluklarla ve yoldaki dikenlerle birlikte ahlânı tır bu... Bu hal, erre taarruz, hayra te vik ve toplumu fesatın etkilerinden korumaktır. Bütün bunlar me akkatli i lerdir. Ama salih bir toplum olu turmak ve korumak için; Allah’ın istedi i hayat tarzını gerçeğe tirmek için zorunludur.”⁹¹⁰

Allah ehli-i kitaptan olan bir milleti iyiliği emrettiği ve kötülüğe karşı çıktığı için Salihler diye nitelendirmektedir: *“Onlar, Allah’a ve ahret gününe inanırlar; iyili i emreder, kötülükten men ederler; hayırlı i lere ko u urlar. te bunlar iyi (salih) insanlardandır.”⁹¹¹* Bu vasıfla da yaratıkların en şerefliileri olarak vasfetmektedir: *“Yanlarındaki Tevrat ve ncil’de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî Peygamber’e uyanlar (var ya), i te o Peygamber onlara iyili i emreder, onları kötülükten men eder, onlara temiz eyleri helal, pis eyleri haram kılar. A ırlıklarını ve üzerlerindeki zincirleri indirir. O Peygamber’e inanıp ona saygı gösteren, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen Nûr’a (Kur’ân’a) uyanlar var ya, i te kurtulu a erenler onlardır.”⁹¹²*

Allah müminlerle münafıklar arasında iyiliği emredip kötülüğe karşı koyma bakımından fark olduğunu buyurmaktadır: *“Münafık erkekler ve münafık kadınlar (sizden de il), birbirlerindedir. Onlar kötülü ü emreder, iyilikten alıkor ve cimrilik ederler. Onlar Allah’ı unuttular, Allah da onları unuttu! Çünkü münafıklar fasıkların ta kendileridir.”⁹¹³*

⁹¹⁰ Kutub, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, II, 441.

⁹¹¹ Âl-i İmrân 3/114

⁹¹² A’râf 7/157

⁹¹³ Tevbe 9/67

Allah bu özelliğe (iyiliği emredip kötülüğe karşı koyma özelliği) sahip olanlara merhamet edecektir: “*Mümin erkeklerle mümin kadınlar da birbirlerinin velileridir. Onlar iyili i emreder, kötülükten alıkorlar, namazı dosdo ru kılarlar, zekâtı verirler, Allah ve Resûlüne itaat ederler. te Allah onlara rahmet edecektir. üphesiz ki Allah azîzdir, hikmet sahibidir.*”⁹¹⁴

Allah müminleri iyiliği emredip kötülüğe karşı çıkmakla nitelendiriyor: “*(Bu alı - veri i yapanlar), tövbe edenler, ibadet edenler, hamt edenler, oruç tutanlar, rükû edenler, secde edenler, iyili i emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah’ın sınırlarını koruyanlardır. O müminlere müjdele!*”⁹¹⁵

İyiliği emredip kötülüğe karşı koymak, Allah’ın iktidar verdiği kimse üzerine gereklidir: “*Onlar (o müminler) ki, e er kendilerine yeryüzünde iktidar verirsek namazı kılarlar, zekâtı verirler, iyili i emreder ve kötülü ü yasaklarlar. lerin sonu Allah’a varır.*”⁹¹⁶

İyiliği emredip kötülüğe karşı koymak, asaletin göstergesi olan niteliklerden ve kurtuluş yoluna giren sağduyu sahiplerinin azmedilmeye değer işlerindedir:

“*Yavrucu um! Namazı kıl, iyili i emret, kötülükten vaz geçirmeye çalı , ba ina gelenlere sabret. Do rusu bunlar, azmedilmeye de er i lerdir.*”⁹¹⁷

Bir toplumda iyiliği emredip kötülüğe karşı olma farızası, Ashâb’ın ve Selef-i Sâlihîn’in anladığı şekilde yapılır. Onlar, Allah’a çağrı için teşkilatlar oluşturmuşlar ve kolektif olarak çalışmışlardır. Bunlardan birisi de Sahabeden olan Hişâm b. Hakîm b. Hazzâm el-Karaşî (Ra)’tir. İmam Zührî onun hakkında şöyle demektedir: “*Yanıdakilerle beraber iyili i emrederdi.*”⁹¹⁸

Sonra fazîlet sahibi âlimler emr-i bi’l-ma’rûf nehy-i ani’l-münker görevini kolektif bir şekilde yapmak için örgütler ve teşkilatlar oluşturmaya devam etmektedirler. Abdürrahîm b. Muhammed el-Alesî el-Bağdâdî buna bir örnektir ki ez-Zehebî onun hakkında şöyle

⁹¹⁴ Tevbe 9/71

⁹¹⁵ Tevbe 9/112

⁹¹⁶ Hac 22/41

⁹¹⁷ Lokman 31/17

⁹¹⁸ Askalânî, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, XI, 37.

demektedir: “Onun emr-i bi’l-ma’rûf nehy-i ani’l-münker görevini yapmak üzere arkada ları ve tâbîleri vardı.”⁹¹⁹

“Mutlaka hayra ça ıran, iyili i emredip, kötülü ü men eden bir toplulu un bulunması gerekir. Yeryüzünde hayra ça ıran, iyili i emredip, kötülü ü men eden bir otoritenin bulunması zorunludur. Bu otoritenin bulunma zorunlulu u bizzat Kur’ân’ın ilâhî nassının i aret etti i bir husustur. Burada hayra **davet** vardır, ancak bununla beraber iyili i **emir** ve kötülü ü **men** de vardır. Otoriteye ihtiyaç olmadan ‘davet’ yapılsa da ‘emir ve nehiy’ ancak otoriteyle yapılabilir.

Bu, slâm’ın meseleye bakı ıdır. üphe yok ki emreden ve yasaklayan bir otoritenin varlı ı zorunludur; Hayra davet ve kötülü ü men esası üzerine bina edilen bir otorite. Birlikleri toplayıp Allah’ın ipiyle ve Allah için karde lik ba ıyla ba layan otorite... Be eriyet hayatında Allah’ın nizamını gerçeğe tirmek için bir araya gelerek bu iki esas üzerine oturan otorite... Bu sistemin gerçeğe tirilmesi, insanlara bu sistemin hakikatini ö retecek, hayra davet edecek bir gücü gerektirir. yili i emreden kötülü e engel olan ve kendisine itaat edilen bir otoriteyi gerektirir. Allah öyle buyuruyor: ‘Biz Resülleri ancak Allah’ın izniyle itaat edilsin diye gönderdik.’ Allah’ın yeryüzündeki nizamı soyut olarak vaaz, ir at ve beyandan ibaret de ildir, bu bir. kincisi ise güzel olanı gerçeğe tirip insanlı ın hayatından kötülü ü silip atan emir ve nehiy kuvvetinin varlı ıdır. Her hevâ-i nefis sahibi ve çıkarıcının oyunca ı olmaktan kurtarıp, toplumun hayırlı geleneklerini korumak, herkesin kendi anlayı na ve dü ünçesine göre bu sâlih gelenekleri de erlendirmesinden ve bu de erin hayır ma’ruf ve sevap üzere oldu unu zannetmesinden korumak lazımdır.

Bu yüzden hayra davet iyili i emredip kötülü mâni olmak; tabiatına bakacak olursak, bir takım insanların ehvetleri ve hevesleriyle çarpı masını, bir takımının çıkarı ve faydasıyla, bir takımının da kibri ve gururuyla çarpı aca ını göz önünde tutacak olursak kolay olmayan bir i tir. nsanlar arasında zalim diktatörler olaca ı gibi, zorba hükümdarlar da bulunabilir. Yükselmekten i renen, alçaklar da bulunabilir. Zorluklardan kaçan ehl-i keyifler de bulunabilir. Ciddiyetten uzak lâubaliler de bulunur. Do ru yoldan kaçınan sapıklar da bulunur... yili i yasaklayıp kötülü ü emreden daha nice nice insanlar da bulunur. Millet asla kurtulamaz. Be eriyet asla felaha eremez. Ancak hayır üstün gelip, ma’ruf, ma’ruf olarak bilinip, münker de münker olarak tanınınca kurtulabilir. Ma’rufu

⁹¹⁹ İbn Recep, Zeyl-ü Tabakâti’l-Hanâbile, II, 316.

emreden münkeri nehyeden... ve kendisine itaat edilen bir hayır kuvvetinin bulunması onun için gereklidir.”⁹²⁰

“Bu camaatin var olması, bizâtihi ilâhî nizamın zarurî ihtiyaçlarındandır. Bu nizamın teneffüs edildi i vasat, pratik ekliyle tahakkuk etti i bu cemiyetin kendisidir. Hayra davet konusunda yardımla an, destekle en hayırlı vasat orasıdır. Orada ma’ruf; hayrın, fazîletin, hakkın ve adaletin kendisidir. Orada münker; errin, rezaletin, batılın ve zulmün kendisidir. Orada hayır i lemek er i lemekten daha kolaydır. Orada fazîletin yorgunlu u rezaletinkinden daha azdır. Orada hak batıldan daha kuvvetlidir. Orada adâlet zulümden daha faydalıdır. Orada hayır i leyen kimse hayırda kendisine yardım edecek bir yı n kimse bulur. er i leyen kimse ise mukavemet ve zillet bulur... O yüzden bu cemiyetin kıymeti büyük cehd sarfetmeden hakkın ve hayrın geli ece i vasat olmasındandır. Çünkü etrafında bulunan herkes ve her ey onun yardımcısıdır. er ve batılın geli meyece i, bilakis zorluk ve me ekkatle kar ıla aca ı vasattır orası. Çünkü etrafında bulunan her ey ona kar ı gelip, mukavemet eder.”⁹²¹

Geçmiş Dönmlerde Emr-i Bi'l-Ma'rûf Nehy-i Ani'l-Münker Grubuna Girmenin Gerekliliği:

İbnü'l-Cevzî şöyle demektedir: “ bn-i Akîl öyle demektedir: Yükselme Dönemimizde Ebu Bekir el-Akfâlî’yi gördük münkere kar ı koymak için harekete geçti i zaman kendisiyle beraber Ebu Bekir Habbâz gibi –ki ı ı a bakmaktan dolayı âmâ olmu ve sâlih bir üstâddı- kendi elleriyle yaptıklarından ba ka bir ey yemeyen saygın ve âlim olan ki iler kendisinin yanında olmak isterlerdi. çlerinde sadaka alacak kimse olmayan ve ba ı (yani yöneticilerden gelecek bir hediye) kabul ederek de erini dü ürmeyecek gündüzü oruçlu ve geceyi ibadetle geçiren ve çok a layan bir cemaat onu takip ediyordu. Onu insanlara çok karı an entrikacı birisi takip edecek olursa kabul etmezdi ve öyle derdi: Ne zaman ki bir entrikacıyla beraber bu orduyla görü sek ordu yenilmi tir.”⁹²²

Emr-i Bi'l-Ma'rûf Ve'n-Nehy-i Ani'l-Münker Yapmada Otoriteden İzin Alma Şartı:

Ebû Hâmit Gazâlî İhyâ’ında âlimlerin görüşlerini sıralayarak şöyle der:

⁹²⁰ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur’ân*, II, 438.

⁹²¹ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur’ân*, II, 438–439.

⁹²² İbnü'l-Cevzî, *Telbîs-ü İblîs*, s.145.

“Görü sahiplerinden bir kısmı öyle dedi: Tebaanın biricikleri buna kayıtsız kalamaz. Çünkü böyle bir ey fitneleri ve fesadı tahrike yol açar, memleketlerin tahrip olmasına sebep olur.

Di erleri de öyle dedi: Yetkiye ihtiyaç yoktur. Bu (iyili i emretme i i), en önce yapılması gereken eydir. Çünkü bu, birinci dereceden yetkili ki iler için caiz olunca bu hüküm ikinci dereceden, sonra da üçüncü dereceden ki iler için de geçerli olur. Bunun çatı maya gitmesi kaçınılmaz olabilir. Çatı ma da yardımla maya götürür. Sonuçta da marufu emretmenin gereklerini yerine getirme hususunda hassasiyet göstermekten ba ka bir ey gerekmez. Bunun sonunda da Allah rızası u runda masiyetleri ortadan kaldırmak için askerlerin harekete geçirilmesi vardır.

Münkeri def etmeye gücü yeten herkes bunu eliyle, silahıyla, canıyla ve yardımcılarıyla yapar.”⁹²³

Daha sonra Gazâlî şöyle der: “Bir grup, birinci dereceden yetkili ki iler için ıspatlayamadıkları halde bunu art ko mu tur. Bu art fasittir. Çünkü ayetler ve hadisler una i aret eder ki, kim bir münker (kötülük) görür de susarsa isyan etmi demektir. Zira onu nerde görürse men etmek herkese vaciptir. Liderin yetki vermesi artıyla tahsisinin ise aslı esası yoktur.”⁹²⁴ Bu sebeple nassların genelinden selefin anlayışına göre zaten sultanlar bu emrin kapsamındadırlar. Bu durumda onlardan yetki niye alınsın ki?

“E er (insan) yapmı oldu onun günah oldu unu bilmezse, âlimin onu ikaz etmesi lazımdır; Her âlim bir iklimi, bir beldeyi, bir mahalleyi veya bir mescidi gözetecektir. Buraların ehline dinlerini ö retecektir... Çünkü âlimler, peygamberlerin varisleridir. Peygamberler halkı cehaletleriyle ba ba a bırakmamı lardır. Belki halkın toplantı yerlerine gidip Allah’a ça ırmı lardır. Ba langıçta halkın kapılarını gezmi , onları teker teker aramı , ir at etmi lerdir. Zira kalpleri hasta olanlar hastalıklarını bilmezler, yanında ayna olmadı ı halde, yüzündeki alacalı ı bilemeyenler gibi... Bu vazifeyi yapmak bütün âlimler için farz-ı ayndır.

Bütün sultanlara (idarecilere) her köyde, her mahallede dindar bir fakihi tayin etmek, o fakihin halka dinlerini ö retmesini temin etmek gerekir... Âlimler, doktorlardır. Saltanat

⁹²³ Gazâlî, İhyâ-ü Ulûmi’-d-Dîn, II, 333.

⁹²⁴ Gazâlî, İhyâ-ü Ulûmi’-d-Dîn, II, 490.

*sahipleri de, hastaneleri temin edenlerdir. Binaenaleyh âlimlerin tedavisiyle ilaç kabul etmeyen bir hasta, sultana, errinden emin olunmak için teslim edilir.”*⁹²⁵

En Büyük Ma'rûf ve En Büyük Münker:

“ üphesiz ki ma'rûfu emretmeye öncelikle en büyük ma'rûftan ba lanmalıdır. Bu da Allah'ın ulûhiyetini ve birli i anlayı ını yerle tirmek ve slâm toplumunu olu turmaktır. Aynı ekilde münkeri men etmeye öncelikle en büyük münkerden ba lanmalıdır. Bu da Tâ ut'un hüküm sürmesi, nsanları Allah'ın erâti dı ında uydurdıkları ba ka bir yolla Allah'tan ba kasına boyun e dirmesi. Muhammed (S)'e inanan, öncelikli olarak Allah'ın erâti ile hükmedecek slâm Devletini kurmak ve bu erâte hazır bir Müslüman toplulu u olu turmak için hicret eden ve cihat eden kimseler bunu gerçekte tirince taat ve ma'siyetlerle ilgili olan ayrıntılarda da münkeri men edip ma'rûfu emrederler. Bu çabayı sadece slâm devletini olu turmadan ve ancak en temel aslın olu masından sonra in â edilebilecek bu teferruata dayalı Müslüman toplulu u olu turmadan önce göstermezler! Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerin anlamı içinde mutlaka realiteye uygunluk da aranır. Detaya dayalı olan mar'ûfun emrine ve münkerin nehyine sözkonusu en büyük ma'rûf ve en büyük münkerin tamamlanmasından önce ba lanmalıdır. Nitekim bu ilk olarak slâm toplumu do arken gerçekte mi tir.

*Bu, davetçilerin ve ıslahatçıların kendilerini yeti tirmekten, slâm ahlâkı ve ibadetle ilgili hükümlerin e itim-ö retiminden geri durmaları gerekti i anlamına gelmez. Giderilmesi mümkün olan ferî bir münkerin men edilmeyece i anlamına da gelmez. Ancak bu, ki inin kendisini aldatmaması; küçük münkerleri men etmekle yetinmek suretiyle oyalanmaması; slâm'ın dı ında hükümde bulunmanın münker oldu u dü ünmesine yönelmesi; hakkı haykırmadan necasetin giderilmesi ve sehiv secdeleri (gibi) meselelerde nasihat pozisyonunda olmakla kanaat etmekten kaçınılması için açık bir ça rıdır.. Bu, Müslümanların birle meleri, gayretlerinin muntazam olması ve tam manasıyla bir ahlânı a yöneltilmesi için açık bir ça rıdır.”*⁹²⁶

⁹²⁵ Gazâlî, *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn* (tr.Mehmet Müftüoğlu), VII, 56.

⁹²⁶ Râşit, Muhammet Ahmet, *el-Muntalık, Dâru'l-Muntalık, Birleşik Arap Emirlikleri, Duba, 1994/1415, s. 157-158.*

3.5. Övülen Mümin Azlığın Şeytanın Kışkırtmalarından Âzâde Olması

Allah şöyle buyurur: “(*eytan*) dedi ki: *u benden üstün kıldı ına da bir bak! Yemin ederim ki, e er beni Kıyamete kadar ya atırsan, pek azı dı ında, onun neslini kendime ba layaca ım!*”⁹²⁷

İbn Kesîr şöyle demektedir: “ *bn Abbas’tan rivayete göre o, zürriyetinin pek azı dı ında hepsine hâkim olurum, diye tefsir etmi tir. Mücâhit ise; onları ku atırım demek oldu unu söyler. bn Zeyd; onları saptırırım diye tefsir etmi tir. Hepsinin anlamları birbirine yakındır. Mana olarak eytan öyle demektedir: Benden üstün ve de erli kıldı ın kimselere bir bak! E er bana Kıyamet Günü’ne kadar mühlet verirsene, kesinlikle ben onun soyundan pek azı dı ında hepsini saptıraca ım.*”⁹²⁸

Kurtubî de şöyle demektedir: “(***Kendime ba layaca ım***) ifadesinin anlamı konusunda öyle denildi: *Yani diledi im yere sürükleyece im ve diledi im gibi yönetece im. (Ancak pek azı hariç)* ifadesi ile ilgili olarak da Allah’ın *u ayette belirtti i masum ki iler oldu u söylenmi tir: ‘ u muhakkak ki, benim (ihlâslı) kullarım üzerinde senin hiçbir nüfûzun olamaz, ancak azgınlardan sana uyanlar ba ka.*”⁹²⁹ *blis bunu Allah’ın buyurdu u gibi zannederek söyledi: ‘Andolsun blis, onlar hakkındaki tahminini do ruya çıkardı. nanan bir zümrenin dı ında hepsi ona uydular.*”⁹³⁰ *Veya insanın yapısında var olan ehveti bilerek böyle söyledi yahut da bu sözünü meleklerin u sözüne dayandırdı: ‘...Bizler hamdinle seni tesbih ve takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek birini mi yaratacaksın? dediler...’*⁹³¹ *el-Hasen öyle dedi: eytan bunu zannetti, çünkü o Adem (As)’a vesvese verdi ve onda bir azim bulamadı.*”⁹³²

Seyyid Kutup da şöyle demektedir: “*Ayetlerin sergiledi i bu sahnede, sapıkların sapıklı ındaki asıl nedenler ortaya ortaya konmaktadır. Böylece insanları azdıran eyler açıklanıyor, dedelerine dü man kesilen blis’in kendileri için de tehlikeli bir dü man*

⁹²⁷ İsrâ 17/62

⁹²⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, III, 53.

⁹²⁹ Hicr, 15/42

⁹³⁰ Sebe 34/20

⁹³¹ Bakara, 2/30

⁹³² Kurtubî, *el-Câmiu Li Ahkâmi’l-Kur’ân*, X, 250.

oldu u bildiriliyor. blis Hz. Âdem'i kıskandı ı için onun çamurdan yaratıldı ını söylüyor, fakat bu çamurda Allah'ın ruhu bulundu unu unutuyordu... nsano lunun er ve azgınlı a olan kabiliyeti yanında hayır ve hidayete olan kabiliyetinin daha a ır bastı ını blis bilmiyor. Onun Allah'a ba lı bulundu u anlarda hep yüceldi ini, er ve azgınlı a kapılmadı ını bilmekten acizdir. Bütün tabiat bir tek yolda ve iradesiz olarak cereyan edip giderken insano luna irade verilmi ve bu iradeyle tabiatın üstüne çıkmı tır. Bu hayret verici yaratı ın irade gibi önemli bir kabiliyet ve sırra sahip oldu undan blis gafildir. Allah Teâlâ er ve azgınlık elçisi blis'in insano luna kar ı faaliyette bulunmak üzere serbest bırakılmasını irade buyurdu... Yeter ki kalp Allah'a ba lansın, ona yönelip ibadetini yapın, onunla arasındaki sa lam akdi korusun, ruhundaki rûh-u ilâhî canlanıp etrafını nurlandırın... O zaman, iman nuruyla aydınlanan bu ruha ve Allah'a ba lı bulunan bu kalbe eytan hiçbir tesirde bulunamaz... **“Rabbın vekil olarak yeter.”** Korur, yardım eder ve eytanın hilesine engel olur. eytan gidip vaatlerini yapmaya ve kendine köle edindi i insanları pe ine takmaya koyulur. Fakat Rahman'a ba lı bulunan kullara dokunamaz. Onlar üzerinde bir nüfûzu yoktur. eytan insanları i te böyle er ve sıkıntılara sevk eder. Bakarsınız, eytanın izinden ayrılmayan, onun sözünden çıkmayan, Allah'ın emir ve hidayetine arka çeviren birçok insan vardır.”⁹³³

3.6. Övülen Mümin Azlığın Hakka Kuvvetle Sarılması

Allah şöyle buyurmaktadır: “Vaktiyle biz, srail o ularından: Yalnızca Allah'a kulluk edeceksiniz, ana-babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz diye söz almı ve ‘insanlara güzel söz söyleyin, namaz kılın, zekâtı verin’ diye de emretmi tik. Sonunda **azınız** müstesna, yüz çevirerek dönüp gittiniz.”⁹³⁴

Ayetten, mümin azlığın Allah'a verdiği söze sadık kaldığı ve emrettiği şeylere karşı kayıtsız kalmadığı anlaşılıyor. Ayette geçen “mîsak (söz)” kelimesini açıklayalım:

Misak kelimesi sözlükte, ahit ve yeminle desteklenmiş bir akit demektir.⁹³⁵

⁹³³ Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, IV, 2239–2240.

⁹³⁴ Bakara, 2/83

⁹³⁵ Râgıp el-İsfehânî, *Müfredât-ı Elfâzı'l-Kur'ân*, s.853.

Kurtubî şöyle demektedir: “**Mîsak**: Yemin ile peki tirilmi akit demektir... Dü üm, ba vs. i lerin son derece sa lam yapıldı nı ifade etmek için kullanılır. Kelimenin ço ulu **mevâsîktir**. Çünkü mîsâk kelimesinin aslı **mivsâktır**. Kendisinden (Vâv’dan) önceki harfin harekesi kesra oldu u için vâv yâ’ya dönü tü. Bu bakımdan kelimenin ço ulları aynı ekilde **meyâsik** ve **meyâsik** ekillerinde de kullanılır. **Mevsik**, **mîsâk anlamında**; **müvâsaka** da muâhede anlamındadır. Maide 5/7’de geçen ‘**ve mîsâkahû’llezî vâsagaküm bih.**’ fadesi de bu ekildedir.

Burada geçen mîsak (alınan söz) hakkında farklı görü ler ileri sürülmü tür ki ikisi unlardır:

- ✓ Hz Âdem’in sulbünden zerrelere gibi çıkartıldıkları zaman onlardan alınan söz,
- ✓ Onlar hayatta oldukları sırada akılları ba larında iken peygamberleri aracılı ıyla onlardan alınan söz.⁹³⁶

İbn Kesîr de şöyle demektedir: “Allah, srail o ullarına emirler verdi ini ve kendilerinden bu emirlere uyacaklarına dair söz aldı nı, onların bu sözden vazgeçip kasten ve bile bile ondan yüz çevirdiklerini hatırlatıyor...”⁹³⁷

Mîsakin bölümlerini şöyle ifade edebiliriz:

“Allah srail o ullarına, Allah’a ibadet etmelerini, ona hiçbir eyi ortak ko mamalarını emretmi tir:

Bu emri, bütün yaratıklarına aittir ve insanları bunun için yaratmı tır. Nitekim bir ba ka ayette öyle buyrulmaktadır: ‘Senden önce gönderdi imiz her peygambere benden ba ka ilah yoktur. Bana kulluk edin diye vahyetmi izdir.’ (Enbiyâ, 25) Bu hak, hakların en üstünü ve en yücesidir. Çünkü Allah’ın hakkıdır. Allah’a ibadet edilmesi ve ona hiçbir ekilde ortak ko ulmaması hakkı.

Sonra yaratıkların hakkı gelir. Yaratıklar içerisinde üzerinde en çok durulan ve en önemli hak ana ve babanın hakkıdır. Bunun için Allah kendi hakkıyla ana babanın hakkını birle tirerek buyuruyor ki: ‘Bana ve ana ve babana ükret. Dönü yine banadır.’ (Lokman, 14)

Abdullah b. Me’ûd’dan rivayet edildiğine göre o şöyle diyor: ‘Ben Hz. Peygamber’e; Ey Allah’ın Resûlü, amellerin hangisi en üstündür diye sordum. O, vaktinde kılınan namaz

⁹³⁶ Kurtubî, *el-Câmiu Li Ahkâmi’l-Kur’ân*, I, 21.

⁹³⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, I, 124.

dedi. Sonra hangisidir dedim. ‘Ana ve babaya iyi davranmaktır,’ dedi. Sonra hangisidir dedim. ‘Allah yolunda cihat etmektir,’ dedi.⁹³⁸ Ebu Hureyre’den rivayet edildiğine göre bir adam Resûlullah’a şöyle dedi: ‘Yâ Resûlallah, kime iyi davranayım? diye sormu o da annene demi . Sonra kime deyince; o, annene demi . Sonra kime deyince; o, annene demi . Sonra kime deyince; o, babana, sonra sana kim yakınsa yakınına buyurmu .’⁹³⁹

Yetimler; kendilerine kazanç getirecek babaları olmayan küçükler ve kendilerine ve ailelerine harcayacak bir ey bulamayan dü künlerdir.

‘nsanlara güzellikle söyleyin’ Güzel konu un ve onlara kolayla tırın. Bu emrin içine; iyili i emretmek ve kötülü ü yasaklamak da girer. Nitekim Hasan Basrî ‘nsanlara güzellikle söyleyin’ ayeti konusunda demi tir ki: ‘Sözün güzeli iyili i emredip kötülü ü yasaklayan, halim selim davranan, affeden, günahlardan vazgeçen ve insanlara güzel söz söyleyenlerin sözüdür. Allah’ın buyurdu u gibi güzel; Allah’ın ho nut olaca ı her türlü güzel huydur.’

Onlara davranı larla ihsan etmeyi emrettikten sonra insanlara güzel söz söylemelerini emretmi olması ve böylece ihsanın sözel ve pratik yönlerini birle tirmi olması mümkündür.

Sonra kendisine ibadet etme ve insanlara ihsanda bulunma emrini namaz ve zekât ile tahsis ederek vurguladı.⁹⁴⁰ Ve “Namaz kılın ve zekât verin” buyurdu.

“(Allah) onların bütün bunlara sırt çevirdiklerini yani terk ettiklerini, arkalarına attıklarını ve az bir kısmı hariç bilerek ve kasten yüz çevirdiklerini bildirdi. Çünkü **tevellâ** ile ifade edilen sırt çevirmede sırt çevirdi i eye geri dönme ihtimali ve niyeti vardır. Ama bu ifade, bunların çok azı dı nda böyle bir davranı sergilemeyeceklerini ve niyetli olmadıklarını ifade etmek üzere **mu’riz** kelimesiyle vurgulandı. Bu onların tamamının yüz çevirdikleri hissi uyandırmaması için istisna edatıyla kullanılmı tır. Bunların çok az oldu unu, onları korudu unu ve sebat ettirdi ini bildirmektedir.”⁹⁴¹

⁹³⁸ Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, Mavâkîtü’s-Salâh, Bâb-ü Fazlû’s-Salâti Li Vaktihâ, No, 504.

⁹³⁹ Müslim, *Sahîh-i Müslim*, Kitâbü’l-Birr Ve’s-Sıla Ve’l-Âdâb, Bâb-ü Birri’l-Vâlideyn Ve Ennehümâ Ehakk Bihî, No, 2548

⁹⁴⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, I, 124.

⁹⁴¹ Sa’dî, *Tefsîru’s-Sa’dî*, s. 58.

Allah bunun bir benzerini Nisâ Sûresinde de bu ümmete emretmektedir: “Allah’a ibadet edin ve ona hiçbir eyi ortak ko mayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın kom uya, uzak kom uya, yakın arkada a, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara (köle, cariye, hizmetçi vb.) iyi davranın; Allah kendini be enen ve daima böbürlenip duran kimseyi sevmez.”⁹⁴² Bu bakımdan bu ümmet, kendisinden önceki hiçbir ümmetin sahip olmadığı şeylere sahiptir.

İşte mümin azlık, Allah’la aralarında gerçekleşen mîsakın kapsamına giren yukardaki hususlara riayet eden kişilerdir.

Allah’ın İsrail oğullarıyla yaptığı mîsaktan iki gerçek ortaya çıkıyor:

1) Allah’ın dini tektir. Bu son din temelde kendisinden önceki dinleri tasdik etmektedir.

2) Bu dinde Yahudilerin konumunda olmak, Allah’la antlaşma yapıp, ona misak vermek anlamına gelir.

Seyyid Kutup şöyle demektedir: “... manla ilgili hususlarda, gev eklik, kaypaklık, alay ve istihza olamaz. Çünkü imanî konular Allah Teâlâ’nın müminlerle yapmı oldu u bir ahdidir. Hem gayet ciddi, hem de çok mühim bir konudur. Ciddiyetsizli e tahammülü yoktur. üphesiz ki imanla alakalı emirlerin me akkatli mükellefiyetleri de vardır. Vardır ama bu onun tabiatıdır. Konu çok önemlidir. Kâinatta bulunan bütün konulardan daha önemlidir. u halde insanın iman konusunda üzerine dü en sorumlulukları bilmesi ve bu sorumlulukları yerine getirmek için bütün gayretlerini harcayarak dikkat ve samimiyetle çalı ması, bu u urda gönül huzuruyla her çe it fedakârlı a katlanması gerekir. üphesiz ki iman sahibinin rahat ve tatlı hayatı bir kenara itip atması lazımdır. Tıpkı göreve ça rılınca Resûlullah (S)’in ‘Ey Hatice, kalk! Uyku devri geçti.’ dedi i ve bu sıralarda Rabbinin ona: ‘Biz, senin üzerine a ır bir söz vahyedece iz.’⁹⁴³ diye buyurdu u ve srail o ullarına: ‘Siz verdi imizi kuvvetle tutun. Onda olanları hatırlayın ki sakınmı olasınız.’⁹⁴⁴ dedi i gibi.”⁹⁴⁵

⁹⁴² Nisâ 4/36

⁹⁴³ Müzzemmil 73/5

⁹⁴⁴ Bakara 2/63

⁹⁴⁵ Kutub, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, I, 70.

3.7. Övülen Mümin Azlığın Allah'ın Nimetlerine Şükredici Olması

Allah Teâlâ: “*Kullarımdan ükredenler çok azdır.*”⁹⁴⁶ buyurmaktadır.

Şüphesiz ki inşâ edip yaratan Allah, lütufta bulunup nimet veren, âlemlerden müstağnî, kullarına iyiliklerinin, imanlarının, şükürlerinin ve yaptıkları hayırların karşılığını verendir. Onun, onların kendisine iman etmelerine, şükretmelerine ve iyilikte bulunmalarına ihtiyacı yoktur ki yaptıklarının karşılığını versin. Bu şükür, Allah'a niye gereksin ki? Esasen şükür, yaratan, rızık veren, nimet veren, lütufta bulunan ve ikram eden Allah'ın karşısında Allah'ın nimetlerine gark olmuş yaratık kullar için gereklidir.

Şükür: Yapılan iyiliği bilmek, idrak etmek ve dile getirmektir. Bu (dile getirme) da **zuhûr** anlamındadır. **Şükür** kelimesi, “*dâbbetün ekûrun*” sözünden gelir. Bu, sahibi kendisine (yiyecek) verir vermez (kısa sürede) şişmanlamasıyla (yemi) vücudunda açığa çıkaran binek hayvanı demektir. Bunun hakikati, insana maruf bir şekilde övgüde bulunmaktır.

Cevherî şöyle demektedir: Şükür; ihsan yapan kimseyi, ihsanını anarak övmektir.

Râgıp el-İsfehânî de “şükür, nimetin tasavvuru ve ızhârıdır, bunun zıddı küfürdür. Bu da nimetin unutulup örtbas edilmesidir,” der. Şükürde üç şeye vurgu yapılır:

- 1)Kalbin şükürü ki nimeti tasavvur ederek yapılır,
- 2)Dilin şükürü ki bu da nimet verene övgüde bulunmaktır,
- 3)Sair organların şükürü: Bu da hak ettiği oranda nimetlerin karşılığını vermektir.⁹⁴⁷

Allah Kur'ân'da “*Ey Davut ailesi! ükredin. (Sebe 34/13)*” buyururken direkt olarak “*ükredin (ü küürû)*” yerine, söz konusu bu üç şeyin üstlenilmesini gerektirecek şekilde “*'melû .. ükran*” ifadesini kullanmıştır. Yani kalp, dil ve sair organlarla şükretmeye dikkat çekmiştir.

Yine aynı ayetin devamında “*Kullarımdan ükreden azdır.*” Buyrulurken de gerçek anlamda şükredilmesinin zorluğuna işaret edilmiştir. Bu sebeple de Allah, dostlarından sadece iki kişiye şükürleri dolayısıyla övgüde bulunmuştur. Hz. İbrahim (As) hakkında

⁹⁴⁶ Sebe 34/36

⁹⁴⁷ Yani, verilen nimeti amacına uygun olarak kullanmak.

‘Allah’ın nimetlerine ükrediciydi. (Neml, 16/121); Hz. Nuh (As) hakkında da; ‘üphesiz ki o ükreden bir kuldu. (el-İsrâ, 17/3)’ buyrulmuştur.⁹⁴⁸

Şâkir ve Şekûr Allah’ın sıfatlarındandır:

“Allah kendi rızası için amel edenlerin çalı malarını bo a çıkarmaz. Aksine onun kar ılı nı kat kat verir. üphesiz Allah güzel amelde bulunanların ecirlerini zayî etmez. Kitabında ve Nebisinin sünnetinde hasenâtların kar ılıklarının bire kar ılık 10–700 katına kadar kat kat verilece ini haber vermi tir. Bu durum, Allah’ın kullarına kar ı ükriün kar ılı nı vermesinden dolayıdır. Bizzat kendisi, kendi rızası için tahammül gösterdikleri eylerin kar ılı nı verir. Kim onun için davranı sergilerse Allah ona daha fazlasıyla kar ılık verir. Kim onun için bir eyi terk ederse ona daha hayırlısını verir. O, müminleri kendi rızasını kazanmalarında muvaffak eder sonra, onları bunun için ükrettirir ve gözün göremeyece i, kula ın duyamayaca ı ve insan aklının alamayaca ı ekilde bol bol ikramda bulunur. Bütün bunlar ise ona vacip olan bir görevdir. Ancak o bunu kendisine bir lütuf ve cömertlik olarak gerekli kılar.”⁹⁴⁹

Şükür sahipleri Allah’ın iyilik, nimet ve ihsanını tahsis ettiği kişilerdir.

Allah minnetini kulları arasından şükür sahiplerine tahsis ettiğini bildirmektedir: “Aranızdan Allah’ın kendilerine lütuf ve ihsanda bulundu u (minnet etti i) kimseler de bunlar mı? demeleri için onların bir kısmını di erleri ile i te böyle imtihan ettik. Allah ükredenleri daha iyi bilmez mi?”⁹⁵⁰

İnsanlar şüredenler (şekûr) ve küfredenler (kefûr) diye ikiye ayrılır:

İnsanlar şekûr ve kefûr diye iki gruba ayrılır. En nefret edilen şey küfür ve küfür sahibidir. En sevimli şey de şükür ve şükür sahibidir. Allah insan hakkında şöyle buyurmaktadır: “ üphesiz biz ona (do ru) yolu gösterdik, ister ükredici olsun ister nankör.”⁹⁵¹

Süleyman (As) şükredenlerdendi: “Bu, dedi, ükür mü edece im, yoksa nankörlük mü edece im diye beni sınamak üzere Rabbimin (gösterdi i) lütfundandır. ükreden ancak

⁹⁴⁸ Râgıp el-İsfehânî, *Müfredât-ı Elfâzı’l-Kur’ân* (nşr. Adnan Dâvûdî), Dâru’l-Kalem, 3. Baskı, Dimeşk, 2002/1423, s. 461–462.

⁹⁴⁹ Saîd ez-Zehrânî, *el-Hakku’l-Vâdihu’l-Mübîn*, s.70.

⁹⁵⁰ En’âm 6/53

⁹⁵¹ İnsân 76/3

kendisi için ükretmi olur, nankörlük edene gelince, o bilsin ki, Rabbimin hiçbir eye ihtiyacı yoktur, çok kerem sahibidir.⁹⁵²

Şükürün karşılığında nimetin artması: “Hatırlayın ki ‘Rabbiniz size: e er ükrederseniz, elbette size (nimetimi) arttıracam ve e er nankörlük ederseniz hiç üphesiz azabım çok iddetlidir!’ diye bildirmi ti.”⁹⁵³

Allah kullarının şükürüne razı olur: “E er inkâr ederseniz, üphesiz Allah, size muhtaç değildir. Bununla beraber o, kullarının küfrüne razı olmaz. E er ükrederseniz sizden bunu kabul eder. Hiçbir günahkâr dininin günahını çekmez. Nihayet hepinizin dönüp gidişi, Rabbinizedir. Yaptıklarınızı o size haber verir. Çünkü o, kalplerde olan her şeyi hakkıyla bilendir.”⁹⁵⁴

“Muhammet, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. İmdi o ya ölür ya da öldürülürse, gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim (böyle) geri dönerse, Allah’a hiçbir şekilde zarar vermi olmayacaktır. Allah, ükredenleri mükâfatlandıracaktır.”⁹⁵⁵

Şükredenler, iman nimeti üzerinde sebat edip, gerisin geriye çark etmeyenlerdir. Kendisine şükretmenin sınırı olmadığı gibi, Allah, sınırsız bir şekilde nimetini artırmayı şükre bağladı ve şükürün karşılığını şu ayetlerde buyurduğu gibi mutlak kıldı (sınır koymadı, genelleştirdi): “Allah ükredenleri mükâfatlandıracaktır.”⁹⁵⁶ “Ükredenleri mükâfatlandıracamız.”⁹⁵⁷⁻⁹⁵⁸

Allah’ın düşmanı İblis’i şükür makamı miktarınca tanıyıp bu makamın makamların en büyüğü ve en yücesi olduğunu bilince insanların şeytanın tuzağına düşmemeleri için gayret göstermeyi amaç edinir ki Allah onun hakkında şöyle buyurmuştur: “Sonra elbette onlara

⁹⁵² Neml 27/40

⁹⁵³ İbrâhim 14/7

⁹⁵⁴ Zümer 39/7

⁹⁵⁵ Âl-i İmrân 3/144

⁹⁵⁶ Âl-i İmrân 3/144

⁹⁵⁷ Âl-i İmrân 3/145

⁹⁵⁸ İbnü’l-Kayyim, *İddetü’s-Sâbirîn ve Zehîratü’ş-Şâkirîn* (nşr. Muhammet Osman el-Haşet), Dâru’r-Reyyân Li’t-Türâs, 3. Baskı, Mısır, 1988/1408, s. 150.

önlerinden, arkalarından, sa larından, sollarından sokulaca ım ve sen, onların çocuklarını ükredenlerden bulmayacaksın, dedi.”⁹⁵⁹

“...Ömer b. Hattâb (Ra)’in yanında bir ki i öyle dedi: ‘Allahım, Beni azlardan eyle!’ Ömer: ‘Bu etti in dua nedir?’ dedi. Adam da öyle dedi: ‘Ben Allah’ın öyle buyurdu unu duydum: **Kullarımdan ükredenler de çok azdır.** (Sebe, 34/36). Beni de bu az olanlardan eylemesi için dua ediyorum.’ Bunun üzerine Ömer öyle dedi: ‘ nstanların hepsi Ömer’den daha bilgilidir.”⁹⁶⁰

Allah Sübhânehû ve Teâlâ yeryüzüne gönderdiği resüllerden ilkini ettiği şükür nedeniyle övmüş ve şöyle buyurmuştur: “(Ey) Nuh ile birlikte (gemide) ta ıdı ımız kimselerin nesli! unu bilin ki Nuh, çok ükreden bir kul idi.”⁹⁶¹

Burada özellikle Nuh’un zikredilmesinde ve kullara hitap edilmesinde onların Nuh’un neslinden olup onu örnek almalarına işaret vardır. Böylece o, onların ikinci babaları olmuş oluyor. Şüphesiz ki Allah, Tûfan’dan sonra onun nesli dışında hiçbir nesil bırakmamıştır. Nitekim ayette şöyle buyuruyor: “Biz yalnız Nuh’un soyunu kalıcı kıldık.”⁹⁶² Bu nesle de şükür konusunda babalarına benzeyip onun gibi şükreden bir kul olmayı emretmiştir.

Allah, kendisine şükreden kişinin kulluk yaptığını, şükretmeyenin de ibadet ehlinden sayılmayacağını bildirmiştir: “...E er siz yalnız Allah’a kulluk ediyorsanız ona ükredin.”^{963- 964} Gerçi burada ibadet ehlinden olup olmadığından ziyade ibadette şirk koşulması durumu söz konusu edilmektedir. Yani ayetten, şükretmeyen kişinin Allah’a kulluk yapmadığı anlamı çıkmıyor. Allah’la beraber başkalarına da kulluk devreye giriyor.

Allah, kulu Musa (As)’a nübüvvet, risâlet ve teklîm (Allah’la konuşması) bakımlarından verdiği şeyleri şükrederek yerine getirmesini emrederek şöyle buyurmuştur:

⁹⁵⁹ A’râf 7/17

⁹⁶⁰ İbn Ebî Şeybe, *Musannaf*, Kitâbü’-d-Duâ, Bâb-ü Câmi’i’-d-Duâ, No:5.

⁹⁶¹ İsrâ, 17/3

⁹⁶² Sâffât, 37/77

⁹⁶³ Bakara, 2/172

⁹⁶⁴ İbnü’l-Kayyim, *İddetü’s-Sâbirîn ve Zehîratü’ş-Şâkirîn*, s. 151.

“(Allah) Ey Musa! dedi, ben risaletlerimle (sana verdi im görevlerle) ve sözlerimle seni insanların baına seçtim. Sana verdi imi al ve ükredenlerden ol.”⁹⁶⁵

Allah’ın insana akli ermeye başladıktan sonra yaptığı ilk tavsiyesi kendisine ve ana-babasına şükretmesi olmuştur: “Biz insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmi izdir. Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taımı tır. Süttten ayrılması da iki yıl olur. (te bunun için) önce bana, sonra da ana-babana ükret diye tavsiyede bulunmu uzdur. Dönü ancak banadır.”⁹⁶⁶

Allah halili İbrahim (As)’i verdiği nimetlere karşı yapmış olduğu şükür sebebiyle övmüştür: “brahim, gerçekten Hakk’a yönelen, Allah’a itaat eden bir önder idi; Allah’a ortak ko anlardan de ildi. Allah’ın nimetlerine ükrediciydi. Çünkü Allah, onu seçmi ve do ru yola iletmi ti.”⁹⁶⁷

Allah onun önder olduğunu; yani hayırda önder kabul edilen örnek bir insandı. Allah’a itaat edendi. Burada geçen “**kânit**” kelimesi, itaat eden, boyun eğen anlamlarındadır, “**hanîf**” kelimesi ise Allah’ın dışındakilerden yüz çevirerek yalnız ona yönelen demektir. Sonra ayet bu sıfatların, onu Allah’ın nimetlerine karşı şükretmeye götürmesiyle son buluyor. Böylece Allah, şükretmeyi halilinin hedefi olarak ortaya koymuş oluyor.⁹⁶⁸

Allah, yaratmasının ve hükmünün hedefinde şükür olduğunu, hatta kulunu bu sebeple yarattığını bildirmektedir: “Siz, hiçbir ey bilmezken Allah, sizi analarınızın karnından çıkardı; ükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi.”⁹⁶⁹ İşte bu, yaratmanın ve hükmün gayesidir.

Yine Allah şöyle buyurmaktadır: “Andolsun, sizler güçsüz oldu unuz halde Allah, Bedir’de de size yardım etmi ti. Öyle ise, Allah’tan sakının ki ona ükretmi olasınız.”⁹⁷⁰

⁹⁶⁵ A’râf 7/144

⁹⁶⁶ Lokman 31/14

⁹⁶⁷ Nahl 16/120–121

⁹⁶⁸ İbnü’l-Kayyim, *İddetü’s-Sâbirîn ve Zahîretü’ş-Şâkirîn*, s.153.

⁹⁶⁹ Nahl 16/78

⁹⁷⁰ Âl-i İmrân 2/123

“Ayette geçen (**belki ükredersiniz**) ifadesini onlara zafer vermek ve takvayı emretmek için bir neden kılması veya her ikisi de beraber caizdir. Bu durumda mana; ‘şükrettiğiniz için...’ şeklinde de olur.

Şu açıktır ki şükür yaratılışın ve hükmün gayesidir. Allah hükmünün ve Resûl’ü gönderme gayesinin bu olduğunu şöyle açıklıyor: “Nitekim kendi içinizden size ayetlerimizi okuyan, sizi kötülüklerden arındıran, size Kitab’ı ve Hikmet’i talim edip bilmediklerinizi size öreten bir Resûl gönderdik. Öyleyse siz beni (ibadetle) anın ki ben de sizi anayım. Bana ükredin; sakın bana nankörlük etmeyin!”⁹⁷¹⁻⁹⁷²

“Âi e (R.hâ)’dan rivayete göre Resûlullah (S) ayakları yarıluncaya kadar namaz kıları. Hz. Âi e ona dedi ki: ‘Yâ Resûlallah, geçmiş ve gelecek günahların bağılandı halde niçin böyle yapıyorsun?’ O da: ‘Yâ Âi e, **ükreden bir kul olmayayım mı?**’ buyurdu.”⁹⁷³

“Muaz b. Cebel (Ra)’den rivayete göre Resûlullah (S) Muaz’ın elinden tutup şöyle demi tir: ‘Ey Muaz! Vallâhi ben seni seviyorum.’ Bunun üzerine Muaz: ‘Anam babam sana feda olsun yâ Resûlallâh! Vallâhi ben de seni seviyorum.’ dedi. Buna karşılık Resûlullah (S) buyurdu ki: ‘Sana her namazın ardından; **Allahım! Seni anmamda, sana ükretmemde ve sana güzel ibadet etmemde bana yardım et!**’⁹⁷⁴ diye dua etmeni tavsiye ediyorum.”⁹⁷⁵

Kur’ân’da geçen gruplar ve Allah’ın onlara amellerinin karşılığını vermesi:

1) İyilik yapan kişiler:

“Üphe yok ki, Safa ile Merve Allah’ın koyduğu nişanlardır. Her kim Beytullah’ı ziyaret eder veya umre yaparsa onları tavaf etmesinde kendisine bir günah yoktur. Her kim gönüllü olarak bir iyilik yaparsa üphesiz Allah kabul eder ve (yapılanları) hakkıyla bilir.”⁹⁷⁶ Burada geçen ‘gönüllü olarak bir iyilik yapmak’ diye meal verdiğimiz ‘**tatavvaa**

⁹⁷¹ Bakara 151–152

⁹⁷² İbnü’l-Kayyim, İddetü’s-Sâbirîn ve Zahîretü’ş-Şâkirîn, s. 154.

⁹⁷³ Müslim, *Sahîh-i Müslim* (şrh. Nevevî), Kitâb-ü Sifatü’l-Kiyâmet ve’l-Cennet ve’n-Nâr, Bâb-ü İksâri’l-A’mâl, ve’l-İctihâd fi’l-İbâdet, No: 2.

⁹⁷⁴ “Allâhümme e’innî alâ zikrike ve şükrike ve hüsni ibâdetike.”

⁹⁷⁵ İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, 2020

⁹⁷⁶ Bakara 2/158

hayran’ ifadesinden kasıt ‘diğer ibadetleri yapmaktır’ yani diğer ibadetleri yapmakta bir sakınca yoktur.

İbn Kesîr ‘Allah kabul eder ve (yapılanları) hakkıyla bilir.’ ayeti hakkında şöyle demektedir: “Az bir eye çok mükâfat verir. Mükâfâtının miktarını bilir. Sevabını vermede hiç kimseye zulmetmez.”⁹⁷⁷

2)İnanan ve şükreden kişiler:

“E er siz iman eder ve ükrederseniz, Allah size neden azap etsin! Allah ükre kar ılık veren ve her eyi bilendir.”⁹⁷⁸

İbn Kesîr ‘Allah ükre kar ılık veren ve her eyi bilendir.’ ayeti hakkında şöyle demektedir: “Kim ükrederse ükrünü kabul eder. Kimin kalbi ona iman etmi se bunu bilir ve buna mukabil bol mükâfatlarla onu mükâfatlandırır.”⁹⁷⁹

Kurtubî de şöyle der: “Allah o ki iye ibadetinin kar ılı nı verir. Burda **ükür** kelimesi Allah’a izafe edildi i zaman **mükâfatlandırmak** anlamına gelir. Yani Allah az bir ameli kabul edip, kar ılı nda bol mükâfatla mükâfatlandırır. Bu ona yapılan kullu a kar ı ükrüdür ve Allah ükreden mümine azap etmez.”⁹⁸⁰

4)Allah’a (rızası uğruna) ödünç verenler:

“E er Allah’a (rızası u runa) ödünç verirsiniz, Allah onu sizin için kat kat arttırır ve sizi ba ı lar. Allah çok mükâfat verendir, ceza vermekte acele etmeyendir.”⁹⁸¹

bnu’l-Arabî der ki: ‘Yaratıcının hükmü, hikmeti, kudreti, me îeti, kaza ve kaderi gere ince insanlar bu ayeti i itince birkaç kısma ayrıldılar ve üç bölüm oldular:

1)A a ılık kimseler. Bunlar; Muhammed’in Rabbi muhtaçtır, bize ihtiyacı vardır. Biz ise zengin kimseleriz, dediler. Bu ise akli ba nda herkesin açıkça anlayaca ı büyük bir bilgisizliktir. Yüce Allah bunlara u buyru u ile cevap verdi: ‘Elbette ki Allah, **Muhakkak Allah fakirdir ve biz zenginiz** diyenlerin sözlerini i itmi tir...’ (Âl-i mrâr, 3/181)

⁹⁷⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, I, 206.

⁹⁷⁸ Nisâ 4/147

⁹⁷⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, I, 584.

⁹⁸⁰ Kurtubî, *el-Câmi’u Li Ahkâmi’l-Kur’ân*, V, 405.

⁹⁸¹ Teğâbün 64/17

2)Bu buyru u i itince cimrili i ve eli sıkı tutmayı tercih etti, mala duydukları arzuyu öne geçirdi. Allah yolunda bir infakta bulunmadı. Bir kimseyi esirlikten kurtarmadı, kimseye de herhangi bir yardımı olmadı. Bütün bunları ise, itaatte bulunmaktan yana tembellik ve bu dünya yurduna ba lılık dolayısıyla yaptı.

3)Bu buyru u i itir i itmez, çabucak gere ini yerine getirmeye kalkı tı ve malı ile onun gere ini yerine getirmeyi tercih etti.”⁹⁸²

Kur’ân sofrası üzerinde yeti mi u güzel aileye – muhte em sahabe Ebu’d-Dahdah ailesine- bak! Allah’ın emrine nasıl sarılıyor ve atılıyor:

Enes b. Malik’ten rivayet ediliyor: Bir adam dedi ki; Yâ Resûlallah filanca ki inin bir hurma a acı yere yıkılmı tır. Onu bana verseydi bahçemin duvarına koyardım. Ona söyleyin de bana versin.

Bunun üzerine Nebi (S) ona öyle dedi: ‘onu Cennetteki bir bahçeye kar ılık ona ver.’ Ama adam bundan kaçındı. Bu arada Ebu’d-Dahdâh (Ra) geldi ve: ‘A acını banım bahçemin kar ılı nda bana sat.’ dedi. Adam bunu hemen kabul etti. (ebu’d-Dahdâh) Nebi (S)’in yanına varıp: ‘Ya Resûlallah, ben bir bahçem kar ılı nda bu hurma a acını satın aldım. Sana veriyorum. Sen de o adamı ça ırt, ona ver.’ dedi ve ona (Nebi’ye) devretti. Nebi (S) birkaç defa: ‘Ebu’d-Dahdâh Cennet’te nice büyük ve de erli hurma a açlarına sahip oldu.’ buyurdu. Bu sırada hanımı Ümmü’-d-Dahdâh çıkageldi ve ona e i (Ebu’d-Dahdâh) öyle seslendi: ‘Ey Ümme’-d-Dahdâh, bahçeden çık! Muhakkak ki ben onu Cennetteki bir a aca sattım.’ O da öyle cevap verdi: ‘Ne kadar kazançlı bir alı -veri ! (veya buna benzer bir söz söyledi.)’⁹⁸³

Ebu’d-Dahdah ailesine öyle bir iir söyledi:

“Rabbim seni do ruluk yollarına iletti,

Hayrın ve istikametın yoluna

Sevinç ve arzuyla bahçeden ayrıl!

Çünkü o, Kıyamet günü kar ılı ı alınmak üzere bir borç verildi,

Ben onu yüce Allah’a ödünç verdim itaat ile,

Herhangi bir minnet ya da herhangi bir geri dönü söz konusu de ildir;

⁹⁸² Kurtubî, *El-Câmiu Li Ahkâmi’l-Kur’ân*, III, 226.

⁹⁸³ Hâkim, *Müstedrek*, Bâbü’l-Buyû’ (Müslim’in şartına göre sahih hadis), No, 2194.

Bekledi im tek ey, Rabbimizin huzuruna dönece imde kat kat ecir almaktır.

Oradan kendin de çık, çocuklarla birlikte ayrıl;

yilik üphesiz en hayırlı azıktır

Ki inin Kıyamet gününe dünyadan gönderece i.

Ümmü'd-Dahdah da; Allah, alı -veri ini hayırlı mübarek eylesin, seni kazançlı çıkarsın, dedikten sonra ona u iirle cevap veriyor:

Allah da sana hayır ve sevinç müjdesi versin.

Senin gibi elinden geleni yapmı ve gerçekten samimi davranmı tır;

Allah çoluk çocu uma nimetler verdi, ihsanlarda bulundu

Siyah güzel hurma ile ve parlak taze hurma ile;

Kul ise çalı ır ve onun için çalı tı ı vardır,

Geceler boyunca kazandı ı günahlar ise aleyhinedir.

Daha sonra Ümmü'd-Dahdah çocuklarına yöneldi, a ızlarında bulunan lokmaları çıkartıp elbiselerine topladıkları hurmaları da orada dökmeye koyuldu ve sonunda öbür bahçeye geçti.”⁹⁸⁴

Hiçbir şeye muhtaç olmayan ve her türlü eksiklikten ve ihtiyaçtan münezzeh olan yüce Allah'ın, sadaka vermeyi teşvik etmek maksadıyla kendisini fakirin yerine koyarak yapmış olduğu kinayeye bak. Yine aynı şekilde elemelerden ve noksanlıklardan münezzeh olan yüce Allah'ın kendisini nasıl hastanın, açın ve susuzun yerine koyarak yaptığı kinayeye bak:

“Ebu Hureyre (Ra)’den rivayet edildi ine göre Resûlüllah (S) öyle buyurmu tur: üphesiz ki Allah Azze ve Celle Kıyamet Gününde öyle der: Ey Âdemo lu! Ben hastalandı im halde sen beni ziyaret etmedin. Adam dedi ki: Yâ Rabbi! Sen âlemlerin Rabbiyken seni nasıl ziyaret ederim? Allah da: ‘Bilmez miydin ki falanca kulum hastalandı, ama sen onu ziyarete gitmedin. Bilmez miydin ki, e er sen onu ziyarete gitseydin beni onun yanında bulurdun. Ey Âdemo lu! Ben senden yiyecek istedim ama sen

⁹⁸⁴ Kurtubî, el-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'ân, III, 227.

beni doyurmadın.’ Adam: ‘Yâ Rabbi! Seni nasıl doyurabilirim? Sen âlemlerin Rabbisin.’ Allah da: ‘Bilmez miydin ki, filanca kulum senden yiyecek istedi ancak, sen onu doyurmadın. Bilmez miydin ki, e er sen onu doyursaydın bu yaptı ının kar ılı ını katımda bulacaktın. Ey Âdemo lu! Ben senden su istedim sen bana su vermedin.’ Adam: ‘Yâ Rabbi! Seni nasıl sularım? Sen âlemlerin Rabbisin.’ dedi. Allah: ‘Filanca kulum senden su istedi, ama sen ona su vermedin. E er sen onu sulasaydın, bu yaptı ının kar ılı ını katımda bulacaktın.’⁹⁸⁵ Bütün bunlar hitap edilen kişiyi teşvik etmek için ve kinaye edilen kişiyi şereflendirmeye yöneliktir.

Hadîs-i Şeriflerde geçen ve Allah’ın amellerinin karşılığını verdiği gruplar:

1) Yolda yürürken bir diken dalı bulup onu oradan atan adam: “*Ebu Hreyre Nebi(S)’in öyle dedi ini rivayet ediyor: Yolda yürüyen bir adam bir diken dalı bulup da onu oradan atarsa Allah da ona yaptı ının kar ılı ını verir ve ona ma fîret eder.*”⁹⁸⁶

Cezerî “*en-Nihâye*” de şöyle demektedir: “Şekûr” Allah’ın isimleri arasında yer alır. Bu isme göre kulların amellerinden azı onun katında çok sayılır. Onun karşılığını kat kat verir. Böylece kullarına karşı “Şekûr” olmasının gereğini yapmış olur ve ona mağfîret etmiş olur.⁹⁸⁷

2) İnsanlara teşekkür edenler: “*Ebî Saîd’den rivayete göre o, Resûlüllah (S)’in öyle dedi ini söylüyor: Kim insanlara te ekkür etmezse Allah’a ükretmemi sayılır.*”⁹⁸⁸

Bu iki şekilde tevil edilir:

Birincisi: İnsanların yaptığı iyiliklere karşı nankörlük yapıp onlara teşekkür etmeyi terk ederek bunu adet edinmiş ve huy haline getirmiş bir kişi, aynı şekilde Allah Teâlâ’nın nimetlerine karşı nankörlük yapıp şükürü terk etmeyi de huy haline getirmiş demektir.

İkincisi ise: Kul, insanların iyiliğine karşılık teşekkür etmeyip nankörlük yaptığı zaman, Allah, bu insana yönelik yaptığı ihsanı karşılığında kulun etmiş olduğu şükürü kabul etmez. Çünkü bu ikisi birbiriyle bağlantılıdır.

3) Her canlı için yapılanlarda ecir vardır:

⁹⁸⁵ Müslim, *Sahîh-i Müslim*, Kitâbü’l-Berr ve’s-Sıla ve’l-Âdâb, Bâb-ü Fadl-i İyâdeti’l-Merîz, No, 2569.

⁹⁸⁶ Tirmizî, No, 1881. (Sahih, hasen hadis)

⁹⁸⁷ Mübârekfevrî, *Tuhfetü’l-Ahvezî bi Şerh-i Câmi’i’t-Tirmizî* (yukarda geçen Tirmizî hadisinin şerhinde)

⁹⁸⁸ Tirmizî, No, 1878. (Sahih, hasen hadis)

“Ebu Hureyre (Ra)’den rivayete göre Resûlullah (S) öyle buyurmu tur: Bir adam giderken a ırı derecede susadı. Bir kuyuya inip suyundan su içti, sonra çıktı. Derken susuzluktan nemli topra ı yalayan ve dilini sarkıtmı bir köpe e rastladı ve (kendi kendine) öyle dedi: ‘Benim ba ıma gelen bunun da ba ına gelmi .’ Hemen ayakkabısını (suyula) doldurdu, sonra onu a zıyla tuttu (kuyudan çıktı) ve köpe e suyu içirdi. Bunun üzerine Allah da derhal bunun kar ılı nı verdi, onu ba ıladı. (Sahabeler) dediler ki: Yâ Resûlallah! Hayvanlar için yapt ımız eyler için bize de bir ecir var mı? Resûlullah: Her ya ci erde ecir vardır. (Her canlıyı sulamada ecir vardır.)”⁹⁸⁹

Allah’ın Kula Şükürün Karşılığını Vermesi

Rabb Teâlâ’nın şükürün karşılığını vermesi hususuna gelince bunun başka bir durumu vardır. Bu, şükürün sıfatına bütün şükürlerden daha uygundur. Hatta hakikatte şükür budur:

- Şüphesiz ki Allah kula kendisine şükretmeye muvaffak etmek için verir. Yaptığı az bir amelin ve bağışın karşılığıyla beraber fazlasıyla lütufta bulunur. Böylece Allah o insanın gösterdiği şükürü küçümsememiş olur.
- Bir iyiliğe karşılık olarak on kattan başlamak üzere kat kat karşılığını verir. Ayette şöyle buyrulur: “Kim (Allah huzuruna) iyilikle gelirse ona getirdi inin on katı vardır.”⁹⁹⁰ “...Allah, diledi ine kat kat fazlasını verir. Allah’ın lütfu geni tir, o her eyi bilir.”⁹⁹¹
- Allah, kulunu melekler arasında ve Mele-i A’lâ’da övgüde bulunarak şükürüne karşılık verir: “Ebû Saîd el-Hudrî (Ra)’ten rivayete göre o öyle diyor: Muaviye (Ra) mescitte bir oturuma katıldı ve öyle dedi: ‘Niye toplandınız?’ Onlar da: ‘Allah’ı zikretmek için oturduk.’ dediler. O: ‘Sizi bunun için oturtan Allah mı? (Toplanmanıza Allah mı sebep oldu?)’ dedi. Onlar da ‘Vallahi bizi bunun için oturtan Allah’tır.(Allah sebebiyle toplandık)’ dediler. O: ‘Fakat ben sizi töhmet altında bırakmak için yemin etmenizi istemedim. Benden daha az Resûlullah (S)’den rivayette bulunan hiç kimse yoktur. üphesiz ki Resûlullah (S) ashabının bir toplantı halkasına katıldı ve öyle dedi: Niye oturdunuz? Onlar da: Bizi slâm’ın yoluna iletti i ve bize iyilik ve lütufta bulundu u için

⁹⁸⁹ Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, Bâb-ü Fadl-i Sakî’l-Mâ’, No, 2234.

⁹⁹⁰ En’âm 6/160

⁹⁹¹ Bakara 2/261

Allah'ı zikretmek üzere toplandık, dediler. O (Nebi) da: Sizin toplanmanıza sebep olan Allah mı? dedi. Onlar da: Vallahi bizi bunun için oturtan Allah'tır.(Allah sebebiyle toplandık) dediler. O (Nebi) da: Fakat ben sizi töhmet altında bırakmak için yemin etmenizi istemedim fakat Cibrîl (Cebrail) bana geldi ve haber verdi ki; üphe yok ki Allah Azze ve Celle sizinle Meleklerle övünüyor.”⁹⁹²

- Süleyman (As), kendisini zikirten alıkoydu diye öfkelenerek atı boğazladığında, kendisini bir kere daha zikirten alıkoymamasını istemiştir. Bunun yerine bedel olarak Allah onun emrine bir rüzgâr kütesini vermiştir: *“Bunun üzerine biz de, istedi i yere onun emriyle kolayca giden rüzgârı... onun emrine verdik.”⁹⁹³*
- Sahabeler yurtlarını terk ederken, Allah'ın rızasını kazanmak üzere oradan çıktılar. Allah bunun karşılığında onlara dünya malı verdi ve fetih nasip etti: *“Hatırlayın ki, bir zaman siz yeryüzünde aciz tanınan **az (bir toplum)** idiniz; insanların sizi kapıp götürmesinden korkuyordunuz da ükredesiniz diye Allah size yer yurt verdi; yardımıyla sizi destekledi ve size temizinden rızıklar verdi.”⁹⁹⁴*

Düşmanları bedenlerini parçalayınca kadar şehitler kendilerini feda edince, Allah onlara bu yaptıklarının karşılığını verdi. Bedenlerinin yerine bedel olarak ruhları yeşil kuşların içine konur. Diriliş Gününe kadar Cennetin ırmaklarından sulanırlar ve meyvelerinden yerler. Olması gerekenin en mükemmel ve en güzel şekliyle ağırlanırlar. Mesrûk'tan rivayet edilen bir hadiste o şöyle diyor: *“Abdullah'a (bn Mes'ûd) ‘Sakin Allah yolunda öldürülenleri ölüler sanmayın, aksine onlar diridirler ve Rabbleri katında rızıklandırılırlar...(Âl-i mran, 3/169)’ ayeti hakkında sorduk, o da öyle dedi: ‘Biz bunu (Resûlullah'a) sorduk da öyle dedi: Onların ruhları ye il ku ların kursaklarındadır. Bunların Ar 'ta asılı bulunan kandilleri vardır. Cennet'ten diledikleri yere salıverilirler, sonra tekrar bu kandillere konarlar. Rabbleri onlarla ilgilenir (muttalî olur) ve arzu etti iniz bir ey var mı? der. Onlar da: Cennetten diledi imiz yere salınırken daha ne*

⁹⁹² Müslim, *Sahîh-i Müslim* (Şrh. Nevevî), Fadlû'l-İctimâ' alâ Tilâveti'l-Kur'ân ve ale'z-Zikr, No, 4869.

⁹⁹³ Sâd 38/36

⁹⁹⁴ Enfâl 8/26

isteyelim? derler. Bu (diyalog) üç defa tekrar eder. (ehitler) kendilerine yöneltilen sualin sona ermeyece ini görünce öyle derler: Yâ Rabbi! Ruhlarımızı bedenlerimize iade etmeni istiyoruz ki senin u runda bir kere daha öldürülelim. Onların herhangi bir ihtiyaçlarının olmadı ı görülünce (kendi hallerine) bırakılırlar.”⁹⁹⁵

- *“Allah’ın resülleri bütün benliklerini onun u runda, onun dü manlarına kar ı harcamı lardır. Namusuna kar ı yapılan her türlü hakarete ve küfre maruz kalmı lardır. Buna bedel olarak da Allah, melekleriyle beraber onlara salevât getirmi tir. Göklerinde ve yaratıkları arasında onlara en güzel övgülerde bulunmu tur. Bunu özellikle ahret yurdunu dü ünen bu ki ilere has kılmu tır.”⁹⁹⁶*

Zerre kadar bir hayır sebebiyle kulu ateşten çıkarması ve bu miktarı ihmal etmemesi Allah’ın şükre verdiği karşılıktan dolayıdır.

Yine Allah’ın kulları arasındaki söz konusu bu kulu insanlar arasında razı olacağı uygun olan bir makama yerleştirip, onu zikrederek övmek, meleklerle ve mümin kullara onu haber verme suretiyle ona şükürünün karşılığını vermesi de onun şükre verdiği karşılığın bir göstergesidir. Firavun ailesinden bir mümini söz konusu böyle makama yerleştirerek ona karşı ve diğer kullar arasında zikretmek suretiyle bu mümine övgüde bulunarak şükürüne karşılık vermesi, bunun göstergelerinden birisidir: *“Firavun ailesinden olup, imanını gizleyen bir mümin adam öyle dedi: Siz bir adamı ‘Rabbim Allah’tır.’ diye öldürecek misiniz? Hâlbuki o, size Rabbinizden apaçık mucizeler getirmi tir. E er o yalancı ise yalanı kendisindedir. E er do ru söylüyorsa sizi tehdit etti inin (azabın), bir kısmı bir kısmı olsun gelip size çatar. üphesiz Allah, haddi a an, yalancı kimseyi do ru yola eri tirmez.”⁹⁹⁷*

Aynı şekilde ‘Yâ-Sîn’ sahibini yaptığı çağrı karşılığında hak ettiği makama oturttu: *“Derken ehrin öbür ucundan bir adam ko arak geldi: ‘Ey kavmim! Bu elçilere uyunuz.’ dedi.”⁹⁹⁸*

⁹⁹⁵ Müslim, *Sahîh-i Müslim*, Kitâbü’l-İmâret, Bâb-ü Beyân-i Enne Ervâha’s-Şühedâ’ Fi’l-Cenneti ve Ennehüm Ehyâü ‘Inde Rabbihim Yürzegûn, No, 1887.

⁹⁹⁶ İbnü’l-Kayyim, *‘Uddetü’s-Sâbirîn ve Zehîratü’s-Şâkirîn*, s. 334.

⁹⁹⁷ Mü’min (Ğâfir) 40/28

⁹⁹⁸ Yâ-Sîn 36/20

Nebî (S) şükürün faziletini ashabının gönüllerine nasıl yerleştirdi?

1) Şükür secdesi:

“Ebu Bekre (Ra)’in Nebî (S)’den rivayet etti ine göre o, sevindirici bir i le kar ıla tı ı zaman veya ona bir müjde verildi i zaman Allah için ükür secdesine kapanırdı.”⁹⁹⁹

Za’dü’l-Meâd’da belirtildiğine göre İbnü’l-Kayyum şöyle dedi: *“Müjdecinin sesini duyunca Ka’b(Ra)’in secde etmesinde açık delil vardır. Sahabenin âdeti u idi ki, yeni nimetlerle kar ıla tıkları veya bir belayı atlattıkları anda ükür secdesi yaparlardı. Ebu Bekir Siddîk (Ra) de Yalancı Müseyleme’nin öldürüldü ü haberi gelince secdeye kapanmı tır. Ali (Ra) de Zü’s-Sedye¹⁰⁰⁰ Hâricîlerin içinde ölü bulununca secde etmi tir. Cebrail, Resûlullah (S)’e kim salavât getirirse Allah’ın da ona salavât edece ini (rahmet edece ini) ona müjdeleyince Resûl on defa secde etmi tir. Yine, Resûlullah (S) ümmetine efaat edip de Allah’ın onlar hakkında yapmı oldu u bu efaati kabul edince üç defa secde etmi tir. Askerlerinin dü mana kar ı zafer kazandı ı müjdesi gelince Hz. Âi e (R.ha)’nın odasında secdeye kapanmı tır.”¹⁰⁰¹*

2) Bize iyilik ihsan eden kimse için dua etmek, mükâfat vermek, teşekkür etmek veya övgüde bulunmak:

“Câbir b. Abdillah (Ra)’ten rivayete göre o öyle dedi: Nebî (S)’i öyle derken duydum: Kim bir iyili e layık olup da övgüden ba ka bir ey yapılamıyorsa ona ancak övgüde bulunulur ve te ekkür edilir. Kim bunu yapmayı gizlerse, nankörlük yapmı olur. Kim de batıl bir vasfa sahip olursa yalan elbisesi giymi gibi olur.”¹⁰⁰²

3) Gece-gündüz şükretmek:

“Abdullah b. annâm el-Beyâzî (Ra)’ten rivayete göre Resûlullah (S) öyle buyurmu tur: Kim sabahladı ı zaman ‘Allah’ım, benimle veya mahlûkatından herhangi

⁹⁹⁹ Ebî Dâvut, *Sünen-i Ebî Dâvut*, No, 2393

¹⁰⁰⁰ Nehrevan’da Hâricî grupların arasında öldürüldüğü söylenmektedir. Sahâbe, vasıflarını Resûlullah (S)’a anlatınca o şöyle dedi: *“Yüzünde şeytanın belirtisi olan bir adamdır.”* Habeşliydi. Göğüslerinden birisi kadın göğsü gibiydi. Üzerinde jarboa denilen hayvanın kuyruk kıllarına benzer kıllar vardı. (el-İsâbe, II, 174.)

¹⁰⁰¹ Cevziyye, *Za’dü’l-Meâd Fî Hedy-i Hayri’l-İbâd*, III, 511.

¹⁰⁰² İbn Hibbân, *Sahîh-i İbn Hibbân*, Kitâbü’z-Zekât, Zikru’l-İhbâr Bienne’l-Hamde Li’l-Müsdî’l-Ma’rûf Yekûnü Cezâe’l-Ma’rûf, No,3415.

biriyle hangi nimet sabaha ermi se bu nimet orta ın olmayan bir tek senden geliyor. Hamt sanadır, ükür sanadır.’ derse günlük ükrünü yerine getirmi olur. Aynı ekilde ak am olunca da böyle diyen ki i gecelik ükrünü yerine getirmi olur.’¹⁰⁰³

“Enes b. Malik’ten gelen rivayete göre o öyle dedi: ‘Resûlullah (S) öyle buyurdu: Yiyece i yiyip de buna kar ılık ükreden veya içece i içip de bunun kar ılı ında ükreden kuldan Allah kesinlikle razı olur.’¹⁰⁰⁴

4) Şükürün kaidelerinin tespit çalışması:

Şükür beş kaideye dayanır¹⁰⁰⁵:

Şükredenin şükredilene boyun eğmesi, ona karşı sevgi duyması, nimetini kabul edip ilan etmesi, bu sebeple ona övgüde bulunması ve onun (şükredilenin) kötü gördüğü şeyler için bunları yapmaması. İşte bu beş esas, şükürün dayandığı temel esaslardır.

5) Anne-babaya şükretmek:

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “...(Bunun için) bana ve anne- babana ükret diye tavsiyede bulunmu uzdur. Dönü ancak banadır.”¹⁰⁰⁶ İbn Kesîr şöyle demektedir: “Allah’ın burada annenin çocu unu terbiyesini, yorgunlu unu, gece-gündüz uykusuz kalarak katlandı ı me akkati zikretmesi, sırf annesinin çocu a geçen iyiliklerini hatırlatmak içindir. Bu sebeple seni en bol mükâfatla mükâfatlandıraca ım.”¹⁰⁰⁷

6) Allah’ın nimetini gündeme getirmek:

Yapılması emredilen ‘gündeme getirme’ konusunda iki görüş vardır:

Birincisi nimetin dile getirilip konuşulması. Mukâtil diyor ki: Yani Sûre’de [Duha Sûresi kastediliyor] belirtilen senin üzerindeki nimetlerin şükürünü yap. Bunlar da: yetimken güç verilmesi, şaşkınlıktan sonra yol gösterilmesi ve fakirken zenginleştirilmesi.

İkincisi de bu ayette emredilen nimetleri dile getirmektir, o da; Allah’a davet, onun risâletini teblîğ ve ümmetin eğitilmesidir. Mücahit şöyle demektedir: Bu (verilen nimet),

¹⁰⁰³ Ebî Dâvut, *Sünen-i Ebî Dâvut*, Kitâbü’l-Edep, Bâb-ü mâ yegûlü izâ Esbaha, No, 5073.

¹⁰⁰⁴ Müslim, *Sahîh-i Müslim*, Kitâbü’z-Zikr ve’d-Duâ’ ve’t-Tevbe ve’l-İstiğfâr, Bâb-ü İstihbâb-ü Hamdillâh-i Teâlâ ba’de’l-Ekli ve’ş-Şürbi.

¹⁰⁰⁵ İbnü’l-Kayyim, *Medâricü’s-Sâlikîn*, II, 244.

¹⁰⁰⁶ Lokman 31/14

¹⁰⁰⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, III, 454.

nübüvvettir. Zeccâc da şöyle der: Sana gönderilen şeyi tebliğ et ve Allah'ın sana verdiği nübüvveti anlat.

Şükür bu iki ikisini de kapsar. Zira bunların her biri şükretmeyi gerektiren bir nimettir. Bu nimetleri dile getirmek ve açığa çıkarmak onların şükrünü yapmak demektir.

4. KUR'ÂN'DA ÖVÜLEN MÜMİN AZLIĞIN EĞİTİLMESİ

4.1. Övülen Mümin Azlığın Eğitiminde Ve Hazırlanmasında İlâhî Terbiyenin Rolü

Mümin azlığın Kur'ân'da övülmesinde onların gördükleri eğitimin rolü inkâr edilemez. Onların eğitimi peygamberlere, peygamberlerin eğitimi de doğrudan Allah'a dayanmaktadır. İlâhî dinlerin doğduğu dönemlerden sonra gelen tâbileri arasındaki mümin azlıkların eğitimi de, peygamberlerin bıraktıkları mirasa dayanmaktadır. Dolayısıyla da onların eğitimleri de ilâhî temele dayanmaktadır. Sonuçta, Kur'ân tarafından övülen mümin azlık, dinine bağlı ve onun buyruklarını hassasiyetle yerine getirmeye çalışan kişilerden oluşur.

4.1.1. Terbiye (Eğitim) Kavramının Sözlük Ve Terim Anlamları Ve İnsanlık İçin Zorunluluğu

Arapçada “eğitim” anlamını ifade etmek üzere “terbiye” ve “tezkiye” kavramları kullanılmaktadır. Önce bunları kısaca açıklayalım:

Terbiye Kavramının Sözlük Anlamı: Arapça sözlüklere baktığımızda bu kelimenin üç köke dayandığını görürüz¹⁰⁰⁸:

1) “Rabâ-yerbû” kökünden: Arttı ve gelişti anlamındadır. Kur'ân'da bu anlamda kullanılmıştır: “ *nsanların mallarında **artı olsun** diye verdi iniz herhangi bir faiz, Allah katında **artmaz**...*”¹⁰⁰⁹

2) “Rabâ-yerbâ” kökünden: Bu, “hafâ-yahfâ” vezninde olup, ıslah etti anlamındadır. Manası gelişti, büyüdü demektir.

¹⁰⁰⁸ Nahlâvî, *Usûlü't-Terbiyeti'l-İslâmiyyeti ve Esâlibihâ Fi'l-Beyti ve'l-Medreseti ve'l-Mücteme'i*, s. 13–14.

¹⁰⁰⁹ Rûm 30/39

3) “Rabbe-yerubbü” kökünden: Bu, “medde-yemüddü” vezninde olup, ıslah etti, işi üzerine aldı, iyi baktı, eğitti, devamlı ve sabit oldu, idare etti, korudu gözetti gibi anlamlara gelir...

Terbiye: “*Bir ey tam olgunla incaya kadar a ama a ama, tedrîcen onu in a etmek, besleyip büyütmek veya yeti tirmek.*”¹⁰¹⁰

“Terbiye” kavramının terim anlamı: Yeryüzünü imar etmek ve orda halife olmanın manasını gerçekleştirmek için iyi bir insan yetiştirmek maksadıyla; insanın kişiliğini öğretim, eğitim ve pratik yollarla çeşitli yönlerden geliştirmek.¹⁰¹¹

“Terbiye” ve “Tezkiye” Arasındaki ilgi:

“Tezkiye: *Bu kelime “terbiye” kelimesinin manasına en yakınolan ve onu en iyi ifade eden kelimelerden birisidir. Hatta bu iki kavram ne zaman takıntı ve kuruntular insanı saplantıya dü üriüp pe lerinden sürüklerse bu insanın nefsinin ıslah etme, ki ili ini geli tirme ve onu en ideal hale getirme konularında hemen hemen e anlamlı olarak kullanılır.*”¹⁰¹²

Eğitimin insan için zorunludur. Gereğini yaptığımız ve yolunda yürüdüğümüz takdirde, hayatımızda eğitim potansiyelinin en büyüğü dinimizde mevcuttur. Eğitimin insan için zorunluluğunu dikkate alırsak, bazı eğitim bilimciler eğitimi beşeriyet hayatında bu kadar önemli kılan birkaç noktayı özetlemişlerdir. Biz de onların işaret ettiği hususlardan bazılarını kısaca ve basit bir şekilde şöyle ifade edebiliriz:

1) İlmin veraset yoluyla intikal etmemesi: Bu esasa göre çocuk, babasından ancak tatbik ederek, öğrenerek ve babasının eğitimine tabi olarak ilimden yararlanabilir. Çocuğun babasının hayat tarzından etkilenmesi kesindir. Bir Hadîs-i Şerif’te de şöyle buyrulmaktadır: “*Dilini net bir ekilde kullanıncaya kadar çocuk fıtrat üzeredir. Sonra anne-babası onu yahudile tirir, hristiyanla tırır veya mecusîle tirir.*”¹⁰¹³

2) Toplumun eğitim yoluyla kültürünü korumaya ve yeni nesle aktarmaya acilen ihtiyacı vardır.¹⁰¹⁴

¹⁰¹⁰ Râgıp el-İsfehânî, *Müfredâtü Elfâzi’l-Kur’ân*, s. 336.

¹⁰¹¹ Ğâmidî, *Medhal ile’t-Terbiyeti’l-İslâmiyyeti*, s. 3.

¹⁰¹² Gazâlî, Muhammet, *Nazariyyetü’t-Terbiyeti’l-İslâmiyyeti Li’l-Ferdi ve’l-Mücteme’i*, s. 3...

¹⁰¹³ Taberânî *el-Kebîr*’de, Beyhakî *es-Sünen*’de, Ahmet de *el-Müsned*’inde (II, 393) sahih hadis olarak rivayet etmişlerdir. Bk. el-Câmiu’s-Sağîr, II, 94.

¹⁰¹⁴ Şefik, *et-Terbiyetü’l-Muâsiratü*, s. 22–24.

Bu da ancak, insanlar için faydalı olmayan şüpheli şeylerden kültürel birikimi ilmî ve fikrî pedagojik metodlarla arıtarak gerçekleşir. Eğitime verilen önem, ele ve düşünceye dayalı becerilerin başkalarına taşınmasına yol açar. Böylece toplum, ilmî, fikrî, ekonomik ve siyâsî bakımlardan daha iyi duruma gelir.

3) Şüphesiz ki kişinin sosyalleşmesini ve topluma uyumunu sağlamak için, onun psikolojik dengesini sağlama üzerindeki gayretimiz eğitim yoluyla sonuç verebilir.¹⁰¹⁵

4.1.2. Allah'ın Peygamberlerini Eğitmesi

Başta da dediğimiz gibi mümin azlığın yetişmesinin temelinde peygamberler vardır. Onlar da Allah'ın terbiyesinden geçmişlerdir. Bu konuda peygamberlerden ikisini örnek vereceğiz:

Birincisi, Allah'ın Hz. Musa (As)'ı eğitmesi: Allah Musa (As)'a şöyle demiştir: “(Ey Musa!) benim nezaretimde yeti tirilmen için...”¹⁰¹⁶ Ayette “yeti tirilmen için” diye meal verdiğimiz “*li tūsne’a*”nın anlamı; bir işi çok güzel yapmak, iyi sonuç almaktır. Aynı kökten türeyen “*istınâ*” kelimesi ise; bir şeyi iyileştirmede aşırı gitmek, alışılmış ya da normal sınırı aşmak anlamına gelmektedir. “*Seni, kendim için yeti tirdim.*”¹⁰¹⁷ ayetinde de bu kelime kullanılmıştır.

Bu ayet bir bilgenin dediği şu söze çağrışım yaptırır: “*Allah bir kulunu sevdi i zaman - tıpkı dostun dostunun arkasını arayıp ba ibo bırakmayıp yokladı ı gibi- onu yoklar.*”¹⁰¹⁸

Katâde şöyle demiştir: “Benim gözetimimde beslenip büyütülesin” demektir. Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem de şöyle demiştir: “Ona hükümdarın evinde nimet vereceğim ve bolluk içinde yaşatacağım. O, gıdasını aralarında bulunan hükümdarın gıdasından alacak ve böylece yetiştireceğim.” demektir.

“*Kurtubî öyle dedi: ‘Benim gözetimim altında terbiye edilesin, beslenip büyütülesin demektir. Bu açıklamayı da Katâde yapmı tır. Nahhâs: ‘Bu mana dilde bilinen bir manadır. Mesela, ata güzel bir ekilde bakıldı ını ifade etmek üzere bu kelime kullanılır.*”

¹⁰¹⁵ Şefik, *et-Terbiyetü'l-Muâsiratü*, s. 32.

¹⁰¹⁶ Tâ-Hâ 20/39

¹⁰¹⁷ Tâ-Hâ 20/41

¹⁰¹⁸ Râgıp el-İsfehânî, *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*, s. 493.

(Sana'tü'l-ferase ve asna'tü.) Bu durumda ayetin anlamı; Ben, bütün bunları gözetimim altında yeti tirilesin diye yaptım, olmaktadır.¹⁰¹⁹

İbn Âşûr da şöyle demektedir: “(Ayette geçen) ‘Sun’ (yeti tirmek) ’ kelimesi ‘terbiye’ ve ‘tenmiye (yeti tirmek)’ kelimelerinin yerine istiâre yoluyla kullanılmı tır. Yani burada Hz. Musa (As)’ın yeti tirilmesi, bir eyi imal etmeye benzetilmi tir. Üzerinde bir ki inin büyük bir eme i geçmi ki iye ‘O falancanın eserdir.’ denilmesi de böyledir.”¹⁰²⁰

es-Sa’dî şöyle demektedir: “Yani: Benim gözetimimde ve korumamda terbiye göreceksin. Hangi koruma ve kefâlet, kulunun çıkarlarını gözetmeye ve ona zarar veren eyleri savmaya gücü yeten, el-Birr ve er-Rahîm olan Allah’ın velâyetinden(dostluk, himaye ve korumasından) daha mükemmel ve daha yücedir? Musa(As)’ın menfaati için bu tedbiri alarak bir durumdan ba ka bir duruma geçiren, ancak Allah’tır. Ne güzel tedbir aldı; Musa (As) dü manının eline geçince annesi büyük bir sarsıntı geçirdi. Gönlü bombo oldu. Allah onun kalbine sabır ve sebat verip sa lamlarla tırmasaydı nerdeyse bunu söyleyecekti.”¹⁰²¹

“Seni, kendim için yeti tirdim.” (Tâ-Hâ, 20/41) ayeti hakkında:

Kurtubî, İbn Abbas’ın: “Seni vahyim ve risaletim için seçtim.” Sözüünü aktarıyor. Bir görüşe göre de: “Emrimi ve nehyimi kullarıma tebli etmen için sana ö rettim ve sana güç verdim.” demektir.¹⁰²²

İbn Kesîr: “ rade edip diledi im gibi seni kendim için elçi olarak seçtim.”¹⁰²³

İbn Âşûr: **el-ıstınâ’** : Bir şeyin özenle yapılmasıdır; ayette geçen “lam” sebep bildirmek için kullanılmıştır, yani “kendim için” anlamındadır. Kelam, şeriati tebliğ etmek için “seçme”nin keyfiyetini tasvir etmektedir. Bu, kendisinin yararına olan bir şeyi seçen kimsenin durumuna benzemektedir. Böylece san’atını mükemmel bir şekilde icra etmiş oluyor... Ona, kendisini seçtiğini ve büyük bir iş için hazırladığını sesleniyor. Çünkü

¹⁰¹⁹ Kurtubî, *El-Câmi’u Li Ahkâmi’l-Kur’ân*, XI, 179.

¹⁰²⁰ İbn Âşûr, *et-Tahvîr ve’t-Tenvîr*, XI, 2641.

¹⁰²¹ Sa’dî, s. 592.

¹⁰²² Kurtubî, *El-Câmi’u Li Ahkâmi’l-Kur’ân*, III, 228.

¹⁰²³ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, XI, 180.

Hakîm olan Allah kendi nefsi için bir şey edinmez, bunu ancak hikmetini ızhâr ettirmeyi dileyerek yapar ve bu iş için seçtiği muhatabını gözetir.¹⁰²⁴

Zilâl sahibi ise şöyle demektedir: “Yani, artık tamamen, tüm varlığını benim, vereceğim peygamberlik görevinin ve çağrımın hizmetindedir. Bu dünyada seni ilgilendiren hiçbir şey yok. Bu dünyada senin de her vereceği hiçbir önemli şey yok. Sen u runda gereğini yapman için gözümün önünde yeti tirdiğim önemli göreve aitsin, seni yerine getirmek üzere ayırdığım görevden başka hiçbir fonksiyonun yok. Artık ne kendine, ne ailene ve ne de başka hiç kimseye ayıracak hiçbir yanın, hiçbir zerren yok. Hadi şimdi u runda seçip yeti tirdiğim görevin başına git.”¹⁰²⁵

es-Sa’dî şöyle demektedir: “Yani, nimetlerimi, güzel adetlerimi ve san’atlarımı senin üzerinde uyguladım. Habibim olasın ve çok azınlıkta hiçbir yaratıcının sahip olamayacağı bir dereceye ulaşın diye seni yeti tirdim. Habîb, yaratıklar içinden habîbinin yeti tirilmesini ve ulaşabileceği en ideal dereceye ulaşmasını dilediği zaman bütün gayretini sarf eder. Bunu gerçekleştirebilmek için imkânlarını sonuna kadar zorlar. Durum böyle olunca Kâdir ve Kerîm olan Rabb’in san’atlarının nasıl olacağını zannediyorsun? Kendisi için istediği ve yaratıklar arasından seçtiği bir kişi için ne yapacağını zannediyorsun?!!”¹⁰²⁶

İkinci örnek olarak da Allah’ın, Resûlü Muhammet (S)’i terbiye etmesini verelim:

Allah’ın hikmeti gereği bütün nebiler zekâ, fazîlet, ahlak, amel ve hayat tarzı bakımlarından kavimlerinin içinde en üstün olanlardır. Bu, onların insanları mükemmel ve fazîletli olmaya çağırma ve teşviklerinden kaynaklanır. O zaman bu vasıflara öncelikle onların sahip olması lazım ki çağrılarını kabul görsün. Allah şu ayette buyurduğu gibi, Resûlüne onu koruyarak ve gözeterek lütufta bulunmuştur: “Rabbinin hükmüne sabret. Çünkü sen gözlerimizin önündesin.”¹⁰²⁷

İbn Kesîr şöyle der: “Yani, onların eziyetlerine sabret, onlara aldırma. Çünkü sen bizim gözetimimiz ve korumamız altındasın. Allah, seni insanlardan korur.”¹⁰²⁸

¹⁰²⁴ İbn Âşûr, *et-Tahvîr ve’t-Tenvîr*, XI, 2642.

¹⁰²⁵ Kutub, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, XI, 2335–2336.

¹⁰²⁶ Sa’dî, s. 592.

¹⁰²⁷ Tûr 52/48

¹⁰²⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, IV, 262.

“Yani, bizim gözümüzün önündesin, tamamen bilimiz dâhilindesin. Senin yaptıklarını görüyor ve konu tuklarını duyuyoruz. Bizim seni görece imiz, koruyaca ımız, himaye edece imiz, kollayaca ımız ve seni gözetece imiz bir konumdasın diye de açıklanmı tır. Anlam aynıdır.”¹⁰²⁹

İbn Âşûr: “Yani, bizim koruyaca ımız ve inayet edece imiz makamdasın. Biz kar ıla aca ın eyleri ve sana yapmak istedikleri eyleri biliyoruz. Seni, kar ıla aca ın eylere kar ılık olarak mükâfatlandıraca ız ve seni onların kötülüklerinden koruyaca ız. Senin intikamını onlardan alaca ız. ‘üphesiz ki sen gözlerimizin önündesin.’ ayeti bütün bu anlamları kar ılamaktadır. Ayette geçen ‘Bâ’ harf-i ceri mecâzî ilsak (mecâzî olarak yapı tırmak, ba lamak) olarak kullanılmı tır. Yani ‘Biz senden gafil de iliz.’ demektir. Arapçada öyle bir tabir kullanılır: **Hüve bi mer’â minnî ve mesma**’ (O benim gözetimim ve i itmeme altındadır). Yani ‘onun hiçbir durumu gizli de ildir’ demektir. Ayette ‘göz’ kelimesinin zikredilmesi, gözetimin derecesini ifade etmek için bir temsildir. Bu temsil, yardım, mükâfat ve koruma bakımlarından gözetimin gereklili inden kinayedir. [Yani gözetimin gereklili ini ifade etmek üzere böyle bir kinaye yoluyla temsilde bulunmu tur.]

Allah bunu, ‘Bizim hükmümüze’ veya ‘Allah’ın hükmüne’ ekinde de il de ‘Rabbinin hükmüne’ ekinde ifade ederek bildirmi tir. üphesiz ki kulluk, kula lütufta bulunmaya yol açar.

Yine ‘ayn’ kelimesinin ayette ço ul olarak kullanılması, birçok gözle gözetildi ini ifade etmek üzere, temsilde mübâla a içindir... ‘Senin içi her türlü gözetme yapılacaktır; savunmak için gözetim, sevaba yönlendirmek ve derecesini yükseltmek için gözetim, müstehak oldukları eylere hazırlanmasının mükâfatı için gözetim, tam imanı sebebiyle dü manlara kar ı ona yardımı gözetmek...’¹⁰³⁰

Resûlullah (S), kendisi hakkında ve hayatının ilk dönemlerindeki yaşam tarzı hakkında bilgi vermiştir ve şöyle buyurmuştur: “Beni Rabbim yeti tirdi, ne güzel yeti tirdi!”¹⁰³¹

Bu, Allah’ın onun eğitimini üzerine aldığı ve onu büyük bir iş için hazırladığını gösterir. Bu iş de son risaletin taşınması ve yeryüzü ehline ulaştırılmasıdır. Binaenaleyh bu

¹⁰²⁹ Kurtubî, *El-Câmi’u Li Ahkâmi’l-Kur’ân*, XVII, 69.

¹⁰³⁰ İbn Âşûr, *et-Tahvîr ve’t-Tenvîr*, XVII, 4183.

¹⁰³¹ Bu hadis es-Süm’ânî’nin ‘*Edebü’l-İmlâ’ ve’l-İstimlâ’* da tahrîç ettiği Abdullah b. Mes’ûd hadisidir, s.1; Hadisi İbnü’l-Esîr ‘*en-Nihâye Fî Garîbi’l-Hadîs*’ adlı eserinin başında zikretmiştir, I, IV; İbn Teymiye, *el-Fetâvâ*, XVIII, 375. Hadis anlam olarak sahihtir ancak, isnadı sağlam değildir (senet bakımından zayıf, mana bakımından sahihtir.)

görevi yapacak kişide kesinlikle tüm övülen temel vasıfların ve genel olarak da insana mahsus kemal sıfatların hepsinin bulunması gerekir.

Çağrıda sıdk (doğruluk) ve hiçbir zaman –ne küçüklüğünde ne de büyüklüğünde- davet ettiği şeye aykırı davranmaması bunlardandır. Aynı şekilde eziyetlere sabır göstermek, akılda ve hikmette üstünlük ve tiksindiren hastalıklardan salim olmak da bunlardandır. Bunlar, Allah'ın, diğer tüm peygamberlerde olduğu gibi resûlünü üzerinde terbiye ettiği kemal sıfatlarıdır.¹⁰³²

Allah'ın, Resûlünü gözetme biçimlerinden bazılarını şöyle örneklendirebiliriz:

1) Yaşlılarıyla beraber oynamak ve eğlenmek istediğinde Allah'ın onu koruyup gözetmesi: Resûlullah (S) şöyle anlatıyor: "*Ben, Cahiliye Devri insanların i ledikleri bir eyi iki defa yapmaya te ebbüs ettimse de, Allah, beni o i ten alıkoydu. Bundan sonra Allah, beni peygamberlik vazifesiyle ereflendirinceye kadar hiçbir kötülü e te ebbüs etmedim. Te ebbüs etti im eye gelince:*

Bir gece Kurey 'ten bir gençle Mekke'nin yukarı taraflarında kendi koyunlarımızı otlatıyorduk. Ben arkada ima; 'Koyunlarıma bakarsan, ben de di er arkada larım gibi Mekke'ye giderek gece e lencelerine, gece masalları toplantılarına katılmak istiyorum' teklifinde bulundum. Arkada im;'Olur, bakarım' dedi. Bu maksatla Mekke'ye geldim. ehrin ilk evinin yanına yakla tı imda defler, düdüük ve ıslıkların çalındı ını duydum. 'Nedir bu?' diye sordum.'Filanın o lu, filanın kızıyla evlenmi , onların dü ünleri yapıyor' dediler. Hemen oturup onları seyre ba ladım. Derken Allah, kulaklarımı tıkadı, uyuya kaldım ve ancak sabah güne inin ı ıklarıyla uyanabildim. Dönüp arkada ımın yanına geldi imde benden ne yaptı ımı sordu.'Hiçbir ey yapmadım' dedim ve sonra da ba imdan geçeni oldu u gibi anlattım. Bir ba ka gece, yine arkada ima aynı ekilde ricâ ettim. Ricâmı kabul etti. Yola çıkıp Mekke'ye geldi imde, geçen sefer i ittiklerimin aynısını yine i ittim. Hemen orada çöküp yine seyre daldım. Derken Allah, yine kulaklarımı tıkadı. Vallahi, beni uykudan ancak güne in sıcaklı ı uyandırabildi. Uyanır uyanmaz arkada ımın yanına vardım ve ba imdan geçeni oldu u gibi anlattım. Bundan sonra Allah beni peygamberlik vazifesiyle ereflendirinceye kadar böyle eylere te ebbüs etmedim."¹⁰³³

Peygamber (A)'in başında şöyle bir olay geçtiği sabittir:

¹⁰³² Sait Havvâ, *er-Resûl (S)*, I, 20–21.

¹⁰³³ Bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 38; İbn Cerîr, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, II, 279; Hadisi Hâkim, Ali b. Ebî Tâlib'den rivayet etmiştir ve şöyle demiştir: Müslim'in şartına göre sahihtir. Hadisi Taberânî de Ammar b. Yasir'den rivayet etmiştir.

2) Kavmiyle beraber Kâbe-i Şerîfe'yi inşa ederken, amcasının ısrarıyla taş omzunu yaralamasın diye elbisesini omzuna kaldırmaya teşebbüs edince bayıldı. Elbisesi tekrar eski haline getirilince kendine geldi. Ona, ne olduğunu sordular, o da şöyle dedi: *'Avret mahallimi açmaya güç yetiremiyorum.*'¹⁰³⁴ Varlığı sabit olan bu kıssada Allah'ın onu özel olarak ve tam anlamıyla koruduğuna dair yeterli delil vardır.

Allah ona lütufta bulunduğunu şöyle buyurarak hatırlatmaktadır: *"O, seni yetim bulup barındırmadı mı? a ırnu bu up da yol göstermedi mi? Seni fakir bulup zengin etmedi mi?"*¹⁰³⁵

İbn Kesîr şöyle demektedir: *"Sonra Allah Teâlâ, kulu ve Resûlü Muhammed'e nimetlerini sayarak buyuruyor ki: 'O, seni öksüz bulup ta barındırmadı mı?' öyle ki, Resûlullah (S) anasının karnında iken babası vefat etmi ti. Do duktan sonra vefat etti i de söylenir. Sonra o altı ya ndayken annesi Vehb kızı Âmine vefat etti. O, sekiz ya nda dedesi Abdülmuttalib'in ölümüne kadar dedesinin koruması altındaydı. Bilâhare amcası Ebu Talib onu korumu tur. Ebu Talib onu destekleyip korumu , de erini yüceltip saygı göstermi ve kırk ya nda Allah'ın onu peygamber olarak göndermesinden sonra kavminin kendisine eziyet etmelerine engel olmu tur. Bu Ebu Talip de putperest kavminin dinindendi ama hepsi, Allah'ın güzel takdiri ve tedbiri ile olmu tu. Nihayet hicretten az bir müddet önce Ebu Talip de vefat etti. Kurey 'in bilgisiz ve beyinsizleri ona saldırınca Allah Teâlâ, onların arasından Eys ve Hazreç kabilesinden müte ekkil olan Ensar'ın ülkesine hicret etmesini uygun buldu. Nitekim Allah Teâlâ, kanununu en güzel ekilde icra etti. Resûlullah (S) Ensar'ın ülkesine gelince, onlar kendisini koruyup destek oldular ve çevresini sararak önünde Allah rızası için muharebe ettiler. Bütün bunlar Allah'ın onu koruyup muhafaza etmesinin ve de er vermesinin ifadesiydi."*¹⁰³⁶

" a ırnu bu up da yol göstermedi mi?" ayeti hakkında Kurtubî: *"Yani kimse senin dinin üzerinde de ildi. Sen yapayalınızın, seninle birlikte kimse yoktu. Ben senin sebebinle insanları hidayete eri tirdim."*¹⁰³⁷ demektedir. *bn Kesîr de unları söyler:*

¹⁰³⁴ Hadis sahihtir. Buhârî ve Müslim rivayet etmiştir. (Bk. *Fethu'l-Bârî*, III, 439; I, 474.)

¹⁰³⁵ Duhâ 93/6-8

¹⁰³⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 559.

¹⁰³⁷ Kurtubî, *El-Câmi'u Li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XX, 87.

“*Seni fakir bulup da zenginle tirmedimi mi? Sen muhtaç ve fakir birisi iken Allah Teâlâ kendinden ba kasına seni muhtaç olmaktan kurtarmadı mı? Allah Teâlâ peygamberine, sabreden fakir ve ükreden zengin makamlarını birlikte ihsan etmi tir. Allah’ın salât ve selâmları onun üzerine olsun.*

Katâde de sözkonusu üç ayetle ilgili olarak öyle demi tir: Resûlullah (S) ile ilgili bu durumlar Allah’ın onu peygamber olarak göndermesinden önce idi.”¹⁰³⁸

4.1.3. Eğitim-Öğretimde Bulunmanın Peygamberlerin En Önemli Görevlerinden Olması

Allah şöyle buyurmuştur: “*Ey Rabbimiz! Onlara, içlerinden senin ayetlerini kendilerine okuyacak, onlara kitap ve hikmeti ö retecek, onları temizleyecek bir peygamber gönder. Çünkü üstün gelen, her eyi yerli yerince yapan yalnız sensin.*”¹⁰³⁹

İbrahim (As) ve İsmail (As)’nin dualarına, asırlarca sonra Allah’ın ayetlerini onlara okuyan, onlara kitabı ve hikmeti öğreten ve onları pisliklerden ve kirlerden arıtan bu kıymetli Resûl (S)’ün gönderilmesiyle karşılık verildi: “*Nitekim kendi içinizden size ayetlerimizi okuyan, sizi kötülüklerden arındıran, size Kitab’ı ve Hikmet’i talim edip bilmediklerinizi size ö reten bir Resûl gönderdik.*”¹⁰⁴⁰

“**Yüzekkîhim (onları arıtıp temizler)**” ifadesi hakkında İbn Kesîr şöyle demektedir: “*O peygamber, müminlere Allah’ın açıklayıcı ayetlerini okuyor ve onları câhiliyet davranı larından, ruhî pisliklerden, ahlâkî kötülüklerden arıtıp temizliyor. Onları karanlıklardan aydınlı a çıkarıyor. Kitab’ı –ki bu Kur’ân’dır- Hikmet’i –ki bu da sünnettir- kendilerine ö retiyor ve daha bilmedikleri ba ka eyleri belletiyor. Onlar cahiliyet devrinde bilgisiz, uydurma sözler pe inde ko an beyinsizler güruhu idiler. Hz. Muhammed (S)’in risâleti bereketiyle, onun elçili inin u uruyla veliler haline geldiler. Bilginler seciyesine sahip oldular. nsanların bilgi bakımından en derini, kalp bakımından en iyisi, zahmet bakımından en azı ve ifade bakımından en do rusu haline geldiler.*”¹⁰⁴¹

¹⁰³⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, IV, 559.

¹⁰³⁹ Bakara 2/129

¹⁰⁴⁰ Bakara 2/151

¹⁰⁴¹ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, I, 201.

“**Ve yüzekküküm (ve sizi arıtıp temizler)**” ifadesi hakkında Seyyid Kutub şöyle demektedir: “*E er Allah'ın rahmeti olmasaydı, bu insanların bir teki bile kötülüklerden arınamaz, temizlenemez ve yücelemezdi. Fakat yüce Allah'ın gönderdiği peygamber bu insanları temizliyor:*

1)Bu peygamber onların ruhlarını Allah'a ortak ko ma (mü riklik) lekesinden, cahiliye pisli inden, insan ruhunu baskısı altında ezen, onu çürüten sakat dü üncelerin kirinden arındırıyor.

2)Bu peygamber, insanları a ırı arzuların, doyumsuz ihtirasların ve içgüdülerin i rençliklerinden kurtarıyor da bu sayede ruhları yaratılı mayalarını olu turan çamura geri dönmüyor. Dünyanın neresinde ve tarihin hangi döneminde ya arlarsa ya asınlara, slâm tarafından ruhları arındırılmamı olan insanlar, tümü ile doyumsuz ihtirasların ve içgüdülerin, koku mu , insanın insanlı ı ile alay eden ve do u tan a a ılı a mahkûm olan hayvanlardan daha a a ı bir durumda oldukları halde le bataklı na do ru yuvarlanırlar. Hayvan bile imansız insanın yuvarlandı ı bu koku mu bataklıktan daha temiz bir düzeydedir.

3)Öteyandan bu peygamber, insanların olu turdu u toplumu faizden, haramdan, hileli kazançtan, soygunculuktan ve ya macılıktan arındırıyor. Bu saydiklarımızın hepsi ruhları ve duyguları kirleten, toplumu ve sosyal hayatı lekeliyen birer pisliktir.

4)Bu peygamber insanların hayatını zulümden, haksızlıktan arındırarak insanlar arasında pırıl pırıl ve berrak adaleti yayıyor. O adalet ki, insanlık ondan, slâm egemenli i ve himayesi altında, slâmî bir toplum düzeni içinde yararlandı ı kadar hiçbir düzende ve ortamda yararlanmı de ildir. Yine bu peygamber insanları çevrelerindeki her yörede ve slâm ruhu, temiz-pak slâm düzeni ile arınmamı her toplumda egemen olan cahiliyenin yüzünü karartan di er bütün pisliklerden ve i rençliklerden temizliyor.”¹⁰⁴²

Allah şöyle buyurmaktadır: “*Andolsun ki içlerinden, kendilerine Allah'ın ayetlerini okuyan, (kötülüklerden ve inkârdan) kendilerini temizleyen, kendilerine Kitap ve Hikmet'i ö reten bir peygamber göndermekle Allah, müminlere büyük bir lütufta bulunmu tur. Halbu ki daha önce onlar apaçık bir sapıklık içinde idiler.*”¹⁰⁴³

“*Zira onlara Allah'ın ayetlerini okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'i okuyan, ırk ve câhiliyet hallerinde bula mu oldukları pislik ve kirlerden onların nefisleri temizlensin diye onlara*

¹⁰⁴² Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, I, 132-133.

¹⁰⁴³ Âl-i İmrân 2/164

iyili i emredip kötülü ü yasaklamak suretiyle kendilerini tezkiye eden, Kitap ve hikmeti, Kur'ân ve Sünnet'i ö reten kendi içlerinden bir peygamber göndermi tir. Halbu ki onlar daha önce, bu peygamberden önce herkese açık seçik belli olan bir azgınlık, cehâlet ve apaçık bir dalâlet içinde idiler, buyurmu tur... ”¹⁰⁴⁴

Bu ayet bir halden bir hale, bir konumdan ba ka bir konuma, bir dönemden ba ka bir döneme geçi i ima etmektedir ki böylece ümmet, bu geçi in arka planındaki Allah'ın gücünü fark etsin. Bu geçi te Allah, bu ümmete yeryüzü tarihinde ve insan hayatında büyük bir misyon yüklemeyi dilemi tir. Resûl (S)'in gönderilmesini de bu büyük misyonun ba langıcı saymı tır.

‘Ve onlar tezkiye eder’ tertemiz yapar. Onları pürpâk kılar ve yüceltir... Dü ünce ve fikirlerini, gönül ve duygularını temizler... Evlerini, e yalarını, içtimaî nizamlarını temizler. Onları putperestli in, irkin, hurafe ve efsanelerin pisliklerinden temizler. Ve bunlardan be er hayatında arta kalan, insanın insanlı nı lekeleyen, insanlı in manasını unutturan âdet ve alı kanlıklardan, a a ılık merasim ve hareketlerden temizler... Onları, cahiliyetin kirlerinden temizledi i gibi, Cahiliyet Devrinden kalma kirli âdet ve alı kanlıklardan, de er ve ölçülerden tertemiz kılar.”

“Çünkü ümmîlere içlerinden, kendilerine ayetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara Kitab'ı ve Hikmet'i ö reten bir peygamber gönderen odur... ”¹⁰⁴⁵ ayetinde geçen

“yüzekkâhim (onları temizleyen)” ifadesinin anlamı hakkında Kurtubî şöyle demektedir: “Yani onların kalplerini imanla temizler. Bu görü ü bn Abbas söylemi tir. ‘onları küfür ve günah pisli inden temizler.’ ekinde de tefsir edilmi tir.”¹⁰⁴⁶

Kuşkusuz Resûlullah (S)'in direktifleri doğrultusunda Kur'ân-ı Kerîm, öğretim ve direktifin dayanağı idi.

Öğretimin ve direktifin verildiği yer Mescid-i Nebî idi:

“ çinde Kur'ân'ın ve Kur'ân'a dayalı direktiflerin okundu u Resûlullah (S)'in Mescidi, nсанlı a maharetli ve ba arılı biçimde komuta edecek olan bu neslin mezun

¹⁰⁴⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1, 433.

¹⁰⁴⁵ Cuma 62/2

¹⁰⁴⁶ Kurtubî, *el-Câmi'u Li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XVIII, 82.

oldu u en büyük üniversite idi. O yönetim ki, uzun insanlık tarihi boyunca insanlı ın ne daha önce teorik olarak, ne de daha sonra bir benzerini gördü ü bir yönetimdi. ”¹⁰⁴⁷

4.2. İslâm Eğitiminin Çeşitleri

Kur’ân’da mümin azlığın övülmesinde çok büyük payı olan dinî terbiyenin, ruh terbiyesi ve tefekkür gibi çeşitli kısımları vardır. Ruh terbiyesi kapsamında sayabileceğimiz ibadetlerin onların yetişmelerinde büyük bir paya sahip olduğu inkâr edilemez.

İslâm, bu eğitime kulak verip Allah’a inandıkları ve iyiliği emredip kötülüğe karşı koydukları takdirde, Allah’ın bu ümmetin, insanlar için çıkarılmış hayırlı bir ümmet olmasını dilediği gibi onları mükemmel bir şekilde eğitmeyi hedefler: “*Siz, insanların iyili i için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyili i emreder; kötülükten meneder ve Allah'a inanırsınız: Ehl-i kitap da inansaydı, elbet bu, kendileri için çok iyi olurdu. (Gerçi) içlerinde iman edenler var; (fakat) ço u yoldan çıkmı lardır.*”¹⁰⁴⁸ Allah, diğer ümmetler arasında İslâm ümmetinin vasat bir ümmet olmasını dilemiştir: “ *te böylece sizin insanlı a ahitler olmanız, Resûl'ün de size ahit olması için sizi mutedil bir millet kıldık.*”¹⁰⁴⁹

1) Ruh terbiyesi: İslâm’ın ruh terbiyesindeki yöntemi iki geniş sınırın arasında belirir. Bunlar:

- Allah’ın şeriatı doğrultusunda farzlarla ve nafilelerle Allah’a ibadet etmek,
- Allah’ın yarattığı şeylere bakmak ve onlar hakkında düşünmek.

Allah’ın şeriatı doğrultusunda farzlarla ve nafilelerle Allah’a ibadet etmek:

İbadet, itaatkâr olmanın bir sonucudur. İbadet edilmeye lâayık olan yegâne varlık ise insanı yüceltmekten başka bir sonuç vermeyecek olan yüce Allah Sübhânehû ve Teâlâ’dır.

İslâm’da, namaz, oruç, hacc, zekât ve diğerleri gibi farz olanlar ve Allah’ın kullarına farz kıldığı namazlar cinsinden olan sözle ve fiille yapılan ibadetler vardır.

¹⁰⁴⁷ Bk. Ebu’l-Hasen en-Nedvî, *Mâzâ Hasera’l-Âlem Bi’nhitâti’l-Müslimîn*, s. 82–96.

¹⁰⁴⁸ Âl-i İmrân 3/110

¹⁰⁴⁹ Bakara 2/143

Farzlar ve nafileler ikisi de, pratik olarak uygulandıktan sonra ruhun eğitiminde ve tezkiyesinde ve hayatta karşılaşılan problemlerin ve nefsinin isteği doğrultusunda hareket ettiren çalkantıların üstesinden gelmede pay sahibidirler.

Şüphesiz bu ibadetler, insanın manevî boşluğunu doldurmaya kadirdirler. Ona, hayatı üzerinde dünyevî ve uhrevî menfaatlerini gerçekleştirecek bir davranışta bulunma imkânını verirler.

Şüpye yok ki İslâm'da ibadetler, temizlikle ve tezkiye ile başlar:

Ruh temizliği, kendisiyle sâfiyeti ve pırlıtısı arasına giren kirden arındırılması ve temizlenmesiyle başlar. Beden temizliği ise, kendisiyle namazda Allah'ın huzurunda duruşu arasına giren her şeyden temizlenmesiyle başlar. Namaz, en önemli ve gece-gündüz en çok tekrar edilen ve temiz olmadan kabul edilmeyen farzlardandır.

Abdullah b. Ömer (R. Hümâ)'dan rivayete o, Resûlullah (S)'in şöyle dediğini duymuştur: “...*Temiz olmadan namaz kabul olunmaz.*”¹⁰⁵⁰

Farzlar arasından tek başına namaz, diğer organlar gibi ruhun da öğrenim gördüğü bir okuldur. Allah Teâlâ namazı şu sözüyle nitelendiriyor: “(Resûlüm!) *Sana vahyedilen Kitab'ı oku ve namazı kıl. Muhakkak ki, namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı anmak elbette (ibadetlerin) en büyüğüdür. Allah yaptıklarınızı bilir.*”¹⁰⁵¹

Namaz ihlâsla kılındığı zaman, sahibini herhangi bir çirkin ve kötü bir sözü söylemekten ve davranışı yapmaktan alıkoyar. Yine namaz, aklın veya akıl onun çirkinliği konusunda çaresiz kaldığı zaman -ki bu, hem aklen hem de dinen çirkindir- dinin çirkin gördüğü şeyi yapmaya engel olur.

Ebu Hureyre'den rivayete göre Resûlullah (S) şöyle dedi: “*Ne dersiniz? Birinizin kapısının önünde bir nehir olsa, ondan hergün be defa yıkansa kirden bir eser kalır mı? 'Hayır, kirden bir eser kalmaz.'* dediler. *O da buyurdu ki: 'Be vakit namaz da i te böyledir, Allah onlarla günahları siler.*”¹⁰⁵²

Zekât; kişiyi ve malı temizler, rûhu arındırır.

¹⁰⁵⁰ Hadisi Müslim rivayet etmiştir.

¹⁰⁵¹ Ankebût 29/45

¹⁰⁵² Müslim, *Sahîh-i Müslim*, Kitâbü'l-Mesâcid ve Mevâdiu's-Salâh, Bâbü'l-Meşyi ile's-Salâti Tümhâ bihi'l-Hatâyâ ve Türfe'u bihi'd-Deracât, 667.

Allah şöyle buyurur: “*Onların mallarından sadaka al; bununla onları temizlersin, onları arıttıp yüceltirsin.*”¹⁰⁵³ Ayette geçen ‘onları temizlersin’ diye meal verdiğimiz ‘*tüdahiruhüm*’ kelimesi burada rûhun cimrilikten, bencillikten ve muhtaç olan müminlerin ihtiyacını görmezden gelmekten temizlenmesi anlamındadır. İshak’tan rivayete göre Ebu Zer şöyle demiştir: “*Resûlullah (S) Kâbe’nin gölgesinde otururken onun huzuruna gittim. Beni görünce: ‘Kâbe’nin Rabbine andolsun ki onlar çok hüsrandırlar.’ dedi. şak öyle devam etti: Oturmu tum daha yerle meden kalktım ve: ‘Anam- babam sana feda olsun! Kim bunlar?’ dedim. O da öyle buyurdu: ‘Onlar ço unluktadır. Fakat (malının zekâtını) öyle, öyle fakirlere verenler hariç’ diyerek dört defa tekrarladı ve ‘Bunlar da ne kadar azdır!’ Buyurdu. Kimin devesi, sı ırı veya davarı olup da zekâtını vermezse onlar Kıyamet Günü, oldu undan daha iri ve semiz olarak gelirler. Onu boynuzlarıyla toslayacaklar, toynaklarıyla çi neyecekler ve ba tan sona hepsi bu i i yaptıktan sonra Allah aralarında hükmedinceye kadar bunu yapmaya devam edecekler.*”¹⁰⁵⁴

Oruç, rûhu bedenî arzulardan ve şehvetlerden temizler:

Allah şöyle buyuruyor: “*Ey iman edenler! Oruç sizden önce gelip geçmi ümmetlere farz kılındı ı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz.*”¹⁰⁵⁵

Ebu Hureyre (R.a)’tan rivayete göre Resûlullah (S) şöyle buyurmuştur: “*Âdemo lunun i lemi oldu u her iyi amelinin kar ılı ı on katından yediyüz katına kadar verilir. Allah Azze ve Celle öyle buyurmu tur: ‘Ancak oruç ba ka. O, benim içindir. Onun mükâfatını ben verece im. O benim için yemeyi ve ehveti terk etmi tir. Oruç tutan ki i için iki sevinç vardır: ftar anındaki sevinç ve Rabbiyle ka ıla ma anındaki sevinç. Muhakkak oruçlunun a ız kokusu, Allah katında misk kokusundan daha ho tur.*”¹⁰⁵⁶

Hacc da rûhu temizler o, ömrün ibadetidir ve dini tamamlar, kemâle erdirir. Onun hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “*Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak slâm’ı be endim.*”¹⁰⁵⁷

¹⁰⁵³ Tevbe 9/103

¹⁰⁵⁴ İbn Hüzeyme, Sünen-i İbn Hüzeyme, Bâbü’z-Zekât, Bâb-ü Sıfât-ü Elvân-i İkâb-i Mâni’i’z-Zekât, 2251.

¹⁰⁵⁵ Bakara 2/183

¹⁰⁵⁶ Müslim, Sahîh-i Müslim, Bâb-ü Fazlü’s-Sıyâm, 1151

¹⁰⁵⁷ Mâide 5/3

Hacc, gerekli şartları taşıyan herkes için Allah'ın çağrısına cevaptır. Bunun için sloganı 'Lebbeyk, Allâhümme lebbeyk (Allah'ım, buyur, emrine âmadeyim)' dir. Allah şöyle buyurmuştur: “ *nsanlar arasında hacı ilân et ki, gerek yaya olarak, gerekse nice uzak yoldan gelen argın develer üzerinde sana gelsinler. Ta ki kendilerine ait bir takım yararları yakînen görmeleri, Allah'ın kendilerine rızık olarak verdi i kurbanlık hayvanlar üzerine belli günler de Allah'ın ismini ansınlar. Artık ondan hem kendiniz yeyin, hem de yoksula, fakire yedin. Sonra kirlerini gidersinler; adaklarını yerine getirsinler ve o Eski Ev'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler.* ”¹⁰⁵⁸

Ebu Hureyre (Ra)'de rivayete göre Resûlullah (S) şöyle buyurmuştur: “ *Kim bu Ev'i hacceder de kötü söz sarfetmez ve günah i lemezse, annesinin do urdu u gibi (günahsız hale) döner.* ”¹⁰⁵⁹ Yani kurallarına ve âdâb-ı erkânına riayet ederek ve sırf Allah için hacc görevini yapan kişi hacc görevinden Allah onun büyük ve küçük günahlarını bağışladığı halde döner. Bu mana üzerinde âlimlerin ittifakı vardır.¹⁰⁶⁰

İslâm'ın koyduğu veya sevdirdiği ve bu dereceye yükselmeyen diğer ibadetler de vardır ki bunlar, ruh terbiyesinde farzlardan geri kalmazlar. Bunları şöyle sayabiliriz:

- ✓ Kur'ân-ı Kerîm'i okumak,
- ✓ Allah'ı zikretmek,
- ✓ Rivayet edilen duaları yapmak,
- ✓ İslâm'ın getirdiği diğer nâfile ibadetler.

2) İbret almak ve hak üzerinde durmak için Allah'ın yarattığı şeylere bakıp onlar hakkında düşünmek:

Burada “bakmaktan” maksat, gözün ve basîretin, görülüp idrak edilebilmesi için bir şeye çevrilmesidir. Düşünmek ve araştırıp incelemektir. Bundan sonra ma'rifet elde edilmesi amaçlanır. “Düşünmek” , bakmayı veya bir işi uzatıp derinleştirerek sonucunu düşünüp taşınmak ve tekrar tekrar bakmak demektir. Kur'ân'da “bakmak (nazar)” , “düşünmek (teemmül)” anlamında kullanılmıştır: “ *De ki: "Göklerde ve yerde neler var, bakın (da ibret alın!)" Fakat inanmayan bir topluma deliller ve uyarılar fayda sa lamaz.* ”¹⁰⁶¹ İbn Kesîr şöyle demektedir:

¹⁰⁵⁸ Hacc 22/27–29

¹⁰⁵⁹ İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, Kitâbü'l-Menâsik, 2889

¹⁰⁶⁰ Mahmut, Ali Abdülhalim, *Terbiyetü'n-Nâşii'l-Müslim*, Dâru'l-Vefâ, III. Baskı, s. 188–189.

¹⁰⁶¹ Yûnus 10/101

“Allah kullarına; nimetleri, göklerde ve yerde yaratmış oldu u akıl sahipleri için son derece açık ve parlak ayetleri üzerinde dü ünmelerini ö ütlüyor. Hele bir bakıp dü ünsünler. Göklerde sabit nurlu yıldızları, seyyareleri, Güne 'i ve Ay'ı, geceyi ve gündüzü yaratmış . Birbirlerinin pe inden geliyor, birbirlerini takip ediyor, biri di erine girdiriliyor da biri uzarken di eri kısalıyor, sonra uzayan kısalıyor, di eri uzuyor. Gök yükseltilip geni letilmiş , onda güzellikler ve zînetler var. Allah ondan ya mur indiriyor da ölümünden sonra yeryüzünü onunla diriltiyor, onda envai çe it meyveler, ekinler, çiçekler ve sınıf sınıf bitkiler çıkarıyor. Onda ekilleri, renkleri ve faydaları muhtelif hayvanlar yaratmış . Onda da lar, ovalar, çöller, mamur ve harap yerler kılma , denizde a ilacak eyler ve dalgalar var. Bununla birlikte o, üzerinde yola çıkanlara müsaahhar kılınmış gemilerini taşı yor ve gemileri, her ey gücü yetenin müsaahhar kılmasıyla yumu akça yürütüyor. Ondan ba ka ilah ve onun dı nda Rab yoktur.”¹⁰⁶²

“Bakmak ve dü ünme, her ikisi de ruh terbiyesinde, e itiminde ve onun dejenere olmasına ve hantalla masına yol açabilecek sebeplerin giderilmesinde, Allah'ın rızasını kazanmak ve öyle veya böyle ona icabette bulunmak için emirlerini uygulayabilecek ve yasaklarından kaçınabilecek bir sâfiyette ve effaflıkta bir ruha sahip olması için Kur'ân'ın yöntemidir. Bu, onun bir benzeri olmayan bir bireysel e itimdir. Zira insan yürür, bakar ve dü ünür. Böylece ö renir, inanır ve kabul eder. Bu bakı tan ve dü ünü ten, içinde gitti i iman kervanında kendisi için bir azık elde eder.”¹⁰⁶³

Muhakkak ki Kur'ân'da insanların yeryüzünde gezip dolaşmalarını, hakkı kabul etmeyenlere veya peygamberlere karşı direnenlere Allah'ın uyguladığı yasaya bakmalarını isteyen birçok ayet vardır. İnkârları sebebiyle kendilerine zulmeden bu kişilerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmalarını ister. İşte bu ayetlerden bazıları:

“Sizden önce nice (milletler hakkında) ilâhî kanunlar gelip geçmi tir. Onun için, yeryüzünde gezin dola ın da (Allah'ın âyetlerini) yalan sayanların âkıbeti ne olmu , görün!”¹⁰⁶⁴

“Onlar, yeryüzünde gezip de kendilerinden öncekilerin âkıbetlerinin nice oldu una bakmadılar mı? Ki onlar, kendilerinden daha güçlü idiler; yeryüzünü kazıp altüst etmiş ler, onu bunların imar ettiklerinden daha çok imar etmiş lerd. Peygamberleri, onlara da nice

¹⁰⁶² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 449.

¹⁰⁶³ Mahmut, Ali Abdülhalim, *Terbiyetü'n-Nâşii'l-Müslim*, s. 194.

¹⁰⁶⁴ Âl-i İmrân 3/137

açık deliller getirmi lerdi. Zaten Allah onlara zulmedecek de ildi; fakat onlar kendi kendilerine zulmetmekteydiler.”¹⁰⁶⁵ Yani: “Anlayı larıyla, akıllarıyla, bakı larıyla ve kulaklarıyla geçmi olan ümmetlerin haberlerini [ö renmediler mi?]¹⁰⁶⁶

“Bunlar yeryüzünde gezip de kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl oldu unu görmediler mi? Hâlbuki onlar, bunlardan daha güçlü idiler. Ne göklerde ne de yerde Allah'ı âciz bırakacak bir güç vardır. O, bilendir, güçlüdür.”¹⁰⁶⁷

“Allah buyuruyor ki: Ey Muhammed, senin kendilerine getirmi oldu un risaleti yalanlayan u yalancılara de ki: Yeryüzünde gezin, peygamberleri yalanlayanların âkibetlerinin nasıl oldu unu görün. Allah'ın onları ve benzeri kâfirleri nasıl mahvetti ine bakın. Onlardan geriye sadece yurtları kalmı tır. Kuvvetin zirvesine, sayının ve hazırlı ın son noktasına, mal ve evlat çoklu una ula tıktan sonra sahip oldukları nimetler ellerinden alınmı ve hiçbir ey kendilerine fayda sa lamamı tır. Allah'ın azabını hiçbir ey alıkoyamamı tır. Rabbinin emri geldi inde, onu aciz bırakacak hiçbir ey yoktur. O, göklerde ve yerde bir eyin olmasını murat edecek olursa, o ey muhakkak yerine gelir.”¹⁰⁶⁸

“Onlar, yeryüzünde gezip dola madılar mı ki, kendilerinden öncekilerin âkıbetinin nasıl oldu unu görsünler! Onlar, kuvvet ve yeryüzündeki eserleri yönünden bunlardan daha da üstündüler. Böyleyken Allah onları günahları yüzünden yakaladı. Onları Allah'ın gazabından koruyan da olmadı.

Bunun sebebi, peygamberleri kendilerine apaçık mucizeler getirdikleri halde, inkâr etmeleri idi. Allah da kendilerini tutup yakalayiverdi. Do rusu O, kuvvetlidir; azabı da pek çetindir.”¹⁰⁶⁹

Burada, ruhlarını terbiye etmek üzere bütün insanları fert fert ve cemaat cemaat bakmaya ve düşünmeye çağıran Kur'ân ayetleri vardır.

“Üstlerindeki gö e bakmazlar mı ki, onu nasıl bina etmi ve nasıl donatmı ız! Onda hiçbir çatlak da yok.

¹⁰⁶⁵ Rûm 30/9

¹⁰⁶⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 437.

¹⁰⁶⁷ Fâtır 35/44

¹⁰⁶⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 579.

¹⁰⁶⁹ Ğâfir (Mü'min) 40/21–22

Yeryüzünü de dö edik ve ona sabit da lar koyduk. Orada gönül açan her türden (bitkiler) yeti tirdik.

Allah'a yönelen her kula gönül gözünü açmak ve ibret vermek için (bütün bunları yaptık).

Gökten bereketli bir su indirdik, onunla bahçeler ve biçilecek daneler bitirdik.

Kullara rızık olması için birbirine girmi , küme küme tomurcukları olan uzun boylu hurma a açları yeti tirdik. Ve o su ile ölü topra a can verdik. te hayata yeniden çıktı da böyledir.”¹⁰⁷⁰

Allah’la olan bağın, onun varlığını algılayacak şekilde güçlendirilmesi, bu ruhu bütün yönleriyle, Allah’ın murakebesini, sevgisini ve şeriate uygun bir şekilde ona yaptığı ibadetle yöneldiğini fark ettirerek takviye eder. Bu, ruhta güven duygusunu, Allah’ın rızasına ve kaderine rızayı ve her şeyde ona teslim olmayı meydana getirir.

Allah’ın yarattığı varlıklara ve insanlara karşı gösterilen davranış, Allah’ın vaz’ ettiği şeylere ve hayatta onun sisteminin gerektirdiği şeylere uygun olur.

Ruhun mümin-kâfir bütün insanlar için hayır yolunda gayret sarfederek Allah’ın izniyle hayrı sevmesi, mümine, ihsanda bulunma ve yardım etme imkânı verir, kâfir ve müşriğe de kısmen Allahâ itaat genişliği ve onun dinine, sistemine ve nizamına girme nimeti verir. Ruhun yaptığı her bir amelde ihsan vardır.

Ruhun ve içinde yaşadığı beden istekleri arasında birinin taleplerini diğerinin önüne geçirmeden adaletli ve insafli bir şekilde denge kurmak, ancak denge, adalet, düzen, uyum sağlamaya rıza göstermeye yol açar.

2) Akıl Eğitimi: Akıl, ilmi kabul etmeye hazır bir melekedir veya bu melekeyle insanın yararlanacağı ilimdir. İslâm, insan aklının eğitimini şu esaslar ve temeller üzerine oturtur:

- ✓ “Aklın, zanna, tahmine veya gelenek ve taklitçili e dayalı anlayı lardan arındırılması.
- ✓ Aklın, incelemeyi ve ara tırmayı esas alması,
- ✓ Aklın, Allah’ın vazetti i eylerin hikmetini dü ünmeye yönlendirilmesi,
- ✓ Aklın, atalarının, ecdadının ve geçmi te ya amı olanların tarihine bakan ki inin, Allah’ın insanlık tarihi boyunca insanlar için koymu oldu u yasına

¹⁰⁷⁰ Kâf 50/6–11

bakmaya yönlendirilmesi ve ümmetler, milletler ve devletler hakkında Allah'ın yasaları hakkında düşünmesi."¹⁰⁷¹

3) Vücut Eğitimi: " *nsanın, düzenli harekete dayalı bedensel aktivitelere ve yetenekli olduğu alanları ortaya çıkarmaya yönelik eğitimlerinden faydalanmayı hedefleyen eğitimel çabalar sarfetmektir. Bu tür etkinlik kişisel veya toplumsal bakımdan olabilir. Ki vücut bu aktiviteyi pratik olarak uygular ve bu hareketler en güzel şekilde ekinde görevlerini yerine getirmeye imkân vermeye yönelik olup takviye mahiyetindedir.*

Sözkonusu bu eğitim, ki iyi kendisi için yararlı, hatta düzenli olmak, temizlik, yardımla maddesi, ki güven duyma, severek ve benimseyerek davranış sergilemeye istekli olma gibi diğer insanlar için de yararlı davranışlarda bulunmaya sevkeden sıfatlar üzerinde alınması eğitimi yapmak anlamına da gelir. Bu da içinde yaşadığı toplumla hem kendisi için hemde başkaları için dünya ve ahret saadeti sağlayacak şekilde uyum sağlayabilecek yararlı insan meydana getirmeye yol açar."¹⁰⁷²

İslâm terbiyesinin bedenlerle ilgili vazettiği temel esasları şöyle sıralayabiliriz:

I) Yiyecek ve içeceklerin ihtiyaç ölçüsünde olacak şekilde kontrol altına alınması: Allah şöyle buyurmaktadır: "Ey Âdemoğulları! Her secde ettiğinizde güzel elbiselerinizi giyin; yeyin, için, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez."¹⁰⁷³ Ayeti hakkında: "Seleften birisi şöyle demiştir: Allah tıbbın tamamını yarım ayette toplamıştır."¹⁰⁷⁴

Kurtûbî, İbn Abbas'ta şu görüşü aktarmaktadır: "Yüce Allah bu ayet-i kerîmede israf veya büyükleme söz konusu olmadıkça sürece yemeyi ve içmeyi helal kılmaktadır. Açlık ve susuzluğu giderecek olan ihtiyaç gerektiren miktar ise aklen ve her'an mendup (te vik edilmiş) olur."¹⁰⁷⁵

Mikdâm İbnü Ma'dikerib (radiyallahu anhu) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Âdemoğulları, mideden daha fazla erli bir kap doldurmaz. Âdemoğulları"

¹⁰⁷¹ Salâbî, *es-Sîretü'n-Nebeviyyetü Arz-u Vegâî'a ve Tahlîl-ü Ehdâs*, Birinci baskı, Dâru't-Tevzî' ve'n-Neşri'l-İslâmiyye, Kahire, 2001/1422, I, 135.

¹⁰⁷² Mahmut, Ali Abdülhalîm, *Terbiyetü'n-Nâşii'l-Müslim*, s.287.

¹⁰⁷³ A'râf 7/31

¹⁰⁷⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, II, 219.

¹⁰⁷⁵ Kurtubî, *el-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'ân*, V, 191.

*belini do rultacak birkaç lokmacık yeterlidir. Ancak [nefsinin galebesiyle] illa da (mideyi doldurma i ini) yapacaksa bari onu üçte ayırsın: Üçte birini yeme e, üçte birini suya, üçte birini de nefesine (tahsis etsin, üçte birden fazlasına yemek koymasın)."*¹⁰⁷⁶

II) Giyinmenin ihtiyaç ölçüsünde olacak şekilde kontrol altına alınması: Giyinmede zaruret ölçüsü avret mahallinin örtülmesi ve vücudun sıcaklığın ve soğukluğun şiddetinden korunmasıdır. Camiye giderken güzel giyinmek ve barınak ihtiyacının ölçülü olması müstehaptır.

III) Nikâh helal olduğu, hatta bazı durumlarda zinanın, dost hayatının ve homoseksüelliğin haram olması sebebiyle vacip olduğu için evliliğe ve yuva kurmaya olan ihtiyacın doğru tespit edilmesi.

IV) Mal-mülk sahibi olup zengin olmaya olan ihtiyacın kontrol altına alınması. Şerî ölçülere göre menkul ve gayri menkul mallara sahip olmak mubahtır.

V) Zulüm, düşmanlık ve taşkınlık haram olduğu için İslâm'ın iktidarı kontrol altına alması, icraat yapmaya ve başarmaya olan ihtiyacın -icraatın meşrû olmasını ve hiçbir insana zarar vermemesini zorunlu kıldığı için- kontrol altına alınması; İslâm, Müslümanlara bu dünyada, kendilerine kefil olacak olan şeyleri; dinin ve davetin yükümlü kıldığı şeyleri yapmaları ve Allah yolunda azık toplamaları çağrısında bulunmaktadır.

VI) Allah'ın şımarıklıktan, katı yüreklilikten ve gururlanmaktan sakındırması.

Bunlar, cihadın ağırlıklarını, davetin sorumluluklarını ve hayatın zorluklarını taşıyabilecek şekilde, İslâm terbiyesinin bedenlerle ilgili vazettiği temel esaslardan bir kısmıdır.

4) Ahlak Eğitimi: Şüphesiz ki yüksek ahlâk, inancın önemli bir parçasıdır. Doğru inanç ahlaktan yoksun olamaz. Resûlullah (S), ashâbını çeşitli yöntemlerle güzel ahlak üzere yetiştirmiştir. Nebi (S)'de rivayete göre o şöyle demiştir: *"Kıyamet Günü müminin terazisinde güzel ahlâktan daha ağır basan bir şey yoktur. Şüphesiz ki Allahü Teâlâ kötü ve çirkin sözlü kötü ki işe bu zeder."*¹⁰⁷⁷ *"Resûlullah (S)'e insanları Cennet'e en fazla götüren şey soruldu, o: 'Allah'tan korkmak (Allah'a karşı müttakî olmak) ve güzel ahlak'*

¹⁰⁷⁶ Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, Bâb-ü Mâ Câne Fî Kerâhiyyeti Kesrati'l-Ekl, 2486.

¹⁰⁷⁷ Tirmizî, *Kitâbü'l-Birr ve's-Sıla*, Bâb-ü Mâ Câne Fî Hüsnü'l-Huluk, No, 2002.

buyurdu. Yine Resûlullah (S)'e insanları Cennet'e en fazla götüren şey sorulunca o: 'A ız ve ferç', buyurdu."¹⁰⁷⁸

“ üphesiz ki ahlak, bu dinde ikinci dereceden öneme sahip bir husus de ildir, be erî davranı alanlarından belli bir alana mahsus de ildir. O, do ru inancın ve imanın pratik tercümesidir. Çünkü iman, ki inin vicdanına hapsolmu hisler de ildir sadece. Netice itibarıyla o, ancak açık bir davranı la ilgili ameldir. Öyleyse, bu pratik davranı ı görmedi imiz veya imana zıt davranı lar gördü ümüz zaman imanun nerede kaldı nı ve davranı a dönü medi i zaman ne anlam ifade edece ini sorma hakkına sahibiz.”¹⁰⁷⁹

Kur'ân, ashabı Kur'ân kıssalarıyla güzel ahlak üzere yetiştirmiştir. Buna örnek olarak ahlak bakımından düşünmeye sevk etmek üzere harika tabloların içinde sunulan Yusuf (As)'ın kıssasını vermiştir. Ahlâk bilimciler ve filozoflar şöyle demişlerdir: “Ümmetin i i ancak ıslah edicileri, dik duru lu görev adamlarını ve yol gösteren üstün müir itleri bekler. Bunlar belli artlara ve sözkonusu ahlâkasahiptirler. E er i leri yapan ki i nebî ise, onun ifade ettikleri kırk hasleti vardır ki hepsi bu özellikler sayesinde ümmetini yönetti i üstün davranı lar ve âdablarıdır. ayet bu ki i erdemli bir liderse bu kırk arttan birkısını yeterli görürler. Yusuf (As) efendimiz resûllerin mükemmelli ine ve nebîlerin cemâline sahiptir. Onun bu sîretinde ümmetin basîret sahibi olanlarına çok önemli i lerde yol göstermek üzere alacakları eyler vardır. Zira o, hem devlet yetkisine, hem de nübüvvete sahiptir. Nübüvvet müessesesi kapandı ı için bizim böyle bir eye sahip olma imkânımız yoktur. Ancak erdemli ehrin liderli i makamına uygun olan eyleri hatırlatabiliriz. Kur'ân hakkında tefekkürde bulunan kimseye ö üt olmak ve erdemleri elde etmeye çalı an ö rencilere uyarı olmak üzere erdemli ehrin liderinin ta ıyaca ı en önemli hasletlerden oniki tanesini sayalım.”¹⁰⁸⁰

Filozoflara göre erdemli şehrin liderinde bulunması gereken en önemli şartlarsa şunlardır:

Nefsini kontrol etmek ve manevî gücünü artırmak için şehvetlerden kaçınmak: Allah şöyle buyurmaktadır: “ te böylece biz, kötülük ve fuh u ondan uzakla tırmak için (delilimizi gösterdik). üphesiz o ihlâslı kullarımızdandı.”¹⁰⁸¹

¹⁰⁷⁸ Tirmizî, Kitâbü'l-Birr ve's-Sıla, Bâb-ü Mâ Câe Fî Hüsnü'l-Huluk, No, 2004.

¹⁰⁷⁹ Kutub, Muhammed, *Dirâsâtün Nazariyyetün*, s. 130.

¹⁰⁸⁰ Bk. Kâsimî, *Tefsîru'l-Kâsimî*, IX, 310.

¹⁰⁸¹ Yûsuf 12/24

Nefsini kontrol etmek için öfkesine hâkim olmak: “(Karde leri) dediler ki: "E er o çaldıysa, daha önce onun bir karde i de çalmı tı." Yusuf bunu içinde sakladı, onlara açmadı. (Kendi kendine) dedi ki: Siz daha kötü durumdasınız! Allah, sizin anlattı nızı çok iyi bilir.”¹⁰⁸²

Duruma göre yumuşak veya sert olmak: “Yusuf) onların yüklerini hazırlayınca dedi ki: "Sizin bababir karde inizi de bana getirin. Görmüyor musunuz, ben ölçe i tam dolduruyorum ve ben misafirperverlerin en iyisiyim. E er onu bana getirmezseniz, artık benim yanımda size verilecek bir ölçek (erzak) yoktur, bana hiç yakla mayın!"¹⁰⁸³ Ayetin başında yumuşak davranmaktadır, sonunda ise sert davranmaktadır.

Kendine güven duymak, Rabbine dayanmak: "Beni ülkenin hazinelerine tayin et! Çünkü ben (onları) çok iyi korurum ve bu i i bilirim" dedi.”¹⁰⁸⁴

Kaybolup giden bir şeyi, yıllar geçse de takip edeceği siyasetlere tam hâkim olabilmek ve insanların yapacakları şeyleri bilmek için hatırlamaya imkân verecek güçlü bir hafızaya sahip olmak: “Yusufun karde leri gelip onun huzuruna girdiler, (Yusuf) onları tanıdı, onlar onu tanımıyorlardı.”¹⁰⁸⁵

Olgulara ve durumlara tam bir açıklama getirebilecek şekilde hayal gücüne ve tasvir yeteneğine sahip olmak: “Bir zamanlar Yusuf, babasına (Ya'kub'a) demi ti ki: Babacı ım! Ben (rüyamda) on bir yıldızla güne i ve ayı gördüm; onları bana secde ederlerken gördüm.”¹⁰⁸⁶

İlme kabiliyeninin olması, onu sevmesi ve yapabilmesi: “Atalarım brahim, shak ve Ya'kub'un dinine uydum. Allah'a herhangi bir eyi ortak ko mamız bize yara maz. Bu, Allah'ın bize ve insanlara olan lütfundandır. Fakat insanların ço u ükretmezler.”¹⁰⁸⁷

"Ey Rabbim! Mültkten bana (nasibimi) verdin ve bana (rüyada görülen) olayların yorumunu da ö rettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Sen dünyada da ahirette de benim sahibimsin. Beni müslüman olarak öldür ve beni sâlihler arasına kat!"¹⁰⁸⁸

¹⁰⁸² Yûsuf 12/77

¹⁰⁸³ Yûsuf 12/59–60

¹⁰⁸⁴ Yûsuf 12/55

¹⁰⁸⁵ Yûsuf 12/58

¹⁰⁸⁶ Yûsuf 12/4

¹⁰⁸⁷ Yûsuf 12/38

Büyük gücüne ve yüksek makamına rağmen zayıflara şefkat göstermesi ve onlara karşı alçak gönüllü olması. Yusuf (As) da iki hapis arkadaşıyla muhatap olurken tevazu gösterdi ve şöyle dedi: “(Yusuf) dedi ki: Size yedirilecek yemek gelmeden önce onun yorumunu mutlaka size haber verece im. Bu, Rabbimin bana ö rettiklerindedir. üphesiz ben Allah'a inanmayan bir kavmin dininden uzakla tım. Onlar ahireti inkâr edenlerin kendileridir.”¹⁰⁸⁹ İki genç de ona şu sözleriyle tanıklık ettiler: “Onunla birlikte zındana iki delikanlı daha girdi. Onlardan biri dedi ki: Ben (rüyada) arap sıkı tımı gördüm. Di eri de: Ben de ba tımın üstünde ku ların yemekte oldu u bir ekmek ta ıdı tımı gördüm. Bunun yorumunu bize haber ver. Çünkü biz seni güzel davrananlardan görüyoruz, dedi.”

Güçlü durumdayken affetmek: “(Yusuf) dedi ki: "Bugün sizi kınamak yok, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir.”¹⁰⁹⁰

Aşîrete ikramda bulunmak: " u benim gömle imi götürün de onu babamın yüzüne koyun, (gözleri) görececek duruma gelir. Ve bütün ailenizi bana getirin.”¹⁰⁹¹

Meliğin rüyasını tabir ederken belâğat ve fesâhat gücüne sahip olması ve yöneticilerin, tebaanın ve halkın gönüllerini fethedebilmesi. Bu da ancak ilme ve hikmete dayalı olarak fasih konuşmakla mümkündür: “Kral dedi ki: Onu bana getirin, onu kendime özel danı man edineyim. Onunla konu unca: Bugün sen yanımızda yüksek makam sahibi ve güvenilir birisin, dedi.”¹⁰⁹²

Tedbirin güzelliği: “Yusuf dedi ki: Yedi sene âdetiniz üzere ekin ekersiniz. Sonra da yiyeceklerinizden az bir miktar hariç, biçtiklerinizi ba a nda (stok edip) bırakınız.”¹⁰⁹³ Allah'a andolsun ki bu Kur'ân ne kadar güzel! İlim ne kadar hoş!

“ İlk kervana, insanlı ın en büyük e itimcisi Muhammed (S) aracılı ıyla inanç, rûh, akıl, ahlâk vs. e itimi bakımından en fazlası verildi. Onlar kervanba ıydılar, ümmetin yol göstericisiydiler.”¹⁰⁹⁴ Resûlullah (S) de onları e itiyordu, arındırıyordu, câhiliyye

¹⁰⁸⁸ Yûsuf 12/101

¹⁰⁸⁹ Yûsuf 12/37

¹⁰⁹⁰ Yûsuf 12/92

¹⁰⁹¹ Yûsuf 12/93

¹⁰⁹² Yûsuf 12/54

¹⁰⁹³ Yûsuf 12/47

¹⁰⁹⁴ Bk. Gadbân, et-Terbiyetü'l-Kıyâde, I, 201.

kirlerinden temizliyordu onları. Resûlullah (S)'i hayatında bir kere de olsa gören ve ona inanan ki i, sahabe olma lütfunu kazanan ki i mutlu olursa, günlük olarak onun arkada ı olan, onun buyruklarını yerine getiren, onun nurundan aydınlanan, sözüyle gıdalanan ve onun gözü önünde terbiye gören bir ki inin mutlulu u nasıl olur acaba!¹⁰⁹⁵

Hz. Peygamber Döneminde Eğitimin Şekli:

Resûl (S), bazı Müslümanlarla birebir görüşüyordu. Böyle bir görüşme pratik yapma ve hazırlık mahiyetinde oluyordu. Ya değilse korku ve kaçmaktan kaynaklanmıyordu. Bu, Rabbânî planın bir gereği idi.. Nebi (S) işe, küçük görüşmeler şeklinde onları organize etmeye başladı. Birkaç kişi Müslüman oldukları zaman, gücü ve mal zenginliği olan kişinin yanında toplanıyorlardı. Onun yanında bulunuyorlardı, onun yiyeceğini paylaşıyorlardı. Bu kişi onlardan ders halkası oluşturuyordu. Kim Kur'ân'dan bir şey ezberlerse, ezberlemeyen kişiye öğretirdi. Bu topluluklardan kardeş aileler ve eğitim halkaları teşekkül ediyordu.

Hatice (R.Hâ)'nın evi İslâm'da ilk okuldur:

İlk Müslümanlar İslâm'ı Hatice (R.Hâ)'nın evinde öğrendiler. Suheyb, Resûlullah (S)'in evinin yanına geldi ve Ammar b. Yâsir'i gördü. Ammar ona: “*Burada ne arıyorsun böyle ey Suheyb?*” dedi. Suheyb: “*Resûlullah (S)'in evine girip onun sözünü ve davet etti i eyi dinlemek istiyorum.*” dedi. Ammar: “*ben de aynı eyi istiyorum.*” dedi ve ikisi beraberce Resûlullah (S)'in huzuruna girdiler. Resûlullah (S) oturmalarını buyurdu, onlar da oturdular, onlara İslâm'ı anlattı, Kur'ân'dan ezberlediklerini okudu, onlar da hemen Kelime-i Şehâdet getirdiler. Daha sonra bu günlerini akşama kadar onun yanında geçirdiler. Akşam olunca gizlice evden çıktılar. Ammar anne-babasının yanına gitti. Anne-babası onun nerden geldiğini sordular, o da onlara Müslüman olduğunu bildirdi. Onlara İslâm'ı anlattı, Kur'ân'dan o gün ezberlediklerini okudu. Bu, onların çok hoşona gitti ve İslâm'ı onun yanındakabul ettiler. Resûlullah (S) onu “*et-Tayyibü'l-Mütayyeb*” diye isimlendirdi.

Erkam'ın evi davet için ikinci okuldur:

“*Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın evi, e itim-ö retim bakımından insanlı ın tanıdı ı en büyük okuldur. Nasıl olmasın ki, o okulun hocası tüm insanlı ın hocası olan Resûlullah (S)'dir, ö rencileri de Allah'ın e i-benzeri olmayan e itiminden sonra davetçiler, yol göstericiler ve insanlı ı di er bütün kullukların boyunduru undan kurtaran ve onları*

¹⁰⁹⁵ Gadbân, *et-Terbiyetü'l-Kiyâde*, I, 202–203.

karanlıklardan aydınlı a çıkararak ve Rabbe kul olan komutanlardır. 'Siz insanlar için çıkarılmı hayırlı bir ümmetsiniz' buyru u do rultusunda Allah onları Resûl'ünün komutasında câhiliyyenin süprüntülerinden komuta, ke if ve insanlara kar ı ahitli in merkezine bir defada getirdi.

Erkam'ın evinde Allah, Resûlünü câhiliyye tozundan imanın nuruna ta ıdı ı ilk sahabe cemaatinin olu masında ba arıya ula tırdı. Büyük insanlardan, me hur âlimlerden ve insanlık tarihini yazanlardan olu an bir topluluk oldular. Bunlar, insanlı ın tanıdı ı ba ımsızlı a dayalı en büyük ıslah hareketini gerçekle tirdiler.

Düzenli ve sürekli olan bu bulu ma, okulun askerleri için, askerlik, dinleme, itaat ve bunların usûlleri ve âdâdb-ı erkânı üzerinde pratik bir uygulama idi. En yüce komutan orada ordusuna ve tâbîlerine özgüveni, kararlılı ı ve pes etmemeyi i liyordu.

man nuru, direktif ve ir atla onlara destek oluyor, onları arındırıyor, terbiye ediyor, e itiyor ve onlara ö retiyordu. Bu sürekli ve düzenli bulu ma, kararlılıkları ve emelleri güçlendiriyor, gayret göstermeye, fedâkarlı a ve ba kalarını dü ünmeye sevk ediyordu."¹⁰⁹⁶

Ömer b. el-Hattâb'ın ilim halkası:

"Bu halka Hz. Ömer'in karde i Fâtıma binti'l-Hattâb ve onun e i Saîd b. Zeyd'i ve bn Ömer'i içine alıyordu. Bu ki i, Nuaym b. Abdillâh en-Nehhâm b. Adıyy'in yanında tek bir aile içindeydi. Bunların ö retmenleri Habbâb b. el-Eret idi. Kur'ân'la olan me guliyetleri, onu tecvit ile okumakla, harflerin mahreçlerini tespit etmekle, çok okumakla ve hızlı okumakla sınırlı kalmıyordu. Aksine onların görevi, Kur'ân'ı anlamak, emrini ve yasa ını kavramak ve onunla amel etmektir."¹⁰⁹⁷

Dâru'l-Erkâm'da eğitim sistemi:

Nübüvvetin ilkokulundan (Dâru'l-Erkâm) aldığımız eğitim sisteminin başlangıç noktasında köklülük, tevâzu ve bireysellik vardır. Bu eğitim, Allah vergisi yeteneğe ve üstün cevherlere sahip olanlardan seçilmiş özel kişiler için yapılıyordu. Bu eğitimi, çevresindekileri Kur'ân'ın nûruyla Allah'ın hidayeti için etkileyecek, onların ruhlarına, bedenlerine ve akıllarına etki edecek bir manevî güce, etkiye ve nura sahip olan kişi yapılıyordu: "Ey inananlar! Hayat verecek eylere sizi ça ırdı ı zaman, Allah ve Resûlüne

¹⁰⁹⁶ Gadbân, et-Terbiyetü'l-Kıyâde, s. 221.

¹⁰⁹⁷ Degs, Kâmil Selâmet, Devletü'r-Resûl mine't-Tekvîn ile't-Temkîn, Dâr-u İmâr, I. Baskı, 1994/1415, Ammân, s. 217.

uyun.”¹⁰⁹⁸ Resûlullah (S)’in elinden Dâru’l-Erkâm’da terbiye görmü unsurlar azdı ama onlar tolulu un vücud bulmasında sa lam bir çekirdekti.¹⁰⁹⁹

Ümmetin dejenerasyondan kurtuluşunun, Rabbe kul olan müceddidin ortaya çıkmasına bağlı olması meselesi konusunda şu görüşlere yer verebiliriz:

“Bu ümmetin dejenerasyondan kurtulup yeniden dirilmesi, basîret üzere(açık bir kanıt ile ve akla hitab ederek)Allah’a ça ıran, do ru ve aydın (nûrânî) davetçinin ortaya çıkmasına ba lıdır..Elçilerin yoluna sevk eden davetçileri ve nûrânî adamları yeti tiren, nûrânî ve mâneviyatçı bir komutan..hidâyet yükü,cihat komutasının yükü ve rabbânî davetin yüklerini bir araya toplayan bir komutan. üphesiz ki davet, cihat, din, devlet, saltanat ve yönetimi bir arada toplamak, rabbânî sistemin netice itibarıyla istedi i rabbânî bir yasadır.”¹¹⁰⁰

Rabbânî metodun sağlam olanı, gaybdan destek almış, basîret üzere çağırın davetçinin şahsında odaklaşmış çağrıdır ki Hâkim’in Ebu Hureyre’den tahric ettiği bir Hadîs-i Şerîf’te Resûlullah (S), sözkonusu kişiler hakkında şöyle buyurmaktadır: “Allah Teâlâ bu ümmete her yüzyılın ba ında ümmetin dinini yenileyecek ki iyi (müceddit) gönderir.”¹¹⁰¹ Aynı şekilde şöyle denilmiştir: “Ümmet büyük bir dönü ümle do ar...”¹¹⁰²

“Tek bir adam bütün insanlı ın kar ısına Allah’ın buyurdu u gibi öyle diyerek durmu tur: ‘ üphesiz ki o câhilliktir, yol, Allah’ın yoludur.’

Sonra tarih de i ti..Bir tek bu adamın devrimiyle bu devâsa hakikat yerle ince de i im oldu. Dostların ve dü manların tanıdı ı model üzerinde de i im oldu!

Tek bir adamın devrimiyle yerle en bu hakikat, büyük kevnî(evrensel) yasaların var olmasıyla beraber ayakta durmaya devam etti..Bu ekilde varlı ını sürdüren bu be eriyet, yine o câhilli ine döndü! Genel olarak ve özetle durum böyle oldu..

Ba langıç noktası olarak, bir kalbe... Birkaç kalbe ve nihayet köklü bir ekilde inanan toplulu un kalplerine bu hakikatin yerle mesi hususu görülür. Sonra bu kâfile yola koyulur..uzun ve dikenli bir yola.. Bugün be eriyetin üzerindeki gariplik -istisnalar olmakla

¹⁰⁹⁸ Enfâl 8/24

¹⁰⁹⁹ Dega, Devletü’r-Resûl mine’t-Tekvîn ile’t-Temkîn, s. 223–224.

¹¹⁰⁰ Dega, Devletü’r-Resûl mine’t-Tekvîn ile’t-Temkîn, s.224.

¹¹⁰¹ Hâkim, el-Müstedrek, Kitâbü’l-Fiten ve’l-Melâhim, 8592.

¹¹⁰² İkbâl, Muhammed, Şatrun min Dîvânî’l-Esrâr ve’r-Rumûz, s. 108.

beraber- ilk olarak hidayetle kar ıla tı ı gündeki (Câhiliyye Dönemindeki) garipliktir. Sonra bu kâfile tıpkı ilk kâfile gibi dikenli ve uzun yolun sonuna gelecektir.

Ben bunun basit bir sorun oldu unu zannetmiyorum, bu önemsiz bir mücadele de ildir. Fakat o, sonucu kapsar, kendisini destekleyen her eyi... Varlı ın ve insanın do asında olan fitrî ve orijinal her eyi içine alır... Ona birçok yı ınlar kar ı koyar, koskoca bir be erî olgu onun yoluna çıkar, ama bu, fostur! Evet, büyüktür ama fostur.”¹¹⁰³

“ üphesiz ki böyle bir azme sahip olacak önder bir toplulu un olması gerekir. Yola koyulacak, üç iken on olacak, on iken yüz olacak, yüz iken bin, bin iken oniki bin olacak bir topluluk.”¹¹⁰⁴

Bu topluluklar, Allah kendilerine yardım ettikten sonra kazanacak olan, şu andan itibaren katılmayan kişilerin, katılmadığına pişman olacağı, muvaffak olmuş topluluklardır. Tıpkı Sahabe Zü'l-Cevşen ed-Dıbâbî'nin ancak Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olunca acı duyduğu gibi acı çekeceği bir topluluk. Bedir Savaşından sonra Resûlullah (S) onu İslâm'a davet etmiş ve şöyle demişti: *“Bu davanın ilklerinden olmak istemez misin?”* O da: *“Hayır.”* deyince Resûlullah (S): *“Seni bundan alıkoyan nedir?”* diye sormuş. O da şöyle demiştir: *“Kavminin seni yalanladıklarını, sürdüklerini ve seninle sava tıklarını gördüm. Bekle! Sen onlara üstün gelersen, sana inanır ve tabî olurum. E er onlar üstün gelirlerse sana tabî olmam.”* Zü'l-Cevşen, Resûlullah (S) kendisini davet edince İslâm'ı kabul etmediği için acı duymuştur.¹¹⁰⁵

Resüller (A.him S.) insanlara bir şeriat ve bir sistem, ilâhî bir kanun getirmişlerdir. Onun yanında da bu Resûl'e tabî olanlar için bir klavuz vardı. Nebîler, resullerin getirdiklerini yeniliyorlardı. Böylece sistemi sahiplenmiş oluyorlardı. Bu ümmetin de Kur'ân Nassına ve Sünnet'e tabî olan davetçileri ve mücedditleri vardır.¹¹⁰⁶ Bunlara şu misalleri verebiliriz:

“Altıncı halife Amr b. Abdilazîz göreve gelince o dönemde birçok slâmî mesele birçok insana yabancıla mı tır, öyle ki bunlardan içkinin haram oldu unu dahi bilmeyenler vardı. te böyle slâm'da garip kalan hususları Allah onunla açtı a çıkarmı tır.”¹¹⁰⁷ Onun

¹¹⁰³ Kutub, *el-İslâm Müşkilâtü'l-Hadâra*, s. 191.

¹¹⁰⁴ Kutub, *Meâlim Fi't-Tarîk*, s. 118.

¹¹⁰⁵ İbn Sa'd, *Tabakât-ü İbn Sa'd*, VI, 47.

¹¹⁰⁶ Degs, *Devletü'r-Resûl mine't-Tekvîn ile't-Temkîn*, s. 223.

¹¹⁰⁷ İbn Teymiye, *Mecmû' Fetâvây-ı*, XVIII, 298.

arkasında Allah’a basîret üzere çağırın, Ömer b. Abdilazîz’in yetişmesine kendisini veren “Racâ b. Hayve” vardır.

Kudüs’ün Fâtîhi Salâhattin Eyyûbî büyük zenci aileleri yetiştiren Nizâmü’l-Mülk medresesini kuran ve İslâm’a, Müslümanlara, kutsal değerlerine ve vatanlarına hak ettikleri değeri geri getiren kişidir.

Müslümanları kurtaran, Mürâbitîn Medresesi’nin kurucusu Yûsuf b. Tâşfîn.

Kostantiniyye’nin fatihi ve Akşemsettin’in yetiştirdiği Muhammet Fâtîh. Akşemseddin, Abdullah b. Bişr el-Has’amî’nin babasından rivayet ettiği, onun da Nebi (S)’den duyduğu Hadis-i Şerîf’e mazhar olacak kişi olması için onu yetiştirmiştir. Hadis’te şöyle buyurulmaktadır: “*Kostantiniyye muhakkak fethedilecektir, onu fethedecek komutan ne güzel komutandır, onun askerleri ne güzel askerdir!*”¹¹⁰⁸

¹¹⁰⁸ Konumuz olan fetih hadisi, Sahihayn adini verdigimiz en güvenilir iki hadis kaynagi olarak bilinen Buhârî ve Müslim’in Sahih’lerinde yer almamaktadır. Ancak Buhârî ve Müslim’in sartlarini haiz oldugu halde onların kitaplarına almadıkları hadisleri derlemek maksadiyla *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn* adli eserini kaleme alan Hakim en- Neysabûrî (ö. 405/1014) fetih hadisini, Buhârî ve Müslim’in sartlarına uygun sahîh bir hadis olduğunu belirterek bilinen sekliyle sözkonusu kitabına kaydetmiştir. Tespitlerimize göre İstanbul’un fethiyle ilgili meshur rivayetin geçtiği en eski yazili kaynaklardan biri Ahmed b. Hanbel’in Müsned adli eseridir. Buhârî ise, sözkonusu hadisi, Sahih’ine almamakla beraber *et-Târihu’l-Kebîr* ve *et-Târihu’s-Sagîr* adli diğer iki eserinde rivayet etmiştir.

Diğer yandan metin olarak meşhur olan rivayetle senet ve metin bakımından aynı olmasa da Kütüb-i Sitte’ye dahil eserlerden Ibn Mâce’nin, Ebû Dâvud’un ve Tirmizî’nin Sünen’lerinde İstanbul’un fetholunacagina dair hadislerin yer aldığı görülmektedir. Yine söz konusu Sünen’lerdeki rivayetlere benzer rivayetler onlardan daha önce yaşamış olan Ebû Bekir Muhammed b. Ebî Şeybe’nin (ö. 235/849) *Musannef* adli eserinde bulunmaktadır. Ayrıca sahîh hadisleri derlemek amacıyla yazılmış hadis kitaplarından biri olan Ibn Hibbân el-Büstî’nin (ö. 354/965) *es-Sahih* adli eserinde de benzer bir rivayet yer almaktadır. Süleyman b. Ahmed et-Taberânî’nin (ö. 360/971) el-Mu’cemu’l-Kebîr adli eserinde de İstanbul’un fethedileceğine dair haberlere rastlanılmaktadır.

Yukarıda zikredilen eserlerden başka İstanbul’un fethedileceğini bildiren rivayetleri, ilk dönem kaynaklardan sayılabilecek eserler arasında Nuaym b. Hammad el-Mervezî’nin (ö. 228/843) el-Fiten adli eserinde, Ebû’l-Hüseyn Abdü’l-Bakî b. Kânî’nin (ö. 351/962) *Mu’cemu’s-Sahabe*’sinde, Ebu’l-Hasan ed-Dârekutnî’nin (ö. 385/995) *el-Ilel* adli eserinde, Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdilberr el-Kurtubî’nin (ö. 463/1071) *el-Istiâb fî Marifeti’l-Ashab* adli eserinde de görmek mümkündür.

Daha sonraki dönemlere ait eserler arasında Ebû Sücâ ed-Deylemî’nin (ö. 509/1115) *el-Firdevs*, Sadrüddîn Ebû’l-Meâlî Muhammed b. Ibrahim el-Münâvî’nin (ö. 803/1401) *Feyzü’l-Kadîr* adli kitabında İstanbul’un fethini bildiren rivayetler bulunmaktadır. Daha geç dönemlerde yazılmış eserleri ise öncekilerden yapılan nakillerden ibaret olacağı için zikretmeye gerek yoktur. (Geniş bilgi için bk.

<http://www.hayaletim.net/istanbul-8217-un-fethi-ile-ilgili-hadisler-ve-yorumlari>)

Şevkânî doğan dolunay hakkında şöyle demiştir: Şeyh Şemsettin'in bereketi ve fazileti ortaya çıkmıştır. Şüphesiz ki, bugün Kostantiniyye'yi kendi sebebiyle fethedecek fatihin işaretini vermiştir.¹¹⁰⁹

Tatarları bozguna uğratan ve Ayn-ı Câlût Savaşında Şam'ı onlardan temizleyen muzaffer komutan Seyfüttin Gutuz'u âlimlerin sultanı el-'İzz b. Abdisselâm yetiştirmiş, eğitmiş ve seçkin kılınmasına sebep olmuştur. Muzaffer Gutuz onun sözlerini ve nasihatlerini dinliyordu.¹¹¹⁰

“ *te böyle Allah'ın yaratmasında koydu u yasa, Rabbe kul olan bir komutanın, yürekli bir fatihin ancak onun e itiminde, ö retiminde ve yeti mesinde payı olan Rabbe kul olan bir grup âlimin sebebiyle ortaya çıkmasıdır.* ”¹¹¹¹

4.3. İlk Cemaatin Yetişme Biçimi

İlk cemaat, bizzat Resûlullah (S)'in yetiştirdiği, onların yetişmesinde bütün gayretini sarfettiği, yetişmelerine mükemmel bir itina gösterdiği cemaattir. Kendisinde İslâmî terbiye unsurlarının tarihteki en büyük eğitici vasıtasıyla tam anlamıyla toplandığı cemaat...

İlk cemaatteki eğitimin unsurları:

- ✓ Allah'ın Kitabı,
- ✓ Resûl (S)'in sünneti,
- ✓ Bu toplumda bizzat var olan Resûlullah (S)'in şahsiyeti, ve böyle mükemmel bir şahsiyetin, böyle bir cemaatin yetişmesinde garantisi olması,
- ✓ Azim ve ciddiyet.

“*Kitab ve Sünnet'e gelince, her ikisi de daima var olacaktır ve Kıyamet zamanına kadar bakîdir. Allah bu ikisinin korumasını ve onlar vasıtasıyla bu dini korumayı kendi garantisine almı tır: “ üphesiz ki Zikr'i biz indirdik ve onu koruyacak olan da biziz.* ”¹¹¹²

Aynen bunun gibi Resûlullah (S)'in sünneti de en hassas ve ayrıntılı bir şekilde tedvîn edilerek korunmuştur. Müslüman âlimler, sünnet üzerinde uydurma olanları ayıklayıp

¹¹⁰⁹ Salâbî, Ali Muhammed *ed-Devletü'l-Osmâniyye*, s. 110, Dâru't-Tevzî' ve'n-Neşri'l-İslâmiyye, Birinci baskı, 2001/1421

¹¹¹⁰ Kadı, Ahmet, *el-Melikü'l-Muzaffer Seyfüddîn Kutuz*, Dâru't-Tevzî' ve'n-Neşri'l-İslâmiyye, Kâhire, s.29.

¹¹¹¹ Kadı, Ahmet, *el-Melikü'l-Muzaffer Seyfüddîn Kutuz*, s. 117.

¹¹¹² Hicr 15/9

aymışlardır. Sahih ve uydurma olması ve fikhî, teşriî, ahlâkî değerler vs. alanlarda delil kabul edilip edilmemeleri bakımından derecelere ayırma hususunda eşi görülmeyen bir ilmî çaba sarfetmişlerdir. Resûlullah (S)'in bizzat varlığına gelince bu, başka hiçbir çağda görülmeyecek bir unsurdur. Fakat yanımızda sanki aramızda yaşıyormuş hissini veren onun hayatının detaylı bir sîreti vardır.

Resûlullah (S)'in şahsının varlığı İslâmî eğitimin uygulanması için şart mıdır?

Resûlullah (S)'in şahsiyetinin varlığı, normal olarak İslâm toplumu oluşturmak için şart olmadığı gibi normal düzeyde İslâmî eğitimin uygulanması için de şart değildir. Eğer şart olsaydı Müslümanların İslâm toplumu oluşturmaları ve İslâmî eğitim yapmaları onlara farz olmazdı. Allah Teâlâ Resûl (S)'in yeryüzünde ebedî olmayacağını biliyordu! Sonra, Tâbiîn topluluğu İslâm tarihindeki mükemmel dönemin bir parçasıdır ki Resûlullah (S) bu dönemi görmemiştir. Onlar da onun sîretini aynen bugün bizim okuyup duyduğumuz gibi duymuşlardır. Bununla beraber o topluluğun önemli üstünlüğü vardır. Yüksek düzeyde İslâmî eğitimi tatbik ediyorlardı.

Sonraki tarihte eşi görülmemiş bu ilk topluluğa yüce bir mükemmellik sağlayan unsurlarından bir diğeri belki azim ve ciddiyettir. Her yeni hareket, oluşumu ve ilerlemesi bakımından, kendisinden sonraki çağlara nazaran daha aktif ve daha ciddidir.

Çünkü yeni doğuş, ona masum bir canlılık verir. Çünkü bu hareket yapılanmayı, ister içe dönük kişisel yapılanma bakımından, isterse de dışa dönük sosyal yapılanma bakımından adım adım, kademe kademe gerçekleştirir. Her adımda gayret sarf eder, zorluğa tahammül eder, yapılanmanın selâmetine, her türlü yıpratmadan ve deformasyondan korunmasına hassasiyet gösterir. Bundan sonra gelen nesillere gelince – bunla aynı yapılanmayı gerçekleştirilmeyip onu hazır bulurlar- bunlar o hareketin selâmetine daha az hassasiyet gösterirler, bu yapılanmayı daha önemsiz görürler. Hatta bu halef, zamanla Kur'ân'ın nitelendirdiği duruma dönüşür: *“Onların ardından da (âyetleri tahrif kar ılı nda) u de ersiz dünya malını alıp, nasıl olsa ba ı lanaca ız, diyerek Kitab'a vâris olan birtakım kötü kimseler geldi. Onlara, ona benzer bir menfaat daha gelse onu da alırlar. Peki, Kitap'ta Allah hakkında gerçekten ba ka bir ey söylemeyeceklerine dair onlardan söz alınmamı mıydı ve onlar Kitap'takini okumamı lar mıydı? Âhiret yurdu sakımanlar için daha hayırlıdır. Hâlâ aklınız ermiyor mu?”*¹¹¹³

¹¹¹³ A'râf 7/169

Fakat bizzat bu unsur önceden hiç olmamış bir şekilde bugün sâlihimizde var. Zaman dönüp gelmiştir, İslâm garip olarak başladığı durumuna dönmüştür, tıpkı Resûlullah (S)’in bildirdiği gibi: “*Enes b. Mâlik (Ra)’te rivayete göre Nebi (S) öyle buyurmu tur: ‘ üphesiz ki slâm garip ba lamı tır, tekrar ba ladı ı gibi garip hale dönecektir.’ Dediler ki: ‘Yâ Resûlallah! Bu garipler kimlerdir?’ O öyle buyurdu: ‘ nsanlar bozdu u zaman onlar düzeltirler, Allah’ın dini hakkında çeki mezler/ üpheye dü mezler ve tevhit ehlinden olan hiç kimseye bir günah sebebiyle küfür isnadında bulunmazlar.*”¹¹¹⁴

Bu gariplik, dönüşümün sanki yeni bir aşama gibi olacağını ifade eder... İlk etaptaki gibi bir yenilik veya ona çok yakın bir yenilik.¹¹¹⁵

“Öyleyse bugün elimizde, toplumumuzun mükemmel yapıda yeni bir do u unu beklemeye sevk edecek –sürekli ve geçici- slâmî e itim unsurları var.”¹¹¹⁶

Eğitim vazifesini yapmaya ehil olması için eğitimcide olması gereken vasıflar:

1) Eğitim gören kişinin, kendisini eğiten kişinin kendisinden daha üstün olduğunu, ondan eğitim göreceği pozisyonda olduğunu, eğitici ile eşit veya ondan daha üstün bir pozisyonda olmadığını hissetmesi.

Bu, gönüllere tesir eden psikolojik bir gerçektir. Senin verileri alıp uygulaman için, verilen şeye muhakkak kalbinin kanaat getirmesi gerekir, ona güven duymak gerekir. Sen alıcı pozisyonundasın. Ama sen, kendini daha üstün durumda hissedersen, sana göre sıradan bir insandan eğitim almaya seni itecek olan şey nedir?

Üstünlük, bir zamanda birçok sorunları kapsayan bir durumdur, duruma göre değişir. Bu üstünlük psikolojik, aklî, ahlâkî, kişisel veya statü bakımlarından olabilir. Hatta bazı durumlarda fiziksel bakımdan olabilir.

2) Eğitim gören kişinin, eğitmenin kendisine vereceği şeyler olduğunu hissetmesi gerekir: Böylece, eğitim ve rehberlik rolünü yerine getirebilir.

3) Eğitimcinin toleranslı olması gerekir: “*O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumu ak davrandın! ayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç üphesiz, etrafından da ılıp giderlerdi.*”¹¹¹⁷

¹¹¹⁴ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr* (tr. Ebî Ümâme Sadâ b. Aclân el-Bâhilî), Hadis no: 7659, IV, 178–179.

¹¹¹⁵ Zebâdî, *Menhecü’l-Kur’ânî’l-Kerîm fî Medhi’l-Kille ve Zemmi’l-Kesra*, s.163-164.

¹¹¹⁶ Kutub, Muhammed, *Menhecü’t-Terbiye*, I, 17–19.

¹¹¹⁷ Âl-i İmrân 3/159

“ *nsanlar sürekli; efkatli üstün bir gözetime, güler yüzlü bir ho görüye, kendilerini saran bir sevgi atmosferine, bilgisizlikleri, zayıflık ve eksiklikleri yüzünden sıkmayan bir yumu aklı a ihtiyaç duyarlar. Ayrıca, kendilerine veren; ancak onlardan bir ey beklemeyen, üzüntüleriyle ilgilendi i halde kendi derdiyle onları üzmeyen, yanında her zaman, ilgi, gözetim, efkat, ho görü, sevgi ve ho nutluk buldukları büyük bir kalbe muhtaçtırlar.*”¹¹¹⁸ Bunun garantisi sevgidir.. Yumuşaklık, sınırlama koymayı terk etmek demek değildir. Aksi takdirde işler karışır, kaos ortamı oluşur. Ancak bunun manası Kur’ân’ın “*kaba ve katı yürekli olmamak*” diye tabir ettiği şeydir. Kararlılık ve sonuca gitmek ise yumuşaklıkla beraber zorunlu bir durumdur.

4) Eğitimcinin başkalarına ve iyilik yapmaya önem verebilme gücüne sahip olması gerekir.¹¹¹⁹

5) Eğitimcinin peşpeşe ve sürekli olarak direktif verebilmesi gerekir:

İnsanın mayası, daima takibi gerektiren isyankâr bir yapıya sahiptir. Bir defada kalıbına koymak yeterli olmaz ki ilelebed disipline edilsin ve orada istikrar bulsun. Aksine bu kişide tahrik edici, daima orada burada ortaya çıkan, sürekli oradan buradan doğru kalıbın dışına iten dürtüler vardır.

Muhakkak ki her defasında kalıbın içini tekrardan kontrol altında tutmak için direktif vermek gerekir ki böylece direktife muhatab olan kişinin nefsi yatkinlaşsın ve eğitimcinin yerine bizzat kendisi kendi kendine hâkim olsun, direktifler versin ve uygulasin. Ama ister eğitimci olsun, isterse de eğitime muhatab olan kişi açısından olsun bu direktif verme, takip etme ve denetleme işi hiçbir zaman göz ardı edilemez. Bu durumda eğitimin zorluğu, ciddiyeti ve zorunluluğu buradan anlaşılır. Ya azim ve sebatla devam etmek veya kayıp..!

Kendisinde sürekli direktif vermeye ve takip etmeye güç yetiremeyen kişi, kendisinde her türlü yetenekler olsa bile eğitimci olmak için uygun kişi değildir.

Sürekli direktif vermenin anlamı, her hatayı sorgulamak demek değildir. Bu, nefret ettirir, eğitmez. Ferâsetli eğitici, bazen görmezden gelir veya çoğu zaman hatayı hoş görmemekle beraber ona müsamaha eder. Çünkü bilir ki, sürekli hataya dikkat çekmek, eğitilecek kişide aksi tesir meydana getirir. Ama uyarıyı da ihmal etmek ise aynı şekilde ısrarcılık gibi zararlıdır. Eğitimcinin deneyimi ve feraseti, müsamaha edeceği zamanı veya direktif vereceği zamanı iyi tespit eder.

¹¹¹⁸ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, I, 492–495.

¹¹¹⁹ Zebâdî, *Menhecü'l-Kur'âni'l-Kerîm fî Medhi'l-Kille ve Zemmi'l-Kesra*, s. 165.

6) Eğitimcinin direktif vermeye ve sürekli denetlemeye gücü yetmesinin yanı sıra liderliğe de gücünün yetmesi gerekir:

Liderlik, öncelikle eğitime muhatab olan kişinin sözkonusu eğitimi nasıl yapacağı fikrini veren bir yetenektir. Sonra, vereceği talimata, daha sonra da itaat edilmeye güven duymasını sağlayan bir yetenektir.

İşte Resûlullah (S) beşeriyetin komutası için öngörülen bu rabbanî eğitimle ashâbını gözetiyor, onlara direktif veriyor ve onları İslâm'ın programına göre yetiştiriyordu... Doğrudan ondan eğitim gören ve onun eliyle yetişen bu kişiler, tarih yazanların ta kendileridir!¹¹²⁰

4.3.1. Nebevî Eğitimde Temel Kaide

1) Mekke'de:

Şüphe yok ki Mekke'de İslâmî hareket, şiddet ortamında doğmuştur. Câhiliyyet, kendisini tehdit eden hakiki tehlikeyi, yani “*Lâ ilâhe illallâh, Muhammeden Resûlullâh*” davetinin, Allah'ın saltanatına dayanmayan bütün saltanatları yıkarak, yeryüzündeki zalimlerin hâkimiyetine son verip insanları Allah'ın hâkimiyetine bağlayacağını ve bu bağlılığın –kendileri açısından- doğuracağı tehlikeleri sezmeye başladı. Resûlullah (S)'in önderliği altında meydana gelen bu toplumun arz ettiği ciddi tehlikeyi görmemek mümkün değildi. İlk günden beri Allah ve Resûlüne bağlı kalan ve câhiliyet hayatında geçerli bütün müesseselere cephe alan bu toplumun mahiyeti artık iyice anlaşılmıştı.

Kureyş'in temsil ettiği câhiliyyet, bütün bu tehlikelerle karşı karşıya bulunduğu göre, bu yeni cemiyete ve onun liderine karşı şiddetli tedbirler almaya başladı. Bildiği bütün işkence, tuzak hile ve çeşitlerini tatnik safhasına koymak gerekiyordu.

Evet, câhiliyyet toplumu, temsil ettiği unsurların bütününe yönelen ölüm kalım tehlikesini bertaraf ve kendini müdafaa etmek için harekete geçti. Câhiliyyenin bu tür hücumlarını normal görmek gerekir. Ne zaman âlemlerin Rabbına kulluk edilmesi için hak bir davet gelmişse; kulu kula taptırmayı prensip edinen câhiliyyet derhal bu türlü hücumlara geçmiş ve elinden geleni geri koymamıştır. Hak olan her yeni faaliyetin karşısında, bâtı temsil eden eski ve kokmuş bir câhiliyyeti bulmak onun için tabii ve normal sayılır.

İşte o zaman, yeni İslâm cemiyetinin her ferdi, çok kere canını dahi feda ederek işkencenin, fitnenin her çeşidini tattı. O gün hiç kimse “*Kelime-i ehâdet*” i söyleyemezdi.

¹¹²⁰Kutub, Muhammed, *Menhecü't-Terbiyeti'l-İslâmiyye*, I, 43–49. (Özetlenerek)

Hiç kimse bu yeni İslâm cemiyetine ve onun yeni öncülüğüne dahil olamazdı... Ancak kendilerini Allah'a adayan kimseler bu tehlikeye girerdi... Onlar çok kere işkencenin, fitnenin, açlığın, gurbetin, eziyetin ve hatta ölümün en adi örneklerini tatmışlar ve kendilerini bunlara tahammüle hazırlamışlardı...

İşte böylelikle İslâm, Arap cemiyetinin bünyesinde çok sağlam unsurlardan meydana gelen bir temel üzerinde vücut buluyordu. Bu sıkıntılara ve fitnelere dayanamayıp tekrar câhiliyete dönenlerin adedi pek azdı. Çünkü gerçekler, her yönüyle önceden biliniyor, açıkça görülüyordu. Önceleri câhiliyetten İslâm'a geçenler, bu korkulu, tehlikeli ve çetin yolu kat edenler pek mümtaz şahsiyetler oldukları için sarsılmadan yollarına devam edebildiler.

İşte Allah, muhâcirlerin önde gelenlerini, o nadir şahsiyetler arasından böylelikle seçti. Onları önce Mekke'de; sonra da, her ne kadar başlangıçta kendileri gibi İslâm'a ısınamadılar ise de Ensar'ın önde gelenleri ile beraber Medine 'de bu dinin sağlam temelini vücuda getirmeleri için seçmiş bulunuyordu. Medîne'liler her ne kadar muhâcirler kadar mihnet çekmedilerse de, Resûlullah (S)'le akdetmiş oldukları Akabe biatı; onların bu dinin tabiatına denk, asil bir tabiata sahip olduklarını açıkça ifade eder.¹¹²¹

Muhammed b. Ka'b el-Kurzî ve başkaları der ki:

Akabe gecesi Abdullah b. Revâha Resûlullah'a şöyle der: "*Kendin için ve Rabbin için diledi iniz artı ko unuz.*" Resûlullah (S) şu karşılığı verir:

"*Rabbim için, ona inadet etmenizi ve hiçbir eyi ona ortak ko mamanızı; kendim için de malınızı ve canınızı korudu unuz gibi beni korumanızı art ko uyorum.*" Dediler ki:

"*Bunu yaparsak bizim için ne var?*" Resûlullah (S): "*Cennet var*" buyurunca dediler ki:

"*Ne kârlı alı veri ! Biz bu anla mayı ne bozarız, ne de bozulmasını isteriz.*"¹¹²²

"*Onlar Resûlullah (S)'le bu biatı akdederken sadece Cennet'i dü ünüyorlar, onu istiyorlardı. Bu biate sınıksız yapı mı lar, ne kendileri ve ne de Resûlullah (S) tarafından biatın bozulmasını asla kabul etmeyeceklerini bildirmişlerdi. Onlar basit bir i üzerine biat etmediklerini üphesiz ki biliyorlardı. Bu hareketle Kurey 'e ve hatta bütün Araplara cephe almış olduklarını, Arap Yarımadası'nda ve Medine'nin ba rında sınırları son derece*

¹¹²¹ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, III, 1570–1571.

¹¹²² Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Hâcer, *Fethu'l-Bârî*, Kitâbü'l-Cihat ve's-Siyer

gerilen câhiliyetle selâmet ve emniyet içinde ya amalarının bundan sonra mümkün olmayacağını çok iyi anlıyorlardı.”¹¹²³

Câbir (Ra)’den rivayete göre Resûlullah (S) on sene Mekke’de kaldı. Bu müddet zarfında insanlarla evlerinde, Ukaz’da, Mecenne’de, Hac mevsimlerinde görüşüyor ve konuşuyor ve şöyle diyordu: ‘Kim beni himaye eder?.. Kim bana yardım eder?..Ta ki Rabbimin risâletini tebliğ edeyim ve o da cenneti kazansın!’

Fakat kendisini himaye edip yardım elini uzatacak kimseyi bulamıyordu. Hatta Yemen’den veya Mudar’dan bir kimse gelecek olsa, hemen kavmi ve akrabaları ona gelip şöyle nasihat ederlerdi: ‘Kureyş’li gençten sakın! Seni fitneye düşürmesin...’ Toplumun içinde bulunurken dahi, insanlar parmaklarıyla onu işaret ederlerdi. Nihayet Allah, Medine’den bizi ona gönderdi de, biz de onu himaye ve tasdik ettik. Bizden bir adam çıkacak olsa, dilinde Kur’ân gönülünde ona imanla ailesine döner de, ailesi de onun müslimanlığı ile slâm’a girerdi. Nihayet Ensâr’dan hiçbir kabile kalmadı ki, orada Müslümanlardan bir heyet bulunup, slâm’ı açıklamaları...

Sonra gizlice toplanıp şöyle dedik: ‘Resûlullâh Mekke dağlarında korku ve endişe içinde dolaşırken nasıl yalnız bırakırız?’ Hac mevsiminde bizden 70 kişi Resûlullah’a geldik. Ona Akabe Vadisinde randevu verdik. Birer ikişer hepimiz oraya gelip toplandık. Sonra dedik ki: ‘Yâ Resûlallah, sana yapacağımız biatın esasları nelerdir?’ Buyurdu ki:

‘Zorlukta da kolaylıkta da dinleyip itaat etmek, sıkıntıda da genellikte de infak etmek, marufu emredip münkerden nehyetmek, Allah için konuşmak, Allah hakkında hiçbir ayıplayıcının ayıplamasından korkmamak, bana yardım etmek ve size geldiğim zaman kendi canınızı, hanımlarınızı ve çocuklarınızı koruduğunuz gibi beni de korumak üzere bana biat ediniz... Mukabilinde sizin için Cennet vardır...’

Bunun üzerine hepimiz kalktık ve ben hariç en küçüklerden olan Es’ad b. Zürrâre, Peygamber’in elini tuttu ve sonra bize şöyle dedi: ‘Ey Medîneliler, acele etmeyin, ümitsiz biz onun Resûlullah olduğunuzu bilerek develerimiz yorup geldik. Bugün onu Mekke’den çıkarmak bütün Araplara karşı çıkmaktır. O zaman da kılıçlar sizi ısıtır ve hayırlılarınız öldürülür. Ya bu biate çok dayanıklı ve sabırlı olduğunuza inanıp onu tutacak ve mükâfatınızı Allah’tan bekleyeceksiniz, ya da canından korkan bir millet olduğunuzu kabul edip onu terk edeceksiniz... Bunu beyan ediniz. Allah mazeretinizi kabul eder.’ dediler ki: ‘Yava ol Es’ad!...Allah’a yemin olsun ki, biz, bu biati bırakmayız, onu ebediyen koruruz.’

¹¹²³ Kutub, Fî Zilâli’l-Kur’ân, III, 1571–1572.

*Bunun üzerine kalktık ve Resûlullah'a biat ettik. O bize artını ko tu. Mukabilinde de cenneti müjdeledi...*¹¹²⁴

*Öyleyse Ensâr, bu biatın zorlu unu açıkça ve yakînen biliyorlardı. Yine biliyorlardı ki, bu zorluklara kar ılık dünyada kendilerine bir ey vaat edilmedi. Hatta zafer ve galibiyet bile... Cennetten ba ka bir ey vad edilmedi onlara... Bu hadise onların, biatı ne derece iyi anladıklarını ve ona nasıl sarıldıklarını da gösterir... Öyleyse hiç üphe yok ki onlar; bu binayı ve bu hazırlı ı yapan Muhâcirler'in önde gelenleri ile beraber, Medine devrinin ba langıcında slâm cemiyetinin sa lam temelini te kil edeceklerdir...*¹¹²⁵

Zaman zaman, özellikle şiddet anlarında bazı zaaf alâmetleri, nifak ve tereddüt, cana ve mala karşı aşırı ihtiras, tehlikeler karşısında korku emareleri görülüyordu. Esasen câhiliyet ehli ile Müslümanlar arasındaki münasebetin nihaî ve kesin şeklini tayin eden inanç vuzuhsuzluğunun alâmetleriydi bunlar... Ard arda gelen Kur'ân ayetleri, bu âraziların sebeplerini açıklıyor ve Kur'ân'ın eşsiz Rabbânî üslûbu ile bunu tedaviye çalışıyor...

Burada misal kâbilinden bazılarını zikredelim:

“(Onların bu hali,) müminlerden bir gurup kesinlikle istemedi i halde, Rabbinin seni evinden hak u runa çıkardı ı (zamanki halleri) gibidir.

Hak ortaya çıktıktan sonra sanki gözleri göre göre ölüme sürükleniyorlarmı gibi (cihad hususunda) seninle tartı ıyorlardı.

Hatırlayın ki, Allah size, iki taifeden (kervan veya Kurey ordusundan) birinin sizin oldu unu vadediyordu; siz de kuvvetsiz olanın (kervanın) sizin olmasını istiyordunuz. Oysa Allah, sözleriyle hakkı gerçeğe tirmek ve (Kurey ordusunu yok ederek) kâfirlerin ardını kesmek istiyordu.

*(Bunlar,) günahkârlar istemese de hakkı gerçeğe tirmek ve bâtili ortadan kaldırmak içindi.*¹¹²⁶

“Sana Kitab'ı indiren odur. Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir ki, bunlar Kitab'ın esasıdır. Di erleri de müte âbihtir. Kalplerinde e rilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müte âbih âyetlerin pe ine dü erler. Hâlbuki Onun tevilini ancak Allah bilir. limde yüksek pâyeye eri enler ise: Ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafındandır, derler. (Bu inceli i) ancak akliselim sahipleri dü ünüp anlar.

¹¹²⁴ İbn Hanbel, Müsned-ü Ahmet, Müsned-ü Câbir b. Abdillâh (Ra).

¹¹²⁵ Kutub, Fî Zilâli'l-Kur'ân, III, 1572.

¹¹²⁶ Enfâl 8/5-8

(Onlar öyle yakarırlar:) Rabbimiz! Bizî do ru yola ilettikten sonra kalplerimizi e riltme. Bize tarafından rahmet ba ı la. Lütfu en bol olan sensin.

Rabbimiz! Gelmesinde üphe edilmeyen bir günde, insanları mutlaka toplayacak olan sensin. Allah asla sözünden dönmez.”¹¹²⁷

“Münafıkların, kitap ehlinden inkâr eden dostlarına: E er siz yurdunuzdan çıkarılırsanız, mutlaka biz de sizinle beraber çıkarız; sizin aleyhinde kimseye asla uymayız. E er sava a tutu ursanız, mutlaka yardım ederiz, dediklerini görmedin mi? Allah, onların yalancı olduklarına ahitlik eder.

Andolsun, e er onlar çıkarılırsalar, onlarla beraber çıkmazlar; sava a tutu mu olsalar, onlara yardım etmezler; yardım etseler bile arkalarını dönüp kaçarlar, sonra kendilerine de yardım edilmez.

Onların içlerinde size kar ı duydukları korku, Allah'a olan korkularından daha iddetlidir. Böyledir, çünkü onlar anlamayan bir topluluktur.”¹¹²⁸

“Onlar hem yukarıınızdan hem a a ı tarafınızdan (vâdinin üstünden ve alt yanından) üzerinize yürüdükleri zaman; gözler yıld ı, yürekler gırtl a geldi i ve siz Allah hakkında türlü türlü eyler dü ündü ünüz zaman.”¹¹²⁹

“ çinizden bazıları vardır ki (cihad konusunda) pek a ırdan alırlar. E er size bir felâket eri irse: "Allah bana lütfetti de onlarla beraber bulunmadım" der.

E er Allah'tan size bir lütuf eri irse -sanki sizinle onun arasında (zahirî) bir dostluk yokmu gibi- "Ke ke onlarla beraber olsaydım da ben de büyük bir ba arı kazansaydım !" der.”¹¹³⁰

“ te sizler, Allah yolunda harcamaya ça ırılıyorsunuz. çinizden kiminiz cimrilik ediyor. Ama kim cimrilik ederse, ancak kendisine cimrilik etmi olur. Allah zengindir, siz ise fakirsiniz. E er O'ndan yüz çevirirseniz, yerinize sizden ba ka bir toplum getirir, artık onlar sizin gibi de olmazlar.”¹¹³¹

¹¹²⁷ Âl-i İmrân 3/7-9

¹¹²⁸ Haşr 59/11-13

¹¹²⁹ Ahzâb 33/ 10

¹¹³⁰ Nisâ 4/77-78

¹¹³¹ Muhammed 47/38

“Allah'a ve ahiret gününe inanan bir toplumun -babaları, o ullaarı, karde leri yahut akrabalara da olsa- Allah'a ve Resûlüne dü man olanlarla dostluk etti ini göremezsin. te onların kalbine Allah, iman yazmı ve katından bir ruh ile onları desteklemi tir. Onları içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokacak, orada ebedî kalacaklardır. Allah onlardan razı olmu , onlar da Allah'tan ho nut olmu lardır. te onlar, Allah'ın tarafında olanlardır. yi bilin ki, kurtulu a erecekler de sadece Allah'ın tarafında olanlardır.”¹¹³²

“Ey iman edenler! Yahudileri ve hıristiyanları dost edinmeyin. Zira onlar birbirinin dostudurlar (birbirinin tarafını tutarlar). çinizden onları dost tutanlar, onlardandır. üphesiz Allah, zalimler toplulu una yol göstermez.”¹¹³³

“Ey iman edenler! E er benim yolumda sava mak ve rızamı kazanmak için çıkmı sanız, benim de dü manım, sizin de dü manınız olanlara sevgi göstererek, gizli muhabbet besleyerek onları dost edinmeyin. Oysa onlar, size gelen gerçe i inkâr etmi lerdir. Rabbiniz Allah'a inandı nızdan dolayı Peygamber'i de sizi de yurdunuzdan çıkarıyorlar. Ben, sizin saklı tuttu unuzu da, açt a vurdu unuzu da en iyi bilenim. Sizden kim bunu yaparsa (onları dost edinirse) do ru yoldan sapmı olur.”¹¹³⁴

İslâm cemiyetinde zahir olan âraziları göstermesi bakımından çeşitli sûrelerden aldığımız bu on tane örnek maksadımız için yeter sanırım. Aslında bu, tabii ve kaçınılmaz bir neticedir. Zira İslâm topluluğunun temelini teşkil eden sağlam ve sarsılmaz nüvenin üzerine, henüz İslâm terbiyesine girmemiş unsurlar gelmiştir. Elbette ki bu unsurlar asıl nüve ile kaynaşıp mezc oluncaya kadar bu türlü şeylere rastlanılacaktı. Kaynaşıp mezc olması ise zamana ve gayrete bağlıydı.

Ancak Medîne'deki İslâm topluluğu, ilk Ensar ve Muhacirlerin meydana getirdiği sağlam ve sarsılmaz temel üzerine kurulmuş olduğundan, topluluğa yeni katılan unsurların meydana getirdiği keşmekeşler onun seyrine tesir etmiyordu. Bu keşmekeş durumlar da zamanla çeşitli yönlerden kaynaşmak sûretiyle ortadan kalkacaktı.

Zamanla bu unsurlar da eridi, temizlendi ve yukardaki kaideye uygun bir nizam ve intizama girdi. Münafıkların, müteredditlerin, korkakların ve zayıf kalpli insanların sayısı azaldı. Başkaları ile olan bütün münasebetlerini ilâhî akîdenin esasları üzerine bina ettikleri halde, bu akîdeyi tam anlamıyla ruhlarına yerleştirmeyen kişilerin adedi asgarî düzeye indi.

¹¹³² Mücâdele 58/22

¹¹³³ Mâide 5/51

¹¹³⁴ Mümtebine 60/1

Hatta Mekke fethi yaklaştığı zaman İslâm cemiyetinin, o samimi ve sağlam kaideye uygun olarak tam bir nizam ve intizama erdiği, emsalsiz Rabbânî metodun hedef aldığı yüce seviyeye yaklaştığı bir zamanda.¹¹³⁵

Kur'ân-ı Kerîm'in üstün tutup ayırdığı sağlam kaideye örnekler:

Mümin gruplar hareketlerinde, hareketteki önceliklerinde ve sebatlarındaki değerlerine göre temayüz etmişlerdi. Muhacir ve Ensar, kendi derecelerinde temayüz etmiş, Bedir ehli temayüz etmiş, Hudeybiye'de Bey'atü'r-Rıdvân ehli temayüz etmişti... Sonra genel vasfıyla fetihten önce mallarını hak yolda sarf ve muharebe edenler temayüz etmişti. İslâm cemiyetindeki bu amelî durumlar, hadisler ve ayetler, akide hareketinin meydana getirdiği bütün bu dereceleri teyit eder.¹¹³⁶

1) İleri geçerek öncülüğü kazana Muhâcirler ve Ensâr: “ *slâm dinine girme hususunda) öne geçen ilk muhacirler ve ensar ile onlara güzellekle tabi olanlar var ya, i te Allah onlardan razı olmu tur, onlar da Allah'tan razı olmu lardır. Allah onlara, içinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan cennetler hazırlamı tır. te bu büyük kurtulu tur.*”¹¹³⁷

2) Bedir ehli: “*Belki de Allah, Bedir ehlinin tutumuna kar ılık öyle buyurmu tur: 'Diledi inizi yapınız, ba ı landınız.'*

Bu, Resûlullah (S)'in Hz. Ömer'e verdi i cevaptır. Hz. Ömer; Resûlullah (S)'in Mekke'yi fethetmek için hazırlık yaptı nı be erî bir zaafa dü erek gizlice Kurey 'e haber veren Hatib b. Ebî Betaa'nın boynunu vurmak için izin istemi ve bu cevabı almı tır:

3) Bey'atü'r-Rıdvân ehli:

“Andolsun ki o a acın altında sana biat ederlerken Allah, o müminlerden razı olmu tur. Kalplerinde olanı bilmi , onlara güven duygusu vermi ve onları pek yakın bir fetihle ödüllendirmi tir.

Yine onları elde edecekleri birçok ganimetlerle de mükâfalandırdı. Allah üstündür, hikmet sahibidir.”¹¹³⁸

4) Fetihden önce infak edenler ve savaşanlar:

¹¹³⁵ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, III, 1573.

¹¹³⁶ Zebâdî, *Menhecü'l-Kur'âni'l-Kerîm fî Medhi'l-Kille ve Zemmi'l-Kesra*, s. 172.

¹¹³⁷ Tevbe 9/100

¹¹³⁸ Fetih 48/18-19

“Ne oluyor size ki, Allah yolunda harcamıyorsunuz? Halbuki göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Elbette içinizden, fetihten önce harcayan ve sava anlar, daha sonra harcayıp sava anlara e it de ildir. Onların derecesi, sonradan infak eden ve sava anlardan daha yüksektir. Bununla beraber Allah hepsine de en güzel olanı vâdetmi tir. Allah'ın yaptıklarınızdan haberi vardır.”¹¹³⁹

Ebî Saîd el-Hudrî (Ra)'ten rivayete göre Abdurrahman ile Halit b. Velit (R.Anhümâ) arasında cereyan eden bir eyden dolayı Halit'in Abdurrahman'a sövmesi üzerine Resûlullah (S) öyle buyurmu tur: ‘Ashâbımdan hiç kimseye sövmeyiniz. Sizden biriniz Uhut Da ı kadar altın infak etse, onlardan birisinin bir müddüne¹¹⁴⁰ veya yarım müddüne eri emez.¹¹⁴¹

Resûlullah (S) bu sözü, Abdurrahman b.Avf (Ra)'a kaba sözler sarfeden Halit b. Velit (Ra)'e söylüyor. Hem de Allah'ın kılıcı Hâlit'e... Ama Abdurrahman da, İslâm'a ilk giren öncüler sınıfındandır. Ve Resûlullah (S) Hâlit'e ‘Ashâbımla uğraşma’ diyor. Yani o tabakanın, Madine'deki İslâm toplumunda seçkin ve özel bir değeri olduğuna işaret ediyor.

İman salâbetleri ile İslâm toplumunun temelini teşkil eden bu zevat büyük bir değer taşıyordu. Fakat bu demek değildi ki, bunların bu hali, diğer muhtelif derecelerdeki iman sahibi kimselerin birbirleriyle kaynaşıp temele intibak etmesine manidir. Bilakis, Mekke'nin fethinden önce Medine'deki Müslümanlar arasında insicamlı kaynaşmalar olmuş, iman ve itigat yönünden birçok tereddütler bertaraf edilmiş, mal ve cana karşı aşırı ihtiraslar önlenmiş, fitne ve fesadın ateşi söndürülmüş ve böylece Medine'deki müminler topyekûn denecek şekilde cemiyetin sağlam temelini teşkil etmeye başlamıştıları.

Hicrî sekizinci yıldaki Mekke fethi ve onu takiben Arap Yarımadası'nın Kureyş'ten sonra en büyük iki kuvveti olan Taif'teki Sakif ve Hevazin kabilelerinin İslâm'a girişleri ile İsl'am cemiyetine yeniden fevc fevc insanlar dâhil olmaya başladı. Tabiatıyla bu insanlar, iman dereceleri farklı olarak İslâm'a giriyorlardı. Bir kısmı İslâm'ı istemiyor, fakat münafıklığından kabul eder görünüyor, bir kısmı kalabalığa uyarak Müslüman oluyordu. Diğer bir kısmı ise Müellefe-i Kulûb Müslümanları idi. Bunların hepsi de İslâm'ın hakikatine nüfûz edememiş ve İslâm'ın gerçek ruhu ile bağdaşamamış kimselerdi.

¹¹³⁹ Hadîd 57/10.

¹¹⁴⁰ Bir tahıl ölçüğü

¹¹⁴¹ İbn Hibbân, *Sünen-i İbn Hibbân*, Zikruhû (S) Menâkibi's-Sahâbe, 6994

Kureyş'in uzun müddet İslâm'a inatla karşı çıkışı da, Arap Yarımadası'nda İslâm'ın yayılmasına kuvvetli bir mani teşkil ediyordu. Çünkü Kureyş, Yarımada'da iktisâdî, siyasî ve edebî nüfûzundan başka bilhassa dinî meselelerde yegâne söz sahibi idi. Kureyş'in yeni dine karşı takındığı bu muannit tavır Yarımada'da yaşayan Arapların bu dine girmelerini önlemek veya hiç olmazsa Kureyş'le Peygamber ve etbai arasında vuku bulacak harbe kadar onları bekletmek, tereddütlere düşürmek gayesini taşıyordu... Fetihle beraber Kureyş'in, fetihden sonra da Taif'teki Sakif ve Hevazin Kabilelerinin İslâm'a meyletmeleri... Medine'deki üç Yahudi kabilesinin azamet ve kuvvetlerinin nihaî olarak kırılması... Benî Kaynuka ve Benî Nadir'in Şam'a sürülmesi... Kureyza oğullarının yok edilmesi... Ve son olarak Hayber'in İslâm'a girmesi... Bütün bunlar, insanların, Allah'ın dinine fevc fevc aktıklarını, İslâm'ın bütün Arap Yarımadası'na bir sene içinde yayıldığını göstermekte idi.¹¹⁴²

İslâm kıt'asının bu ufki genişlemesi sonunda bu ülkeye bir takım zararlı unsurlar da dâhil olmuştu. Ne var ki, Büyük Bedir harbini takip eden yedi sene içinde, İslâm terbiyesinin potası içinde bu unsurlar eriyip izale olmuştur. Her ne kadar bütünüyle Medine halkı bu akîdenin sağlam temelleri üzerine tam oturmamış idiyse de güvenilir bir durum arz ediyordu. Şüphesiz İslâm'ın Arap Yarımadası'ndaki bu süratli ve ufki genişlemesinden büyük zuhur edebilirdi. Fakat bütün bu işleri idare eden koruyucu Yüce Allah, Muhâcir ve Ensar'ın kalplerini kaynaştırmış, Bedir zaferinden sonra nisbî bir gelişme kazanan bu dinin emin bir dayanağı olmalarını sağlamıştır. Aynı şekilde Yüce Allah, Mekke fethini müteakip süratle gelişen İslâm'ın emin bir dayanağı olmaları için bütün Medine cemiyetini hazırlamıştı... Yüce Allah, risaletini nasıl tamamlayacağını çok iyi bilir...

Bu hususta meydana çıkan ilk keyfiyet, '**Tevbe**' sûresinde de zikredildiği gibi Huneyn gününde müşahede edilir:

*"Andolsun ki Allah, birçok yerde (sava alanlarında) ve Huneyn sava ında size yardım etmi ti. Hani çoklu unuz size kendinizi be endirmi , fakat sizi hezimete u ramaktan kurtaramamı ti. Yeryüzü büütün geni li ine ra men size dar gelmi ti, sonunda (bozularak) gerisin geri dönmü tünüz."*¹¹⁴³

Evveleminde bu hezîmetin zahirî sebeperinden biri şudur: Fetih günü 'istemeyerek' İslâm'a giren 2000 kişi, Mekke'yi fetheden 10 000 mevcutlu Medine ordusuyla beraber

¹¹⁴² Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, III, 1574.

¹¹⁴³ Tevbe 9/25

sefere çıkmıştı. Onbinlerce askere rağmen bu 2000 gönülsüzün varlığı orduda insicamsızlığa sebep olmuştu. Kaldı ki ordu tümü itibariyle Bedir’le Mekke fethi arasındaki uzun zaman boyunca talim ve disiplini tamamlanmış samimî ve sağlam bir temeli temsil etmekten uzaktı.¹¹⁴⁴

Fetihten iki sene sonra yani Resûlullah (S)’in, ruhunu Allah’ına teslim ettiği günlerdeki İslâm cemiyetinin tarihî olaylarını inceleyecek olursak, görürüz ki; bütün Arabistan irtidat etmiş, ancak saf ve sağlam temeli temsil eden Medine cemiyeti, dinde sebat etmiştir. Bunun izahı kolaydır... Fetihten sonraki farklı iman seviyeleri ve bozuk sistemleriyle bölük bölük Allah’ın dinine giren insanların ruhlarına İslâm’ın hakikatini yerleştirmek için iki senelik bir zaman kâfi gelmemiştir. İşte Resûlullah (S) irtihal edince, bozuk Arap Yarımadası halkı sarsılmaya başladı. Ama saf ve sağlam temel varlığını muhafaza etti. O zaman bu temel toplum bütün sağlamlığı, saflığı ve intizamıyla tek başına bu azgın dalganın karşısına dikildi ve onu tekrar asıl mecrasına iterek insanları yeniden İslâm’a bağladı.¹¹⁴⁵

Bu sağlam kaidenin sarsılmazlığı hususunda bela ve sıkıntının oynadığı rolü inkâr edemeyiz.

Bu hakikati bu şekilde kavramak suretiyle ilahî davetin Mekke’de maruz kaldığı uzun sıkıntı yıllarında zalim müşrikleri müminlere musallat ederek onlara eziyet etmelerinde, dinde yaratılan fitne sonucu kanlarını akıtmalarına ve istediklerini yapmalarına müsaade etmesinde, Allah’ın, tedbir ve hikmetini anlamamız mümkündür...

Yüce Allah, şüphesiz biliyordu ki, ilk cemaati terbiye etmek ve onları bu akidenin sağlam temeli haline getirmek için uygulanan bu metod sağlam ve garantili bir methodur. Bu uzun sıkıntılar olmadan pişmek ve salâbet kazanmak mümkün değildir. Allah yolunda yürürken kazanılan ihlâs, samimiyet ve selâbet sayesinde eziyete, işkenceye, ölüme, tehlikeye, sürgüne, açlığa ve mahrumiyetlere göğüs germek mümkün olmaktadır. İslâm cemiyetinin temelini teşkil eden asıl nüvede bu yüksek vasıflar mevcuttur.

¹¹⁴⁴ Kutub, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, III, 1575.

¹¹⁴⁵ Kutub, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, III, 1576.

4.3.2. İslâm Topluluğunun Maruz Kaldığı Sıkıntılı Dönemlerde Bu Temel Kaidenin Rolü

İlk Muhacirlerle ilk Ensâr'dan meydana gelen bu sarsılmaz temel –Bedir'den önce-Medine'deki İslâm topluluğunun temelini teşkil ettiği gibi, Bedir zaferinden sonraki süratli genişleme sonucu meydana gelen gevşeme ve sarsıntı karşısında da İslâm'ın yegâne koruyucusu olmuştur. Bilindiği gibi gevşeme ve sarsıntılar, İslâm'ı kabul etmekle beraber henüz İslâm'a intibak edememiş olan zayıf imanlı topluluklar yüzünden meydana geliyordu.

Fetihten önce bütün Medine'yi içine alacak kadar sınırlarını genişleten bu kuvvetli temel, her hâlükârda İslâm'ın hâmîsi olmuş, onu fetihten sonraki sarsıntılardan, Resûlullah (S)'in vefatı ile Arapların irtidat etmeleri sonucu husule gelen büyük sarsıntılardan korumuştur.

Bu hakikat bize, hem Mekke'de ilâhî davetin maruz kaldığı uzun sıkıntılarda, hem de Medine devrinin başlangıcından Hudeybiye anlaşmasına kadar İslâm cemiyetinin karşılaştığı zorluk, meşakkat ve tehlikelerde Yüce Allah'ın hikmet dolu tedbirini ifade etmektedir... Keza bu hakikat, herhangi bir zaman ve mekânda yeniden yapılacak olan İslâm çağrısında, hareket metodunun tabiati hakkında bizi aydınlatmaktadır.¹¹⁴⁶ İslâm topluluğunun maruz kaldığı sıkıntılı dönemlerde bu sarsılmaz temelin oynadığı rollere şu örnekleri verebiliriz:

1) Uhut'ta Müslümanların Bozguna Uğraması Karşısında Mümin Azlığın Durumu

Resûlullah (S)'in etrafında savaş kızışınca o, Müslümanlara şöyle çağrıda bulundu: *“Haydi yanıma gelin! Ben Resûlullah'ım.”* Müşrikler onun sesini duydular ve onu tanıdılar. Ona doğru hücumla başladılar. Müslümanlardan hiçbir kimse Resûlullah (S)'in yanına geri dönmeden önce bütün ağırlıklarıyla ona yöneldiler. Müşriklerle Sahabe'den dokuz kişi arasında şiddetli bir çatışma cereyan etti. Bu çatışmada eşi benzeri görülmemiş bir sevgi, fedakârlık, cesaret ve kahramanlık örneği görüldü.

Enes b. Malik'ten rivayete göre Resûlullah (S) Uhut gününde Ensâr'dan yedi, Muhâcirlerden de iki kişi ile beraber yalnız kaldılar. Bu kişiler Resûlullah (S)'in yanına gelince o şöyle dedi: *“Kim onlara kar ı koyar? Onun için Cennet vardır (veya Cennet'te benim arkada ım olur.)”* Bunun üzerine Ensâr'dan bir adam öne geçti, öldürülünceye

¹¹⁴⁶ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, III, 1577.

kadar savaştı. Yedisi de öldürülünceye kadar bu durum böyle devam etti. Sonunda Resûlullah (S) Kureyş'ten olan iki sahabesine şöyle dedi: “*Ashâbımıza kar ı adil davranmadık.*”¹¹⁴⁷

“*Bu haber iki ekilde rivayet edilmektedir: Birincisinde, ‘davranmadık’ diye anlam verdi imiz ‘ensafnâ’ kelimesindeki ‘Fâ’ harfi sükûn, ‘Ashâb’ kelimesi meful olmak üzere mansub, ikincisinde ise, ‘Fâ’ harfi üstün, ‘Ashâb’ kelimesi ise fail olmak üzere merfû olmaktadır. Biz birinci rivayete göre anlam verdik. Di er rivayette ise anlam: “Ashabımız bize insaf etmedi.” ekinde olur.*

Birinci rivayete göre Ensâr, öldürülünceye kadar sava mak için birer birer çıkınca, iki Kurey li çıkmamı ve bunu ifade etmek üzere: ‘Kurey , Ensâr’a insaf etmedi.’ Anlamında buyurmu tur.

Di er rivayete göre ise Ashâb’ın Resûlullah (S)’i az bir grupla beraber yalnız ba ma bırakıp kaçtıkları, bunların teker teker öldürüldükleri ve Ashâb’ın Resûlullah (S)’e ve bu gruba insaf etmedikleri kastedilmektedir.”

Seçkin mümin azlık eşi benzeri görülmemiş kahramanlıklar ve muhteşem fedakârlık örnekleri göstermişlerdir. Tarih bunun bir benzerini görmemiştir:

“*Ebu Talha kendisini Resûlullah (S)’in önünde siper ediyordu, dü manın oklarından onu korumak için gö süni kaldırıyor. Enes dedi ine göre, Uhut günü Resûlullah (S)’in yanından halk da ıldı ı zaman Ebu Talha Resûlullah’ın huzurunda kendi kalkanını Peygambere siper yaparak ayrılmadı. Aynı zamanda Ebu Talha ok yayını çok sert çeken bir atıcı idi. O gün iki-üç yay kırdı. Yanından ok dolu kubur ile geçenlere Resûlullah tarafından: Kuburunuzu Ebu Talha’ya bo altınız! Denilirdi. Resûlullah yükselip askere bakarsa, hemen Ebu Talha: Yâ Resûlallah! Babam, anam sana feda olsun, yükselme! Dü man oklarından birinin isabet etmesinden korkarım. te gö süm senin gö süne siper! derdi.*”¹¹⁴⁸

Ebu Dücâne, Resûlullah (S)’in önüne dikildi ve sırtını ona kalkan etti. Oklar üzerine gelirken o, hareket etmiyordu.

Hâtıb b. Ebi Beltea, Utbe b. EbiVakkas’ı takip etti –ki bu kişi Peygamber (S)’in mübarek dişlerini kırmıştı- ve kılıçla ona vurdu. Başını yere serdi. Sonra atını ve kılıcını

¹¹⁴⁷ Müslim, *Sahîh-i Müslim*, Bâb-ü Gazvet-i Uhut, II, 107.

¹¹⁴⁸ Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, II, 581.

aldı. Sa'd b Ebi Vakkas kardeşini –yani bu Utbe'yi- öldürmeyi çok istiyordu. Fakat bunu yapmaya muvaffak olamadı. Onu Hâtıb öldürdü.

Sehl b. Hanîf kahraman okçulardan birisiydi. Resûlullah ile ölmek üzere biat yapmıştı. Sonra müşriklerin saldırıları karşısında aktif bir görev yaptı. Uhut Savaşında kendisini Resûlullah (S) için siper yaptı.

Resûlullah (S) bizzat kendisi ok atıyordu. Katâde b. Numan'dan rivayete göre Resûlullah (S), yayı kırılıncaya kadar ok attı. Katâde b. Numan onu aldı, Resûlullâh (S)'in yanında idi. Gözüne (ok) isabet etti ve (gözü) yanağına düştü. Resûlullah (S) onu eliyle geri koydu. Gözü diğerinden daha iyi oldu.

Abdurrahman b. Avf o gün, ağzı yaralanıp dişleri kırılıncaya kadar savaştı. Yirmi veya daha fazla yara aldı. Yaralanmalarının bir kısmı ayağında meydana geldi ve topal oldu.

Ebu Said el-Hudrî'nin babası Malik b. Sinan onun (Resûlullah'ın) yüzünden akan kanı yüzü temizleninceye kadar emdi. Resûlullah (S) şöyle dedi: *“At onu! (a zından)” O da: Vallahi atmayacağım.* Sonra savaşmaya koyuldu. Bunun üzerine Resûlullah (S) şöyle dedi: *“Kim cennetlik birisini görkek isterse bu ki iye (Malik b. Sinan'a) baksın.”* Biraz sonra şehit düştü.

Ümmü Ammâre savaştı ve Müslüman insanların içindeki İbn Kamie'ye karşı koyuyordu. Onun (Ümmü Ammâre'nin) omzuna oyuk yapacak şekilde bir darbeyle yaraladı. O da İbn Kamie'ye kılıcıyla birkaç darbe indirdi. Fakat onun üzerinde iki zırh vardı, bu sebeple kurtuldu. Ümmü Ammâre 12 yara alıncaya kadar savaşmaya devam etti.

“Mus'ab b. Umeyrcanla-ba la sava tı. Nebi (S)'i bn Kamie ve arkada larının saldırılarına kar ı koruyordu. Sancak sol elindeydi. Kâfirlerin kar ısında direndi, sonunda sol eli kesildi. Sonra sanca ı gö süyle ve boynuyla tutup yere çöktü ve nihayet öldürüldü. Onu öldüren ki i bn Kamie'ydi. Bu ki i Mus'ab'ı Resûlullah (S)'e benzerli inden dolayı o zannetmi ti. Mü riklere döniüp “Muhammed öldürüldü” diye haykırdı.”¹¹⁴⁹

“Enes b. Nadr, Ensâr ve Muhâcirlerin arasında Ömeh b. Hattâb ve Talha b. Ubeydullah'ın yanına kadar vardı. (Kılıçlarını atıp) kendilerini salıvermi lerdı. Onlara dedi ki: ‘Ne oturuyorsunuz?’ Onlar, Resûlullah (S)'in öldürüldü ünü söylediler. Bunu üzerine o: ‘Ondan sonra ya amanın ne anlamı var? Kalkın! Siz de Resûlullah (S)'in

¹¹⁴⁹ Mübârekfevrî, Safiyyürrahman, *er-Rahîku'l-Mahkûm*, Birinci Baskı, Dâdu'l-Vefâ, el-Mansûra, 2000/1420, s.358–359.

u runda öldü ü ey u runa ölin.’ Sonra kavme yöneldi, öldürülünceye kadar sava tı.”¹¹⁵⁰
 İbnü’l-Kayyim Enes b Nadr’ın durumu hakkında şöyle yorum yapıyor: “*Enes b. Nadr ve benzerlerinin yaptı ı gibi dü manların içine dalmak caizdir.”¹¹⁵¹*

2) Müslümanların Huneyn Bozgunu Karşısında Mümin Azlığın Durumu

İslâm Ordusu Huneyn’e gelince Malik b. Avf (Düşman ordusunun komutanı) onlardan önce davranmış, gece ordusunu bu vadiye getirmişti. Adamlarıyla pusu kurmak için yolları, giriş yerlerini, patikaları, sığınakları ve dar geçitleri tutmuştu. Onlara Müslümanlar gelmez aniden saldırmalarını, sonra da tek bir adamın hücumu gibi çetin bir şekilde hücum etmelerini emretmişti.

Seher vaktinde Resûlullah (S) ordusunu hazırladı. Bayrakları ve sancakları bağladı ve insanlara dağıttı. Alaca karanlıkta Müslümanlar Huneyn Vadisi’ne yöneldiler. Bu vadinin dar geçitlerinde düşmanın pusu kurduğunu bilmeden vadiye girmeye başladılar. Orda oyalanırken aniden üzerlerine oklar yağmaya başladı. Düşman birlikleri tek bir asker disiplini içinde aniden saldırdılar. Müslümanlar geriye dönerek sıvıştılar. Kimse kimseye dönüp bakmıyordu. Görülmemiş bir hezimet oldu. Hatta Ebu Sufyan b. Harb –ki yeni Müslüman olmuştu- şöyle dedi: “*Bozgunun önu Kızıl Deniz’e kadar alınamaz,*” Cebele veya Kelde b. el-Hanbel ise “*Bu gün sihir bozulmadı mı?*” diye haykırıyordu. Resûlullah (S) şöyle diyerek sağ tarafa yer değiştiriyordu: “*Ey insanlar! Bana gelin, ben Resûlullah’ım, ben Muhammed b. Abdillan’ım.*”

Onun yanında Muhâcirlerden ve Ensâr’dan birazı dışında kimse kalmadı. İbn İshak’a göre dokuz, Nevevî’ye göre ise oniki kişiydiler. el-Müstedrek’te Hâkim ve Ahmet’in İbn Mes’ûd kanalından rivayet ettikleri sahih rivayete göre o şöyle demektedir: Huneyn günü Resûlullah (S)’in yanındaydım, insanlar ona sırt çevirmişler ve onun yanında Muhâcirlerden ve Ensâr’dan toplam 80 kişi kalmıştı. Biz ayakta kaldık, onlara sırt çevirmedik. Tirmizî, Hasan isnadıyla İbn Ömer’in hadisinden şunu rivayet ediyor: “*Huneyn günü insanların kaçtıklarını gördüm, ancak, yüz adam onun yanında kaldı.*”¹¹⁵²

¹¹⁵⁰ Cevziyye, *Za’dü’l-Meâd Fî Hedy-i Hayr-i’l-İbâd*, III, 187.

¹¹⁵¹ Cevziyye, *Za’dü’l-Meâd Fî Hedy-i Hayr-i’l-İbâd*, III, 189.

¹¹⁵² Ahmet, *Müsnet*, I, 453–454; Hâkim, II, 117; Tirmizî, el-Cihat, Bâb-ü Mâ Câne Fî’s-Sebât ‘Inde’l-Kitâl, IV, 173; Askalânî, *Fethü’l-Bârî*, VIII, 29–39; Ebî Ya’lâ, *Müsnet-ü Ebî Ya’lâ*, III, 388–389.

Resûlullah (S) amcası Abbas'a –ki gür sesi vardı- Sahabe'ye çağrıda bulunmasını emretti. Abbâs yüksek sesle şöyle dediğini söylüyor: “*Semura Ashâbı nerde?*”¹¹⁵³ Abbas der ki: Vallahi, sesimi duydukları zaman coşkuları, ineğin yavrularına olan yakınlığı gibi oldu. “Buyur! Emrindeyiz, buyur! Emrindeyiz” dediler.¹¹⁵⁴ Birisi, devesini geri çevirmek için uğraşıyor ama güç yetiremiyordu. Zırhını boynuna asarak, kılıcını ve kalkanını alıp devesinden fırlıyor ve onu terk ediyordu. Ses çoğaldı, nihayet onun yanına gelip savaşan insanların sayısı yüzü buldu. Çağrı Ensâr'a yöneldi: Ey Ensâr topluluğu! Ey Ensâr topluluğu! Sonra çağrı Hazreç b. Hâris oğullarına yöneldi. Müslüman savaşçılar savaş alanını terk ettikleri gibi birer birer toplandılar. İki taraf çetin bir vuruşmaya girişti. Resûlullah (S) savaş alanına baktı. Hiddetlendi ve şöyle buyurdu: “*Sava imdi kızı tı.*”

Sonra yerden bir avuç toprak aldı, kavme doğru saçladı ve şöyle buyurdu: “*Yüzler bozuldu, Allah'ın bu avuçtan gözlerine toprak bula tırmadı ı kimse kalmadı, bitkin dü tüler ve i leri bo a çıktı.*”¹¹⁵⁵ Toprağı saçtıktan birkaç saat sonra düşman, görülmemiş bir şekilde yenildi. Müslümanlar düşmanın yanlarında bulunan malları, silahları ve yükleri ele geçirdiler.¹¹⁵⁶

3) İrtidât Fitnesinde Mümin Azlığın Durumu

Ebu Bekir Sıddîk'ın mürtedlere gönderdiği mektubun metni ve komutanlara yüklediği sorumluluk şöyledir: “.. üphesiz ki ben size Muhâcir, Ensâr ve Tâbiûn'dan olu an bir ordunun içindeki falancayı gönderiyorum. Allah'ın ça rıda bulunmadı ı müddetçe, ona hiç kimseyle sava mamasını ve kimseyi öldürmemesini emrettim. Kim ona icâbette bulunur, onu onaylar, onunla mücadeleden geri durur, üslü amelde bulunursa ondan kabul edilir ve yardım edilir, kim de bu davetten kaçınırsa onunla bu konuda sava masını emrettim. Sonra onlardan hiç birisi, onları ate le yakması, tamamen öldürmesi, kadınları ve çocukları esir etmesi konusunda ona kar ı koyamaz. Hiç kimseden islâmı kabul etmesi dı nda bir mazeret kabul edilmez. Kim ona tabi olursa onun için hayırlı olur, kim de onu üslüman se Allah'ı aciz bırakamaz. Elçime her toplantıda mektubumu ve u ça rımı size

¹¹⁵³ Müslümanların Resûlullah (S)'le altında Bey'atü'r-Rıdvân antlaşmasını yaptıkları ağaç. Allah onlardan razı olduğunu bildirmiştir: “*Andolsun ki o ağacın altında sana biat ederlerken Allah, o müminlerden razı olmuştur. Kalplerinde olanı bilmiş, onlara güven duygusu vermiş ve onları pek yakın bir fetihle ödüllendirmiştir.* (Fetih 48/18)”

¹¹⁵⁴ Müslim, *Sahîh-i Müslim*, II, 100.

¹¹⁵⁵ Mübârekfevrî, *er-Rahîku'l-Mahkûm*, s. 537–538.

¹¹⁵⁶ Mübârekfevrî, *er-Rahîku'l-Mahkûm*, s. 539.

okumasını emrettim: slâm'a çağrı sembolü ezandır. Ezan okudukları zaman onlara ilim meyini. Ezan okumazlarsa, yükümlülüklerini yerine getirmelerini onlardan isteyin. Eğer bu isteğe inize cevap vermezlerse, hemen onlarla savaşın. Eğer ikrar ederlerse, üzerlerine düşeni yapacaklar demektir”¹¹⁵⁷

Bu mektuptan şu açıklığa kavuşuyor: Muhâcirler, Ensâr ve Tâbiûn'dan oluşan bu üslûman seçkin ve özlü topluluk, dinleri uğruna dine ihanet eden mürtedlerle (dinden dönenler) aşkla ve şevkle savaşıyor ve dinlerini korumaya girişmişlerdir.

“Dinden dönme olayları bu devletin temel yapısındaki sağlam kaynakları ve sağlam unsurları ortaya çıkarmıştır. Bunlar da zayıf olmayan, fakat bu toplumun ve bu devletin temelini oluşturan fertlerdir. Bu temel zayıf, kırılabilir ve basit olmayıp, bilinçli ve sağlam bir temeldir. Kendi varlığının ve düşmanların hakikatini idrak eden, çevresindeki uzak tehlikeleri sezebilen, dikkatle plan yapan ve her türlü zorluklar karşısında tam hazırlıklı olan bir temel... Bununla beraber o, büyük güçle balaşlıktır. Bu sebeple bütün düşmanlarına karşı üstün gelir, yolundaki bütün engelleri giderir. Bu temel slâm'ı ve devletini korumaktadır. Dinden dönme hareketinin gücünü kırmak için hareket ordusuna katılmıştır. Çevresindeki insan birliğinin düzenlenmesi için çalışmaktadır. Ardından da Allah'ın lütfu gelmiştir. Sonra bu sağlam temel gayretleri, ümmetin varlığını, bekâsını ve gelişmesini korumaktadır.”¹¹⁵⁸

Bu sağlam temel “slâm üzerinde sebat gösteren kabilelerden, kabilelerden ve cemaatlerden oluşup, adanın her tarafına dağılmışlardı. Kendi içlerinden dinden dönenlerin kontrol edilmesinde slâm'ın ve devletin güçlü bir teminatıydı.”¹¹⁵⁹

“Balangıçtan itibaren samimî müminler bu sağlam temeli ayakta tutmak için bütün gayretlerini sarf etmeyi vazife edinmişlerdir. Onlar zaten sıkıntı ile yorulmuşlar, sıkıntılara sabretmeye alışmışlardı; öncelikleri kuvvetlerini, dinî salâbetlerini ve anlayışlarını artıran derin bir iman terbiyesiyle terbiye görmek, bununla beraber o parlak, sağlam, ihlâs ve samimiyet dolu temeli ayakta tutabileceklerini garantiye almadan yüzeysel bir güvenle iddetle sığınmaları. Temeli sağlam almadan hudutları genişletmek bütün faaliyetlere son verecek kadar büyük bir tehlikedir. Bu bakımdan ilk

¹¹⁵⁷ Taberî, *Târîhu'l-Ümem Ve'l-Mülûk*, IV, 71.

¹¹⁵⁸ Şucâ', *Dirâsât Fî Ahdi'n-Nübüvve ve'l-Hilâfeti'r-Râside*, s.325.

¹¹⁵⁹ Mehdî Rizgullâh Ahmet, *es-Sâbütüne ale'l-İslâm Eyyâme Fitneti'r-Ridde*, s. 19.

davetin yolu ve ilk cemaatin üzerinde yürüdü ü Nebevî, Rabbânî ve canlı nizamın tabiatı bu kanuna tamamen mutabıktır.

u da bir hakikattir ki, Yüce Allah, kendi ilâhî daveti için bu hususu garanti etmiştir. ayet bu davet için sağlam bir hareket arzu ederse, davetinin öncülerini uzun sıkıntılara maruz bırakır... Yardımını geciktirir... Sayılarını azaltır... İnsanların onlara katılımlarını geri bırakır... Ta ki onların sabrettiklerini, Allah'a dayandıklarını, daima hazır olduklarını ve kendilerini ıslah ettiklerini görünceye kadar... Çünkü onlar, o emin, samimî, sağlam ve ihlas dolu ana temeli meydana getireceklerdir... Yüce Allah sonra, onların gidişatlarını kendi eliyle değiştirir... Allah, emrinde galiptir; fakat insanların çoğu bunu bilmezler.”¹¹⁶⁰

¹¹⁶⁰ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, III, 1578.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KUR'ÂN'A GÖRE YERİLEN ÇOKLUĞUN ÇEŞİTLERİ VE
VASIFLARI

1. İNANÇ BAKIMINDAN

1.1. Fasık Olmaları

Allah şöyle buyurmaktadır: “ *man edenlerin Allah'ı anma ve O'ndan inen Kur'an sebebiyle kalplerinin ürpermesi zamanı daha gelmedi mi? Onlar daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar. Onların üzerinden uzun zaman geçti de kalpleri katıla tı. Onlardan birço u yoldan çıkmı kimselerdir.*”¹¹⁶¹

Fıskın anlamı: “*Bu kelimenin fiili bir ki i için kullanıldı unda ‘ eraitin sınırından çıkmak’ anlamına gelir. Bu kullanım Arapların, taze hurmanın kabu undan çıktı nı ifade etmek üzere kullandıkları fiilden gelir. Bu kelime küfürden daha geneldir.*

Fısk, az veya çok olsun günaha girmektir. Fakat çok olan günahla ilgili kullanımı yaygınlık kazanmı tır. Daha çok, kendisini eraitin hükümleriyle yükümlü tutup onları kabul etti i halde o hükümlerin bir kısmını veya tamamını ihlâl eden ki iye fâsık denir?”¹¹⁶²

Şerî kullanıma göre fısk; gerek küfür, gerekse isyan sebebiyle olsun, Allah’a itaatten çıkmak demektir.¹¹⁶³

Fıskın çeşitlerini şu düşünceleri aktarabiliriz:

İbn Kayyım şöyle demektedir: **Fusûka** gelince, bu Allah’ın kitabında iki çeşittir:

- 1) Mutlak fusûk: Bu da İslâm’dan çıkarılan ve çıkarmayan fusûk diye ikiye ayrılır.
- 2) İsyana bağlı fusûk.

İsyana bağlı fusûk Allah’ın şu sözündeki gibidir: “*Hem bilin ki, içinizde Allah'ın elçisi vardır. ayet o, birçok i lerde size uysaydı, sıkıntıya dü erdiniz. Fakat Allah size imanı sevdirmi ve onu gönüllerinize sindirmi tir. Küfrü, fıskı ve isyanı da size çirkin göstermi tir. te do ru yolda olanlar bunlardır.*”¹¹⁶⁴

¹¹⁶¹ Hadîd 57/16

¹¹⁶² Râgıp el-İsfehânî, *Müfredât-ı Elfâzı'l-Kur'ân*, s. 636.

¹¹⁶³ Kurtubî, *el-Câmi'u Li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XVII, 214.

¹¹⁶⁴ Hucurât 49/7

Mutlak fusûk da Allah'ın şu sözlerindeki gibidir: “Verdi i misallerle Allah ancak fâsıkları saptırır”¹¹⁶⁵

“Andolsun ki sana apaçık ayetler indirdik. (Ey Muhammed!) Onları ancak fasıklar inkâr eder.”¹¹⁶⁶

“Yoldan çıkanlar ise, onların varacakları yer ate tir. Oradan her çıkmak istediklerinde geri çevrilirler ve kendilerine: Yalandır deyip durdu unuz cehennem azabını tadın! denir.”¹¹⁶⁷ Bunların hepsi küfür olan fusûktur.

İslâm'dan çıkarmayan füsûka ise şu ayetler örnektir: “E er bunu yaparsanız (zarar vererseniz) üphe yok ki bu, sizin yoldan çıkmanız demektir.”¹¹⁶⁸

“Ey iman edenler! E er bir fâsık size bir haber getirirse onun do rulu unu ara tırın. Yoksa bilmeden bir toplulu a kötülük edersiniz de sonra yapt ınıza pi man olursunuz.”¹¹⁶⁹

“Fısk, daha çok yasaklanan eyi yapmaya özgüdür. Bu sebeple ço unlukla buna denir.”¹¹⁷⁰

Allah şöyle buyurmaktadır: “Onlar, daha önce kendilerine kitap verilip de üzerlerinden uzun zaman geçmi , artık kalpleri katıla mı bulunanlar gibi olmasınlar.”¹¹⁷¹

“Allah müminleri, kendilerinden önce kitap verilen Yahudi ve Hıristiyanlara benzemekten nehyediyor. Onlara kitabın inmesinin üzerinden uzun bir süre geçince, onlar Allah'ın kitabını elleriyle tahrif edip onu çok az bir pahaya sattılar ve sırtlarının arkasına attılar. Da nık görü lere, tutarsız fikirlere yöneldiler. Allah'ın dininde bir takım insanları taklit ederek hahamlarını, rahiplerini Allah'tan ba ka rabler edindiler. Böylece kalpleri karardı. Artık bir ö üt kabul etmez oldular. Hiçbir vaat ve tehdit ile kalpleri yumu amaz oldu.

¹¹⁶⁵ Bakara 2/26

¹¹⁶⁶ Bakara 2/99

¹¹⁶⁷ Secde 32/20

¹¹⁶⁸ Bakara 282

¹¹⁶⁹ Hucurât 49/6 (Bk. İbnü'l-Kayyim, *Tehzîb-ü Medârici's-Sâlikîn* (nşr. Abdülmün'im Sâlih el-Ali el-İzzî), s. 187.)

¹¹⁷⁰ İbnü'l-Kayyim, *Tehzîb-ü Medârici's-Sâlikîn* (nşr. Abdülmün'im Sâlih el-Ali el-İzzî), s. 187.

¹¹⁷¹ Hadîd 57/16

‘Onlardan birço u fâsıktırlar.’ Yaptıkları birçok i te kalpleri bozuk ve amelleri bo a gitmi tir. Nitekim Mâide Suresi’nde öyle buyrulur: ‘Ahitlerini bozmalarından ötürü onlara lânet ettik, kalplerini de katıla tırdık. Onlar, kelimeleri yerlerinden de i tiriyorlar. Kendilerine belletilenlerin bir kısmını unuttular. çlerinden **pek azı** müstesna, daima hainliklerini görürsün.’ (Mâide, 13) Kalpleri bozuldu da katıla tı. Sözlerin yerlerini de i tirmek onlarda seciye halini aldı. Emredilen amelleri terk ettiler. Yasaklananları i lediler. Bu sebeple Allah, müminlerin fer’i ve aslî hiçbir konuda onlara benzememelerini emrediyor.”¹¹⁷²

Kalp katılaşmasını, mutlaka davranış bozukluğunun ve yoldan çıkmışlığın izleyeceğini iyi bilmek gerekir.

Gerçek şu ki, insan kalbi çok çabuk değişir, çabuk unuttur. Daha şimdi şeffaf, parlak ve ışıkla dolup taşarken, ışınlar gibi havada süzülürken hatırlatmasız ve hatırlamasız geçen uzun bir zamanın sonunda bir de bakarsınız ki, körelmiş, kaskatı kesilmiş, ışığı sönmüş, kararmıştır. Bu kalbi mutlaka uyarılmalı ki, hatırlasın ve ürpersin. Bir yolunu bulup içine girmek gerekir ki, incelsin, şeffaflaşsın. Körelmemesi için, katılaşmaması için sürekli biçimde uyanık tutulması gerekir.

Fakat kalbin ışığı söndüğü, donduğu, karardığı ve köreldiği zaman içine yeniden hayatı kımıldatmak, ışığını yeniden yakmak yüce Allah’ı anarak onun ürperme yeteneğini tazelemek mümkündür. Çünkü yüce Allah ölü toprağı diriltiyor, bağına can üflüyor da bitkiler ve çiçekler filizlendirmesini, ekinler ve meyvalar yetiştirmesini sağlıyor. Eğer dilerse uyuşmuş kalbe de yeniden hayat verir."Biliniz ki, Allah ölmüş toprağı hayat verir." Toprak nasıl yeniden canlanıyorsa şu Kur'an da kalplere hayat verir; onlara besin, su ve ısı sağlar.¹¹⁷³ “Size ayetlerimizi açıkladık ki, üzerlerinde dü ünesiniz.”¹¹⁷⁴

Fısk, çağlar ve nesiller boyunca birçok kişinin sapmasına yol açan sıfatlardandır. Bu, resullerle ve ıslahatçılarla harbedenlerin bir sıfatıdır. Allah Teâlâ’nın buyurduğu gibi İbrahim’in ve Nuh’un kavimleri resullerine itaatten ve doğru yoldan çıkmışlardır: “Andolsun, Nuh’u ve brahim’i elçi gönderdik, peygamberli i ve kitabı bunların zürriyetleri arasına koyduk. Onlardan yola gelen de vardı, ama onlardan **ço u** yoldan

¹¹⁷² İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, IV, 332.

¹¹⁷³ Kutub, *Zilâl*, VI, 3489.

¹¹⁷⁴ Âl-i İmrân 3/118

çıkmlarıdır.”¹¹⁷⁵ Allah Nuh’un kavmini fasık olarak nitelendirmiştir: “Daha önce de Nuh kavmini helâk etmi tik. Çünkü onlar yoldan çıkmları fâsık bir kavimdirler.”¹¹⁷⁶ Aynı şekilde İsa b. Meryem’in kavmi de böyle nitelendiriliyor: “Sonra bunların izinden ard arda peygamberlerimizi gönderdik. Meryem o lu sa'yı da arkalarından gönderdik, ona ncil'i verdik ve ona uyanların yüreklerine bir efkat ve merhamet koyduk. Uydurdukları ruhbanlı a gelince onu, biz yazmadık. Fakat kendileri Allah rızasını kazanmak için yaptılar. Ama buna da gere i gibi uymadılar. Biz de onlardan iman edenlere mükâfatlarını verdik. çlerinden çö u da yoldan çıkmlarıdır.”

Kur’ân, Dünya’da Lut Kavminin azaba uğrama sebeplerini fasık olmalarına bağlamaktadır: “Biz üphesiz bu memleket halkının üzerine, yoldan çıkmlarına kar ılık (feci) bir azab indirece iz.”(dediler).”¹¹⁷⁷ Onlar ahret gününde insanların en şiddetli azaba uğrayacaklarındandır.

Allah Kur’ân’ın birçok yerinde Firavun’un kavmini fasık olmakla nitelendirmektedir: “Elini koynuna sok; kusursuz bembeyaz çıkacaktır. Dokuz mucize ile Firavun ve kavmine (git), çünkü onlar yoldan çıkmları bir kavim olmu lardır.”¹¹⁷⁸

“Elini koynuna sok, kusursuz bembeyaz çıkacaktır. Korkudan (açılan) kollarını kendine çek. te bu ikisi Firavun ve onun adamlarına kar ı Rabbin tarafından iki kesin delildir. Çünkü onlar, yoldan çıkan bir kavim olmu lardır.” (diye seslenildi)¹¹⁷⁹

“Firavun kavmini küçümsedi. Onlar da O'na itaat ettiler. Çünkü onlar fâsık bir kavimdi.”¹¹⁸⁰

“O münaфіklara unu da de ki; gerek isteyerek, gerek istemeyerek infak edip durun. O infak ettikleriniz sizden hiçbir zaman kabul edilmeyecektir. Çünkü siz fasık bir kavimsiniz.”¹¹⁸¹

¹¹⁷⁵ Hadîd 57/26

¹¹⁷⁶ Zâriyât 51/46

¹¹⁷⁷ Ankebût 29/34

¹¹⁷⁸ Neml 27/12

¹¹⁷⁹ Kasas 28/32

¹¹⁸⁰ Zuhruf 43/54

¹¹⁸¹ Tevbe 9/53

Fısk, azgınlara karşı zorbalık yapmalarının sebebidir. Allah Firavun'u hikaye ederek şöyle buyurmuştur: “*Firavun kavmini küçümsedi. Onlar da O'na itaat ettiler.*

Çünkü onlar fâsık bir kavimdi.”¹¹⁸²

İbn Kesîr şöyle demektedir: “*Firavun kavmini (akıllarını) küçümsedi (ve onları sapıklı a ça ırdı,) ama onlar yine kendisine(icabetle) itaat ettiler.*”¹¹⁸³

Sa'dî ise şöyle demektedir: “*Fıskları sebebiyle Firavun onlara zemin hazırladı, irki onlara süsledi.*”¹¹⁸⁴

“*Zorbaların, ta utların halk kitlelerinin aklını çelmesinde, dolayısıyla a a ılayıcı davranı lar sergilemesinde a ılacak bir ey yok. Öncelikle zorbalar halk kitlelerini bilgi edinme yollarından yoksun bırakırlar. Gerçekleri örtbas edip bunları unutmalarını sa larlar. Bu alanda objektif bir ara tırmaya izin vermezler. Bilinçlerini diledikleri gibi artlandırır. Öyle ki bir süre sonra ruhları bu yapay etkenlere göre biçimlenir. Bundan sonra akıllarının çelinmesi kolayla ır. Onları yönlendirmek çok rahat olur. Rahatlıkla onları bir sa a bir sola çevirip dururlar.*

Ku kusuz halk kitleleri dosdo ru yürümeyen, Allah'ın ipine sarılmayan, e ya ve olayları iman terazisiyle ölçmeyen kimseler yani yoldan çıkmı fasıklar olmasalar ta utlar, diktatörler bunu yapamazlar. Mü'minleri ise, kandırmak, akıllarını çelmek, ye le kapılmı bir tüy gibi onlarla oynamak son derece güçtür. Bu yüzden Kur'an-ı Kerim, halk kitlelerinin Firavun'u onaylamalarını bu açıdan yorumluyorlar ve öyle diyor:

*" te Firavun bu ekilde kavmini küçümsedi, onlar da ona boyun e diler. Çünkü onlar yoldan çıkmı bir kavimdi.(ez-Zuhruf, 43/54)"*¹¹⁸⁵

Fitne fasığın Allah'tan uzaklaşmasını artırır.

Allah şöyle buyurmuştur: “*ü phesiz Allah (hakı açıklamak için) sivrisinek ve onun da ötesinde bir varlı ı misal getirmekten çekinmez. man etmi lere gelince, onlar böyle misallerin Rablerinden gelen hak ve gerçek oldu unu bilirler. Kâfir olanlara gelince: Allah böyle misal vermekle ne murat eder? derler. Allah onunla birçok kimseyi saptırır,*

¹¹⁸² Zuhruf 43/54

¹¹⁸³ İbn Kesîr, *Tefsîr-u İbn Kesîr*, II, 141.

¹¹⁸⁴ Sa'dî, *Tefsîru's-Sa'dî*, 926.

¹¹⁸⁵ Kutub, *Zilâl*, 5, 3194.

birçoklarını da do ru yola yöneltir. Verdi i misallerle Allah ancak fâsıkları saptırır (çünkü bunlar birer imtihandır). ”¹¹⁸⁶

“Süddî, bn Me’ûd ve Peygamberin ashabından bir topluluktan naklederek der ki; ‘Allah bununla birçok kimseyi saptırır.’ Yani bununla münafikları saptırır. ‘Birçoklarını da do ru yola yöneltir.’ Yani müminleri. Hakkı kesin olarak bilmelerine ra men yalanladıkları için Allah onlara böyle kendi durumlarına uygun bir misal vererek sapıklıklarını artırır. Bu, Allah’ın onları bu misalle saptırmasıdır. Yine bu misalle tasdik ve iman ehlinden ço una hidayet verir. Yakînen hak oldu unu bildikleri eyin Allah’ın verdi i misale uygun oldu unu tasdik ettikleri ve ikrar ettikleri için hidayetlerine hidayet katar, imanlarına iman katar. Bu da Allah’ın bu misalle onlara hidayet vermesidir. ‘Verdi i misallerle Allah ancak fâsıkları saptırır.’ Derken de Bunların münafiklar oldu unu söylemi tir. ”¹¹⁸⁷

“Yüce Allah sıkıntıları ve imtihan konusu olayları kendi do al akı ları içinde serbestçe geli meye bırakır. Bu olaylarla kar ıla an kulların her biri onlar kar ısında karakterlerine, yeteneklerine, seçmi oldukları ya ama biçimine ve zihniyetlerine göre tepki gösterirler. mtihan konusu olay aynı oldu u halde bu olayın vicdanlardaki etkileri ya ama tarzının ve zihniyetin farklılı ı oranında de i ik olur.

Meselâ birçok insanın ba ına sıkıntı ve darlık gelir. Allah'a, O'nun hikmet ve merhametine güvenen mümin sıkıntı ve darlık kar ısında Allah'a daha çok sı ınır, O'na daha çok yalvarır, O'ndan daha çok korkar. Oysa aynı türden bir olay fası ı ve münafi ı sarsar, Allah ile arasındaki uzaklı ı daha da artırır ve onu çılgına çevirir. Bolluk ve rahatlık da öyle. O da de i ik insanların ba ına gelir. Takva sahibi bir müminin ba ına gelince onun uyanıklı nı, duyarlılı nı ve ükrünü arttırır. Buna kar ılık fasık ve münafi ı nimet umartır, bolluk mahveder ve imtihan konusu olaylar onları yoldan çıkarır.

te yüce Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de vermi oldu u örnekler, anlatmı oldu u misaller de böyledir. Allah tarafından kendilerine gelen olaylara ve mesajlara uygun kar ılıklar vermeyi beceremeyenleri "Onlar aracılı ı ile saptırır"ken, Allah'ın hikmetini idrak edebilenleri "Onlar sayesinde hidayete erdirir". Hiç ku kusuz bu tür olay ve örnekler daha

¹¹⁸⁶ Bakara 2/26

¹¹⁸⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1, 69.

önceden kalpleri sapan, hidayetden ve haktan ayrılan "sadece fasıkların sapıtmasına yol açar." Yaptıkları eylemlerin karlılığı ise içinde buldukları durumdan daha fazlasıdır."¹¹⁸⁸

1.2. İnanmamaları

Allah şöyle buyurmaktadır: “Ne zaman onlar bir antla ma yaptılarsa, yine kendilerinden bir gurup onu bozmadı mı? Zaten **onların ço u** iman etmez.”¹¹⁸⁹

“ **man**; Resûl (S)’in din bakımından getirdi i eylemleri tasdik etmektir.”¹¹⁹⁰

İbn Kayyim da şöyle demektedir: “ **man**; lim bakımından Resûl (S)’in getirdi i eylemleri tanımaktan, inanç bakımından tasdik etmekten, söz bakımından onları ikrar etmekten, sevgi ve boyun e me bakımından onlara uymaktan, batini ve zahiri bakımından onlarla amel etmek, imkân elverdi i ölçüde onlara davet etmekten meydana gelmi bir hakikattir. unlar da imanı kemale erdirir: Allah için sevmek, Allah için bu zetmek, Allah için vermek, Allah için engel olmak, her hâlükarda ilahının ve mabudunun Allah olması, zahirde ve batında tamamen Resûlü’ne uyararak ona yol bulmak ve kalp gözünü Allah ve Resûlünden ba kasına çevirmeye kapatmak.”¹¹⁹¹

“ nanmayı gerektiren her hakikatte kendilerinden iman hakikatinin devreden çıkmasından kasıt udur: Birçok insanın mizacında heva, hakka kar ı üstün gelir. Kar ularına hevalarına aykırı bir ey geldi i zaman inanmazlar.”¹¹⁹²

Onlar hakka inanmamaları:

Allah’ın buyurduğu gibi: “Rabbin tarafından (gelmi) açık bir delile dayanan ve kendisini Rabbinden bir ahidin izledi i, ayrıca kendisinden önce, bir önder ve bir rahmet olarak Musa’nın Kitab’ı (elinde) bulunan kimse (inkârcular gibi) midir? Çünkü bunlar ona (Kur’an’a) inanırlar. Zümrelerden hangisi onu inkâr ederse i te cehennem ate i onun

¹¹⁸⁸ Kutub, Zilâl, I, 46–47.

¹¹⁸⁹ Bakara 2/100

¹¹⁹⁰ İbn Âşûr, IX, 2092

¹¹⁹¹ İbnü’l-Kayyim, *el-Fevâid* (nşr. Muhammed Osman el-Haşet), Dâru’l-Kitâbi’l-Arabiyy, 1990/1410, Beyrut, s. 159.

¹¹⁹² İbn Âşûr, IX, 2092.

varaca ı yerdir, bundan üphen olmasın; zira bu, senin Rabbin tarafından bildirilmi geçektir; fakat **insanların ço u** inanmazlar.”¹¹⁹³

Çünkü Kur’ân’ı inkâr etmelerinin aslı, küfre sarılmalarından ve hakkın çağrısına yüz çevirmeyi ve kibirlenmeyi mizaç haline getirmelerinden kaynaklanıyor.

“Ne zaman onlar bir antla ma yaptılarsa, yine kendilerinden bir gurup onu bozmadı mı? Zaten **onların ço u** iman etmez.”¹¹⁹⁴

Resülüne inanmamaları:

İbn Kesîr şu bilgileri aktarmaktadır: “*Hasan el-Basrî* “Zaten **onların ço u** iman etmez.” Ayeti hakkında der ki: ‘Onların ba lanacakları bir ahit yoktur.’ Hangi ahde ba landılarsa onu bozup arkalarına attılar. Bugün ahdediyorlar, yarın bozuyorlardı. Südd’i de bu ayetin manasının; ‘onlar Hz. Muhammed’in getirdiklerine inanmazlar’ anlamına geldi ini söylemektedir.

İbn Kesîr de kendi görüşünü şöyle belirtiyor: “*Ben derim ki; Allah bu kavmi, daha önce sarılmalarını emretti i ahdi bozmalarından dolayı zemmetmi tir. Bunun için de hemen ardından onlara ve bütün insanlara peygamber olarak gönderilen Resul’ü yalanladıklarını belirtmektedir. O peygamberin nitelikleri, vasfı ve haberi kendi kitaplarında yer almaktaydı ve ona uymak, onu desteklemekle emrolunmu lardı.*”¹¹⁹⁵

Kıyamet gününe inanmamaları:

“Kıyamet günü mutlaka gelecektir, bunda hiç üphe yoktur. Fakat **insanların ço u** buna inanmazlar.”¹¹⁹⁶ Yani; onu tasdik etmezler, aksine onun varlığını yalanlarlar.

“*Andolsun ki onların ço u* gafletlerinin cezasını hak etmi lerdir. Çünkü onlar iman etmiyorlar.”¹¹⁹⁷

“*bn Cerîr* öyle demi tir: Allah Teâlâ Ana Kitab’da onları inanmayacaklarını sabit kıldı ı için azap ço una vacip oldu. ‘Çünkü onlar iman etmiyorlar.’ Yani, Allah’a inanmıyorlar ve resüllerini tasdik etmiyorlar.”¹¹⁹⁸

¹¹⁹³ Hûd 11/17

¹¹⁹⁴ Bakara 2/100

¹¹⁹⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 1, 128.

¹¹⁹⁶ Gâfir 40/59

¹¹⁹⁷ Yâsîn 36/7

“Elif. Lâm. Mîm. Râ. Bunlar, Kitab'ın ayetleridir. Sana Rabbinden indirilen hakır, fakat *insanların ço u inanmazlar.*”,¹¹⁹⁹

“Yani, bu beyana, berraklı a ve açıklı a ra men kendilerinde bulunan ayrılık, inat ve nifaktan dolayı ço u inanmaz.”¹²⁰⁰

Bu ayet, toplumsal bir gizliliği saptamaktadır. O da insanların çoğunun inanmamasıdır. Bu çokluğa biraz hatırlatma yapılıncı gösterdiği tepkide sapıklık ve yüz çevirme edası vardır. Sözkonusu azlığa da az bir şey hatırlatılıncı hidayet bulurlar ve aydınlanırlar. Bu hatırlatma sonuç verir. Peki, ama insanların çoğu neden imanı bırakıyorlar? İnsanların çoğunun imandan ayrılmalarının sırrı konusunda şunu söyleyebiliriz:

Kuşkusuz insanda iki kuvvet çekişir. Bunların her ikisi de insana hâkim olmaya, onu kendi tarafına çekmeye çalışır. Bunlar:

- 1) Desteğini akıldan alan, vahyin yol gösterdiği ve salih amelin takviye ettiği hayır kuvveti,
- 2) Desteğini şehvetlerden alan, şeytanın süslediği, hevanın yönlendirdiği, dünya hayatının geçici şeyleri ve lezzetlerinin, maddî zevklerin ayarttığı, günah ve muhalefet hırsını daha da artıran şer kuvveti. Akıl, vahiy ve bunlara bağlı olan şeyler, yüce ve üstün ruh âleminden olup şehvetler, hevalar ve maddî süsler bu duyu âleminden olunca ve insan da dünya hayatında olduğu sürece o, duyu (âlemine) daha yakın ve ona bağlı olur. Ancak rabbanî bir tefvik, sürekli bir çaba, gerçek bir kararlılık ve güçlü bir iradeyle bu kurala doğru sürükleyen etkenlere karşı koyabilir. Bu, nefislerin çoğuna ağır gelir.¹²⁰¹

İşte bu sebeple, nefsinin yularına hâkim olan, duyu âlemlerini kontrol altına alabilen, bu değerli imanın kökleşmesinde ve bu doğru yolu takip etme hususunda Allah'a itaat ederek ondan yardım isteyen ve Allah'ın sözünün işaret ettiği şu hususu düşünen pek azı dışında insanoğlunun pek çoğu dünyaya dönük ve maddecidir: “Gerçekten insan, pek hırslı (ve sabırsız) yaratılmıştır. Kendisine fenalık dokundu unda sızlanır, feryat eder. Ona

¹¹⁹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 571.

¹¹⁹⁹ Ra'd 13/1

¹²⁰⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 752.

¹²⁰¹ Zebâdî, *Menhecü'l-Kur'âni'l-Kerîm fî Medhi'l-Kille ve Zemmi'l-Kesra*, s. 249.

imkân verildi inde ise pinti kesilir. Ancak unlar öyle de ildir: Namaz kılanlar ki, onlar namazlarında devamlıdırlar (ihmal göstermezler.)”¹²⁰²

İnsanın sözkonusu edildiği pek çok ayette bu mana deveran etmiştir. Duygu coşkunuğu, nefsin tahrikleri ve ruhun maddeye daimî bağılılığı, iman yerleştikten ve kökleştikten sonra bağları azaltmak için insanı imanından sürekli olarak çevirmeye çalışmaktadır. Ayet-i Kerîme bunu şöyle ifade etmektedir: “ *srailo ullarını denizden geçirdik, orada kendilerine mahsus birtakım putlara tapan bir kavme rastladılar. Bunun üzerine: Ey Musa! Onların tanrıları oldu u gibi, sen de bizim için bir tanrı yap! dediler. Musa: Gerçekten siz cahil bir toplumsunuz, dedi. üphesiz bunların içinde buldukları (din) yıkılmı tır, yapmakta oldukları da batıldır.*”¹²⁰³

Şu olay da bunu ifade etmektedir: Huneyn Gazvesinde bazı sahabeler “Zât-ü envât” denilen ve silahlarını astıkları ve müşriklere ait olan bir ağacın yanına gelince şöyle dediler: Yâ Resûlallâh, bize de onlarınki gibi “Zât-ü envât” kıl. Bunun üzerine Resûlullah (S): “Sühbânallah! Bu, Musa’nın kavminin ‘onların ilahı gibi bize de bir ilah kıl’ demesine benziyor. Nefsim elinde olana and olsun ki, sizler kendinizden önceki Yahudî ve Hıristiyanların yoluna mutlaka uyacaksınız.”¹²⁰⁴

Bütün bunlar “Fakat insanların ço u inanmazlar.” ayetini tasdik etmektedir. Burada mana, hepsinin kâfir anlamında inanmamaları değildir elbette. Aksine şunlar da ayetin manasına dâhildir:

“ *nsanlardan ne açıktan açt a, ne de gizliden gizliye olmadı ı halde inanmayanlar vardır ki onlar Sünnûlerden, ehl-i Kitab’dan, mühlitlerden, zındıklardan vs. çe itli türlerden olmala beraber kâfirdirler. Münafıklar gibi kalbi inanmadı ı halde zahirde inananlar da bunlardandır. Müslüman günahkârlar gibi amel bakımından inanmadıkları halde dilden inananlar, görünü te amelleri yerine getirmekle beraber iman ehlinin bâtın sıfatları yerle memi olanlar ve üphe ile iman arasında gidip gelenler ve benzerî özelli e sahip olanlar bunlardandır.*”¹²⁰⁵

¹²⁰² Meâric 70/19–23.

¹²⁰³ A’râf 7/138–139.

¹²⁰⁴ İbn Hanbel, VI, 285–286; Tirmizî Ebî Vâkid’den 2180 nolu hadisle rivayet etmiştir. Hadis sahih hasendir. Ebû Vâkid Leysî’nin ismi Hâris b. Avf’tır. Elbânî “Sahîh-i Tirmizî” de 1771 nolu hadisle onu tashih etmiştir.

¹²⁰⁵ Bennâ, Hasan, *Nazarât fî Kitâbillâh*, Derleme, tahkik ve ta’lîk, İsâm Telîme, Dâru’t-Tevzî ve’n-Neşri’l-İslâmiyye, Kahire, 2002/1423, s. 349–350.

Hasan el-Bennâ'nın düşüncesine göre yukarıda sayılanların hepsi “*Fakat insanların ço u inanmazlar.*” ayetinin kapsamına girmektedir. Kanaatimizce ayette kastedilen “*ço u*” ifadesinden maksat, Müslüman kitlenin dışında kalan diğer tüm insanlardır. Müslüman olduğunu ifade edenler için ise aynı şeyi söylemek zordu.

Kur’ân’da bu sırrın belirmesinde hikmetin olduğu durumları şu şekilde ifade edebiliriz:

- 1) Hakkın kemiyete göre bilinemeyeceğinin, aksine tâbileri az, muhalifleri çok da olsa hakkın haklılığının bizzat kendisinden kaynaklandığının beyan edilmesi. İnsanların doğru araştırmayla, doğru bakışla, sağlam delille ve ikna edici kanıtla hakkı aramaları gerektiğinin, bunların dışında, tabîlerinin çokluğunu, makamını veya azlığını dikkate almamaları gerektiğinin beyan edilmesi.
- 2) Zorlu cihatta ve verilen mücadelede uzun zaman geçiren sonra, bütün bunların ardından müminlerden az bir sayıya ulaştıklarını gören ıslahatçıların teselli edilmesi.
- 3) Çağrı sahiplerine, şekillendirme hususunda görevlerinin öncelikle kemiyet değil, keyfiyet olduğunu; ilke ve ideoloji itibarıyla hiçbir şey ifade etmeyen çokluk değil doğru iman olduğunu göstermek. Bu sebeple Resûlullah (S) davet süresinin yarısını Mekke’de uzun süre kalarak örnek arayışı içinde geçirdi. Ashabı kırka ulaştığı zaman onlardan her bir adam örnek bir önder oldu ve hepsi de bir ümmet oldular.
- 4) Müminlerin salih amelle, nefis mücahadesiyle, sedd-i zerai¹²⁰⁶ ile şüpheli şeylerden uzak durmakla ve Allah’ın yoluna uymakla imanlarını korumaları gerektiğini göstermek ki, kâmil bir imanın ardından çark edip daha aşağı seviyeye inmesinler. Bu, çoğu zaman başka ümmetleri taklit eden, kendi dinlerini benimsemeyip ve kendi inançlarına inanmadıkları halde onların yoluna uyanlarda görülür: “*Ey iman edenler! Kendilerine kitap verilenlerden bir guruba uyarsanız imanınızdan sonra sizi yeniden inkârcılı a sevkederler. Size Allah’ın ayetleri okunurken, üstelik Allah Resulü de aranızda iken nasıl inkâra saparsınız? Her kim Allah’a ba lanırsa kesinlikle do ru yola iletilmi tir.*(Âl-i İmrân, 2/100–101)”¹²⁰⁷

¹²⁰⁶ Sedd-i zerai; kötülüğe götüren yolun kapatılması demektir.

¹²⁰⁷ Bennâ, Hasan, *Nazarât fî Kitâbillâh*, s. 350.

1.3. Allah'ın Ayetlerinden Yüz Çevirmeleri

Allah şöyle buyurmaktadır: “*Sen ne kadar üstüne dü sen de insanların ço u iman edecek de illerdir.*”¹²⁰⁸

Ayette geçen ve “*üstüne dü mek*” anlamını verdiğimiz “*hurs*” kelimesinin anlamı, açgözlülükte, istek ve arzuda aşırı gitmektir. Allah şöyle buyurmuştur: “*(Resûlüm!) Sen, onların hidayete ermelerine çok dü künlük göstersen de bil ki Allah, saptırdı ı kimseyi (dilemezse) hidayete erdirmez. Onların yardımcıları da yoktur.*”¹²⁰⁹ Yani, onların hidayete ermelerini ne kadar istersen iste. Yine şöyle buyurmaktadır: “*Yemin olsun ki, sen onları ya amaya kar ı insanların en dü küni olarak bulursun.*”¹²¹⁰

“*Allah, nebisi Muhammed’e öyle buyuruyor: ‘Sen ne kadar üstüne dü sen de insanların ço u iman edecek de illerdir.*”¹²¹¹ *Ku kusuz onların anlayı ları ve maksatları bozulmu ve kendileri için ö üt verenlerin ö üt verme konusunda gösterdikleri a ırı dü künlük onlara fayda vermiyor. Onlara ö retmelerine, bir ücret ve bedel almadan kendileri için hayırlı olan eylere ça ırmalarına ve erri kendilerinden savmaya bir engel olmasa da ve onlara do ru olduklarını gösreten ayetler ve i aretler de getirseler (inanmazlar.)*”¹²¹²

“*Resül (S), kavminin inanmasına çok dü künlük gösteriyor, mü rikleri bekleyen dünya cefası ve ahret azabından kendilerini kurtarıp rahmet olarak getirdi i hayra ula tırmayı arzu ediyordu. Fakat be er kalbini bilen, onların tabiatlerine ve durumlarına vâkıf olan Allah, onların inanmalarına dü künlük göstermesini kendisine yasaklıyor. Mü rik çoklu u imana sevk etmeyece ini, çünkü onların, söz konusu ayetlerde de buyurdu u gibi pek çok ayetten yüz çevirerek geçip gittiklerini bildirmektedir. Bu yüz çeviri , onları imana ehil kılmaz, ufuklarda serpilmi delillerinden yararlanmalarını sa lamaz. Sen onların inanmalarına muhtaç de ilsin ki onların hidayete ermelerine kar ılık bir ücret isteyessin. Kendilerinden ücret istenmeden çaba sarfedilirken onların o*

¹²⁰⁸ Yûsuf 12/103

¹²⁰⁹ Nahl 16/37

¹²¹⁰ Bakara 2/96; Râgıp el-İsfehânî, Müfredât, s. 228.

¹²¹¹ Yûsuf 12/103

¹²¹² Sa’dî, Tefsîru’s-Sa’dî, s. 468.

ayetlerden yüz çevirmeleri durumu tuhaftır. O (Kur'ân) âlemler için ancak bir hatırlatmadır.

Nitekim Allah öyle buyurmaktadır: 'Göklerde ve yerde nice deliller vardır ki, onlar bu delillerden yüzlerini çevirip geçerler.'¹²¹³

Allah insanların çoğunun Allah'ın ayetleri ve onun birliğine delâlet eden deliller üzerinde düünmekten gafil olduklarını haber verir. Allah göklerde ve yerde parlak, sabit yıldızlar, seyyareler ve dönen felekler yaratmıştır. Hepsi onun emri altındadır. Yeryüzünde nice birbirine komşu kıtalar, hayvanlar, bitkiler; tatlarında, kokularında, renklerinde ve niteliklerinde birbirine benzeyen ve benzemeyen meyveler vardır. Vâhid, Ehad, çeşitli yaratıkları yaratan, devam ve bekada yegâne, her şeyin kendine muhtaç olduğu, onun hiçbir şeye muhtaç olmadığı isimler (Esmâ-i Hüsnâ) ve sıfatlar sahibi olan Allah'ın ânı ne yücedir."¹²¹⁴

Risaletin delilini taşıyan bu Kur'ân'ın ayetleri ve Kâinat'ın içinde bulunan ayetler idraklere sunulduğu zaman, bütün bunlara rağmen pek çoğu bu ayetlerden yüz çevirerek ve Allah'a gizli veya açık bir şekilde ortak koşarak geçer gider. Resul (S) ve yan çizmeyip, yan çizenlerden de etkilenmeden onunla beraber hidayete erenler de kendilerine düşeni yaparak geçip gittiler: "(Resulüm!) De ki: "Şeytan'ın te bu, benim yolumdur. Ben Allah'a karşı uyanıyorum, ben ve bana uyanlar aydınlık bir yol üzerindeyiz. Allah'ı (ortaklardan) tenzih ederim! Ve ben ortak koşanlardan değilim."¹²¹⁵

1.4. Sapmaları Ve Saptırmaları

Allah şöyle buyurmaktadır: "Doğrusu birçokları bilgisizce kendi kötü arzularına uyararak saptırıyorlar. Muhakkak ki Rabbin haddi onları çok iyi bilir."¹²¹⁶ Ve "Andolsun ki, onlardan önce eski milletlerin çoğu dalâlete düştü."¹²¹⁷

Ayetlerde geçen "dalâl" ve "idlâl" kelimelerinin anlamlarını şöyle açıklayabiliriz:

¹²¹³ Yûsuf 12/105

¹²¹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 512.

¹²¹⁵ Yûsuf 12/108

¹²¹⁶ En'âm 6/119

¹²¹⁷ Sâffât 37/71

Dalâl: Hidayetin zıddına olarak, doğru yoldan sapmaktır. Allah şöyle buyurmaktadır: *“Kim hidayet yolunu seçerse, bunu ancak kendi iyili i için seçmi olur; kim de do ruluktan saparsa, kendi zararına sapmı olur.”*¹²¹⁸

İster kasten, ister yanlışlıkla olsun, ister küçük olsun ister fazla olsun sistemin dışına çıkmanın hepsine **dalâl** denir. Şüphe yok ki rızaya uygun olan dosdoğru yol gerçekten çetindir. Bu sebeple dalâl kavramının herhangi bir hata yapan bir kişi için de kullanılması doğru olur. Bunun için “dalâl” kelimesi -iki dalâl arasında derin bir fark olsa da- nebilere de kâfirlere de nisbet edilir. Acaba Nebi (S) hakkında buyrulan şu ayette bu durum ifade edilmiş olabilir mi? *“ a ırmı bulup da yol göstermedi mi?”*¹²¹⁹ Yani, sana verilen nübüvvetin karşısında yolunu bulamaz haldeyken.

Yakup (As) hakkında da şöyle buyurulmaktadır: *“(Onlar da:) Vallahi sen hâla eski a kınlı ındasın, dediler.”*¹²²⁰

Çocukları da ona şöyle dediler: *“ üphesiz ki babamız apaçık bir yanlı lık içindedir.”*¹²²¹ Bu, onun Yusuf’a karşı aşırı düşkünlüğüne ve ondan hoşnutluğuna işarettir. Yine: *“Yusufun sevdası onun kalbine i lemi ! Biz onu gerçekten açık bir sapıklık içinde görüyoruz.”*¹²²² Buyuruluyor. Musa (As) hakkında da şöyle burmaktadır: *“Musa: Ben, dedi, o i i o anda sonunun ne olaca mı bilmeyerek yaptım.”*¹²²³ Bunun kendisinden sadır olan bir yanılma olduğu hususuna dikkat çekmektedir. *“Biri yanılırsa di erinin ona hatırlatması için...”*¹²²⁴ Bu ayette de “*tedille*” kelimesi insandan sadır olan nisyan, unutma anlamındadır. Başka açıdan da “*dalâl*” iki gruba ayrılır:

- 1) Teorik ilimlerde dalâl: Allah’ın, Allah’ın birliğinin ve nübüvvetin tanınması gibi konularda dalâl. Buna şu ayet işaret eder: *“Kim Allah’ı, meleklerini,*

¹²¹⁸ İsrâ 17/15

¹²¹⁹ Duhâ 93/7

¹²²⁰ Yûsuf 12/95

¹²²¹ Yûsuf 12/8

¹²²² Yûsuf 12/30

¹²²³ Şuarâ 26/20

¹²²⁴ Bakara 2/282

kitaplarını, peygamberlerini ve kıyamet gününü inkâr ederse tam manasıyla sapıtma tır."¹²²⁵

- 2) Pratik ilimlerde dalâl: İbadet olan şerî hükümleri tanıma gibi konularda dalâl.

İdlâlın Anlamı: İdlâl iki çeşittir:

- 1) Sebebinin dalâl olması. Bu iki şekilde olur: Ya bir şeyin senden kaybolması anlamında olur. Meselâ, "*Deveyi kaybettim.*" derken bu kelimenin fiili kullanılır ve "*Benden kayboldu*" anlamına gelir. Ya da onun saptığına hükmetmen anlamında kullanılır. Bunların ikisinde de "*dalâl*", "*idlâl*" in sebebidir.
- 2) "*dlâl*" in, "*dalâl*" in sebebi olması. Bu da şu ayette olduğu gibi sapması için batılın insana süslü gösterilmesidir: "*Onlardan bir güruh seni saptırmaya yeltenmi ti. Onlar yalnızca kendilerini saptırırlar.*"¹²²⁶ Yani, saptırmayı hedefledikleri davranışları yapmaya çalışırlar ancak bu yaptıkları kendilerini saptırmaktan başka bir sonuç vermez. Şeytanın dilinden şöyle buyurulmaktadır: "*Onları mutlaka saptıraca m, muhakkak onları bo kuruntulara bo aca m...*"¹²²⁷ Şeytan hakkında şöyle buyurmuştur: "*eytan sizden pek çok milleti kandırıp saptırdı.*"¹²²⁸ "*Hâlbuki eytan onları büsbütün saptırmak istiyor.*"¹²²⁹

Allah'ın insanı saptırması iki şekilden birisiyle olur:

- 1) Sebebinin "*dalâl*" olması. Bu, insanın sapıp, Allah'ın da ona dünyada bu şekilde hükmetmesi, ahrette de onu cennet yolundan cehennem yoluna saptırması şeklinde olur. Bu idlâl, hak ve adaletin gereğidir. Sapana sapık olarak ve cennet yolundan ateşe sürüklenmesi şeklinde hükmetmesi adalet ve haktır.

¹²²⁵ Nisâ 4/136

¹²²⁶ Nisâ 4/113

¹²²⁷ Nisâ 4/119

¹²²⁸ Yâsîn 36/62

¹²²⁹ Nisâ 4/60; Râgıp el-İsfehânî, Müfredât, s. 511–512.

- 2) Allah'ın saptırması: Allah, insan hilkatını öyle bir şekilde koymuştur ki, ister övülen, isterse de yerilen bir yol olsun, insan bir yola girdiği zaman ona ünsiyet edip onu güzel bulur, ona alışır ve ona ona sınımsız sarılır. Onun kendisinden uzaklaşması ve kendisinin de ondan uzaklaşıp onu terk etmesi zor olur. Bu da kendisini başka bir yola götürmek isteyen(in bu götürme isteğini) reddeden bir tabiat gibi olur. Bundan dolayı “*Âdet ikinci bir tabiattır.*” denmiştir. İnsandaki bu kuvve ilahî bir fiildir. Böyle olunca bu fiilin ona (Allah'a) nispet edilmesi doğru olur. Kulun sapmasının Allah'a nispet edilmesi bu bakımdan doğrudur ve Allah onu cahillerin tasavvur etmediği şekilde saptırdı, denir. Bu nedenle Allah kendisine nispet edilen saptırmayı mümine değil de kâfire ve fasığa tahsis etmiştir. Müminin saptırılmasını ise kendi nefisinden berî tutarak şöyle buyurdu: “*Allah bir toplulu u do ru yola ilettikten sonra... Onları saptıracak de ildir.*”¹²³⁰ “*Allah onların yaptıklarını bo a çıkarmaz. Allah onları muratlarına erdirecek, gönüllerini âdedecek.*”¹²³¹

Kâfir ve fasık hakkında da şöyle buyurmuştur: “*nkâr edenlere gelince, onların hakkı yıkımdır. Allah onların yaptıklarını bo a çıkarmı tır.*”¹²³² “*Verdi i misallerle Allah ancak fâsıkları saptırır.*”¹²³³ “*te Allah kâfirleri böyle a ırtır.*”¹²³⁴ “*Zalimleri ise Allah saptırır.*”¹²³⁵

Allah beyan ve delil getirdikten sonra da saptırabilir:

Allah şöyle buyurmaktadır: “*Artık Allah diledi ini saptırır, diledi ini de do ru yola iletir.*”¹²³⁶ İbn Kesîr şöyle der:

“*Açıklamadan sonra, aleyhlerine delil ve huccet konulduktan sonra Allah, diledi ini hidayet yolundan saptırır, diledi ini de do ru yola iletir. O, diledi i olan, dilemedi i*

¹²³⁰ Tevbe 9/115

¹²³¹ Muhammed 47/4–5

¹²³² Muhammed 47/8

¹²³³ Bakara 2/26

¹²³⁴ Mümin (Gâfir) 40/74

¹²³⁵ İbrâhim 14/27; Râgıp el-İsfehânî, *Müfredât*, s. 511–512.

¹²³⁶ İbrâhim 14/4

olmayan Azîz'dir. Herinde Hakîm'dir. Sapıklı a dü ürülmeyi hak edeni saptırır, hidayete ehil olanı da hidayete eri tirir.

Allah'ın yaratıkları hakkındaki sünneti udur: O, her ümmete peygamberi mutlaka onların diliyle göndermi tir. Her peygamber Allah'ın risâletini ba ka ümmetlere de il, sadece kendi ümmetine ula tırma özelli ine sahiptir. Allah Resûlü Muhammed b. Abdullah ise, Allah'ın risâletini di er insanların da tamamına ula tırma özelli ine sahiptir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Câbir'den rivayet edilen bir hadiste Resûlullah (S) öyle buyurmu tur: Benden önce peygamberlerden hiç kimseye verilmeyen be ey bana verildi: Bir aylık yoldan korku ile yardım olundum. Yeryüzü bana mescit ve temizleyici kılındı. Benden önce hiç kimseye helal kılınmamı ken ganîmetler bana helal kılındı. Bana efaat verildi. Peygamber sadece kendi kavmine gönderilirken ben, bütün insanlara gönderildim.¹²³⁷ Bu Hadis'in muhtelif yönlerden ahitleri vardır ve Allah; 'De ki, Ey insanlar, ben, gerçekten Allah'ın hepiniz için gönderdi i peygamberiyim.' (A'râf, 158) buyurmu tur."¹²³⁸

İbnü'l-Kayyim da şöyle demektedir: "...Hidayet mertebelerinden altıncı mertebe, genel beyan mertebesidir. Bu, hakkın beyan edilmesi ve delilleriyle, ahitleriyle ve i aretleriyle – tıpkı gözün görünen eylere ahitlik yaptı ı gibi- kalbde belirecek ekilde hakkın batıldan ayrılmasıdır. Bu mertebe, Allah'ın yaratıklarına kar ı gösterdi i delildir. Allah'ın, ki iyi ancak kendisine ula tıktan sonra saptıraca ı veya azaba çarptıraca ı bir delil. Allah öyle buyurmaktadır: "Allah bir toplulu u do ru yola ilettikten sonra, sakınacakları eylemi kendilerine açıklayıncaya kadar onları saptırarak de ildir. Allah her eyi çok iyi bilendir."¹²³⁹ Bu saptırma, onlara beyan edip de kendilerine beyan edilen eyi kabul etmeyip gere ini yapmayınca Allah'ın kendilerine verdi i bir cezadır. Onları do ru yoldan saptırmakla cezalandırır. Allah Sübhânehû ancak böyle bir beyandan sonra saptırır."¹²⁴⁰

¹²³⁷ Buhârî, Kitâbü-t-Teyemmüm, 328

¹²³⁸ İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, II, 542.

¹²³⁹ Tevbe 9/115

¹²⁴⁰ İbnü'l-Kayyim, Tehzîb-ü Medârici's-Sâlikîn, s. 36.

Kur’ân bunu başka bir yerde de açıklar: “Onlar yoldan sapınca, Allah da kalplerini saptırmı tu. Allah, fâsıklar toplulu unu do ru yola iletmez.”¹²⁴¹ İbn Kesîr şöyle der:

“Bile bile hakka uymaktan sapınca, Allah da onların kalplerini do ru yoldan kaydırđı. Oraya ek, a kınlık ve bo luk yerle tirdi.”¹²⁴²

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “Yine O’na iman etmedikleri ilk durumdaki gibi onların gönüllerini ve gözlerini ters çeviririz. Ve onları a kın olarak azgınlıkları içerisinde bırakırız.”¹²⁴³

“Kesin ve bilinçli bir ekilde iman ettikten sonra kalplerini ve basiretlerini tersine çevirmek suretiyle kendisine imanı terk etmekle onları cezalandırdı, böylece hidayete ermediler.”¹²⁴⁴

Beyanın iki şekli vardır:

İbnü’l-Kayyım şöyle demektedir: “Bu ‘beyan’ iki çe ittir:

- Okunan ve duyulan ayetlerle yapılan beyan,
- Görünen ve tanık olunan ayetlerle yapılan beyan.

Her ikisi de Allah’ın birli ine, isimlerine, sıfatlarına, kemâline, resüllerine bildirdi i eylerin do rulu una delil ve i arettirler. Bunun için kullarını okunan ayetlerle görülen ayetleri tefekküre ça ırır ve unlar-bunlar hakkında tefekküre te vik eder. Bu ‘beyan’ resüllerin gönderili sebebi olan ‘beyan’dır. Bunu nebilere ve onlardan sonraki âlimlere emanet etmi tir. Bundan sonra da Allah diledi ini saptırır:

‘(Allah’ın emirlerini) onlara iyice açıklasın diye her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik. Artık Allah diledi ini saptırır, diledi ini de do ru yola iletir. Çünkü O, güç ve hikmet sahibidir.’¹²⁴⁵ Resüller açıklama lardır, Allah izzeti ve hikmeti gere ince diledi ini saptıran, diledi ini de hidayete erdirendir.”¹²⁴⁶

¹²⁴¹ Saff 61/5

¹²⁴² İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, IV, 384.

¹²⁴³ En’âm 6/110

¹²⁴⁴ İbnü’l-Kayyım, *Tehzîb-ü Medârici’s-Sâlikîn*, s. 37.

¹²⁴⁵ İbrâhim 14/4

¹²⁴⁶ İbnü’l-Kayyım, *Tehzîb-ü Medârici’s-Sâlikîn*, s. 37.

“Allah'ın saptırdı ını do ru yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah'ın saptırdı ı kimse için asla (do ruya) yol bulamazsın!”¹²⁴⁷

“Ku kusuz Allah sapıkları saptırır. Yani bizzat sapıklı a yöneldikleri, bu u urda çaba sarf ettikleri ve bunu amaçladıkları sürece sapıklık içinde kalmalarını sa lar. Bu durumda ondan uzakla tıkları, ba ka bir yol tuttıkları, yardım ve hidayeti bir kenara bıraktıkları ve yolun i aretlerini inkâr ettikleri için hidayet yolu yüzlerine kapanmı tır.”¹²⁴⁸

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “O, bir gurubu do ru yola iletti, bir guruba da sapıklık müstehak oldu. Çünkü onlar Allah'ı bırakıp eytanları kendilerine dost edindiler. Böyle iken kendilerinin do ru yolda olduklarını sanıyorlar.”¹²⁴⁹

İbn Kesîr, İbn Cerîr'in şu görüşünü aktarmaktadır:

“ bn Cerîr der ki: Bir kimsenin yapmı oldu u bir günahı veya inanmı oldu u bir sapıklı ı, do rusunu bile bile, sırf Allah'a kar ı inat ederek i lemesi dı ında Allah'ın kimseye azap etmeyece ini iddia edenlerin hatalı olduklarına delalet eden açık bir delildir. ayet böyle olsaydı, hidayette oldu unu sanarak sapitan sapıklar güruhu ile, hidayette olanlar arasında bir fark olmazdı. Hâlbuki Allah, her iki grubun da isimlerini ve hükümlerini bu ayette ayırmı tır.”

Allah, insanı müminleri saptırmaya çalıştığı için saptırabilir

Onlar yalnızca müminleri saptırmayı istedikleri için, bu niyetleri ve gayretleri sebebiyle Allah'ın kendilerini dalâlete düşürmesine müstehak olmaya sadece bu sebep yeterlidir: “Sizin de kendileri gibi inkâr etmenizi istediler ki onlarla e it olasınız.”¹²⁵⁰

“Müslümanların söylediklerini söylemelerine ve müslümanların dü manlarına yardımda bulunmak gibi bir davranı ın yalanladı ı ehadet cümlesini tekrarlamalarına ra men onlar kâfirdirler. Üstelik onlar bu noktada durmak istemezler. Çünkü kâfir, yeryüzünde imanın ve müminin varlı ından ho lanmaz. Müslümanları küfre döndürmek, herkesi aynı duruma getirmek için hareket lazımdır, çalı ma lazımdır. Çaba sarf edip tuzaklar kurmak zorunludur.”¹²⁵¹

¹²⁴⁷ Nisâ 4/88

¹²⁴⁸ Kutub, Zilâl, II, 731.

¹²⁴⁹ A'râf 7/30

¹²⁵⁰ Nisâ 4/89

¹²⁵¹ Kutub, Zilâl, II, 731.

Heva sapanların saptırılma sebebidir:

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “Do rusu **birçokları** bilgisizce kendi kötü arzularına uyarak saptırıyorlar. Muhakkak ki Rabbin haddi a anları çok iyi bilir.”¹²⁵²

“ **limsiz**, yani delil olmadan sırf nefislerinin arzuları do rultusunda. Kul, bunun gibilere kar ı dikkatli olsun. Allah’ın kullarına vasvetti i gibi bunların alâmetleri: Yolunu bulmu muhtedîlerin aksine davetlerinin bir delile dayanmaması ve erî bir delillerinin olmamasıdır. Bozuk hevalarına ve kıt görü lerine göre katıp karı tırmaları vardı. te bunlar Allah’ın eriatına ve kullarına kar ı çizmeyi a anlardır. Allah da çizmeyi a anları sevmez. Yolunu bulmu muhtedîler ise hakka ve hüdaya ça ırırlar, ça rılarını aklî ve naklî delillerle desteklerler. Ça rıda bulunurken yalnızca Rablerinin rızasını ve ona yakla mayı gözetirler.”¹²⁵³

Allah geçmiş ümmetleri şöyle nitelendiriyor: “Andolsun ki, onlardan önce eski **milletlerin ço u dalâlete dü tü.**”¹²⁵⁴ Allah’ın geçmiş ümmetler hakkında haber vermiş olduğu şey şudur ki, onların çoğu Allah’tan başka ilah edinen sapıklardır.

“Muhakkak ki senin Rabbin, evet O, kendi yolundan sapanı en iyi bilendir. O, do ru yolda gidenleri de iyi bilendir.”¹²⁵⁵ Sa’ dî şöyle demektedir:

“Bu ayet, mensuplarının çoklu unun hakka delil sayılmayaca ını ve bir yola girenlerin azlı ının hak olmadı ı manasına gelmeyece ini gösterir. Aksine realite bunun tam tersini gösterir. Hak mensupları sayı bakımından azlıktırlar. De er ve ecir bakımından daha büyüktürler. Bu durumda yapılması gereken ey, hakka ve batıla, kendilerine ula ılan yollarla delil getirmektir.”¹²⁵⁶

Burada akla şöyle bir soru geliyor: Hidayet ve dalâlette Resûl (S)’in aşırı düşkünlük gösterip-göstermemesinin bir etkisi var mıdır?

Allah şöyle buyurmaktadır: “(Resûlüm!) Sen, onların hidayete ermelerine çok dü künlük göstersen de bil ki Allah, saptırdı ı kimseyi (dilemezse) hidayete erdirmez.

¹²⁵² En’âm 6/119

¹²⁵³ Sa’ dî, Tefsîru’s-Sa’ dî, s. 299.

¹²⁵⁴ Sâffât 37/71

¹²⁵⁵ En’âm 6/117

¹²⁵⁶ Sa’ dî, Tefsîru’s-Sa’ dî, s. 299.

*Onların yardımcıları da yoktur.*¹²⁵⁷ Yani, hidayete ermeleri için aşırı istekte bulunsa da...¹²⁵⁸

Yine şöyle buyurulmaktadır: *“Andolsun size kendinizden öyle bir Peygamber gelmi tir ki, sizin sıkıntıya u ramanız ona çok a ır gelir. O, size çok dü kün, müminlere kar ı çok efkatlidir, merhametlidir.”*¹²⁵⁹ Yani, sizin iman etmenize, hidayete ermenize ve dünyevî ve uhrevî menfaatin size ulaşmasına çok isteklidir. Kur’ân’da Resûlullah (S)’in söz konusu aşırı isteğine işaret eden bazı ayetler şöyledir:

*“Bu yeni Kitab'a inanmazlarsa (ve bu yüzden helâk olurlarsa) arkalarından üzüntüyle neredeyse kendini harap edeceksin.”*¹²⁶⁰

*“(Resûlüm!) Onlar iman etmiyorlar diye neredeyse kendine kıyacaksın!”*¹²⁶¹ Yani, nerdeyse sen, onlar senden yüz çevirdikten sonra, onların iman etmelerine karşı aşırı istekli olduğun için üzülerek ve öfkelenerek kendini helak edeceksin. Onlar için canını sıkma: *“Allah diledi ini sapıklı a yöneltir, diledi ini do ru yola iletir. O halde onlar için üzülerek kendini helak etme. Allah onların ne yaptıklarını biliyor.”*¹²⁶²

*“Allah diledi ini sapıklı a yöneltir, diledi ini do ru yola iletir: Bu, O'nun takdiri iledir. «Öyleyse onlara yanarak kendini harâb etme.» Sen bunun için üzülme, çünkü Allah takdîrâtında hikmet sahibidir. Ancak O'nun saptırdı ı sapar ve hidâyete erdirdi i de hidâyete erer. Bu konuda eri ilmez hüccet ve tâm bilgi onundur.”*¹²⁶³

“Kavminin hidayeti üzerinde Resûl’ün hırs gösterip göstermemesiyle hidayet ve dalâlet gerçekte mez. Onun görevi tebli dir. Hidayet ve dalâlet ise Allah’ın yasanı do rultusunda gerçekte ir. Bu yasa ve bu yasanın sonuçları de i mez. Allah kimi saptırmı sa, ki i sapmayı hak etti i için onu yasanı do rultusunda saptırmı tır. Ku kusuz

¹²⁵⁷ Nahl 16/37

¹²⁵⁸ Râgıp el-İsfehânî, *Müfredât-ı Elfâzı'l-Kur’ân*, s. 228.

¹²⁵⁹ Tevbe 9/128

¹²⁶⁰ Kehf 18/6

¹²⁶¹ Şuarâ 26/3

¹²⁶² Fâtır 35/8

¹²⁶³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur’âni'l-Azîm*, III, 556.

Allah bu ki iyi hidayete erdirmez. Çünkü Allah'ın diledi i gibi sonuçlanacak olan yasaları vardır. Allah, diledi ini yapar."¹²⁶⁴

İbn Abbas'tan gelen şu rivayetten dolayı Allah'ın hüdası Kur'ân-ı Kerîm'dir: "*Allah Teâlâ Kur'ân'a tâbi olan ki iyi Dünya'da sapmaktan, ahrette de bedbaht olmaktan korumu tur, dedi ve bu ayeti okudu.*"¹²⁶⁵

Allah'ın hüdasına tâbi olanın dünyada hoş bir yaşam sürmesi onun yasasıdır. Bunun delili şu ayettir: "*Dedi ki: Birbirinize dü man olarak hepimiz oradan (cennetten) inin! Artık benden size hidayet geldi inde, kim benim hidayetime uyarsa o sapmaz ve bedbaht olmaz.*"¹²⁶⁶ İbn Kesîr şöyle demiştir:

*"Dünyada sapmaz, ahrette bedbaht olmaz."*¹²⁶⁷ Dünyada sapmak demek, İslâm'dan yan çizmek demektir, ahrette bedbaht olmak demek ise, orada cezasını çekmek demektir.

Allah'ın yol göstericisinden yüz çeviren kişi hakkındaki Allah'ın yasası, sıkıntılı bir hayat yaşamaktır. Bunun kanıtı ise şu ayettir: "*Kim de benim zikrimden yüz çevirirse; bilsin ki, onun dar bir geçimi olur ve Kıyâmet Gününde biz onu kör olarak ha rederiz.*"¹²⁶⁸

İbn Kesîr şöyle demektedir: "*Yani, benim emrime ve resûlüme indirdiklerime muhalefet eder, ondan yüz çevirir de unutmı görünür ve onun dı nda ba ka bir eyden hidâyet almaya kalkarsa, dünyada darlık ve sıkıntı içinde olur. Onun için huzur ve gö üs ferahlı ı yoktur. Sapıklı ndan ötürü gö sünde bir sıkıntı vardır. sterse dı ı nimet içinde olsun, diledi ini giymi , diledi ini yemi , diledi i yerde ikamet etmi olsun. Kalbi yakîn ve hidâyetle temizlenmedikçe o üphe, hayret ve kalp huzursuzlu u içindedir. Devamlı bir üphe içinde bocalamaktadır. te bu, dünyada geçimin darlı ndandır. Ahretteki cezasına gelince:*

Ceza konusunda Allah'ın yasası öyle geçmi tir: üphe yok ki onun cezası hüdasından yüz çevirenlere isabet edecektir. Bu cezalardan birisi de, kendisinin Allah'ın ayetlerinden ve onun hüdasından yüz çevirmesi nedeniyle Kıyamet gününde kör olarak ha redilmesidir. Allah bu cezayı öyle bildiriyor:

¹²⁶⁴ Kutub, Zilâl, IV, 2171.

¹²⁶⁵ Alûsî, Tefsîru'l-Alûsî (Rûhu'l-Meânî), XVI, 276.

¹²⁶⁶ Tâ-Hâ 20/123

¹²⁶⁷ İbn Kesîr, Tefsîr-u İbn Kesîr, III, 168.

¹²⁶⁸ Tâ-hâ 20/124

“Kim de benim zikrimden yüz çevirirse; bilsin ki, onun dar bir geçimi olur ve Kıyâmet Gününde biz onu kör olarak ha rederiz. Der ki: Rabbim, beni niçin kör olarak ha rettin? Halbu ki ben gören birisiydim. Allah buyurur ki: Öyledir i te. Sana ayetlerimiz gelmi ti de sen onları unutmu tun. Bugün de sen öylece unutulursun ”¹²⁶⁹

Ceza amelin kendi cinsinden olur: “Yani sen Allah’ın ayetlerinden yüz çevirirsen ve sana tebli edildikten sonra da duymamı gibi davranırsan, bu ayetlere gözünü kapatırsan durum böyle olur. Çünkü bir eye kar ı gözünü kapatan, elbette unutulur ve terk edilir.

“Bugün de sen öylece unutulursun” Yani, sen Allah’ın ayetlerine kar ı kör kaldı ın için ceza olarak ve bu yaptı na uygun bir ekilde körlü e terk edileceksin. Zîra ceza, amel cinsindedir.”¹²⁷⁰

1.5. Haktan Hoşlanmamaları

Allah şöyle buyurmaktadır: “Yoksa onda bir cinnet oldu unu mu söylüyorlar? Hayır; o, kendilerine hakkı getirmi tir. **Onların ço u** ise haktan ho lanmamaktadırlar.”¹²⁷¹

Ayette geçen “kârihûn: ho lanmamaktadırlar” kelimesinin türediği “kürh” kelimesi, tiksinti duyularak yapılan şey anlamına gelmektedir ve iki çeşittir:

- 1) Tabiatı itibarıyla tiksinti duyulan şey,
- 2) Akıl ve şeriat bakımından tiksinti duyulan şey.¹²⁷²

Allah şöyle buyurmaktadır: “Andolsun biz size hakkı getirdik, fakat **ço unuz** haktan ho lanmıyorsunuz.”¹²⁷³ İbn Kesîr şöyle der:

Yani, hakkı beyan edip açıkladık ve tefsir ettik. “Fakat **ço unuz** haktan ho lanmıyorsunuz.” Yani, sizin seciyeleriniz onu kabule yanaşmıyor. Seciyeleriniz sadece, batıla boyun eğip onu büyük görüyor, gerçeği kabul etmekten kaçınarak

¹²⁶⁹ Tâ-hâ 20/124–126

¹²⁷⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr-u İbn Kesîr*, III, 169; Alûsî, *Tefsîru'l-Alûsî*, XVI, 278.

¹²⁷¹ Mü'minûn 23/70

¹²⁷² Râgıp el-İsfehânî, *Müfredât-ı Elfâzı'l-Kur'ân*, s. 707.

¹²⁷³ Zuhruf 43/78

engellemeye çalışıyor ve hak ehline buğz ediyordu. O halde siz, sadece kendinizi ayıplayıp suçlayın ve pişmanlığın fayda vermeyeceği yerde pişman olun bakalım!¹²⁷⁴

1.6. Küfranda Bulunmaları

Allah şöyle buyurmaktadır: “*Andolsun bunu, insanların ö üt almaları için, aralarında çe itli ekillerde anlatmı ızdır; ama insanların ço u ille nankörlük edip diretmi tir.*”¹²⁷⁵

Küfür: Sözlükte bir şeyi örtmek demektir. Kişileri örttüğü için geceye “*kâfir*” sıfatı verilmektedir. Tohumu toprağa gizlediği için çiftçiye de “*kâfir*” sıfatı verilmektedir.

Küfrün En Büyüğü: Vahdâniyyetin, şeraitin veya nübüvvetin inkârı anlamındaki “*küfrân*” kelimesi daha çok nimetin inkârı hususunda kullanılır. “*küfür*” kelimesi de daha çok din konusunda kullanılır. “*Kefûr*” ise her ikisi hakkında kullanılır.¹²⁷⁶

Şerî Anlamda Küfür: İmanın zıddı olan küfür, ister yalanlayarak olsun, ister yalanlamadan şek, şüphe, yüz çevirme, haset, kibir veya risâlete tâbi olmaktan alıkoyan bir takım hevâlara uymak şeklinde olsun, Allah’a ve resûlüne imanın olmamasıdır. Yalanlayanın küfrü daha büyük olsa da, resûllerin doğruluğunu yakînen kabul etmekle beraber hasetinden dolayı yalanlayan inkârcı da aynı durumdadır.¹²⁷⁷

Allah şöyle buyurmaktadır: “*Muhakkak ki biz, bu Kur'an'da insanlara her türlü misali çe itli ekillerde anlattık. Yine de insanların ço u inkârcılıktan ba kasını kabullenmediler.*”¹²⁷⁸

“*Yani, onlara delilleri, kesin belgeleri beyan ettik, hakkı onlara açıkladık, onu erhettik ve açtık. Bununla beraber ‘Yine de insanların ço u inkârcılıktan ba kasını kabullenmediler.’ Yani, hakkı inkâr ettiler ve do ruyu reddettiler.*”¹²⁷⁹

Küfür iki çeşittir:

¹²⁷⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 146.

¹²⁷⁵ Furkân 25/50

¹²⁷⁶ Râgıp el- İsfehânî, *Müfredât-ı Elfâzi'l-Kur'ân*, s. 714.

¹²⁷⁷ İbn Teymiye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, XII, 335.

¹²⁷⁸ İsrâ 17/89

¹²⁷⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 66.

1) Dinden çıkararak büyük küfür. Bu beş kısımdır:

- a) Yalanlamaya dayalı küfür. Bunun delili şu ayettir: “Allah'a karşı yalan uyduran yahut kendisine hak gelmi ken onu yalan sayandan daha zalimi kimdir? Cehennemde kâfirlere yer mi yok!”¹²⁸⁰
- b) Reddetmeye ve tasdik etmekle beraber büyüklenmeye dayalı küfür. Delili şu ayettir: “Hani biz meleklerle (ve cinlere): Âdem'e secde edin, demi tik. blis hariç hepsi secde ettiler. O yüz çevirdi ve büyüklük tasladı, böylece kâfirlerden oldu.”¹²⁸¹
- c) Şüpheye ve zanna dayalı küfür. Delil şu ayettir: “(Böyle gurur ve kibirle) kendisine zulmederek ba ına girdi. öyle dedi: Bunun, hiçbir zaman yok olaca ını sanmam. Kıyametin kopaca ını da sanmıyorum. ayet Rabbimin huzuruna götürülürsem, hiç üphem yok ki, (orada) bundan daha hayırlı bir akıbet bulurum.”¹²⁸²
- d) Yüz çevirmeye dayalı küfür. Delil: “ nkâr edenler, uyarıldıkları eylerden yüz çevirmektedirler.”¹²⁸³
- e) Nifağa dayalı küfür. Delil: “Bunun sebebi, onların önce iman edip sonra inkâr etmeleridir. Bu yüzden kalpleri mühürlenmi tir. Artık onlar hiç anlamazlar.”¹²⁸⁴

2) Küçük küfür: Bu küfür dinden çıkarmayıp amelî bir küfürdür. Kitab ve Sünnet'te büyük küfür seviyesine ulaşmayan ve küfür olarak nitelendirilen nimete karşı küfür gibi günahlardır. Bunun delili şu ayettir: “Allah, (ibret için) bir ülkeyi örnek verdi: Bu ülke güvenli, huzurlu idi; ona rızık her yerden bol bol gelirdi. Sonra onlar Allah'ın nimetlerine karşı **nankörlük** ettiler. Allah da onlara, yaptıklarından ötürü açlık ve korku sıkıntısını tattırdı.”¹²⁸⁵

¹²⁸⁰ Ankebût 29/68

¹²⁸¹ Bakara 2/34

¹²⁸² Kehf 18/35–36.

¹²⁸³ Ahkâf 46/3

¹²⁸⁴ Münâfikûn 63/3

¹²⁸⁵ Nahl 16/112

Bunlarla ilgili olarak şu hadisleri zikredebiliriz:

Abdullah b. Mes'ûd, Resûlullah (S)'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: *“Müslümana sövmek fısktır, onu öldürmek küfürdür.”*¹²⁸⁶

Cerîr b. Abdillâh(R)'den rivayete göre, Veda haccında Peygamber (S) Cerîr'e: "insanları sustur da dinlesinler" diye emretti. (Halk sükût ettikten sonra da): *"Benden sonra birbirinin boynunu vuran kâfirlere dönmeyiniz."*¹²⁸⁷

*“bn Ömer (Ra)'ten rivayete göre o, 'Lâ ve'l-Ka'be'¹²⁸⁸ diye (yemin eden) bir adamı duymu ve öyle demi tir: 'Allah'tan ba kası adına yemin etme, çünkü ben Resûlullah (S)'i Allah'tan ba kası adına yemin eden kimseye, kâfir olmu tur veya irk ko mu tur, derken duydum.”*¹²⁸⁹

Resûlullah (S)'in kâfir oldu veya şirk koştu sözündeki ifade azarlama konusunda mübalağa ve bu konudaki ciddiyetten dolayıdır. Âlimlere göre Allah'tan başkası adına yemin etmenin nehyedilmesindeki sır şudur: Bir şey adına yemin etmek onun ta'zim edilmesini gerektirir. Gerçekte ise azamet ancak bir olan Allah'a aittir.

Büyük küfürle küçük küfür arasındaki farkları özetle şöyle ifade edebiliriz:

- 1) Büyük küfür, sahibini dinden çıkarır, amellerini boşa götürür. Küçük küfür ise sahibini dinden çıkarmaz ve amellerini boşa götürmez ancak, durumuna göre eksiltir. Sahibi tehditle karşı karşıya kalır. Tehdit, ya sahibinin hasenâtlarından dolayı gecikebilir veya musîbetlere dûçar olur. Ya şefaate nail olur yahut da bundan daha büyüğü olan Allah'ın rahmetine mazhar olur.
- 2) Büyük küfür sahibi ateşte temellidir, küçük küfür sahibi ise ateşe girdiği zaman orada temelli kalmaz. Allah onun tevbesini kabul edebilir ve sonuçta ateşe girmez.
- 3) Büyük küfür, kanı ve malı mübah kılar, küçük küfür ise mübah kılmaz.
- 4) Büyük küfür, sahibiyile müminler arasında katıksız bir düşmanlığı gerektirir. Müminlerin onu dost edinmesi, sevmesi, yakından da yakın olsa caiz değildir. Fakat küçük küfürde dostluk kurmak mutlak olarak yasak değildir. Aksine küçük

¹²⁸⁶ Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, Kitâbü'l-Fiten, Kavlü'n-Nebiyi (S) *"Lâ terci'û ba'dî küffâran.."* bâbı, 6665

¹²⁸⁷ Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, Bâbü'l-İnsât li'l-Ulemâ', 121

¹²⁸⁸ Hayır, Kâbe'ye ant olsun ki, demektir.

¹²⁸⁹ Tirmizî hasen olduğunu söylemiş ve Hâkim tashîh etmiştir. (Bk. *Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye*, s. 361. (Kısaltılarak)

küfür sahibi, taşıdığı iman derecesine göre sevilir veya onunla dostluk kurulur. Yine sahip olduğu isyan derecesine göre buğzedilir ve düşmanlık beslenir.

Ehl-i Sünnet Ve'l-Cemaatin yolu hiçbir Müslümanı, hata ve yanlış yapsa da aleyhinde bir delil bulunmadıkça tekfir etmemektir.

İbn Teymiye şöyle demektedir: *“Hiç kimse, hata ve yanlış yapsa da aleyhinde bir delil bulunmadıkça, aleyhinde delil ortaya çıkıncaya kadar bir müslümanı tekfir edemez.*

*Müslüman oldu u kesinlikle sabit olan ki inin bu durumu üpheli durumlarda da devam eder. Ancak kesin bir delil getirip üphe giderildikten sonra durum de i ir.”*¹²⁹⁰

Yine Ehl-i Sünnetin yolu, küfür olabilecek sözle, söyleyenine küfürle hükmedemeyecekleri söz arasını ayırt etmektir. Onlar ancak aleyhine delil getirdikten, onu talim ettikten; analiz edip, inceleyip, değerlendirdikten ve kendisinden şüpheyi giderdikten sonra küfürle hükmederler.

İbn Teymiye şöyle demektedir: *“Bunun aslı udur: Söylenen söz Kitap, Sünnet ve icma ile küfürse o, a ızdan çıkan söz olarak küfürdür. Nitekim buna erî deliller i aret etmektedir. Ku kusuz Allah ve Resûlünden telakki edilen hükümlerden olan iman, insanların hevalarıyla verdi i hükümlerden de ildir. Bunu söyleyen her ahsın kendisi hakkında tekfirin artları gerçekte medikçe ve engeller çürütülmedikçe kâfir olarak nitelendirilmesi gerekmez. Mesela, slâm'ı az çok tanıdı ı veya uzak bir yerde ya adı ı için bir kimsenin içkiye veya ribaya helal demesi veya bir sözü duyup da onu inkâr etmesi ve onun Kur'ân'dan ve Resûlullah (S)'in hadislerinden oldu una inanmaması böyledir.”*¹²⁹¹

Ehl-i Sünnet'in yollarından birisi de, Müslüman âlimleri yapmış oldukları ictihatları sebebiyle tekfirden sakınmaktır.

İbn Teymiye şöyle der: *“Dünya hakkında konu an Müslüman âlimlerin yaptıkları ictihatları sebebiyle sırf konu masında hata yaptı diye hiç birisinin tekfir edilmesi caiz de ildir. üphe yok ki câhillerin Müslüman âlimleri tekfire mahkûm etmeleri büyük günahlardandır. Bunun temeli, ancak Müslüman imamlara küfredip, onları tekfir eden Hâricîler'e ve Râfizîler'e dayanır. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, sırf hata yaptılar diye tekfir edilmelerinin caiz olmadı ı hususunda ittifak etmi lerdir. Aksine, her birisi kendi görü ü olarak de erlendirilir ve Resûlullah (S)'in (haber verdiklerinin) dı ndakiler terk edilir.*

¹²⁹⁰ İbn Teymiye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, XII, 466.

¹²⁹¹ İbn Teymiye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, XXXV, 165–166.

Yapmış oldu u bir takım hatalı sözden dolayı terk edilen herkes küfre ve fıska dü üyor de ildir... Ben Allah'ın bu ümmetin hatasını ba ı layaca nı, bu hatanın da sözel- bilgisel ve ilmî meseleleri kapsadı ı sonucuna varıyorum."¹²⁹²

1.7. Şirk Koşmaları

Allah şöyle buyurmaktadır: "**Onların ço u, ancak ortak ko arak Allah'a iman ederler.**"¹²⁹³

İnsanın dinde şirk koşmasını iki şekilde değerlendirebiliriz:

- 1) **Büyük şirk:** Bu, Allah'a ortak koşmaktır. (*'Fılanca ki i Allah'a ortak ko tu'* anlamında) *'E rake fülânün billâh.'* denir. Bu, küfrün en büyük şeklidir. Bu şirkle ilgili bazı ayetler şöyledir: *"Allah, kendisine ortak ko ulmasını asla ba ı lamaz; bundan ba kasını, (günahları) diledi i kimse için ba ı lar. Allah'a ortak ko an kimse büyük bir günah (ile) iftira etmi olur."*¹²⁹⁴ *"Allah, kendisine ortak ko ulmasını asla ba ı lamaz; ondan ba ka günahları diledi i kimse için ba ı lar. Kim Allah'a ortak ko arsa büsbütün sapıtmı tır."*¹²⁹⁵ *"Biliniz ki kim Allah'a ortak ko arsa muhakkak Allah ona cenneti haram kılar; artık onun yeri ate tir ve zalimler için yardımcıları yoktur" demi ti.*"¹²⁹⁶
- 2) **Küçük şirk:** Bu, bazı işlerde Allah'la beraber onun dışındaki şeyleri de dikkate almaktır ki, bu, şu ayetin işaret ettiği riya ve münafıklık yapmaktır: *"Fakat (Allah) onlara kusursuz bir çocuk verince, kendilerine verdi i bu çocuk hakkında (sonradan insanlar) Allah'a ortak ko tular. Allah ise onların ortak ko tu u eyden yücedir."*¹²⁹⁷ **"Onların ço u, ancak ortak ko arak Allah'a iman ederler."**¹²⁹⁸
- Bazıları, "ortak ko arak" sözüne, dünyanın tuzağına düşenler anlamında, dünya

¹²⁹² İbn Teymiye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, XXXV, 229–231.

¹²⁹³ Yûsuf 12/106

¹²⁹⁴ Nisâ 4/48

¹²⁹⁵ Nisâ 4/116

¹²⁹⁶ Mâide 6/72

¹²⁹⁷ A'râf 7/190

¹²⁹⁸ Yûsuf 12/106

‘ *erekine* ’ düşenler manasını vermişlerdir. Resûlullah (S)’in buyurduğu şu söz bu çeşit şirkettir: “*Bu ümmette ırk, ta üzerinde karıncanın kımıldamasından daha gizlidir.*”¹²⁹⁹

“*Onların ço u, ancak ortak ko arak Allah'a iman ederler.*”¹³⁰⁰ Ayetinin anlamı hakkında bazı müfessirlerin görüşlerini şöyle sıralayabiliriz:

Kurtubî: “*Bir di er açıklamaya göre ayetin anlamı öyledir: Onlar yüce Allah’a bu helak edici musîbetten kendilerini kurtarması için dua ederler. Onları kurtardı ı zaman içlerinden herhangi birisi; filan ki i olmasaydı, biz kurtulamazdık. Köpek olmasaydı, hırsız evimize girerdi gibi sözler söyleyerek Allah’ın nimetini filan ki iye nispet ederler. Allah’ın koruyup himaye etmesini de köpe e nispet ederler. Derim ki; Müslümanların avamından pek ço u bu duruma da, bundan önce söz edilen duruma da dü mektedir...*”¹³⁰¹

Seyyid Kutub:

- “*Olayları, olguları ya da ki ileri de erlendirirken, yeryüzü kökenli de er ölçütlerini benimseyerek Allah'a ortak ko arlar!*
- *Yarar da zarar da Allah'ın elinde olmasına kar ın, bunları sadece nedenlere ba layarak bir tür determinizmle Allah'a ortak ko arlar!*
- *Tek bir olan Allah'ın eriatını temel almamı bir yönetici ya da yönlendiriciye itaat ederek; Allah'ın gücü dı nda bir güce boyun e mek suretiyle O'na ortak ko arlar!*
- *Allah'ın dı nda, O'nun kullarından birine umut ba lamakla Allah'a ortak ko arlar!*
- *Aslında di er insanların bir tür be enisini kazanabilmek amacıyla kendilerini feda ederek Allah'a ortak ko arlar!*
- *Bir yarar sa lamak ya da bir zararı bertaraf etmek için cihada katıldıklarında, Allah'dan ba kasının rızasını gözeterek Allah'a ortak ko arlar!*

¹²⁹⁹ Râgıp el-İsfehânî, *Müfredât-ı Elfâzı'l-Kur'ân*, s. 452.

¹³⁰⁰ Yûsuf 12/106

¹³⁰¹ Kurtubî, *el-Câmi'u Li Ahkâmi'l-Kur'ân*, IX, 232.

- *badet sırasında Allah'ın yanısıra, ba kalarının da ho nutlu unu kazanmaya çalı arak Allah'a ortak ko arlar!"*¹³⁰²

Hadislerde gizli şirke şu örnekleri verebiliriz:

Abdullah b. Mes'ud (Ra)'ten rivayete göre o şöyle dedi: Nebi (S)'e Allah katında en büyük günahın hangisi olduğunu sordum, o da: "*Seni yaratmı ken Allah'a ortak ko mandır.*" Buyurdu.¹³⁰³

İbn Ömer (Ra), bir adamı "*Hayır, Kâbe'ye yemin olsun ki...*" şeklinde yemin ederken duymuş ve ona şöyle demiştir: Şüphesiz ki ben Resûlullah (S)'i şöyle derken duydum: "*Allah'dan ba kasının adına üstüne yemin eden, Allah'a ortak ko mu tur!*"¹³⁰⁴

Abdullah İbn Mesud'dan rivayete göre o Peygamberimiz'in: "*Büyücülük, muskacılık ve sihir irktir!*" buyurduğunu söylemiştir.¹³⁰⁵

Ukbe bin Amir el-Cühenî (Ra)'in aktardığına göre, Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "*Kim muska takarsa Allah onu muska var diye korumaz, kim de nazarlık takarsa Allah onu nazarlıktan dolayı korumaz.*"¹³⁰⁶

Ebu Hureyre (Ra)'den de şu şekilde bir hadis aktarılır: Resulullah (S) şöyle dedi: "*Allah buyuruyor ki: Ben ortak ko ulanların bana ortak olmasından en uzak olanım. Kim benim için bir amelde bulunup da ona benden ba kasını karı tırırsa, ben ondan uza ım. O (ameli, Allah'ın yanında) irk ko tu u kimse içindir.*"¹³⁰⁷

İnananların kendilerini kollayıp imanlarını koruyabilmeleri için sürekli dikkatli olmaları gereken gizli şirk işte budur.

Ebu Bekir (Ra) veya Huzeyfe (Ra)'in Resûlullah (S)'den rivayet ettiğine göre o şöyle buyurmuştur: "*irk içinizde karıncanın kımıldamasından daha gizlidir.*" Dedik ki: Yâ Resûlallah, şirk Allah'tan başkasına kulluk yapılan şey veya Allah'la beraber başkasına dua etmek değil mi? Abdülmelik tereddüt etti ve Resûlullah (S) şöyle dedi: "*Annen seni*

¹³⁰² Kutub, *Zilâl*, IV, 2032.

¹³⁰³ Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, Kitâbü't-Tefsîr, Bâb-ü kavlühü Teâlâ "*Felâ tec'alû...*", 4207

¹³⁰⁴ Ebî Dâvut, *Sünen-i Ebî Dâvut*, Kitâbü'l-İman ve'n-Nüzûr, Bâb-u fi Kerâheti'l-Hıf bi'l-Âbâ', 3251

¹³⁰⁵ Ebî Dâvut, *Sünen-i Ebî Dâvut*, Kitâbü't-Tıb, Bâb-ü fi Ta'lıki't-Temâim, 3883

¹³⁰⁶ Beyhakî, *Sünen-i Beyhakî*, Kitâbü'z-Zahâyâ, Bâbü't-Temâim, 19389 [Şayet bu kişi Allah tarafından korunmuş olsa bile bunun sebebi nazarlık veya muska değildir.]

¹³⁰⁷ İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, Kitâbü'z-Zühd, Bâbü'r-Riyâ ve's-Süm'a, 4202

kaybetsin ey içinizde karıncanın kımıldamasından daha gizli olan irkin dostu! irkin Küçü ünü büyü ünü (senden) savacak (bir) sözü haber vermeyeyim mi?” Tabi yâ Resûlallâh dedik, o şöyle buyurdu: “Her gün üç defa öyle dersin: ‘Allah’ım, bile bile sana irk ko maktan sana sı nırım. Bilmedi im eylerden dolayı senden ma firet diliyorum.’ irk, ki inin ‘Bunu bana Allah ve filan ki i verdi.’ Demesidir. Ortak ko mak da, ki inin ‘Filan ki i olmasaydı filan ki i beni öldürecekti.’ Demesidir.”¹³⁰⁸

“Bir de gözle görülür apaçık irk vardır. Bu da ya ama ili kin herhangi bir meselede Allah dı nda herhangi bir kimseye boyun e ilmesidir! Allah'ın eriatı dı nda bir eriatla yargılanmayı kabul etmektir! Bunun irk oldu u tartı ma götürmeyecek kadar kesindir! Allah'ın belirlemedi i bütünüyle insanların çıkardı ı bayramları ya da törenleri benimsemek vb. biçimde herhangi bir gelene i kabullenmektir! Allah'ın tesettür buyru una aykırı bir kıyafet modelini benimsemektir!..

Bu tür konularda, kulların Rabbinin apaçık buyru unu bir yana bırakarak, kulların çıkardıkları yaygın sosyal bir gelene i benimseme ve kabullenme sözkonusu oldu undan, yanlı hareket etme suretiyle i lenen günah sınırlarının da ötesine geçmektedir... Zira böyle bir durumda sözkonusu eylem, günah de il, düpedüz irktir! Neden diye sorulacak olursa, bu tür bir eylem, Allah'ın buyru unun tam tersine, Allah dı nda bir otoriteye boyun e menin göstergesidir! Bu açıdan sözkonusu türden bir eylem, oldukça korkunç ve tehlikeli bir i tir...”¹³⁰⁹

Görüldüğü gibi Seyyid Kutub, büyük şirkin kapsamını biraz daha genişletmektedir. Çünkü ona göre tesettür buyruğuna riayet etmeyerek günah işleyen bir kişi de büyük şirke girmiş oluyor. Kanaatimizce bu görüş Ehl-i Sünnet’in belirlediği sınırı biraz aşmaktadır.

Biz amacın dışına çıkmadan meseleye gelecek olursak, yukarıda belirtilen olumsuz tutum ve davranışların ister büyük şirk, ister küçük şirk olsun, Kur’ân’da övülen mümin azlığın özellikleri arasında olmayıp yerilen çokluğun vasıflarından olduğunu söyleyebiliriz. Her ne kadar yukardaki bilgiler irşat amacına yönelik gözüксе de aynı zamanda övülen mümin azlığın ve yerilen çokluğun vasıfları hakkında bize fikir vermektedir.

¹³⁰⁸ Ebî Ya’lâ, *Müsned-i Ebî Ya’lâ, Müsned-i Ebî Bekir Sıddîk*, 58.

¹³⁰⁹ Kutub, *Zilâl*, IV, 2033.

2. AHLÂK VE DAVRANIŞLAR BAKIMINDAN

2.1. Haset Edenler Ve Kin Tutanlar

Allah şöyle buyurmaktadır: “Ehl-i kitaptan ço u, hakikat kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlıktan ötürü, sizi imanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek istediler...”¹³¹⁰

“Ayette geçen *haset* kelimesinin anlamı; Nimete layık olan ki iden bu nimetin yok olmasını istemek, hatta bununla da kalmayıp onu yok etmeye çalı maktır.”¹³¹¹

Bu sebeple “Allah mümin kullarına ehl-i kitaptan olan kâfirlerin yoluna gitmeyi yasaklıyor ve onların gizli-açık dü manlıklarını müminlere ö retiyor. Müminlere kar ı içlerinde ta ıdıkları hasedi açıklıyor. Müminlerin üstünlü ünü ve müminlerin nebilerinin faziletini bildikleri halde onları nasıl kıskandıklarını ortaya koyuyor. Mümin kullarının da onlardan vazgeçip affetmelerini ve Allah’ın fethi ve zafer emri gelinceye kadar tahammül etmelerini emrediyor. Aynı zamanda namaz kılmalarını ve zekât vermelerini buyurarak bu konuda onları te vik ve tahrik ediyor...”

bn Abbas’tan rivayete göre o öyle demi tir: Ümmî bir peygamber onlara kendi yanlarındaki kitapları, peygamberleri ve ayetleri haber veriyor ve tıpkı kendilerinin tasdik etti i gibi, onları do ruluyor, ama onlar zulümden ve küfürden dolayı kıskanarak onu inkâr ediyorlar. Bunun için Allah, onlar hakkında, ‘ hakikat kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlıktan ötürü..’ buyurmu tur. Yani hak, bilmedikleri hiçbir nokta kalmayacak kadar kendilerine apaçık olduktan sonra, yine de haset onları inkâra götürmektedir. Böylece Allah onları kınamakta, tehdit etmekte ve en a ır ekilde levm etmektedir. Nebisine ve müminlere de; üzerinde buldukları iman, ikrar ve hem kendilerine hem de kendinden öncekilere inenleri tasdik konusunda ısrar etmelerini bildirmekte, bunun fazilete ve eri ilmez sevaba vesile olaca ını haber vermektedir.”¹³¹²

“Menâr” sahibi de şöyle demektedir: “Yani, nebilerin sonuncu sizden çıktı ı için kalplerini hasedin kemirdi i ehl-i Kitab’dan birçokları sizi üpheye dü ürececek sözlerle ve ayetlere yaptıkları sözlü sata malarla küfre döndürmek isterler. ‘Sırf içlerindeki

¹³¹⁰ Bakara 2/109

¹³¹¹ Râgıp el-İsfehânî, Müfredât-ı Garâibi’l-Kur’ân, s. 234.

¹³¹² İbn Kesîr, Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm, 1, 158.

kıskançlıktan ötürü...’ yani, dinî bir üpheden veya hakka inanmalarından kaynaklanan bir gayretten dolayı de il, aksine nefislerinin kötülüklerinden, ahlaklarının bozuklu undan ve batıl üzerindeki katı tutumlarından kaynaklanan bir haset sebebiyle bunu istemektedirler.

‘Kendilerine hak belli olduktan sonra’ yani, Nebi (S)’in getirdi i ayetlerle en mükemmel ekilde ortaya çıktıktan ve Tevrat’ın müjdeledi i eylerden ezberledikleri eylere ve kitaplarında ahir zaman peygamberinden bahsedilen konularla uyum sa lamasına, yani, peygamberin gelece i müjdesini Tevrat’ta okumalarına ra men...’’¹³¹³

Allah şöyle buyuruyor: “*Andolsun ki sana Rabbinden indirilen, onlardan ço unun azgınlı nı ve küfrünü arttırır. Aralarına, kıyamete kadar (sürecek) dü manlık ve kin soktuk.*”¹³¹⁴

“Ey Muhammed, Allah’ın sana verdi i nimet, dü manların Yahudiler ve benzerleri için bir felakettir. Bu nimetler ile; müminler nasıl daha çok salih amele ve faydalı bilgiye ula ırlarsa, kâfirler de sana ve senin ümmetine haset ettikleri için azgınlıkları artar..Burada azgınlık anlamına gelen ‘tu yân’ kelimesi e yada haddi a mak ve a ırıya gitmektir.”¹³¹⁵

Yine Allah şöyle buyurmuştur: “*nanmayanlara gelince, onların kulaklarında bir a ırlık vardır ve Kur’an onlara kapalıdır. (Sanki) onlara uzak bir yerden ba ırılıyor (da Kur’an’da ne söylendi ini anlamıyorlar.)*”¹³¹⁶ ve “*Biz, Kur’an’dan öyle bir ey indiriyoruz ki o, müminler için ifa ve rahmettir; zalimlerin ise yalnızca ziyanını arttırır.*”¹³¹⁷

“Kin ve kıskançlık nedeniyle, yüce Allah’ın, peygamberine indirdi i kitapta durumlarını ortaya çıkarması sebebiyle, birçoklarının azgınlık ve küfrü artacaktır. Çünkü onlar, imandan yüz çevirmi lerdir. Kar ı tarafta yer almaları kaçınılmazdır. Cimrilik ve

¹³¹³ Reşit Rıza, *Tefsîru’l-Menâr*, I, 88.

¹³¹⁴ Mâide 5/64

¹³¹⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, II, 78.

¹³¹⁶ Fussilet 41/44

¹³¹⁷ İsrâ 17/82

kötülüklerinin, küstahlıklarının ve küfürlerinin artması do aldır. Dolayısıyla peygamber, müminler için rahmet, inkârcılar için de bir a ırlıktır.”¹³¹⁸

“Bu, kulun üzerindeki en büyük cezalardan birisidir; Allah’ın Resulü’ne indirdi i Zikr’in kalplere ve ruhlara can veren, dünya ve ahret saadetini, iki dünyanın felâhını sa layan eyleri içermesi ve Allah’ın kullarına bunlarla lutufta bulunması bundan daha büyük bir eydir. Kabul etmelerini, bunlardan dolayı Allah’a ükretmelerini ve bunlar sebebiyle Allah’a boyun e melerini gerektiren böyle bir eyin sapıklıklarına sapıklık katması, ta kınlıklarını artırması, küfürlerine küfür katması en büyük cezalardan birisidir. Bu, Kur’ân’dan yüz çevirmeleri, onu reddetmeleri, ona kar ı inat etmeleri ve batıl üphelerle ona kar ı koymaları sebebiyledir.”¹³¹⁹

Zilâl sahibi de şöyle der: “Kıskançlık, slâm'a ve müslümanlara kar ı yahudilerin ruhlarından ta an ve bugün de devam eden kara ve i renç bir duygudur. Onların bütüin desiseleri, bütüin komploları bu duygudan kaynaklanmı tır ve bugün de yaptıkları tüm dü manlıklar bu duygunun bir sonucudur. Kur'an-ı Kerim onların bu i renç duygusunu iyi tanısınlar ve korunsunlar diye müslümanların gözleri önüne seriyor. Ve unu da bilsin ki müslümanlar, daha önce cenderesinde kıvranıp durdukları küfür sisteminden Allah'ın nimeti sayesinde kurtulup, kavu tukları slâm'dan uzakla tırıp yine o eski hayata döndürmek isteyen tüm çabalar da yahudinin ürünüdür, onun parma ı vardır bu i lerde. O iman ki; yüce Allah onun sayesinde müslümanları en yüksek payeye, onların kıskançlıklarını körükleyen en yüce nimete tek ba ına lâayık görmü tür.”¹³²⁰

İslâm Hakkında Şüpheye Düşürme Konusunda Yahudilerin Entrikaları

Kur’ân’ın çeşitli ayetleri, Yahudilerin durumlarından, yaptıklarından, hilelerinden, tuzaklarından, savaşlarından, kinlerinden ve hasetlerinden bahsetmiştir. Tarih bütün bunlardan hiçbir şeyi bir an bile sansüre uğratmadan Medine’de Müslümanlarla karşılaştıkları ilk günden günümüze kadar kaydetmiştir.

Yahudiler, Resulullah (S) ve dinini Medine’de semavî din mensuplarının doğruluğunu bildikleri bir resulü ve hak olduğunu bildikleri bir dini kötü bir şekilde karşıladılar. Onu,

¹³¹⁸ Kutub, *Zilâl*, II, 929.

¹³¹⁹ Sa’dî, *Tefsîru’s-Sa’dî*, s. 259.

¹³²⁰ Kutub, *Zilâl*, s.I, 96.

Yahudi'nin iyi bildiği hileli ve karmaşık tüm yollarla Medine'deki Müslüman safa saldıkları desiselerle, yalanlarla, şüphelerle ve fitnelerle karşıladılar.

Bile bile Resülullah (S)'in risâleti hakkında şüpheye düşürdüler.

Münafıkları kurdular, onları uydurdukları yalanlar ve yaptıkları ithamlarla dolu bir atmosferde şüpheye düşürdüler. Kiblenin değiştirilmesi olayında, İfk hadisesinde ve her vesileyle yaptıkları şeyler bu kine ve adi tuzağa örnektir. Böyle davranışlar hakkında

Kur'ân-ı Kerim'de onların yaptıkları bu tür davranışları konu eden ayetler vardır.¹³²¹

İşte onlardan bazıları:

“Daha önce kâfirlere kar ı zafer isterlerken kendilerine Allah katından ellerindeki (Tevrat'ı) do rulayan bir kitap gelip de (Tevrat'tan) bilip ö rendikleri gerçekler kar ılarına dikilince onu inkâr ettiler. te Allah'ın lâneti böyle inkârcıdır.

Allah'ın kullarından diledi ine peygamberlik ihsan etmesini kışkırdıkları için Allah'ın indirdi ini (Kur'an'ı) inkâr ederek kendilerini harcamaları ne kötü bir eydir! Böylece onlar, gazap üstüne gazaba u radılar. Ayrıca kâfirler için alçaltıcı bir azap vardır.”¹³²²

“Allah tarafından kendilerine, yanlarında bulunanı tasdik edici bir elçi gelince ehl-i kitaptan bir gurup, sanki Allah'ın kitabını bilmiyormu gibi onu arkalarına atıp terkettiler.”¹³²³

“ nsanlardan bir kısım beyinsizler: Yönelmekte oldukları kiblelerinden onları çeviren nedir? diyecekler. De ki: Do u da batı da Allah'ındır. O diledi ini do ru yola iletir.”¹³²⁴

“Ey ehl-i kitap! (Gerçe i) görüp bildi iniz halde niçin Allah'ın âyetlerini inkâr edersiniz? Ey ehl-i kitap! Neden do ru yu e riye kar ı tırıyor ve bile bile gerçe i gizliyorsunuz?”¹³²⁵

“Ehl-i kitaptan bir gurup öyle dedi: "Müminlere indirilmi olana sabahleyin (görünü te) inanıp ak amleyin inkâr edin. Belki onlar (böylece dinlerinden) dönerler.”¹³²⁶

¹³²¹ Zebâdî, *Menhecü'l-Kur'âni'l-Kerîm fî Medhi'l-Kille ve Zemmi'l-Kesra*, s. 227.

¹³²² Bakara 2/89–90

¹³²³ Bakara 2/101

¹³²⁴ Bakara 2/142

¹³²⁵ Âl-i İmrân 3/70–71

¹³²⁶ Âl-i İmrân 3/72

“Ehl-i kitaptan bir gurup, okuduklarını kitaptan sanasınız diye kitabı okurken dillerini e ip bükerekler. Hâlbuki okudukları Kitap'tan de ildir. Söyledikleri Allah katından olmadı ı halde: Bu Allah katındandır, derler. Onlar bile bile Allah'a iftira ediyorlar.”¹³²⁷

“De ki: Ey ehl-i kitap! Allah yaptıklarınızı görüp dururken niçin Allah'ın ayetlerini inkâr edersiniz? De ki: Ey ehl-i kitap! (Gerçe i) görüp bildi iniz halde niçin Allah'ın yolunu e ri göstermeye yeltenerek müminleri Allah yolundan çevirmeye kalkı ıyorsunuz? Allah yaptıklarınızdan habersiz de ildir.”¹³²⁸

“Ehl-i kitap senden, kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyor. Onlar Musa'dan, bunun daha büyü ünü istemi ler de, "Bize Allah'ı apaçık göster" demi lerdi. Zulümleri sebebiyle hemen onları yıldırım çarptı. Bilahare kendilerine açık deliller geldikten sonra buza ıyı (tanrı) edindiler. Biz bunu da affettik. Ve Musa'ya apaçık delil (ve yetki) verdik.”¹³²⁹

“Allah'ın nurunu a ızlarıyla (üfleyip) söndürmek istiyorlar. Hâlbuki kâfirler ho lanmasalar da Allah nurunu tamamlamaktan asla vazgeçmez.”¹³³⁰

Aynı şekilde tarih de Yahudilerin ahitlerini defalarca bozduklarına ve Müslümanlarla olan kavgalarına şahittir. Kaynuka oğulları, Nadir oğulları ve Hayber olaylarına yol açan şeyler buna örnektir. Ahzâb'da müşriklerle işbirliği yapmaları da böyledir. O tarihten beri Yahudiler, İslâm'a ve Müslümanlara karşı hilelerini sürdürdüler. Hulefâ-i Râşidîn'den olan Osman b. Affân (Ra)'ın şehit edilmesine yol açan büyük fitnenin koparılmasında temel etken oldular.

Ondan sonra İslâm birliğinin parçalanışı hat safhaya ulaşmıştır. Daha sonra meydana gelen Hz. Ali (Ra) ve Muâviye arasında gerçekleşen fitnenin elebaşı da onlar oldu. Hadis, siyer ve tefsir rivayetlerinde uydurma atılımında başı çektiler. Bağdat'a karşı Tatar saldırısına ve İslâm hilâfetinin yıkılmasına zemin hazırladılar. Bunların yeni tarihteki durumlarına gelince:

Yeryüzünde her yerde Müslümanların başına gelen her felâketin arkasında onlar vardır. İslâmî doğuşun öncülerini yok etmek için yapılan her çalışmanın arkasında onlar

¹³²⁷ Âl-i İmrân 3/78

¹³²⁸ Âl-i İmrân 3/98-99

¹³²⁹ Nisâ 4/153

¹³³⁰ Tevbe 9/32

vardır. İslâm dünyasının her tarafında yapılan böyle gayretleri üstlenen her tavrın hamileri bunlardır.

Yahudilerin İslâm'a karşı gerek münferit olarak gerekse müşriklerle yardımlaşarak veya münafıklarla işbirliği yaparak düzenledikleri komplolar pek çoktur. Ancak ben burada Yahudilerin münferit olarak düzenledikleri komplolardan üç tanesini belirtmekle yetineceğim:

- 1) Hakkı gizlemeleri, hakikatleri çarptırmaları,
- 2) Bazı ahkâm ayetleriyle ilgili nesh konuları etrafında şüphe uyandırmak,
- 3) İslâm'a girip daha sonra irtidat etmeleri. ¹³³¹

1) Hakkı gizlemeleri, hakikatleri çarptırmaları:

Şu iki ayet onların entirkalarına iki yönden işaret etmektedir. Bunlardan birisi nehiy uslûbuyla gelmiştir:

*“Bilerek hakkı batıl ile karı tırmayın, hakkı gizlemeyin.”*¹³³²

Diğeri inkâr-ı istifhâmî ile gelmiştir:

*“Ey ehl-i kitap! Neden do ruyu e riye karı tırıyor ve bile bile gerçe i gizliyorsunuz?”*¹³³³

er-Râzî şöyle diyor: *“Bil ki ba kalarını saptırmak iki ekilde olur:*

*öyle ki; ba kasını destekleyen delilleri duyarsa onu saptırmak ancak, hakkın aleyhindeki delilleri karma ık hale getirmekle ve hakikate ula maya engel olmakla mümkündür. Allah Teâlâ'nın ‘Hakkı batılla örtmeyin.’ Sözü birinci kısma i aret eder. Bu, hak ile ilgili delileri karma ık hale getirmektedir. ‘Hakkı gizlemeyin.’ Sözü de ikinci kısma i aret eder ki bu da delillere ula maya engel olmaktır.”*¹³³⁴

2) Bazı ahkâm ayetleriyle ilgili nesh konuları etrafında şüphe uyandırmak:

Şöyle diyorlardı: *“Muhammed’i (S) görmüyor musunuz? Ashabına bir eyi emrediyor, sonra o emretti i eyi öncekinin aksine onlara yasaklıyor. Bugün bir ey söylüyor, yarın ondan dönüyor. Bu Kur’ân Muhammed’in kendili inden uydurdu u sözdür. O, birbiriyle çeli en bir sözdür. Bu sözleri üzerine Allah Teâlâ u ayeti indirdi:*

¹³³¹ Zebâdî, *Menhecü'l-Kur'ânî'l-Kerîm fî Medhi'l-Kille ve Zemmi'l-Kesra*, s. 229.

¹³³² Bakara 2/42

¹³³³ Âl-i İmrân 3/71

¹³³⁴ Fahu'r-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, III, 43.

“Yüzleri a ararlara gelince, onlar Allah'ın rahmeti içindedirler; orada ebedî kalacaklardır.”¹³³⁵

Seyyid Kutub da şöyle demektedir: “Anlatılan bu i renç ve yanıltıcı kampanya bazı müslümanların vicdanlarında etkisini göstermişti. Nitekim bu müslümanlar bu konuda Peygamberimize endişe ve tereddüt kokan sorular yönelmeye ve ondan kanıtlar ve gerekçeler istemeye başladılar. Bu durum gerek inancın kaynağına ve gerekse Peygamberimizin liderliğine dair beslene gelen sarsılmaz güven duygusu ile bağlantılıydı.”

Bunun üzerine konuyla ilgili ayet inerek daha önce yürürlükte olan bazı hükümlerin kaldırılıp yeni hükümler konmasının gerekçelerini açıklayarak bu konudaki şüpheleri ortadan kaldırdı. Buna göre, bazı ayetlerin ve emirlerin iptali her şeyin en iyisini seçen ve müslümanlar için neyin yararlı neyin zararlı olduğunu bilen yüce Allah'ın bir hikmeti sonucudur. Bu ayetin inmesiyle yapılan deha ve ikliklerin amacı müslümanlara açıklanıyor aynı zamanda da yahudilerin asıl hedefleri konusunda dikkatli olmaya çağırılıyorlardı. Yahudilerin amacı ise müslümanları iman ettikten sonra tekrar kâfirliğe döndürmektir. Bu çirkin amacın kaynağı ise, yüce Allah'ın müslümanları yahudilere tercih etmesi, son hakk kitabı kendilerine indirerek rahmet ve faziletini onlara tahsis etmesi ve onları bu yüce göreve atması şeklinde karıştırmada duyulan kıskançlıktan kaynaklıdır. Bu ayetlerde aynı zamanda yahudilerin sözkonusu yanıltmacalarının ardında gizli duran kötü niyet açıklanıyor...”¹³³⁶

Sözkonusu ortaya atılan bu şüphelerden Kur'ân'da övülen mümin azlığının etkilenmediğini söyleyebiliriz. Nesh konuları etrafında şüphe uyandırmaya örnek olarak kiblenin değiştirilmesi olayını verebiliriz.

Kiblenin neshedilmesi olayı meydana gelen ve Yahudileri öfkeliendiren nesh hükümlerinin en büyüğü ve ilki sayılır. Zira bu değişimle Müslümanlara karşı gururlanma ve kibirlenme hususunda dayandıkları delillerini yitirdiler... Kendi kiblelerine yönelmelerinin kendilerinin hidayet üzerinde olduklarını itiraf etmek anlamına geldiğini, Nebi'nin ve Müslümanların hidayeti ancak kendilerinden alıntı yaptıklarını idda ederek onları dinlerinde şüpheye düşürme hususunda dayandıkları delili yitirdiler.¹³³⁷

¹³³⁵ Bakara 2/106 (Bk. Vâhidî, *Esbâbü Nüzûl'l-Kur'ân*, s. 32.

¹³³⁶ Kutub, *Zilâl*, I, 94.

¹³³⁷ Bk. Derveze, *Sîretü'r-Resûl Sûraten Muktebiseten mine'l-Kur'âni'l-Kerîm*, II, 152.

Allah Yahudileri şu sözüyle susturmaktadır: “ *nsanlardan bir kısım beyinsizler: Yönelmekte oldukları kiblelerinden onları çeviren nedir? diyecekler. De ki: Do u da batı da Allah'ındır. O diledi ini do ru yola iletir.*”¹³³⁸

“*Kulkusuz Do u da Batı da Allah'a aittir. Buna göre ne tarafa dönülmü olursa olsun, gerçekte O'na dönülüyor. Aslında yönlerin ve mekânların kendileri hiçbir üstünlük ta imazlar. Onları üstün yapan, onlara özellik kazandıran faktör, yüce Allah'ın onları seçmesi ve insanları onlara do ru yöneltmesidir. Allah diledi ini do ru yola iletir. Yüce Allah herhangi bir yönü kulları için seçip kible olarak belirleyince o yön o zaman seçkinlik kazanır ve kullar ancak o yöne dönerek do ru yola varabilirler.*”¹³³⁹

Aynı zamanda Allah müminlere birinci kıblenin ikinci kible ile değiştirilmesinin hikmetini açıklamaktadır. Bu, gönüllerin denenmesi, zihinlerin terbiye edilmesi ve şirk şaibelerinden, toprak, kavim ve sınıf taassubundan arındırılması içindir... Bu, aynı zamanda Allah’a tam manasıyla yönelme ve Resûlünün emirlerine boyun eğme duygusunu Arab’ın kalbine yerleştirmek içindir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “*...Senin (arzulayıp da u anda) yönelmedi in kibleyi (Kâbe'yi) biz ancak Peygamber'e uyanı, ökçeleri üzerinde geri dönenenden ayırdetmemiz için kible yaptık...*”¹³⁴⁰

Sonra Beyt-i Makdis’e yönelerek namaz kılıp da bu şekilde ölen kardeşlerinin akibeti konusunda güven vermektedir. İbn Abbas (R. hü mâ)’dan rivayete göre o şöyle demektedir: Nebi (S) Kabe’ye döndürülünce şöyle dediler: Yâ Resûlallâh, Beyt-i Makdis’e doğru namaz kılarak ölen kardeşlerimizin durumu ne olacak? Bunun üzerine Allah şu ayeti indirdi: “*...Allah sizin imanınızı asla zayi edecek de ildir. Zira Allah insanlara kar ı efkatli ve merhametlidir.*”¹³⁴¹

er-Râzî şöyle demektedir: “*Sonra Allah Teâlâ bazı sahabelerin aklından geçen probleme cevap vermi ve u ayeti indirmi tir: ‘Allah sizin imanınızı asla zayi edecek de ildir.’ Neshin bir maslahattan bir di er maslahata, bir yükümlülüğten ba ka bir yükümlülü e geçmek oldu unu ve önceki emri yapan ki inin dine sarıldı ı hususunda ikinci emir gibi oldu unu; bu durumdan dolayı ecrini zayi etmeyece ini açıkladı tır.*”¹³⁴²

¹³³⁸ Bakara 2/142

¹³³⁹ Kutub, Zilâl, I, 130.

¹³⁴⁰ Bakara 2/143

¹³⁴¹ Bakara 2/143

¹³⁴² Fahu’r-Râzî, et-Tefsîru’l-Kebîr, IV, 106–107.

3) İslâm'a girip daha sonra irtidat etmeleri:

Yine Yahudilerin yaptıkları şüpheye düşürme yollarının en çirkin olanlarından birisi İslâm'ın bazı prensiplerine uyararak onu kabul ettiklerini açıklayıp, daha sonra ondan geri dönmektir. Allah şöyle buyurur: *"Ehl-i kitaptan bir gurup öyle dedi: "Müminlere indirilmi olana sabahleyin (görünü te) inanıp ak amleyin inkâr edin. Belki onlar (böylece dinlerinden) dönerler."*¹³⁴³

Hasan Basrî ve Süddî şöyle demektedir: *"Hayber Yahudilerinden 12 haham ve Arab Kasabaları i birli i yaptılar ve birbirlerine öyle dediler: 'Günün ba ında Muhammed'in dinine inanmadan sözde inanmı olarak girin, günüün sonunda inkâr edin ve öyle deyin: Biz kitabımıza baktık ve âlimlerimize danı tık. Ama Muhammed'in böyle olmadı ını gördük. Bizim için yalancı oldu u ortaya çıktı. Böyle yaparsanız onun ashabı dinlerinde üpheye dü erler ve öyle derler: Onlar ehl-i Kitab'tır. Onlar dini bizden daha iyi bilir ve kendi dinlerinden sizin dininize dönerler.' Bunun üzerine Allah bu ayeti indirdi ve bu durumu nebisi Muhammed (S)'e ve müminlere bildirdi."*¹³⁴⁴

Ama Allah şu sözüyle bu komployu bozarak ve planlarını ve komplolarını açığa çıkararak geri çevirdi: *"Sizin dininize uyanlardan ba ka hiçbir kimseye inanmayın. " (Resulüm!) De ki: Do ru yol ancak Allah'ın yoludur. Yine (onlar, kendi aralarında öyle dediler:) "Size verilenin benzerinin ba ka herhangi bir kimseye verildi ine yahut Rabbinizin huzurunda onların size kar ı deliller getireceklerine de (inanmayın)..."*¹³⁴⁵

İbn Kesîr'in de dediği gibi anlam şöyle olur:

*"Kendi dininize uyanlardan ba kasına inanmayın. Sizin dininize inananlar dı ında sakın kimseye güvenip de sır vermeyin. Ümmî bir nebi olan Muhammed ile ilgili elinizde mevcut olan bilgileri Müslümanlara göstermeyin, olur ki ona inanırlar da bunları, size kar ı kullanırlar..."*¹³⁴⁶

Allah Yahudileri böylece rezil etti, Nebi (S)'i ve müminleri hak ve hüdâ üzerinde olduklarını vurgulayarak dinlerinde sebat ettirdi. Yine İbn Kesîr şöyle demiştir:

¹³⁴³ Âl-i İmrân, 3/72

¹³⁴⁴ Vâhidî, *Esbâb-ı Nüzûlî'l-Kur'ân*, s. 104.

¹³⁴⁵ Âl-i İmrân 3/73

¹³⁴⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1, 381.

“Müminlerin kalplerini en kâmil imana ula tıracak olan Allah’tır. Bunu da kulu ve elçisi Muhammed (S)’e indirmi oldu u apaçık ayetler, kesin deliller ve açık huccetlerle gerçekle tirecektir.” Nitekim aynı ayette de: “De ki üphe yok ki hüdü Allah’ın hüdüsidir.” Buyurulmuştur. Böylece Allah Teâlâ, İslâm’ı ve Resulünü şüpheye düşürmek için kurmuş oldukları bütün komploları boşa çıkarmıştır. Hamd ve minnet onun içindir.

2.2. Yaptıkları Şeyin Kötü Olması

Allah şöyle buyurmaktadır: “E er onlar Tevrat’ı, ncil’i ve Rablerinden onlara indirileni (Kur’an’ı) do ru dürüst uygulasalardı, üphesiz hem üstlerinden, hem de ayaklarının altından yerlerdi (yeraltı ve yerüstü servetlerinden istifade ederek refah içinde ya arlardı). — Onlardan a ırılı a kaçmayan (iktisatlı, mutedil) bir zümre vardır; fakat ço unun yaptıkları ne kötüdür!”¹³⁴⁷

“Bu ayet yeryüzünde Allah’ın dinini yerleştirmenin anlamının, müminin hem dünya hem de ahiret hayatı, için dirlik, kazanç ve kurtuluş olduğuna ilişkin bir kural yerleştirmektedir. Din ile dünyayı ayırmak söz konusu değildir. Dünya ile ahireti de ayırmak mümkün değildir...

Yüce Allah Ehli Kitab'a diyor ki, -tüm Ehli Kitab’ı kapsayan en doğru sözü söylüyor- şayet inanıp Allah’tan korksalardı, günahları siler onları bol nimetli cennetlere koyardı. Bu, onların ahiret mükâfatıydı. Aynı zamanda onlar, dünya hayatlarında, Tevrat, İncil ve yüce Allah’ın kendilerine indirdiği diğer direktiflerde somutlaşan ilahî hayat sistemini -Allah’ın indirdiği şekilde bozmadan, değiştirmeden- uygulasalardı, dünya hayatları düzelecekti. Yaşama düzeyleri yükselecek, bol rızıklar elde edeceklerdi. Başları üstünden ve ayakları altından fişkırان rızıkları yiyeceklerdi. Geniş çaplı bir üretim, güzel bir dağıtım ve hayatın dirliği ile karşılaşacaklardı. Ancak uzun tarihleri boyunca, aşırı davranışları olmayan, ılımlı bir azınlığın dışında hiçbiri iman etmemiş, Allah’tan korkmamış ve O’nun hayat sistemini uygulamamıştır.¹³⁴⁸

Allah onların en yüksek makamlarını orta yollu olmak şeklinde belirtmiştir. Bu da bu ümmetin ortalama bir makamıdır. Bunun da üzerinde önde gidenlerin rütbesi vardır:

¹³⁴⁷ Mâide 5/66

¹³⁴⁸ Kutub, *Zilâl*, II, 930–931.

“Sonra Kitab'ı, kullarımız arasından seçtiklerimize verdik. Onlardan (insanlardan) kimi kendisine zulmeder, kimi ortadadır, kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda öne geçmek için yarı ır. te büyük fazilet budur.”¹³⁴⁹

“Din konusunda onlardan ortalama bir cemaat vardır. frata ve tefrite gitmezler.”¹³⁵⁰
Onların, dinlerinde düriüst olanların bulundu u ifade edilmektedir. Yine onların Müslüman oldukları ve hiçbir ümmetin yoksun olmadığı orta yollu olanlardan oldukları ifade edilmektedir. Fakat bunlar, ümmetin ıslahı ve terakki edilmesinde, ümmetin ifsat edilmesi ve çökertilmesine göre daha öndedirler. Ümmetler içinde mutedil olan bu ki iler, her do ruda ve ıslahta önde giderler.”¹³⁵¹

2.3. Günahta Ve Düşmanlıkta Koşmaları, Haram Yemeleri

Allah şöyle buyurmaktadır: “Onlardan **birço unun** günah, dü manlık ve haram yemede yarı tıklarını görürsün. Yaptıkları ne kadar kötüdür!”¹³⁵²

Ayette geçen “*ism*” kelimesi, kullanımı **ism ve esâm** şeklindedir. Sevabı geciktiren veya yavaşlatan davranışlar için kullanılan bir isimdir.¹³⁵³

Ayette geçen ve “*haram*” diye meal verdiğimiz “*süht*” kelimesi konusunda şunlar söylenmiştir:

Siht: Sökülüp atılan zar, deri, kabuk anlamlarına geldiği gibi “*seht*” ve “*süht*” anlamlarına da gelir. “*Seht*” ve “*süht*”, sahibinin rezil olmasına yol açan mahzurlu davranışlar için kullanılır. Sanki o, dinini ve kişiliğini yok etmiş gibi olur. Bunlar dinlerini yok ettikleri için Kur’ân’da “*Durmadan haram yerler.*”¹³⁵⁴ Buyrulmuştur. Câbir b. Abdillâh (R. hümâ)’dan rivayete göre Nebi (S) şöyle buyurmuştur: “...**Süht**’ten gıdalanan bir et asla Cennet’e giremez. Ona ate daha layıktır...”¹³⁵⁵

¹³⁴⁹ Fâtır 35/32

¹³⁵⁰ Bu ifade: “**Aşırıya gitmezler ve eksik bırakmazlar.**” Anlamına gelmektedir.

¹³⁵¹ Reşit Rıza, *Tefsîru’l-Menâr*, II, 361.

¹³⁵² Mâide 5/62

¹³⁵³ Râgıp el-İsfehânî, *Müfredât*, s. 63.

¹³⁵⁴ Mâide 5/42

¹³⁵⁵ Hâkim, *Müstedrek, Kitâbü’l-Fiten ve’l-Melâhim*, Hadis No: 8302. Sahih isnatla rivayet edilmiştir.

İbn Kesîr şöyle demektedir: “*Haram ve günah i lemekte, insanların hakkına tecavüz etmekte ve onların mallarını haksız yere yemekte yarı arak bunlara atılırlar. ‘i ledikleri ey ne kadar da kötüdür!’ yani i ledikleri amel ne kötüdür ve hakka tecavüzleri ne kadar kötüdür.*”¹³⁵⁶

Menâr sahibi de şöyle demektedir: “*Ey Resûl veya ey i iten! Hak dini oyun ve e lence konusu edinen bu Yahudilerden ço unun gönah söz ve davranı lar içinde ko u up durduklarını görürsün. Bu da söyleyen ve yapan ki inin dünyasına, dinine ve dü manlara zarar veren her eydir. Bu ise insanlara zarar veren zülümdür, haklara ve sınırlara tecavüzdür. Haram yemede ko u turmak, alçakça bir haramdır. Ayette ko u tururlar derken ilâ harf-i ceriyle de il de fi harf-i ceriyle ifade ediliyor. Çünkü ilâ ile kullanıldı ı zaman ko u turulan eyden çıkabilme ve süratle ona geri dönme durumu söz konusudur. Bunlar ise günaha ve dü manlı a dalmı lar, olayların detayları içinde ko u turmaktadırlar. Ne zaman günah i lemeye veya dü manlık yapmaya güçleri yeterse körü körüne atılırlar. ‘Yaptıkları ey ne kötüdür!’ ayeti günahlara dalarak yapmı oldukları amelin çirkin oldu unu ifade etmektedir. Ahlaklarının ve içinde ya adıkları ümmetin iyili i emretme ve kötülü e kar ı koyma görevini terk etmeleri kar ısında onları azarlayıp engellemek suretiyle bozuldu unu ifade etmektedir. Onlardan hiç kimse; ne âlimler ne de di er kullar bu görevi yapmamı lardır. Zira bozulma tüm topluma yayıldı. Bu sebeple Allah öyle buyurmu tur: ‘Onlara rabbîler ve hahamlar engel olsalardı ya!...’ Yani, bunlar siyasî terbiye konusunda önderlerinin zikrettikleri eyler içinde ko u turanlara ve eriat ve takva bilginlerinin, kendilerine yalan gibi günah söz ve rü vet yeme gibi haram yeme konusunda zikrettikleri günahlar içinde ko u turup duranlara engel olmalı de iller miydi?*

Sözkonusu iyili i emretme ve kötülü e kar ı koyma görevini terk edip bu günahlara rıza göstermeleri bakımından rabbîlerin ve hahamların yapmı oldukları ey ne kötüdür!

Abdullah b. Abbas (R. hü mâ)’dan rivayet edildi ine göre o öyle demi tir: ‘Kur’ân’da bundan daha a ır bir azarlayıcı bir ayet yoktur.’ Yani, yol göstermeyi ve ir adı ihmal edip, haksızlı ı ve fesadı nehyetme i ini terk ettikleri zaman bu ayet âlimlere bir belgedir.”¹³⁵⁷

¹³⁵⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, II, 77.

¹³⁵⁷ Reşit Rıza, *Tefsîru’l-Menâr*, II, 357.

Bu girişim onların kötülüklerine ve şerhlerine, nefislerinin günahları ve zulmü sevdiğine işaret eder. Ayet:

“Fesat yaygınla tı ı, de erler yok oldu u ve kötülük her tarafı kapladı ı her zamanki toplumların, sosyo-psikolojik durumlarından birini tasvir etmektedir. Böyle bir duruma gelmi toplumlara baktı ında insan, güçlüsüyle, zayıfıyla, içindeki her ferdin kötülükte, günah ve dü manlıkta yarı tı ını görecektir. Günah ve dü manlık, bu tür a a ılık ve bozulmu toplumlarda sadece güçlülere özgü bir davranı de ildir. Güçsüzler de bu suç u i lerler. Bunlar da günah akımına kapılırlar ve haksızlık yapabilirler. Do al olarak güçlülere, haksızlık yapamazlar. Bunlar da birbirlerine haksızlık yaparlar. Allah'ın yasaklarını çi nerler. Çünkü bozulmu toplumlarda yöneten, yönetilen, hiç kimsenin korumadı ı serbest bölge burasıdır. Dolayısıyla bozuldu u zaman, günah ve haksızlık, toplumun özelli i olur. Bu tür toplumların i i, günah ve haksızlıkta yarı maktır.

O çünkü yahudi toplumu da böyleydi. Böyle haram yiyorlardı. Nitekim haram yemek, yahudinin her zamanki özelli idir.”¹³⁵⁸

Üstün Hayır Toplumunun Karakteristik Özelliği

“Din adamları ve âlimleri onları, günah olan sözleri söylemekten ve haram yemekten menetselerdi ya! ledikleri (fiiller) ne kötüdür!”¹³⁵⁹

Rabbîler, yetki sahibi ve ilmiyle amel eden âlimlerdir. Ahbâr (hahamlar) ise, sadece âlim olanlardır.

Yahya b. Ya'mer'den rivayete göre o şöyle demiştir: Ali b. Ebî Tâlib hitab etti, Allah'a hamd-ü senada bulundu, sonra şöyle dedi: Ey insanlar! Sizden öncekiler günah işlemele sebebiyle helak oldu. Onlara rabbîler ve hahamlar engel olmadılar. Günahlarda ısrar ettiler ve cezalar onları yakaladı. Onlara inenin bir benzeri size de inmeden önce iyiliği emredin, kötülüğe mani olun ve şunu bilin ki; iyiliği emredip kötülüğe mani olmak rızkı kesmez ve eceli yaklaştırmaz.

“ bn Cerir'den rivayete göre o öyle demi tir: ‘Resûlullah'ı öyle derken i ittim: Her kim ki bir toplumda bulunur ve o toplumda suç i lenir, o ki i de o suç u önleme gücüne

¹³⁵⁸ Kutub, Zilâl, II, 928.

¹³⁵⁹ Mâide 5/63

sahip bulunur ve onları de i tirmezse; mutlaka ölmezden önce Allah onlara bir musibet gönderir.”¹³⁶⁰

“ yi, faziletli, canlı, güçlü ve dayanı malı toplumun özelli i; iyili i emr, kötülü ü yasaklamanın yaygın olu udur. çinde iyili i emreden ve kötülü ü yasaklayan kimselerin bulunmasıdır. Aynı ekilde iyilik emrini ve kötülü ün yasaklanı nı dinleyecek ki ilerinde bulunmasıdır. Ayrıca bu toplumun gelece i o kadar güçlüdür ki, içindeki sapıklar, bu emir ve yasa ı engellemeye ve iyili i emredip, kötülü ü sakındıran kimselere eziyet etmeye cesaret edemezler.

Nitekim yüce Allah, müslüman ümmeti nitelendirirken öyle buyurmaktadır: Siz, insanlar için ortaya çıkarılmı en hayırlı ümmetsiniz, iyili i emreder, kötülükten sakındırır ve Allah'a inanırsınız. (Âl-i İmrân, 3/110)”¹³⁶¹

İsrail Oğullarının Vasfı

“ srailo ullarını nitelendirirken öyle buyurmaktadır: ledikleri kötülüklerde birbirlerini sakındırmazlardı (el-Maide,5/79) Bu iki özellik, toplumu ve iki grubu birbirinden ayıran arakesittir.

Burada ise, günah ve haksızlıkta yarı lmasına, haram yenmesine ses çıkarmayan dolayısıyla, korumak zorunda oldukları Allah'ın kitabında yeralan, hakkı savunmamaları nedeniyle Allah'a ba lı kimselere ve din bilginlerine yönelik bir kınama yer almaktadır.

Aslında bu, dine inanan herkese yapılan uyarıcı bir ça rıdır. Çünkü toplumun dirli i ya da bozulması, eriatın ve din ilimlerinin korunmasına ve iyili in emredilmesi, kötülükten sakındırmak görevinin yerine getirilmesine ba lıdır. Ancak bu i , daha önce bu tefsirde dedi imiz gibi, emredip yasaklama yetkisine sahip bir otoriteyi gerektirmektedir. Çünkü emretmek ve yasaklamak, davet etmekten farklı bir eydir. Davet etmek açıklamaktır. Emredip yasaklama ise, egemenliktir. Buna göre, iyili i emredip kötülü ü yasaklayanların, bu emir ve yasaklarının toplum içinde bir de erinin olması için, otoriteyi ellerinde bulundurmaları gerekir. Yoksa bütün i sözde kalır.”¹³⁶²

Bu düşüncelere göre “iyili i emredip kötülü ü yasaklayacak” bir otoritenin hâkim olmadığı bir toplum, yerilen çokluğa dâhil olmaktadır.

¹³⁶⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr-u İbn Kesîr*, II, 77. (Hadis için bk. Sünen-i İbn Ma’ce, Kitâbü'l-Birr ve'l-Ihsân, 300.)

¹³⁶¹ Kutub, *Zilâl*, II,928.

¹³⁶² Kutub, *Zilâl*, II,929.

2.4. Şükretmemeleri

“Allah öyle buyurmaktadır: “Binlerce oldukları halde, ölüm korkusundan dolayı yurtlarından çıkıp gidenleri görmedin mi? Allah onlara "Ölün!" dedi (öldüler). Sonra onları diriltti. İüphesiz Allah insanlara kar ı lütufkârdır. Lâkin insanların ço u ükretmez.”¹³⁶³

ükrün Anlamı: Nimeti göz önüne getirip onu aç ı a çıkarmaktır. Aslının ‘dolu pınar’ anlamına gelen ‘aynüñ ekrâ’ kullanımından geldi i söylenmi tir. Buna göre ükür, kendisine verilen nimetleri bol bol zikretmek demektir. ükrü üç gruba ayırabiliriz:

- 1) Kalbin ükrü ki bu, nimetin göz önüne getirilmesidir.
- 2) Dilin ükrü: Nimeti verene övgüde bulunmaktır.
- 3) Di er organların ükrü: Nimetin kar ılı nı nimet verene yara ır bir ekilde vermektir.”¹³⁶⁴

“Bu kıssa srail o ulları hakkındadır: Yurtlarında veba salgını olmu tu. Böyle bir çoklukla ölümden kaçmak üzere çıktılar ama kaçmak onları kurtarmadı, sakındıkları eyin gerçekle mesine engel olmadı. (Allah) onlara maksatlarının zıddına bir muamelede bulundu. Allah onları tamamen öldürdü. Daha sonra onlara lütufta bulundu ve diriltti. Bu, müfessirlerden bn Kesîr’in dedi i gibi ister Nebi’nin duası sebebiyle olsun, ister ba ka bir sebeple olsun sonuçta bu Allah’ın lütfu ve ihsanı sebebiyle olmu tur. Onun insanlara kar ı lütfu tükenmez. Bu, onların Allah’ın nimetlerini itiraf etmeleri ve onun rızası için harcamaları suretiyle nimetlerine ükretmelerinin bir gere idir. Bununla beraber insanların ço u dinlerinde ve dünyalarında Allah’ın kendilerine verdi i nimetler kar ısında ükrün gere ini yapmayı ihmal etmektedirler.”¹³⁶⁵ Bu kıssa Allah’tan başka bir sığınak olmadığına ve korkunun kaderi etkilemediğine de bir delildir.¹³⁶⁶

Resüllerin gönderilmesi nimeti karşısında Allah’a şükretmemek:

Bunlar, Allah’ın, kendilerine resuller göndermekle nimet verdiğini tanımamaktadırlar. Nitekim Allah şöyle buyurmaktadır: “Atalarım brahim, shak ve Ya'kub'un dinine uydum.

¹³⁶³ Bakara 2/243

¹³⁶⁴ Râğıp el-İsfehânî, Müfredât-ı Elfâzı'l-Kur'ân, s.461.

¹³⁶⁵ Sa'dî, Tefsîru's-Sa'dî, s. 111.

¹³⁶⁶ Zebâdî, Menhecü'l-Kur'ânî'l-Kerîm fî Medhi'l-Kille ve Zemmi'l-Kesra, s. 242.

Allah'a herhangi bir eyi ortak ko mamız bize yara maz. Bu, Allah'ın bize ve insanlara olan lütfundandır. Fakat insanların ço u ükretmezler.”¹³⁶⁷

2.5. Aşırıya Gitmeleri

Allah şöyle buyurmaktadır: “Peygamberlerimiz onlara apaçık deliller getirdiler; ama bundan sonra da **onlardan ço u** yine yeryüzünde a ırı gitmektedirler.”¹³⁶⁸

Ayette geçen “müsrif” kelimesinin kendisinden türediği “seraf” kelimesinin anlamı; infak etme hususunda kullanımı daha meşhur olsa da insanın yaptığı her davranışta sınırı aşması demektir. Allah şöyle buyuruyor: “(O kullar), harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar.”¹³⁶⁹

Musa (As)’ın kavmi müsrifler diye isimlendirilmiştir: “(Bu ta lar,) a ırı gidenler için Rabbinin katında i aretlenmi (ta lardır).”¹³⁷⁰ Allah’ın ifade buyurduğu manada tohumu kendisine mahsus tarlaya koyma hususunda haddi aşmaları bakımından şöyle nitelendirilmişlerdir: “Kadınlarınız sizin için bir tarladır.”¹³⁷¹

Kıyasla ilgili olarak “seraf” Kur’ân’da şöyle kullanılmaktadır:

“...Ancak bu velî de kısısta ileri gitmesin.”¹³⁷²

“Bu konuda israf etmek, katilin dı ndakilerin de öldürülmesi demektir. Bu da Câhiliye’nin yaptı ı gibi ya katili bırakıp ondan daha erefli birisini öldürmek, ya da katille beraber ba kalarını da öldürmek ekinde olur.”¹³⁷³

Malda israf etmek ve bunun topluma etkisi:

¹³⁶⁷ Yûsuf 12/38

¹³⁶⁸ Mâide 5/32

¹³⁶⁹ Furkân 25/67

¹³⁷⁰ Zâriyât 51/34

¹³⁷¹ Bakara 2/223

¹³⁷² İsrâ 17/33

¹³⁷³ Râgıp el-İsfehânî, Müfredât-ı Elfâzı’l-Kur’ân, s. 407- 408.

Allah şöyle buyuruyor: “(O kullar), harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar.”¹³⁷⁴

Bu, islamın fert ve toplumların hayatında gerçekleştirmek istediği eğitim ve yaşmada gözönünde bulundurduğu özelliğidir. İslam bütün binasını denge ve ölçü esaslarına dayandırır.

“Müslüman - slamın sınırlı ferdi mülkiyeti tanımı olmasına rağmen kapitalist toplumda ve her alanda ilahî emri hayatına egemen kılmayan diğer toplumlarda olduğu gibi kendi malını dilediği gibi harcama özgürlüğüne sahip değildir. Müslüman savurganlıkla eli sıkılık arasında bir orta yol benimsemekle yükümlüdür. Savurganlık ki iyi, toplumu ve malı bozar. Eli sıkılık ise hem sahibinin hem de çevresindeki toplumun bu maldan yararlanmasına engel olur, malı hapseder. Çünkü mal toplumsal hizmetler için kullanılması gereken toplumsal bir araçtır. Gerek savurganlık gerekse eli sıkılık hem toplumsal ortamda hem de ekonomik alanda büyük sarsıntılara, krizlere neden olurlar. Malı hapsedmek krizlere yol açar, sınırsız ve hesapsız şekilde serbest bırakmak da öyle. Bunun yanında kalpler ve ahlak da bozulur.”¹³⁷⁵

Lût kavminin israfı:

Allah Şöyle buyurmaktadır: “Lût'u da (peygamber gönderdik). Kavmine dedi ki: Sizden önceki milletlerden hiçbirinin yapmadığı fuhuşu mu yapıyorsunuz? Çünkü siz, ehveti tatmin için kadınları bırakıp da ehvetle erkeklere yanaşıyorsunuz. Doğrusu siz ta kın bir milletsiniz.”¹³⁷⁶

“Lût'un kavmini damgaladığı ölçü tanımaz azgınlık, normal fıtratda somutla anılamayan Allah'ın sistemine tecavüzdeki azgınlıktır. Bu azgınlık, insanlığın ya da insanın amını sürdürebilmesi ve hayatın gelişmesi için Allah'ın onlara verdiği cinsel güçtedir. Onlar bu gücü, özel amacına uygun olmayan yerlerde harcadılar. Hem de sırf kural dışı ehvet' u runa. Allah salim fitri ehveti, Allah'ın doğal kanununun gerçekleştirmesi için vermiştir. Eğer ki kendisi nefsinde, bu kanuna aykırı amaçlar hissediyorsa, bu durumda o, ahlâkın bozulmasından

¹³⁷⁴ Furkân 25/67

¹³⁷⁵ Kutub, Zilâl, V, 2578–2579.

¹³⁷⁶ A'râf 7/80–81

önce, kural dışılık, sapma ve fitratın bozulması demektir. Zaten bunlar arasında da bir fark yoktur. *slâmi ahlâk sapmamı ve bozulmamı fitri ahlâktır.*”¹³⁷⁷

Firavun'nun israfı:

Allah şöyle buyurmuştur: “Çünkü Firavun yeryüzünde ululuk taslayan (bir diktatör) ve haddi a anlardan idi.”¹³⁷⁸

“Firavun muazzam ve zorba bir saltanata sahipti. Aynı ekilde ta kınlıkta a ırıya gitmi ti, sınır tanımıyor, zulmetmekten imtina etmiyordu.”¹³⁷⁹

Yiyecek ve ekinin hakkını verme konularında israf:

“Herbiri meyve verdi i zaman meyvesinden yeyin. Dev irilip toplandı ı gün de hakkını (zekât ve sadakasını) verin, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez.”¹³⁸⁰

“Yeme konusunda israf etmeyi nehiy geneldir. Bu, sınırı ve normali a maktır ve ekin sahibinin zekâtı aksatacak ekilde yemesidir. Ekinin hakkı hususunda israf, zarurî olanın dı ina çıkacak ekilde veya kendisine, ailesine veya borçlularına zarar verecek ekilde olur. Bütün bunlar Allah'ın nehyetti i ve sevmedi i, aksine bu zetti i ve öfkeleni i israflardandır.”¹³⁸¹

Uhut günü başlarına gelenlerden dolayı müminleri teselli etmek üzere Allah şöyle buyuruyor: “Nice peygamberler vardı ki, beraberinde **birçok** Allah erleri bulundu u halde sava tılar da, bunlar, Allah yolunda ba larına gelenlerden dolayı gev eklik ve zaaf göstermediler, boyun e mediler. Allah sabredenleri sever. Onların sözleri, sadece öyle demekten ibaretti: Ey Rabbimiz! Günahlarımızı ve i imizdeki ta kınlı ımızı (israfımızı) ba ı la; ayaklarımızı (yolunda) sabit kıl; kâfirler toplulu una kar ı bizi muzaffer kıl!”¹³⁸²

¹³⁷⁷ Kutub, *Zilâl*, III, 1315.

¹³⁷⁸ Yûnus 10/83

¹³⁷⁹ Kutub, *Zilâl*, III, 1315.

¹³⁸⁰ En'âm 6/141

¹³⁸¹ Sa'dî, *Tefsîru's-Sa'dî*, s. 306.

¹³⁸² Âl-i İmrân 2/146–147

“Onlar unu bildiler: Ku kusuz günahlar ve israf, hizlân¹³⁸³ sebeplerinin en büyüklerindedir. Bunlardan uzak durmak da zafer nedenlerindedir. Bunun için Rablerinden ba ı lanma dilediler.”¹³⁸⁴

2.6. Kâfirlerle Dostluk Kurmaları

Allah şöyle buyurur: “**Onlardan ço unun, inkâr edenlerle dostluk ettiklerini görürsün. Nefislerinin onlar için (ahiret hayatları için) önceden hazırladı ı ey ne kötüdür: Allah onlara gazabetmi tir ve onlar azap içinde devamlı kalıcıdır!**”¹³⁸⁵

Ayetle ilgili **velâ** ve **tevâlî** kavramlarının anlamları: İki şeyin aralarında kendilerinden olmayan herhangi bir şeyin, fazlasıyla meydana gelmesi, gerçekleşmesi. Bu, mekân, nisbet, din, sadâkat, dostluk, nusret, yardım, itigat ve velâyet bakımlarından yakınlığı ifade etmek için istiare yoluyla kullanılır.¹³⁸⁶

“Mücâhid, bununla (Görürsün ki, onların ço u küfredenleri dost edinmektedir, ayetiyle) münafikların kasedildi ini söyler. ‘Nefislerinin kendileri için takdim etti i ey ne kötüdür.’ Onların kâfirleri dost edinip, mü'-minlerin dostlu unu terketmeleri ve bunun ardından kalblerinde nifakın yayılması sonucu Allah Teâlâ'nın kıyamet gününe kadar sürecek olan gazabını hak etmi olmaları sebebiyle nefislerinin kendilerine takdim etti i ey ne kötüdür.”¹³⁸⁷

“Allah mümin kullarına, kâfirlerle dostluk kurmalarını ve onları dost edinmelerini yasaklamı tır. Bu, Kur’ân’da tekerrür etmektedir: ‘Müminler, müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesin. Kim bunu yaparsa, artık onun Allah nezdinde hiçbir de eri yoktur.’¹³⁸⁸

¹³⁸³ Hizlân: Allah’ın, lütfundan yoksun bırakması demektir.

¹³⁸⁴ Sa’dî, *Tefsîru’s-Sa’dî*, s. 155.

¹³⁸⁵ Mâide 5/80

¹³⁸⁶ Râgıp el-İsfehânî, *Müfredât*, s. 885.

¹³⁸⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’l-Azîm*, II, 87.

¹³⁸⁸ Âl-i İmrân 3/28

'O halde Allah yolunda göç edinceye kadar onlardan hiçbirini dost edinmeyin.'¹³⁸⁹

'Müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinenler, onların yanında izzet (güç ve eref) mi arıyorlar? Bilsinler ki bütün izzet yalnızca Allah'a aittir.'¹³⁹⁰

'Ey iman edenler! Müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin; (bunu yaparak) Allah'a, aleyhinzde apaçık bir delil mi vermek istiyorsunuz?'¹³⁹¹

'Ey iman edenler! Yahudileri ve hıristiyanları dost edinmeyin. Zira onlar birbirinin dostudurlar (birbirinin tarafını tutarlar). Çinizden onları dost tutanlar, onlardandır. İphtesiz Allah, zalimler toplulu una yol göstermez.'¹³⁹²

Allah Tebârike ve Teâlâ müminlerin, slâm'a ve Müslümanlara dü man olan Hristiyanları ve Yahudileri ki -Allah onların canlarını alsın- dost edinmelerini yasaklamaktadır. Sonra onların birbirlerinin dostu olduklarını bildirmi , daha sonra da bu yasa a uymayan ki iyi tehdit edip uyararak ' Çinizden onları dost tutanlar, onlardandır.' Buyurmu tur.'¹³⁹³

Kurtubî ise "Onlar birbirlerinin dostudur." İfadesinin yardımlaşma konusunda olduğunu söylemiştir.¹³⁹⁴

Seyyid Kutub da şöyle demiştir:

"Bu dostluk, onların dinine tabi olmayı de il, onlarla i birli i ve dayanı mayı ifade etmektedir. Zaten, din konusunda müslümanların, yahudilere ve hristiyanlara tabi olmaya e ilim duymaları gerçekten çok uzak bir olasılıktır. Buradaki dostluktan kast olunan, karı ık bir meseleydi. Müslümanlar, çıkarların ve güçlüklerin giriftli i, gerek slâm öncesinde, gerekse Medine'de slâm devletinin kurulu unun ilk yıllarında kimi yahudi gruplarla dostluk kurmu olmaları gibi olgulardan yola çıkarak, bu tür ili kilerin kendileri için bir sakıncası olmayaca ını dü üniyorlardı. Ancak, Medine'de müslümanlar ile yahudiler arasında herhangi bir dayanı ma, i birli i ve dostlu un olamayaca ı apaçık

¹³⁸⁹ Nisâ 4/89

¹³⁹⁰ Nisâ 4/139

¹³⁹¹ Nisâ 4/144

¹³⁹² Mâide 5/51

¹³⁹³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 70.

¹³⁹⁴ Kurtubî, *el-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'ân*, VI, 204.

ortaya çıkınca Allah, müslümanları onlarla dostluktan men etti ve kendilerinden onlarla dostluklarını kesmelerini istedi...

Kur'an'ın ifadelerinde bu anlam, son derece belirgin ve net olarak ortadadır. Allah, Kur'ân'da, Medine'deki müslümanlar ile dâru'l- slâm'a hicret etmemi müslümanlar arasındaki ili kiden söz ederken öyle buyuruyor: '(Ey müminler!) nanıp hicret etmeyenlerle, kendileri hicret edene dek hiçbir dostlu unuz olmaz.' (el-Enfâl, 8/ 72) Do al olarak burada kast olunan, din konusunda dostluk de ildir. Zira müslüman, din konusunda müslümanın her halûkarda dostudur. Burada kast olunan dostluk, i birli i ve yardımla ma konusundadır. Buna göre, dâru'l- slâm'daki müslümanlar ile dâru'l- slâm'a hicret etmeyen müslümanlar arasında bu ba lamda bir dostluk kurulamaz. te burada ele almakta oldu umuz ayetlerde, müslümanlar ile yahudi ve hristiyanlar arasında - Medine'deki slâm devletinin ilk yıllarında var olan, ancak sonradan yasaklanan- dostluk da bu ba lamda, yani i birli i ve dayanı ma ba lamındadır.”¹³⁹⁵

Müminlerin Ehl-i Kitab'a müsamaha göstermeleriyle onları dost edinmeleri arasında fark vardır:

İslâm'ın kitap ehline karşı hoşgörüsü ayrı bir şeydir. Onlarla dost olmak ayrı bir şeydir. Ancak kimi müslümanlar bu iki olguyu birbiriyle karıştırmaktadırlar. Bu da onların, metodolojik ve gerçekçi bir yapıya sahip olan dinin özünü ve misyonunu net olarak kavrayamamalarından kaynaklanmaktadır. Bu din, insanlığın tanık olduğu tüm öğretilerden farklı bir yapıya sahip olan İslâmî anlayış doğrultusunda, yeryüzünde yeni bir yapılanmanın sağlanması, insanların keyfi arzularının, Allah'ın sisteminden sapmalarının, ayrıca dîne aykırı öğretiler ve tutumların karşısında bir engel oluşturması, öngörülen bu yeni yapılanmanın gerçekleştirilmesi için de hiç bir kıvırmaya yeltenilmeksizin, kaçınılmaz olarak mücadele verilmesi, bu bağlamda insanların olumlu, etkin ve yapıcı eylemlere girişebilmesi için gönderilmiştir.

Dostluk konusunda yukarıda sözünü ettiğimiz iki olguyu birbirine karıştıranların eksiklikleri, inancın özüne ilişkin sağduyudan ve de savaşı bu kitap ehline karşı izlenecek tutumun niteliğini bilinçlice kavrayabilmekten yoksun oluşlarıdır. Onlar, Kur'an'ın bu konudaki son derece net olan buyruklarından habersizdirler. Bu nedenle de İslâm'ın, tüm hakları garanti altına alınmış olarak İslâm toplumunda yaşamakta olan kitap ehline karşı hoşgörülü davranılmasını ve onlara iyilik yapılmasını isteyen buyrukları ile dostluğun

¹³⁹⁵ Kutub, Zilâl, II, 909.

sadece Allah, peygamberi ve müslümanlara özgü kılınmasını isteyen buyruklarını birbirine karıştırmaktadırlar. Onlar Kur'an'da kitap ehline ilişkin yapılan tespitleri unutmaktadırlar. Onlar, Kur'an'da belirtildiği üzere, İslâm toplumuna karşı savaşıma noktasında birbirlerinin dostudurlar. Bu, onlar için sabitleşmiş bir olgudur. Onlar, ne müslümandan hoşlanırlar, ne de onun dini olan İslâm'dan. Müslümandan, kendi dinini terk edip onların dinine geçmedikçe de hoşlanmayacaklardır. Onlar, İslâm'a ve müslümanlara karşı savaşmakta son derece ısrarlıdırlar.

Müslüman, kitap ehline hoşgörülle davranmaktan yanadır. Ancak onlarla, yardımlaşma ve işbirliği anlamında bir dostluk kurmasının yasaklanmış olduğunun da bilincindedir. Onun yapacağı, dinini pratize etmek ve İslâm'ın eşsiz sistemini gerçekleştirmektir. Bu noktada onun yolu ile kitap ehlinin yolu kesinlikle aynı değildir. Müslüman her ne kadar onlara hoşgörü ve sevgiyle davransa da bu, onların kendisinin dinine bağlılığını sürdürüp İslâm sistemini gerçekleştirmesinden hoşnut olmalarına, onların ona karşı savaşmak, komplolar hazırlamak noktasında birbirlerinin dostu olmaktan vazgeçmelerine yetmeyecektir...

Medinedeki müşrikleri destekleyip müslümanlara karşı kışkırtanlar, kitap ehlinin ta kendileriydi. Yine ikiyüz yıl süren haçlı savaşlarıyla müslümanlara saldıranlar kitap ehlinin ta kendileriydi...

Onlar, birbirlerinin dostlarıdırlar..Onlar Medine'de peygamberimiz ve müslümanlara karşı savaşıma noktasında birbirlerinin dostlarıydılar. Bu noktada, tarih boyunca da birbirlerinin dostları oldular. Bu kural, tarih boyunca bir kez de olsa delinmemiştir. Yeryüzünde meydana gelen olayların tümü, Kur'an'ı Kerim'in tek bir olay değil, sürekli bir nitelik biçiminde ortaya koyduğu tespitler doğrultusundadır. Ayette, **“Onlar birbirlerinin dostlarıdırlar”** biçiminde bir isim cümlesi kullanılması, sadece bir ifade tarzı olarak görülmemelidir. İsim cümlesi kullanılmasının nedeni, ayetin değişmez ve sürekli bir niteliği vurguladığını belirtmek içindir.

Bu temel gerçeğin ardından, bunun sonuçları anlatılıyor... Yahudiler ve hristiyanlar birbirlerinin dostları olduklarına göre, ancak kendilerinden olan bir kimseyi dost edinirler. Müslümanların safları arasındaki bir kimse yahudi ve hristiyanları dost edindiğinde, müslümanların safını bırakmış, kendini İslâm niteliğinden soyutlamış ve karşıt safı katılmış demektir. Böylesi bir davranışın, gerçek ve doğal sonucu da budur:

“Sizden kim onları dost edinirse o, onlardan olur.”

O bu tutumuyla, kendine, Allah'ın dinine ve müslüman topluma zulmetmiştir. Bu zulümden ötürü de Allah onu, kendisine dost bildiği yahudiler ve hristiyanlar kategorisine sokmuştur. Allah onu, artık doğru yola iletmeyecek, yeniden müslümanların safına döndürmeyecektir:

“Hiç ku kusuz Allah, zalimleri do ru yola iletmez.”

Bu Medine'deki İslâm toplumuna sert bir uyarıydı. Ancak, abartılı bir uyarı değildi. Sert bir uyarıydı. Ancak bütünüyle gerçeği dile getiren bir uyarıydı. Müslümanın, hem - birbirlerinin dostları olan- yahudiler ve hristiyanlarla dostluk kurması, hem de müslüman ve mümin kalabilmesi, ayrıca -sadece Allah'ı, peygamberi ve müminleri dost bilen- müslümanlar safındaki yerini kaybetmemesi mümkün değildir... Bu mesele tam bir yol ayrımıdır...¹³⁹⁶

*“Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine Kitap verilenlerden dininizi alay ve oyun konusu edinenleri ve kâfirleri dost edinmeyin. Allah'tan korkun; e er müminler iseniz.”*¹³⁹⁷

*“Bu Âyet-i Kerîme'de; slâm'a dü man olan ehl-i kitâb ve mü riklerle dostluk kurmanın menfur bir durum oldu u anlatılıyor. Onlar ki, amel sahiplerinin yaptıkları en güzel ameli, evet dünyevî ve uhrevî bütün hayırları ihtiva eden tertemiz, sapasa lam slâm'ın hükümlerini alay konusu ederler. Kendi so uk fikirleri, fâsid görü leri muvacehesinde bu hükümleri oyuncak gibi telâkki edip onlarla oynarlar.”*¹³⁹⁸

*“E er onlar Allah'a, Peygamber'e ve ona indirilene iman etmi olsalardı onları (mü rikleri) dost edinmezlerdi; fakat onların ço u yoldan çıkmı lardır.”*¹³⁹⁹

Kurtubî şöyle demektedir: *“Bu ayet, kâfiri dost edinen kimsenin, onun inancını kabul etti i ve yaptıklarına razı oldu u zaman mümin olmayaca ına delildir.”*¹⁴⁰⁰

“ man edip de hicret edenler, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler ve (muhacirleri) barındırıp yardım edenler var ya, i te onların bir kısmı di er bir kısmının dostlarıdır. man edip de hicret etmeyenlere gelince, onlar hicret edinceye kadar size onların mirasından hiçbir pay yoktur. E er onlar din hususunda sizden yardım isterlerse,

¹³⁹⁶ Kutub, *Zilâl*, II, 909. (Kısaltılarak)

¹³⁹⁷ Mâide 5/57

¹³⁹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 74.

¹³⁹⁹ Mâide 5/81

¹⁴⁰⁰ Kurtubî, *el-Câmi'u Li Ahkâmi'l-Kur'ân*, VI, 238.

sizinle aralarında sözleşme bulunan bir kavim aleyhine olmaksızın (o müslümanlara) yardım etmek üzerinize borçtur. Allah yapacaklarınızı hakkıyla görmektedir.”¹⁴⁰¹

Kurtubî şöyle demektedir: “Allah bu buyrukla *unu* kastetmektedir: *E er dâru’l-harpte kalıp hicret etmeyen bu müminler kendilerini kurtarmanız için asker yahut malî bakımdan yardımcı olmak üzere çadırda bulunacak olurlarsa, siz de onlara yardımcı olunuz. Bu sizin için farzdır, onları yardımsız bırakmamalısınız. Ancak, onlar sizden, sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan kâfir bir kavim aleyhine yardım isteyecek olurlarsa, o kâfirlere karşı onlara yardımcı olmayın ve süresi bitinceye kadar da antlaşmayı bozmayın.*

bnü’l-Arabî der ki: *Ancak, o sizden yardım isteyen müminler esir ve mustazaf kimseler ise, üşşesiz ki onlarla dostluk hala dimdik ayaktadır, onlara yardımcı olmak vaciptir. E er gücümüz buna yeterli ise onları kurtarmak maksadıyla cihada çıkmadık kırpan tek bir gözümüz kalmayınca yahut da hiçbir kimsenin elinde tek bir dirhem kalmamacasına onları esaretten kurtarmak için bütün malımızı harcayınca kadar onlara yardımcı olmamız vaciptir, onlarla aramızdaki dostluk bağı dimdik ayaktadır. Malik de, bütün ilim adamları da böyle derler. Ellerinde hazinelerle servet bulunmakla, ihtiyaç fazlası malları olmakla, güçleri, sayıları, kudretleri ve savaşma güçleri yeterli olmakla birlikte, kardeşlerini dümanlarının esaretinde bırakmalarından ötürü, insanların karşı karşıya buldukları bu musibetler dolayısıyla ‘innâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn’ dan başkay diyemiyoruz.*”¹⁴⁰²

Allah şöyle buyurmaktadır: “*Kâfir olanlar da birbirlerinin yardımcılarıdır. E er siz onu (Allah'ın emirlerini) yerine getirmezseniz yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesat olur.*”¹⁴⁰³

“*Allah Teâlâ, inananların birbirilerinin dostu oldu *unu* zikrettiğinde onlarla kâfirler arasındaki dostluğu da kesmiştir.*

‘E er siz onu (Allah'ın emirlerini) yerine getirmezseniz yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesat olur.’ Yani, e er siz müriklerden uzak durup, inananlara dost olmazsanız insanlar arasında fitne meydana gelir. Bu; i in, durumun karımasıdır. Ve inananla kâfirin

¹⁴⁰¹ Enfâl 8/72

¹⁴⁰² Kurtubî, *el-Câmiu Li Ahkâmi’l-Kur’ân*, VIII, 56.

¹⁴⁰³ Enfâl 8/73

karı masıdır. Böylece insanlar arasında yaygın, uzun ve geni bir fesâd meydana gelir."¹⁴⁰⁴

*"Ey iman edenler! E er benim yolumda sava mak ve rızamı kazanmak için çıkmı sanız, benim de dü manım, sizin de dü manınız olanlara sevgi göstererek, gizli muhabbet besleyerek onları dost edinmeyin. Oysa onlar, size gelen gerçe i inkâr etmi lerdir. Rabbiniz Allah'a inandı nızdan dolayı Peygamber'i de sizi de yurdunuzdan çıkarıyorlar. Ben, sizin saklı tuttu unuzu da, açt a vurdu unuzu da en iyi bilenim. Sizden kim bunu yaparsa (onları dost edinirse) do ru yoldan sapmı olur."*¹⁴⁰⁵

Bu sûrenin baş tarafının nüzul sebebi Hâtıb İbn Ebu Beltea hadisesidir.

Hz. Ali'den naklettiği rivayette Hz. Ali der ki: Rasûlullah (s.a.) beni, Ebu Mersed'i, Zübeyr İbn Avâmm'ı gönderdi. Hepimiz de süvârî idik. Ve dedi ki: "Hâh bahçelerine (Medine'ye 12 mil mesafede bir yer) ulaşıncaya kadar gidin. Orada müşriklerden bir kadının üzerinde Hâtıb'ın müşriklere yazdığı mektubu bulacaksınız." Oraya vardığımızda Rasûlullah (s.a.)'in buyurduğu gibi kadın devesinin üzerinde gidiyordu. Biz ona; "mektûb", dedik. O; "benim yanımda mektûb diye bir şey yok", dedi. Biz onu durdurup araştırdığımızda mektubu bulamadık ve "Allah'ın Rasûlü yalan söylemez, ya mektubu çıkarırsın veya seni soyarız", dedik. Kadın, mes'elenin ciddî olduğunu anlayınca, çarşafının bağlandığı noktaya yöneldi ve mektubu çıkardı. Biz mektûb ile beraber Rasûlullah'a geldik. Hz. Ömer dedi ki: "Ey Allah'ın Rasûlü; o (Hâtıb), Allah'a, Rasûlüne ve mü'minlere ihanet etmiştir. Bırak da onun boynunu vurayım". Rasûlullah (s.a.) (Hâtıb'a) buyurdu ki: "Seni yaptığın işe sevkeden sebep nedir?" O, dedi ki: "Allah'a andolsun ki ben, Allah'a ve Rasûlüne inanan bir kişiden başkası değilim. İstedim ki kavmim yanında Allah'ın bu sayede ailemi ve malımı koruyacağı bir gücüm olsun. Ashabından herkesin orada Allah'ın onunla ailesini ve malını koruduğu bir akrabası bulunmaktadır". Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "Doğru söyler, ona hayırdan başka bir şey demeyin". Hz. Ömer (r.a.) dedi ki: "Muhakkak ki o Allah'a, Rasûlüne ve müminlere ihanet etmiştir, bırak da boynunu vurayım". Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "O, Bedir ehlinde değil mi?" Ve devam etti: "Belki Allah Bedir ehlinin durumuna muttali' olmuştur da bu sebeple onlar için; 'istediğinizi yapın, ben size cenneti vâcib kıldım veya ben sizi bağışladım', buyurmuştur". Bunun üzerine Ömer,

¹⁴⁰⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 343.

¹⁴⁰⁵ Mümtehine 60/1

iki gözü yaşararak; “Allah ve Rasûlü en iyisini bilendir”, demiştir.¹⁴⁰⁶

2.7. Pis Olmaları

Allah şöyle buyurmaktadır: “*De ki: Pis ve kötü ile temiz ve iyi bir de ildir; pis ve kötünün çoklu u tuhafına gitse (yahut ho una gitse) de (bu böyledir). Öyleyse ey akıl sahipleri! Allah'tan korkunuz ki kurtulu a eresiniz.*”¹⁴⁰⁷

Ayette geçen “*habis*” in anlamı; ister algılanabilen olsun ister akla dayalı olsun, kötülük ve alçaklık bakımından tiksinti duyulan şeydir. Bu, inanç bakımından bâtılı, söz bakımından yalanı ve eylemde çirkinliği içerir. Allah şöyle buyurmaktadır: “*Allah, müminleri (u) bulundu unuz durumda bırakacak de ildir; sonunda murdarı temizden ayıracaktır.*”¹⁴⁰⁸ Yani, pis amelleri sâlih amellerden ve pis nefisleri temiz nefislerden.¹⁴⁰⁹

İmam Taberî şöyle demektedir: “*Ey Muhammed de ki iyi bir kul kötü bir kula, salih bir kul hayırsız bir kula, itaatkâr bir kul da isyankâr bir kula –isyankâr ve sapıklar çok olup da onların çoklu u ho una gitse bile- e it de ildir. Çünkü Allah’a boyun e enler –isyankâr ve günahkârlar gürûhundan çok daha az da olsalar- kurtulu a eri ecekler ve Kıyamet gününde Allah’ın sevabını kazanacaklardır. Bu isyankâr ve günahkârlar gürûhu ise –pek çok ta olsalar- kaybedecekler ve hüsrana u rayacaklardır.*”¹⁴¹⁰ demektedir.

“*Batılın kabararak insanlara çok göründü ü sırada... Dı görünü ü, çoklu u ve gücü gözleri kama tırdı ı sırada... Sonra Allah’ın ölçüsü ile bu i irilmi batıla baktı nda müminin eli titremeyecek, gözleri kama mayacak, ölçüsü a mayacaktır. Bu batıla kar ı, hiçbir köpü ü, hiçbir kabarcı ı, hiçbir teşhizatı ve sayı yönünden hiçbir gücü bulunmayan, yalnız haktan ibaret olan hakkı seçer. Zatından ve sıfatlarından, Allah’ın ölçüsündeki a ırlı ı ve sebati, kendisinden olan güzelli i ve egemenli i dı nda hiçbir niteli i bulunmayan hakkı tercih eder!*”¹⁴¹¹

¹⁴⁰⁶ Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, Kitâbü'l-Megâzî, Bâb-ü Gazveti'l-Feth, V, 105. (Hadis no: 4274)

¹⁴⁰⁷ Mâide 5/100

¹⁴⁰⁸ Âl-i İmrân 2/179

¹⁴⁰⁹ Râgıp el-İsfehânî, *Müfredât-ı Elfâzı'l-Kur'ân*, s. 272.

¹⁴¹⁰ Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, VI, 80–81.

¹⁴¹¹ Kutub, *Zilâl*, II, 984.

Menâr sahibi de şöyle demektedir: “... nşanlardan temiz ve az olanlar, pis ve çok olanlardan daha hayırlıdır. ecaat, sebat ve iman ehlinde olan az bir grup, korkak, bitkin ve mü rik olan çok gruba üstün gelir.

Mutlak olarak çoklukla gururlanmak, gaflet ve cehâlet ehlinin genel karakteri olunca, Allah bunun yanlı lı nı belirtmek üzere devamla, pis olanlar çok da olsalar, temiz olanları onlara üstün yapan eyi belirtti: ‘Öyleyse ey akıl sahipleri! Allah’tan korkunuz ki kurtulu a eresiniz.’¹⁴¹² Yani, Allah’tan korkun ey akıl sahipleri, pis malın çoklu una ve batıl ehlinin ve pis bozguncuların çoklu una aldanmayın. Ku kusuz Allah’tan korkmak, temizlerin yanına girmenizde sizi hazırlar. Dünya ve ahretin hayrını kazanan ve kurtulu a erenlerden olmanızda size ümit verir.’¹⁴¹³

Pislerin çokluğunun, içlerinde az sayıda sâlih insanlar da olsa genel helakın sebebi olması:

Zeynep binti Cahş (R. hâ)’dan rivayete göre Nebi (S) onun yanına şöyle diyerek geldi: “Lâ ilâhe illallâh! Yakla an beladan dolayı Arapların vay haline! Ye’cûc ve Me’cûc’ün hende inden (bir gedik) öyle açıldı: Ba parma ıyla i aret parma nı halka yaptı.” Bunun üzerine Zeyneb binti Cahş (R. hâ), dedim ki, diyor: Yâ Resûlallâh sâlihler aramızdayken helak olur muyuz? Şöyle buyurdu: “Evet, fenalıklar ço aldı ı zaman.”¹⁴¹⁴

“Çokluk göze gelir ve insanın duygularını deh ete iter. Fakat tertemiz olanın pis eylerden ayrılması, insanın manevi yönden yükselerek Allah’ın ölçüleriyle ölçebilece i konuma gelmesi, çoklu una ra men pis eylerin kefesinin hafif kalmasını sa lar, azlı a ra men tertemiz eylerin kefesini bastırır. te bu durumda, slâm ümmeti, güven içinde hakimiyet görevini.. nşanlı a hâkim olma görevini, rahatlıkla üstlenebilir. nşanlı a Allah’ın ölçüsüne göre muamele yapar. Allah’ın de er verdi i ekilde de erlendirir. nşanlı a iyi, temiz eyleri seçer. Kötü eylerin çoklu u onun gözünü almaz, içini büyülemez!”¹⁴¹⁵

¹⁴¹² Mâide 5/100

¹⁴¹³ Sa’dî, Tefsîru’s-Sa’dî, II, 406.

¹⁴¹⁴ Buhârî, Sahîh-i Buhârî, Kitâbü’i-Enbiyâ’, Bâb-ü Kıssat-ü Ye’cûc ve Me’cûc, 3168

¹⁴¹⁵ Kutub, Zilâl, II, 984.

2.8. Azgınlık Yapmaları

“(Davud): *Andolsun ki, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle sana haksızlıkta bulunmu tur. Do rusu ortakçıların ço u, birbirlerinin haklarına tecâvüz ederler. Yalnız iman edip de iyi i ler yapanlar müstesna. Bunlar da ne kadar az! dedi.*”¹⁴¹⁶

Ayette geçen “ba y” kelimesi, peşine düşülen veya elde etmek için gayret gösterilen şeyde ortalamayı geçme isteği anlamına gelmektedir. Ortalamayı geçsin veya geçmesin, durum aynıdır. Bu, bazen kemiyet ifade eden ölçüde olur, bazen de keyfiyet ifade eden durumda olur. Gerekenden fazla bir şey istendiği zaman bu fiil kullanılır. Fiil “*iftiâl*” kalıbında kullanıldığı zaman da aynı anlamda kullanılır. “Ba y” iki kısımdır:

1- “**Övülen anlamda:** *Adaleti ihsan derecesine götürmek, farzı tatavvu*¹⁴¹⁷ *boyutuna götürmek.*

2- **Yerilen anlamda:** *Hakkı a ıp, bâtila veya üpheli noktalara kaymak.*

‘Ba y’ ço u zaman yerilen anlamda kullanılır.”¹⁴¹⁸

Süddî şöyle demektedir: “**Ba y**, insanlara haksız yere zulmetmendir.”¹⁴¹⁹

Kurtubî ise: “**Ba y**, zulüm ve sınırı a maktır.”¹⁴²⁰ Yine, “**Ba y**, bozgunculuk ve irktir.”¹⁴²¹

Ayetin tefsiri hakkında müfessirlerin görüşleri şöyle belirtebiliriz:

Taberî: “*Ortaklardan ço u birbirine haksızlık eder ancak, Allah’a iman edenler, itaat edenler, emrine ve yasa na uyup sınırı a mayanlar hariç. ‘Ve kalîlün mâ hüim (Bunlar da ne kadar az!)*’ ifadesinde geçen ‘**mâ**’ da iki mana vardır:

1) *Birbirine zulmetmeyen kimselerin azlı nı ifade etmek üzere sila anlamında*

2) *fadede geçen ‘hüm’ zamirinin kendisine ba landı ı bir isim olması. Bu durumda*

mana öyle olur: ‘Onları buldu un ey azdır.’^{1422, 1423}

¹⁴¹⁶ Sâd 38/24

¹⁴¹⁷ Tatavvu; isteğe bağlı, fazladan yapılan nafîle ibadet.

¹⁴¹⁸ Râgıp el-İsfehânî, *Müfredât-ı Elfâzı’l-Kur’ân*, s. 136–137.

¹⁴¹⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-Azîm*, II, 220.

¹⁴²⁰ Kurtubî, *el-Câmiu Li Ahkâmi’l-Kur’ân*, XV, 159.

¹⁴²¹ Kurtubî, *el-Câmiu Li Ahkâmi’l-Kur’ân*, II, 352.

¹⁴²² Arasıra zulmetmezler, çoğu zaman zulmederler.

¹⁴²³ Taberî, *Tefsîru’t-Taberî*, X, 569.

Sa'dî: “Bu, ortakların ve mallarını karı tıranların âdetidir. Onların ço u birbirlerine haksızlık ederler. Çünkü zulüm, onların vassıdır. Ancak iman edenler böyle de ildir. Çünkü ta ıdıkları iman ve sâlih amel, onları zulmetmekten alıkoymaktadır.”¹⁴²⁴

“Yargıcın hemen parlamaması, di erine delilini ve görü ünü arzetmek için fırsat vermeden önce acele hüküm vermemesi ve tek bir görü e göre suçlamaması icab eder. Zira di er davacıyı dinledikten sonra meselenin tamamı veya bir kısmı de i ebilir. Birinci davacının sözlerinin yalan, e siz veya aldatmadan öte bir anlam ifade etmedi i ortaya çıkabilir!”¹⁴²⁵

Bağy'in haramlığı:

Allah şöyle buyurmuştur: “De ki: Rabbim ancak açık ve gizli kötülükleri, günahı ve haksız yere sınırı a mayı, hakkında hiçbir delil indirmede i bir eyi, Allah'a ortak ko manızı ve Allah hakkında bilmedi iniz eyleri söylemenizi haram kılmu tur.”¹⁴²⁶

“Allah her bir eraitte haram kıldı ı eyleri belirtti: nsanların kanlarına, mallarına ve ırzlarına saldırmak.”¹⁴²⁷

Bağyin çeşitleri:

1) Cana karşı bağyetmek: “Ey insanlar! Sizin ta kınlı ınız ancak kendi aleyhinizedir; (bununla) sadece fâni dünya hayatının menfaatini elde edersiniz.”¹⁴²⁸ İbn Cerîr şöyle demektedir: “Canlarınıza saldırmanız, ancak dünya hayatında geçinmek istedi iniz süre kadardır.”¹⁴²⁹ İbn Kesîr ise şöyle demektedir: “Sizin bu canlarınıza yaptı ınız saldırıların vebali ancak ve ancak size zarar verir.”¹⁴³⁰ Hadîs-i Şerîf'te de şöyle buyurulmaktadır: “Ebû Bekre (Ra)' ten rivayete göre o, Resûlullah (S)'in öyle buyurdu unu söyledi: ‘Allah'ın, i leyene –

¹⁴²⁴ Sa'dî, *Tefsîru's-Sa'dî*, s. 856.

¹⁴²⁵ Kutub, *Zilâl*, V, 3018.

¹⁴²⁶ A'râf, 7/33

¹⁴²⁷ Sa'dî, *Tefsîru's-Sa'dî*, s. 320.

¹⁴²⁸ Yûnus 10/23

¹⁴²⁹ Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, VI, 351.

¹⁴³⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 428.

bir kısmını ahrete bırakmakla beraber- dünyada cezayı acilen vermesine, ba yden ve sıla-i rahimi kesmekten daha layık bir günah yoktur.”¹⁴³¹

İnsanlar tek bir nefistir.

“Bu zulüm, isterse ki inin kendisini tehlikeye atarak, isterse günah, pi manlık ve hüsrana u rayan kafilenin içine atılmakla gerçekleşen bir zulüm olsun veya isterse insanlara yönelik bir zulüm olsun farketmez. Bütün insanlar bir tek ki i gibidir. Zalimler ve onların zulümlerine isteyerek katlananlar, kendi ki iliklerinde cezalarını çekeceklerdir.

Zalimli in, ta kınlı in en çirkini ve i renci, yüce Allah'ın ulûhiyetine kar ı yapılan ta kınlıkta, Rububiyet, otorite ve hâkimiyeti gasbetmekte ve insanlar içinde bunu uygulamaya sokmakta somutla ır.

nsanlar bu ta kınlı ı yaptıklarında, ahiret yurdunda onun cezasını çekmeden önce dünya hayatında cezasını çekerler. Onlar bu zalimliklerinin cezasını, hayatta her eyin bozguna u raması ve herkesin O'ndan kötü yönde etkilenmesi ekinde tadarlar. Öyle ki, ondan zarar görmeyen hiçbir insanlık de eri, hiçbir onur, hiçbir özgürlük ve hiçbir fazilet (de er) kalmaz...”¹⁴³²

2) Bir topluluğun başka bir topluluğa bağyetmesi:

Allah şöyle buyurmaktadır: *“E er müminlerden iki gurup birbirleriyle vuru urlarsa aralarını düzeltin. ayet biri ötekine saldırırsa, Allah'ın buyru una dönüncüye kadar saldıran tarafla sava ın. E er dönerse artık aralarını adaletle düzeltin ve (her i te) adaletli davranın. üphesiz ki Allah, âdil davrananları sever.”¹⁴³³*

“Bu emir, müminlerin birbirlerine ba yetmelerini ve birbirlerini öldürmelerini nehyetmeyi ve müminlerden iki topluluk çarpı tı ı zaman, onların dı ndaki bir toplulu a, bunların aralarını düzeltmek üzere, sulhe uygun dü en en mükemmel bir aracılık yaparak çözüm getirmeleri gerekti ini ve buna götürececek yollara girmeleri gerekti ini içerir.”¹⁴³⁴

3) Bozgunculuk bağı (Kârun'un bağı):

¹⁴³¹ Tirmizî, Sünen-i Tirmizî, Bâb-ü Sıfatü'l-Kıyâmet, 2629

¹⁴³² Kutub, Zilâl, III, 1774.

¹⁴³³ Hucurât 49/9

¹⁴³⁴ Sa'dî, Tefsîru's-Sa'dî, s. 966.

Allah şöyle buyurmaktadır: “Yeryüzünde bozgunculu u arzulama. üphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez.”¹⁴³⁵

“Azgınla arak, insanlara zulmederek bozgunculuk yapma. Allah'ın gözetimini ve ahiret korkusunu hesaba katmaksızın nimetlerden diledi in gibi ve sınırsızca yararlanmak suretiyle bozgunculuk yapma. nstanların içinin kinle, nefretle, kıskançlıkla ve çekememezlik duyguları ile dolmasına neden olacak ekilde bozgunculuk yapma. Malını, amacının dı nda harcayarak veya çe itli yollarla amacı u runa harcanmasına engel olarak bozgunculuk yapma.”¹⁴³⁶

4) Haksız yere hâkimiyet kurma bağı (Firavun’un bağı):

Yûnus Sûresi’nde şöyle buyurulmaktadır: “Biz, srailo ullaharını denizden geçirdik. Ama Firavun ve askerleri zulmetmek ve saldırmak üzere onları takip etti.”¹⁴³⁷

Kurtubî şöyle demektedir:

“Hz. Musa srail o ullaharı ile birlikte –ki, sayıları altıyüzyirmibin idi- Mısır’ın dı na çıktılar. Firavun ise, sabah erkenden ikimilyonaltıyüzbin ki i ile birlikte Hz. Musa’nın arkasına dü tü. ‘ba yen’ yani, haddi a an, zulmeden ve haksızlık eden bir halde (arkalarına dü tü.) Müfessirler derler ki ‘ba yen’ kelimesi sözlerde haksız yere üstünlü ü sa lamak isteyerek; ‘adüvven (zulmederek)’ kelimesi ise davranı ı ile bunu yapmak isteyerek anlamındadır.”¹⁴³⁸

Sa’dî de şöyle demektedir: “Firavun, ordusuna duyduk duymadık topladı. Ordusuyla ba yederek ve dü manlık yaparak onları (srailo ullaharı’nı) takip etti. Yani, onları Musa (As)’a ve kavmine kar ı ba yetmek ve yeryüzünde zulmetmek üzere çıkardı. Ba y iddetlendi i ve suç sabit oldu u zaman cezayla kar ı kar ıya kaldı.”¹⁴³⁹

Güzel şeylerden mahrum bırakılmak, bağıyetmenin cezalarındandır.

Allah şöyle buyurmaktadır: “Bu, zulümleri yüziünden onlara verdi imiz cezâdır. Biz elbette do ru söyleyiniz.”¹⁴⁴⁰

¹⁴³⁵ Kasas 28/77

¹⁴³⁶ Kutub, Zilâl, V, 2711.

¹⁴³⁷ Yûnus 10/90

¹⁴³⁸ Kurtubî, el-Câmiu Li Ahkâmi’l-Kur’ân, VIII, 335.

¹⁴³⁹ Sa’dî, Tefsîru’s-Sa’dî, s. 425.

¹⁴⁴⁰ En’âm 6/146

Kurtubî şöyle demektedir: *“Bu mahrûmiyet, zulümleri sebebiyledir. Peygamberleri öldürdükleri, Allah’ın yolundan alıkoydukları, faiz alıp insanların mallarını batıl yollarla helal kabul ettikleri için, onlara bir ceza olmak üzere böyle oldu. te bunda mahrûmiyetin, ancak bir günah sebebiyle oldu una dair bir delil vardır. Çünkü mahrûmiyet bir darlıktır. Geni likten mahrûmiyete gidi ancak yapılanlardan dolayı sorumlu tutulmak halinde söz konusu olur.”*¹⁴⁴¹

İbn Kesîr de şöyle der: *“Yani, bu mahrumiyeti ancak ba yetmelerine kar ılık olarak ve emirlerimize muhalefet etmelerinden dolayı gerekli gördük ve yaptık.”*¹⁴⁴²

*“Yani, Allah’ın ve kulların haklarını tanımadıkları ve zulmettikleri için, Allah onlara bir ceza ve ibret olmak üzere bunlardan mahrum bıraktı.”*¹⁴⁴³

Bağy karşısında üstünlüğü sağlamak Müslüman toplumunun temel vasıflarındandır:

*“Bir haksızlı a u radıkları zaman, yardımla ırlar.”*¹⁴⁴⁴

*“Kendilerine haksızlık edip tecâvüz edenlere kar ı onlarda yardımla ma vardır. Yoksa onlar âciz, zelîl kimseler de illerdir. Aksine kendilerine tecâvüz edenlerden intikam almaya güçleri yeter. Bununla birlikte güç yetirdikleri zaman onlar affederler.”*¹⁴⁴⁵

*“Ancak insanlara zulmedenlere ve yeryüzünde haksız yere ta kınlık edenlere ceza vardır. te acıklı azap bunlaradır.”*¹⁴⁴⁶

“Kar ılarına dikilip engel olunması gerekenler insanlara zulmedenlerdir, yeryüzünde haksız yere azgınla anlardır. Çünkü içinde zalimler bulundu u ve bu zalimler insanların tepkisiyle kar ıla madıkları, zulümlerinden vazgeçirmeye çalı lmadıkları sürece yeryüzü ıslah olmaz. Azgınlar diledikleri gibi haksızlık ettikleri ve hiç kimse tarafından engellenmedikleri, direni le kar ıla madıkları sürece yeryüzündeki hayat normal akı ını

¹⁴⁴¹ Kurtubî, *el-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur’ân*, V, 114.

¹⁴⁴² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur’âni'l-Azîm*, II, 192.

¹⁴⁴³ Sa’dî, *Tefsîru's-Sa’dî*, s. 306.

¹⁴⁴⁴ Şûrâ 42/39

¹⁴⁴⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur’âni'l-Azîm*, IV, 127.

¹⁴⁴⁶ Şûrâ 42/42

sürdüremez. Yüce Allah zalim ve azgın ki ileri acıklı bir azapla tehdit ediyor ama insanların da zulüm ve azgınlı a kar ı çıkmaları, yolunu tıkamaları gerekir.”¹⁴⁴⁷

“Topyekiün yardımıla arak saldırıya kar ı koymak, haksızlı ı bertaraf etmek bu Müslüman cemaatin karakteristik özelli idir, görevidir. Bir süre Mekke'deki yerel artlardan ve özellikle ilk müslüman Arapların hayatındaki e itimin gerektirdi i nedenlerden dolayı sava tan uzak durun, namazı kılın, zekâtı verin ekindeki direktifine uyulmu olmasına ra men bu geçici bir uygulamadır, oturma bir cemaatin özellikleriyle ilgisi yoktur.”¹⁴⁴⁸

Bağye karşı koymak için harekete geçmek, sağlam fitratın yapısıdır:

“Muhakkak ki Allah, adaleti, iyili i, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin i leri, fenalık ve azgınlı ı da yasaklar. O, dü üniüp tutasınız diye size ö üt veriyor.”¹⁴⁴⁹

“ nsanın sa lam fitratı belli bir süreden sonra, bu yıkıcı etkenlere kar ı harekete geçer ve onlardan silkinir. Bu yıkıcı etkenlerin kuvveti ne kadar fazla olursa olsun ve ta utlar düzenlerini korumak için ne kadar vasıta kullanırlarsa kullansın farketmez. nsanlık tarihi tümüyle rezalete, çirkinli e ve azgınlı a kar ı pe pe e gelen ba kaldırırlardan ibarettir. Kısa bir dönem için insanlı ın veya devletlerin bunlara dayanarak ayakta durması önemli de ildir. nsanın fitratında ona kar ı silkini lerin ve direni lerin bulunması gösteriyor ki, bunlar insanlık hayatına, bedenine yabancı dü en unsurlardır. Fitrat onları üzerinden atmak için silkinir. Tıpkı canlı organizmanın kendi içine giren yabancı bir unsura kar ı silkini i ve direni i gibi. Yüce Allah'ın adaleti ve ihsanı emretmesi, rezaleti, i rençli i ve azgınlı ı yasaklaması, düzgün ve sa lıklı fitrata uygun dü er. Onu destekler ve Allah adıyla direni e geçmeye iter.”¹⁴⁵⁰

Kişisel durumlarda bağy karşısında müslümanın tutumu hakkında şunları ifade edebiliriz:

“Kim sabreder ve affederse üphesiz bu hareketi, yapılmaya de er i lerdendir.”¹⁴⁵¹

¹⁴⁴⁷ Kutub, Zilâl, V, 2167.

¹⁴⁴⁸ Kutub, Zilâl, V, 2166.

¹⁴⁴⁹ Nahl 16/90

¹⁴⁵⁰ Kutub, Zilâl, IV, 2191.

¹⁴⁵¹ Şûrâ 42/43

“Kar ılı nı verecek durumda oldu u halde ki isel durumlarda sabır gösterip ho görülü davranan ki iyi Allah sever. Ku kusuz ho görülü davranmanın haksızlı ı bertaraf edebilme durumu için geçerli oldu u anla ılmaktadır. Böyle bir durumda sabırlı davranıp ho görü göstermek üstünlü ün belirtisidir, küçük dü ürülmenin de il. Onurlulu un belirtisidir, a a ılanmanın de il.”¹⁴⁵²

“...Nitekim Hz. Yusuf (As), karde lerini cezalandırmaya ve yaptıklarına mukabelede bulunmaya gücü yetmekle beraber onlara: ‘Bugün size ba a kakmak ve kınamak yok. Allah sizi ba ı lasın.’ (Yûsuf, 12/92) demi ti.

Resûlullah (S) da Hudeybiye senesi Ten’im da ından inerek canına kasteden 80 ki iyi affetmi ; onları cezalandırmaya gücü yetti i halde ve intikam alabileceken onlara ihsanda bulunmu tu.

Aynı ekilde avras b. Hâris’i de affetmi ti. avras, Resûlullah (S) uyurken kılıcını kınından çıkararak Resûlullah (S)’i öldürmek istemi ti. Elinde kılıç yalın halde iken Resûlullah (S) uykusundan uyanmı , onu niyetlendi i i ten men etmi ve o da kılıcı elinden bırakmı ti. Resûlullah (S) elinden kılıcı almı , ashabını ça ırarak kendisinin ve bu adamın durumunu onlara bildirmi , sonra da onu ba ı lamı ti.

Aynı ekilde kendisini büyülemek isteyen Lebîd b. A’sam’ı da affetmi , ona kar ılık vermeme , gücü yetti i halde onu cezalandırmamı tır. Yine aynı ekilde Resûlullah (S), Mahmut b. Mesleme’nin öldürmü oldu u Hayber Yahudilerinden Marhab’ın kızkarde i Zeynep’i de affetmi ti. Zeynep Hayber günü bir koyun budu zehirlemi , but bu durumu Resûlullah’a haber vermi de Zeynep’i ça ırmı , o da suçunu itiraf etmi ti. Resûlullah (S): ‘Seni bu i e sevk eden nedir?’ diye sormu , Zeynep’in cevabı: ‘Peygamber isen nasıl olsa sana zarar vermeyecek, peygamber de ilsen biz senden kurtulaca ız.’ ekinde olmu tu. Resûlullah (S) Zeynep’i serbest bırakmı ancak o buttan yiyen Bi r b. Berâ ölünce kısas olarak Zeynep’i öldürtmü tü.”¹⁴⁵³

2.9. Düşük Seviyeli Olmaları

Sevban (Ra)’ten rivayet edildiğine göre Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur:

“Yiyicilerin çanaklarına ü ü tükleri gibi milletlerin sizin ba nınıza ü ü melerinin

¹⁴⁵² Kutub, Zilâl, V, 2167.

¹⁴⁵³ İbn Kesîr, Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm, IV, 127–128.

zamanı yakla tı."

Birisi:

"Bu, o gün bizim azlı mızdan dolayı mı olacak?" dedi.

Rasûlullah (S) ;

"Hayır, aksine **siz o gün kalabalık** fakat selin önündeki çörçöp gibi zayıf olacaksınız. Allah dü manlarınızın gönlünden sizden korkma hissini soyup alacak sizin gönlünüze de vehn atacak" buyurdu. Yine bir adam:

'Vehn nedir? Ya Rasûlullah.' diye sorunca,

"Vehn, dünyayı (fazlaca) sevmek ve ölümü kötü görmektir.' buyurdu.¹⁴⁵⁴

Yani, küfür fırkalarının ve sapık yolda olan ümmetlerin sizin başınıza üşüşmesi yaklaştı. Birbirlerini hâkimiyetiniz altındaki diyarlarda size üstün gelmek, size karşı savaşmak ve gücünüzü kırmak için birleşmeye çağırırlar. Tıpkı yiyici topluluğun birbirlerini, bir engel olmadan toplanacakları ve ondan tamamen zahmetsiz bir şekilde yiyebilecekleri çanaklarına çağırdıkları gibi.

Siz o gün sayı bakımından çok olursunuz ancak, cesaretinizin ve gücünüzün azlığı, sonra düşmanlarınızın kalplerinden sizden duydukları korku ve ürkünün çıkarılmasından dolayı medet (yardım) bakımından az olursunuz. Tıpkı selin taşıdığı köpük ve çörçöp gibi. Bu da dünyaya olan sevginizden ve ölümü istememenizden kaynaklanıyor. Bu durum, din konusunda apaçık düşmanın seviyesine düşmeye yol açar.

3. BİLGİ BAKIMINDAN

3.1.Zanna Ve Yalana Uymaları

Allah şöyle buyurmaktadır: "Yeryüzünde bulunanların **ço una** uyacak olursan, seni Allah'ın yolundan saptırırlar. Onlar zandan ba ka bir eye tâbi olmaz, yalandan ba ka söz de söylemezler."¹⁴⁵⁵

Kur'ân ıstılahında zan; sahibini doğruya ve hakka mahkûm edecek bir delil olmadan yanlış inanca sahip olmak demektir.¹⁴⁵⁶

¹⁴⁵⁴ Ebî Dâvut, *Sünen-i Ebî Dâvut*, el-Melâhim, Fî Tedâ'î'l-Ümem ale'l-İslâm, 3745

¹⁴⁵⁵ En'ân 6/116

Ayette geçen **haras** kelimesi sözlükte, meyvenin sayısını, ölçüsünü vs. tahmin yoluyla hesaplamak anlamına gelmektedir. Buna göre **haras**:

“Zanna ve tahmine dayalı olarak söylenen her sözdür denir ki, ister bir eye mutabık olsun, isterse aykırı olsun böyledir. Zira haras sahibi onu bir ilme ve i itmeye dayanarak söylememektedir. Aksine o, zanna ve tahmine dayanmaktadır. Tıpkı meyvenin miktarını, ölçüsün vs. tahmin yoluyla söyleyen ki inin yaptı ı.”¹⁴⁵⁷

“Allah Âdemo lundan yeryüzü halkının ço unun durumunun sapıklık oldu unu haber vermektedir. Onlar, sapıklıklarında ve kendi durumları hakkında kesin bilgi sahibi de illerdir. Onlar, yalancı (aslı olmayan) zanlar ve batıl tahminler içindedirler.”¹⁴⁵⁸

“Yeryüzündekilerin ço u sapmı lar ve saptırmı lardır: Yerküre sakinlerinin ço unlu u sapık inanca ve adil olmayan kanunlara sahiptirler.

Tanrı anlayışı bakımından sapık olanlar; Mecusîler, müşrikler, putperestler, yıldızlara tapanlar, birden fazla ilah olduğu görüşünde olanlar gibi.

Nübüvvet anlayışı bakımından; Yahudiler ve Hristiyanlar gibi.

Toplumsal bakımdan; Zulüm kanunlarına tâbi olanlar. İtaat edildiği zaman bunların hepsi ancak kendi dinine ve inancına çağırır, Allah’ın yolundan saptırırlar. Onlar bu sapma konusunda az-çok çelişki içindedirler. Şeraitlerine tâbi olanlar bir kısmında doğruluk payı bulunsa da sapmadan hâli değildirler. İnsanlardan pek azı hidayet ehlidir. Bugün onlar, Müslümanlar ve yeryüzünün doğularında ve batılarında doğruyu arayan salih muvahhitlerden kendilerine İslâm çağrısı ulaşmamış kişilerdir.

Şüphe yok ki hak ve hidayet, akl-ı selimlere, erdemli gönüllere, zararlı ve faydalı hakkında düşünmeye, hakkı hevanın önüne geçirmeye, rüştü şehvetin önüne geçirmeye ve insanlar için hayır işlemeye ihtiyaç duyar. Bu vasıflardan birisi eksik olduğu zaman bunların bozulma oranında kişi sapar. Bunların gönüllerde toplanması ancak akılda ve nefiste tam bir uyumlulukla mümkündür. Bu da Allah’ın yaratmasıyla ve tâlimiyle olur. Bu ise resullerin ve nebilerin halidir yahut ilahî bir ilhamla gerçekleşebilir. Yunan filozoflarından hak ehli olanlar, bunlardan başka mükâşefe ehli olanlar, işrâkiyye düşüncesine sahip hikmet sahipleri/bilgeler ki bunlara zûk (Arapça zel, vâv ve kaf

¹⁴⁵⁶ İbn Âşûr, *Tefsîru’t-Tahvîr ve’t-Tenvîr*, VIII, 1401.

¹⁴⁵⁷ Râgıp el-İsfehânî, *Müfredât-ı Elfâzı’l-Kur’ân*, s. 279.

¹⁴⁵⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, II, 174.

harfleriyle yazılıyor.) adını veriyorlar.¹⁴⁵⁹ Veya resüllerin ve nebilerin ashabı ve onların ümmetlerinin hayırlı olanları gibi masum bir mürşidi rehber edinmekle olur.

Yeryüzündekilerin çoğunun sapmış olduklarında ve kendilerine tâbi olanları saptırdıklarına ve doğru yolda olanların az olduğunda şüphe yoktur.¹⁴⁶⁰

“Ayet yeryüzü ehlinin çoğunun saptırıcılar oldu bunu gerektirmez. Çünkü yeryüzü ehlinin çoğunun insanları saptırmak için uyarı mazlar. Aksine onlar sapma içinde kendilerinden hoşnutlar, kendi durumlarıyla ilgilenirler. Ancak ayet bunu gerektirir ki; Müslüman ki onların çoğunun sözüne itibar ederse bunlar ona ancak saptırıcı şeyler söylerler. Çünkü onlar, ona sapmalarından başka bir şey lanse etmezler. Ayet bunu da gerektirir: Yeryüzü ehlinin çoğunun iltizam yoluyla / gereklilik yoluyla sapıktırlar. Çünkü doğru yolda olan ki kendisine tâbi olan kimseyi saptırmaz. Her kap ancak içindeki şeyi sızdırır.

Bu, Müslümanlardan icthad ederken hata edenleri kapsamaz. Çünkü ihtilaflı meselelerde müctehit icthadında erâ delilleri enine boyuna düşünerek doğruya ulaşmayı ister. İctihadına aykırı olan hususları incelemeyi ihmal etmez. Görüşünün hatalı olduğu ona belirince görüşünden döner. Taatinde Allah'ın yolundan sapma yoktur. Çünkü dini kavrama hususunda tartışmak ve görüş bildirmek Allah'ın yolundadır.

Sonra Allah onların sapma ve saptırma sebebini açıkladı: Onların inandıkları ve benimsedikleri şeyler ancak sapık insanlar ve saçma dinlerdir. Onları doğru zannetmişlerdir. Çünkü onlar akli melekelerini hakkın delillerini izlemek için kullanmadılar.”¹⁴⁶¹

Yeryüzünde yaşayanların çoğunluğu cahiliye mensubuydu. Tüm işlerinde Allah'ı hakem yapmıyorlardı. Allah'ın kitabında bildirdiği şeriatı bütünüyle kanun edinmiyorlardı. Düşüncelerini ve fikirlerini, düşünce ve hayat metodlarını Allah'ın yol göstericiliğinden ve direktiflerinden almıyorlardı. Bu yüzden..cahiliye sapıklığına dalmışlardı. Gerçeğe dayanan, gerçekten alınan bir görüş ileri sürmeleri, bir söz söylemeleri mümkün değildi.

¹⁴⁵⁹ İshrakîlik, kelime anlamı olarak *ışığın çılması* ya da *güneşin doğması* anlamındaki israk kelimesinden gelmektedir: Hakikatin direk olarak ortaya çıkması, açılması anlamındadır. Hem felsefi hem de mistik boyutları olan bir akım olarak varlığını sürdürmüştür. (Bk. <http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0%C5%9Frak%C3%AElık>)

¹⁴⁶⁰ Zebâdî, *Menhecû'l-Kur'ânî'l-Kerîm fî Medhi'l-Kille ve Zemmi'l-Kesra*, s. 244.

¹⁴⁶¹ İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tahvîr ve't-Tenvîr*, VIII, 1401.

Kendilerine uyanı, yollarını, takip edeni sapıklıktan başka bir şeye yöneltmezlerdi.. Kesin bilgiyi bırakıp zan ve sezgilere uyuyorlardı. Oysa zan ve sezgi olsa olsa sapıklıkla sonuçlanırdı. Bu nedenle Allah'ın yolundan sapmaması için yüce Allah peygamberini onlara uymaktan, onları takip etmekten sakındırıyor, hem de bu şekilde genel bir ifadeyle.¹⁴⁶²

Allah Kitâb-ı Kerim’inde üç ayette “hars” ve “zan” nın arasını birleştirmektedir:

*“Yeryüzünde bulunanların ço una uyacak olursan, seni Allah'ın yolundan saptırırlar. Onlar zandan ba ka bir eye tâbi olmaz, yalandan ba ka söz de söylemezler.”*¹⁴⁶³

*“Putperestler diyecekler ki: "Allah dileseydi ne biz ortak ko ardık ne de atalarımız. Hiçbir eyi de haram kılmazdık." Onlardan öncekiler de aynı ekilde (peygamberleri) yalanladılar ve sonunda azabımızı tattılar. De ki: Yanınızda bize açıklayaca nız bir bilgi var mı? Siz zandan ba ka bir eye uymuyorsunuz ve siz sadece yalan söylüyorsunuz.”*¹⁴⁶⁴

Burada zan, fasit inanç anlamındadır.

*“ yi bilin ki, göklerde ve yerde ne varsa yalnız Allah'ındır. (O halde) Allah'tan ba ka ortaklara tapanlar neyin ardına dü üyorlar! Do rusu onlar, zandan ba ka bir eyin ardına dü müyorlar ve onlar sadece yalan söylüyorlar.”*¹⁴⁶⁵

3.2. Bilgisiz Olmaları

Allah şöyle buyurmaktadır: *“Sana kıyameti, ne zaman gelip çataca nı soruyorlar. De ki: Onun ilmi ancak Rabbimin katındadır. Onun vaktini O'ndan ba kası açıklayamaz. O göklere de yere de a ır gelmi tir. O size ansızın gelecektir. Sanki sen onu biliyormu sun gibi sana soruyorlar. De ki: Onun bilgisi ancak Allah'ın katındadır; ama insanların ço u bilmezler.”*¹⁴⁶⁶ Ve *“(Bu) Allah'ın vâdetti idir. Allah vadinden caymaz; fakat insanların ço u bilmezler.”*¹⁴⁶⁷

¹⁴⁶² Kutub, Zilâl, III, 1195. (Kısaltılarak)

¹⁴⁶³ En’âm 6/116

¹⁴⁶⁴ En’âm 6/148

¹⁴⁶⁵ Yûnus 10/66

¹⁴⁶⁶ A’râf 7/187

¹⁴⁶⁷ Rûm 30/6

“Ey Muhammed, sana haber vermi oldu umuz ranlılara kar ı Rumları muzaffer kılaca umuz haberi, Allah’ın gerçek bir vaadi, dönülmeyecek do ru bir haberdir. üphesiz meydana gelecektir. Zira Allah’ın sünneti (Kâinattaki kanunu), sava an iki gruptan hak üzere olana yardım etmesi, güzel akıbeti onlara tahsis etmesidir. ‘Ama **insanların ço u** (Allah’ın adalet ölçülerince cereyan eden muhkem fiilleri ve yaratmasındaki hükmünü) bilmezler.”¹⁴⁶⁸

“(Resûlüm!) Sen yüzünü hanîf olarak dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmış ise ona çevir. Allah'ın yaratı ında de i me yoktur. te dosdo ru din budur; fakat **insanların ço u bilmezler.**”¹⁴⁶⁹

“Ayette geçen ‘ **te dosdo ru din budur; fakat insanların ço u bilmezler.**’ fadesinin anlamı: eriat ve fitrat-ı selimeye yapı mak dosdo ru dindir... nsanların ço u bilmedi i içindir ki ondan yüz çeviriyor, demektir.”¹⁴⁷⁰

“De ki: Rabbim, diledi ine bol rızık verir ve (diledi inden) kısar; fakat insanların ço u bilmezler.”¹⁴⁷¹ Yani; Bu konudaki hikmeti uyarınca una pek çok mal verir, öbürüne az verir ve rızıkını gerçekten daraltır. Onun bu konuda ba kasının farkına varamayaca ı hikmetleri vardır.”¹⁴⁷²

“De ki: Allah sizi diriltir, sonra öldürür. Sonra sizi üphe götürmeyen kıyamet gününde biraraya toplar. Fakat **insanların ço u bilmezler.**”¹⁴⁷³ Yani, deliller hakkında tefekkür etmekten yüz çevirdikleri için yeniden dirilme konusunda Allah’ın kudretini bilmezler.”¹⁴⁷⁴

Kitâb-ı Kerim’inde geçen “Fakat insanların ço u bilmez.”¹⁴⁷⁵ Ayetinin bazı anlamları:

¹⁴⁶⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 437.

¹⁴⁶⁹ Rûm 30/30

¹⁴⁷⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 443.

¹⁴⁷¹ Sebe 34/36

¹⁴⁷² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 549.

¹⁴⁷³ Câsiye 45/26

¹⁴⁷⁴ Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, IV, 138.

¹⁴⁷⁵ A'râf 7/187

1-) Kuşkusuz Allah, kendisinin onlar için belirlediği kaderi değiştirmeyeceğini bilerek nasihatın ve tedbirli olmanın sebeplerine sarılmayı emretmektedir. Allah Teâlâ'nın muradı insanlara gizlidir. O, mutad sebeplere sarılmayı emretmiştir. Fakat insanların çoğu iki şeyin gereğini bilmezler ve onlardan her birisi:

- Zahirî sebeplerin Allah'ın takdir ettiği işe engel olamayacağını bilmeyi göz ardı eder,
- Allah'ın bazı durumlarda tesir etmemeyi murat ettiğini bilmeden sebepleri göz ardı eder.

Nitekim Yusuf Sûresinde şöyle buyurulmaktadır: “*Babalarının kendilerine emretti i yerden (çe itli kapılardan) girdiklerinde (onun emrini yerine getirdiler. Fakat bu tedbir) Allah'tan gelecek hiçbir eyi onlardan savamazdı; ancak Ya'kub içindeki bir dile i açt a vurma oldu. üphesiz o, ilim sahibiydi, çünkü ona biz ö retmi tik. Fakat insanların ço u bilmezler.*”¹⁴⁷⁶

2) İnsanların çoğu Allah'ın yaratmasındaki, lütufta bulunmasındaki ve dilediğini yapmasındaki hikmetini -Allah'ın buyurduğu gibi- bilmezler: “... *te böylece (Mısır da adaletle hükmetmesi) ve kendisine (rüyadaki) olayların yorumunu ö retmemiz için Yusufu o yere yerle tirdik. Allah, emrini yerine getirmeye kadirdir. Fakat insanların ço u (bunu) bilmezler.*”¹⁴⁷⁷

3) Şüphesiz müşrikler şöyle diyorlardı: Rabb'inden ona bir mucize indirilmeli değil miydi? Yani isteklerinin ve tartışmalarının gereği olarak olağanüstü bir şey. O Allah buna kadirdir fakat onun hikmeti bunun ertelenmesini gerektirir. Çünkü o, istekleri doğrultusunda onu getirip de sonra kendisine inanmazlarsa onları hemen cezaya çarptırırdı. Ayette buyurulduğu gibi daha önceki milletlere de aynı şeyi uygulamıştır: “*O'na Rabbinden bir mucize indirilseydi ya! dediler. De ki: üphesiz Allah mucize indirmeye kadirdir. Fakat onların ço u bilmezler.*”¹⁴⁷⁸

¹⁴⁷⁶ Yûsuf 12/68

¹⁴⁷⁷ Yûsuf 12/21

¹⁴⁷⁸ En'âm 6/37

4) En önemli şeyler hakkında soru sormayı terk eden ve bilgi gerektiren şeyleri bırakan, sonra hiç kimsenin bilmesine gerek olmayan ve bilmekle sorumlu tutulmadıkları şeylere dalan bu kimseler gibi gereksiz şeylere hırs göstermek.¹⁴⁷⁹

3.3. Gâfil Olmaları

Allah şöyle buyurmaktadır: “*Andolsun, biz cinler ve insanlardan birço unu cehennem için yaratmışızdır. Onların kalpleri vardır, onlarla kavramazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. Fakat onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da aşağıdır. Fakat asıl gafiller onlardır.*”¹⁴⁸⁰

Gaflet: Dikkat ve tedbirin azlığından dolayı insanların başına gelen dalgınlık ve ihmalkârlıktır. Gaflette bulunan kişiye de gâfil denir.

Gaflet adamını tecrübeler etkilemez.

“*Kalbini bizi anmaktan gafil kıldı bizim, kötü arzularına uymu ve işi gücü ağırlık olan kimseye boyun eğme.*”¹⁴⁸¹ Yani, kendisini hakikatlerden gafil kıldı bizim ki iler demektir.”¹⁴⁸² Dinden ve dünyada Rabbine ibadetten uzak duran kişiler kastedilmektedir.

“*Onlar, dünya hayatının görünen yüzünü bilirler. Ahiretten ise, onlar tamamen gafilirdirler.*”¹⁴⁸³

İbn Kesîr: “*İnsanların çoğunun sadece dünya, dünyanın kazançları, işleri ve dünyada olanlar hakkında bilgileri vardır. Dünyayı kazanma ve kazanç yollarında zeki, usta kimselerdir. Fakat onlar, din işlerinden ve kendilerine ahret yurdunda fayda verecek şeylerden gafilirdirler. Sanki anlayışsız, zihinsiz ve düvencesiz bir kimse gibidirler.*

Hasan Basrî der ki: ‘Vallâhi onlardan dünyası ile öyle bir ustalığa ulaştıkları vardır ki dirhemi turna altına üzerinde öyle bir çevirir de sana ağırlığını haber verir. Hâlbuki güzel namaz kılmayı dahi bilemez. İbn Abbas da söz konusu ayette kâfirlerin kastedildiğini ini

¹⁴⁷⁹ Zebâdî, *Menhecû'l-Kur'ânî'l-Kerîm fî Medhi'l-Kille ve Zemmi'l-Kesra*, s. 246-247.

¹⁴⁸⁰ A'râf 7/179

¹⁴⁸¹ Kehf 18/28

¹⁴⁸² Râgıp el-İsfehânî, *Müfredât-ü Elfâzî'l-Kur'ân*, s. 609- 610.

¹⁴⁸³ Rûm 30/7

söyler ve ‘Onlar, din i lerinde bilgisiz oldukları halde dünyanın imarını iyi bilirler.’
der.’¹⁴⁸⁴

“Andolsun, biz cinler ve insanlardan **birço unu** cehennem için yaratmı ızdır. Onların kalpleri vardır, onlarla kavramazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla i itmezler. te onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da a kindırlar. te asıl gafiller onlardır.”¹⁴⁸⁵

“**Andolsun... Cehennem için yaratmı ızdır.**” Yani, onları yarattık ve cehennemlikler yaptık. ‘**Cinler ve insanlardan birço unu**’ Yani, onları cehenneme layık kılan amelleri sebebiyle oraya hazırladık. üphesiz ki Allah, yaratıkları yaratmayı dileyince, onlar var olmadan önce yapacakları eyleri bildi, gökleri ve yeri yaratmadan ellibin yıl önce katındaki bir kitapta bunu yazdı. Nitekim Abdullah b. Amr b. As’ten gelen bir rivayet Sahîh-i Müslim’de de geçmektedir. O öyle dedi: ‘Allah mahlûkatın miktarlarını, semavat ve arzı yaratmazdan elli bin sene evvel, ar ı da su üzerinde iken yazdı.’¹⁴⁸⁶

“ u ayet; ‘**Onların kalpleri vardır, onlarla kavramazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla i itmezler.**’ Allah’ın hidâyet için vasıta kıldı ı bu organların hiç birisinden faydalanmıyorlar, anlamdadır.

‘ **te onlar hayvanlar gibidir.**’ Yani, hakkı duymayan, akletmeyen ve hüddâyı görmeyen bu ki iler bu organlarıyla ancak, dünya hayatının görünen kısmıyla azıklanma hususunda faydalanan ba ibo hayvanlar gibidirler. Tıpkı Allah’ın u sözünde oldu u gibi: ‘(Hidayet ça rısına kulak vermeyen) kâfirlerin durumu, sadece çobanın ba ırıp ça ırmasını i iten hayvanların durumuna benzer. Çünkü onlar sa ırlar, dilsizler ve körlerdir. Bu sebeple dü ünmezler.’¹⁴⁸⁷

Yani imana davet edilmeleri kar ısında gösterdikler tutum u hayvanlara benzemektedir ki, çobanları ça ırdı ı zaman ancak onun sesini duyarlar, onun dedi i eyi anlamazlar. Bunun için bunlar hakkında ‘**hatta daha da a kindırlar.**’ Buyurmu tur. Yani hayvanlardan da daha a kindırlar. Çünkü onlar kendilerini ça ırdı ı zaman bunların aksine sözünü anlamasalar da çobanlarının ça rısına uyarlar. Zira onlar kâfirin aksine ya

¹⁴⁸⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, III, 437.

¹⁴⁸⁵ A’râf 7/179

¹⁴⁸⁶ Müslim, *Sahîh-i Müslim*, Kitâbü’l-Kader, 2653

¹⁴⁸⁷ Bakara 2/171

tabiatlarının gereğini yapıyorlar ya da eylemlerinin gereğini yapıyorlar. Üphe yok ki, o (kâfir), ancak Allah'a ibadet ve onu birlemek için yaratılmış ama o, Allah'ı inkâr etmi, ona ortak koymuştur. Bu sebeple berden Allah'a itaat eden kimse netice itibarıyla meleklerden olan emsallerinden daha üstün olur. Berden Allah'ı inkâr eden kimseye gelince de, hayvan ondan daha kusursuzdur. Bu sebeple Allah: **'te onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da aşağılardır. te asıl gafiller onlardır.'**¹⁴⁸⁸ Buyurmuştur.

En faydalı şeylerden gafil olan kimseler, Allah'a imandan, ona itaatten ve onu anmaktan gafilirdirler. Onlar için Allah'ın emirlerini ve haklarını yerine getirmeye yardım etmesi için gönüller, kulaklar ve gözler yaratılmıştır. Onlardan, maksadının dışında faydalanır. te bunlar Allah'ın cehenneme saçtığı kimselerden olmayı hak etmişlerdir ve cehenemliklerin amellerini yaparlar. Cehennemim kendileri için yaratılmasını, kendilerinin de ateş için yaratılmasını hak etmişlerdir. Bu organları Allah'a ibadet uğrunda kullanan, kalbini imanla, Allah'la ve onun rengiyle boyayan kimseye gelince, bunlar cennetliklerdir ve cennetliklerin amellerini yaparlar."¹⁴⁸⁹

"Onlar kendilerine verilmiş bulunan kalplerini, peygamberlerin misyonlarında hazır bulunan ve açık kalplerin ve aydınlanmış duyu duyu kavrayabilecek kâinattaki delillerine açmışlardır. Allah'ın bu evrendeki ayetlerini görmek için gözlerini açmamışlardır. Yüce Allah'ın okunan ayetlerini dinlemek için onlara kulak vermemişlerdir. Onlar kendilerine verilmiş bulunan bu cihazları bozmuşlar ve onları gereği gibi kullanmamışlardır. Gaflet içinde ve düşünmeden ya ayıp gitmişlerdir.

Bunlar etraflarını kuşatan Allah'ın evrendeki ve hayattaki ayetlerini umursamamışlardır. Kendilerinin ve başkalarının başından geçen olaylardan habersiz ya olmuşlar ve bu olaylardaki Allah'ın elini görmemişlerdir. te bunlar hayvan gibidirler. Hatta onlardan da daha sapıktırlar. Çünkü hayvanların doğuştan gelen yol gösterici içgüdüleri vardır. Cinler ve insanlar ise, anlayışlı bir kalple, görebilen bir gözle ve derleyebilen bir kulak ile donatılmışlardır. Onlar gerçeği kavramak için kalplerini, gözlerini ve kulaklarını açmadıklarından, hayatın önünden aldırmadan geçip kalplerini onun asıl anlamını ve amacını kavramak için kullanmadıklarından, gözleri hayatın manzaralarını ve gerçeklerini görmediğinden, kulakları hayatın duygularını ve mesajlarını derleyip toplamadığından, derlendirmeden... Evet, bu durumda onlar, sadece

¹⁴⁸⁸ A'râf 7/179

¹⁴⁸⁹ Sa'dî, Tefsîru's-Sa'dî, s. 351.

yönlendirici fitratlarından kaynaklanan içgüdüleri ile ba ba a bırakılan hayvanlardan daha sapıktırlar! Sonra da onlar cehennemden yakıtı olurlar! Allah'ın takdiri, dilemesine uygun olarak onları cehenneme sürükler. Zira Allah'ın dilemesi, onları bu yeteneklere uygun biçimde yaratmış ve onların ceza yarasını bu şekilde belirlemiştir. Dolayısıyla onlar Allah'ın ezeli ilminde olduğu gibi var oldukları zamandan itibaren cehennemden yakıtı olurlar!”¹⁴⁹⁰

“Yeryüzünde haksız yere böbürleneni ayetlerimden uzaklaştıracam. Onlar bütün mucizeleri görseler de iman etmezler. Doğru yolu görseler onu yol edinmezler. Fakat azgınlık yolunu görürlerse, hemen ona saparlar. Bu durum, onların ayetlerimizi yalanlamalarından ve onlardan gafil olmalarından ileri gelir.”¹⁴⁹¹

İbn Kesîr şöyle demektedir: “Bana itaatten kaçınan ve insanlara karşı haksız yere büyüyenlerin kalplerini benim azametime, ertime ve hükümlerime delâlet eden delil ve huccetleri anlamaktan alıkoymacam. Onlar nasıl haksız yere büyüyenlerse, Allah da kendilerini bilgisizlikle zelil kılacaktır. Süfyân b. Uyeyne de ‘Yeryüzünde haksız yere böbürleneni ayetlerimde uzaklaştıracam.’ Ayeti hakkında bunu demektedir:

‘Onlardan Kur’ân’ı anlama gücünü çekip alacağım ve ayetlerimden çevireceğim’

‘Onlar bütün mucizeleri görseler de iman etmezler’ ayeti, ‘Doğrusu üzerlerine Rabbinin sözü hak olanlar inanmazlar. Onlara her türlü ayet gelse bile, elem verici azabı görünceye kadar iman etmezler.’ (Yunus, 96–97) ayeti gibidir. ‘Doğru yolu görseler onu yol edinmezler.’ Onlar, doğru yolu, kurtuluş yolunu görseler de o yola girmezler. Helak ve sapıklık yolunu görürlerse hemen onu yol edinirler. Sonra Allah, bu duruma düştüklerinin sebebini şöyle açıklıyor: ‘Bu durum, onların ayetlerimizi yalanlamalarından’ yani kalplerinin yalanlamasından ve ‘onlardan gafil olmalarından ileri gelir.’ Yani onda olanlardan hiçbir şey bilmediklerindedir.”¹⁴⁹²

“İnsanın gözleri önüne serilmiş olan kâinatın sayfalarına serpiştirilen Allah'ın ayetlerini veya peygamberlik misyonu ile birlikte gönderilen ayetlerini (mucizelerini) veyahut peygamberlerin insanlara ulaştırdığı ayetlerini yalan sayanlar ve buna bağlı olarak, ahiret gününde Allah'la buluşmayı inkâr edenler, evet bu tür fitratı bozulmuş

¹⁴⁹⁰ Kutub, Zilâl, III, 1401.

¹⁴⁹¹ A'râf 7/146

¹⁴⁹² İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, II, 257.

yaratıklar, iman ve teslimiyet sahibi olan bu evrenin ve evrende geçerli olan ilâhi yasaların çizgisinden sapan anormal bir ruhî yapıya sahip tiplerdir. Onları bu kâinata ba layan hiçbir ba yoktur. Bunlar varolu un amacı ve hedefine ili kin sa lıklı bir hareketle tüm ba larını koparan kimselerdir. Böyle fitratı bozulmu ve evrenle ili kileri kesilmi yaratıkların bütün çabaları bo a giden, zayi olan çabalardır. sterse görünü te bu çabaların ba arıya ula tı ı, sonuç verdi i kabul edilsin, farketmez. Çünkü bu tür çabalar, bu varlı ın bünyesinde köklü ve engin biçimde yer eden nedenlerden kaynaklanmamaktadır. Bütün bu evrenin kendisine yöneldi i büyük hedefe yönelmemektedir. Onların durumu ana kayna ı kuruyan bir pınar gibidir. Er veya geç bir gün, o da kuruyacak ve yok olacaktır.

Bu imanî de erler ile insanlık tarihinin seyri arasında sa lam ba ı görmeyenler, bu de erleri kabul etmeyenlerin sonlarına ili kin Allah'ın kaderinden habersiz olanlar, evet i te bunlar, yüce Allah'ın kendilerine ili kin dile ini (me îetini) ilan etti i gafil kimselerdir. Ê te Allah'ın ayetlerini göremeyecek ve yasalarını dü ünüp de erlendiremeyecekler onlardır. Allah'ın kaderi onları çepeçevre ku atmı ken, onlar bundan habersizdirler.

Bu imanî de erlerden habersiz olan birtakım kimseler, ba arıya ula tı ını ve sonuca vardı ını görüp aldananlar, kısa süreli geçici eylere aldananlardır. Bunlar zehirli bir bitki yiyen hayvanın i mesine aldananlardır. Bunlar o i manlı ın semizlik, gürbüzlük, sa lık ve ya oldu unu sanmaktadırlar. Hâlbuki bu hayvan, az sonra alabildi ine i ecek ve yok olup gidecektir!

Tarihte daha önce ya amı olan milletler bu konuda canlı örneklerdir. Fakat onlardan ibret almıyorlar. Yüce Allah'ın bir saniye geri kalmayan sürekli i leyen yasalarını, asla duraklamayan sürekli biçimde akıp giden Allah'ın kaderini göremiyorlar. Hâlbuki Allah, onları tâ ötelerinden ku atmı tır.”¹⁴⁹³

3.4. Akletmemeleri

Allah şöyle buyurmuştur: “Fakat kâfirler, yalan yere Allah'a iftira etmektedirler ve onların ço unun da kafaları çalı maz.”¹⁴⁹⁴ Ve “Andolsun ki onlara: "Gökten su indirip

¹⁴⁹³ Kutub, Zilâl, III, 1372 -1373.

¹⁴⁹⁴ Mâide 5/103

onunla ölümünün ardından yeryüzünü canlandıran kimdir?" diye sorsan, mutlaka, 'Allah' derler. De ki: (Öyleyse) hamd da Allah'a mahsustur. Fakat **onların ço u** (söyledikleri üzerinde) dü ünmezler."¹⁴⁹⁵ Yani, delilleri düşünmezler.

"(Resûlüm!) Sana odaların arka tarafından **ba ıranların ço u** akli ermez kimselerdir."¹⁴⁹⁶

Akıl: İlmi kabule hazır olan kuvveye denir. Aynı şekilde insanın bu akıl gücüyle elde edeceği ilme de akıl denir. Bu sebeple müminlerin emiri Ali (Ra) mealen şöyle dedi:

Aklı iki akıl olarak gördüm.

Tabiatta olan ve duyulan (akıl.)

Duyulan fayda vermez,

Tabiatta olmadığı zaman.

Güneşin fayda vermeyeceği gibi,

Gözün feri olmadığında.¹⁴⁹⁷

Allah'ın kâfirleri akletmemekle yerdiği her hususta duyulana işaret vardır: "(Hidayet ça rısına kulak vermeyen) kâfirlerin durumu, sadece çobanın ba ırıp ça ırmasını i iten hayvanların durumuna benzer. Çünkü onlar sa ırlar, dilsizler ve körlerdir. Bu sebeple dü ünmezler."¹⁴⁹⁸

"Allah bahîra, sâibe, vasîle ve hâm diye bir ey (me ru) kılmamı tır. Fakat kâfirler, yalan yere Allah'a iftira etmektedirler ve **onların ço unun** da kafaları çalı maz."¹⁴⁹⁹

"Andolsun ki onlara: "Gökten su indirip onunla ölümünün ardından yeryüzünü canlandıran kimdir?" diye sorsan, mutlaka, "Allah" derler. De ki: (Öyleyse) hamd da Allah'a mahsustur. Fakat **onların ço u** (söyledikleri üzerinde) dü ünmezler."¹⁵⁰⁰ Yani, delilleri düşünmezler.

¹⁴⁹⁵ Ankebût 29/63

¹⁴⁹⁶ Hucurât 49/4

¹⁴⁹⁷ el-Ebyât fî Dîvânih, s. 121; Nehcü'l-Belâga, s. 736. (Bk. s. 1032. Râgıp el-İsfehânî, Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü (tr. Yusuf Türker), Birinci Baskı, Pınar, İstanbul, 2007.

¹⁴⁹⁸ Bakara 2/171; Bk, Müfredât, s. 577–578.

¹⁴⁹⁹ Mâide 5/103

¹⁵⁰⁰ Ankebût 29/63

“(Resûlüm!) Sana odaların arka tarafından **ba ıranların ço u** akli ermez kimselerdir.”¹⁵⁰¹

Kuşkusuz (Allah) Tebârake ve Teâlâ, (Resûlullah’ın) eşlerinin evleri olan odaların arkasından görgüsüz Arapların yaptıkları gibi onu çağırın kişileri yermiş ve “Onların ço u akli ermez kimselerdir.” Buyurmuştur.¹⁵⁰²

3.5. Tartışmacı Olmaları

Allah şöyle buyurur: “*Fakat tartı maya en çok dü kün varlık insandır.*”¹⁵⁰³

Ayet genel olarak insanın olumsuz bir özelliğinden bahsetmekte olup bu özelliğe sahip olanları yerilen çokluk kapsamında değerlendirmek mümkündür. Nitekim aşağıda vereceğimiz İbn Kesîr’in görüşleri bunu teyit etmektedir.

Ayette geçen ve “*tartı mak*” anlamını verdiğimiz “*cedel*” kelimesiyle aynı kökten türeyen **cidâl** kavramının anlamı, çekişme olsun diye aşırıya kaçarak müzakere etmektir. Kelimenin aslı şu cümledeki manadan gelir: “*pi gerginle tirdim.*” Yani, onu sağlam bir şekilde eğirdim. Aynı fiil “*bina*” kelimesiyle beraber kullanılırsa yapıyı sağlamlaştırmak anlamına gelir. Buna göre tartışanlardan her birisi sanki diğerinin görüşünü eğirmiş gibi oluyor. Denildi ki, cidâlde aslanan güreşmek ve insanın arkadaşını sert topraklı yere düşürmesidir.¹⁵⁰⁴

İbn Kesîr şöyle demektedir:

“*Allah buyuruyor: nsanlar, hak yoldan ayrılmasınlar, hidayetden geri dönmessinler diye, biz bu Kur’ân’da her eyi onlara açıkladık. Bütün meseleleri izah ve beyan ettik. Bu açıklamalara ve tafsilata ra men insano lu, hak ile batıl konusunda pek çok tartı ma, mücadele ve çatı maya girer. Ancak Allah’ın hidayet lütfedip kurtulu yolunu gösterdikleri bunun dı ındadır.*”¹⁵⁰⁵

¹⁵⁰¹ Hucurât 49/4

¹⁵⁰² İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, IV, 222.

¹⁵⁰³ Kehf 18/54

¹⁵⁰⁴ Râgıp el-İsfehânî, *Müfredât*, s. 190.

¹⁵⁰⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, III, 95.

Ali b. Ebî Tâlib'ten rivayete göre Resûlullah bir gece Hz. Ali'yi ve kızı Fatıma'yı uyandırarak; namaz kılmayacak mısınız? demiş. Hz. Ali de: 'Yâ Resûlallah, bizim nefislerimiz Allah'ın elindedir. Allah bizi göndermek isterse gönderir.' Hz. Ali diyor ki: 'Ben böyle deyince, Hz Peygamber yanımdan ayrıldı ve bir daha dönmedi. Fakat onun ayak baldırlarına vurarak; '**İnsanın en çok yaptığı iş ise tartışmadır.**' Buyurduğunu duydum.¹⁵⁰⁶

3.6. Kulak Vermemeleri

Allah şöyle buyurmaktadır: "*Fakat onların ço u yüz çevirdi. Artık dinlemezler.*"¹⁵⁰⁷ Ayette "*dinlemezler*" diye meal verdiğimiz kelimenin masdarı olan **sem'** kelimesi kulakta sesleri idrak eden güç demektir. Aynı zamanda kulağın yaptığı bu duyma eylemine de **sem'** denir.¹⁵⁰⁸

Kur'ân'da sem' in bazı anlamları şöyledir:

- ✓ **Kulak anlamında:** "*Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemi tir. Onların gözlerine de bir çe it perde gerilmi tir ve onlar için (dünya ve ahirette) büyük bir azap vardır.*"¹⁵⁰⁹
- ✓ **Tıpkı 'semâ' sözcüğü gibi, kulağın eyleminden olan işitmek anlamında:** "*üphesiz onlar, vahyi i itmekten uzak tutulmu lardır.*"¹⁵¹⁰
- ✓ **Anlamak anlamında:** "*Onlara âyetlerimiz okundu u zaman dediler ki: (Evet) i ittik, istesek biz de bunun benzerini elbette söyleyebiliriz. Bu öncekilerin masallarından ba ka bir ey de ildir.*"¹⁵¹¹
- ✓ **İtaat etme anlamında:** "*ittik ve kar ı geldik*"¹⁵¹² Yani, senin sözünü anladık

¹⁵⁰⁶ Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, Kitâbü't-Tevhît, Bâb-ü fi'l-Meşîe ve'l-İrâde, 7027

¹⁵⁰⁷ Fussilet 41/4

¹⁵⁰⁸ Râgıp el-İsfehânî, *Müfredât-ı Elfâzı'l-Kur'ân*, s. 426.

¹⁵⁰⁹ Bakara 2/7

¹⁵¹⁰ Şuarâ 26/212

¹⁵¹¹ Enfâl 8/31

¹⁵¹² Nisâ 4/46

ama senin emrine uymadık. “ *ittik, itaat ettik. Ey Rabbimiz, affına sı ındık!*”¹⁵¹³ Yani, anladık ve tâbi olduk.

İşitmeyi Allah her yerde müminler için olumlu anlamda, kâfirler için olumsuz anlamda kullandığı veya kulağın işletilmesine yönelik bir teşvikte bulunduğu tüm yerlerde asıl maksat, mananın tasavvur edilip, onun hakkında fikir yürütmektir: “*Onların... Görecekları gözleri mi var yahut i itecekleri kulakları mı var (neleri var)?*”¹⁵¹⁴

“*Fakat onların ço u yüz çevirdi. Artık dinlemezler.*”¹⁵¹⁵ Yani onlar beyan edilmesine ve açıklanmasına rağmen ondan hiçbir şeyi anlamazlar. Bu ayette Allah yüz çevirmeyle işitmeme arasında bir bağ kurmuştur.

“*Andolsun, biz cinler ve insanlardan birço unu cehennem için yaratmı ızdır. Onların kalpleri vardır, onlarla kavramazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla i itmezler. te onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da a kındırlar. te asıl gafiller onlardır.*”¹⁵¹⁶

“*Onlar hayvanlar gibidirler.*” Ayeti hakkında İbn Kesîr şöyle demektedir: “*Hakkı i itmeyen, hidayeti görmeyen bu kimseler; bu duygularıyla sadece dünya hayatının dı görünü ünden maî etini temin etmede yararlanan saltverilmi hayvanlar gibidirler. Nitekim ba ka bir ayette Allah öyle buyurur: ‘Küfredenleri ça ıranın misali; ba ırıp ça ırmadan ba ka bir ey duymayan (hayvanlar) a ba ıranunki gibidir.’ (Bakara, 171) Onların imana ça ırılmalarındaki halleri; çobanı ça ırdı ında sadece sesini i iten ve fakat ne dedi ini anlamayan hayvanların hali gibidir. Bu sebeptedir ki bunlar hakkında, ‘Hatta onlardan daha sapıktırlar.’ buyrulmu tur. Zira hayvanlar –kâfirin hilafına- ya tabiatları veya Allah’ın onları insanların emrine vermi olmasıyla niçin yaratıldıklarını bilirler. Kâfir ise; Allah’a ibadet ve tevhit için yaratılmı oldu u halde, küfre dü üp Allah’a ırk ko mu tur. Bu sebeple kim Allah’a itaat ederse; ahrette benzerî meleklerden daha erefli olur.*”¹⁵¹⁷

¹⁵¹³ Bakara 2/285

¹⁵¹⁴ A’râf 7/195; Râgıp el-İsfehânî, *Müfredât*, s. 426.

¹⁵¹⁵ Fussilet 41/4

¹⁵¹⁶ A’râf 7/179

¹⁵¹⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, II, 279.

İbn Kayyım da şöyle diyor: “(Allah) *i ittirmesinin ve onların dinlemelerinin kendileri hakkında hayırlı oldu unu bilmesine delil lıldı. Bunun olmamasının da onlar hakkında hayırlı olmadı nı bildi ine delil kıldı ve öyle buyurdu: ‘Allah onlarda bir hayır görseydi elbette onlara i ittirirdi. Fakat i ittirseydi bile yine onlar yüz çevirerek dönerlerdi.’*”¹⁵¹⁸

Yine (Allah), düşmanları hakkında şunu bildirdi: Şüphesiz ki onlar işitmeyi terk ettiler ve buna engel olmaktadırlar: “ *nkâr edenler: Bu Kur'an'ı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın. Umulur ki bastırırsınız, dediler.*”¹⁵¹⁹

İşitmek, imanın kalbe giden elçisidir. İmanın davetçisi ve onun öğretmenidir. İşitmek, aklın temelidir, onun üzerine bina olan imanın esasıdır. O, imanın sancağı, yoldaşı ve yardımcısıdır. Tabî ki işittiği takdirde durum böyledir. Bu konuda insanların zihinlerinde karışıklıklar, ihtilaflar ve kendilerinden kaynaklanan yanılgıları vardır. İşitmenin hakikati, kalbin işitilen şeyin manaları üzerinde uyarılması, o konularda harekete geçirilmesidir. Kalbin o konularda istemek, kaçmak, sevmek ve buğzetmek üzere harekete geçirilmesidir. O, herkesi ülfet ettiği vatanına götüren kaptandır.¹⁵²⁰

İşitenlerin dereceleri vardır:

- ✓ Tabîî olarak, bizzat ve arzusu doğrultusunda dinleyen kişiler. Böyle bir dinlemede dinleyen tabiatına uygun olan şeyler, ona keyif verir.
- ✓ Durumu, imanı, bilgisi ve aklı sebebiyle dinleyenler. Bunlar, kişinin istidadına, kuvvetine ve yapısına göre işitilen şeyden pay alırlar.
- ✓ Şu sahih Kutsî Hadis’te buyurulduğu gibi başka hiç kimseyle değil, Allah’la işiten kişiler: ‘*Benimle i itir, benimle görür. Bu, i itmenin en yücesidir ve herkesten daha do ru bir i itmedir.*’¹⁵²¹

İmana dayalı işitme.¹⁵²²

¹⁵¹⁸ Enfâl 8/23

¹⁵¹⁹ Fussilet 41/26

¹⁵²⁰ Zebâdî, *Menhecü'l-Kur'âni'l-Kerîm fî Medhi'l-Kille ve Zemmi'l-Kesra*, s. 281.

¹⁵²¹ İbnü'l-Kayyım, *Tehzîb-ü Medârici's-Sâlikîn*, s. 234–235.

¹⁵²² İbnü'l-Kayyım, *Tehzîb-ü Medârici's-Sâlikîn*, s. 235–236. (Kisaltılarak)

Bu, Allah'ın Kitabında övdüğü işitmedir. Bunu emretmiş, böyle yapanları övmüş, bundan yüz çevirenleri yermiş, bunlara lanet etmiş ve yol bakımından hayvanlardan daha sapık bir konuma koymuştur. Bunlar ateşin içinde şöyle derler: “ *ayet kulak verme veya aklımızı kullanmı olsaydık, (imdi) u alevli cehennemın mahkûmları arasında olmazdık! diye ilâve ederler.*”¹⁵²³ Bu, Allah'ın Resûlü'ne indirdiği okunan ayetlerini işitme durumudur. Bu işitme, üzerine bina edilen imanın temelidir. Bu üç çeşittir: Kulak organıyla idrakın işitmesi, akıl ve anlayışın işitmesi, anlayıp yanıt verme dinleyişi.

- 1) **İdrakin işitmesi:** Allah, cinlerden olan müminlerin şu sözünden hikâye ederek şöyle buyurmaktadır: “*(Resûlüm!) De ki: Cinlerden bir toplulu un (benim okudu um Kur'an'ı) dinleyip de öyle söyledikleri bana vahyolunmu tur: Gerçekten biz, hârikulâde güzel bir Kur'an dinledik. Do ru yola iletiyor, ona iman ettik. (Artık) kimseyi Rabbimize asla ortak ko mayaca ız.*”¹⁵²⁴ Bu, kendisine imanın ve icabetin bağlandığı idrakin işitmesidir.
- 2) **Anlayışın idraki:** Bu, yüz çevirenler ve gafiller hakkında olumsuz anlamıyla kullanılmıştır: “*(Resûlüm!) Elbette sen ölümlere duyuramazsın; arkalarını dönüp giderlerken sa ırlara o daveti i ittiremezsin.*”¹⁵²⁵ Ve “*Dirilerle ölümler de bir olmaz. üphesiz Allah, diledi ine i ittirir. Sen kabirlerdekilere i ittiremezsin!*”¹⁵²⁶ Burda anlayış ve aklın işitmesini tahsis etme durumu vardır.
- 3) **Kabul etme ve olumlu yanıt verme şeklindeki işitme:** Allah, mümin kulların “ *ittik, itaat ettik.*”¹⁵²⁷ şeklindeki sözlerini hikâye etmiştir. Kuşkusuz bu, itaat etmek için olumlu sonuç veren, kabul etme ve olumlu cevap vermeye dayalı bir işitmedir.

Kuşkusuz bu tür işitme üçünü de kapsar. Müminler, işitilene idrak ettiklerini, onu anladıklarını ve ona olumlu yanıt verdiklerinin bildirmişlerdir.

Şüphesiz ki Allah'ın katında gözde olan kişilerin Kur'ân'ı dinlemeleri üç aşamada gerçekleşmektedir: Bunlar; idrak, anlayış, tedebbür ve olumlu yanıt vermektir. Allah'ın

¹⁵²³ Mülk 67/10

¹⁵²⁴ Cinn 72/1–2

¹⁵²⁵ Rûm 30/25

¹⁵²⁶ Fâtır 35/22

¹⁵²⁷ Bakara 2/285

Kur'ân'da övdüğü, teşvik ettiği ve dostlarına emrettiği işitme şekli işte budur.¹⁵²⁸ Bu işitmeyi seçen kişi şu bakımdan kaybetmez:

“Delil göstermek, ibreti görmek, bilgilenmek, bir ayet hakkında dü ünnek, do ruyu i aret etmek, sapıklı a cevap vermek ve bu konuda aydınlatmak, körlü e kar ı basîretli olmak, yararlı olanı emretmek, zararlı ve ifsat eden eylere kar ı koymak, aydınlı a çıkmak, karanlıktan kurtulmak, hevanın baca ını kırmak, takvayı te vik etmek, basîreti cilalamak, kalbe hayat vermek, gıdalanmak, tedavi olmak ve ifa bulmak, günahtan korunmak, kurtulmak, üpheyi açıklı a kavu turmak, delili açıklamak, hakkı ortaya koymak ve batılı çürütmek...”¹⁵²⁹

3.7. Câhil Olmaları

Allah şöyle buyurmaktadır: *“Allah dilemedikçe yine de inanacak de illerdi; fakat çokları bunu bilmezler.”¹⁵³⁰*

Cehâlet üç çeşittir:

- 1) Kişinin ilimden yoksun olması. Bu, temel cehâlettir.
- 2) Bir şeyin, bulunduğu durumun tersine inanmak
- 3) Yapılmaya layık olan şeyin aksini yapmak. İster bunun doğru olduğuna inansın, isterse fâsit olduğuna inansın, durum değişmez. Namazı kasten terk etmeyi buna örnek verebiliriz.¹⁵³¹ Bunun delili şu ayettir: *“Musa, kavmine: Allah bir sı ır kesmenizi emrediyor, demi ti de: Bizimle alay mı ediyorsun? demi lerdi. O da: Cahillerden olmaktan Allah'a sı ınırım, demi ti.”¹⁵³²* Burda alaya almak câhillik olarak nitelendirilmiştir. Başka bir ayette de şöyle buyurulmaktadır: *“Ey iman edenler! E er bir fâsık size bir haber getirirse onun do rulu unu ara tırın. Yoksa*

¹⁵²⁸ Zebâdî, *Menhecü'l-Kur'âni'l-Kerîm fî Medhi'l-Kille ve Zemmi'l-Kesra*, s. 283.

¹⁵²⁹ İbnü'l-Kayyim, *Tehzîb-ü Medârici's-Sâlikîn*, s. 235- 236.

¹⁵³⁰ En'âm 6/111

¹⁵³¹ Zebâdî, *Menhecü'l-Kur'âni'l-Kerîm fî Medhi'l-Kille ve Zemmi'l-Kesra*, s. 283.

¹⁵³² Bakara 2/67

bilmeden bir topluluğa kötülük edersiniz de sonra yaptığınızın pişman olursunuz. ¹⁵³³

Kur'ân'da câhil çoğu zaman yerilerek, bazen de methetmemek sûretiyle dile getirilir. Meselâ: “(Yapacağınız hayırlar,) kendilerini Allah yoluna adanmış, bu sebeple yeryüzünde kazanç için dolaşmayan fakirler için olsun. Bilmeyen kimseler, iffetlerinden dolayı onları zengin zanneder. Sen onları simalarından tanırsın. Çünkü onlar yüzüzlük ederek istemezler. Yaptığınız her hayrı muhakkak Allah bilir.” ¹⁵³⁴

“Yani, durumlarını bilmeyen ki iler olup, yerilen câhillik anlamında de ildir.” ¹⁵³⁵
Yine: “Eğer biz onlara melekleri indirseydik, ölümler de onlarla konuşsaydı ve her şeyi toplayıp karıştıralarına getirseydik, Allah dilemedikçe yine de inanacak de illerdi; fakat **çocukları bunu bilmezler.**” ¹⁵³⁶ Ayetinde de hakikat karşısında câhil oldukları kastedilmektedir.

Kurtubî şöyle demektedir: “... Onlar, yine de Allah dilemedikçe iman etmezlerdi.’ anlamındaki buyrukta yer alan (**en**); birincisinden, (yani müstesna minh'den) olmayan bir istisna konumundadır. Yani: Eğer Allah onların iman etmelerini dileyecek olsa baka. Buradaki istisnanın; yüce Allah'ın ezeli ilminde iman edecekleri önceden sabit olmuş mutlu kimseler oldukları da söylenmiştir. Bu buyrukta Peygamber (S)'e teselli vardır.” ¹⁵³⁷

“Bu olağanüstü kitabın harikulâde bir tarzda sunduğu varlıklar alemine serpiştirilmiş ilâhî kanıtlarına inanmayan bir kalp... insanın içinde ve dış dünyasında yer alan bunca mucizenin, Allah'a koyma, O'na sırtını duygusunu uyandıramadığı bir gönül... Evet böyle bir kalp ters yüz olmuş bir kalptir. Öncelikle onları inanmaktan alıkoyan şey, isteklerine karşılık vermeyi öneren müslümanların aldandığı durum de ildir. Mucizenin gösterilmesinden sonra da iman etmeyeceklerdi. Bu kalplerin gerçek özelliğini yüce Allah bilmektedir. O, gerçekleri yalanlayanları azgınlıkları içinde yüzüstü bırakmaktadır. Çünkü o, bu kalplerin, yalanlamanın cezasını hak ettiklerini bilmektedir. Yine O, bu kalplerin gerçeği kabul etmeyeceklerini de bilmektedir. Önerdikleri gibi, üzerlerine melekler

¹⁵³³ Hucurât 49/6

¹⁵³⁴ Bakara 2/273

¹⁵³⁵ Râgıp el-İsfehânî, Müfredât-ı Elfâzı'l-Kur'ân, s. 209.

¹⁵³⁶ En'âm 6/111

¹⁵³⁷ Kurtubî, el-Câmi'u Li Ahkâmi'l-Kur'ân, VII, 60.

indirilse bile kabul etmeyeceklerdir. Aynı ekilde -istedikleri gibi- ölüler diriltilip onlarla konu salar, bu varlık bütününde yer alan her ey toplanıp kar ularına dikilse, onları inanmaya ça ırsa bile... Allah'ın dilemesi hariç onlar inanmayacaklardır. Fakat yüce Allah, inanmalarını dilemiyor. Çünkü onlar, yüce Allah'ın kendilerini do ru yola iletmesi için, Allah u runda çaba sarfetmiyorlar. te bu, birçok insanın habersiz oldu u kalplerin tabiatlarına ili kin bir gerçektir.

Sapıklı a dalıp gidenlerin bu duruma dü melerinin nedeni kar ularına kanıtların, belgelerin çıkmaması de ildir ku kusuz. Onların bu duruma dü melerinin nedeni kalbin harap olması, fitratın fonksiyonunu yerine getiremez olması ve vicdanın körelmesidir.

Ku kusuz hidayeti; ancak ona yönelenler ve onun için çaba sarfedenler hakederler.”¹⁵³⁸

4. HAKLI OLMALARINA RAĞMEN ÇOKLUĞUN BOZGUNA UĞRAYABİLMESİ

Huneyn Gazvesi haklı olmasına rağmen çokluğun bozguna uğrayabileceğine bir örnek teşkil eder.

“Andolsun ki Allah, birçok yerde (sava alanlarında) ve Huneyn sava ında size yardım etmi ti. Hani **çoklu unuz** size kendinizi be endirmi , fakat sizi hezimete u ramaktan kurtaramamı ti. Yeryüzü bütünü geni li ine ra men size dar gelmi ti, sonunda (bozularak) gerisin geri dönmü tünüz.”¹⁵³⁹

Ayetin tefsirinde İbn Kesîr şöyle demektedir:

“Allah, müminlere Resûlullah ile birlikte katıldıkları gazvelerden birçok yerde yardımda bulunmak sûretiyle onlara ihsanını ve faziletini zikretmektedir. Bu, Allah katından olup onun desteklemesi ve takdiri iledir. De ilse onların sayıları ve hazırlıkları ile de ildir. Allah sayıları az veya çok olsun zaferin ve yardımın ancak kendi katından oldu unu onlara bildirtmektedir. Huneyn günü onların çoklukları kendilerini

¹⁵³⁸ Kutub, Zilâl, II, 1170.

¹⁵³⁹ Tevbe 9/25

böbürlendirmi ti. Bununla birlikte bu, onlara hiçbir fayda vermemi , Resûlullah (S) ile birlikte olan pek azı dı nda geri dönüp gitmi lerdir. Sonra Allah, sayıları az dahi olsa zaferin ancak ve yalnız Allah katında ve onun yardımıyla olaca ını onlara bildirmek üzere Resûlüne ve onunla birlikte olan müminlere yardımını ve deste ini indirmi tir. Nice az topluluk Allah'ın izni ile çok topluluklara galip gelmi tir. Ve Allah sabredenlerle beraber...

Huneyn olayı, Mekke'nin fethinden sonra hicretin sekizinci evval ayında meydana meydana gelmi tir. Resûlullah (S) Mekke'yi fethedip i leri yoluna koymu , oranın bütün halkı müslüman olmu olmu ve Resûlullah (S) onları serbest bırakmı tı. Bu sırada, kendileriyle sava mak üzere Hevâzin'in toplandı ı haberi geldi. Kumandanları Malik b. Avf en-Nahrî idi. Sakîf'in tamamı, Cü em o ulları, Sa'd b. Bekir o ulları, Hilal o ullarının bazı grupları –ki bunlar az idiler- Amr b. Âmir ve Avf b. Âmir o ullarından bazıları onunla birlikteydi. Yanlarında kadınları, çocukları, koyunları, yiyecekleri ile birlikte ilerlemi ve topluca gelmi lerdi. Resûlullah (S) Mekke'nin fethi için kendisiyle birlikte gelen ordusu içinde onlara kar ı çıktı. Muhacir, Ensar ve Arap Kabilelerden müte ekkil on bin ki i idiler. Yanında Mekke halkından Müslüman olanlar da vardı. Bunlar iki bin ki i içinde serbest bırakılanlardan idiler. Resûlullah onları dü mana kar ı yürüttü ve Mekke ile Taif arasında Huneyn denilen bir vadide kar ıla tılar. Sava burada sabahın alacakaranlı nda oldu. Vadiye indiklerinde Hevâzin orada gizlenmi ti. Kar ıla tıklarında Müslümanlar onları henüz farketmemi lerdi ki Müslümanların üzerine atıldılar, ok ya dırdılar, kılıçlarını çekip kumandanlarının kendilerine emretti i üzere tek bir ki inin hamlesi gibi toptan hücum ettiler. te bu sırada Müslümanlar Allah Teâlâ'nın da buyurdu u üzere geri dönüp gittiler. Resûlullah (S) yerinde kaldı. O gün o, dü manın üstüne do ru sürdü ü beyaz katırına binmi lerdi. Amcası Abbas sa üzengisini, Ebu Süfyan b. Haris b. Abdülmuttalip sol üzengisini tutmu , katır hızlı gitmesin diye yava latmaya çalı ıyorlardı. Resûlullah (S) yüksek sesle ismini söylüyor, Müslümanları geri dönmeye ça ırıyor ve: Ey Allah'ın kulları, bana geliniz, ben Allah'ın Resûlüyüm, diyordu. Bu halde iken: Ben peygamberim, yalan de il. Ben bn Abdülmuttalip'im, diyordu. Ashâbından yüze yakını onunla birlikte yerlerinde kaldılar. Sayılarının seksen oldu unu söyleyen de vardır. Ebu Bekir ve Ömer (R. Anhümâ), Abbas, Ali, Fadl b. Abbas, Ebu Süfyan b. Haris, Eymen b. Ümm Eymen, Üsâme b. Zeyd ve ba kaları bunlardandır. Allah hepsinden ho nut olsun. Sonra Resûlullah(S) amcası Abbas'a –Abbas gür sesli idi- en yüksek sesiyle 'Ey ashâb-ı ecere' diye seslenmesini emrettiler. Bununla Biat-ı Rıdvan a acını kastediyorlardı. Onun

altında Muhâcir ve Ensar'dan Müslümanlar Resûlullah'ın yanından kaçıp da ılmayacakları hususunda onunla biatle mi lerdi. Abbas: 'Ey Semure ashâbı' diye onlara seslenmeye ba ladı. Bazen de: 'Ey Bakara Sûresi ashâbı' diye sesleniyordu. Onlar 'Lebbeyk, lebbeyk' demeye ba ladılar, döndüler ve Resûlullah (S)'a do ru ilerlemeye ba ladılar. Hatta onlardan birisi, devesi geri dönmedi i için zırhını giymi , devesinden inip onu serbest bırakarak kendisi Resûlullah (S)'a dönmü tü. Onlardan küçük bir grup geri dönünce Resûlullah (S) onlara yeniden hücum etmelerini emredip Rabbına dua ve ondan yardım diledikten sonra bir avuç toprak almı ve öyle buyurmu tu: 'Ey Allah'ım, bana olan vadini yerine getir. Sonra da topra ı kavme (dü manlara) kar ı atmı tı. Onlardan hiç kimse kalmadı ki gözüne ve a zına bu topraktan isabet etmi ve onu sava tan alıkoymu olmasın. Sonra hezîmete u radılar. Müslümanlar pe lerine dü üp onları ya öldürdüler veya esir ettiler. Ashâbın (müslümanların) geri kalanları döndüklerinde esirler Resûlullah (S)'ın önünde yere serilmi durumdaydılar..."¹⁵⁴⁰

Ebu Abdurrahman Fihri'den rivayete göre o şöyle anlatmıştır: "Huneyn gazvesinde Resûlullah (S) ile beraberdim. Bo ucu sıcak bir günde yürüdük. A açların gölgeleri altına indik. Güne batıya meyledince silahlarımı ku andım, atıma bindim ve Resûlullah (S)'e gittim. O, çadırında idi. Selam sana ey Allah'ın elçisi. Allah'ın rahmeti senin üzerine olsun. Gitme vakti, dedim. Evet, buyurup ey Bilal, diye seslendiler. Bilal, sanki bir ku un gölgesindeymi gibi, bir deve dikeninin altından sıçradı ve: Buyur, ben sana feda olayım, dedi. Resûlullah; atımı e erle, buyurdular. Bilal iki kanadı liften, hiçbir gösteri i ve süsü olmayan bir e er çıkardı. Atı semerledi, bindiler ve biz de bindik. O gecemizde onlarla (dü manlarla) kar ılıklı saf halinde durduk, büyük (a ır) develer birbirine yakla tı ve Allah'ın; 'Sonra siz gerisin geri dönüp gitmi tiniz.' buyurdu u gibi müslümanlar gerisin geri dönüp gittiler. Resûlullah (S): Ey Allah'ın kulları, ben Allah'ın kulu ve elçisiyim. Sonra atından indi ve bir avuç toprak aldı. Ona benden daha yakın olan birinin bana haber verdi ine göre (dü manların) yüzlerine atmı ve yüzleri çirkinle sin, buyurmu tu. Allah Teâlâ onları bozguna u rattı."¹⁵⁴¹

"Ebu shak anlatıyor: 'Bir adam Berâ'ya öyle dedi: Ey Ebu mâre! Huneyn günü kaçtınız mı? O da öyle cevap verdi: Hayır, Vallâhi! Resûlullah (S) kaçmadı. Fakat ashâbından yeni yetmeler ve (yükleri) hafif olanlar silahsız oldukları veya fazla silahları

¹⁵⁴⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 356.

¹⁵⁴¹ İbn Hanbel, *el-Müsned*, Müsnedü'l-Ensâr, Ebû Abdurrahman el-Fihri (Ra)'nin hadisi.

olmadı ı için kaygılanarak veya (zafiyet göstererek) geri çekildiler. Nerdeyse hiçbir okları bo a gitmeyen avcı bir kavimle kar ıla tılar. Muzaffer orduyla Havâzin kar ıla tı. Nerdeyse hatasız ok atıyorlardı (Havâzin). Resûlullah (S)'le orada kar ı kar ıya kaldılar. Resûlullah (S) de beyaz katırının üstündeyken, Ebu Sufyan b. Hâris b. Abdilmüttalip onu (katırını) dizginliyordu. (Resûlullah (S), hücum ederek öyle yardım istiyordu: Ben peygamberim, yalan de il. Ben bn Abdülmuttalib'im.¹⁵⁴²

“Bu, üstün bir cesaretin en yüksek mertebesidir. O, o günde ordusu yanından da ımlı , kızıl mı harbin içinde iken bütüün bunlara ra men hızlı gidemeyen, ne hücumu ve ne de kaçmaya yaramayan bir katırın üzerindedir. Bununla birlikte onu dü manların yüzlerine do ru mahmuzluyor, onu tanımayanlar tanısınlar diye yüksek sesle ismini ilan ediyor. Allah'ın salâtı, selâmi din gününe kadar onun üzerine olsun. Bütüün bunların hepsi onun Allah'a güveninden, ona tevekkül etmesinden, Allah'ın ona yardım edece ini bilmesinden, kendisine gönderdi ini tamamlayaca mını, dinini di er dinlere galip getirece ini bilmesindedir.”¹⁵⁴³

Seyyid Kutub da şöyle demektedir: “Yüce Allah ile ba ları gev etmenin ve O'nun di nda, ba ka bir güce güvenmenin sonuçlarını göstermek amacı ile bu âyetlerde müminlere hatırlatılan Huneyn sava ı bize bir ba ka gerçe i, her inanç sisteminin dayandı ı güçlerin neler oldu u gerçe ini, dolaylı olarak açıklamaktadır. Sayı çoklu u hiçbir ey de ildir. Önemli olan inaçlarına sınımsız ba lı, kararlı, fedakâr ve bilinçli azınlıktır. Hatta sayı çoklu u kimi zaman bozguna sebep olur. Çünkü taraftarı oldukları inanç sisteminin özünü kavramaksızın akıntıya kapılarak bilinçsizce bu kalabalı a katılan bazı kimselerin zor anlarda ayakları titremeye ba lar, zelzeleye tutulmu gibi sarsılırlar. Arkasından da taraftarların saflarına karga a ve bozgun havasını yayarlar. Üstelik sayı çoklu u, inanç sisteminin ba lılarını aldatır, yüce Allah ile aralarındaki ba ı gev etme umursamazlı na kapılmalarına yolaçar, görüntüdeki kalabalıkla oyalanarak hayatta zafere ula manın sırrını gözardı etmelerine sebep olur.

Her inanç sistemi seçkin kadroları eli ile ortaya çıkıp varlı nını sürdürmü tür. Yoksa sönüp giden köpükler ve rüzgârların savurdu u ot kırintıları eli ile de il!”¹⁵⁴⁴

¹⁵⁴² Müslim, *Sahîh-i Müslim*, Bâb-ü Ğazvet-i Huneyn, Kitâbü'l-Cihat ve's-Siyer, Hadis no: 1776

¹⁵⁴³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 358.

¹⁵⁴⁴ Kutub, *Zilâl*, III, 1618.

Eğitim, Müslüman ferdi ve İslâm toplumu hayatının temel bir parçasıdır. Şöyle ki; sayısı 12 000 savaşçıya ulaşan bu yeni topluluk, uygun bir sınav fırsatına sahip olmamışlar ve henüz bir sıkıntıyla karşılaşmamışlardır. Çünkü Mekke'ye giriş, kaydadeğer bir savaş olmadan gerçekleşti. Yarısından fazlasını İslâm'a yeni girenlerin teşkil ettiği bu ordu için bu sıkıntı, sözkonusu gönüller için bir sınama oldu.

Bu büyük topluluk, Müslümanların psikolojilerini etkiledi ve bu devasâ çokluk kendisi hakkında şöyle düşünmeye sevk etti: *“Bugün asla yenilmeyiz.”* Bu düşünceye varmalarında Resûlullah (S)'in *“10 000 ki i azlık de ildir.”* Sözü de etkili olmuş olabilir. Sonuçta durum aynıdır. O da, eğitimle yoğrulmamış bu kitlenin galip gelmesi zordur.

Maddî sebeplere dayanmak ve onlara güvenmek, Huneyn hezimetinin bir sebebi ve Müslüman cemaat için rabbânî bir ders oldu. Bu sıkıntı ve bela ile gelen bu ders, toplumun yaptığı hatanın tabiatına uygundur.

Bir cemaate dönüşmesi için bu topluluğun kalıba girme durumu kemâle erer:

Bu savaşta imtihan iki yönlü olmuştur. Birinci yön darlık konusunda olmuştur. Önce Huneyn hezîmeti gerçekleşti. İkinci yön ise iyi zamanda olmuştur. Bu da Huneyn ganimetlerinin ardından gerçekleşti.

İnanç bağlularından, onların gölgesi ve sancağı altında yararlanmanın yanında, nesep bağlularından da yararlanmak zorunludur. Akrabaları her hâlükârda Resûlullah (S)'in yanında direnmişlerdir: Abbas b. Abdülmuttalib, Fadl b. Abbâs, Rebîa b. Hâris b. Abdilmüttalib, Ebû Süfyân b. Hâris b. Abdilmüttalib. Bunlar İslâm'da yeni modellerdir ama onlar Resûlullah (S)'in yanında tek bir geri adım atmamışlardır. Burada akla şöyle bir problem doğuyor: İbn Abbâs (Ra)'ten rivayet edilen *“Bu gün azlıktan dolayı yenilmeyece iz.”* Hadîs'ini nasıl uzlaştıracamız? Yine İbn Abbâs (Ra)'ın Nebî (S)'den rivayet ettiği Hadîs'e göre o şöyle buyurmuştur: *“Arkada in hayırlısı dördtür, seriyyenin hayırlısı dörtyüzdür, ordunun hayırlısı dörtdindir, onikibin de azlık sebebiyle yenilmez.”*¹⁵⁴⁵ Bu probleme cevap olmak üzere şu düşünceyi aktarıyoruz:¹⁵⁴⁶

Hadisin anlamı şudur: *“Onların yenilmeleri azlıktan de il bilakis, sayı, teçhizat vs. üstünlü üyle gururlanmak gibi ba ka bir sebepten kaynaklanıyor. Alkamî öyle demi tir: Yani, bir ordunun mevcudu onikibine ula nca sayı azlı ndan dolayı ma lup olmaz.*

¹⁵⁴⁵ Ebî Dâvut, *Sünen-i Ebî Dâvut*, Bâb-u'l-Cihâd, 2244

¹⁵⁴⁶ Zebâdî, *Menhecü'l-Kur'ânî'l-Kerîm fî Medhi'l-Kille ve Zemmi'l-Kesra*, s. 300.

Aksine, yenilgi sayı çoklu uyla ve eytanın, harbe kar ı güçlerini, cesaretlerini, kuvvetlerini vs. nefislerine süslü göstermesiyle gururlanmak gibi ba ka bir sebepten kaynaklanır.

Huneyn vakasını görmüyor musun? Müslümanların sayıları yakla ık olarak onikibin civarındaydı. Çokluklarıyla gururlandılar ve ona güvendiler. Azlıktan dolayı yenilmeyiz dedikleri halde yenildiler. Bu Hadîs una delil sayıldı: Müslümanların sayısı onikibine ula tı ı zaman, kâfirler onların iki katı bile olsa vazgeçmek yanlı olur. Kurtubî demi tir ki; bu, cumhûr-u ulemânın yoludur. Çünkü onlara göre bu Âyet-i Kerîme bu (Hadîs'i) tahsîs etmi tir.”¹⁵⁴⁷

“Sünen-i Dârimî’de de öyle bir rivayet geçmektedir: bn Abbâs’tan rivayete göre Resûlullah (S) öyle buyurmu tur: ‘Arkada ların hayırlısı dördttür, askerlerin hayırlısı dörtbindir, seriyyelerin hayırlısı dörtyüzdür. Sayıları onikibine ula ıp da sabır ve sadâkat gösteriyorlarsa azlıktan dolayı yenilmezler.’”¹⁵⁴⁸

Halifelerin, emirlerin ve fatihlerin düşmana karşı savaşa atılmadan önce askerlerine verdikleri talimatlarda sabretmelerini, sadâkat göstermelerini ve gerek sayı çoklukları bakımından gerekse başka üstünlükler bakımından gurura kapılmamalarını ısrarla emretmişlerdir. Buna şu örnekleri verebiliriz:

1) Ebu Bekir (Ra) hacdan sonra Hiyera’ya ayrılmasının ardından Halit b. Velit (Ra)’a şöyle bir mektup gönderdi: “...Ey Ebu Süleyman itibar ve niyet sana hayırlı olsun. ini tam yap ki Allah da senin i ini tam yapsın. Sana kibir gelmesin, yoksa kaybedersin ve ba arısız olursun. Bir i yapmakla gururlanmaktan sakın. üphesiz ki lütuf Allah’tandır, mükâfat Allah’tandır...”¹⁵⁴⁹

Yine Ebu Bekir (Ra), İkrime b. Ebî Cehil (Ra)’e şöyle tavsiyede bulunuyor: “Allah’tan kork, dü manla kar ıla tı ın zaman sabret.”¹⁵⁵⁰

Ömer b. Hattâb (Ra) de Sa’d b. Ebî Vakkas (Ra)’i Irak savaşına komutan tayin edince ona şöyle tavsiyede bulunmuştur: “...Bil ki her alı kanlı ın/âdetin bir ön hazırlı ı vardır.

¹⁵⁴⁷ Abâdî, Avnül-Ma’bûd Şerh-i Sünen-i Ebî Dâvut

¹⁵⁴⁸ Dârimî, Sünen-i Dârimî, Kitâbü’s-Siyer, Bâb-ü fî Hayri’l-Eshâbi ve’s-Serâyâ ve’l-Cuyûş, 2438

¹⁵⁴⁹ Taberî, Târîhu’t-Taberî, IV, 42.

¹⁵⁵⁰ Zebâdî, Menhecü’l-Kur’ânî’l-Kerîm fî Medhi’l-Kille ve Zemmi’l-Kesra, s. 301.

Hayrın silahı ise sabırdır. Baına gelen bela ve musibete sabret ki sende Allah korkusu toplansın.”¹⁵⁵¹

Aynı şekilde Hişam b. Utbe b. Ebî Vakkas (Ra)’i Şam ordusuna takviye olarak gönderdiğinde ona şöyle dedi: “*Dü manla karıla tı in zaman sabır ve sebat göster.*”¹⁵⁵²

2) Tarık b. Ziyad askerlerine şöyle dedi: “*Ey insanlar! Kaçacak yer nerde? Arkanızda deniz, önünüzde dü man. Size kalan da ancak ve ancak sabır ve sadâkat göstermek...*”¹⁵⁵³

Ebu Ubeyde b. Cerrâh (Ra) Yermük savaşında askerlerine şöyle dedi: “*Ey Müslümanlar topluluğu, sabredin! üphesiz ki sabır küfürden korur, Rabb’in rızasına vesile olur, utanç veren eyi savu turur...*”¹⁵⁵⁴

Ebu Süfyan b. Harb (Ra) oğlu Yezit b. Ebî Süfyan (Ra)’e Yermük savaşında şöyle tavsiyede bulunuyor: “*...Sana Allah’tan korkmayı ve sabrı tavsiye ediyorum. Bu vadede hiçbir adam yoktur ki bu sava ta ku atılmı olmasın. Senin ve senin gibi Müslümanlara komuta edenler nasıl ku atılmasın ki? Senin ve onların sabra ve nasihata fazlasıyla ihtiyacı var. Ey o lum, Allah’tan kork. Arkada larından hiç kimse harpte sabretme ve ecir konusunda senden daha arzulu olmasın. Onlardan hiç kimse slâm dü manına kar ı senden daha cesur olmasın.. Bunun üzerine Yezit: ‘ n allah öyle yaparım.’ Dedi ve o gün çok çetin bir ekilde sava tı.*”¹⁵⁵⁵

Halifelerin, emirlerin ve fatihlerin verdikleri talimatlarda ve nasihatlarında başarılı olmanın arkasında sabrın önemi vurgulanmaktadır.

¹⁵⁵¹ Taberî, *Târîhu’t-Taberî*, IV, 306.

¹⁵⁵² Ezderî, *Futûhu’s-Şâm*, s. 34.

¹⁵⁵³ Zebâdî, *Menhecü’l-Kur’âni’l-Kerîm fî Medhi’l-Kille ve Zemmi’l-Kesra*, s. 302.

¹⁵⁵⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, VII, 9.

¹⁵⁵⁵ Belâzurî, *Futûhu’l-Buldân*, s. 228.

SONUÇ

Kuşkusuz mümin azlık, taşıdığı haktan dolayı ve İslâm ümmetine komuta etmek ve liderlik yapmak için hayatında pratik olarak ifadesini bulan sahip olduğu niteliklerden dolayı Kur'ân'da övülür.

Toplumsal hayatın şekillenmesinde sağlam bir azme sahip olan bir öncü topluluğun rolü inkâr edilemez. Bu topluluk son gücünü ve sahip olduğu sermayesini sonuna kadar harcayan bir topluluktur. Bu öncü topluluk, içinde bulunduğu toplumu yönlendirebilen ve galibiyete taşıyabilen bir topluluktur.

Kuşkusuz şunlar Kur'ân'da belirtildiği şekilde Allah'ın mümin azlığı övmesine yol açan hususlardandır: Allah'ın izniyle galip gelmek, kendilerine farz kılındığı zaman zor yükümlülükleri yerine getirmek, haberleri aktarmadan önce iyice araştırmak, ahde vefa göstermek, bozgunculuğa karşı durmak, hakkı almada katı tutum sergilemek, Allah'ın kendilerine verdiği nimete şükretmek, şeytanın saptırmasından salim olmak.

Şüphe yok ki, övülen mümin azlık, azgınlara göre küçük bir gruptur.

Şunlar mümin azlıkla karşılaştıklarında azgınlara takip ettikleri yoldur:

- ✓ Onların durumlarını küçümsemek. Allah şöyle buyurmuştur: *"Esasen bunlar, sayıları az, bölük pörçük bir cemaattir."*¹⁵⁵⁶
- ✓ Genel hazırlık yapmaları: *"Biz ise, elbette uyanık (ve yekvücut) bir cemaatiz." (diyor ve dedirtiyordu)."*¹⁵⁵⁷

Kuşkusuz övülen mümin azlık, Kur'ân'a göre, düşmanlarına karşı Allah'ın yardım etmesine, onların velayetini üstlenmesine ve onları desteklemesine layıktır. Onlar, gücünü zorlayarak gayret sarfettikten sonra, Allah onlar için insan aklının alamayacağı şekilde kevnî mucizeler yaratır.

Mümin azlığın muhakkak iyi bir hazırlık yapması, doğru bir eğitimden geçmesi, hassas bir teste tâbi tutulması, kendilerine sevimsiz ve ağır gelen sağlam amelle nefislerini imtihan etmesi, şehvetlerinden, alışkanlıklarından ve âdetlerinden kaçınması gerekir.

¹⁵⁵⁶ Suarâ 26/54

¹⁵⁵⁷ Suarâ 26/56

Kuşkusuz Allah müminlere yeryüzünde hâkimiyet kuracakları şeklinde Kur'ân'da ifade edilen vadi, Allah'ın hâkimiyet kurma konusunda koyduğu yasalar gerçekleştirildikten sonra olur. Bu yasalardan bir kısmı da şunlardır: Tağyîr (değişim) yasası, tederrüc (süreç) yasası, ibtilâ (deneme) yasası, sebeplere sarılma yasası ve Allah'ın insanları birbiriyle savması yasası.

Hâkimiyet kurma biçimlerinden bazılarına şunlar örnektir: Yûsuf (As)'ın, Zülkarneyn'in, Musa (As)'la beraber olan mümin azlığın ve efendimiz Muhammed (S)'in yanında yer alan mümin azlığın hâkimiyeti.

Allah (CC)'nün müminlere vereceği hâkimiyet kurma şeklinde Kur'ân'da ifade edilen vadi ilgili şartlar sağlandığı zaman gerçekleşecektir ki o şartlar da; iman, sâlih amel, ibadet ve şirk koşmamaktır.

Şu vasıflar Kur'ân'da çokluğun yerilme sebeplerindendir: Kin ve haset beslemek, kötü amelde bulunmak, günah içinde koşturmak, bozgunculuk yapmak, şükretmemek, zanna ve yalana uymak, ilimden yoksun olmak, iman etmemek, Allah'ın âyetlerinden yüz çevirmek, sapmak ve saptırmak, israf etmek, gafil olmak, haktan hoşlanmamak, kâfir olmak, akletmemek, tartışmacı olmak, kâfirleri dost edinmek, kulak vermemek, câhil olmak, şirk koşmak, pis (kötü) olmak ve azgın olmak.

Kur'ân'da övülenler yapının iriliği üzerine kurulmanın yerine, karakteri üzerine kurulmuşlardır: *“Binasını Allah korkusu ve rızası üzerine kuran kimse mi daha hayırlıdır, yoksa yapısını yıkılacak bir yarın kenarına kurup, onunla beraber kendisi de çöküp cehennem ate ine giden kimse mi? Allah zalimler toplulu unu do ru yola iletmez.”*¹⁵⁵⁸

Kur'ân, fertlerin çokluklarına itibar etmek yerine onların karakterlerine önem vermektedir: *“Andolsun ki Allah, birçok yerde (sava alanlarında) ve Huneyn sava nda size yardım etmi ti. Hani çoklu unuz size kendinizi be endirmi , fakat sizi hezimete u ramaktan kurtaramamı tı. Yeryüzü bütüin geni li ine ra men size dar gelmi ti, sonunda (bozularak) gerisin geri dönmü tünüz.”*¹⁵⁵⁹

Şüphe yok ki, çokluk mutlak olarak yerilmez. Allah Kur'ân-ı Kerîm bir âyette çokluğu övmüştür: *“Nice peygamberler vardı ki, beraberinde birçok Allah erleri bulundu u halde*

¹⁵⁵⁸ Tevbe 9/109

¹⁵⁵⁹ Tevbe 9/25

sava tılar da, bunlar, Allah yolunda ba larına gelenlerden dolayı gev eklik ve zaaf göstermediler, boyun e mediler. Allah sabredenleri sever.”¹⁵⁶⁰

¹⁵⁶⁰ Âl-i İmrân 3/146; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 419.

BİBLİYOGRAFYA

Abâdî, Ebî Muhammed Şemsü'l-Hakkî'l-Azîm, *Avnü'l-Ma'bûd erh-i Sünen-i Ebî Dâvud*, Dâru'l-Fikr, 1399/1979

Abbâd, Abdürrezzâk, *eyh Abdurrahman es-Sa'dî ve Cuhûduhû fî Tevzîhi'l-Akîdeti*, 1. Baskı, Riyâd, es-Suûdiyye, 1411/1990

Abdurrahman b. Abdilcebbâr Salih Hüsâvî, *Minhecü'l-Kur'âni'l-Kerîm fî Tesbîti'r-Rasûl ve Tekrîmihî (Doktora tezi)*, 2. Baskı, Müessesetü'r-Rayyân, Beyrut, Lübnan, 1420/1999

Alûsî, Şihâbuddîn es-Seyyid Mahmut, *Tefsîru'l-Alûsî (Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî adıyla)*, 4. Baskı, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyy, Beyrut, Lübnan, 1405/1985

Askalânî, İbn Hacer (nşr. Abdülazîz b. Bâz), *Fethü'l-Bârî*, Dâru'l-Fikr, 1411/1990

_____ *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1. Baskı, Dâru'l-Meârifî'n-Nizâmiyye, Hindistan, 1325

Avde, Süleyman b. Fahd, *el-Gurabâü'l-Evvelîn*, 1. Baskı, Dâr-u İbnü'l-Cevzî, ed-Dimâm, es-Suûdiyye, 1424

Bağavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ eş-Şâfiî (nşr. Hâlit Abdurrahman el-'İkk ve Mervan Süvâr), *Tefsîru'l-Ba'avî (Meâlimü't-Tenzîl adıyla)*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts.

Bekâî, İmam Burhâneddin Ebu'l-Hasen İbrahim b. Ömer, *Tefsîru'l-Bekâî (Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver adıyla)*, 1. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1415/1995

Belâzurî, el-İmâm Ebi'l-Abbâs Ahmed Yahya b. Câbir, Ezderî, *Futûhu'l-Buldân*, Müessesetü'l-Meârif, Beyrut, Lübnan, 1407/1987

Bennâ, Hasan, *Mecmûat-ü Rasâil*, 1. Baskı, Dâru'd-Da've, İskenderiyye, Mısır, 1411/1990

_____ *Nazarât fî Kitâbillâh* (nşr. İsmâ Telmiye), *Dâru't-Tevzî' ve'n-Ne ri'l-slâmiyye*, Kâhire, 1423/2002

Beyhakî, Dâru'l-Fikr, *Sünen-i Beyhakî*, Beyrut, Lübnan, ts.

Birr, Abdurrahman, *el-Hicretü'n-Nebeviyyetü'l-Mübâreke*, 1. Baskı, Dâru'l-Kelime, el-Mansûre, Mısır, 1418/1996

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (nşr. Îsâ el-Halebî), *Sahîh-i Buhârî*, Dâru'l-Kütübi'l-Hadîse, ts.

Câsim, Muhammed Mühelhel Yasin, *Tarîku'l-Ümenâ Li Tahkîki'l-Vefâ*, I.Baskı, Müessesetü'l-Kelime, Kuveyt, 1417/1996

Cevherî, Ebî Nasr İsmâil b. Hammâd (393), *Tâcu'l-Lu a ve Sihâhu'l-Arabiyye*, ts.

Cevziyye, İbnü'l-Kayyim, *Zâdü'l-Meâd Fî Hedy-i Hayr-i'l- bâd*, 3. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, 1423/2002

Cezûlî, Ehazmî Sâ'm'ün, *el-Hicretü fî'l-Kur'âni'l-Kerîm (Doktora tezi)*, 1. Baskı, Mektebetü'r-Rüşd, Riyat, 1417/1996

Degs, Kâmil Selâmet, *Devletü'r-Resûl mine't-Tekvîn ile't-Temkîn*, I. Baskı, Dâr-u İmâr, Ammân, 1415/1994

Derveze, Muhammed İzzet, *Sîretü'r-Resûl Sûraten Muktebiseten mine'l-Kur'âni'l-Kerîm* (nşr. Abdullah b. İbrahim el-Ensârî), İdâratü İhyâi't-Turâsi'l-İslâmiyyi, Katar, ts.

Doğan, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, 15. Baskı, Gerçek Hayat, ts.

Ebû Dâvut, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezderî, *Sünen-i Ebû Dâvut*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, Lübnan, ts.

Ebu İsa Muhammed b. İsa, Mustafa el-Halebî (nşr. Ahmet Şakir), *Sünen-i Timîzî*, 2. Baskı, 1398/1978

Ebu'l-Hüseyn, Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî (nşr. Muhammed Fuad Abdülbâkî), *Sahîh-i Müslim*, Dâr-u İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.

Erkan, Arif, *el-Beyân Büyük Arapça Türkçe Lügat*, Yâsin Yay., İstanbul, 2004

Ezherî, Ebî Mansûr Muhammed b. Ahmed (370/980), *Tehzîbu'l-Lu a* (nşr. Ali Hasen Hilâlî), I-XV, ed-Dâru'l-Mısriyye li't-Te'lif ve't-Terceme, Mısır, ts.

Fahru'r-Râzî, Muhammed b. Ömer b. El-Hüseyn b. El-Hasen Ali er-Râzî, *Mefâtîhu'l- ayb (et-Tefsîru'l-Kebîr adıyla)*, 1. Baskı, Dâru'l-Fikr Li't-Tabâ'a ve'n-Neşr

Faiz, Ahmet, *Kıyasü'r-Rahmân fî Zilâli'l-Kur'ân*, 1. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, Lübnân, 1415/1995

Fârâbî (350), İbrahim İshak b. İbrahim (350), *Dîvânu'l-Edeb* (nşr. Muhammed Muhtâr Ömer), Mecmeu'l-Lugati'l-Arabiyye, Kahire, 1394/1974

Ferrâ, Ebî Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd(207), *Meâni'l-Kur'ân*, 1. Baskı, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1955

Feyûmî, Ahmet b. Muhammed, *el-Misbâhu'l-Münîr*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnân

Fîrûzabâdî, Mecidüddîn Muhammed b. Ya'kûb eş-Şirâzî (816), *el-Kâmûsü'l-Muhît*, Müessesetü'r-Risêle, Beyrut, Lübnan, ts.

Gadbân, Muhammed Münîr, *el-Menhecü'l-Harekiyyü li's-Siyera*, 3. Baskı, Mektebetü'l-Menâr, Ürdün, 1411/1990

_____ *et-Terbiyetü'l-Kıyâde*, 1. Baskı, Dâru'l-Vefâ, el-Mansûra, Mısır, 1418/1998

Gazâlî, Ebu Hâmid, *hyâ-ü 'Ulûmi'd-Dîn* (tr.Mehmet Müftüoğlu), Akit, İstanbul, ts.

_____ *hyâ-ü Ulûmi'd-Dîn* (nşr., Seyyid İbrahim), I. Baskı, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, 1412/1992

Gazâlî, Muhammed, *el- slâmü'l-Müfterâ Aleyh*, Mektebet-ü Nahdat-i Mısır, Kâhire, ts.

_____ *'lel ve Edviye*, Dâru'd-Da've, Kâhire, Mısır, 1411/1991

_____ *Halku'l-Müslim*, 20. Baskı, Dâru'l-Kalem, Dımeşk, 1424/2003

_____ *Rakâizü'l-Îmân Beyne'l-Akl ve'l-Kalb*, 6. Baskı, Dâru'l-İ'tisâm, Kâhire, Mısır, 1399/1979

_____ *Sırr-u Teehhüri'l-Arab ve'l-Müslimîn*, 1. Baskı, Dâru's-Sahve, 1405/1985

_____ *Nazariyyetü't-Terbiyeti'l- slâmiyye Li'l-Ferdi ve'l-Mücteme'i*, Câmiat-ü Ümmü'l-Kurâ, Mekke, 1400

Ğâmidî, Abdurrahman b. Hicr, *Medhal ile't-Terbiyeti'l- slâmiyyeti*, Dâru'l-Harîcî, Riyad, ts.

Hâkim el-Îmâmü'l-Hâfız, Ebû Abdillâh el-Hâkim en-Nîsâbûrî, *Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyyi, Beyrut, Lübnân

Hakkî, Sadruddin Ali b. Ali b. Muhammed b. ebi'l-İzz, *erhu't-Tahâviyye fi'lAKâdeti's-Selefiyye* (nşr. Ahmet Şakir), Vekâletü't-Tabâ'a ve't-Terceme ve'r-Riyâseti'l-Âmme li İdâreti'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'l-İftâ' ve'd-Da've, Riyad, es-Suûdiyye, 1413/1995

Hâlidî, Salâh Abdülfettah, *Fî Zilâli'l-Îman*, 1. Baskı, Mektebetü'l-Menâr, Ürdün, ez-Zerkâ', 1987/1407

_____ Salâh Abdülfettah, *Mea Kısasi's-Sâbikîn fi'l-Kur'ân*, 1. Baskı, Dâru'l-Kalem, 1409/1989

Halîl b. Ahmed (175), *Kitâbu'l-Ayn*, 1. Baskı, Mektebet-ü Lübnan Nâşirûn, Beyrut, Lübnan, 2004.

Havvâ, Sait, *er-Resûl (S)*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1399

İbn Âşûr, Muhammed b. et-Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Baskısız, ed-Dâru't-Tunûsiyye li'n-Neşr, Tunus, 1984

İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ (395), *Mu'cemu Mekâyisi'l-Lu a* (nşr. Abdüsselâm Muhammed Hârun), Dâru'l-Cîl, Beyrut, ts.

İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed b. Ebu Bekr Muhammed b. Hasan, *Mukaddime*, 1. Baskı, Dâru'l-Kalem, Beyrut, Lübnan, 1987

İbn Hanbel b. Celâl b. Esed eş-Şeybânî, Ahmet, *el-Müsned*, 4. Baskı, el-Mektebetü'l-İslâmiyyü, Beyrut, Lübnân, 1403/1983

İbn Hibbân, el-Hâfız Muhammed b. Hibbân b. Ahmed, *Sahîh-i bn Hibbân* (nşr. Kemal Yusuf el-Hût), 1. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1407/1987

İbn Kesîr, İmâdü'd-Dîn Ebi'l-Fidâ İsmâil el-Kuraşâ ed-Dimeşkî (774), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4. Baskı, Mektebetü'l-Meârif, Beyrut, 1402

_____ *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1. Baskı, Mektebetü'l-Ubeykân, Riyat, es-Suûdiyye, 1413/1993

_____ *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1. Baskı, Dâru'l-Endelüs, Beyrut, 1385/1966, VII, 211-212.

İbn Kuteybe, Ebî Muhammed Abdullah b. Müslim (267), *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân* (nşr. es-Seyyid Ahmed Sagar), 2. Baskı, Dâru'l-İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts

İbn Mâce, Hâfız Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Guzveynî (nşr. Muhammed Fuat Abdülbâkî), *Sünen-i bn Mâce*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, ts.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlû'd-dîn Muhammed b. Mükrem el-Arîgî (711), *Lisânü'l-Arab*, 1. Baskı, Dâr-u Sâdır, Beyrut, Lübnan, 1300

İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Dâr-u Sâdır, Beyrut, Lübnan, 1405/1985

İbn Sîde, Ebi'l-Hasen Ali b. İsmâil b. Sîde el-Mürsî (458), *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam* (nşr. Abdülhamîd Handâvî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000

İbn Teymiye (der. Abdurrahman b. Kâsım), *Mecmû'u Fetâvâ*, 1. Baskı, es-Suûdiyye, ts.

_____ Şeyhülislâm el-İmâm Ahmed b. Abdi'l-Halîm b. Abdisselâm İbnü'l-Abbâs Takiyyüddîn *el-Ubûdiyyet*, I. Baskı, Mektebet-ü Dâru'l-Meârif, Riyat, 1404/1983

İbnu'l-Esîr, Mecidüddîn Ebi's-Seâdât el-Mübârek b. Muhammed b. Muhammed el-Cezerî (606), *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs*, el-Matbaatü'l-Hayriyye, Kahire, ts.

_____ *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser* (nşr. Tâhir Ahmed ez-Zâvî ve Hamûd Muhammed et-Tanâcî), el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, ts.

İbnü'l-Cevzî, Cemâlüddîn Ebi'l-Ferac Abdurrahmân, *Telbîs-ü blîs*, Baskısız, Dâr-u İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Faysal İsü'l-Bâbî el-Halebî, ts.

İbnü'l-Esîr, Ebi'l-Hüseyn Ali b. Muhammed b. Muhammed, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 4. Baskı, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyyi, Beyrut, Lübnan, 1403

İbnü'l-Kayyim, *âsetü'l-Lehfân min Mesâidi' - eytân* (nşr. Muhammed Hâmit el-Fikhî), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, Lübnan, ts.

_____ *el-Fevâid* (nşr. Muhammed Osman el-Haşet), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyy, Beyrut, Lübnan, 1990/1410

_____ *ddetü's-Sâbirîn ve Zehâratü' - âkirîn* (nşr. Muhammed Osman el-Haşet), Dâru'r-Reyyân Li't-Türâs, 3. Baskı, Mısır, 1988/1408.

_____ *Tehzîb-ü Medârici's-Sâlikîn* (nşr. Abdülmü'im Sâlihü'l-Ali el-İzzî), Baskısız, Mektebetü'l-Me'mûn, Cidde, 1417/1997

İmâre, Muhammed, *el- slâm ve's-Siyaset*, 1. Baskı, Dâru't-Tevzî' ve'n-Neşri'l-İslâmiyye, Kâhire, Mısır, 1414/1990

Kadı, Ahmet, *el-Melikü'l-Muzaffer Seyfüddîn Kutuz*, Dâru't-Tevzî' ve'n-Neşri'l-İslâmiyye, Kâhire, ts.

Kardâvî, Yusuf, *Cilü'n-Nasri'l-Men ûd*, Mektebet-ü Vehbe, Kâhire, Mısır, 1414/1991

_____ *el-Hallü'l- slâmiyyü Ferîdatiün ve Darûratiün*, 13. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, 1409/1989

_____ *el-Hasâisü'l-Âmme Li'l- slâm*, 4. Baskı, Mektebet-ü Vehbe, Kâhire, Mısır, 1409/1989

_____ *el- bâde fi'l- slâm*, 15. Baskı, Mektebet-ü Vehbe, Kâhire, Mısır, 1405/1985

_____ *Evleviyyâtü'l-Hareketi'l- slâmiyye fî'l-Merhameti'l-Mugbile*, 4. Baskı, Mektebet-ü Vehbe, Kâhire, Mısır, 1412/1992

Kâsimî, Muhammed Cemâleddin, *Tefsîru'l-Kâsimî (Mehâsinü't-Te'vîl adıyla)*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, Lübnan, ts.

Komisyon, *el-Mu'cemü'l-Vasît*, Mu'cemü'l-Lügati'l-Arabiyye, 1. Baskı, Beyrut, ts.

Kurtubî, Ebî Abdisselâm Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân (Tefsîru'l-Kurtubî adıyla)* (nşr. Abdürrazzâk el-Mehdî), Baskısız, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyyi, 1424/2004

Kutub Muhammed, *Dirâsâtüün Kur'âniyyetüün*, 5. Baskı, Dâru's-Şurûk, Kâhire, 1408/1988

- _____ *Menheci't-Terbiyeti'l- slâmiyye*, 7. Baskı, Dâru'ş-Şurûk, 1403/1983
- _____ *Vâkı'una'l-Muâsır*, 3. Baskı, Müessesetü'l-Medîne, es-Suûdiyye, 1410/1989
- _____ *Havle't-Tefsîri'l- slâmiyyi li't-Târîh*, 3. Baskı, el-Mecmûatü'l-İslâmiyye, ts.
- Kutub**, Seyyid, *el-Müstakbel li Hâze'd-Dîn*, 14. Baskı, Dâru'ş-Şurûk, Kâhire, Mısır, 1412/1992
- _____ *Fî Zilâli'l-Kur'an*, Dâru'l-İlm li't-Tabâ'a ve'n-Neşr, 12. Baskı, Cidde, es-Suûdiyye, 1406/1986
- _____ *Fîzilâl-il Kur'an Kur'an'ın Gölgesinde* (tr. Emin Saraç ve arkadaşları), Araştırma, İstanbul, 1992
- _____ *Meâlim fi't-Tarîk*, 1. Baskı, Dâru'ş-Şurûk, Kâhire, Mısır, 1400/1981
- _____ *el- slâm Mü kilâtü'l-Hadâra*, 11. Baskı, Dâru'ş-Şurûk, Kâhire, Mısır, 1412/1992
- Mahmut**, Ali Abdülhalîm, *Fıkhü'd-Da've lallâh*, 4. Baskı, Dâru'l-Vefâ, Kâhire, 1413/1993
- _____ *Terbiyetü'n-Nâ ii'l-Müslim*, III. Baskı, Dâru'l-Vefâ li't-Tabâ'a ve'n-Neşr, el-Mansûra
- _____ *Vesâilü't-Terbiye*, Dâru't-Tevzî' ve'n-Neşri'l-İslâmiyye, Kâhire, Mısır, 1418/1997
- Mehdî Rizgullâh Ahmet**, *es-Sâbitûne ale'l- slâm Eyyâme Fitneti'r-Ridde*, 1. Baskı, Dâr-u Tayyibe, 1417/1996
- Muhammed Yusuf**, Muhammed es-Seyyid, *et-Temkîn Li'l-Ümmeti'l- slâmiyye*, 1. Baskı, Dâru's-Selâm li't-Tabâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî ve't-Terceme, 1418/1997
- Mübârekfevrî**, Abdurrahman Abdürrahîm, *Tuhfetü'l-Ahvezî bi erh-i Câmi'i't-Tirmizî*, 2. Baskı, Dâru'l-İttihâdi'l-Arabiyyi, 1385/1965

Mübârekfevrî, Safiyyürrahman *er-Rahîku'l-Mahtûm*, 1. Baskı, Dâru'l-Vefâ, el-Mansûra, 2000/1420

Nahlâvî, Abdurrahman, *Usûlü't-Terbiyeti'l- İslâmiyyeti ve Esâlîbihâ Fi'l-Beyti ve'l-Medreseti ve'l-Mücteme'i*, Dâru'l-Mücteme'i

Nedvetü'l-Âlemiyye Li's-Şebâbi'l-İslâm, *el- slâm ve'l-Hadâra ve Devru' - ebâbi'l-Müslim*, 1. Baskı, Riyat, 1401/1981

Nedvî, Ebu'l-Hasen Ali el-Husenî, *en-Nübüvve ve'l-Enbiyâ fî Dav'il-Kur'ân*, 6. Baskı, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1404/1984

_____ *Mâzâ Hasera'l-Âlem Bi'nhitâti'l-Müslimîn*, 8. Baskı, Dâr-u Nehri'n-Nîl, Kâhire, Mısır, 409/1989

Nehavî, Adnan Ali Rıza, *Likâü'l-Mü'minîn*, 1. Baskı, Metâbi'u'l-Ferizdaki't-Ticâriyye, Riyat, es-Suûdiyye, 1405/1985

Nesefî, İmam Ebu'l-Berakât Abdullah b. Ahmet b. Mahmut, *Tefsîru'n-Nesefî (Medârikü't-Tenzîl ve Hakâikü't-Te'vîl adıyla)*, ts.

Nuaym Zerzûr, *Dîvânü'l- mâm Ali b. Ebî Tâlib*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, ts.

Ömerî, Ekrem, *es-Sîretü'n-Nebeviyyetü's-Sahîhatü*, 1. Baskı, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medînetü'l-Münevvera, 1412/1992

Özbek, Abdullah, *Bir E itimci Olarak Hz. Muhammed*, 3. Baskı, Esrâ, İstanbul, 1994, s. 127.

Râgıp el-İsfehânî, *Müfredât-ı Elfâzı'l-Kur'ân* (nşr. Adnan Dâvûdî), 3. Baskı, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1423/2002

_____ *Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlü ü* (tr. Yusuf Türker), Birinci Baskı, Pınar, İstanbul, 2007.

Râşit, Muhammed Ahmet, *el-Muntalık*, Dâru'l-Muntalık, Birleşik Arap Emirlikleri, Duba, 1415/1994

Râzî, Muhammed b. Ebî Bekir ibni'l-Kâdir, *Muhtâru's-Sihâh*, Dâru'l-Kitâbü'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, ts.

Reşit Rıza, Muhammed, *Tefsîru'l-Menâr*, 2. Baskı, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, Lübnan, ts.

Sa'dî, Abdurrahman b. Nâsır, *Tefsîru's-Sa'dî (Tefsîru'l-Kerîmi'r-Rahmân fî Tefsîr-i Kelâmi'l-Mennân adıyla)*, 1. Baskı, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyyi, Beyrut, Lübnan, 1420/1999

_____ *el-Fetâva's-Sa'diyye*, ed-Dâru's-Sa'diyye, Matbaatü'l-Kîlânî, Riyad, es-Suûdiyye, ts.

Said Nursî, Bediüzzaman, *Lemalar*, Zehra, İstanbul, 1999

_____ *Mektubat*, Zehra, İstanbul, 2000

_____ *ualar*, Zehra, İstanbul, 2001

_____ *Mesnevî-i Nûriyye – Nûrun İlk Kapısı*, Yeni Asya, İstanbul, 1991

Salâbî, Ali Muhammed, *ed-Devletü'l-Osmâniyye*, 1. Baskı, Dâru't-Tevzî' ve'n-Neşri'l-İslâmiyye, Kahire, 1421/2001

_____ *Fıkhu'n-Nasr ve't-Temkîn fi'l-Kur'âni'l-Kerîm (Doktora tezi)*, 1. Baskı, Dâru'l-İmân, İskenderiyye, Mısır, 2002

_____ *es-Sîretü'n-Nebeviyyetü Arz-u Vegâi'a ve Tahlîl-ü Ehdâs*, 1. Baskı, Dâru't-Tevzî' ve'n-Neşri'l-İslâmiyye, Kâhire, 1422/2001

Sarı, Mevlüt, *el-Mevârid*, Bahar, İstanbul, ts.

Seyyid Nûh, Muhammed, *Âfâtü Ale't-Tarîk*, 5. Baskı, Dâru'l-Vefâ, el-Mansûra, Kahire, 1400/1990.

Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman, *el-tgân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, el-Mektebetü's-Sekâfiyye, Beyrut, Lübnan, ts.

Sünen-i Dârimî, Dâru'd-Da've, Türkiye, 1401

Şâmî, Salih Ahmed, *es-Sîretü'n-Nebeviyyetü Terbiyetü Ümmetin ve Binâü Devletin*, 1. Baskı, el-Mektebetü'l-İslâmiyyi, 1412/1992

Şefik, Abdurrazzâk, *et-Terbiyetü'l-Muâsiratü*, Dâru'l-Kalem, Kuveyt, 1973

Şengîfî, Şeyh Muhammed el-Emîn, *Edvâü'l-Beyân fî İzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, Lübnan, 1403/1983

Şucâ', Abdurrahman, *Dirâsât Fî Ahdi'n-Nübüvve ve'l-Hilâfeti'r-Râ ide*, Birinci baskı, Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 1419/1999

Taberî, Ebî Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'l-Ümem Ve'l-Mülûk*, 1. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnân, 1407/1987

_____ *Tefsîru't-Taberî (Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân adıyla)*, 1. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1412/1992

Tevfik Muhammed Sebü', *Nüfûs ve Dürûs fî târi't-Tasvîri'l-Kur'âniyyi*, 1. Baskı, Mecme'u'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, Kâhire, Mısır, ts.

Vâhidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmet en-Nisâbü'rî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 1. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1402/1982

Yakın, Fethi, *e - ebâb ve't-Ta yîr*, 6. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, Lübnan, 1405/1984

Zayfullah, Muhammed Hasan, *Feyzü'l-Kâdir Li Tertîbi erhi'l-Câmiü's-Sa îr*, Mustafa el-Babî el-Halebî, Kahire, 1964

Zebâdî, Tevfik Ali, *Menhecü'l-Kur'âni'l-Kerîm fî Medhi'l-Kille ve Zemmi'l-Kesra*, 1. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, 2006, s. 4-6.

Zebîdî, Muhibbu'd-Dîn Ebî Feyz es-Seyyid Muhammed Murtadâ el-Hüseynî el-Vâsitî el-Hanefî (1205), *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Dâru'l-Fikr, ts.

Zebîdî, Zeynüddîn Ahmet b. Ahmet b. Abdillatif (tr. Kâmil Mîras), *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve erhi*, I-XII, 10. Baskı, Diyanet, Ankara, ts.

Zehebî, İmam Muhammed Hasen Akîl Mûsâ, *Nüzhetü'l-Füdalâ' fî Tehzîb-i Siyer-i A'lâmi'n-Nübelâ'*, 1. Baskı, Dâru'l-Endelüsi'l-Hadrâ', Cidde, 1421/2000

Zehebî, Şemsettin Muhammed b. Ahmed (nşr. Şuayb Arnavut), *Siyer-u A'lâmi'n-Nübelâ'*, 2. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, 1402/1982

Zemahşerî (538), Cârullâh Ebi'l-Kâsım Mahmûd b. Umer (538), *Esâsu'l-Belâ a*, Dâru's-Sâdır Li't-Tabâ'a ve'n-Neşr, Beyrut, 1385/1965

_____ *el-Fâik fî Garîbi'l-Hadîs* (nşr. Muhammed ebu'l-Fadl İbrâhim, Ali Muhammed el-Becâvî), 2. Baskı, İse'l-Bâbî el-Halebî, ts.

Zerkeşi, Bedrettin, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), 2. Baskı, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1391

Zühaylî, Vehbe, *et-Tefsîru'l-Münîr*, 1. Baskı, Dâru'l-Fikr, Beyrut, Lübnan, 1411/1991